This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

WIDENER
HN JU7A K

Digitized by Google

Neth 12.3 (6)

Harvard College Library

FROM THE GIFT OF

WILLIAM ENDICOTT, JR.

(Class of 1887)

OF BOSTON

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE

DANS

LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

TOME VI.

1869.

MAESTRICHT,
PRESSE MÉCANIQUE DE CHS HOLLMAN.

1869.

Digitized by Google

Math 12.3 (6)

Harvard College Library
Dec 7, 1912
Gift of
William Endicott, Jr.

Digitized by Google

HOUTHEM-SINT-GERLACH

en het adellijk vrouwenstift aldaar.

Daar wij menschen maar eenen korten tijd leven en als het gras voorbijgaan, zoo zijn wij genoodzaakt de nuttige verhalen en daadzaken in het schrift te brengen.

OTBERT, *bisschop van Luik, in een handvest over Houthem uit* 1096.

§ 1.

Het Geuldal bij Valkenburg. -- Houthem-St-Gerlach. -- Oudste beschelden. -- Het Vroenhoff. -- Het Ravensbosch. -- De Heerenbeemden. -- Valkenburgsche leengoederen. -- De dwangmolen. -- Regten der Heeren van Valkenburg te Houthem.

Het Geuldal is de trots van Limburg. De touristen verwijlen gaarne op de rotsachtige hoogte van het stadje *Valkenburg*, waar de vorstelijke puinen van het oude slot des lands tijd en storm trotseren. Zij bezoeken met liefde de onderaardsche gangen onzer mergelbergen, die zich als een labyrinth onder de aarde, in honderde wegen vertakken, en duistere, kronkelende gaanderijen vormen, waarin de beste gids kan verdwalen. Daar worden door een nijverig landvolk, sedert achttien eeuwen (1), de steenen bewerkt, waarmede de huizen, kerken en kasteelen van den omtrek gebouwd zijn. De bezoekers van dit aangenaam bergland beklauteren gaarne de schil-

(1) Wij hebben overtuigend bewezen in de *Publications etc. du Limbourg*, tom III, p. 210-215, dat de exploitatie dezer steengroeven, reeds in de eerste eeuw van het Christendom, met kracht gedreven werd.

Digitized by Google

derachtige heuveltoppen van *Bergh*, omzoomd met steile rotswanden en diepe krochten, waarlangs de vischrijke Geul, over mergelklompen en kiezelsteenen, nu eens blij en huppelend, dan weder statig en knorrend henen vloeit. Daar boven onder den lieven, blaauwen hemel, kan zich hun oog verlustigen op eene bergachtige landstreek, en met welgevallen rusten op het bonte tapijt der naburige vallei.

In het midden dezer vallei, tusschen vette akkers en rijke weilanden ligt de gemeente, parochie en voormalige bank *Houthem*, dicht bezaaid met woningen en landhuizen. Het dal, dat bij Meerssen in eene trechtervormige opening eindigt, wordt gevormd ten noorden door de hoogte van het Ravensbosch en ten zuiden door de schilderachtige mergelbergen van *Bergh-Terblijt*. De geheele breedte van dit dal is niet meer dan een kwart uur gaans.

De naam van *Houthem* werd in oude dokumenten op verschillende wijzen gespeld. In het jaar 1096 schreef men *Houlten ante Falcomberc*, in 1130 *Holtzheim juxta Mersene*, in 1140 *Holtheim*, in 1157 *Holthem*, in 1182 *Houthem*, in 1217 *Holtheim*, in 1244 *Houtheym*, in 1279 *Houthem* en in 1381 *Hoithem*. Het woord *Holtz*, *Holt* en *Hout* beteekende bij onze voorouders bosch of woud en *Heim* en *Holm* eene woning. Het heeft hoogstwaarschijnlijk zijnen naam te danken aan de nabijheid van het *Ravensbosch*.

De gemeente *Houthem*, bestaande uit de buurten *St-Gerlach*, *Strabeek* of *Strabach*, *Broeckhem* en *Houthemerberg*, vormt eene dubbele rij huizen en landgoederen, die voor de groote meerderheid aan weerszijde van den ouden grindweg van Meerssen op Heerlen, geschaard zijn. Eene tweede straat leidende langs het oude stift *St-Gerlach*, verbindt *Houthem* met *Geulhem*. Een

Digitized by Google

enkel gehucht, *Houthemerberg* bevindt zich aan de overzijde der *Geul*, bij *Veldt*.

De zoo even gemelde grindweg, die sedert 1808, in goeden staat hersteld is, vormt een overblijfsel der oude heerbaan, welke de Romeinsche Keizers in ons gewest hebben aangelegd, om Nederduitschland met Gallië te verbinden (1). Geen wonder dan ook, dat men in de omstreken van dezen weg onophoudelijk overblijfsels uit het romeinsche tijdperk terug vindt.

Zoo ontdekte men onlangs in de gemeente *Houthem*, op de grens van *Hulsberg*, ter plaatse genaamd het *Ravenbosch*, de grondvesten van verscheidene gebouwen en overblijfsels van een heidensch tempeltje (2); op de hoogte van het *Rondenbosch* de grondslagen eener landhoeve met economiegebouwen en zinkput (3); in de laagte naast den *Stevensweg*, overblijfsels van eene derde vestiging, en in de buurt van *Broekhem* de sporen van een romeinsch kerkhof (4).

Deze ontdekkingen, voor zoover zij wetenschappelijk zijn onderzocht, leveren ons het bewijs, dat de gemeente *Houthem* in de tweede eeuw van het Christendom door een nijverig en welbeschaafd, maar heidensch volk, is bewoond geweest.

Sedert de romeinsche tijden, tot in de middeneeuwen, vinden wij over deze gemeente geene inlichtingen. Zij wordt voor de eerste reis vermeld in een charter van het jaar 1096 (5). De bisschop van Luik, Otbert, ver-

(1) Deze weg liep van Tongeren op Gulik. Zie *Publications etc. du Limbourg*, II, p. 219.

(2) Ibidem II, p. 214.

(3) Schuermans. *Bulletins des Comm. royales d'archéol. de Belgique*, V, p. 147., en *Publ. etc. du Limbourg*, Deel V, bl 347.

(4) *Publ arch. etc. du Limb.*, I V, p. 12.

(5) Onduidelijk Charter in de *Messager des Sciences*, jaargang 1848.

Digitized by Google

klaart in dit stuk, dat hij zich met schulden beladen heeft, wegens den aankoop van het Hertogdom *Bouillon* dat hem werd overgedragen door hertog Godfried, die met vele edelen ter kruisvaart trok, waarom hij aan den Proost en het Kapittel van O. L. Vrouw te *Maastricht* twee molens, aldaar op de *Jeker* gelegen, overdraagt; onder bepaling nogtans dat de kanoniken den prijs dezer molens, vijftig marken zilver, die zij ten laste van hun landgoed te Houthem (*Houlten ante Valcomberc*) bij Engerannus de *Horpala* en diens schoonzoon Bolo de *Barz*, hadden opgenomen, aan Goswijn van *Heinsbery* zouden uitbetalen (1).

In het jaar 1157 bekrachtigde Paus Adriaan IV het recht der kerk van O. L. Vrouw, op hare bezittingen te Houthem (*Holthem*) gelegen. De overige goederen dier kerk in deze pausselijke bul opgenoemd (2) waren: Veldweset (*Wiosello*) met kerk en tiende, *Bemelen*, met kerk en tiende, de kerk en tiende van *St-Pieter*, de kerk en tiende van Heughem (*Hogehem*) (3), de kerk en tiende van Herck (*Herchen*), de goederen en de molen te Glons (*Gladona*), de goederen te *Rosmeer*, *Linderhof*, *Maestricht*, *Amby*, *Seraing*, *Moelingen*, *Elderen*, *Sittard* en *Wyck*, verder de kerken en tienden

(1) In een handvest der abdij Malmedij, uit 1095, komt Godfried van Bouillon met Boso de Bra als getuige voor. In een ander, uit het jaar 1100, verschijnen: *Boso de Braz et frater ejus Joannes*. Hun vader was Franco de Braz. Zie Ritz, *Urkunden und Abhandelungen*, p. 57 en 60.

(2) Zie Bijlage N° 1.

(3) Tot het Kerspel *Heugem* behoorde oorspronkelijk het dorp *Cadier*. Bij akte van den maand Julij 1266, werd de kerk van *Cadier* van de moederkerk Heugem gescheiden en tot zelfstandige parochie verheven. Volgens dit charter moesten de bewoners van *Cadier* voortaan zorgen voor het onderhoud van hunnen pastoor (*investiti*), en voor het licht der kerk. Het Kapittel van O. L. Vrouw bezat er eene tiende en veel grondeigendommen. Op het einde der vorige eeuw was de pastoor van *Heugem* nog collator der pastorij van *Cadier*.

Digitized by Google

te *Rosmeer*, *Wonck*, *Emal*, *Canne* (*Chanaphia*), Breust (*Brosten*) (1), *Wyck* en Wishagen (*Wiscath*) (2).

Eenige jaren later verwierf de gemeente *Houthem* eenen bijzonderen luister door de tegenwoordigheid van den *H. Gerlach*, een der schoonste en edelste figuren uit de geschiedenis van ons land, over wien wij hierna zullen spreken (3).

Ten tijde van dezen Heilige leefde eene adellijke vrouw uit *Roermond*, die te Houthem rijk beërfd was, als reeluus in de abdy *Kloosterrade*. Zie hier wat de Annalen dezer abdij over die vrouw verhalen. « In het jaar 1130 schonk *Reinwidis*, eene vrouw van edelen stam uit de stad Roermond (*Ruregemunde*) aan ons sticht anderhalven mansus grond (4), en kwam zich hier vestigen als reeluus, in eene cel, gelegen ten zuiden der kerk, aan den regter zijbeuk. Daar deze vrouw door andere vrouwen moest bediend worden, ontstond hieruit een groote last voor de broeders der abdij; zoo dat na haar dood, die den 29 Maart is voorgevallen, besloten werd geene vrouwen meer naast de kerk als reeluus te laten wonen. De goederen door *Reinwidis* geschonken waren gelegen te Houthem, *Holtzheim juxta Mersene* (5), en vormden drie *curtes*. Zij figureerden onder de inkomsten der abdij voor elf *solidi* 's jaars ».

---

(1) *Breust* bij Eijsden, wordt hier niet bedoeld, want dit dorp met de kerk van *Vuolten* of *Urolten*, behoorde sedert 965 aan het Kapittel van St-Martin te Luik. Ernst VI, p. 94.

(2) Eene bul van bekrachtiging, gegeven door Urbanus IV in 1186, voegt bij deze dorpen de tiende van *Itteren* aan de Maas.

(3) Zie § V.

(4) *Mansus*, was een akker, dien men 's jaars met twee ossen bebouwde en die omstreeks twaalf bunder bevatte.

(5) *Annales Rhodenses* p. 41 en 44. In brieven van bevestiging der goederen van Kloosterrade, gegeven den 20 October 1140, door Arnold I, aartsbisschop van Keulen wordt de schenkeres der goederen van *Holtheim*, Règenwidis, en haar man Adalbertus genaamd. Ernst VI, p. 154.

Digitized by Google

Den 31 Januarij 1279 verkochten de kanoniken van *Kloosterrade* deze goederen met al hunne overige bezittingen te *Houthem*, bestaande in cijnsen en hofhoorigen, (*mansionarii*) aan de religieuzen van *St- Gerlach* voor elf mark (*van denariën, Luiks geld.*) welke som zij besteedden tot betaling der nieuwgekochte hoeve *Ghersene* (1). Bijlage N° 8.)

Houthem vormde sedert onheugelijke tijden een vrijgoed der Heeren van *Valkenburg*. In 1272 belastte Waleram II, onder de volgende omstandigheden, dit dorp aan Jan I, hertog van Braband, met eene jaarlijksche rente van 100 marken. De Hertog, om de heeren van Valkenburg in eene veete tegen den bisschop van Luik en den graaf van Gelderland, voor zijne partij te winnen, had in 1267 aan Walerams vader, Dirk van Valkenburg, eene rente van 200 leuvensche ponden geschonken, jaarlijks te nemen op de inkomsten der Maasbrug te Maastricht. Hij zou deze som, die de hertog met een kapitaal van 2000 ponden kon delgen, als brabandsch leen ontvangen. Bij den terugkoop, zou het geld zoo lang in het klooster Godsdael bewaard blijven, tot dat de Heer van Valkenburg, eenige vrijgoederen ter waarde von 200 pond 's jaars, zou aangewezen hebben.

In het jaar 1274 deponeerde de Hertog de besproken som, en Waleram wees eene rente van 100 ponden aan op zijn dorp *Houthem* en zijne landhoef aldaar, gelegen tusschen *Meërssen* en *St-Gerlach*, met al hare aanklevigheden, bestaande in het geregt, inkomsten, beden, akkers, weiden en bosschen, met den daarbij liggenden molen (2). Hij vestigde de andere 100 pond op de goe-

(1) Een slot en een klooster genaamd *Gertsen* lagen bij Duren. De mark deed destijds dertig *solidi*.

(2) Butdens. *Trophées du Brabant* I preuves p. 103.

Digitized by Google

deren die Reijner, bijgenaamd de Vrije, binnen *Amstenraedt* en *Nuth* (Mitte) in leen bezat, of aan anderen in onderleen had uitgegeven, zoo als aan Goswijn van *Haren* zestig mark te Nuth, aan Raso de Fie de tiende van *Voisroden* en aan Adam van *Mitte* (Nuth) vijf-entwintig mark te *Nuth*. Het dorp *Houthem*, en de overige goederen aldaar, bleven een vrijgoed voor den Hertog en werden den Heer van *Valkenburg* in leen gelaten.

Het handhvest betrekkelijk dit akkoord werd geteekend te *Bergh*, bij Valkenburg des donderdags na het feest van St-Martinus, patroon der kerk van Houthem, terwijl men aldaar kermis vierde. De getuigen waren: Gillis *Wilmaer*, scholtis, de schepenen van Maastricht, Goswin van *Borne*, Adam van *Haren*, Goswin van *Haren* diens broeder en Jan van *Haskensdal*, allen ridders. (1)

Of het dorp Houthem lange jaren een leen van Brabant is gebleven, kunnen wij niet zeggen. Den 18 October 1281 werd Dirk van Heinsberg met de helft dezer rente beleend. (2)

In 1368 na het overlijden van Jan, laatsten heer van *Valkenburg*, kocht Wencislaus, hertog van Brabant de regten die het Guliksch huis op *Valkenburg*, *Houthem*, *St-Gerlach*, *Oud-Valkenburg* en *Eijsden* had. Later verwierf hij ook de regten der overige pretendenten en vereenigde in 1381 het land Valkenberg met Brabant. Diensvolgens kwam Houthem langzamerhand in bezit van

(1) Trademus villam nostram Houthem, sitam inter Martheue et S. Gerlacum, cum omnibus appenditiis suis, videlidet judicio, reddibus, petitionobus, agris, pratis, nemoribus et molendino adjadente; quæ quidem villa et appenditie nostrum hactinus merum allodium extiterunt: BUTKENS I preuves p. 106.

(2) BUTKENS. I preuves p. 106.

(3) GALESLOOT. *Le livre des feudataires du Brabant* p. 261.

Digitized by Google

het Borgondisch huis en der Spaansche en Staatsche heerschappij.

De hoef van Houthem, waarvan zoo even sprake was, doorgaans het *Vroenhoff* genoemd, is gelegen naast de oude kerk, bij den landweg. Op het einde der XIIde eeuw schonk Goswijn IV, heer van *Valkenburg* een bunder dezer hoeve aan het nieuw gestichte klooster St-Gerlach. (1) In het begin der XVIIIde eeuw was dit vrijgoed in bezit van Winand *Habets*, wiens zoon Petrus den 27 April 1749 in huwelijk trad met Petronella *de Lahaye*. Uit dit huwelijk sproten: *a.* Elisabeth *Habets*, gehuwd met Lambert Florus *de Sauveur*, overleden te Houthem den 21 April 1789 (2); *b.* Maria Anna *Habets*, geboren den 28 Augustus 1752, overleden in 1832, gehuwd met Jan Thomas *de Sarolea de Cheratte*, drossart van *Warsage* en *Gronsfeldt*, zoon van Joseph *de Sarolea de Cheratte*, te Bernau, en van Maria Joanna *Clermont*; *c.* Winand *Habets*, geboren in 1755, overleden in 1813; *d.* Joan Willem *Habets*, geboren in 1757; *e.* en Jan Lambert *Habets*, geboren in 1768, gehuwd te Aken met Anna Barbara *von Debennet*. Maria Anna Josepha *de Sauveur*, dochter der eerstgemelden trad, in 1798, in huwelijk met Eugène Victor *Roosen*, die het Vroenhof, omstreeks het jaar 1808, overdroeg aan Charles Antoon Remigius *de Flize*, notaris te Maastricht, overleden in 1863. Dit schoone landgoed is nu in het bezit van Jonkheer Alphonse

(1) Ernst VI, p. 190.

(2) Hunne vereenigde familiewapens boven de poort van het Vroenhoff waren: *Sauveur* voerende: in zilver eene fasce van lazuur, *en chef* eenen groenen tak met zeven eikels van keel, *en pointe* drie roode rozen. *Habets* voerende: gedeeld, in zilver eenen zwarten adelaar, rood geklaauwd en getongd, en in lazuur het Lam Gods van zilver dragende op de banderol een kruisje van goud. Helmsieraad, de adelaar van het wapen wassend herhaald.

Digitized by Google

Michiels van Kessenich, die het in 1865 met veel smaak en pracht herbouwde.

Buiten het *Vroenhoff* bezaten de Heeren van Valkenburg te Houthem de *Heerenbeemden* en het *Ravensbosch*.

De opbrengst van een deel dezer beemden behoorde, sedert de inlijving van het land van Valkenburg bij Brabant, tot de inkomsten van den Drossard. Zij waren meestal gelegen op den grens van *Meerssen* langs den landweg. In de rekeningen der Valkenburgsche drossardij voor het jaar 1439 staat het volgende: « Van graes tusschen *Valkenborch* en *Merssen* wel XVIII bonre bembde. Die drost heeft dit aen sich getrocken. Noch aen weyden en gras. Zes weyden liggende tusschen *Valkenborch* en *Merssen*. Der Drossert Jan van *Wittem* heeft die ook ten deele tot zich genomen ter cause van syn officie. » (1)

Den 5 October 1646 verklaart Jonker Wolter *van Meer*, voogd der dingbank *Houthem*, dat *'s Heerenbeemden* niet verpacht zijn, omdat wegens de retorsiën het staatsch garnisoen van Maastricht het gras heeft ingehaald en de weiden heeft gedestrueerd, zoo dat niemand die heeft willen pachten. »

Den 2 October 1651 verklaren voogd en schepenen der dingbank Houthem, dat zij ter oorzake der retorsiën, zijn gedwongen de opbrengst van de *Weijerweijden* te *Strabach* te voldoen bij de officieren der Hollanders (3).

Het *Ravensbosch* bedekte de hoogte, die tusschen *Meerssen* en *Hulsberg* het lange dorp Houthem omzoomt, en was in oude tijden zeer uitgestrekt. In zijne nabijheid,

(1) Chambre des Comptes, Staatsarchief te Brussel.

(2) Rekeningen van Frederik van *Randenraedt*, rentmeester van Zijne Majesteits domeinen in de quartieren Valkenkerg en Daelhem, gaende van 1642 tot 1646.

(3) Rekeningen van *Randenraedt* in mijn bezit.

Digitized by Google

naar den kant van *Climmen*, lagen eenige gronden der proosdij *Meerssen*, genoemd de *Ravensbergh*, (1) die bij akte van het jaar 1242 aan Dirk, heer van *Valkenburg*, onder de voorwaarde werden afgestaan, dat hij en zijne nakomelingen alle jaren op St-Remigiusdag in den wijnoogsttijd aan de proosdij *Meerssen* zouden geven eenen sterling. Deze akte werd geteekend, te *Beek*, op Vrijdag den 9 Mei, in tegenwoordigheid van den proost der HH. Apostelen te Keulen, van Falco proost van *Meerssen*, van ridder Alard, van *Haskesdale*, en *Ducker* van *Berghe* (2).

In 1646 lagen in het *Ravensbosch* drie kleine weiden, die verpacht waren voor zes schellingen en vier penningen 's jaars (3). In het zelfde jaar hield jonker Michiel van *Strabach* in pacht uit de Valkenburgsche rentmeestery, een bunder land bij het *Ravensbosch* voor twee vaten even 's jaars (4).

In 1439 besloeg het *Ravensbosch* eene oppervlakte van omstreeks 300 bunders. Het hout werd er uit verkocht ten voordeele der Valkenburgsche rekenkamer. De drossart die op het slot woonde, mogt zoo veel hout uit het bosch nemen als hij gebruikte om te bakken en *in de keuken te branden*, zoo voor zich als voor zijne dienstboden en slotwachters. Dit privilegie bezaten de voogd en de rentmeester eveneens.

Ook haalde men uit dit bosch al het timmerhout dienende tot reparatie des kasteels en der molens, sluizen

---

(1) Men vindt een *Ravendriesch* en een *Ravenraedt* onder Bergh en Terblijt. De naam *Raven* werd gedragen door een riddergoed, gelegen te Ambij en door eene familie, die in vorige eeuwen aldaar woonde. Het kasteel *Raven* behoorende aan den burggraaf Vilain XIIII, te Leuth, werd in 1850 gesloopt.

(2) Ernst VI p. 10.

(3) Rek. van *Fr. van Randenraedt.*

(4) Ibidem.

Digitized by Google

en andere gebouwen des lands. « Ende is keurweyde in die drie bancken van *Merssen*, *Beeck* en *Climmen* dat sij dat holt vor des drossarts brant in den bosch halen, ende ook het timmerhout dat men behoeft aen de molens te verwerken. » (1)

In latere tijden werden deze houtgeregtigheden voor den drossert gebragt op tien bunder, voor den voogd op anderhalf bunder 's jaars, tot dat in 1553, deze inkomsten zijn vervangen door eene bepaalde jaarwedde in geld. Dit blijkt uit de rekening van den drossart en rentmeester over de jaren 1643 tot 1646, alwaar staat: « De rendant Frederik *van Randenraedt*, in qualiteyt als drossart des lants Valkenborch, die uyt syn Majesteyts bosch in denzelven lande gelegen, om 't selve ampt soude behoeren te hebben tien bunderen schaerhout tot synder berringe, 't welck voor eenige jaren mits ook de berringe van den voegt ende rentmeester doer sekere oorsake geaboleerd is; ende is geordonneert gecompenseert te worden in gelden, alsoe dat dyenvolgende in deser camer geappointeert is, dat de voors. drossart, voegt en rentmeester in plaets van 't voors. hout, 's jaers hebben, voor elck bunder twelf ponden arthois, tot veertig grooten vleemsch het stuck, uyt handen van den voors. rentmeester, alles nader blijkende by copije authentique by de rekening van ultima September 1553 overgegeven. » (2)

Het opzigt over dit uitgestrekt bosch was toevertrouwd aan drie vorsters of boschwachters, die volgens een reglement van 1613, uit de rekenkamer van *Valkenburg* per dag vier stuivers trokken, en onder eede beloofden

(1) Rekening van den drossart Jan *van Wittem* voor het jaar 1441, in het rijksarchief te Brussel.

(2) Rekening van Fred. *van Randenraedt*.

Digitized by Google

het *Ravensbosch*, zoo bij dag als bij nacht, naarstig gade te slaan. (1) In 1646 waren als vorsters werkzaam Jan *Widdershoven*, Frans van *Caldenborch* en Jan *Frissen*.

Gedurende den tijd der Retorsiën belette het staatsch garnisoen van *Maastricht* den houtverkoop in het *Ravensbosch* (2). Toen eindelijk het land *Valkenburg* tusschen den koning van Spanje en de Vereenigde Nederlanden zou verdeeld worden, werd den 26 December 1661 het volgende bepaald: « Uit voors. landen en partagie sal blijven onverdeeld de grond en de opstal van het *Ravenbosch*, met twee derden parten of daaromtrent onder de banck van *Meerssen* en met een derde part of daer omtrent onder het dorp *Schimmert*.

» En zoo hebben wij ambassadeur en commissarissen voornoemd, daarover onderling verdragen en geaccordeerd, dat blijvende de souvereineteit der gronden onder de banck en dorp hierboven gespecifieerd, eerst de opstal en daarna ook de grond zelve, bij bekwame partijen, en ten behoorlijken tijde, onder redelijke conditiën, ten profijte van den Koning van Spanje en der Heeren Staten half en half, zal worden te koop gesteld. » (3)

Deze clausule van het traktaat van 1661 werd niet onmiddelijk ten uitvoer gebragt; want ruim eene eeuw later, den 3 Augustus 1767, werd op last der Vereenigde Staten nog een gedeelte van den grond en van den opstal van 's lands *Ravensbosch* aan den meestbiedende te koop aangeboden. (4) Tegenwoordig is het geheele bosch in handen van particulieren en bijna gansch uitgerot.

De Heer van *Valkenburg* had te Houthem de volgende

(1) Rek. van *Fr. van Randenraedt.*

(2) Attestatien der schepenen van *Valkenburg*, gegeven den 22 November 1651.

(3) Acte van Non præjudicie etc. 's Hage 1662 in 4°.

(4) *Publications* etc. *du Limb. etc.* II p.

Digitized by Google

regten. Op vastenavond leverden hem de bewoners twintig pond was, aan 10 stuivers het pond, en op St-Stevensdag, van hunne erven, acht en dertig kwarten wijn, aan vijf stuivers het kwart, en vijf en twintig kapuijnen. (1) Het was diende bij de vermakelijkheden van den vastenavond, en de wijn en de kapuijnen waren nieuwjaarsgiften.

Onder de bank Houthem lagen vele goederen, aan het kasteel *Valkenburg* leenroerig. De meeste waren oorspronkelijk eigendommen van den landheer, die ze aan zijne vrienden wegschonk of liever leende, onder voorwaarde, dat men hem eenigen dienst bewees, en dat hem bij iedere verandering van eigenaar eene som geld uitbetaald werd, *Hergeweide* of relief genoemd. Bij afwezigheid van den Heer werden deze goederen beleend door eenen stadhelder, bijgestaan door de leenmannen, die tevens regt spraken over alle geschillen deze goederen betreffende, en die alle akten van ruiling, schenking, koop en verkoop realiseerden. Dit geregt was hof van appel voor al de schepenbanken des lands.

De leenen van Houthem, acht in getal, waren ingedeeld in *groote* en *kleine* leenen. Bij elk versterf betaalden de eersten vijftien goudgulden, de tweeden zes en een halven.

Deze leengoederen waren:

1° De *Wolter*, ook genoemd *Merten Davidsleen*, groot zeven morgen, verheven als klein leen, in 1381 door Jan van Mersen; « Johan van *Mersen* is man van II boenre lants bij Houthem gelegen. » (2); Later door Meerten *Davids*, en den 20 September 1642 door Hendrik *Scheffener*.

(1) Rek. van Fr. van Randenraedt.
(2) Leenregister van *Valkenburg* opgemaakt door Goddart *Dobbelsteijn van Doenraedt*.

Digitized by Google

2° De *Meulenhoff*, groot zeven morgen en eene roede. Deze maakte oorspronkelijk deel van het *Vroenhoff* uit, en werd, zoo als wij hierboven zeiden, met dit goed in 1274 aan Waleram van *Valkenburg*, in pand gegeven. Het molenleen werd in 1383 verheven door Eustachius, zoon van den voogd van *Valkenburg*: (1) » In den jare LXXXIII ontfinc Stesken des Voits son van Valkenborch, overmits mannen van Valbenborch hern Herman *Hoen*, Johan van *Hulsbergh* ende Johan van *Weirt*, dat leen van den molen, gans soe wie dat te Houthem gelegen is, dat is te weten XV boenre lants op ten *Bosch* gelegen, II boenre aan dat *Viscbreucke*, den hoff te Houthem (*'t Vroenhoff*) as (wie) die gelegen is, I morgen banents, X buysschen guyts gelts inde XXIIII cappuynen, inde dit heeft nu Gerard van *Houthem;*» (2) In 1386 of daaromtrent was de zuster van Arnold van *Coppelcoven* eigenares van den Meulenhof. « Arts zuster van *Coppelcoven* van III boenre geheiten in den *Meulenhoff*, ende V morgen beents achter Wynantshof van Hoithem ind II boenre gelegen boven dat *Visbrueck*, die Rutger *Cleyncken* woeren, momboere Daem van *Haren*, ind overmits die mannen van Valkenborch, Kolen van *Subde* en Rutkers *Clincken*. » (3) Dit leen werd later verheven door Jan *Franssen*, en den 20 September 1642 door Leonard *Paulus* en consoorten.

3. *Gurtsenich of Oirsbecker-leen*. Dit goed, uit weiden en akkerland bestaande, en omstreeks 46 bunder groot, was gelegen bij het klooster St. Gerlach. Het was een groot leen, dat in de helft der XVIIde slechts zestien bunders besloeg, dewijl de leenen *Caldenborch* groot

(1) Voogd van Valkenburg was in 1388 Johan *Sac van Wijck*.
(2) Reg. Dobbelsteyn.
(3) Ibidem.

Digitized by Google

12 1/2 bunder, *Carrée* (3 1/2 bunder) en *op de Poel*, (10 bunders en 3 morgens), er van afgezonderd waren geworden. Het *Oirsbeker-leen* werd verheven, in 1381 door Wynand *van Maschereel*, heer tot *Wynantsrade.* » Her Masscherele, here toe *Roede* is man van den houve te *Hoithem* met XLV buenre lants. Item XXV marck Hollanche aen den tolle te *Valkenbourch.* » (1) Eenigen tijd later werd Johan van *Weert*, bottelier der hertogin Joanna van Brabant (2) met deze hoef beleend. « Johan van *Weirt* is man van den hoeve te *Houthem* myt synen toebehoren ind van VII boenre lants, doe he plach jaerlix aff te gelden 1 pond was te Valkenborch, die hait hoem der Hertoech quyt gescholden, ind hoem die in synre anderen lene gekiert, te eyne lene te samen. » (3) In 1470, des zaturdags na St. Jan den dooper, werd Mathijs *Bosch* als momber van Elisabeth, weduwe van Paulus van *Oirsbeek* met deze goederen beleend. Later vinden wij als leenverheffers, jonker Jan van *Strythagen* in 1537, Jan van *Oirsbeek* in 1560, Jan van *Guertsenich*, den 30 julij 1560 voor zich en voor Peter van *Oirsbeek* en Lambert *Brie;* Lambert *Caldenborch*, als opvolger van Willem van *Caldenborch* en den 26 junij 1622 Leonard *Paludanus* licentiaat in de regten. Eindelijk werd dit leen in 1760 aangekocht en verheven door Frans Jan *van der Vreken*, schepen te Maastricht.

4. *Willem Caldenborchs-leen* werd verheven door Willem *Caldenborch*, Mathijs *Caldenborch*, en na diens dood door Leonard *Paludanus.* Eindelijk in 1782 door Jan Willem *Habets.*

---

(1) Reg. Dobbelsteyn.

(2) « Johan van Weirt is geweest in voorgaanden jaren bottelier van mijne genedige vrouwe van Brabant, waerom zijne erven te leen houden te Valkenborch een pond peper » Register Randenraedt.

(3) Reg. Dobbelsteyn.

Digitized by Google

5. *Giel Geldorps-leen*, groot drie bunder en drie morgen, werd als spleetleen verheven voor 3 3/4 goudgulden door Giel *Geldorps*, in 1548 door diens zoon Giel *Geldorps*, in 1587 door Giel *Coucken*, in 1636 door Michiel *Coninx* en in 1782 door Jan Willem *Habets*.

6. *Servaes op de Poels-leen* werd verheven door Paulus van *Kerkhem* en daarna door Paulus van *Gemert*, burger te Antwerpen, in 1622 door den advokaat Leonard *Paludanus*, en eindelijk den 5 Maart 1782 door Jan Willem *Habets*.

7. *Antoon Carrée-leen*, verheven door Servaes *Coenegracht*, en in 1782 door Jan Willem *Habets*.

8. Vier bunders land, in 1381 als klein-leen verheven door Arnold van *Elen*. « Arnold van *Elen* (helt) IIII boenre lants by Houthem ende is man daervan. » (1) Eeze landerijen werden nog verheven, omstreeks 1438, door « Jan *Meecx* clerke van den leenboeck » te Valkenburg, en in 1559 den 23 April, door Herman *Meecx* en consoorten.

Uit den inhoud van voormelde leenverheffen heeft men kunnen zien, dat de Heeren van Valkenberg, te Houthem op den oever der Geul, eenen molen bezaten. Wanneer deze in den loop der tijden verdween, moesten de bewoners te *Valkenburg*, op 's Heeren banmolen hunne granen doen malen.

De dwangmolen van Valkenburg was bannaal, en volgens een stuk uit 1558 verpligtend voor de volgende buurten: *Climmen*, *Craubeek*, *Riddersbeek*, *Weustenraedt*, *Mael*, *Ransberg*, *Opgenstraet*, *Hulsberg*, *Aelbeek*, *Cleyn-en-Groot Genhout*, de *Heek*, de *Tomberberg* met den *Heihoff*, *Schimmert*, *Groot- en Cleyn-Haesdal*, *Houthem*, *St. Ger-*

(1) Leenreg. Dobbelsteyn.

Digitized by Google

lach, *Brochem*, *Strabach*, *Valkenborgh*, *Schin*, *Oud-Valkenborgh*, *Strucht* en *Sibben*. De bewoners dezer dorpen, die zonder wettige reden, op andere molens hun graan lieten malen vervielen in boeten.

In het jaar 1643 was de dwangmolen van Valkenburg verhuurd aan *Hendrik Sleypen*, voor twintig mudden rog 's jaars, De regering van Brussel drong aan op eene nieuwe verpachting voor 1644, maar de Spaansche rentmeester, Frederik van *Randenraedt*, verklaarde dat niet doenlijk, wegens de retorsie der Hollanders, die dit met de gewapende magt beletten.

Den 21 Julij 1717 werd deze molen door de verecnigde staten aan de de familie *Collard* in erfpacht gegeven, onder beding dat de pachter de sluizen, de huizing en alle andere werken in behoorlijken toestand zou houden. Door aankoop werd de weduwe *Collard* den 18 Augustus 1785 eigenares; de koopakte werd door een arrêté van den prefect van het departement van Nedermaas, van 12 Messidor jaar XII, goedgekeurd. Uit handen der familie *Collard* kwam de Heerenmolen van Valkenburg aan den heer Felix *Quaedvlieg*, die hem in 1856 verkocht aan den heer Jan Renier *Mewissen*, grondeiganaar te Echt (1).

In het bekend verdeelingstractaat van den 26 December 1661 werd bepaald dat de bank Houthem, met hare «jurisdictie, ressort, gerechtigheden, leenen, vassallagiën, beden, domeynen en andere regaliën en revenuen» zou blijven in vrijen en vollen eigendom, superioriteit en

(1) De *Nedersten-molen* van Valkenburg, ook genoemd de *Fransche molen*, dagteekent uit het begin dezer eeuw; het was aanvankelijk een looimolen, en werd de *Fransche molen* genoemd, omdat hij door een franschman, den perfekt van het departement van Nedermaas, *P. Loisel*, werd aangelegd.

Digitized by Google

souvereiniteit der Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden.

De Valkenburgsche leenboeken, die op de griffie der regtbank van Maastricht rusten, hebben wij, in weerwil van herhaalde pogingen niet mogen inzien; daarom zijn onze opgaven over het leenwezen te Houthem onvolledig. Om dezelfde reden zal ook de volgende afdeeling, handelende over de schepenbank gebrekkig zijn. Zoo lang het oud archief dier regtbank niet voor het publiek toegankelijk wordt gesteld, blijft de locale geschiedenis onzer provincie eene onmogelijkheid.

§ II.

Geregtelijke administratie. De Schepenbank van Houthem. De voogd. Jaargedingen. Hooger beroep. De drossart. De schepenbank van Valkenburg. De gevangenis. De strafplaats. Toestand der Justitie tijdens de retorsiën.

Vóór de Fransche omwenteling vormde de gemeente Houthem eene schepenbank, die als onderbank der hoofdbank *Meerssen* beschouwd werd. Zij was zamengesteld uit den voogd van *Valkenburg* als scholtis, uit zeven schepenen en eenen secretaris.

Oorspronkelijk schijnt de heer van *Valkenburg* dit geregtshof persoonlijk te hebben voorgezeten, maar later dit deel zijner jurisdictie te hebben overgedragen aan eenen plaatsvervanger, die ook in andere banken des lands regt sprak, en den titel droeg van voogd, (advocatus.)

De voogd was alleen civiel officier; hij had de convocatie der bank en de aanvraag der geregtelijke uitspraken; hij bepaalde de arresten, verbotten en andere zaken van dien aard, zorgde voor de handhaving der politie en trok boetgelden van alle delicten, die niet tot de criminele justitie behoorden. Hij maakte met behulp der schepenen

Digitized by Google

de keuren en andere politieke verordeningen, riep voor de jaargedingen of *placita generalia*, de geregtigden en geërfden der bank bijeen, en benoemde de schepenen, den secretaris, de burgemees ters, de procureurs en den veldbode.

Uit eene *cleernis* der schepenen van Houthem van het jaar 1505 blijkt, dat dit dorp eene onderbank was der hoofdbank *Meerssen*(1). De voogd presideerde er de zittingen of genachten alle veertien dagen, des Zaturdags voormiddag; hij opende en sloot de bank en leidde de regtsgedingen, die in de kerk werden afgekondigd, op Zondag na Dertiendag(2), op beloken paschen en op Zondag na St Remigius, om gehouden te worden op de naastvolgende Zaturdagen(3).

De kleine boetgelden waren voor den voogd, die daarvan den vierden penning aan de schepenen gaf. Wanneer beslag werd gelegd, hetzij bij lijfsdwang of op goederen, dan waren de regten drie alde grooten, waarvan de voogd een derdedeel, zijnde anderhalve stuiver brabantsch, ontving.

De schepenbanken van het Valkenbergerland spraken uitsluitend regt in civiele zaken, en alleen in eerste instantie; van hare vonnissen was appel toegelaten op een hooger geregtshof, dat voor alle banken en heerlijkheden het leenhof was van *Valkenburg*. Alleenlijk waren daarvan uitgezonderd de heerlijkheid *Eysden* en de onderbank *Houthem*, die in de tweede instantie bij den stedelijken schepenstoel van *Valkenburg*, en eerst in de derde instan-

---

(1) E. Slangren. *Het markgraafschap Hoensbroeck*, p. 244.

(2) Dertiendag is Driekoningendag, omdat dit feest den dertienden dag na kersmis gevierd wordt.

(3) Over de voogdgedingen zie mijn opstel over het *Vrijdorp Neeritter* in de *Publications de la société histor. et archéol. de Limb.* IV p. 245.

Digitized by Google

tie bij het leenhof, in appel gingen. De vonnissen door dit laatste geveld konden eindelijk, bij wijze van reformatie of hervorming, betrokken worden voor den hoogen raad van Brabant, die als hof van cassatie, de zaken in uiterste gewijsde besliste.

Wanneer partijen ter hoofdvaart gingen, of wanneer de schepenen van Houthem zich niet wijs genoeg achtten om de regtsvraag op te lossen en de kennis inriepen van een ander hof, dan waren de kosten drie goudgulden, en het overige werd zoo verdeeld, dat de voogd voor zich alleen zoo veel ontving als twee schepenen. Wanneer partijen van vreemde hoven getrokken werden voor de bank van Houthem, dan waren de regten op dezelfde wijze geregeld.

Als civiele officier van Houthem had de voogd ook andere emolumenten. Hij ontving salaris wanneer een ingezetene des dorps als getuige voor eene vreemde regtbank verscheen, of wanneer getuigen uit andere banken voor zijn hof werden gehoord. Wanneer het geregt zich buiten het dorp begaf, had de voogd voor elken dag zes alde grooten en den vrijen kost voor zich en zijnen knecht. Van alle vechtpartijen en kijfelijke zaken, zoo als schelden, slaan, stooten enz., waarvoor kleine boeten werden betaald, kreeg hij drie deelen en de schepenen het vierde deel der boetgelden.

Op welken grond de bank Houthem eene onderbank van *Meerssen* wordt genoemd, kan ik niet met juistheid zeggen. Misschien ging men oorspronkelijk te *Meerssen* in hooger beroep of raadpleegde er die bank in zaken van leering of *récharge.*

Het schepenzegel van Houthem vertoonde den H. Martinus, beschermheilige der parochie, te paard. Omschrift: ✠ SEGEL VAN HOUTHEM. ST. MERTEN.

Digitized by Google

In criminele zaken bestond er voor de inwoners van Houthem geen appel of hooger beroep, evenmin als voor de overige ingezetenen des lands. De zorg voor de criminele justitie binnen het dorp was toevertrouwd aan de schepenen der stad *Valkenburg*, en aan den hoogdrossard des lands. Gelijk de voogd gesteld was over het civiel, zoo was deze laatste gesteld over het halsregt. Wanneer zich binnen het dorp Houthem eene strafzaak voordeed, werd op last van den drossard voor de schepenen dier plaats het voorloopig onderzoek gedaan, en zoodra de begane feiten bevonden werden waarlijk crimineel te zijn, werden de gedaagden naar het schepengeregt der stad *Valkenburg* verzonden, alwaar de drossard de aanklagt hernieuwde, en de schepenen der stad uitspraak deden. De drossard was met de voltrekking van het vonnis belast; hij vorderde de boeten en deed diegenen te regt stellen, die lijf en leven verbeurd hadden.

De drossard was de eerste en voornaamste plaatsvervanger van den Heer des lands; hij bewaarde en bewoonde de burgt der oude graven en droeg daarom veelal den naam van *Kastelein*, *slotvoogd* en *burggraaf*. In tijd van oorlog stond hij aan het hoofd der burgerweer, en trok te velde met den Valkenburgschen leeuw in het vaandel (1).

Het schepengeregt van Valkenburg hield zijne zittingen op het stadhuis. De gevangenen werden in de torens van het kasteel bewaard. Nadat op den 10 December 1672, de staatsche troepen het slot in de lucht hadden doen springen en afgebroken (2), werden de gevangenen gekerkerd in de kelders van het stadhuis, of in geval van nood op sommige zoldervertrekken.

---

(1) Over het drossardambt van Valkenburg hebben wij eenige documenten vergaderd, die bij gelegenheid het licht zullen zien.

(2) Het ontroerde Nederland Amsterdam 1674 p. 455.

Digitized by Google

De misdadigers der bank Houthem ondergingen de lijfstraf op de grens van dat dorp, bij *Broekhem*; de plaats waar dit gebeurde, de *Galgendriesch* genaamd, werd in 1865 door de gemeente verkocht en door den nieuwen eigenaar, H. de Guasco ontgonnen. Bij die gelegenheid werd een aantal grafurnen uit het Romeinsche tijdperk opgedolven (1).

Als aanhangsel aan de geschiedenis der bank Houthem, deelen wij hier eenige bijzonderheden mede over den toestand der justitie in het land *Valkenberg*, gedurende den woesten tijd der retorsiën.

Bij plakaat der staten-generaal, gegeven te 's Gravenhage den 8 Maart 1634, werd den inwoneren onder bedreiging van als rebellen en muiters behandeld te worden, verboden langer te regt te staan voor den raad van Brabant, te Brussel. Den 31 van denzelfden maand werd hun bekend gemaakt, dat een ieder die eenige heerlijkheid of goederen, gelegen in de landen van *Overmaas*, van den koning van Spanje in pandschap of admodiatie hield, de titels daarvan binnen drie maanden ter greffie der staten had in te zenden, op straf van nulliteit (2).

Den 26 Mei 1643 werd verboden eenige goederen of heerlijkheden van den koning in leen te nemen of te koopen (3). Den 17 October van het volgende jaar werd insgelijks verboden eenige leenen te Brussel te verheffen (4).

Den 24 Sept. 1647 werd den ingezetenen belast uitsluitend te luisteren naar de bevelen der staatsche officieren op poene van arbitrair gestraft te worden.

---

(1) Zie ons opstel: Notice sur le cimetière belgo-romain de Broeckhem. Publ. etc. du Limb. IV, p. 13.

(2) Groot plakkaatboek I p. 240

(3) Ibid. p. 1435.

(4) Ibid. p. 1464.

Digitized by Google

Daar destijds de Hollanders meester waren der drie hoofdplaatsen des lands, *Valkenburg*, *Hertogenraedt* en *Daelhem*, rigtten de Spanjaarden, bij besluit van den 19 Februarij 1648, voor deze landen regtbanken op, te *Leuth*, *Elve* (Navagne) en *Rimburg*. Deze banken kwamen den 2 Maart tot stand. Hiertegen protesteerden de Staten-generaal bij plakaat van den 27 daaropvolgend.

Den 10 April 1648 verspreidden de spaansche officieren een plakaat tegen de deserteurs; waarop de Staten-generaal den 20 Mei van de bewoners vergden geene souvereiniteit te erkennen dan die der republiek, op pœne van arbitrair gestraft te worden.

Den 15 October werd op last van den spaanschen advokaat-fiscaal een bevelschrift uitgevaardigd tegen de staatsche drossarden, waarin verboden werd naar hunne bevelen te luisteren en aan de Hollanders contributie te betalen. Daarop volgde den 30 December een verzet der Staten; de spaansche drossarden werden door den deurwaarder vermaand zich van alle fonctiën te onthouden, en zich voor de staatsche regtbanken te verantwoorden.

In 1650 geboden de Staten der vereenigde Nederlanden de leenen der drie landen van *Overmaas* te verheffen voor de hollandsche officieren, op straf van verbeurte. Den 23 Maart van hetzelfde jaar verbood de Koning van Spanje zijnen vassalen, aan dit bevel te gehoorzamen, en belastte de achterstallige leenen binnen veertien dagen te komen voldoen voor 's konings leenmannen, op straf van diezelfde leenen *ipso facto* te verbeuren. Verder vernomen hebbende, dat de hollandsche ambtenaren deze landen dagelijks overvielen met onbehoorlijke schattingen, zoo verbood de koning ernstig, iets hoegenaamd aan de staatsche beambten te betalen, op poene van gestraft te worden als overtreders der ordonnantiën (1).

(1) ANSELMUS Placaetboek p. 16.

Digitized by Google

In 1654 werd de *Chambre mi partie* ingesteld, met last om de verdeeling der landen van Overmaas te regelen. Drie jaren gingen voorbij met het inzamelen en lezen der stukken; verder rigtte men niets uit. De vereenigde Staten steunende op hun verkregen overwigt in deze landen, speelden eene valsche rol. Zij vertraagden de vergaderingen om tijd te winnen en dorpen te annexeren. Nu eens verwijderden zich hunne afgevaardigde regters, zonder haast te maken terug te keeren, dan weder, braken zij de onderhandelingen geheel af. De vraag, waarop men het niet eens kan worden was eenvoudig deze: welk deel der Overmasche landen aan den koning, welke aan de Staten toekwam (1).

Ondertusschen werden de aanmatigingen der Staten steeds grooter.

Een bevel te Brussel gegeven den 5 Augustus 1655 schreef eene bede uit om de kosten der militaire inkwartiering te dekken. Waarop de staten den 21 September verklaarden, dat de koning van Spanje voor den vrede van Munster (1648) geenen voet aarde binnen de landen van Overmaas bezat, dat de volle souvereineteit van dit gewest hun uitsluitend toekwam, en zij verboden diensvolgens den bewoners aan deze plakaat te gehoorzamen.

Jonkheer Wolter van Meer, rentmeester en luitenant drossard van het slot en land van Valkenburg, drukt zich in een rapport, aan de Heeren der rekenkamer van Brussel in 1658 verzonden, over dit treurig tijdstip op de volgende wijze uit: (2)

(1) VAN HOOGSTRATEN. De Chambre mi-partie, Utercht 1860. p. 75,

(2) Wolter *van Meer*, een der getrouwste dienaren des Konings hier te lande, was zoon van Reiner van *Meer*, ontvanger des lands, en van Elisabeth *Weustenraedt*, dochter van Mathijs *Weustenraedt*, scholtis te *Hoensbroeck*. Hij overleed op het kasteel *Osen*, bij Roermond, den 19 April 1684. De vrijheerlijke familie van *Meer* stamt uit het dorp van dien naam bij

Digitized by Google

« De rendant doet UEdele hier indachtig maken, hoedat naer dat de staten der vereenigde Nederlanden, inden jaere 1644 de stadt en casteel van *Valkenborch* gearripieert hadden ende de mueren en porten derselve gedemolieerd hadden, sy daernaer in den jare 1647 binnen die stadt van Maestricht opgericht hebben banken van Justitie over de voors stadt en landen ende van hare sijde aengestelt hooge ende andere officieren om deselve te administreeren, gelyk sij ook eenigen tyd binnen de vors. stad van Maestricht hebben gedaen, bedwingende d'ingezetenen desselven lands, bij middel van militaire ende seer rigoureuse executiën, hare voors. pretense aengestelde banken van justitie te koomen agnosceren ende aldaer te regte te staen, met scherp verbod, op verbeurte van lyff ende goed, d'oude ende andere aangestelde justitiën van wegen syne Maj^t^ niet t'erkennen, hebbende ook gelyk verbot gedaen aen alle officieren wesende in den eedt ende dienste van sijne voors. Maj^t^ hunder bedieninge van hunne respective ampten nyet meer te bemoijen ofte deselve te exerceren, gelyk deselve officieren ter saeke van het gewalt ende violentie tegens hun metter doed geeffectueert deur die van den garnizoen van Maestricht ende pretense officiën der vors. staten ook syn genoodsaekt geweest te doen, en alle vergaderingen van justitiën te platte lande te schortsen; hebbende de genige die in eenige bedieninge in den naem van Syne Maj^t^ waren continuerende, haer uytten lande moeten retireren, om hunne personen te verzekeren van 't voors. gewelt ende violentie; zoo dat deur middel van het garnisoen van Maestricht de voors. Heeren Staten haer alleszins meer ende meer ingedrongen hebben in de pos-

Tongeren en heeft vertakkingen gehad te *Oeen*, bij *Roermond*, te *Maastricht*, te *Valkenburg* en te *Barcelona* in Spanje.

Digitized by Google

sessie des voors. lands van Valkenborch, soo verre dat sy int beginsel van 't jaer 1648, aldaer wederom hebben beginnen op te bouwen 't voors. casteel, ende daerop gestelt een garnisoen, ende ook datelyks hunne pretense banken van justitie getransporteert soo binnen 't voors. *Valkenborch* als over al ten platten lande, alwaer sy deselve door middel van voors. twee garnisoenen met geweld hebben gemainteneerd. Waertegen Zijne Majt tot conservatie van derselver posessie ende souvereineteyt heeft in den selven jaer door den Heere raedt ende fiscaal van Braband Leonard *de Herre*, doen oprechten eene banke van justitie over die voors. stad en lande van Valkenborch op 't fort van *Leuth*, alwaer deselve eenigen tyd is worden geadministreerd, niet tegenstaende alle geweldige beletsels ende persecutiën der voors. staten van Holland, soo tegens de personen van de officieren van Syne Majt met gevankenisse, bannissementen, als tegens haere goederen met plunderingen ende confiscatiën; tot dat inden selven jaere den peys getroffen sijnde tusschen syne vors. Majesteit en voorseyde staten, ende het voors. casteel van *Leuth* wederom gerestitueert aen den grave van *Vlodorp*, als wanneer de voors. banke van justitie van daer getransfereert is op 't fort van *Navaigne* (1), alwaer niet tegenstaende voorseyden peys syn Majts officieren meer difficulteit ende beletsels hebben gerencontreert als te voren. Want alsoo de voors. Heer Raedt en fiscaal in den jare 1652 hadde geordoneert syne voors. Majts justitiën wederom te plaetsen ten platten lande, ende dat de rendant de schepenen der hoofdbanken der voors. lands daartoe ook hadde gedisponeert onder be-

(1) Bij eene bezegelde attestatie der schepenen van Zijne Majesteits hoofdjustitie der stad en lande Valkenburg, residerende op het fort *Navagne*, in dato 19 Junij 1662, spreekt P. Franssen in substantie conform aan den inhoud der brieven van Wolter *van Meer*.

Digitized by Google

lofte, die meergemelde fiscael hadde gedaen, van den Rentmeester ende schepenen dyen aengaende te indemniseren, is gebeurt dat de officieren der Heeren Staten bij assistentie van de militaire hand van Maestricht ende Valkenborch 't zelve hebben belet en tegengecomen ende syne Majts officieren overvallen met slagen ende stoten, soo verre dat sy deselve niet alleenlyk uytten lande doen vervoeren ende ten uytersten doen rançonneren, ook derselver huysen doen plunderen ende met dertig of meer ruyters ende soldaten doen logeren, om door dit middel hun af te schrikken van den dienst van hare Majesteit; in der veugen dat sedert den jare 1647 nooyt eenige administratie van justitie van wegen syne Majt is kunnen geschieden ten platten lande, waeruyt ook gevolgt is, dat den rendant nyet tegenstaende alle mogelyke devoiren niet en heeft kunnen rechercheren den delinquenten, noch eene amenden ofte breuken tehebben kunnen ontfangen, uyt redene dat soo wanneer de rendant iemant was actionerende, sich deselve dadelijk stelden onder den dienst der voors. Heeren Staten ende hare officieren, die deselve doorgaends met sterke ende militaire magt hebben gemainteneerd ende alle des Rendants exploiten ende recherchen beleth ende tegen gekomen, gelyk alnoch syn doende tot op den dach van heden; hebbende den rendant evenwel nooyt achtergelaten alle 't geen hem mogelyck was te doen tot conservatie van Syne Majts possessie ende souvereyneteyt, dewelke anderssints sonder desselfs toedoen geschapen was totaal ten onderen te gaen; daertoe hij genoodsaekt is geweest te employeren diverse militaire ende andere personen, soo int opslaen van placcaeten, verbotten als andere bevorderingen van den dienste van syne Majesteit, die welke hij 't elkens heeft moeten belooven, ende

Digitized by Google

daertoe veel van 't syne, jae syne meeste substantie moeten employeren, want andersints nyemant hem soude hebben willen laten gebruyken in soodanige dangereuse exploiten; synde notoire ende waerachtig dat deselve onkosten moyten ende devoiren ongelyk grooter, difficieler ende dangereuser syn geweest, als sy souden syn geweest in eene pacifique conjuncture, ende dat het voors. lant ware geweest buyten dispuyt, soo als 'tselve blykt by certificatie van syne Majts hooftjustitie van Valkenborch, hierby overgegeven hebbende de rendant dit by maniere van avertissement willen voordragen. » (1)

Door het verdeelingstractaat van 1661 werd aan deze verwarring een einde gemaakt. Het land Valkenberg werd bij het lot verdeeld; Houthem kwam aan de vereenigde Staten.

Sedert de fransche revolutie vormt dit dorp eene burgerlijke gemeente, die den 31 Augustus 1795 werd gesteld onder het kanton Terblijt, en den 9 Januarij van het volgend jaar onder dat van Valkenburg. Den 9 Januarij 1802 werd eindelijk het kanton Meerssen in het leven geroepen, waaronder Houthem sedert dien tijd bij voortduring gerekend wordt. Den 31 December 1859 had deze gemeente 817 inwoners, die met uitname van twee huishoudens, allen katholiek zijn.

§ III.

De parochie. Het oude kerspel Meerssen. De kerken te Clinnen, Schin op de Geul en Hulsberg. De kapellen te Schimmert, Ulestraten, Ambij, Bunde en Houthem tot parochiën verheven. Godsdienstvervolgingen en retorsiën. Het Simultaneum.

Als parochie was het dorp Houthem uit dezelfde bestanddeelen zamengesteld als de bank; evenwel behoort

(1) Rijksarchief te Brussel. Chambre des Comptes, n. 13135.

Digitized by Google

het gehucht Houthemerberg sedert de regeling van 1804, tot het kerspel *Bergh-Terblijt.*

Oorspronkelijk heeft Houthem deel gemaakt van de aloude parochie *Meerssen*, die zich met haren sprengel uitstrekte over de dorpen *Schimmert*, *Ambij*, *Bunde* en *Ulestraten*, en die ook eenige regten schijnt gehad te hebben over de dorpen *Limmel*, *Beek*, *Hulsberg*, *Climmen*, *Schin-op-de-Geul* en *Valkenburg.*

In 968 schonk Gerberga, dochter van Giselbert hertog van Lotharingen, gehuwd met Lodewijk den overzeeschen, koning van Frankrijk, hare *villa*, goederen en regten te *Meerssen* aan de abdij van St-Remigius te *Reims*, die er eene proosdij oprigtte.

In 1118 bevestigde paus Calixtus II de monniken van *Rheims* in het bezit van het vrijgoed *Meerssen* met deszelfs kerken en ander toebehoor : « Allodium *Mersenae* cum ecclesiis et omnibus ad allodium pertinentibus » (1).

Tot in het jaar 1136 werd deze proosdij bediend door wereldlijke geestelijken, die er van hunne prebenden leefden; maar in voormeld jaar bepaalde Alexander bisschop van Luik, dat na het overlijden der titularissen, de proosdij zou bezet worden door monniken uit de abdij van St-Remigius. De proost zou den priester aanstellen, die de parochie verzorgde (2).

In 1145 ontsloeg de bisschop van Luik, Hendrik II, de monniken van *Meerssen* van alle pastoreele fonctiën (3).

In 1147 onderging de parochie *Meerssen* en de geheele

(1) Charter op het rijks archief te Brussel.
(2) Diploom van 1136, afschrift in mijn bezit.
(3) Ita ut ab omni parochiali officio monachi penitus absolvantur. BARST VI p. 4.

Digitized by Google

omtrek eene kleine verandering. De bisschop van Luik schonk alsdan aan den proost het *personaat* over de parochiekerken van *Meerssen*, *Climmen*, *Hulsberg*, *Schin-op-de-Geul* en *Litoijen* (1).

Men noemde *persoon*, (fransch *personne*, engelsch *parson*, latijn *persona*) den zielzorger of geestelijke, die de voornaamste inkomsten genoot eener parochie of eener prebende, die hij door eenen plaatsvervanger, *vicarius*, deed bedienen. Het regt van personaat werd meestal aan kloosters en abdijen geschonken. In de middeneeuwen werden dikwijls kerken en beneficiën gesticht, onder uitdrukkelijk beding, dat er een *personaat* aan verbonden werd (2).

Volgens het diploom van 1147 zou de proost, na het vertrek of het afsterven der tegenwoordige titularissen in voormelde parochiën priesters aanstellen, die niet alle jaren veranderden, maar er voortdurend bleven wonen, en van hunne prebende leefden. De overige inkomsten dezer kerken bleven aan de proosdij. Men weet dat voor de instelling der parochiën, de dorpspriesters ten platten lande, naar het welgevallen der geestelijke overheid werden geplaatst of teruggeroepen. Eerst in het begin der twaalfde eeuw komen de pastoors, hier te lande, als onverplaatsbaar voor; een regt, dat ten gevolge van het concordaat in 1801, eenige verandering onderging. De zinsnede van ons diploom *presbiteri* (*de Meerssen etc.*) *non sint annuales* heeft naar onze meening betrekking op het regt van onverplaatsbaarheid, dat toen reeds begon erkend te worden.

---

(1) *Littà* of *Litta minor* is Litoijen bij 's Hertogenbosch, en *Lotto*, dat ook in de diplomen van Meerssen voortkomt, *Leuth* bij Stockhem. In beide dorpen bezat de proosdij eigendommen.

(2) DUCANGE Glossarium, voce *persona*.

Digitized by Google

Buiten voormelde parochiën behoorden volgens eene bul van Paus Lucius III uit het jaar 1182, onder *Meerssen* (Bijlage N° 2) vier kapellen, namelijk: die van St-Remigius te *Schimmert*, die van Ste-Agnes te *Bunde*, die van Ste-Walburga te *Ambij* en die van St-Martinus te *Houthem*. De drie eersten dezer hulpkerken werden door residerende priesters bediend, die van *Houthem* door den pastoor van *Meerssen*.

In eene kerkvisitatie gehouden te *Meerssen* in 1272 door Engelbert van *Isembruch*, aartsdiaken van Kempenland, werd bepaald dat de priesters der kapellen van *Schimmert*, *Bunde* en *Ambij*, op die dagen dat zij in Meerssen moesten verschijnen ook de plechtige kerkdiensten zouden bijwonen. De kapellaan van *Bunde* zou overigens, zoo als dat van ouds gebruikelijk was, op de vierde week, in de kerk van *Meerssen* helpen fungeren, en zijne residentie houden te *Bunde* ter bediening der HH. Sacramenten. (Zie bijlage N° 6).

Eene vijfde kapel, die van *Ulestraten* lag te *Berchem*, bij *Vlieck*. De rector die er wekelijks eens mis las, resideerde niet. (1)

Houthem was ook in vroegere jaren niet voorzien van eenen residerenden priester. Immers de geschiedschrijver van den H. Gerlach, een tijdgenoot, verhaalt dat deze heilige boeteling aanvankelijk onder de leiding stond der monniken van *Meerssen*, en later onder die der religieusen van *Kloosterrade*. Van eenen pastoor of kapellaan te Houthem wordt niet gesproken; de schrijver verklaart zelfs uitdrukkelijk, dat toen Gerlach van den bisschop van Luik verlof kreeg om in zijne cel mis te doen lezen, de geestelijken en monniken van *Meerssen* daar over klaag.

(1) Over deze kapellen spreken wij later in een opstel over de proosdij Meerssen.

Digitized by Google

den, en niet wilden gedoogen dat er buiten de parochiekerk mis gelezen werd. De man Gods, voegt de schrijver er bij, woonde inderdaad, in hunne parochie (1).

De eerste vermelding eener kapel te *Houthem* vinden wij in eene bul van Paus Lucius III, gegeven in het jaar 1182, ter bevestiging der eigendommen van de proosdij Meerssen. Dit stuk heeft over Houthem het volgende: De inkomsten van den zielzorgenden priester van *Meerssen* bestaan, volgens den uitdrukkelijken wil van den abt van *Rheims* en van den proost en het kapittel van *Meerssen*, uit de groote en de kleine tiende te *Houthem*, uit vier bunder land aldaar, en uit de oblatiën der *kapel* dier plaats, behalve de offerhanden die geschieden bij lijkstatiën, wanneer het lijk tegenwoordig is. *Prebenda autem sacerdotis de voluntate abbatis sancti Remigii et totius capituli et prepositi Marsnensis constituia hec est: Decima de Houthem magna et minuta, et in eadem villa quatuor bonnalia terre cum omnibus oblationibus capelle ejusdem ville, exceptis his que in obsequiis defunctorum presente defuncto solent offerri, de illis enim quarta tantum pars erit sacerdotis* etc. (Bijlage No 2).

Deze dispositie werd in het jaar 1195 ook bekrachtigd door Adolf van *Altena*, aartsbisschop van Keulen (2).

Tot in het jaar 1271 werden de kapel en het dorp *Houthem* bediend door den zielzorgenden priester van *Meerssen*, die zich alstoen Nicolaus van *Reyms* of de *Remis* noemde. Volgens een accoord aangegaan op den vooravond van Pinksteren van dat jaar, tusschen den proost van Meerssen en den aartsdiaken van Kempenland, zouden *Meerssen*, en *Houthem* bediend worden door

(1) In quorum parochia vir Dei residebat. *Vita. Gerlaci*, apud Bolland. tom. I cap. XII.

(2) Staatsarchief te Brussel.

Digitized by Google

eenen *vicaris perpetuus*, die door den proost als *persoon* van *Meerssen* benoemd en aan den aartsdiaken ter bevestiging voorgesteld zou worden. Deze zou te Meerssen resideren en de parochie met de kapel van *Houthem* in persoon bedienen. (Bijlage № 5).

Deze priester was de plaatsvervanger van den proost als pastoor van *Meerssen*; hij moest naar diens bevelen luisteren, in de plaats van den proost naar het kapittel en de dekenale conciliën gaan, en de synodale mandementen aan het volk bekend maken; hij zou al de emolumenten trekken, door het reglement van bisschop Robert, in 1244, opgesteld.

Volgens Ducange waren de *vicarii perpetui* in Engeland, meestal bestuurders van parochiën, die aan kloosters of collegiale kerken toebehoorden. Dit was eveneens het geval te *Meerssen*. Ook de bestuurders der kerken te *Clummen*, *Hulsberg Schin-op-de-Geul*, en die der kapellen te *Schimmert*, *Bunde* en *Ambij* voerden dezen titel.

In den loop van het volgende jaar hield de Aartsdiaken van Kempenland, Engelbert van *Isenburch* te *Meerssen* kerkvisitiatie; hij bevond dat deze parochie veel te uitgestrekt was, om door éénen geestelijke bediend te worden, en hij kwam met den proost overeen om den *vicarius perpetuus* twee medehelpers, *perpetui adjutores*, toe te voegen. Een dezer medehelpers zou beurtelings eene week, de kerk van *Meerssen* en de kapel van *Houthem* helpen bedienen; beiden te zamen zouden den vicaris bijstaan in de toediening der HH. Sacramenten. Zij genoten onder andere inkomsten de helft der tiende van *Houthem* (Bijlage № 6).

Gedurende de latere periode der middeneeuwen schijnt de betrekking tusschen *Meerssen* en *Houthem* weinig

Digitized by Google

verandering te hebben ondergaan. In 1558 was de kapel van Houthem nog *appendix* van Meerssen; haar bedienaar droeg nog steeds den titel van *vicarius perpetuus*. Of hij echter te Houthem resideerde kan ik niet met zekerheid zeggen. In 1567 betaalde Joannes *Stassen, vicarius perpetuus* te Houthem, in de koninklijke schatting, door de staten van Valkenburg uitgeschreven, 21 gulden. De pastoor van Meerssen noemde zich toen Martinus *Stercken* (1).

Onder het bestuur van Henricus *Cuyckius*, bisschop van Roermond, die de proosdy *Meerssen* als tafelgoed bezat, werden de dorpen *Ambij*, *Bunde*, *Schimmert* en *Houthem* tot onafhankelijke parochiën verheven. Het juiste tijdstip, waarop dit feit plaats greep, kunnen wij niet opgeven, maar gewis had dit plaats voor het jaar 1609, toen de proosdij uit handen van het bisdom *Roermond* in die der abdij van *Reims* terugkeerde.

Pierre *Hannonin*, proost van *Meerssen*, spreekt in het jaar 1645 over deze oprigting als volgt : « La prévôté a le droit de collation des cures de *Meerssen*, *Clummen*, *Hulsberg* et *Schynnen op de Geul*, lesquels de tout temps ont été tenues pour cures ou pastorets; et *Amby*, *Bunde*, *Schimmert* et *Houthem* qui n'étaient que chapelles dépendantes de *Meerssen*, et devaient apporter les enfants au baptismal dudit *Meerssen*, mais depuis que l'évêque de Ruremonde a été en possession de la prévôté de Meerssen, de la part du roy d'Espagne par confiscation qu'il en avait fait sur Messieurs de St-Remy de Reims, alors le prévôt de Meerssen ayant vu les grands abus commis à l'endroit des dits enfants, qui mourraient en chemin par froidure et intemperie de l'air, a établi en chacune

(1) Manuael van den ontfanck der beden etc. M. S.

Digitized by Google

des églises des dites chapelles susnommées un baptismal et érigé les dites chapelles en cures avec portion canonique assignée sur les dismes d'*Amby*, *Bunde* et *Schummert*, pour les pasteurs des dits lieux et villages, sauf que celui de *Houthem* a sa portion sur la disme de *Houthem* avec le pasteur de *Meerssen*, comme est dit ci-devant, et les trois autres ont chacun soixante mesures de seigle et nonante mesures d'avoine petites mesures (1). »

De doopvont is het bijzondere kenmerk eener parochie. Meermalen is het gebeurd, dat bij gebrek aan andere bewijzen de ouderdom van eene parochie naar dien der doopvont werd afgemeten. Het is dus zeer te betreuren dat in onze dagen van algemeene vernieuwingskoorts in kerken en kerkmeubelen, zoo vele oude eerbiedwaardige doopvonten voor nieuw prulwerk moeten wijken. De vonten van *Schimmert*, *Bunde*, *Amby* en *Houthem* dagteekenen uit het begin der XVII^de^ eeuw. Die van *Amby* werd in 1868 door eene nieuwe vervangen. Het tweede kenmerk eener parochie is de aanwezigheid van de dooptrouw- en sterfregisters. De oudste doopregisters van *Houthem*, die zich in het gemeente archief bevinden, beginnen met den 15 Augustus 1612 en de oudste trouwregisters met het jaar 1611. Zij bewijzen dat *Houthem* in 1611 reeds parochie was.

Dit was de toestand der kerkelijke zaken in de dorpen *Meerssen* en *Houthem*, toen in 1632 de stad *Maastricht* door de staatsche troepen bij capitulatie werd ingenomen, een feit dat voor de bewoners der dorpen van *Overmaas*, zoowel met het oog op hunne tijdelijke goederen, als wat betreft de vervolgingen die zij persoonlijk gingen lijden wegens den godsdienst, allerongelukkigst

(1) Rijksarchief te Brussel, prévôté de Meerssen n. 65.

Digitized by Google

mag genoemd worden. Tot aan den Munsterschen vrede (1648) bleef het geheele land met troepen bezet, die het arme landvolk tot op den laatsten stuiver uitzogen. Spanjaarden en Staatschen betwistten elkaàr, met het zwaard in de hand, niet alleen dorpen en buurten, maar zelfs elk huis en elke plek gronds. Kerken en pastorijen werden beurtelings met pastoors of predikanten bezet, en de banken en heerlijkheden met katholieke of protestantsche ambtenaren, al naarmate de Spanjaarden of Hollanders meester van het land waren. Tusschen de jaren 1632 en 1648 waren handel en vertier binnen de de stad *Maastricht* zoo onbeduidend geworden, dat het gras in de straten en bijzonder op de markt wel een halven voet hoog stond, zoodat de burgers er hun lijnwaad bleekten (1).

Den 2 Augustns werden het kasteel en stadje *Valkenburg* door graaf Jan van *Nassau* ingenomen; hij begon onmiddellijk daarna eenen regelmatigen strooptogt over het platte land. Het garnizoen van *Maastricht* roofde uit de omstreken de vruchten van het veld en dreef de beesten uit de Valkenburgsche dorpen naar de stad. Daar de bewoners van *Geul* zich aan deze strooppartij hadden weten te ontrekken, trokken den 12 September de geheele ruiterij en eene bende voetvolk uit de stad; zij plunderden het kasteel des dorps en voerden al de granen mede, die de huislieden aldaar gered hadden. Ook kapten zij de boomen uit het bosch van *Haren* en sleepten die als brandhout weg. Hooi, stroo, granen en al wat men niet kon vervoeren werd vernietigd of verbrand. (2)

---

(1) Chronijk van Maastricht berustende in het Arch. van O. L. V. Kerk aldaar.

(2) Ibidem.

Digitized by Google

Deze heftige inbezitneming was echter kort van duur; de Staatsche troepen verlieten den 8 September het platte land, na hunne kwartieren in brand gestoken te hebben, en gaven de stad *Valkenburg* op. De Spanjaarden namen nu wederom stad en land in bezit.

Den 8 November 1636 werd *Valkenburg* andermaal door de Staatschen ingenomen en eenigen tijd later wederom verlaten. In Julij van het jaar 1644 namen zij er bepaald bezit van, braken het kasteel af, en voerden het houtwerk naar Maastricht.

De ellende die deze toestand voor de bewoners medebragt is ligt te bevroeden. In afwachting dat de heer *H. Ferber*, van Dusseldorp, zijne nasporingen over de *Retorsiën* in de landen van Overmaas in het licht zende, plaatsen wij hier eenige losse aanteekeningen, geput uit de kerkregisters der omstreken van Houthem en uit andere geloofwaardige bronnen, en betrekking hebbende op de vervolgingen, die de verovering van *Maastricht* en de bezetting van *Valkenburg* na zich sleepten.

In de maand Mei 1633 werd de pastoor van *Bergh-Terblijt*, Petrus *Bouten*, door eene bende staatsche soldaten uit zijne pastorij gehaald en te *Maastricht* in de gevangenis geworpen, omdat hij zich verstout had een mandement van zijnen kerkvoogd, den bisschop van Luik, in de kerk af te lezen. (1) *Bergh* was een der banken van het rijkstift St. Servaas.

Bij bevelschrift van den 2 Junij 1633 werd bekend gemaakt, dat de ingezetenen der landen van Overmaas niet gehouden waren eenige feestdagen te vieren, dan die door de gereformeerden gevierd en onderhouden werden (2). Dientengevolge werden onze voorouders ver-

(1) Bisschoppelijk archief te Luik.
(2) Groot placaetboek I p. 262.

Digitized by Google

pligt alle protestantsche feest- en biddagen te vieren, door zich op die dagen te onthouden van slafelijk werk en hunne winkels te sluiten. Op onze dorpen bragten de bewoners deze dagen door met het herstellen, lappen en stoppen hunner kleederen. Van daar de nog heden gebruikelijke spreekwijze: *Geuzen biddag boeren lapdag.* Ook werd bij die gelegenheid bepaald, dat er overal in vlekken en dorpen predikanten zouden aangesteld worden (1).

Den 5 September 1634 werden op last der Staten generaal te Maastricht, alle kloosters gevisiteerd, de goederen opgeschreven en op contributie gesteld, tot betaling der troepen (2). In den nacht van den 15 September wierpen eenige protestantsche burgers en militairen de beelden der Heiligen neder, die de straten versierden, onder anderen aan de kerk van Ste-Katharina, aan St-Servaas, aan het Gasthuis en bij de Preekheeren. (3)

Den 20 Junij 1634 verscheen een zeer streng plakaat tegen de Katholieken. Alle vroegere vrijheden ten hunnen voordeele toegestaan, werden teruggeroepen. Mobiele colonnen van gewapend krijgsvolk werden op de dorpen gezonden, om de geestelijken te vatten. Den 2 Februarij en den 2 December 1636 werden deze drakonische edikten hernieuwd. De losprijs van eenen geestelijke werd op 500 tot 1000 gulden gesteld.

De strenge uitvoering dezer plakaten had men aan de volgende gebeurtenis te danken. In den aanvang van het jaar 1636 hadden eenige predikanten uit Zeeland bij de staten des lands geklaagd over de slappe uitvoering der edikten tegen de paapsche afgoderij en superstitie. Sedert

(1) AITZEMA III p. 200.
(2) Chronijk van Maastricht M. S.
(3) Ibidem.

Digitized by Google

de reductie der steden *Venlo*, *Roermond* en *Maastricht*, zeiden zij, is er eene algemeene en openbare stoutigheid der papisten gevolgd, die als op den slag van eene trompet, hunne hoornen zoo hebben opgestoken, dat alle kerken dezer Unie daarover zuchten en weenen. De adressanten beweerden: « dat het Pausdom de verborgendheyd der ongeregtigheyt is, de stoel van den antechrist, de kanker der christelijke religie; dat het hedendaagsche Romen het regte Babylon is, de moeder der hoereryen, de gruwel der aarde », en dergelijke aardigheden meer. Zij legden den katholieken ten laste dat zij kwaad spraken van den staat des lands en van de gereformeerde religie; dat zij hunnen afgodendienst, zoo als biechten, Mis doen, doopen, trouwen, enz., bijna openlijk durfden verrigten; dat zij hunne kinderen buiten het land zonden, om bij de Jesuiten onderwezen te worden; dat zij beweerden dat de koning van Spanje hun natuurlijke vorst was, en dat aan hen de goederen der kerken toekwamen. Anderen lasterden de plakaten die door de Hoogm. Staten tegen hen waren uitgevaardigd, als ergerlijker dan die van den Hertog van Alba, enz. (1)

De toestand werd nog verergerd doordien de Spanjaarden in de Meijerij van 's Hertogenbosch geene predikanten meer wilden dulden, waarop de Staten uit wederwraak en bij wijze van retorsie, in het Hertogdom Limburg en de landen van Overmaas alle sauvegarden lieten opzeggen, die gegeven waren aan geestelijke personen, prelaten, kanoniken, monniken, pastoors, kapelaans of wie het ook zij.

Nu volgde eene algemeene priesterjagt, met sabel en musket. Voor het einde des jaars 1636 waren de land-

(1) AITZEMA IV p. 441.

Digitized by Google

deken en al de pastoors des lands *Valkenburg* op de vlugt, of in de gevangenis der Hollanders (1).

In 1635 kreeg de abt van *Godsdael* bevel van den staatschen gouverneur van Limburg om zekeren *Dumoulin*, predikant der Calvenisten te Limburg, die te Namen in hechtenis was, te doen loslaten. Daar de abt daartoe niet bij magte was, verscheen den 15 Februarij 1636, een bevel der Generale Staten aan het garnizoen te Maastricht om de abten van *Kloosterrade* en *Godsdael*, met nog drie of vier ander hooggeplaatste geestelijken, op te lichten, naar *Maastricht* te voeren, en daar in eene herberg, op hunne kosten in arrest te houden. Deze abten zouden 750 kroonen als losprijs en 600 franken voor gerezen kosten aan Cyrus *Dumoulin* terugbetalen (2).

Bij dit nieuws vlugtten de religieuzen van *Godsdael* naar *Visé;* maar de abt werd gevat, naar Maastricht gebragt en gedurende zestien maanden gevangen gehouden. Naauwelijks was hij te *Godsdael* terug of de Staten Generaal vroegen hem rekenschap over smaad, diefstal en verwonding door de bewoners van *Geleen*, op eenige Calvenisten gepleegd. Deze abt was niet uitsluitend de zondenbok, aan de gal der Staten ten prooi gegeven; alle geestelijke personen werden uit de plaatsen waar de Hollanders meester waren, verbannen (3).

De jaarboeken der abdij *Kloosterrade* verhalen, dat in 1636, deze abdij geheel verlaten was; dat niet alleen de monniken, maar ook al de pastoors en priesters der provincie Limburg gevlugt waren, of onder wereldlijke kleeding bij de bewoners scholen, uit vrees voor het

---

(1) Arch. des kasteels Haag.

(2) Deze predikant was in het begin van 1636 reeds te Limburg terug.

(3) RENIER, *Histoire de l'abbaye de Val-Dieu* p. 61.

Digitized by Google

Hollandsche krijgsvolk, dat last had alle geestelijken dezes lands in hechtenis te nemen (1).

Wij vinden ook dat de pastoor van *Beek*, *Morberus*, priester der Duitsche orde, in de jaren 1637 en 1638 uit zijne parochie is voortvlugtig geweest. De inwoners moesten ondertusschen hunne kinderen naar het rijksdorp *Elsloo* ten doop brengen (2).

Den 5 Junij 1648 werd de vrede tusschen den Koning van Spanje en de heeren Staten, te *Maastricht* en in de omliggende gewesten afgekondigd. Daar evenwel in dit tractaat, in afwachting eener nadere verdeeling, voor de landen van Overmaas het *uti possidetis* werd gedecreteerd, zoo bragt deze vrede, in plaats van rust, slechts nog meer verwarring aan. Tien dagen na de publicatie (16 Junij) werd door de Staten Generaal besloten, dat alle abten, prelaten, papen, monniken en andere geestelijke personen hadden te vertrekken uit *Maastricht* en het graafschap *Vroenhof*. De kloosters kerken en kapellen, na van de beelden en andere paapsche sieraden gezuiverd te zijn, zouden gesloten blijven en niet geopend nog bezocht worden, op straf van 1000 gulden (3). Dien tengevolge werden den 27 Junij de geestelijken verdreven uit de plaatsen welke Vroenhofsch waren, en door predikanten vervangen (4). Deze plaatsen waren een deel der stad Maastricht en de dorpen *Wilre*, *Montenaken* en *Heukelum*.

In de landen van Overmaas had iets dergelijks plaats.

Ten gevolge eener ordonnantie der Staten Generaal waren er alle geestelijke goederen aan den staat ver-

(1) *Annales Rodenses* p. 137.
(2) Kerkregisters te Beek.
(3) Groot pacaetboek II p. 238.
(4) Chronijk van Maastricht M. S.

Digitized by Google

vallen, en werd in 1648 zekere van *Blauwensteijn* als ontvanger en beheerder dezer goederen in het land van Valkenberg aangesteld. Aan hem moesten de originele fondatie-brieven en verdere documenten, op straf van lijfsdwang, overgelegd worden; zelfs de pachters waren gehouden, wilden zij zich *niet* aan zware straffen blootstellen, hunne pachtverdragen te vertoonen en hunne gehuurde landerijen, tienden enz. aan te duiden.

Gedurende het interim hadden zich de Staatschen te te *Hoensbroeck* gevestigd, alwaar zekere Adolf van *Patborch*, opvolger van den ontvanger *Blauwensteyn* in zijnen dorst naar kerkelijke inkomsten de hand legde op de goederen der slotkappel, een privaat eigendom van den heer des dorps (1).

In 1652 vernieuwden de staatsche ontvangers hunnen aanslag op de geestelijke goederen en tienden. Zij meenden dezelve publiek te verhuren, toen de koning van Spanje bij plakaat van den 15 Mei daartegen opkwam (2).

De predikanten door dé Staten in de landen van Overmaas aangesteld, waren niet welkom; het volk had zich met geweld tegen hunne vestiging verzet. Daarom verscheen den 14 April 1649 eene plakaat, gebiedende de aangestelde predikanten niet te storen, noch te verhinderen in hunne dienst, op pene van naar exigentie der zaken als perturbateurs van de gemeene rust bestraft te worden. Een plakaat van denzelfden dag ontzeide den Pausgezinden geestelijken nogmaals het land, en verbood het houden van paapsche scholen, conventiculen en collecten. Op straf van 100 pond vleemsch werd verboden geestelijke personen te huisvesten; de recidief voor de derde reis werd uit het land verbannen (3).

(1) SLANGHEN, Het Markgraafschap Hoensbroek p. 90.
(2) ANSELMUS Placaetboek p. 48.
(3) Groot Plakaatboek p. 258 en 203.

Digitized by Google

Den 10 Februarij 1651 werd het plakaat ter verdrijving der pastoors en priesters van *Overmaas* andermaal afgekondigd, op grond dat deze landen zouden wezen van gelijke natuur als die der Meijerij van 's Hertogenbosch. Ook hadden de Vereenigde Staten destijds besloten, op kosten der inwoners, de kerk van *Vaals* te vergrooten, opdat deze zoude dienen tot bidhuis der protestanten van *Aken*, *Borcette* en omstreken Beide verordeningen, zegt een spaansch plakaat van den 23 Maart 1651, zijn nieuwigheden in strijd, met het derde artikel van het vredestractaat van Munster (1).

In October van het volgend jaar scheef Robert van *Itersum*, drossart van *'s Hertogenrade*, eenen calvinistischen bid- en vastentijd uit, die acht dagen zoude duren. De Katholieken die dezen tijd van boete niet vierden, werden voorbeeldig gestraft. Ook dit was, volgens een Brusselsch plakaat van den 10 December 1652, eene inbreuk op den Munsterschen vrede (2). Onder de kleine tyrannen door de Staten naar onze gewesten gezonden, om het volk met geweld te annexeren, bekleedde deze Robert van *Itersum* eene voorname plaats (3).

Het dorp *Amstenraedt* was destijds in bezit van den vijand. De pastoor, Joannes *Horckens*, verklaart dat hij in de jaren 1659 tot in Julij 1662, tijdstip waarop dit dorp, onder het gezag des konings terug keerde, geene openbare fonctiën heeft kunnen uitoefenen (4).

Te *Beek* voerde de militaire magt eenen predikant in de kerk, terwijl de katholieken eene processie hielden.

---

(1) ANSELMUS loc. cit. p. 46.
(2) Ibid. p. 98.
(3) Over zijne handelwijzen, leze men de *Annales Rodenses* p. 145-149.
(4) Civielreg. te *Amstenraedt*.

Digitized by Google

Den 13 April 1654 werd aldaar het eerste gereformeerd kind gedoopt (1).

In 1661 werden eindelijk de landen van *Overmaas* tusschen den koning van Spanje en de Staten der Vereenigde Nederlanden definitief verdeeld; maar terwijl een deel der bevolking in het volle genot zijner godsdienst hersteld werd, werd tegen het ander de vervolging verdubbeld. Wij vervolgen de geschiedenis van dat gedeelte des lands, hetwelk onder het gebied der Staten kwam, en waaronder Houthem gehoorde.

Drakonische reglementen op het staatschland van *Valkenberg* hielden in: dat er alle publieke ambtenaren, landstaten, schouten, schepenen, vorsters, schoolmeesters, enz., enz. protestantsch moesten zijn. De goederen der kerken en kloosters gingen over aan het Staatsch domein. De bewoners moesten hunne huwelijken doen inzegenen voor den predikant des dorps, die ook de sterfregisters hield. Groote straffen dreigden de overtreders dezer wet (2).

» En om de protestantsche predikanten, kosters en schoolmeesters behoorlijk te voorzien van onderhoud en woning, en *bijzonderlijk om met allen ijver en ernst de oefening van de ware christelijke religie alom in het voorschreven land te introduceren en voort te zetten* » werd den 15 October 1663 nogmaals bepaald, dat alle papen, paapsche priesters en pastoors, van wat naam, order of conditie die ook waren, het land zouden ruimen en daaruit verbannen blijven, op pene van volgens de plakaten gestraft te worden (3).

(1) Kerkarchief te *Beek*.

(2) Groot Plakaatboek II.

(3) Ibidem loco cit. En l'année 1663 les Hollandais chassèrent tous les prêtres de leur pays de *Dalhem*, donnant leurs biens aux ministres qu'ils placèrent à Olne et à Dalhem. RENIER, Historique de Val-Dieu p. 98.

Digitized by Google

Al de geestelijke goederen werden nu ter deeg in beslag genomen, de kerken en pastorijen aan de predikanten ingeruimd, en de vrijheid der katholieken, alhoewel die in de traktaten gewaarborgd was, zoo veel mogelijk vernietigd.

De pastoor van *Beek*, Edmond *Henkelius*, was van af 1659 tot 1672, gelijk zijn voorganger voortvlugtig. Terwijl de nieuwaangestelde predikant, naar hartelust handelde te midden eener katholieke bevolking, terwijl hij het huis des pastoors bewoonde, en in het ledig kerkgebouw der katholieken voor eene handvol protestantsche ambtenaren preekte, stroomden de Beekenaren op zonen feestdagen naar het naburige *Hoebelrade*, een gehucht van het spaansch dorp *Spaubeek*, alwaar hun trouwe herder, in eene schuurkerk de HH. diensten verrigtte en op de hollandsche grenzen de vervoerbare zieken bediende (1).

De pastoor van *Bunde*, Andreas *Driessens*, stierf in 1667 in ballingschap, en werd te *Meerssen* begraven. « Het is nu reeds in het tiende jaar, zegt zijn opvolger, die te *Reekhem* vertoefde, dat de herders van het staatsche land *Valkenberg* uit hunne kerken zijn verjaagd » (2).

De pastoor van *Hulsberg*, Lambert *Janssen*, schreef aan het hoofd van het geboorteregister: « Daar sedert het jaar 1663 tot in 1672, de pastoors door de ketters zijn in ballingschap gezonden, zal men de doopakten in de kerkregisters van *Schimmert* (3) en *Schin-op-de-Geul* zoeken ». Op eene andere plaats schrijft hij: « Dit register is mij overhandigd door Maria *Ouwerx*, den 20 Augus-

(1) Kerkarchief te *Beek*. Zie ook Godsdienstvriend van Januarij 1861 p. 44.
(2) Kerkreg. van *Bunde* ad annum 1672.
(3) De *Bies* een gehucht van *Schimmert*, bij de kerk, lag op Spaansch gebied.

Digitized by Google

tus 1675. Ik heb anders niets gevonden; de oudere documenten, registers, meubels der kerk en sieraden der altaren zijn meestal verloren. God weet wat er van gekomen is, in den tijd dat de priesters verbannen waren » (1).

Wij lezen in de kerkregisters van *Geul*, dat van 1663 tot 1672 er niemand voor den pastoor is getrouwd uit vrees voor de ketters; dat vele lijken, om die reden, in het rijksdorp *Uykhoven* werden begraven, en dat de kinderen aldaar en te *Boorshem* zijn gedoopt geworden. Daar ook had een predikant den pastoor vervangen in de kerk, in de pastorij en in de goederen. In 1663 werd er het eerste protestantsch kind gedoopt. De officiele aanstelling van den predikant, Engelbert *Breberinus van Dijck*, volgde den 17 April 1668. In zijn testament, den 24 December 1670 opgesteld, verklaart de Heer van *Geul*, Wolter Frans van *Hoensbroeck* het volgende : « In geval dat op den dag van mijn overlijden de uitoefening der R. Cath. religie in mijne heerlijkheid verboden is, zal mijne uitvaart in de kerk der P. P. Dominikanen te *Sittard* en mijn jaardienst te *Uykhoven* gehouden worden. » De testateur was in 1673 nog in leven (2).

Te *Climmen* onderging de pastoor en landdeken, Joannes *Weustenraedt*, het lot zijner medebroeders; hij moest het land ruimen. In 1672 schreef hij in het trouwregister : « Daar de scherpe edikten der Hollanders, onder de zwaarste straffen den pastoors en priesters verboden hebben, het huwelijk der inwoners te zegenen, en de bewoners tevens, die dit binnen of

(1) Kerkarchief van *Hulsberg*. Men vergelijk BACHIENE, Kerkelijke Geogr. tom. I p. 111, alwaar de introductie van het protestantisme hier te lande verkeerd, eenzijdig en onwaar wordt voorgesteld.

(2) Leenregisters van Curingen, prov. arch. te Hasselt.

Digitized by Google

buiten het land lieten doen, met vervolging dreigden; zoo heb ik niet altijd dag en jaar aangestipt, omdat ik gedurig vreesde dat zulke huwelijken bekend werden. Velen zijn er getrouwd te *Wijck* en bij de P. P. Augustijnen en Capucijnen te *Maastricht.* »

Te *Climmen* kwam in 1666 de predikant Frederik Gerard *Leigne:* hij werd ter vervanging van den deken *Weustenraedt* in het bezit van kerk, pastorij en goederen gesteld; een protestantsche schoolmeester en koster werd hem ter zijde geplaatst. De bewoners der parochie gingen ondertusschen ter kerk op Spaansch gebied, in een armmoedig gebouw bij *Randsdaal*, dat nog heden den naam van de *Schuurkerk* draagt. Daarin stond als altaarstuk het schoone panneel van het Heilig Kruis, een gotisch schilderstuk met zijvleugels, dat tot aandenken aan deze rampzalige tijden, nog heden in de de kerk van *Climmen* met veel eerbied bewaard wordt.

Daar de proostdij *Meerssen* onder de onmiddellijke bescherming des konings van Frankrijk stond is het welligt aan deze omstandigheid te danken, dat er de vervolging minder streng was dan elders. Wij vinden althans niet dat de pastoor van dat dorp, Jacobus *Wyers* op de vlugt geweest is. Des niettemin werd er den 17 April 1668 een predikant aangesteld, in wiens bestaan de proostdij zou hebben te voorzien (1). Ook het herderlooze *Schimmert* werd een weinig later met eenen predikant begiftigd.

Te *Valkenburg* was de toestand der Katholieke bewo-

(1) In 1651 werd de Abdij *Kloosterrade* belast met een subsidie van jaarlijks 800 kroonen tot onderhoud der predikanten in het land van 's Hertogenraedt. (Ann. Rod. p. 145). Van 1648 tot 1662 hadden de Hollanders aan deze abdij ongeveer 30,000 kroonen afgeperst. (Hid. p. 145). Ook de abdij *Godsdael* werd getaxeerd in het onderhoud der predikanten. (Renier p. 68)

Digitized by Google

ners nog ellendiger dan elders. Telkens wanneer deze plaats door de Hollanders werd bezet, en dit gebeurde meermalen, moest de pastoor vlugten, en de kerk en de pastorij werden ter beschikking van eenen predikant gesteld, die last had de bewoners te onderwijzen in de zuivere leer der Dortsche synode.

In 1644, met den overgang dier plaats aan de Staten, kwam wederom een leeraar achter de bajonnetten der overweldigers in de stad, en heeft zich aldaar definitief gevestigd. Bij besluit der Staten-Generaal van 7 November 1645 werd bepaald dat er voortaan blijvende predikanten zouden wezen te *'s Hertogenraedt*, *Heerlen*, *Eysden*, *Vaals* en *Valkenburg* (1).

In 1649 was de predikant van *Valkenburg* in volle werking. Zijn trouwregister begint in Julij van dat jaar (2).

Omstreeks het jaar 1654 trad Frans *Wyninghen*, minderbroeder te Tongeren, in openbaren religietwist met den Valkenburgschen evangeliedienaar Joannes *Lemmens*, die alsdan een boekje in het licht gaf, getiteld: *Wederlegginghe der Roomscher Transsubstantiatie.* Frans *Wyninghen* beantwoordde dit geschrift met een tegenschrift getiteld: *Bondigh bewijs van de ware ende reële tegenwoordigheid Christi in het H. Sacrament des Avondsmaels* (3). In de voorrede sprekende over gemelden godsdiensttwist zegt pater *Wyninghen*: « Alle regtzinnige menschen des landts van *Valkenborgh* stemmen eenparig toe, dat Dnus Lemmens door mij zoo stom is gemaakt, en zoo beklemd en verbaasd daaraf is gekomen, dat zoo als sommigen meenen, zijne hersenen daardoor zouden

(1) BACHIENE Kerk. Geogr. I p. 103.
(2) Prot. Kerkeg. te Valkenburg.
(3) Brussel bij Philips Vleugaert 1664 in 12 van 313 bladzijden.

Digitized by Google

geinteresseerd zijn. Hetgeen ook nader blijkt uit zijn antwoord, dat eerst acht jaren na dit dispuut is voor den dag gekomen.» Voorwaar een zonderling compliment bij het openen eener discussie; maar zulke zaken vielen in den smaak van dien tijd.

Uit dit vlugtig overzigt over den omtrek van *Houthem* kan men opmaken wat ook in deze parochie moest omgaan. Ook hier werden de geestelijken verbannen. De parochiekerk, gezuiverd van beelden, altaren en sieraden, werd door de overheid gesloten en niet geopend, dan wanneer het den predikant van *Valkenburg* behaagde er eene aanspraak te houden voor een paar beambten des dorps, en voor de ledige muren.

Pastoor *Moreus* betrok in 1663 de proostdij St-Gerlach, die op Spaansch grondgebied lag, en bediende van daar uit zijne parochie. In hetzelfde jaar werden de inkomsten en de goederen van kerk, pastorij en kosterij in beslag genomen.

In een rapport van den 25 September 1665 aan den bisschop van *Roermond*, resumeert de landdeken *Weustenraedt* den toestand van het staatsch land van *Valkenberg* in de volgende woorden: « De bewoners lijden geweld om hunne godsdienst; de geestelijken zijn verbannen, de kerken geplunderd en gesloten. De vermogende lieden vlugten wegens gebrek aan vrijheid van religie uit het land. (1) De katholieke ambtenaren zijn verjaagd en worden verzet door de ketters en vreemdelingen. Wanneer deze vervolging nog lang duurt en de hand Gods niet tusschen beide komt, dan weet ik niet, wat met de arme bewoners kan gebeuren. Zij

(1) Het woord vrijheid van geweten dagteekent uit den tijd der fransche omwenteling. Bij de Staten der Republiek stond dit woord gelijk met vrijheid voor de leer van Calvijn en uitroeijing van het Katholicismus.

Digitized by Google

hebben te kiezen tusschen de armoede, de landverhuizing of den afval hunner religie. Volgens de plakaten zijn zij buiten alle ambten gesloten en van alle regten verstoken. » (1)

In weerwil van alle kwellingen bleven de Valkenburgers getrouw aan het geloof hunner vaderen. Wel was het land door den vijand ingenomen en veroverd, doch niet de gemoederen der bewoners. Men had de altaren verbrijzeld, de priesters verjaagd; maar ieder hart dat klopte, werd nu een altaar, iedere tong die sprak werd nu een verkondiger van Gods woord. Afkeer voor Holland werd met de moedermelk ingezogen. Zoo ziet men ten allen tijde, dat de godsdienstijver en de vaderlandsliefde, die in den voorspoed kunnen uitdooven, in de vervolging steeds herleven.

In 1672, bij den aanval der Franschen, kwam in het algemeen lijden eenige verzachting. De pastoor van *Valkenburg*, Petrus *Jacobi*, schreef onder dagteekening van den 21 Julij aan het hoofd van het doopregister: « Geloofd zij de Heer en God, die ons door tusschenkomst des Konings van Frankrijk weder in het bezit onzer kerk heeft gesteld. »

De Franschen herstelden de pastoors in het rustig bezit hunner kerken, pastorijen en goederen; zij schonken den katholieken hunne oude regten terug en lieten aan de enkele protestanten, die in onze gewesten woonden, volle vrijheid van godsdienst.

Na hun vertrek, in 1678, hervatte de onverdraagzaamheid der Staten haren vroegeren loop, maar toch met eenige matiging. De vervolgingszucht van het protestan-

(2) Bissch. arch. te Roermond.
(3) BACHIENE *Geogr.* V p. 1024.
(1) Bissch. arch. te Roermond.

Digitized by Google

tismus was verflaauwd. In 1680 werd bepaald, dat de Roomschgezinden wel het gebruik hunner kerken mogten hebben, maar onder voorwaarde, dat den gereformeerden daardoor geen hinder of ontstichting gegeven werd. Beide gezindheden zouden denzelfden God dienen, in dezelfde kerk; ieder volgens zijne overtuiging. Men noemde dit het *Simultaneum*. « Diensvolgens, zegt Bachiene (1), zijn de Roomschgezinden verpligt hunne tijden van godsdienstoefening naar die der gereformeerden te regelen. Zij mogen geene processiën dan alleen in de kerken verrigten, noch eenige openbare plegtigheid bij het ter aarde besteden van lijken doen ». Ook bleven alle kapellen of zoogenoemde heiligenhuisjes langs de wegen verboden.

Bij den vrede van Utrecht (11 April 1713), werd nog bepaald, dat de bisschop van *Roermond* zijne regten op de staatsche deelen zijner diocees zou behouden, zoo als die waren tijdens de regering van Karel II, koning van Spanje.

Tot aan de Fransche revolutie stond de gemeente Houthem onder het gezag van den predikant van Valkenburg, onder eenen protestantschen onderwijzer en onder protestantsche dorpsbeambten.

In 1770 was er zekere Frans *Kreuger* voorlezer, schoolmeester en koster. De inwoners moesten hunne huwelijken door dezen predikant laten inzegenen en hunne kinderen bij den voorlezer ter school zenden. Eenmaal in het jaar verrigtte de evangeliedienaar van *Valkenburg* den preekdienst in de kerk van Houthem; bij die gelegenheid werden het koor en de beelden der kerk zorgvuldig bedekt met eene gordijn, opdat zijn Eerwaardes oogen niet zouden ontsticht worden door de

(1) Bachiene *Geograph.* V, p. 1024.

Digitized by Google

paapsche afgoderij. Wij hebben oude lieden gekend, die dezen toestand beleefd en ondervonden hebben.

Alhoewel strijdig met de wetten des lands, bleef het *simultaneum* in de kerken van *Heerlen*, *Meerssen*, *Beek*, *Gulpen* en *Valkenburg* voortduren tot na de omwenteling van 1830. Dat der kerk van *Eijsden* werd eerst in 1858 afgeschaft. In de overige kerken des lands viel het *simultaneum* met het gouvernement der Nederlandsche republiek of in het begin dezer eeuw.

§ VI

De oude kerk. De tiende. De pastorij en de kosterij. Lijst der pastoors en der kapellaans. De familiën de Wijnants en van Strabach.

De oude kerk van Houthem, aan den H. Martinus, bisschop van Tours toegewijd, was gelegen in het gehucht van dien naam langs den grooten landweg, tusschen het *Vroenhoff* en de straat genaamd de *Pas*. Dit kerkje, wat ten deele nog regt staat, was in gothischen trant gebouwd, maar had door opvolgende herstellingen veel van zijnen oorspronkelijken vorm verloren. Het koor lag ten oosten en was voorzien van drie vensters; de toren is sedert jaren verdwenen; hij diende tot ingang der kerk en was voorzien van een lijen spits. De kerkklok was versierd met het volgend jaarschrift: REMIGIVS IVRE VOCOR QUIA INDE NVTRIOR (1631). Dat is: ik heet Remigius, omdat de kerk van *Reims* mij deed gieten. De noorderbeuk had na verloop van tijd, door het aanbouwen van een afbehang eenige uitbreiding bekomen. De zuidermuur was voorzien van vier kleine boogvensters.

De sacristie lag ten noorden van het koor. Den 16 Mei 1759 bekenden de pastoor *Vreën* en de borgemeester

Digitized by Google

Pieter. *Habets*, dat deze sacristie, als gebouwd zijnde uit milde bijdragen der ingezetenen door den proost van *Meerssen* niet behoefde onderhouden te worden. (1)

Het gansche kerkgebouw was zamengesteld uit mergelsteenen van middelmatig verband, behalven de noorder muur en het benedendeel van den toren, die meestal zamen gesteld waren uit ruwe rotsklompen en klaauwsteenen door mortel verbonden. Dit gedeelte mag wel tot de XIIde eeuw worden terug gebragt. De laatste herstellingen hadden plaats in 1785 door tusschenkomst van de eigenaars des Vroenhoffs, Florus de *Sauveur* en diens huisvrouw Elisabeth *Habets*. (2)

Ook inwendig was dit kerkje zeer eenvoudig. Het koor zestien voet breed en twintig lang, was plat gewelfd; voor het hoog altaar, toegewijd aan den H. Martinus, ligt nog heden de grafsteen, die den doodkelder dekt der grafelijke familie de *Wynants*. Het altaar van onze Lieve Vrouw stond in het zijpand; een derde altaar was er niet aanwezig. Het schip der kerk was drie en twintig voeten breed en veertig lang,

Dit kerkgebouw moest onderhouden, hersteld en vernieuwd worden door de pastoors van *Meerssen* en *Houthem*, ter oorzake van hun aandeel in de dorpstiende. Maar sedert dat in 1663, deze tiende werd in beslag genomen, werden deze lasten door de Staten der Vereenigde Nederlanden gedragen. Het onderhoud en de vernieuwing van het koor, zoo als ook die van het dak, het gewelf en de torenklok stonden tot rekening van

---

(1) Notar. acte in het staatsarchief te Brussel.

(2) Den 2 Julij 1615 schonk Michiel *Geldorps* in tegenwoordigheid van Willem *Meessen*, Goessen *Wynants* en Mathijs *Caldenborch* schepenen der dingbank Houthem 50 fl. brab., tot reparatie der kerk, en 50 fl. tot stichting van een jaargetijd. Michiel *Geldorps* overleed in 1620.

Digitized by Google

den proost van *Meerssen*, als eigenaar der overige tienden. (1)

Den 14 Julij 1642 verpachtte de pastoor van *Meerssen* zijn aandeel in de tiende van Houthem, uitgenomen de tiende der landerijen en beembden van den proost van St. Gerlach, voor 350 gulden 's jaars. (2) In 1717 bedroeg de pastoors-tiende van *Meerssen* en Houthem, te zamen 285 bunder, 7 groote en 14 kleine roeden.

Op het staatsarchief te Brussel bevindt zich een groot dossier betrekkelijk eenen regtsstrijd over de reparatie der kerk van Houthem, gevoerd tusschen *Van Slype*, rentmeester der geestelijke goederen in de landen van Overmaas en den proost van *Meerssen*. Den 8 November 1719 ontving Charles *du Bois de Duisant*, onderproost van *Meerssen*, eene resolutie der Staten der Vereenigde Nederlanden inhoudende, dat deze zaak geregtelijk zou worden voortgezet, en dat, zonder prejuditie der te geven sententie, de onkosten der reparatie van voornoemde kerk, gedaan of nog te doen, zouden betaald worden uit de inkomsten der kerk en uit de tienden der bank Houthem, en dat het te kort zou genomen worden uit de tienden der hoofdbank *Meerssen*, als oorspronkelijk belast met den bouw der kerk van Houthem.

Den 22 Januarij 1767 kreeg de proosdij van Meerssen last van het dak der kerk te hernieuwen. In 1785 bouwde de proost Pierre Hubert *de L'eau* een nieuw koor, dat door hem den 3 Augustus, met verlof van den bisschop van Roermond, werd ingewijd.

In 1662 bestonden de inkomsten der kerk uit zes

(1) « La prévosté n'est sujette, n'y à l'autel n'y à la nefve etc. mais sont les pasteurs de *Meerssen* et *Houthem* qui ont la grande disme pour leur portion. » *Rég. de P. Hannonin uit het jaar* 1645. Rijksarch. te Brussel.

(2) Ibid.

Digitized by Google

en veertig vaten rog, twee vaten en eenen kop zaad, twee alde grooten ad 4 1/2 stuiver Luiksch, eenen capuin, eene halve kan wijn en negen oorden chins of rentegeld. (1)

Het zegel der parochie verbeeldde den H. Martinus te paard, met het opschrift:

✠ S. MARTINUS. EP. PAT. ECCL. PARO. DE HOUTHEM.

In 1808 stond Martinus *Schoenmakers* en zijne echtgenoot Maria Sibilla *Sleypen* (2) de oude stiftskerk van St. Gerlach af, tot parochiekerk, en voegde daarbij het oude kerkhof der nonnen. Keizer Napoleon I gaf zijne toestemming tot deze schenking, in het kamp van Bayonne, den 29 Mei 1808. De akte van overdragt werd verleden den 20 Augustus daarop volgende voor de Notarissen J. W. *Cobben* te *Amby* en P. F. *Van der Hoeven* te Maastricht. Zij werd den 30 Augustus door den bisschoppelijken commissaris, Henricus Laurentius *Partouns*, deken van St. Servaas te Maastricht, ter eere van St. Gerlach ingezegend en op denzelfden dag betrokken.

Dienvolgens werd de kerk van St. Martinus met het aanklevend kerkhof verlaten, en bij openbaren verkoop overgedragen aan den heer Eugène Victor *Roosen*, eigenaar van het *Vroenhoff*.

Het patronaat over de kerk van Houthem kwam toe aan den proost van *Meerssen*, die er onder goedkeuring des bisschops den *vicarius* en later den pastoor benoemde.

De bezittingen der *pastorij* waren voor het jaar 1663, tijdstip der inbeslagneming der goederen: Ten eerste de pastorele tiende des dorps, die sedert door de Staten

(1) Kerkarchief te Houthem.

(2) Martin *Schoenmakers*, advokaat en president der assemblée communale te Meerssen, was zoon van Jan Schoenmakers, en van Anna Elisabeth Pluymakers. Hij werd geboren te Raer, onder Meerssen, den 4 Junij 1768.

Digitized by Google

verpacht werd, en in 1794 de som van 1600 franken opbragt. Ten tweede drie bunders, zes groote en 9 3/4 kleine roeden bouw- en weiland, gelegen te *Houthem* en te *Amby* (1). Het is overbodig te melden, dat deze bezittingen in den stroom der Fransche omwenteling zijn verloren gegaan.

Volgens eene declaratie, uit 1663, had de koster van Houthem: « de gerven en brooden, die per huyshouden betaeld, en door de burgemeesters gecollecteerd, volgens eene gedetailleerde lijst werden overgebragt. Voorders eene tiende genaamd de *Schelliende*, wijl de koster de schel droeg, wanneer de zieken beregt werden; reingenooten, zuid den grooten dorpsweg, west het *Minderbroek*, noord de Meerssender voetweg » (2).

De oorspronkelijke pastoorswoning heeft gelegen bij den landweg, een paar honderd schreden ten oosten der oude kerk. Dit huis werd, bij de inbezitneming des dorps, door de Staten in beslag genomen, maar in 1673 wederom bewoond door den pastoor Petrus *Onsel*. Het schijnt later verkocht te zijn, en sedert is er geene pastorij meer aanwezig.

Van af het midden der vorige eeuw woonden de pastoors in een ruim huis naast de kerk, hetwelk door de

(1) Deze goederen waren: 1° Een stuk land groot 1 bunder 10 gr., 7 3/4 kleine roeden, gelegen onder Houthem; zuid den weg naar de *Bremmekuil*, west den weg naar het *Raadje* of den *Blokweg*. 2° Een stuk land aan de *Krombeuk*, groot met den graaf 4 gr. 16 kl. roeden. 3° Een stuk land in het *Maerebroek* of *Meersbroeck*, zuid de Geul, groot 6 gr. 6 kl. roeden. 4° Zeven groote roeden in de Houthemerbeemden. Onder Amby lagen: 1° Eene weide met moeshof oost den *Huyskensweg*, west de *Stege*. groot 2 gr. 17 1/2 kl. roeden. 3° Een stuk land noord en west den *Huyskensweg*, groot 1 gr. 3 kl. roeden. 3° Een stuk land in het *Couleveld*, oost den Huyskensweg groot 4 groote 14 kleine roeden. 4° Een stuk land in *Daelderveldt*, zuid het Kerkeland van Amby, west de Leprozen van Wyck en het voetpad naar Meerssen.

(2) Kerkarchief te Houthem.

Digitized by Google

vrome hulp der familie *de Sauveur* werd tot stand gebragt. Maar bij de overplaatsing der parochie naar de stiftskerk, hield deze toestand op. Pastoor *Hermans* werd genoodzaakt eene kamer te betrekken, tot dat de toenmalige maire, Jan *Schoenmakers* hem in 1810, een gedeelte der oude proostdij tot woning liet inrigten, en aan de gemeente in huur gaf. Dit huis bewonen de pastoors tot op den dag van heden.

In 1854 werd in de nabijheid der stiftskerk een schoollokaal gebouwd, en daarnaast eene woning voor den kapellaan. In 1863 werd dit gebouw vermeerderd door eene woning voor den onderwijzer en eene vergaderzaal voor de leden van den gemeenteraad.

De oudste mij bekende priester te Houthem, was *Rutger*, die in de cel van den H. Gerlach, omstreeks het jaar 1158 de H. dienst verrigtte, en tegenwoordig was bij de wonderbare verandering van water in wijn (1).

Als *vicarii perpetui* of pastoors te Meerssen en Houthem, komen voor :

Wilhelmus persona de *Marna*, in 1190 (2).

Fredericus investitus de Mersen, in 1234 (3).

Nicolaus de Remis of van *Reims* vicarius perpetuus te Meerssen en Houthem, in 1271. (Bijlage N° 5).

Franciscus de *Coelmont*, pastoor in Meerssen en Houthem, overleed den 16 Junij 1549.

Martinus *Stercken*, pastoor te Meerssen en Houthem, deken en officiaal des lands van Valkenberg, 1567—1610.

Als *vicarii perpetui* van Houthem in het bijzonder, komen voor :

Joannes *Stassen*, in 1567.

Joannes *Seven*, in 1568.

---

(1) *Acta S. Gerl.* XVI.

(2) Ernst VI p. 7.

(3) Ritz, *Urkunden* etc. p. 163.

Digitized by Google

Sedert de oprigting der parochie fungeerden er de volgende pastoors :

Jan Willem *Heyselmans*, resideerde te Houthem sedert 1601. Zijn koster was Jan *Philippens.*

Willem *Vollers*, pastoor benoemd den 23 Junij 1611, overleed in 1625. Pastoor Vollers is de aanlegger der nog bestaande civielregisters. In 1622 was Mees *Meessen* zijn koster.

Paulus *Baggen*, pastoor benoemd den 30 Julij 1625.

Arnoldus *Wijnants*, pastoor benoemd in 1632. Hij was broeder van Goswijn *Wijnants*, advokaat, en oud oom van den bekenden rijksgraaf Goswijn de *Wijnants*, overleden te Wenen den 6 Maart 1732.

Joannes *Morëus*, S. Th. L. pastoor benoemd den 20 November 1658. Hij werd den 17 Aug. 1672 tot pastoor van *Heugem*, en in het volgend jaar tot pastoor van *Meerssen* bevorderd, in welke laatste parochie hij na negentien jaren residentie, den 2 Februarij 1691 overleden is.

Christiaan *Bonnemans*, pastoor benoemd, den 17 Augustus 1672, toen het land bezet was door de Fransschen. Hij verliet zijne pastorij den 27 Maart 1673, en aanvaardde, te *Weert* het beneficie van den H. Geest, de tweede kapellanij en de beneficiën der kapellen van Ste-Oda en van St-Antonius.

Petrus *Onsel*, kapellaan en beneficiant te *Beek*, werd pastoor benoemd den 12 Aug. 1673, en den 24 daaropvolgende plegtig ingevoerd. Hij overleed den 24 Febr. 1716, en werd in de kerk begraven.

Joannes Arnoldus *Philippens*, geboren te Houthem, den 25 Maart 1689, uit het huwelijk van Jan *Philippens* en Elisabeth *Haccourt.* Hij werd den 23 Mei 1716, als pastoor ingeleid, door den deken *van der Leijen*, pastoor te *Nuth.* Zijn sterfdag is ons niet bekend.

Digitized by Google

Wilhelmus *Vrëen*, op voordragt van Philippe *Crëpin*, proost van Meerssen, in 1752 tot pastoor benoemd. Hij werd als dusdanig den 21 Mei 1753, door Martinus *Meijers*, landdeken van Valkenberg ingehuldigd. *Vrëen*, die zijne parochie met veel ijver bestierde, en door zijnen opvolger *pastor fidelissimus* genoemd wordt, stierf als drie en zeventig jarigen grijsaard, te midden der fransche revolutie, den 11 Maart 1799. Zijne asschen rusten op het oude kerkhof.

Na het overlijden van pastoor *Vrëen* werd de parochie bediend door den kapellaan Joan Wijnand *Tewissen*, geboren te *Mheer*, in 1758, die gedurende de godsdienstvervolgingen ook de zielzorg waarnam in verscheidene dorpen van den omtrek. Ter belooning zijner getrouwe diensten benoemde hem de proost van Meerssen, reeds in 1798 tot pastoor van *Bunde*, maar hij werd er, den 17 Nov. 1803 eerst ingevoerd. *Tewissen* stierf den 24 September 1825.

Christianus *Dupont*, deservitor in 1800, werd als pastoor ingehuldigd den 12 Januarij 1801. Hij vertrok in hetzelfde jaar, als pastoor, naar *Dilsen*, bij *Maeseyck*.

Thomas *Hermans*, religieus van de orde der Begarden te Maastricht, werd pastoor gehuldigd, den 16 October 1801. *Hermans* was geboren te Maastricht, den 5 Januarij 1766, trad den 11 December 1786 in het kloost er, en werd den 20 September 1788 priester gewijd. Hij werd den 21 Junij 1815 tot kantonspastoor te *Mechelen* aan de Maas bevorderd, en overleed aldaar als deken, den 12 Junij 1841. Zijn kapellaan te Houthem was Jan Hendrik *Compeers*, vroeger provinciaal der zelfde orde.

Franciscus Dominicus *De Haan*, pastoor benoemd in Augustus 1815, vertrok in 1816, wegens gebrek aan woning, als pastoor naar *Achel*, alwaar hij in 1843

Digitized by Google

overleden is. De pastorij bleef nu vijftien maanden onbezet.

Petrus Joannes *Van Pelt*, van Maastricht, als pastoor ingehuldigd den 28 Februarij 1817, overleed te Houthem den 20 Januarij 1835, oud 63 jaren. Van Pelt is ook kapellaan geweest bij de kerk van St. Servaas te Maastricht.

Joannes Leonard *Reynartz*, van *Waubach*, als pastoor ingevoerd den 26 Februarij 1835, werd den 8 Nov. 1836 pastoor en deken te *Tongeren*.

Pieter Jacob *Eycken*, geboren te *Hamont*, den 30 September 1807; priester gewijd te Luik den 12 Augustus 1832, en alsdan kapellaan benoemd te *Meerssen*. Pastoor te Houthem, sedert den 12 December 1836; aldaar overleden den 1 December 1852.

Joannes *Haenen*, geboren te *Genck* den 13 April 1812; priester gewijd te 's Hertogenbosch den 28 Mei 1836: kapellaan te Wijck-Maastricht, den 28 Augustus 1836; pastoor te Houthem den 31 Januarij 1853; aldaar overleden den 17 April 1865.

Joannes *Beckers*, geboren te *Dusseldorf* in 1824; priester gewijd te Roermond in 1846; na als kapellaan gestaan te hebben te *Hoensbroeck*, te *Melick* en te *Houthem*, werd hij pastoor benoemd in Junij 1865.

Als coadjutors, primissarii en kapellanen te Houthem noemen wij: Jan Wijnand *Tewissen* 1798; Christiaan *Dupont* 1800; Jan Hendrik *Compeers* 1801—1804 (1);

(1) Deze ijverige predikant werd den 16 Maart 1741 te Maastricht geboren en trad den 6 Sept. 1757, aldaar, in de orde der Begaarden, een tak religieuzen der derde orde van den H. Franciscus. Ten tijde der opheffing der kloosters was hij provinciaal en professor in de Theologie. Zijne welsprekendheid had hem te Maastricht en in den omtrek eenige vermaardheid verworven. Gedurende de vervolgingen bediende hij in het geheim verscheidene parochiën; daarom werd bij decreet van het

Digitized by Google

Karel Joseph *Lintzen* der orde van de ongeschoeide Carmeliten te Luik, stierf te Houthem den 4 Febr. 1825, als primissarius, kapellaan en organist, oud 60 jaren; Joan Leonard *Reynartz*, werd coadjutor den 16 Julij 1830; Leonard *Ballings*, geboren te Hamont in 1808, priester gewijd in 1834, kapelaan te Houthem van 1838—1852, nu pastoor te Guttecoven; Joannes *Beckers*, kapelaan van 1853—1865; Frans Hubert *Lauten*, geboren te Roermond in 1825; priester gewijd 1855; eerst kapellaan te Spaubeek en sedert 1865, kapellaan te Houthem.

Wij hebben hierboven aangemerkt, dat zich nog heden op het koor der voormalige St-Martenskerk te Houthem, het grafmonument bevindt der adelijke familie de *Wynants*. Deze steen is versierd met de familiewapenen der *Wynants* en der *Alarts*, (1) en is voorzien van het volgend opschrift:

MONUMENTUM.

Familiæ Wynantianæ

Ex quâ sub hâc urnâ quiescunt

Virtutum splendore ac nobilitate clari

Piissima matrona Domella Anna Alarts

Uxor Dni Gosvini Wynants quæ obiit 1660

Necnon eorundem proles

Lectissima virgo Domella Maria Wynants

Quæ obiit 22 jarii 1654. Dnus Gerardus Wynants

J. V. L. qui obiit 2 7bris 1676

R. I. P.

directoire executief den 8 oct. 1797 bevel van deportatie uitgevaardigd. Compeers overleed te *Heer*, den 1 Augustus 1814. Een gedeelte zijner preken zijn in handen gebleven van zijnen medebroeder, pater *Damen*, pastoor te Heer, en werden in 1854 te St,-Nicolaas in druk uitgegeven onder den titel van: *Sermonen van den Zeer Eerw. pater Joannes Henricus Compeers.* Vier deeltjes in 8, van 180, 187, 216 en 218 bladzijden.

(1) De familie *Wynants* voerde, in een veld van zilver, eenen keper

Digitized by Google

De familie *Wynants* is afkomstig uit het land van Valkenberg. Goswyn of Goossen *Wynants*, advokaat en schepen der dingbank Houthem in 1615, was broeder van Katharina en van Antonius *Wynandts*, die aldaar woonden in het jaar 1626, en van den pastoor dier plaats, Arnoldus *Wynandts*. Hij huwde te Houthem den 22 October 1623, met Anna *Alarts*, geboortig van *Sibbe*, gestorven in 1660 en begraven in de kerk van Houthem; deze Anna was dochter van Lambert *Alarts* en van Maria *van Oost*.

Hunne kinderen waren:

1° Koenraedt *Wynants*.

2° Goswijn *Wynants*, over wien hierna.

3° Gerard *Wynants*, J. U. L., overleden te Houthem, den 2 September 1676.

4° Nicolaas *Wynants*, drossart te *Berlaer* in Brabant, huwde Maria-Theresia *de Smidt*, en werd stichter eener nevenlinie.

5° Arnold *Wynants*, geboren te Houthem, den 8 October 1636, licentiaat in de regten, pensionaris der Staten van het hertogdom Limburg en der landen van Overmaas, spaansch gedeelte. Hij werd, den 22 Mei 1677, door Karel IV, benoemd tot drossart des huizes, stad en lande *Valkenburg*. Arnold *Wynants* stierf in deze laatste hoedanigheid, den 20 Februarij 1716, en werd te Houthem in het graf zijner familie bijgezet.

6° Jacobus *Wynants*, geboren te Houthem den 13 Augustus 1639.

---

van lazuur, bezet met drie purperen druiventrossen, met groene bladeren en steel; het schildhoofd is van Keel. Op den helm een wassende jongeling *au naturel*, houdende in de regterhand eenen druiventros. Het wapen der *Alarts* bestaat uit drie merletten, houdende in den regter poot eenen bol. 2-1.

Digitized by Google

7° Willem *Wynants*, geboren te Houthem den 29 October 1642.

8° Maria *Wynants*, stierf ongehuwd den 23 Januarij 1654, en werd naast hare moeder te Houthem begraven.

Goswyn II de *Wynants*, geboren te Oud-Valkenburg, den 22 Maart 1626, licenciaat in de regten en raadsheer bij den hoogen raad van Brabant in 1668, stierf in 1680. Zijne huisvrouw Isabella Anna *van Veen*, uit Brabant, schonk hem de volgende kinderen:

1° Goswyn III, graaf de *Wynants*, die volgt.

2° Ernest-Ignatius, stierf den 3 Januarij 1687, en werd te Houthem begraven.

3° Arnold Hyacinth, kanonik van St-Servaas te Maastricht, benoemd den 12 Maart 1696 tot proost dier kerk, overleed den 31 Augustus 1719.

4° Elisabeth, stierf te Maastricht den 1 Februarij 1716 en werd te Houthem begraven.

5° Petronella Maria, huwde te Houthem den 16 Augustus 1682, den Licenciaat Paulus *Graven*, van Maastricht.

Goswyn III de Wynants, één der kundigste regtsgeleerden van zijnen tijd werd geboren te Brussel in 1661. Als lid van den hoogen raad van Brabant blonk hij bijzonder uit door zijn gezond oordeel en door zijne alomvattende kennissen. Keizer Karel VI, die de oogen op hem gevestigd had, benoemde hem tot geheimraad. Ter aanerkenning zijner diensten en verdiensten, en wegens zijne getrouwheid aan het Habsburgsche keizerhuis, kreeg de *Wynants*, den 24 December 1721, wanneer hij raadsheer en president van den hoogen raad van Vlaanderen was, den titel van *Burggraaf* voor zich persoonlijk, en dien van ridder voor zijne kinderen en afstammelingen, met de volmagt om zijn familiewapen te versieren met

Digitized by Google

standarten en schildhouders (1). Den 3 September 1727, schonk hem Karel VI den titel en de waardigheid van *Rijksgraaf* (2). *De Wynants* stierf te Wenen in 1732.

Hij schreef: 1° *Decisiones curiæ Brabantiæ recentiores*, Brussel, 1744, in-folio. 2° *Traité des charges publiques de Brabant.* Handschrift in-folio, berustende in de boekerij der hoogeschool te Gent. Dit kostbaar werk, handelt over den oorspronk der beden en lasten in Brabant, en over de wijs, waarop zij geheven worden. 3° *Mémoire contenant des notions générales de tout ce qui concerne le gouvernement des Pays-Bas.* Handschrift in-folio, opgesteld in 1730, ook berustende in de boekerij der hoogeschool te Gent. Een afschrift daarvan bevindt zich in het archief van Bergen in Henegouwen. 4° *Mémoire, touchant la forme du gouvernement politique des Pays-Bas, et des conseils et des officiers qui en composaient le ministère, dressé par le président Hovinnes en* 1662, *pour être envoyé au Roi.* Dit handschrift, ook berustende in meergemelde boekerij, is voorzien van aanmerkingen van de hand des graven *de Wynants.*

Het stamhuis der familie de Wynants, te Houthem, ging door huwelijk over aan de familie *Graven* uit Maastricht (4), kwam dan in bezit van den Heer Paul *Van der Vrecken* (5), palatijnsch graaf en *protonotarius apostolicus*, overleden te Houthem, den 25 Maart 1868, en is nu een eigendom van diens neef, den Heer Emile *Neve*,

(1) *Listes des titres de Noblesse, chevalerie*, etc., Bruxelles, 1847, p. 100.

(2) Ibid., p. 112.

(3) Zie *Publications*, etc., I, p. 213.

(4) Het werd den 9 Januarij 1772 publiek aangekocht, uit handen van de erfgenamen van Isabella Graven, overleden te Houthem, den 8 September 1771, door Frans Jan Van der Vrecken, schepen te Maastricht.

(5) Zijne levensbeschrijving en portret zijn te vinden in de *Katholieke Nederlandsche Illustratie*, jaargang 1867.

Digitized by Google

oud-bibliothecaris en professor bij de Universiteit van Leuven.

Eene andere adelijke familie uit Houthem afkomstig, is die van *Strabach*, wier stamzetel gelegen was in de buurt van dien naam.

In 1548 was Jonker *Walraaf* van *Strabach*, burggraaf van het kasteel Valkenburg. Zijn zoon, Dirk van *Strabach* teekende den 28 Mei 1570, de costuymen der Valkenburgsche mankamer. In 1646 leefde Jr. Michiel van *Strabach* op het riddergoed van dien naam. Maria van *Strabach* huwde te Valkenburg, den 8 Januarij 1661, Jr. Jacob van Brembt, lid der riddderschap. Zij schijnt de laatste spruit geweest te zijn van het geslacht van haren naam.

Het riddergoed *Strabach*, groot omstreeks 40 bunder, behoorde op het einde van de vorige eeuw aan den heer *Collard*, peymeester te Maastricht, die hetzelve in 1798 verkocht aan de echtelieden Balthasar *Janssen* en Maria *Winthagen*, voor 47,000 gulden luiksch. Een deel van dit goed werd aangekocht in 1846, door den heer P. A. C. R. P. E. de *Ceva*, geboortig van *Sèvres* in Frankrijk, generaal in Nederlandsche dienst, die er een landgoed bouwde. De bouwhoeve met de omliggende gronden zijn het eigendom der familiën *Schoenmakers* en *Rosenboom*.

Een ander landgoed te *Houthem*, wordt bezeten door den heer H. H. C. baron van *Oldeneel*, geboren te Haarlem in 1823, die hetzelve in 1851 aankocht uit handen van den heer Jan Math. *Schoenmakers*, notaris te Houthem.

Eindelijk timmerde wijlen de heer P. Van *Melsen*, omstreeks 1860, een buitengoed in de buurt van St-Gerlach, op gronden afkomstig van het voormalig stift.

Zoo lang als de parochie Houthem deel maakte van

Digitized by Google

het bisdom Luik stond zij onder het aartsdiakonaat Kempenland en het dekenaat of concilie Susteren.

In 1561 door Paus Pius IV het bisdom Roermond tot stand gebragt zijnde, kwam Houthem onder deze diocees en werd bij bisschoppelijk besluit van den 24 Mei 1569 bij het nieuw opgerigte dekenaat Valkenberg ingelijfd, waaronder het tot in het jaar 1801 gebleven is.

Ten gevolge van het concoordaat, den 15 Julij 1801 door den Paus met Keizer Napoleon I gesloten, werd het bisdom Roermond opgeheven, en Houthem kwam andermaal onder Luik. Sedert den 2 Junij 1840 behoort dit dorp weder onder het bisdom Roermond, en maakt deel van het dekenaat Meerssen.

§ V.

Korte levensbeschrijving van den H. Gerlach, ridder en kluizenaar te Houthem.

Quantum dum nostras Gerlacus caperet auras
Prodigüs tantis post sua fata micat.

In het midden van het dorp *Houthem*, rond omgeven van heerlijke bosschen, bekoorlijke heuvelen, groene weilanden en aangename wandeldreven, eenige passen van den oever der *Geul*, lag over ruim eene halve eeuw de roemrijke abdij van *St-Gerlach*, met *Sinnich* het eenige vrouwenstift van het Hertogdom Limburg en der drie landen van Overmaas.

Roemvolle herinneringen kleven aan dit oord. De geschiedschrijver vindt er eene edele bladzijde der annalen onzer omstreken, de christen eene plaats geheiligd door de voetstappen van eenen vriend van God. De H. Gerlach heeft hier op zijn ouderlijk erfgoed geleefd, en is hier als boeteling overleden. Ter zijner herinnering werd

Digitized by Google

deze abdij gesticht. Het is dus billijk, dat wij eenige bladzijden aan de nagedachtenis van onzen heiligen landgenoot toewijden.

De geschiedenis van den H. Gerlach, waaruit wij ons verhaal putten, werd geschreven en opgesteld door eenen ongenoemden tijdgenoot, die, zoo als blijkt uit het xxxste hoofdstuk van zijn boek, lid was der orde van Premonstreit. Wel is waar hij heeft den man Gods hoogstwaarschijnlijk niet persoonlijk gekend, en zijn verhaal eerst eenige jaren na diens dood, omstreeks het jaar 1220, opgesteld; maar hij heeft toch alle moeite aangewend om van de lieden, die Gerlach gekend, gezien en gesproken hadden, de daadzaken te vernemen, welke hij geboekstaafd heeft. De schrijver was dus wel onderrigt, zijn verhaal is vol liefde voor de waarheid: dit blijkt uit den inhoud van het schrift. In het algemeen kunnen, en moeten wij hem dus, ons vertrouwen schenken.

Nu ter zake.

Gerlach (1) werd uit rijke en zeer aanzienlijke ouders in de omstreken van Maastricht geboren. Van jongs af voor den krijgshandel opgekweekt, hanteerde hij volgens het gebruik dier dagen de wapenen, en verwierf zich eenen vermaarden naam in den oorlog. Hij was sterk en groot van ligchaamsbouw, dapper van moed en scherp van verstand. Bogende op zijne jonge jaren en op den voorspoed, die hem toelachte, bewandelde hij te midden zijner bedorven vrienden en krijgs-

(1) *Gerlach, Gerlac, Gerlacus,* in den Limburgschen tongval *Geerling,* in den Vriesschen *Gerlant* en *Gerlif,* is een persoonnaam, die in de beschei-den der landen tusschen Maas en Rijn, gedurende de middeneeuwen zeer dikwijls voortkomt. Het echt dietsche woord *Gerlach* vertaald zich door *bello clarus* beroemd in den oorlog. *Ger* en *wer.* in het fransch *guerre,* beteekent strijd, en het achtervoegsel *lach, lacht* of *laucht,* beroemd of doorluchtig.

Digitized by Google

gezellen, den ruimen weg der wereld. Hij zocht tijdelijk gewin en gaf zich over aan ongeoorloofde vermaken.

Onder zijne landgenooten en buurlieden uit dien tijd, noemen wij: Goswijn II van *Wassenberg*, heer van *Valkenburg* en *Heinsberg*, diens gemalin Aleidis van *Sommersburg* en hunne kinderen Philip, Goswijn, Herman en Godfried. Goswijn II was heer van het land, waarin Gerlach zijne meeste dagen versleet en godvruchtig overleden is; Goswijns regering valt tusschen de jaren 1120 en 1166. Verder Giselbert van *Bronkhorst*, heer van *Reekhem*, die aldaar in 1140 een klooster stichtte; (1) Theobald van *Elslo*, die in datzelfde jaar eenen giftbrief der abdij *Kloosterrade* teekende (2); Arnold heer van *Petershem* (3), Dirk heer van *Horne* (4), Goswijn heer van *Borne*, Waleram de heiden, graaf van *Limburg*, Arnold graaf van *Loon* en meer anderen.

In dien tijde liet de graaf van Gulik in steden en en dorpen van ons land bekend maken, dat in zijne hoofdstad een prachtvol steekspel zoude plaats grijpen, en verzocht tot dat edele handwerk de ridders van den omtrek (5).

Gerlach, de eerzuchtige Gerlach, kon deze gelegenheid niet laten voorbijgaan. Aan het hoofd eener bende dapperen, het schild op den arm, de lans in de vuist, reed hij langs de oude romeinsche heerbaan over *Climmen*, *Heerlen* en *Rimburg*, naar de grijze stad *Gulik*,

(1) Wolters, *Notice sur Reekhem*, p. 15.

(2) Miraeus, *Op. diplom.* IV p. 369.

(3) Wolters, *Notice sur Steyn*, p. 126.

(4) Wolters, *Codex dipl. Lossensis*, p. 49.

(5) De steekspelen of toernoijen waren de geliefkoosde wapenoefeningen der ridders in de middeneeuwen. Het plein waarop zulke gevechten plaats grepen was omgeven van balustraden, waarop zich de Jonkvrouwen en de toeschouwers bevonden; de bijzonderheden van het feest werden geregeld door eenen wapenkoning,

Digitized by Google

waar reeds eene bonte menigte strijdgierige ridders, de bloem des lands, vergaderd was.

Gerlach zou dâär zijne krachten meten in het moordadige, lustige gevecht; handengeklap en het gewuif der zakdocken zou hem als overwinnaar begroeten; de gastheer met louwers bekransen. Reeds had hij den eersten pas gezet in het het worstelperk. Maar ziet, daar treed een bode nader en brengt de treurige mare, dat zijne huisvrouw plotseling overleden is. (1)

Diep getroffen gaf Gerlach nu lucht aan zijne droefheid; hij verliet spel en vrienden, en vlugtte ver van de plaats der vermaken. Zijne oogen gingen nu open; hij zag eindelijk hoe ijdel de genoegens, hoe wuft de eer, hoe valsch de fortuin, hoe kort en onbestendig het leven van den mensch is. Hij beloofde nu plegtig aan God van voortaan zijne zinnen niet meer te hechten aan de ijdelheid der wereld; maar zijn hart te verheffen tot den Hemel, het vaderland van den Christen, zijne handen uit te steken tot goede werken, en boetvaardigheid te plegen over zijne zonden en misstappen.

Nadat de boeteling beschikt had over de zaken van zijn huis, is hij blootvoets, gehuld in een haren kleed en bedekt met een ijzeren harnas, als pelgrim naar Romen getrokken, bezocht aldaar de kerk der HH.

---

(1) Brosius in zijne *Annales Juliae* tom. I. p. 7 stelt dit feit omstreeks het jaar 1125. Ons dunkt echter dat er reden bestaan om deze dagteekening in twijfel te trekken. Indien wij in overweging nemen dat de heilige, na zijne bekeering, orde stelde aan zijn huishouden, daarna verscheidene pelgrims reizen ondernam, en eindelijk te Jerusalem aanlandde, en er zeven jaren lang het vee hoedde; indien wij daarbij in het oog houden, dat deze zeven jaren eerst ten einde liepen onder het pausdom van Adriaan IV, die in 1154 den roomschen stoel beklom, dan moeten wij het tijdstip zijner bekeering tusschen de jaren 1143 en 1148 stellen. Volgens de traditie zou zijne vrouw van de wallen des kasteels Valkenburg met haar rijtuig zijn gestort, en verongelukt.

Digitized by Google

Apostelen, sprak er zijne biecht, en erlangde van Paus Eugenius III eene zware boete, om te voldoen voor zijne zonden. Deze zond hem voor zeven jaren naar Jeruzalem.

De heilige stad in het jaar 1099 door de kruisvaarders, onder aanleiding van den dapperen Godfried van Bouillon overweldigd, leed nu wederom gevaar van door de Saracenen hernomen te worden. Diensvolgens riep de krachtige stem van den Heiligen Bernard, de volken van Europa andermaal ter kruisvaart. In het jaar 1145, zoo verhalen de jaarboeken der abdij Kloosterrade, donderde als uit den Hemel de roep tot de kruisvaart, niet alleen in Germanië maar in geheel avondland; toen werden met het kruis geteekend, ten strijde naar Jerusalem, bijna het tiende deel van de bevolking des lands. Meer dan twee maal honderd duizend strijdbare mannen grepen de wapenen, welke vrome ridders toen onze omstreken verlieten, hebben wij op eene andere plaats aangestipt. (1) Den 25 Maart 1148 verschenen keizer Koenraad, en Lodewijk koning van Frankrijk, te Jerusalem.

Gerlach was er toen ook, maar niet onder het blinkend staal van den ridder, want hij had den wapenhandel voor immer vaarwel gezegd, maar in de pij van den boeteling. Bij zijne aankomst melde hij zich in een gasthuis, waar armen en kranken opgenomen werden, en bood er zijne diensten aan. De hospitalen van Jerusalem werden destijds bediend door de broeders der orde van St-Jan. (2)

Wanneer de broeders van dit gasthuis de oorzaak zijner reis vernomen hadden, zagen zij, dat Gerlach een vroom en deftig man was, en verschaften hem ligt en gemakkelijk werk. Maar de man Gods antwoordde, dat hij arbeid

(1) Publications etc., deel II, bl. 156.
(2) Nu ridders van Malta.

Digitized by Google

begeerde en geen gemak, versmading en geene eer, dat hij gekomen was om zijne ootmoedige dienst te bewijzen aan de armen uit liefde voor Jesus-Christus. Met moeite haalde men hem over om het vee te hoeden, dit ambt scheen hem nog te deftig.

Zeven jaren bragt hij in dienst van dit gasthuis door, hoedende gelijk de verloren zoon uit het Evangelie, de varkens en ander vee des huizes, zijnen tijd verder doorbrengende met bidden, vasten en kastijding van zijn ligchaam.

Eensdaags dat hij de kudde hoedde en, zoo als gewoonlijk, barvoets ging, kwetste hij zijnen voet in scherpe doornen, met dat gevolg, dat zijn been opzwol en hij daaraan groote pijn leed. Hij herinnerde zich toen dat, nog jong zijnde, hij zijne eigene moeder met dien voet had gestooten, en dankte God, die hem strafte in dat lid, waarmede hij zich verzondigd had jegens zijne goede moeder.

In den tijde dat Paus Adriaan IV den pausselijken troon bekleedde (1154—1159), en Keizer Frederik Barbarossa over Duitschland heerschte (1152—1190), waren de zeven jaren der opgelegde boetvaardigheid verstreken en Gerlach keerde naar Romen terug, den Paus ootmoedelijk biddende hem eene levenswijze voor te schrijven, die hij voortaan mogt volgen, om zijne zaligheid te bewerken.

Adriaan IV beval hem verscheidene regelen, zoo voor kloosterlingen, als voor kanoniken, allen door heilige personen opgesteld, ter navolging aan. Maar Gerlach bemerkte dat hij zaken beloofd had, welke deze regels niet inhielden, zoo als nooit te paard te rijden, geenen wijn te drinken, geen vleesch te eten, het geheele jaar

Digitized by Google

door te vasten, een haren kleed te dragen en meer andere werken van boetvaardigheid.

Hij was vol vrees wederom in zijne oude zonden terug te vallen, indien hij de gelegenheden niet vermeed en verlangde daarom als kluizenaar in de eenzaamheid te leven. (1)

Wat hij vroeg werd hem vergund : de Paus gaf hem eene *breve*, die de goedkeuring zijner geloften en eenen levensregel inhield. Volgens dit stuk, dat langen tijd in de abdij is bewaard gebleven, bleef Gerlach bestierder zijner goederen en eigendommen, met het regt om de inkomsten daarvan aan armen, kerken en andere godvruchtige instellingen uit te deelen.

Na den pausselijken zegen ontvangen te hebben keerde Gerlach naar zijn vaderland terug. Daar in het schoone Geuldal, te midden zijner eigendommen, stond een buitengewoon groote eik, door den tijd en den ouderdom van binnen rot geworden. Deze boom was bekend in den lande wegens zijne dikte, en de gronden die er bij lagen hadden den naam gekregen van bij de *Eyck*. Dit blijkt uit een diploom van den 13 Maart 1165, waarin

(1) Het is hoogstwaarschijnlijk ter navolging van den H. Gerlach dat men voortijds in het land van Valkenberg verscheidene kluizenaars of eremyten telde, eene soort boetelingen, die onder eenen zekeren levensregel de eenzaamheid bewoonden. Dergelijke instellingen hebben wij gekend niet alleen te *Houthem* op de hoogte van het *Rodenbosch* en het *Ravensbosch*, maar ook te *Bemelen*, te *Vaesrade*, te *Krawinkel* onder Geleen en op den *Schaesberg* onder *Oud-Valkenburg*. De Eremytagiën van *Schaesberg* en *Krawinkel* bestaan nog heden. Die van het *Rondenbosch*, onder Houthem, gelegen op den grond der abdij, werd in 1826 afgebroken. De laatste kluizenaar, Mathias Akkermans, stierf als hoogbejaarde grijsaard den 25 October 1825. De ongenoemde schrijver van het leven onzes Heiligen verhaalt, dat de wijbisschop van Luik, Norbert, uit achting voor den H. Gerlach, al de eremyten des bisdoms ontsloeg van de jurisdictie der seculiere geestelijkheid, en ze stelde onder de leiding der kloosterlingen.

Digitized by Google

Alexander bisschop van Luik de bezittingen der abdy Heinsberg bevestigt. (1) De goederen welke dit klooster bij de *Eyck* bezat, waren geschonken geworden door Goswijn, Heer van *Valkenberg* en *Heinsberg*; zij bestonden in anderhalven *mansus* grond en in een regt op het naburige bosch en de gemeenteweiden.

Dezen eik dan deed Gerlach uithollen en er eenen hoop steenen in werpen; dit was zijne woning. Eene mat over die steenen uitgespreid diende hem tot zit- en rustplaats. Dáár in die enge cel, zou hij zijn leven eindigen; dáár stuurde hij dagelijks zijne gebeden en verlangens naar den Hemel; dáár besproeide hij, gelijk een andere David, zijn hard rustbed met tranen. In de gebuurt woonde eene brave vrouw, zijne verwante in den bloede, die hem zijn brood zond met asschen doormengd; zijnen drank haalde hij aan den naburigen put. De overige opbrengst zijner uitgestrekte fortuin schonk hij den armen en den reizenden.

In het midden der eenzaamheid onderbrak Gerlach echter zijne geliefkoosde bedevaarten niet. Alle dagen bezocht hij het graf van den H. Servaas, te Maastricht. De cel, waar hij woonde lag één en éene halve uur ver van de stad. De weg liep over de steile hoogte van Bergh en was in tijd van regen zoo modderig, dat men te paard bijna niet voorbij kon; bij winterdag, wanneer het vroos, was de grond zoo hard en zoo ruw, dat zijne naakte voeten sijpelden van het bloed. In weerwil dezer hinderpalen stond Gerlach bij het eerste gekraai der hanen van zijn ruwe legerstede op, en was zeer dikwijls aan de deur der St-Servatiuskerk voor dat de klok te metten riep.

---

(1) Miraeus *Op. dipl.* I p. 280, Lacomblet, *Urkundenbuch* tom. I.

Digitized by Google

Eens op eenen winterdag, dat een buurman die ook baarvoets met hem naar St-Servaas ging, over de koude zijner voeten klaagde, zeide Gerlach: « Zie vriend zet uwe voeten in mijne voetstappen en het zal wel beter gaan. » Toen de buurman dit deed, verging de koude. Zijn voornaamste reisgezel naar Maastricht, was zekere Herman *Blanckhart*, een edele en vrome man uit de buurt, dien de tegenwoordige vrijheeren van *Blanckhart tot Alsdorp* onder hunne voorouders tellen (1). Zij troffen zich doorgaans onder weg bij een kruisbeeld hetwelk in de nabijheid der stad Maastricht, op den landweg stond.

Een priester uit Heinsberg, die ten tijde van Gerlach leefde, was een groote bewonderaar zijner deugden. Deze verhaalt, dat nog jongeling te Maastricht ter school gaande, hij dikwijls de kerk van St-Servaas bezocht om den H. Gerlach te zien; dat hij in de crypte of onderkerk (2) ging staan, en zich zoo digt mogelijk bij den Heilige plaatste, om te vernemen hoe Gerlach toch wel bad, en zich zoo vele gunsten des Hemels wist te verwerven. Deze priester getuigde nooit iets anders uit zijnen mond vernomen te hebben dan het *Onze Vader*, het *Wees gegroet Maria* en de verzuchtingen: *Heer ontferm U onzer*, *Christus ontferm U onzer*. (3) Gerlach heeft tot op het einde zijns levens in deze bedevaart volhard. Wanneer hem wegens zijnen hoogen ouderdom

---

(1) FHANE : *Die Kölnische Julichsche und Bergische Geschlechter* Art. Blankhart.

(2) Deze crypte werd in 1811 afgebroken. Daar rustte eertijds het stoffelijk overschot van den H. bisschop Servatius. Zie M. WILLEMSEN *Handleiding voor den vereerder van den H. Servatius*, bl. 211.

(3) De kerk van St-Servaas werd in het jaar 1172, dus omstreeks een paar jaren na het overlijden van Gerlach bestuurd door Suffridus als deken, Hendrik als scolaster en Gunter als cantor.

Digitized by Google

en zijn arbeidzaam leven, de krachten ontbraken om te voet te gaan, ondernam hij deze reis gezeten op eenen ezel.

Des Zaturdags reisde de boeteling regelmatig naar *Aken*, en bezocht aldaar de kerk van O. L. Vrouw, door Paus Leo III gewijd. Zijn eenig bagaadje op dien weg was zijn randsel en zijn pelgrimstaf. Dáár bad hij met een kinderlijk hart, Maria dankende voor zoo vele gunsten en genaden, die hij door hare tusschenkomst, van God verwierf.

Deze levenswijs van den deugdzamen man bleef echter niet zonder tegenspraak. Er was te *Meerssen*, eene kleine half uur van zijne woning, een klooster, welks moniken met hunnen proost, de levenswijze van Gerlach niet goedkeurden. Het leven van iemand, die als de voorvaderen in spelonken en holle boomen woonde scheen hun al te zonderling. Zij meenden, dat die man zich door bedrog van den duivel liet misleiden; dat het veel beter ware, indien hij zich aan hunnen regel aansloot, en zich in hun klooster kwam aanbieden.

Het is natuurlijk, dat Gerlach, wiens levenswijs door eenen Paus was goedgekeurd, die zich bovendien verbonden had door verscheidene geloften, die met hunnen regel niet strookten, op hun herhaald aandringen bleef weigeren, en wat niet minder natuurlijk is, meer en meer hunnen afkeer moest ondervinden. Het kwam zoo ver, dat zij den heiligen man aanklaagden bij Norbertus, eenen bisschop die in de stad Luik woonde (1), en hem op eene lage wijze valschelijk beschuldigden.

---

(1) Wij volgen hier den ongenoemden tijdgenoot. Er is geen *Norbert* als bisschop van Luik in de geschiedenis bekend, wij vertalen dus *Norbertus episcopus Leodiensis* door Norbertus bisschop in de stad Luik. Otbert bisschop van Luik, die van 1091 tot 1119 dien zetel bekleedde, kan hier niet be-

Digitized by Google

Het is zeker dat niets met meer billijkheid onzen toorn ontsteekt dan de ondeugd, die zich langen tijd onder den schijn van deugd weet te verbergen. Zoo ging het ook met den bisschop. Zonder achterdocht omtrent deze kloosterlingen gelooft hij aan hunnen laster, en begeeft zich naar Houthem.

Eene der beschuldigingen hield in, dat Gerlach geldgierig was, en in weerwil zijner geloften schatten bezat, en die in zijnen boom bewaarde, onder de steenen waarop hij rustte. Norbert beval dien boom om te hakken. De oude ridder zag dit met betraande oogen; voortaan zou hem die grijze boom niet meer beschutten tegen den storm en den wintervorst. Kalm en gerust liet hij alles onderzoeken. Maar ziet, iedere wortel, die men doorhakte, iedere steen die men verplaatste, leverde een bewijs zijner onschuld. Er waren geene schatten te vinden.

De bisschop was nu zigtbaar ontroerd, hij drukte den edelen boeteling aan zijn hart, en verklaarde spijt te hebben van eenen onschuldigen en regtschapen man

---

doeld zijn. Ook aan den H. Norbertus, die eenigen tijd wijbisschop van Keulen is geweest, en in 1134 als aartsbisschop van Maagdeburg is overleden, valt hier niet te denken. VON MERING, die *Würden träger der Erzdiözese Köln* p.21.)

De geleerde Bollandus is van gevoelen dat destijds te Luik een wijbisschop of vicarius van dien naam kon bestaan. (*Acta Sanctorun* tom. I p. 309). Dit is te meer aannemelijk, wijl de bisschop van Luik een te groot personaadje was om zich te verplaatsen, wegens eene zaak zoo gering, als de onze. Wat meer is, zegt de geschiedschrijver Erns t (*Histoire des Suffragans de Liége* p. 50), het uitgestrekte bisdom Luik moest in die dagen van eenen wijbisschop voorzien zijn, want de eigene bisschoppen waren meestal in de oorlogen, die de Keizer in Italië voerde, tegenwoordig. Onze schrijver zal dus hier wel bij de waarheid zijn. Suffragaan — of wijbisschoppen bestonden te Luik sedert het jaar 805. In alle geval diene de lezer niet uit het oog te verliezen, dat onze schrijver zijn verhaal uit den mond des volks, dat weinig kas van namen en jaartallen maakt, maar enkel aan de feiten houdt, heeft opgeschreven.

Digitized by Google

te hebben bedroefd. Ook beloofde hij hem eene bijzondere bescherming, onttrok hem aan de gehoorzaamheid der moniken van Meerssen, en stelde hem onder de leiding van *Erpo*, abt der *Kloosterrade* (1), een vroom en verstandig kloosteroverste, Maastrichtenaar van geboorte en waarschijnlijk aan Gerlach wel bekend.

De bisschop beval nu ook, dat men uit de planken en takken van de afgehouwden eik twee hutten bouwde (2), waarvan de eene als woning, en de andere als kapel en bidplaats zoude dienen, en gelastte de monikken van *Kloosterrade* er van tijd tot tijd de dienst der H. mis waar te nemen. Gerlach van zijnen kant verschafte zich kerkgewaden, om de heilige dienst te doen.

Eensdaags zond hij eenen dezer priesters, met name Rutger, naar den put, die nog heden St. Gerlach's put genoemd wordt, om water te halen. Tot driemaal toe bragt de priester het verlangde water, maar ieder maal dat de kluizenaar er van proefde, vond hij dat het wijn was. Gerlach eene mystificatie bevroedende, zeide; dat

---

(1) De ongenoemde schrijver noemt dezen abt Burno; maar Borno was in 1137 reeds gestorven, zoo dat er hier eene fout is. Wij herhalen het, de schrijver putte zijne geschiedenis uit den mond des volks, en bekommerde zich weinig over de namen van personen. Over *Erpo* abt van *Kloosterrade* leze men: *Annales Rhodenses* p. 52 en 69, voorts een zeer belangrijk en goed doordacht opstel van Director W. Everts, getiteld: *De abdij Rolduc en eenige harer oudheden*, geplaatst in de *Dietsche Warande*, jaargang 1858. Volgens het zegel van *Erpo* in steendruk bij dit opstel gevoegd, was die abt een magere persoon, dragende om de kin eenen dunnen baard. Zijne kap is op de borst door eenen grooten mantelhaak vast gemaakt; zijn hoofd is gedekt door een kaproen; in de linkerhand draagt hij het Evangelieboek en in de regter den kromstaf, die tot in den rand van het omschrift uitsteekt. Het omschrift *Erpo abbas Rodensis*, is in het begin en het einde, boven het hoofd van den prelaat, door een kruisje gescheiden.

(2) In Spanje gelijk hier te lande bestonden de eremitagiën uit twee gebouwen, de bidkapel en de cel of woonhuisje van den kluizenaar dat regelmatig voorzien was van een keldertje. Vele cellen hadden haren ingang door eenen dikken hollen boom. Allen waren gedekt met stroo.

Digitized by Google

hij sedert veertien jaren noch wijn, noch andere hitte dranken had genoten, en dat misschien jaloersche lieden er op uit waren, om hem te zien handelen tegen zijne gelofte. Hij ging nu zelf naar de bron, putte water en bragt het ter tafel. Maar zie, het was nogmaals wijn geworden. De heilige was nu overtuigd van eene bovennatuurlijke tusschenkomst, loofde God en bleef nederig. Dit wonder geschiedde op Passiezondag, omstreeks het jaar 1157; het werd onzen schrijver verhaald door den zoon eener zuster van den H. Gerlach, die te *Maastricht* woonde en zich ook Gerlach noemde.

Toen zich de faam der deugden van den H. Gerlach alom verspreidden, en vele menschen naar Houthem stroomden om hem te zien, verscheen ook daar, zegt onze schrijver, de edele Oda van *Heinsberg* en *Valkenberg*, eene dame van milde inborst en uitstekende vroomheid, die grondvrouw was de plaats, waar Gerlach woonde. Zij was dochter van Goswijn II, heer van *Valkenberg* en *Heinsberg* en van Adelheide van *Sommersborg* (1). Deze vrouw, getroffen door de wonderbare verandering, welke de hand Gods op Gerlacus had uitgewerkt, schonk hem en zijne erfgenamen, die na hem op die plaats den Heer zouden dienen, eenige landerijen en gronden, die rondom zijne cel gelegen waren (2). Wij hebben hierboven reeds verhaald, dat haar vader, in 1165, een ander gedeelte dezer goederen, die nabij *de Eyk* lagen, aan het adelijk stift Heinsberg schonk (3).

In de omstreken der stad *Maints* bloeide destijds eene

(1) Kreetz. *Hist. nobilis Parthen. Heinsbergensis*, p. 29. Zie Ernst *Hist. du Limbourg* V p. 236. Deze Oda moet men niet verwisselen met hare grootmoeder, die ook Oda heette.

(2) *Acta Sanctorum* I Vita Ste Gerlaci cap. XIII.

(3) Miraeus. *Op. Dipl.* I. p. 280.

Digitized by Google

vrome kloostermaagd, Hildegardis genoemd, bekend door vele schriften en een heilig leven (1). In eene harer visioenen meende deze bruid van Christus te zien, dat in den Hemel onder het Koor der beleiders een zeer glanzende zetel bereid werd voor den deugdzamen Gerlach, die in het verre Maasland een boetvaardig leven leidde, en dagelijks het graf van den H. Servatius te *Maastricht* bezocht. De maagd werd door deze openbaring zoo zeer getroffen, dat zij Gerlach de kroon vereerde, waarmede zij op den dag harer professie, door den bisschop was gekroond geworden. Deze krans is langen tijd daarna in de abdij van St-Gerlach bewaard gebleven.

Onder de lieden, die den H. Gerlach zeer goed gekend hebben, bevond zich zekere Dirk, inboorling van *Schin-op-de-Geul*, en wonende te *Maastricht*. Deze man verklaarde, dat hij den H. Gerlach gezien had in den tijd zijner schooljaren; dat de boeteling toen eensdaags ten huize zijner moeder, die van zijne verwanten was, logeerde. Gerlach was volgens Dirks bemerkingen, een man van iet meer dan gewone lengte (2) met een eerbiedwaardig uiterlijk, eenen baard, die tot op de borst nederdaalde, breed in de schouderen en wel gebouwd. Hij ging gekleed in het kostuum der moniken van de orde van Premonstreit: een habijt van wit laken, een scapulier, een mantel en een cingel om de lendenen. Onder deze klederen droeg hij, uit boetvaardigheid, een haren kleed en het ridderlijk harnas zijner jeugd.

Dirks moeder onthaalde den man Gods met vele achting en bereidde hem ter nachtrust een donzig bed van

(1) Alban Butler, *Vie des Saints* etc. tome XIII p. 383.

(2) De nauwkeurigheid dezer bemerking wordt gestaafd door de inzage der gebeenten van den Heilige, die te Houthem bewaard worden. Zijn cingel die nog bestaat is van gevlechte wol of kemelshaar.

Digitized by Google

pluimen. Maar Gerlach weigerde deze beleefdheid, en verkoos zijne matte leden uit te rusten op eene handvol stroo. Wanneer 's anderendaags 's morgens voor den dageraad, de meid des huizes in de kamer kwam, om het vuur te ontsteken en haar werk te doen, vond zij en allen die in huis waren, den man Gods op de bloote aarde in zijn gebed liggen.

Dit bezoek van Gerlach had plaats, volgens het zeggen van voormelden Dirk van *Schin*, in den tijde, dat keizer Frederik Barbarossa de stad *Milanen* belegerde en Herman, Heer van *Mullenarck*, bijgenaamd de oude, de stad Keulen beschutte tegen hare vijanden. Het eerste dezer feiten viel voor in 1162, het andere in 1164, tijdens de regering van den aartsbisschop Reinald van Dassel. (1)

Wanneer Gerlach nu was oud geworden; wanneer hij na zijne terugkomst uit Rome en Jerusalem veertien jaren te Houthem in de strengste boetvaardigheid had doorgebragt, behaagde het den Almagtige zijnen dienaar tot zich te roepen.

Op den 5de Januarij des jaars 1172 was zijn laatste levensuur aangebroken. Hij lag stervend op zijne harde legerstede en verlangde met innig verlangen naar eenen priester, die hem zou bijstaan in zijnen laatsten strijd. Maar de geestelijke, die hem gewoonlijk de HH. Sacramenten toediende was afwezig. De abt en de religieuzen van *Kloosterrade* waren door eenen bode verwittigd geworden, maar dewijl deze abdij meer dan drie uren van Houthem verwijderd lag, zouden zij misschien te laat komen. Men ging dus op verzoek van Gerlach naar

(1) Godefridus Monachus *Cronicon Col.*

Digitized by Google

Meerssen, opdat een monik uit het klooster aldaar, hem de HH. Sacramenten toediende. Ook deze hulp werd hem geweigerd; de kloosterlingen gaven voor, dat die stervende man niet meer onder hun gebied behoorde, sedert de bisschop eenen anderen geestelijken tot zijnen zielbestierder had benoemd.

Hoogst bedroevend was de toestand van den afgeleefden pelgrim. Maar God verlaat de zijnen niet. Gerlach sprak: « Ik weet in wien ik geloof, en ik vertrouw dat Hij mij niet zal verlaten in het nur der dood; want Hij zal gedenken den arbeid en de moeite, die ik mij uit liefde tot Hem heb getroost. »

Naauwelijks had hij deze woorden gesproken of zie, daar verscheen een eerbiedwaardige grijsaard, in het wit gekleed, voorafgegaan door eenen koorknaap op den drempel der cel. Beiden groetten de aanwezigen; de grijsaard rigtte zich tot den H. Gerlach, sprak hem woorden van troost en liefde toe, en voorzag hem met de Genademiddelen der H. Kerk. Nogmaals groetende verliet hij met zijnen dienaar de plaats en verdween.

Aan niemand der aanwezigen waren deze grijsaard en die knaap bekend. Sommigen meenden dat het *Erpo*, abt van Kloosterrade zou zijn geweest; anderen beweerden dat het de H. Servaas was, die uit voorliefde tot zijnen getrouwen pelgrim, hem op eene wonderbare wijze de HH. Sacramenten toediende. Zoo meldt het volk, zoo verhalen de lieden; maar wat er ook van zij, wij twijfelen niet of deze zending was eene bijzondere gunst van God.

Eenige oogenblikken daarna gaf Gerlach zijne schoone ziel in handen van zijnen Schepper weder. De Hemel won in hem eenen burger, de aarde eenen Heilige.

Digitized by Google

Over eenige jaren nog las men op zijne graftombe, dit schoone

EPITAPHIUM:

Gerlacus miles quondam. post cultor eremi,
Hoc mausaleo conditur arte suo.
Contempsitque lares, aras, patriosque penates;
Matta silex, ædes concava quercus erat.
Vitæ lascivos redemis Gerlace reatus,
Cedens virgineo rura paterna choro.

§ VI.

Begrafenis van den H. Gerlach. Gronding van het adelijk maagdenstift te Houthem. De orde van Premonstreit. Geschiedenis van dit sticht tot 1661.

Sancti Gerlaci Parthenon, inter monticulos, in amæna planitie situm, fertilibus agris sylvisque cinctum et pascuis, fluviolo Geula ad jucunditatem pariter et utilitatem interfluente.

HUGO, ANNALES PRAEM. TOM. I p. 729.

De abdij en de stiftskerk van Houthem hebben haar bestaan te danken aan den H. Gerlach.

Wij hebben hierboven verhaald, hoe op last van den bisschop van Luik, op de plaats waar de *Eik* van St. Gerlach stond, eene cel ter woning en eene kapel voor de kerkdienst werden gebouwd, waarin de religieusen van *Kloosterrade*, de priester Rutger en andere vrienden van den dienaar Gods de H. Mis opdroegen. In deze kapel werd Gerlach, op zijn uitdrukkelijk verlangen, gehuld in zijn ridderlijk pantser en in zijn haren kleed begraven. Zijn ligchaam werd in eene houten kist genageld en met koorden in het diepe graf gezonken. Tot zijne uitvaart en lijkdienst stroomden duizende geloovigen uit den omtrek bijeen. De roep zijner heiligheid,

Digitized by Google

die gedurende zijn leven reeds zeer groot, en door vele wonderwerken gestaafd was, wies nog aan na zijnen dood.

Reeds eenigen tijd rustte het stoffelijk overschot van den Heiligen in den schoot der aarde, wanneer rondom het graf de grond begon open te scheuren : men zag verschillende grove spleten. Verwonderd over zoo een vreemdsoortig verschijnsel ging men elkander te rade en besloot alles op nieuw aan te vullen. Te vergeefs, de grond gaapte op nieuw, tot men op zekeren dag, zijne dorre overblijfsels zag boven komen. Het koperen kruis, uit Jerusalem mede gebragt, rustte omtrent de borst ; zijn haren kleed was nog herkenbaar. Deze relikwiën werden nu met eerbied ontgraven en het volk ter vereering getoond. Duizende pelgrims van heinde en ver stroomden naar het graf van den vriend Gods. De gaaf van wonderen te verrigten, welke Jesus in zijn sterfelijk leven aan zijne leerlingen gaf, schonk hij alle eeuwen door aan zijne heiligen. De voorspraak van den H. Gerlach was troostrijk voor de bezoekers; zieken bekwamen hunne genezing, kreupelen kregen het gebruik hunner voeten, blinden het gezigt hunner oogen; in de verbreizelde harten herleefde de hoop. Het was alsof Christus zelf weder onder de menschen wandelde.

De toevloed der pelgrims was schuld, dat alras de houten kapel, waarin Gerlach begraven werd, door eene ruime kerk werd vervangen. Deze werd gebouwd uit de offergiften des volks en uit de schenkingen der rijken. Bij de gelegenheid dezer bouwing vond men nog verdroogde wortelen van den *Eik*, waarin de boeteling

(1) Kreitz. *Parthen. Heinsb.* p. 152.

Digitized by Google

gewoond had, stukken der mat waarop hij plag te rusten en wel twee of drie karren steenen, die gebruikt zijn geworden in de fondamenten der nieuwe kerk. Rondom dit Godshuis werden cellen aangelegd ter verpleging der bedevaartgangers. Op den dag van heden is de bedevaart naar het graf van St. Gerlach nog zeer aanzienlijk. Na het feest van Pinksteren wordt het bezocht door proeessiën uit *Meerssen*, *Beek*, *Boorssem*, *Puth*, *Steyn*, *Geul* enz.

Wij hebben hierboven gezien, dat Goswijn II, heer van *Valkenburg*, in 1165 eenige gronden gelegen bij den *Eik* aan de abdij der Norbertijnen van Heinsberg schonk, en dat zijne dochter Oda, ook eenige goederen, aldaar ter beschikking van de opvolgers van Gerlach stelde. Dit was oorzaak dat Goswyn IV, heer van Valkenburg de nieuwe stichting bijzonder ter harte nam. (1)

Hij haalde den proost van het kloosterrtift Heinsberg, broeder Dederik over, om de kerk en het gasthuis door religieusen zijner orde te laten bedienen, en aldaar een nieuw klooster te stichten. Dit zou des te gevoegelijker gaan, dewijl de proostdij van *Heinsberg* aldaar gronden bezat. (2)

In eenen brief van het jaar 1201 gaf Guido bisschop van Preneste (3), legaat des pauzes in Duitschland, aan Dederik, proost van *Heinsberg* de volmagt, om bij de stad *Valkenburg*, ter plaatse genoemd bij den *Eyk* op een stuk grond, oorspronkelijk van de heeren van *Valkenburg*, en nu aan de proostdij aan *Heinsberg* behoorende een klooster en eene bidplaats te stichten, met verlof

(1) Goswyn IV was in 1175 aan zijn vader Goswyn III als heer van Valkenberg opgevolgd. Zijne vrouw Jutta van Limburg overleed na het jaar 1202.

(2) Miraeus I, p. 280.

(3) *Preneste* is eene stad in Italie.

Digitized by Google

om aldaar mis te lezen en de gelooviqen, die zulks verlangden, te begraven (1).

Sedert dien tijd zijn de kerk en het graf van den H. Gerlach bediend geweest door religieusen der orde van *Premonstreit.*

Deze kloosterbroeders ook genoemd *Norbertijnen* en *Witte heeren*, hebben hunnen oorspronk te danken aan den H. Norbertus, geboren te Xanten in het land van Kleef, priester en aartsbisschop van Maagdeburg, die dezelve omstreeks het jaar 1120 eenen regel voorschreef. Diep getroffen door de schaarsheid der parochiegeestelijken, en de misbruiken die zich in vele kapittels van kanoniken deden gevoelen, ondernam deze vrome man eene hervorming.

Zijne nieuwgestichte kloosters werden eene soort van seminarie ter vorming van heilige kloosterlingen en ijverige bestuurders der zielen. De wetenschap ging er gepaard met de godsvrucht. Ons vaderland heeft veel aan de Norbertijnen te danken. Honderde priesters dezer orde hebben de hun toevertrouwde parochiën in de hagchelijkste tijden en gedurende geloofsvervolging, oorlogen en omwentelingen met veel ijver en opoffering bediend.

Onder de pastorijen door de Norbertijnen in onze omstreken bezeten, noemen wij die van *Blerick* geschonken aan de abdij *Averbode* in 1219; *Venlo* geschonken aan *Averbode* door Goswijn van Millen in 1259; *Op-Itteren* gegeven aan *Averbode* door den ridder Michiel van *Rothem; Höhgen*, bij Sittard, gegeven aan de proostdij van *Heinsberg* door Dederik heer van *Heinsberg* in 1268; *Gangelt* waaronder gehoorden de dorpen *Bronshem*, *Jabeek* en *Schinveldt*, die in 1579 tot afzonderlijke paro-

(1) Kreitz, p. 150.

Digitized by Google

chiën zijn verheven, geschonken in 1268 door voormelden Dederik heer van *Heinsberg*; *Simpelveld* gegeven in 1203 door Hugo de Pierrepont, bisschop van Luik, aan het klooster *Cornillon*, te Luik; *Neer*, bij Roermond, gegeven aan het stift *Averbode* in 1204 door Imaina, weduwe van Godfried III hertog van Brabant, en abdis te Munsterbilsen; *Nunheim*, *Buggenum*, *Haelen* en *Roggel* vier pastorijen bij Roermond, geschonken in 1288, door Otto van Leuven, XIIIde abt van Averbode, aan het klooster *Keysersbosch* bij Roermond; *Oirsbeek* geschonken in 1273 door Waleram II, heer van *Valkenburg* en *Montjoie*, aan het klooster van *St. Gerlach: Geilenkirchen* geschonken aan de proostdij van *Heinsberg* door Goswyn IV, heer van *Valkenburg* en *Heinsberg* in 1201; *Geleen* bij *Sittard* gegeven aan de abdij *Reichsteyn* in 1272, door Waleram, heer van *Valkenburg* en *Montjoie*.

Bij de schenking dezer pastorijen behoorde het patronaat of het regt om den pastoor te benoemen, en gewoonlijk ook de tiende, dat is het regt om het tiende deel van zekere vruchten, die in deze parochiën wiessen, jaarlijks te genieten.

Al deze pastorijen zijn door de volgelingen van den H. Norbertus tot op het einde der vorige eeuw bediend geworden. Deze vrome kerkvoogd bouwde zijn eerste klooster in de omstreken van *Laon*, in Frankrijk, op eene hoogte die door hem *Prémontré* of *Præmonstratum* genoemd werd. De regel der orde werd in 1126 door Paus Honorius II goedgekeurd en door latere Pausen bekrachtigd. Dertig jaren na de eerste gronding bestonden reeds meer dan honderd kloosters. In haren grootsten bloeitijd bezat de orde omstreeks duizend abdijen, drie honderd proosdijen en vijf honderd vrouwenstiften. Zij was verdeeld in acht en twintig cirkels, staande onder het alge-

Digitized by Google

meen opperhoofd den generaal abt te *Prémontré*. Iedere cirkel stond onder eenen circator of visitator, die de kloosters zijner provincie bezocht en de gevallen tucht herstelde.

De Nederlanden waren in vier cirkels ingedeeld, te weten: die van *Floreffe* (Namen) met een en twintig kloosters, die van *Vlaanderen* met vijftien kloosters, die van *Brabant* met zes-en-twintig kloosters en die van *Vriesland* met drie en vijftig kloosters. De aan de Nederlanden grenzende cirkel *Westphalen*, die de bisdommen Keulen en Munster besloeg, bestond uit vijf en veertig kloosters (1).

(1) Zie hier eene lijst der voornaamste abdijen van Premonstreit in de Nederlanden:

Cirkel van Floreffe: De abdij *Floreffe* bij Namen, dochter-klooster van Premonstreit, werd gesticht in 1121, door Godfried, graaf van Namen. *Cornillon*, dochter-klooster van Floreffe, gesticht in 1124 door Albero, bisschop van Luik. *Heilissem*, bij Thienen, gesticht in 1130 door Renier de Setru, ridder. *Cirkel van Brabant: Averbode* bij Diest, gesticht in 1131 door Arnold, graaf van Loon. *Tongerloo*, bij Diest, gesticht in 1130. *Keyersbosch*, bij Roermond, adelijk vrouwenstift, gesticht door Engelbert graaf van Horne in 1134. *Reekhem*, adelijk vrouwenstift, gesticht in 1140, door Gisbert van Reekhem. *Grimberge*, in Brabant, gesticht in 1140, door Wolter Berthaut, heer van Grimberge, bij de orde ingelijfd in 1128. *St-Michael*, te Antwerpen, gesticht in 1123 door den edelman Rohingus. *Parck*, bij Leuven, gesticht door Godfried, hertog van Brabant, in 1119. *St-Gerlach*, adelijk vrouwenstift, gesticht in 1201 door Goswijn, heer van Valkenburg. *Postel* bij Turnhout, gesticht in 1173 door Fastradis van Witwick, ridder. *St-Johansberg* bij Maeseyck, gesticht in 1142 door Wolter kanonik te Keulen. *Cirkel van Westphalen: Ellen*, bij Duren, gesticht door de hertogen van Gulick. *Seyn* of *Sayn*, bij Coblentz, dochter-klooster van Steinfeldt, gesticht in 1202, door Hendrik Everard, graaf van Sayn, *Steinfeldt*, bij Zulpich, dochter-klooster van Premontstreit, gesticht in 1135 door Sibold van Hochstede, graaf van Are. *Hamborn*, bij Duisborg, adelijk vrouwenstift, gegrond in 1136 door Gerard van Wilkrath. *Heinsberg*, adelijk vrouwenstift, dochter-stift van Premonstreit, gegrond in 1150 door Goswijn, heer van Heinsberg. *Knechtstede*, bij Bonn, gesticht 1130 door Hugo, graaf van Spanheim. *Reichsteyn*, bij Montjoie, gesticht in 1205 door Waleram van Limburg. *Wenau*, adelijk vrouwenstift bij Duren. *Cirkel van Vriesland. St-Nicolaes in Allexos* bij Nijmegen. *Berne*, bij Heusden, gesticht in 1134. *Insula B. M. V.* bij Keulenburg, gesticht in 1128.

Digitized by Google

Buiten de kloosters voor mannen stichte de H. Norbertus ook abdijen en proosdijen voor vrouwen. Deze volgden denzelfden regel als de kanoniken en stonden onder de dezelfde overheid. Gelijk de kanoniken droegen, ook zij, witte habyten, zongen de kerkelijke getijden in het koor, en noemden zich kanonikessen of dames Norbertijnen. Vele dezer abdijen waren uitsluitend toegankelijk voor meisjes uit den adelstand, die er de drie kloostersbeloften aflegden, te weten: persoonlijke armoede, eeuwige zuiverheid, en onbeperkte gehoorzaamheid aan hare overheid. Aan het hoofd der abdijen stond de abdis, aan dat der proosdijen de priorin; beide werden voor haar leven, door de in kapitiel vergaderde kononikessen, gekozen.

Naast de kanonikessen bestonden ook werkzusters, *sorores laicae*, met het huiswerk belast. Deze hadden geene stem in het kapittel en konden niet geraken tot eenige waardigheid.

De geestelijke en tijdelijken belangen van ieder vrouwenstift, zooals ook de administratie der goederen waren toevertrouwd aan eenen kanonik, die men *proost* noemde. Deze werd benoemd door de in kapittel vergaderde kanonikessen; zoo nogtans dat de circator diens magt kon inkorten en diens benoeming; om wettige reden, nietig verklaren. Ook benoemden de Kanonikessen de pastoors der parochiën, die onder haar gebiedstonden.

De fransche omwenteling heeft de orde van Premonstreit bijna geheel vernietigd; kanoniken en chanoinessen werden uit hunne abdijen gejaagd en verstrooid; hunne goederen, die hier te lande zeer aanzienlijk waren, werden als domein verkocht. De abdij *Berne* en het vrouwenstift *Oosterhout* wier eigendommen reeds vroeger door de Staten

Digitized by Google

van Holland vervreemd waren, bleven alleen bestaan. Na de oprigting van het Koningrijk België (1830) herstelden eenige kanoniken ook de abdijen *Averbode*, *Tongerloo*, *Park*, *Grimbergen* en *Postel* (1). Deze zijn de eenige brokkels, welke uit den algemeenen vloed gered zijn.

Wij hebben goedgevonden deze algemeene beschouwingen over de orde van Premonstreit hier in te lasschen, opdat de lezer zich te beter een denkbeeld kan vormen over het klooster van Houthem

Aanvankelijk werd deze stichting — gelijk de meeste kloosters der orde waarbij gasthuizen waren aangelegd — bediend door kloosterbroeders en kloosterzusters, te gelijk. Deze woonden in afzonderlijke gebouwen en verzorgden ieder de bedevaartgangers en pelgrims van hun geslacht. In kloosters van dit slag zegt Hugo (2) verschenen de nonnen niet in het koor, maar lazen het brevier of de getijden van O. L. Vrouw op hare cel, in stilte. Het geheele couvent leefde echter van dezelfde inkomsten, van dezelfde tafel, en van dezelfde garderobe.

De Kanonik Frederik Kreetz bevestigt ons in zijne geschiedenis der adelijke proosdij Heinsberg (3), dat zekere proost van dit sticht, Dederik genaamd, op aanraden van Goswijn, heer van *Valkenburg* en *Heinsberg*, in het jaar 1201, eenige kanoniken en chanoinessen naar Houthem,

---

(1) In den hersteller der abdij Postel, Herman Joseph *Beugels*, geboren te *Oirsbeek* in 1771, en in 1851, als pastoor en deken te *Helmond* overleden, erkent schrijver dezes eenen landgenoot en eenen bloedverwant, wiens levenschets men kon lezen in den *Godsdienstvriend* deel LXXXV p. 283-298 en de *Revue Catholique de Louvain*, Mei 1861 p. 283-291. H. J. Beugels is op letterkundig terrein bekend door de uitgave zijner *Preken op Zon- en Feestdagen* en zijner *Onderwijzingen over den Catechismus*. Brussel, van den Borgh 1836, VII deelen in 8° en 's Hertogenbosch, Arkenstijn 1834.

(2) *Annales Praem*, tom I praef.

(3) KREETZ p. 218.

Digitized by Google

ter bevolking van het klooster bij den *Eijk* zond, en voegt er bij, dat buiten de pauselijke legaat Guido, ook de bisschop van Luik en de aartsdiaken van Kempenland deze overplaatsing goedkeurden. De proost van Heinsberg, Dederik komt ook voor in de jaren 1180 en 1202; zijn sterfdag valt op den 8 Januarij.

De zoo even gemelde Goswijn van *Valkenburg*, werd de eerste weldoener van het jonge stift. Zie hier op welke wijs.

Goswijn had beloofd, tot boeting zijner zonden, leven en fortuin te wagen in den vijfden kruistogt, die in 1199, op bevel van Paus Innocentius III gepreekt werd. Hij zou met de edelen van het Duitsche rijk naar het heilig Land trekken, om het roemrijk graf van Christus, dat den 2 October 1187, in handen der Turken was gevallen te helpen heroveren. Maar redenen onafhankelijk van zijnen wil hadden de uitvoering van dit godvruchtig plan belet; zoo dat hij, om alle opspraak des volks voor te komen, en om den banvloek der kerk niet in te loopen, aan Adolf, aartsbisschop van Keulen dispensatie in zijne belofte vroeg. Deze werd hem in 1202 door opene brieven en onder zekere voorwaarden gegeven.

Uit dankbaarheid schonk nu Goswijn in den loop van hetzelfde jaar aan het klooster van *Heinsberg* en aan de woonplaats van den H. Gerlach (*locum Sti Gerlaci*), zijne vrije hoeve *Munstergeleen* met al hare lijfeigenen, inkomsten en toebehoor, zoo als ook zijn aandeel in het patronaat der kerk, dat hem aldaar voor de helft toebehoorde. Ook schonk hij hun eene leenkaart deelmakende van voormelde hoeve. Zijne gemalin Jutta van *Limburg* bekrachtigde deze schenking met hare toestemming.

Onder de getuigen dezer akte noemen wij Hendrik

Digitized by Google

hertog van *Limburg*, Hendrik Heer van *Wassenberg* met zijnen zoon en zijnen broeder, Dirk voogd van *Meerssen*, Goswijn van *Heer* (1) Filips van *Elslo* en Anno van *Climmen*.

De gevolgen dezer schenking zijn niet bekend. In de vorige eeuw stond de pastoor van *Munstergeleen* ter benoeming van het, in 1298 opgerigte kapittel van St. Pieter te *Sittard*, hetwelk ook de groote tiende trok en er de kerk bouwde. Wij geven den schenkingsbrief van Goswijn van Valkenburg, die bijzonder merkwaardig is, als oudste gedenkstuk, waarin Gerlach den titel van Heilig voert, als bijlage No 3.

Uit de eerste tijden der kloosterstichting dagteekenen de volgende gebeurtenissen, die wij uit meergemeld oud Leven van den H. Gerlach, volgens de vertaling van Cornelius Thilmans, overnemen.

Een broeder der kerk van den H. Gerlach, met name Wynandus, aenvaarde het kloosterleven, nadat zyne kreupele dochter genezen was geworden door de voorspraeck van dezen Heiligen. Hoe dit gebeurde zal hy ons met eigen mond verhalen: « Myne dochter — zegt hij — beroofd zynde van haren ganck, zoo dat zy van de eene plaetse tot de andere niet en kost geraecken, sonder hulpe van andere menschen, hadde ick op eenen wagen geleyd ende naer Tricht gebragt tot Sint Servaes, en naer vele andere heilige plaetsen, maer 't heeft haer niet geholpen; want God beschikte dat zij door de verdiensten van den H. Gerlacus zou gesont worden. Soo hebbe ick haer ten lesten tot de genadeplaets van dien Heyligen gevoert, door de deur der kercke die op de

(1) Goswyn van Heer, ridder, schonk bij zijn overlijden aan het jonge stift St. Gerlach een bunder grond.

Digitized by Google

noordzyde staet, en heb haer gestelt aen de slinke zyde van de graftombe van den H. Gerlacus ; ick stont op de rechte zyde met schryende oogen, biddende den H. belyder, dat hy myne dochter wilde helpen.

» Ende ziet daer quam een zeer eerbiedwaerdig man in de kerck, int wit gekleet, hebbende een habyt en scapulier naer de manier van de order van Premonstreit. Wy meynden dat die persoon was een religieuse pelgrim., en vraegden hem, dat hy met ons voor de sieke dochter soude bidden. Maer hy en antwoordde niet, maer nam een weynig aerde van het graf en strooide die over myne dochter. Ende siet, terstond wierden hare senuwen ontbonden ende den ganck om te gaen, was haer terug gegeven.

» Broeder Frederik, koster der kercke, ende alle de anderen, die present waren, hebben dit gesien, ende de klocken geluydt, en het volck vergadert, soo mans als vrouwen, om dit wonder te sien. God wiert van een ieder gebenedyt ; ende daer was groote blydschap. Men was van meyninge, dat den H. Gerlacus in dese saeck sienelyck is gesonden geweest van God den Heer.

» Ende den wagen, daer die dochter op gevoert was — voegt de schrijver er bij — hangt nog op den dag van heden aen de muer van de kerck van St. Gerlach, tot tot teeken der waerheyt » (1).

Van eenen kanonik der abdij, genaamd Mattheus, verhaalt onze schrijver het volgende : « Matheus, van jonx af in de kerck van den H. Gerlacus opgevoedt, ende in de H. schriftuur onderwesen, is priester geworden, en heeft in dit convent vele jaeren geleefd onder den

(1) Van dezen broeder Wynandus wordt nog verhaald, dat hij eene vrouw van blindheid genas door haar de oogen aan te raken met het kruis, dat de H. Gerlach uit Jerusalem had medegebragt.

Digitized by Google

regel van den H. Norbertus. Van zyne ouders was hy *kreupel* gesonden; maer als hy door de verdiensten van den H. Gerlacus van zyne kreupelheyt was genesen, soo is hy door syne ouders daer geoffert om ten eeuwigen dage den Heer te dienen. Maer alsoo eenieder dit genoegsaem kennelyck is, soo gaen wy dit int kort voorby.

«In den byvang van Tongeren, in een kleyn dorp, *Bolré* genaemd, was eene weduwe, die Berta heette. Hare dochter Imka viel in de rivier de *Jeker* en verdronk; sy bleef van 's morgens zes uren tot elf uren toe in het water liggen. De moeder beloofde eenen jaerlyksen cyns aen den H. Gerlacus, en terstont daerna verkreeg sy haer dochters gesondheyt en leven.

«In het dorp *Nutte* was zekere Jordaen, die soo seer met tandpyn geplaegd was, dat hy nog eten nog slaepen kost. Hy kwam naer het graf van den H. Gerlacus, en soo haest als hy den dorpel der kerk raekte, genas hy van de pyne.

«Eene bejaerde weduwe, die nog heden in het convent van den H. Gerlacus haren God dient onder het kleed der orde, verhaelde, dat in hare jonge jaren zy eene zieke koe had, die oogenblikkelijk herstelde, toen zy den H. Gerlach aanriep.

«Ten dient oock niet verswegen, hoe eenen tragen kanonik en priester, tot het verrigten van een goed werk is aangespoord. Het was omtrent het saisoen der vaste, toen het gebeurde dat de heining daer de put van St-Gerlach mede omtuynt is, gebroken lag, en het water door het gepladder der huysbeesten en van het gevogelte troebel wiert, soo dat het niet meer klaer genoeg bleef voor den dienst der H. Misse.

» Diensvolgens bad een leekebroeder eenen kanonik onser kercke, dat hy hem soude helpen den tuyn maken,

Digitized by Google

om het vee te keeren van den put. Maer de kanonick excuseerde sich en weygerde den broeder te helpen. Hy ging in huys, sloot de deur toe van syne cel en begon een weynig te sluymeren. Maer soo haest had hy syn hooft niet begeven tot den slaep, off onversiens geschiet een groot geluydt als ofter iemant gekomen hadde, die naest hem stampte met den voet. Ende hy hoorde dat geklop klarelyck met syne ooren, maer hy en sag den persoon niet. Nogtans niet verveerd synde, stond hij nu op, en volgde den broeder, die uytgegaen was, om den put te suyveren en te betuynen, en hielp hem goedwillig aen dit werck. »

Deze aanhalingen bewijzen ten overvloede, dat voor en zelfs op den tijd, waarin onze ongenoemde schrijver zijn verhaal opstelde (1) te St-Gerlach niet alleen nonnen, maar ook kanoniken en leekebroeders aanwezig waren. Het juiste tijdstip, waarop dit dubbele klooster plaats maakte voor een adellijk vrouwenstift, is mij niet bekend. Zonder twijfel echter greep dit plaats in de eerste helft der XIIIde eeuw, misschien tusschen de jaren 1218 en 1232.

Ook waren destijds de eigendommen van het klooster St-Gerlach nog niet gescheiden van die van het moedersticht *Heinsberg*. Zij staan in de charters nog steeds op den naam van het laatste.

In het jaar 1217 bekrachtigde Dirk I, Heer van *Heinsberg* (2) de goederen van het sticht dezer plaats en noemt daaronder : « de ouderlijke erfgoederen van den H. Gerlach, die deze aan hetzelve geschonken heeft,

(1) Dat is te zeggen omstreeks het jaar 1220.

(2) Deze Dirk schijnt een afstammeling te zijn uit het huis *Valkenberg* ; hij zegelde volgens Kremer *Academische Beiträge*, etc. I, p. 108, dezen brief met eenen valk, zittende op eene rots. Zie ook Fr. Kretz *Parth. Heinsb.* p. 35.

Digitized by Google

een bonder grond, dat Goswijn Heer van *Valkenburg*, *Dirks bloed*verwant daarbij voegde uit zijne hoef te *Houthem* (1), en het bosch van *Wolvenkrode* (Wolfrath?) dat hij, met toestemming zijner vrouw Isalda, gegeven had (2). Als getuigen dezer akte noemen wij Hendrik, zoon van Waleram, graaf van Luxemburg, Gerard van *Bunde*, Walthelm van *Bunde* en diens broeder Reinard.

In het volgende jaar (1218) nam ook de H. Engelbert, aartsbisschop van Keulen, bewogen door de innige godsvrucht der broeders en der nonnen, het klooster van *St-Gerlach* en van O. L. Vrouw te Heinsberg in zijne bijzondere bescherming, en bevestigde hen in het bezit hunner eigendommen. Uit de brieven (3) daarover opgemaakt is af te leiden, dat destijds het klooster van Houthem nog uit mannen en vrouwen bestond.

Uit deze stukken blijkt tevens, dat de kloosters Heinsberg en St-Gerlach nog één en hetzelfde ligchaam vormden. Hetgeen volgens Fr. Kreetz ook af te leiden is uit eene bul van het jaar 1220, gegeven door Paus Honorius III, en uit eene akte van het jaar 1222, waarbij Waleram III, hertog van Limburg, zijn broeder Gerard en zijne zonen Hendrik en Waleram het patronaat der kerk van *Hoengen* aan de proosdij Heinsberg schonken (4).

(1) Over de Hoeve van Houthem ook *Vroenhof* genoemd. Zie hier boven.

(2) « Patrimonium *Sancti Gerlaci* quod olim ei cessit jure hereditario, et bonarium terre quod consanguineus noster Dominus Goswinus de Valkenburch addidit de curia *Holtheim* et nemus nostrum in *Wolvekrode*, domina Isalda uxore nostra consentiente. » Ernst VI p. 190.

(3) Nos Monasterium *Beati Gerlaci* et S. Mariæ Virginis perpetuæ apud Heinesberg, ob intimam devotionem *tam Fratrum quam Sanctimonialium*, quam ad cultum et Servitium Dei habent, in specialem defensionis nostræ protectionem recepimus, eisque omnia bona quæ nunc habent, vel in posterum, dante Domino, jnste poterunt adipisci, praesenti pagina confirmanus Miraeus. Op. Dipl. I, p. 285

(4) Ernst tom. VI p. 198.

Digitized by Google

Zeker is het, dat St-Gerlach, in 1225, een' afzonderlijken proost aan het hoofd had, die belast was met het tijdelijk bestuur der goederen (1). Misschien had toen ook het mannenklooster opgehouden te bestaan.

De proosten van *Varlar*, van *Claerholt* en van *Arensberg* bekenden bij openbare akte geteekend in het klooster *Heinsberg*, dat het algemeen kapittel, gehouden te *Premonstreit* in 1232, bepaald had als volgt: Dat het jongere stift van St-Gerlach zou erkennen het klooster van *Heinsberg* als zijn moederklooster; dat de jonkvrouwen, die te *Heinsberg* in het klooster waren getreden, en bij die gelegenheid eenige goederen hadden geschonken, maar nu te St-Gerlach verbleven, deze goederen aan het stift *Heinsberg* moesten laten, en dat in het vervolg, die van St-Gerlach hoegenaamd geene aanspraak op de Heinsbergsche eigendommen mogten maken. (Bijlage n. 4.) De scheiding tusschen de twee kloosters was dus voltrokken.

Waleram II, heer van *Valkenburg* en *Montjoie* het voetspoor zijner voorgangers volgende, schonk in 1273 aan den proost, de priorin en het convent van St-Gerlach het patronaatregt over de kerk van het naburige dorp *Oirsbeek*.

Diensvolgens beval Engelbert van *Isenbruck*, aartsdiaken van Kempenland, bij missive van den 28 Mei daaropvolgende, den pastoor van *Meerssen* deze schenking op de drie eerstvolgende vier dagen aan het volk bekend te maken, opdat die lieden, welke tegen deze schenking iets hadden in te brengen, zich te Luik voor den 12 Junij konden melden. (Zie bijlage N° 7.)

In den loop van hetzelfde jaar stierf Arnold van *Ha-*

---

(1) KREETZ, *Parth. Heinsb.* p. 154.

Digitized by Google

ren, pastoor te Oirsbeek, en de religieusen benoemden er dadelijk broeder *Thibodon*, een lid hunner orde. Van af dien tijd, tot in het jaar 1824, is de kerk van *Oirsbeek* onafgebroken door kanoniken der orde van Premonstreit bediend geworden.

De religieusen van St-Gerlach genoten er de parochietiende, benoemden er den koster en den schoolmeester, leverden de tiendeklok, en droegen haar aandeel in de reparatiën en den bouw der kerk. *Oirsbeek* was de eenige parochie waar het klooster van St-Gerlach den pastoor benoemde.

Sprekende over de gemeente (1) hebben wij gezegd, dat de abdij *Kloosterrade*, te Houthem in 1130 eenige gronden verwierf. Den 31 Jan. 1279 verklaren de abt en het convent van *Kloosterrade*, dat zij deze goederen met hare eijnsen en dienstpligtigen voor de som van elf mark Luiksch hebben overgedragen aan den proost en de religieusen van St. Gerlach, en dat zij den koopprijs dezer goederen besteed hebben aan de betaling der hoeve te *Ghersene*. (Zie bijlage No 8.)

In 1293 had het getal religieusen te St. Gerlach dermate toegenomen, dat de inkomsten des kloosters niet toereikend waren, om zoo veel volks te voeden, te kleeden en te huisvesten; diensvolgens besloten priorin en kapittel van voortaan geene zusters of nonnen meer aan te nemen, dan vooraleer het convent onder het getal van dertig zou gedaald zijn. (2)

Brieven van Waleram II (3) heer van Valkenburg

---

(1) Hier boven.

(2) Een ander afschrift heeft het getal vijftien, maar dit dunkt ons eene fout te wezen van den afschrijver.

(3) De persoonnaam *Waleram*, die door vele leden uit de geslachten Valkenburg en Limburg gedragen werd, en nog heden aan kinderen uit

Digitized by Google

beloven dit besluit te helpen handhaven, zoo lang als het niet zal herroepen zijn. Ook de abt van Premonstreit keurt deze verordening goed, door eene akte, gegeven op den vooravond van St. Matheus, in 1293. (Zie bewijs No 9).

Een dergelijk middel moest in 1345 nogmaals aangewend worden. Den 16 Februarij van dat jaar verklaart Dirk III, heer van *Valkenburg*, *Montjoie* en *Veerne*, dat het stift van *St. Gerlach*, bezwaard is door zijne schuld en die zijner vrienden met een getal jufvrouwen, te groot om kunnen bekostigd te worden uit de inkomsten des kloosters; daarom zal hij het verbod van meer dan dertig nonnen op te nemen, helpen handhaven, en niet gedogen dat voortaan iemand der zijnen of van zijne vrienden daarop zal inbreuk doen. (Zie bijlage No 10.)

Dirk III van Valkenburg, volgens Hemricourt, *le plus brave des Flamands*, was een der bekwaamste veldheeren zijner eeuw. Hij trad beurtelings, als maarschalk, in Engelsche, Boheemsche en Luiksche dienst, en sneuvelde den 18 Julij 1346, in den bekenden slag van *Vottem*, bij Tongeren. Zijn lijk werd in de kerk der Minderbroeders te *Luik* ter aarde besteld, maar eenigen tijd later naar *Valkenburg* gevoerd.

Daar hij met zijne vrouw, Mechtild van *Veerne*, burggravin van Zeeland, geene kinderen achter liet, werd hij door zijnen broeder Jan, in de heerlijkheden *Valkenburg* en *Montjoie* opgevolgd. Den 21 December 1346

---

dit land wordt gegeven, is volgens eenige schrijvers de duitsche uitspraak van *Valerianus*. Maar zou *Valerianus* niet eerder de latijnsche vorm van *Waleram* wezen? Ons dunkt dat *Waleram*, gelijk *Guntram*, *Berthram*, *Wulfram*, *Walbert*, *Walther* enz. wel een oorspronkelijke dietsche naam kan zijn.

Digitized by Google

bekrachtigt Jan de brieven door zijnen broeder Dirk aan het klooster van St. Gerlach, in den loop van het vorig jaar gegeven. (Zie Bijlage No 11.)

Ook Jan Heer van Valkenburg stierf den 10 Augustus (1) 1352, zonder kinderen; zoo dat zich zijne oudste zuster Philippa in bezit der Heerlijkheid stelde. Deze huwde Hendrik van *Vlaanderen*, heer van *Ninove*, en verkocht het land en kasteel *Valkenburg* aan Reinart van *Schoonvorst*, die in 1354, door den keizer daarmede beleend werd.

Tegen dezen verkoop verzette zich Waleram van *Valkenburg*, heer van *Born*, *Sittard* en *Ravesteyn*, als naaste mannelijke bloedverwant van wijlen Jan van *Valkenburg*. De Heer van *Schoonvorst* geene kans ziende om zijne betwiste regten tegen Waleram te doen gelden, stond in 1355 deze heerlijkheid af aan Willem I hertog van *Gulik*, die in het volgende jaar het zoo ver bragt, dat Keizer Karel IV, de heerlijkheid *Valkenburg*, ten zijnen gunste, tot een graafschap verhief. In 1368 kocht de brabantsche hertog Wencislaus de regten van het Gulicksche huis, en kwam in 1381, in het volle bezit der heerlijkheid.

Willem I, hertog van Gulik de nieuwbakken graaf van Valkenburg, stond met het klooster St-Gerlach in de volgende betrekking. Hij had eenen natuurlijken zoon, Jan van *Broich*, ridder, dien hij volgens eene oorkonde van den 1sten Augustus 1360, zestig morgen akkerland te *Mercken*, bij Duren, schonk, en dien hij in dit stuk zijnen «getrowen unde lieven Son en ratt» noemt. De Hertog vereenigde deze zestig morgen met het landgoed *Weijerhoff* aldaar, en verhief dit tot eenen adellijken

(1) Necrol. Sti Gerlaci hierna.

Digitized by Google

zetel. Willem I stierf in Februarij 1361, en zijn basterd, Jan, volgde hem weldra in het graf, nalatende onder andere kinderen eene dochter, die non was in het adellijk klooster *St-Gerlach*, en daarboven vele schulden.

Om deze te blusschen verkocht de Hertog van Gulik, Willem II, in 1362 den gemelden *Weijerhoff* met vijvers, boomgaarden, akkers en geregtigheid van vischvangst in de *Roer*, aan Goswijn van *Tzevel*, ridder, heer van *Dollendorff*, bij Schleiden, voor de som van 700 oude schilden. Met de hoef en hare aanklevigheden doteerde Goswijn drie altaren in de, in 1350, gebouwde kerk der Antoniten te Keulen. Hertog Willem II en diens gemalin Maria van Gelderland keurden deze stichting goed, en bekrachtigden tevens de vrijdommen van den *Weijerhoff*. In de oorkonde, daarover den 14 October 1365 opgemaakt, noemt de hertog van Gulik den overledenen ridder Jan van *Broich* zijnen natuurlijken broeder, *frater meus naturalis.*

Agnes, de dochter van dezen Jan van *Broich*, non te *St. Gerlach*, verklaart van haren kant in 1385, voor het schepengeregt te *Mercken*, geene aanspraak te zullen maken op den *Weyerhoff*. Hare oorkonde werd bezegeld, op Zondag na St. Marten (12 Nov.) door de proosdij van St. Gerlach, door Jan van *Drimborn*, oom van Agnes, en door ridder Goswijn *Trentner* van *Virnich*, haren broeder. (1)

Zoo als wij even gezegd hebben had de hertog van Brabant, Wencislaus van Bohemen, in 1368, de regten gekocht, die de hertogen van Gulick op het land van Valkenburg hadden; reeds vroeger had hij die der zus-

(1) *Zeitschrift für Vaterl. Geschichte* etc., Band III, p. 135 Munster 1840, in-8°.

Digitized by Google

ters van de twee laatste landsheeren, Philippa en Beatrix verworven. (1)

In 1368 deed hij, als heer van Valkenburg, hulde aan den keizer.

Het was dus in de hoedanigheid van heer van Valkenburg, dat deze hertog in 1369 het klooster St. Gerlach in zijne hooge bescherming nam. In het handvest daarover den 17 November, te Aken vervaardigd, verklaart de hertog, dat hij het godshuis en de jonkvrouwen van St. Gerlach en al hare hoeven vrij en kwijt scheldt van alle keuren, die zij zouden te betalen hebben, en dat hij den burggraaf van het slot en de amptlieden van *Valkenburg* belast, tot nader order, geene keuren meer te vorderen uit de bezittingen van St-Gerlach. (Zie bijlage N° 13).

In 1381 verloor het land *Valkenburg* zijne onafhankelijkheid; het werd bij Brabant gevoegd en maakte tot op het einde der vorige eeuw, deel der vier landen van Overmaas.

In het laatste jaar zijner residentie te Avignon, den 10 Januarij 1376, nam ook Paus Gregorius XI de jonkvrouwen en het stift van St-Gerlach in zijne bescherming, beloofde de religieusen in het bezit harer regten en goederen te handhaven, en die lieden met den vloek van God te straffen, die zich moedwillig aan dit bezit zouden vergrijpen. (Bijlage N° 14).

In 1417 begaf zich Christiaan van *Ziern*, abt van Steinfeldt, op last van den abt van Premonstreit naar St-Gerlach, om eenen twist te slechten tusschen den proost *Rinckart* en eene chanoinesse genoemd Anna von *Kintzweiler*. Deze had het klooster verlaten en was te *Maastricht* gaan wonen. De abt van Steinfeldt ontbood

(1) Ernst, tom. VI, p. 69.

Digitized by Google

de freule naar St-Gerlach, aanhoorde hare klagten en slechtte den strijd door eene minzame schikking.

De opvolger van Wencislaus en Joanna, hertog Antoon van Burgondië beloofde bij zijne blijde inkomst in 1406, dat de landen van *Overmaas* met Brabant zouden vereenigd blijven, zonder ooit verpand of verzet te worden. Des niet tegenstaande verpandde, in 1416, de zwakke hertog Jan IV het land *Valkenburg* aan Frederik van *Meurs* en *Saarwerden*, heer tot *Born* en *Sittard*, onder voorwaarde dat er de benoeming der ambtenaren aan den hertog zoude blijven.

Eerst in 1439, onder de regering van Philips den goeden, werden deze penningen teruggegeven. Om dit te bewerkstelligen werd door de ridderschap en de afgevaardigden der onderzaten eene « treffelijke som gelds » bij wijze van bede en schatting over de bewoners van *Valkenburg* uitgeschreven. Eene hoef der abdij St-Gerlach met tiende, geheten de *Tienhoff*, en gelegen in de *Gracht* onder *Oirsbeek* werd bij die gelegenheid met elf rijnsche gulden belast; waartegen de nonnen protesteerden, op grond dat de *Tienhoff* vrijgoed was, en nimmer eenige schatting betaald had, dan alleen eenen heerwagen met paarden, wanneer het land in nood was, en de landheer dat vergde.

Hare klagten werden voor den raad des hertogs gebragt en de omslag vernietigd; men verklaarde de kloosternonnen, binnen *Oirsbeek*, vrij van beden en lasten. Zouden echter de schepenen dezer bank tegen vermelde uitspraak protesteren, zoo moesten zij zich melden bij den kanselier van Brabant, te Antwerpen, op den 20 Mei eerstkomende.

De schepenen van *Oirsbeek* bleven bij deze uitspraak berusten, en nu vervaardigde Dederik van *Palant*, dros-

Digitized by Google

sart van Valkenburg den 12 Augustus 1446, in bijwezen van Arnold van *Tzevel*, stadhouder der leenen en voogd des lands, en der leenmannen Johan, heer van *Wynantsraedt*, Johan *Huyn* van *Amstenraedt*, Lambert van den *Driessche*, Johan van *Cortenbach*, Frederik van *Reimerstock* en Johan *Meecx* daarover een diploom, dat wij onder de bijlagen N° 15, mededeelen.

In 1474 op den avond van Ste-Maria-Magdalena (20 Julij) kwam Karel de stoute, die naar het beleg van *Neuss* trok, te Maastricht, en trad aldaar met zijne hoofdarmée in verbinding. Denzelfden avond schreef hij eenen brief aan de schepenen van *Mons*. Des anderen daags steeg hij af bij de adellijke nonnen van *St-Gerlach*, en hield te *Houthem* eene algemeene monstering zijner troepen. Eene kronyk, door ons in het eerste deel dezer publicatiën uitgegeven schat deze « met hertogen, graven en ridderen en knechten » op meer dan 18,000 man. Zij waren verdeeld in vier kolonnen : de eerste bestond uit franschen en walen, de tweede uit britten, de derde uit italianen en de vierde uit vlamingen en duitschers. Onder de aanvoerders noemen wij : Guy de *Brimeu*, heer van *Humbercourt*, gouverneur der landen van *Overmaas*, den heer van *Chimay*, Jacob hertog van *Luxemburg*, den jongen hertog van *Kleef*, Engelbert graaf van *Nassau*, en den dapperen ridder Reiner van *Broekhuizen*.

Eene andere chronijk opgesteld door eenen bewoner van *Beek*, spreekt over dezen doortogt als volgt : « Anno MCCCCLXXIIIJ, so quam (hertog Karel), mit allen synen herre inde herwaghen te liggen achter *Hazdel*, boven *Meerssen* bij *Roder*, off aen der *Nonnenbussche* bij *St. Gerlach ;* inde daer dede hy menighe schoen teynt off pavilloen op sloen ende syn perck of logys maken. Inde

Digitized by Google

due quam der hertoch Karle selver in synre teyntte off pavilloen, die ser schoen inde kostelicke waes, des donredachs op St Maria Magdalena avent. Inde doer lag hee myt menighen stouten man in dat velt, tot op Synt Jacobsdach doernoe (25 july). Inde doe brack hee op inde toch tot *Kathaghe* over al voer *Nuysse* op ten Ryn, int busdom Colen; inde doer quam hee voer, des vridachs noe synte Jacobs dachs in Julio. (1)

Des hertogs verblijf te Houthem duurde dus vijf dagen.

Omtrent dezen tijd, en wel onder het bestuur van den proost Herman *Blyoff* (1465—1485) onderging het klooster eene reformatie. In een bezoek door den abt van Steinfeld, Reiner *Hundt von Euskirchen* te St. Gerlach als visitator afgelegd, werd bepaald, dat de clausuur, het vasten op bepaalde dagen en het navolgen van den kloosterregel, die men begon uit het oog te verliezen, zouden hersteld worden in hunnen vorigen bloei. (2)

In 1514, onder het bestuur van den proost, Olivier *van Aspe*, werd te *Oirsbeek* eene nieuwe gotische kerk getimmerd, uit tichelsteenen, doorspekt met mergel, die in den Kloosterberg te *Geulhem* gehaald was. Het koor en de kerk werd bekostigd door de proosdij van St-Gerlach, als eigenares der pastorij en der groote en kleine tiende; de toren werd gebouwd op last der gemeente. (3)

Onder het bestuur van den volgenden proost, Hendrik *Engelen van Ellentz*, moest de regel te St-Gerlach ander-

(1) Handschrift in de Borgondische bibliotheek te Brussel. Over dezen veldtocht raadplege men verder: *Annales Novesienses*, Martene et Durand Ampliss. Coll. IV, p. 611; Aldenhoff, *Beiträge zur Neusser Chronick*, p. 155; Barante, *Hist. des ducs de Bourgogne*, édition de Gachard II, p. 442.

(2) Hugo, *Ann. præm.* I, p. 729.

(3) Deze kerk werd in 1830 door eene nieuwe vervangen, de toren staat nog.

Digitized by Google

maal hersteld worden. Eenige adellijke Heeren van den omtrek, die onder de religieusen verwanten telden, verzetten zich tegen de ingevoerde clausure of de afsluiting der chanoinessen. Om deze zaak te bemiddelen werden Godfried *Kessel*, abt van *Steinfeldt* en de abt van *Chambre-Fontaine* (1) naar Houthem gezonden. In 1519 werd de abt van *Steinfeld* andermaal door het generaal kapittel met deze zaak belast. Eindelijk in 1522, riep de proost de tusschenkomst in van keizer Karel V, als heer van *Valkenburg*, die bij decreet van den 24 October 1523, de herstelling der clausure en van den regel goedkeurde. (2)

Bij brieven, gegeven te Brussel, den 13 Augustus 1560, nam Philip II, koning van Spanje het adellijk klooster « St-Ghierlach » in zijne bijzondere bescherming, en belastte den abt van Premonstreit om de tucht des kloosters in het oog te houden. (3) Deze werd eenige jaren later, na door revolutie, strooperijen en allerhande wederwaardigheden veel geleden te hebben, geheel hersteld. Bij brieven van den 19 November belooft Philips II andermaal, den voor goed herstelden kloosterregel in zijne bescherming te nemen. Ook de hertog van Alba, 's Konings stadhouder in de Nederlanden, beloofde het klooster te handhaven tegen de strooptochten der soldaten en tegen alle onregtvaardige afpersingingen. St-Gerlach telde destijds in zijnen schoot zeven en dertig jonkvrouwen uit de edelste geslachten van het land, die er onder het strenge kleed der orde haren God dienden. (4)

De proost van St-Gerlach beweerde, dat hij in 's lands

(1) Bij Meaux in Frankrijk.
(2) Hugo: *Annal Præmonstr.* tom. I, 730.
(3) Pruissisch-Staatsarchief te Coblentz.
(4) Hugo, *Ann. Præm.* I, 730.

Digitized by Google

vergaderzaal, met den proost van *Meerssen*, den geestelijken stand representeerde; om deze pretentie te bewijzen beriep hij zich op eene akte van het jaar 1570, die wij als bijlage N° 16 mededeelen. Daar echter de landsstaten van Valkenburg, sedert ongeheugelijke tijden, alleen uit de afgevaardigden van den adel en der banken waren zamengesteld, zoo durfde de proost niet openlijk voor zijne meening uitkomen, maar bedekte die, door te zeggen, dat de twee voormelde proosten de eersten moesten wezen van den derden stand. (1)

Het jaar 1574 was buitengewoon noodlottig voor de proosdij. Zij werd door de geuzenbenden van Lodewijk van *Nassau*, tot in den grond verwoest.

In Februarij van dat jaar rukte deze krijgsoverste, aan het hoofd eener hongerige en muitzieke legerschaar uit Duitschland af, vertoefde eenige dagen bij Kerpen, en sloeg zich neder in de landen van Overmaas. Hij bezette de dorpen rondom Maastricht en vatte het plan op, om die stad te belegeren. Maar de Spanjaarden gaven hem daartoe noch tijd, noch gelegenheid. Van zijne troepen lagen negen vendels Duitschers en twee honderd arkebusiers te paard, nabij het kasteel Valkenburg. Den 18 Maart trok de spaansche bevelhebber *Mendoza* voor den dageraad uit *Mstraaicht*, en viel deze ongenoodigde gasten zoo hard op het lijf dat zeven honderd man daarvan omkwamen, ten koste van slechts zeven der zijnen. Verdrietig over dit verlies trok Lodewijk den 21, zijn leger voorzichtigheidshalve bij *Valkenburg* en *Gulpen* te zamen. Den 3 April kwamen *Bracamonte* en de overste *Schenck* van *Nydecken* te *Maastricht*, met vijf-en-twintig vendels spaan-

(1) Zie over de Staten der Landen van Overmaas een opstel van S.P.Ernst, *De Statibus provinciæ Limburgensis*, Bulletins de la comm. royale d'histoire, tome XII, série II n. 3.

Digitized by Google

sche voetknechten en drie ruiterbenden, die aldaar samen troffen met zestien vendels oud gedienden van *Mondragon.*

Nu zag Lodewijk duidelijk, dat hij *Maastricht* niet kon innemen, zakte den regter oever der Maas af, en werd door *Avila*, die hem volgde, op de *Mookerheide*, totaal verslagen. (1)

Bij zijn vertrek uit *Valkenburg* lag het platte land verwoest en de abdijen *Kloosterrade*, (2) en *St. Gerlach* in puin en asch. Zie hier in welke woorden de abt van Steinfeld Jacob van *Panhuys*, onder dagteekening van 24 februarij 1575, de lotgevallen dezer laatste beschrijft.

« Ik heb door geloofwaardige berigten vernomen, dat het klooster *St. Gerlach* door zware en langdurige oorlogen tusschen Vorsten en Heeren, tot den bodem is afgebrand, verstoord en vernietigd, zoo jammerlijk, dat zich God erbarme; er is aldaar geen bestaan en onderhoud meer voor de jonkvrouwen des kloosters mogelijk, zelfs de kost en de levensmiddelen ontbreken haar. »

Deze zaken in overweging nemende en in afwachting, dat het verwoest en te gronde gerigt klooster, onder Gods hoede en met behulp der overheid wederom hertimmerd werd, gaf van *Panhuys*, in zijne hoedanigheid van vicaris generaal van den abt van Premonstreit order. dat de Jonkvrouwen van *St. Gerlach* zouden opgenomen worden in het adellijk vrouwenstift *Engelport*, bij Cochem aan de Moezel (3) en aldaar voorloopig

---

(1) Zie Mendoza, XI 234, 236, 237, Hoopt IX 346, 347 Bor VII, 11, 12 Chapeauville III, 475.

(2) *Annales Rodenses* p. 120.

(3) Het adellijk nonnenklooster *Engelport* (*Porta angelica*) der orde van Premonsteit, werd in 1260 gesticht door Philip III, heer van

Digitized by Google

zouden verblijven, gevoed en beherbergd worden. (Zie bijl. No 18.) Hoe lang de nonnen daar vertoefden kan ik niet zeggen.

Bij al deze rampen voegden zich nog huisselijke moeijelijkheden ten opzigte van den proost Jan *van der Porten*, die gekozen zijn de door een-en-twintig chanoinessen, door het generaal kapittel van zijne waardigheid werd ontzet, en daarom de diplomen registers en documenten der proosdij, welke hij wegens den oorlog gevlugt had, niet wilde teruggeven.

De nieuwe keus der nonnen viel op Erasmus *Goye*, kanonik van *Beaurepaire* te Luik, die den 15 April 1575, door den abt van *Val-Dieu* bij Reims, Thomas *Ham* in zijne waardigheid bevestigd werd. De brieven van aanstelling daarover gegeven, ontslaan *Goye* van de verpligting der residentie, en gedogen dat de proosdij mag verplaatst worden. Hij krijgt verder de volmagt om het geestelijk en tijdelijk bestuur des kloosters op zich te nemen, de nonnen de IIII. Sacramenten toe te dienen en het beheer der goederen van zijn sticht, zoo binnen als buiten, te regelen. Den 7 november van dat jaar volgde ook de bekrachtiging van den generaal der orde. (Bijlagen No 17 en No 19.). Onder zijn bestuur, in 1597, was het getal der adellijke nonnen aangegroeid tot het getal van zeven-en-dertig.

In Mei 1599, terwijl de bisschop van *Roermond* te *Valkenburg* het H. Sacrament des vormsels toediende werd te Houthem de bekende fontein van den H. Gerlach terug gevonden. Volgens eenen brief van den proost

---

Wildenberg, uit het huis der hertogen van *Limburg*. In 1575 was Margreta *Boos* von *Waldeck*, die 1595 overleed, overste van dit stift. *Engelport* is nu eene hoef, bestaande uit drie huisgezinnen behoorende onder de gemeente *Treis*. Zie *Annalen des Hist. Vereins fur den Niederhein* I p. 759.

Digitized by Google

Goye, heeft zich deze zaak op de volgende wijs toegedragen. (1)

« Deze fonteyn was door veel ingeworpen steenen, nu sedert eenigen tyd malicieuselyk verstopt. Waardoor geschiet is, dat binnen vyftig of zestig jaren geen water uyt de aderen der aerde vloeide. Sedert dien tyt oock hebben die saecken des kloosters ten achter beginnen te gaen, ende daer syn op gevolgt onuytsprekelycke schaden en rampen, soo in het neder branden des convents, als door het afsterven van al het vee. De weinige klooster-jofvrouwen, die nog hier syn, hebben in de gevankenis geseten, al de goederen des kloosters syn geroofd, en werden tot vier maal toe buit gemaekt; seventigh peerden syn verloren. Alle tegenspoeden schenen samen te wercken om ons klooster uyt te roeyen.

» Als nu de Seer Eerweerde ende Hoogwelgeboren Mevrouw des kloosters, Maria van *Tzevel*, al dese onheylen met waerheyt aen den Hoogweerden Heer, Henricus *Cuyckius*, bisschop van Ruremonde hadde verhaeld, soo heeft dese geantwoord: « Vertrouwt op den Heer, Hy verleent bermertigheyt en bystant. Soeckt oock neerstelyck de fonteyn van den H. Gerlacus, opdat de gedenckenisse niet vergae van desen saligen man en opdat syne voorspraeck u helpe by Godt. »

» Dit vernomen hebbende, heeft Wynant *Balthasars*, rentmeester des kloosters, sich begeven, 's morgens ten drie uren, 's daags na Christi Hemelvaert, naer het effen terreyn van den lustigen groenen beembt van St. Gerlach, in geselschap van Aert *Naelen*, gebortig

(1) Epistala Erasmi Goye, bij Havensius, *De Erectione Episcopatuum*, p. 274. Zie ook Thilmans, *Leven van den H. Gerlacus*, caput XXXV.

Digitized by Google

van Houthem, eenen dienaar des convents van bijna hondert jaeren oudt. Al graevende begonnen sy te soecken de fonteyn, ende syn niet bedrogen geweest in hunne begeerte, want 't gene sy hadden gesocht, hebben sy gevonden.

» Sy keerden nu weder t' huys, en brogten de blyde tydinge aan de religieusen en al de adelyke maagden. Den roep der gevonden fonteyn gekomen synde ter ooren van den Hoogweerden Bisschop, die alsdan vertoefde op het sterke slot *Valkenburg*, soo is deze 's maendaegs daer naer (28 Mei 1599), tot St. Gerlach gekomen in geselschap van eerbiedwaardige geestelyken en veele adelyke Heeren, te weten: Theodorus *Molanus*, een eerbiedweerdig man ende pastoor tot *Valkenborg* (1), Heer Wilhelm *Vrindts* (Amici) pastoor te *Hulsbergh*, Heer Wynand van *Gelder* S. Theol. Bach. pastoor of persona tot *Grontsfeldt*, Heer Wilhelm *Hesius*, seer yverig pastoor tot *Venloo* ende vermaerd predikant, den Hoog Edel geboren Heer Wolter *Hoen* van *Hoensbroeck*, heer tot *Geul*, stadhelder ende voogt des Lants *Valkenborgh*, den erentfesten Petrus van den *Hoeff*, drossart desselvigen lants, Jacobus van *Brempt*, genant *Leyck* tot *Strabeeck*, koninklyke commissaris in deze provincie, waarbij sich nog voegden vyf en twintig borgers der stadt *Valkenborgh*.

» Nadat den bisschop de misse gedaen had van den H. Gerlacus, is men in processie getrokken tot de fonteyn van den Heiligen. De vergadering der kloostermaegden ging vooraff; in haer midden de Overste, dan kwamen de geestelijken en den proost; den bisschop

(1) Theodoor *Malanus* was in 1568 reeds pastoor te Valkenburg en rector van het beneficie van O. L. Vrouw aldaar.

Digitized by Google

volgde omgeven van Edelen en treffelyeke mannen. Den Lofzang *Te Deum laudamus* wert gezongen in het liefelyck oord, naest den put, en den bisschop heeft gebenedyd en gezegent de wateren dezer fonteyn. Waernaer allegaeder van dit water hebben gedroncken.»

»Sommige daegen daernaer wordt de edele ende Godtvruchtige freule Chatharina van *Tzevel*, suppriorinne des kloosters seer sieck; ende als sij water van dese fonteyn gedronken hadde, is zij terstondt van hare sieckte genesen geweest.

»Ende van dien tyt aff is voorschreven fonteyne geweest als eene opene deure, waaruyt de barmertigheyt Godts hare giften van gesondheyt ende welstant doet vloeyen.»

Bij brieven van den 16 Mei 1606, nam de pauselijke nuntius te Brussel, Octavius, aartsbisschop van *Tarente*, het klooster van St. Gerlach in zijne bescherming, en belastte den bisschop van Roermond, of diens vicaris-generaal, van te zorgen dat de nonnen, in hare geestelijke en tijdelijke regten en vrijheden ongekrenkt mogten blijven. Hij dreigde de overtreders met de straffen der kerk. (Zie bijlage № 20.)

In 1612 was de proost Erasmus *Goye* overleden, en de chanoinessen in kapittel vergaderd, kozen, toch zoo het schijnt niet op eene wettige wijze, den kanonik Lambert *Woet* uit de abdij *Liffie* bij Dinant en pastoor te *Cisogne*, tot haren nieuwen bestierder.

Den 15 Augustus van dat jaar verkreeg *Woet* van den generaal der orde zijne brieven van bevestiging. Volgens deze mogt hij als proost ingezegend worden door eenen bisschop naar zijne keuze; hij zou in bezit zijner proostdij gesteld worden door eenen pastoor of kanonik der orde, of door eenen notaris, en in diens

Digitized by Google

handen zweren van de goederen en eigendommen van St. Gerlach niet te vervreemden, van de vervreemde voor zoo veel mogelijk en billijk, terug te vorderen, van de statuten en reglementen des kloosters te handhaven, na te komen en te doen na komen. Van haren kant zouden hem de nonnen gehoorzaamheid en eerbiedigheid toonen. (Zie bijlage № 21.)

Het schijnt dat men tegen de wettigheid der keuze van Lambert *Woet* had ingebragt, dat hij een vreemdeling was, tot den cirkel van Brabant of Westphalen niet gehoorde, en bijgevolg zijne aanstelling nietig en ongeldig was. Maar de generaal der orde Petrus *Gossesius* oordeelde anders. Hij verklaarde in eene akte van den 2 Mei 1619, dat de chanoinessen van Sint-Gerlach sedert onheugelijke tijden het voorregt hadden, van haren proost bij wettig open vallen van dat ambt, te mogen kiezen uit welk klooster zij goedvonden. De eenige formaliteit die zij moesten nakomen was, dat de keuze aan de goedkeuring van den abt van Premonstreit moest onderworpen worden. (Zie bijlage № 22.)

Dit was niet voldoende; door brieven op denzelfden dag gegeven als de voorgaande, keurde de generaal de keus van Lambert *Woet*, in 1612 gedaan andermaal goed, belastte de chanoinessen naar zijne bevelen te luisteren, als zijnde haren Proost, herder en bestierder, en beval zijnen vicaris-generaal en de visitatoren der provincie van hem als proost te erkennen en te eerbiedigen. (1)

Lambert *Woet* had bezit genomen zijner proosdij, in tegenwoordigheid van notaris en getuigen; maar nu vertelde men, dat hij zijnen eed als proost niet had

(1) Kerkarchief te Houthem St. Gerlach.

Digitized by Google

afgelegd en de tegenkanting begon op nieuw. De proost begaf zich alsdan in persoon naar Premonstreit, om den generaal der orde zijne zaken omstandig in kennis te leggen.

Bij brieven van den 30 April 1622 verklaart de generaal dat Lambert *Woet*, bij hem te Premonstreit is gekomen en met de hand op het Evangelie den eed heeft gedaan, die de proosten van St. Gerlach gewoon zijn bij hunne benoeming af te leggen. (Zie bijlage N° 23.)

De proost bleef nu in het rustig bezit van zijn ambt.

In 1615 nam de aartshertog Albert het klooster St. Gerlach onder zijne hoede, en verklaarde het vrij van alle beden, contributiën en lasten. (1)

In 1628 werden door de tusschenkomst van den abt van *Scheidt*, bij *Unna*, de nieuwe statuten, door het kapittel der orde uitgevaardigd, aldaar ingevoerd. In het volgende jaar hield de abt van *Floreffe* visitatie des kloosters.

Nadat Lambert *Woet* in 1632 was overleden, kozen de chanoinessen Joannes *de Fraisinne*, abt der abdij *Wesel*, tot haren proost. Deze ijverige en schrandere klooster voogd was den 19 Augustus 1629 bij de bestorming der stad *Wesel* in handen der Hollanders gevallen, en werd eerst, na één jaar gevangenis, door de voorspraak van den koning van Frankrijk, Lodewijk XIII, op vrije voeten gesteld. In zijne brieven van bevestiging, gegeven te Premonstreit den 7 Mei 1632, zegt de generaal der orde het volgende:

« Comme ainsi soit, que depuis la prise dernière de la ville de *Wesel* vous avez été expulsé de votre Abbaye, située en icelle, et ainsi empêché de faire la fonction,

(1) Kerkarchief te Houthem St. Gerlach.

Digitized by Google

en laquelle vous nous avions constitué et étably, et que depuis peu ayons été adverty par monsieur l'abbé de *Floreffe*, notre vicaire-général et circateur de *Floreffe* et *Flandre*, de la mort du dernier prévot de notre prévosté de *St-Gerlach*, et en suite de icelle, de commun sentiment de toutes les religieuses du dict *St-Gerlach* vous avez été eslu et choisy pour leur prévot, nous, attendu d'une part que la dicte prévosté nous est spécialement et immédiatement subjecte par le droit de filiation, et que d'ailleur ayant très bonne connaissance et longue expérience de votre capacité, procédure et bonne vie, avons icelle élection faicte de votre personne consenti, approuvé et confirmé, vous faisant expresse commendement d'accepter la dicte charge et fonction de régir et governer la dicte Maison, suivant et conformement à notre constitution, de vous transporter le plutôt que vous pourrez au dict *St-Gerlach*, où faisant votre résidence, vous..... enjoignant et exhortant par reconnaissance très-expressement de faire journellement dans le dict Monastère des prières à Notre Seigneur pour la santé de notre bon Roy et la prospérité de son estat, vous asseurant qu'il continuera de vous tenir et votre dicte Maison sous sa protection spéciale; ainsi que celle dont vous êtes sorti. » (1).

Ook te St-Gerlach beleefde de *Fraisinne* rampspoedige dagen. De verovering van *Maastricht* door de Hollanders (22 Aug. 1632), was zeer noodlottig voor de omstreken. Wij hebben in onze beschrijving der parochie Houthem, de vervolgingen bekend gemaakt, welke de godsdienst, de gestichten en de instellingen der Katholieken in de landen van Overmaas, gedurende de eerste jaren van

(1) Archief der kerk te Houthem-St. Gerlach.

Digitized by Google

de staatsche overheersching ondergingen, zoo dat het onnoodig is daarop terug te komen. Wij vermelden alleen de zaken die betrekking hebben tot ons onderwerp.

In 1655 brandde het grootste gedeelte der gebouwen van St-Gerlach neder; de staatsche bezetting van Maastricht maakte zich meester van *Valkenburg*, en de proost Joannes de *Fraisinne*, om niet andermaal in de handen zijner vijanden te vallen, moest het land verlaten. Hij stierf te Premonstreit, den 17 Mei 1660. (1)

Bij brieven van den 22 Mei naastvolgende gaf de generaal der orde, die ziekelijk was, aan Augustin *Le Sallier* abt van *Floreffe* last, van de chanoinessen van St. Gerlach te vergaderen en in zijnen naam, de keuze van eenen nieuwen proost bij te wonen. (2) Deze kwam, in weêrwil der onzekere tijden dadelijk tot stand. De keuze viel op Cleophas *Kegel*, kanonik te *Floreffe*.

§ VII.

Verdeeling des lands in 1661. Gevolgen daarvan voor de proosdij St. Gerlach. Spaansche enclave. Een vorstendom van vier bunder. Regten des kloosters. Het refugie te Maastricht. Herbouwing der proosdij en der kerk. Het kerkhof. Verdrag te Fontainebleau. De proosdij van St. Gerlach aan den staatschen fiscus. De religieusen vertrekken naar Roermond. Eigendommen des kloosters. Suppressie. Laatste gebeurtenissen.

Den 27 Maart 1658 werd in een tractaat gesloten te 's Gravenhage bepaald, dat de landen van *Overmaas* zoo zouden verdeeld worden, dat de koning van Spanje en de staten der Vereenigde Nederlanden ieder de geregte helft in vollen eigendom zouden hebben en bezitten.

---

(1) Hugo, *Annales praem.* I, p. 730.
(2) Kerkarchief te Houthem-St. Gerlach.

Digitized by Google

Bij eene eerste verdeeling, gehouden den 9 Maart 1661, kwam een deel der landen van *'s Hertogenraedt* en *Valkenburg* aan de Staten, die dan ook dadelijk besloten de hun toegevallen abdijen *Kloosterrade* en *St. Gerlach* uit te roeijen. Nog in het voorjaar werd aan de eerste de dood aangekondigd.

Het adellijk sticht St-Gerlach was geen beter lot beschoren; het zou aan de teering sterven. Luistert wat hare Hoogmogende van zins waren: « Ende voor soe veel in den selven quartier (van *Valkenborgh*) gevonden wert het cloester van St-Gerlach, meest voorsien met Jofferen van goede qualiteyt ende conditie, ende die oock van haere goederen tot opbouwe ende subsistentie van voors. cloester hebben gecontribueert, soo hebben wij dit gracieus aen deselve toegelaeten, aldaer by malcanderen bynen haer convent te moegen blyven leven, mits haer gedraegende in alle stilligheyt naer de placaten van het Lant, ende onder dese expresse conditie, dat sy van tydt tot tydt stervende, geene andere in die plaetse van de tegenwoerdigen sullen moegen worden geadmitteert; dat degeene dye noch aldaer bevonden worden, op eene behoerlycke Lyste met de signature van jeder personen ende ouderdom, oyk neffens haere gewoenelycke signatuer sullen worden geregistreert, om dye tot allen tyden te konnen onderscheyden, ende dat die Vrouwe van St-Gerlach in der tijdt vant afsterven van de religieusen ten ersten ons ende onsen Rentmeester van 't quartier zal geven advertentie; dat deselve oyk om met den alderersten te gaudeeren van dese onse gratie sal moeten overbrengen een behoerlyck inventaris van allen die goederen, die tot het voors. cloester mogen specteeren, soe als sij met solemnelen eede sal willen stercken, dat sy uyt de revenue van deselve goederen alle jaeren, tot

Digitized by Google

het onderhoud van predicanten, costers en schoolmeesters in de geistelycke goederen van dat quartier sal moeten contribueeren 250 gulden ordinaris, ende daer en boven by versterff van eenige van de Joffrouwen van haer convent, noch wie gemelt, jaerlyx daerboven voors. som ..... (1) tot den tyd ende wijle toe, dat de Religieusen vant voors. cloester ende de revenuen van dyen te incorporeren ende op de alimentatie ofte het onderhout van dye resteerende Religieusen anders te disponeeren, des wort oyk aen de gemelde Vrouwe van St-Gerlach ende dye van hare convente expresselyck by deese geinterdiceert geene goederen daertoe specteerende op eenige manieren te verduysteren, te veranderen, te vercoopen, te verbergen off op eenige manieren te vervremden, op pene te incurreeren in onse indignatie ende te vervallen van de gratie die wy denselven hebben toegestaen (2). »

»De Spaanschen, zegt de regtschapen Aitzema, waren zeer bekommerd om te redden de abdye van *Cloosterraedt* en die van St-Gerlach; zij werden daarenboven zeer aangeloopen door de ridderschap en andere lieden des lands van Overmaas, die zoo om de religie als om de meerdere vrijheid van lasten, gaarne wilden vallen onder de Spaansche partagie. Hier was nu zoo veel jaren geroepen over de onverdraaglijkheid van het Spaansche juk. Die lieden ter contrarie klaagden over het staatsche. De Spaansche ambassadeur deed wat hij mogt, maar 't was onmogelijk haar allen te salveren. » (3)

De twee abdyen werden echter gered; die van *Kloosterrade* door de moeiten en het schrander beleid van haren

(1) Eene gaping in het handschrift.
(2) Resolutie der Hoogm. geschiet in de eerste partagies 1 Maert 1661.
(3) *Zaken van Staet*, etc., tome IX, p. 312.

Digitized by Google

abt, Winandus *Lamberti*, (1) en die van *St-Gerlach*, door de kloeke heldhaftigheid der freule Agnes *Hoen van Cartils*, priorin, welke geholpen door eenige leden harer familie, die deel maakten der ridderschap, hemel en aarde bewoog om haar stift uit de handen der verdelgers los te maken (2).

Den 26 December 1661 werd na veel, lang en listig redekavelen een nieuw accoord aangegaan tusschen den ambassadeur van Spanje, Don Estevan de *Gamarra y Contreras* en de gevolmagtigden der Staten van de Vereenigde Nederlanden. Dit accoord werd door de algemeene Staten den 15 April 1662, en door den koning van Spanje den 18 October naastvolgende bekrachtigd.

Volgens deze akte, die doorgaans het *Partagie-tractaet* genoemd wordt, kwam het stadje *'s Hertogenraedt*, de abdij *Kloosterraedt* en *Kerkrade* aan de Spaansche kroon. De stad *Valkenburg* daarentegen, met de omliggende dorpen *Houthem*, *Meerssen*, *Schimmert*, *Climmen*, *Hulsberg*, enz. behalve *Schin op de Geul* en *Oud-Valkenborg*, vielen op het aandeel der Staten.

Ten opzigte van het klooster St.-Gerlach werd bepaald (3): « dat dit klooster of convent, binnen syne muyren, met vryheyt van alle goederen, opkomsten en revenuen die tegenwoordigh daartoe specteren, waeroock deselve souden mogen gelegen sijn.... sal blyven aen den heer Koningh van Spaigne, in vollen eygendom, superioriteyt en souvereinetyt..... De vrouwe en de religieusen van *St.-Geerlach* mogen hebben eenen vryen uitgang uyt en tot haer klooster..... En aengaende de passagiegelden, thollen, licenten of andersints hoe-

(1) *Annales Rod.* p. 153.
(2) Hugo. *Annales Praemonst.* I p. 730.
(3) Acte van den 26 Dec. 1661.

Digitized by Google

danigh dezelve genaemt mogen zyn, meergemelde Heeren Staten generael, aen de Vrouwe en religieusen van St. Geerlach, zoo voor haer zelven, als voor anderen, wie die oock zyn, domestiequen of vremden, religieusen of wereltlicken, gheene uytgezondert, oock over alle waren, koopmanschappen, bestialen, vruchten en voorts alles wat dezelve zullen willen uyt of toevoeren, niets uytgezondert, zullen geven eenen vryen uytgang en toegang door de wegen loopende van het klooster voors. door *Geulem* en *Bergh* en door *Strabach* en *Broeckhem* nae het territoir van den Heer koningh van Spaegne in de Heerlykheden van *All-Valkenburgh* ende *Schin op de Geul*, om dezelve uyt en in te gaen, en te mogen gebruyken buyten eenige belastinge van passagiegelden, tollen, Licenten of andersints, hoe oock deselve souden mogen zyn genaemt.»

St. Gerlach ging dus niet te gronde. Als een oasis bleef het Spaansch, te midden van een Noord-Nederlandsch Sahara. Den 9 Julij 1686 werd dit eilandje gemeten en bevonden groot te wezen, vier bunder, negen groote en zeven kleine roeden, daarin begrepen alle grachten, graven, vijvers en andere infructueuse plaatsen (Zie bijlage No 24.)

Binnen de grenzen dezer microscopische vrouwen-republiek lagen: de kerk, het kerkhof, de kloostergebouwen, met keukens, refter, cellen, omgangen en kapittelzaal, het kwartier van den proost, van den kapellaan en van den rentmeester, de groote pachthoeve, de pachterswoning en de economiegebouwen der abdij, de tuinen van de religieusen, van den pachter en een gedeelte weide. Een hooge muur van mergelsteen, hier en daar versierd met zomerhuisjes en priëelen, in de plaats van bolwerken en hoektorens, omgaf het geheele,

Digitized by Google

en scheidde het vrije, onbelastbare gebied van den koning van Spanje van dat der Nederlandsche republiek. Schrijver dezes herinnert zich nog een groot gedeelte dezer scheidsmuur gezien te hebben. Een stuk daarvan bestaat nog tegenover het raadhuis.

In onze dagen van algemeene annexatie en inzwelging van territoriale kleinigheden is een vorstendom van vier bunder, negen groote en zeven kleine roeden, niet meer denkbaar. En toch ook in onzen tijd bestaan nog staatjes, zoo klein en zoo nietig, dat zij den appetijt der annexerende mogendheden niet waard schijnen. Wij noemen het vorstendom *Monaco*, in de Alpen, de republiek van *Andorre* tusschen Frankrijk en Spanje, die van *St. Martino* in Italie en het dorp *Moresnet* in onze gebuurt tusschen Pruissen en België. Het kleinste dezer is *Moresnet* vormende eenen driehoek, waarvan de basis eene half uur, en de lengte eene uur uitmaakt. Maar kunnen wij het stift St. Gerlach in vergelijk brengen met het groote *Moresnet?*

Nauwelijks was de republiek van St. Gerlach gevestigd of de ijverzuchtige ambtenaren der hollandsche zuster hervatten hun oud handwerk, bestaande in het kwellen van papen, nonnen en moniken. Zij vergden beden en schatting van de gronden des convents, die op Staatschen bodem lagen, ofschoon deze door brieven van octroij der vroegere Heeren van *Valkenburg* schatvrij en onbelastbaar waren gedeclareerd. Met moeite kwam men tot accoord. Den 6 September 1663 gaven de Staten-generaal het volgend besluit:

» Jovis den 6 September 1663.

» By resumtie wederom synde geexamineert de Missieve van den Heer tresorier-generaal van *Beveringh*, geschreven tot Mastricht, den sevenden van de maand

Digitized by Google

Augusti laatstleden, raakende de Vrouwe en de Religieusen van *St-Gerlach*, ende Haar Hoogm. resolutie na voorgaande rapport daarop synde genomen, den 29 daaraanvolgende, ook daarop nogmaals synde nagesien de twee distincte clausulen, dewelcke desen aangaande werden gevonden in die partage der drie Landen van *Overmaase*, op den 26 Decemb. des jaers 1661 met den Heer Ambassadeur van Spagne gearresteerd, is goedgevonden en verstaen tot wegneminge van alle duysterheden te verclaeren: dat in conformiteyt van Hare Hoogm. resolutie van den 5 Martii laatstleden boven den vrydom van tollen, licenten en passagiegelder, vervat in derselver resolutie van den 5 Martii en 29 Augusti laatstleden, aan de gem: Vrouwe ende Religieuzen oock sal worden toegestaan, gelyck deselve wordt toegestaan by deesen, den vrydom van Beden ende andere ordinarissen ende extraordinarissen lasten over die goederen, dewelcke sy ten tyde van het sluyten van de voors. partagie ende accomodement, onder het ressort ende *Sauvereyn*teyt van haar Hoogm. beseten hebben ende voortaan blyven besitten, ende dat den voors. vrydom syn aanvang sal nemen metten dag van het sluyten van hetselve accomodement, zonder die eenigsints verder te retraheren, en dat die gem: Vrouwe ende Religieusen indien sulx nog niet geschiet moge syn, aan haar Hoogm: gedeputeerdens tot *Aeken*, ten eerste sullen tot handen stellen pertinente specificatie van de voors. goeden ende van de Reygenoten wederseyts, ende wort hiermede geëmployeert de voors. Haar Hoogm. resolutie van den 29 Augusti laatstleden, zullende extract van deese resolutie den gemelden Heeren gedeputeerden tot *Aeken* tot derselver narigtingen toegezonden worden.»

Get. J. Fagel (1).

(1) Kerkarchief te St-Gerlach.

Digitized by Google

De gelukkige uitslag van dit alles werd echter niet zonder groote opofferingen verkregen. De kloosterlijke schatkist was uitgeput, de meeste goederen belast. Spaarzaamheid alleen kon het verlorene terug brengen. In het kapittel-generaal, gehouden in 1670, legde de proost Cleophas *Keyel* zijn ambt neder, en nu verlangden de nonnen van *St-Gerlach* in de plaats van eenen onherroepelijken *proost* voor haar met schulden belaste convent, eenen herroepelijken *prior*. Deze wensch kreeg echter den verwachten bijval niet, en nu werd, den 11 December 1670, onder het voorzitterschap van den abt van Steinfeldt, Joan. *Maternus*, kanonik van *Beaurepart*, tot proost gekozen. Deze den 2 October 1672 overleden zijnde, volgde Gerard *van den Elst*, als *prior*. Eindelijk werd den 26 November 1674 Bartholomeus *van den Steen*, kanonik van *Beaurepart*, tot proost benoemd.

De franschen veroverden het staatsche land Valkenburg in 1672, en bleven in bezit tot in 1678, wanneer het, ten gevolge van de vredesonderhandelingen te *Nijmegen*, aan de Vereenigde Provinciën terugkwam. St-Gerlach was ondertusschen in het bezit van Spanje hersteld. Daar echter de regten der kloosters niet altijd geëerbiedigd werden, verwierven zich de religieusen van de Staatsche Regenten den 20 April 1679, de volgende attestatie :

« De Heeren Regenten van wegen haere Hoog Mogende in den Lande van *Valkenborgh* verclaeren ende certificeren mits dezen, dat zijnde bij expressen Articul van Partagie, gemaekt anno 1661 ende geconfirmeerd anno 1663, tusschen syne Catholique Majesteyt ende haer Hoogmogende over die dry Landen van Overmaese gearresteert ende vastgestelt, dat het cloester van *St Gerlach* gebleven synde aen syne hooggemelde Mayesteyt, sal blyven behouden vryheyt ende exemptie van alle soe ordinarisse

Digitized by Google

als extraordinarisse lasten in regarde van alle die goederen, doen tertyd daertoe gehoerende, des wat plaetsen dieselve oyck moegen gelegen syn, deselve cloester ende goederen in de partage van haer Hoogm. in conformiteyt van dyen oyck syn vry ende exempt gebleven van alle lasten, sonder ivers inne te syn getaxeert off gequotiseert gewest, dan synde de gemeine overgekomene lasten van wat natuer dye gewest syn geduyrende de regeringe van deselve haer Hoogm. gerepartiseerd gewest op die hemelsche breidte van alle andere goederen, die daeraen subject syn, mitsgaders naerdien het voors. district metten lesten peys wederom gekomen is onder het gebiedt ende souvereineteyt van haer Hoogm., soe syn dieselve goederen oyck blyven jouisseren, gelyck die op deese wyze nogh jouisseren, van de voors. vryheyt ende exemptiën.

» In waerteecken van allent welcke wy deese onse opene declaratiën op verseuk van den Heer Proest ende Vrouwe van St *Gerlach* aen Haer Eerw. wel hebben willen mede deylen ende door onsen greffier doen onderteeckenen ende met 's lands cachet bevestigen, op huyden den 20 April 1679 » (1).

Eene dergelijke declaratie werd nogmaals gegeven in 1732.

Te *Spaubeeck*, in de nabijheid van het landgoed *de Dycke*, bezat het klooster St-Gerlach eene pachthoeve met eene tiende, die in de middeneeuwen aan hetzelve waren geschonken door zekeren Gerard van *Spaubeeck*. Als eigenaressen van deze hoef waren de religieusen verbonden tot het onderhond van het schip der Kerk en der tiendeklok te *Spaubeeck*.

---

(1) Kerkarchief te Houthem-St-Gerlach.

Digitized by Google

Zij verkochten, den 13 Maart 1702, deze hoef en tiende met de daaraan klevende regten en lasten aan den Baron Thomas *de Negri*, heer van *Henri-Chapelle*. De koopakte werd geteekend door Sophia van *Eyck*, vrouw te St-Gerlach en de kanonnikessen, C. S. *Hoen van Cartils*, M. E. de *Schellaerdts*, S. M. de *Ryckelt*, Catharina *de Rhoe*, C. *de Negri* en door den proost Frans van *Cauwenbergh*.

In 1708 trachtte de proost van *Cauwenbergh* eene verandering in de kloostertucht in te voeren, ontbood tot dat einde vier nonnen uit andere kloosters, nam zes nieuwe religieusen en twee conversen tot de professie aan, en zorgde dat Anna Clara *Fredericks* uit het klooster *Mariastern*, tot priorin werd gekozen. Maar zijne poging mislukte; Anna Clara *Frederiks* keerde in 1713 naar haar klooster terug (1).

Wanneer na verloop van tijd de finantien een weinig hadden toegenomen werd den 22 November 1728 tusschen den proost, *van Pelt*, Mevrouw en de kapitularinnen van St-Gerlach het volgend accoord aangegaan. Daar men ondervond dat de noblesse, wegens de kosten der dotatie dikwijls van het kloosterleven werd afgeschrikt, werd door partijen bepaald, dat een kapitaal door den Proost *van Pelt* uitgezet, langzamerhand dusdanig zou vermeerderd worden, dat jaarlijks iedere freule en iedere zuster twaalf patacons uit deszelfs opbrengst kon genieten. Ten gevolge van dit middel werd verhinderd, dat de religieusen hare familie om eenen jaarlijkschen speelpenning lastig vielen.

Verder op zondag, dingsdag en donderdag van iedere week zou bij het middagmaal wijn worden voorgezet, zoo wel als op de hooge feestdagen der proostdij, (*festa*

(1) *Annalen des Hist. Vereins fur den Niederrhein*, tom I, p. 165

Digitized by Google

triplicia). Wat de *anniversaria* betreft bleef men bij het oude gebruik. Ook de medicamenten door den bezoldigden geneesheer des huizes, maar niet door vreemde *medices* voorgeschreven, vielen ten laste des kloosters. Eindelijk zou met nieuw jaar, wanneer eene der vier voornaamste pachthoeven des kloosters verpacht werd, door den proost aan de freules een speelpenning worden uitgedeeld in geld.

Deze transactie werd geteekend door Herman Jacob *Cristophori* proost, Isabella Francisca de *Raveschot de Capelle* vrouw van St. Gerlach, Ursula *Elias*, Joanna Maria de *Copis*, Petronella Catharina *de Rossum* en Th. *d'Arajola de Onate* (1).

Verschillende abdijen van den omtrek, zoo als *Meerssen*, *Herkenrode*, *Hocht*, *Godsdaal*, *Munsterbilsen*, enz. hadden binnen *Maastricht* huizen, die hun dienden tot *Refugie* of toevlugtsoord in tijd van oorlog. Het refugie van *Hocht* lag in de Boschstraat, dat van *Godsdaal* in de Bokstraat en dat van *Meerssen*, een schoon gebouw met torentje in de Hooge Brugstraat, te Wijck.

Ook het klooster van *St. Gerlach* bezat te *Maastricht* een dusdanig gebouw in de Stokstraat, hetwelk echter zoo bouwvallig was geworden, dat zij genoodzaakt werden hetzelve te herbouwen of te verlaten. Zij verkochten dit huis in 1730, voor de som van 1200 gulden en kochten voor 1632 rijksdaalders een ander huis, beter geschikt tot dat doel, in de Brusselsche straat.

Den 27 Januarij 1731 verleenden de Staten der Vereenigde Nederlanden tot dezen aankoop brieven van octroy, onder voorwaarde, dat dit huis alleen zou dienen tot Refugie en intrek en tot anders niets. (Zie bijlage No 25.)

(1) Kerkarchief te Houthem.

Digitized by Google

Ook te *St. Gerlach* werd krachtdadig gewerkt en veel verbeterd.

De gebouwen der abdij, der kerk en der pachterswoning, die nog ten deele aanwezig zijn, werden omstreeks dien tijd voltrokken. In 1708 werd de vleugel gebouwd, die nu dient tot pastorij, onder het bestuur van Mevrouw de *Raveschot*, verrees het kwartier van den proost (1), hetwelk nu gebruikt wordt tot heerenhuizing, en de schoone pachterswoning. Ook werden toen prachtige lusttuinen aangelegd en de put van St-Gerlach gereinigd en hersteld.

De nieuwe stiftskerk, die nu tot kerk der parochie dient, werd gebouwd tusschen de jaren 1720 en 1725, in welk laatste jaar de toren en het dak der kerk werden geplaatst. De eerste steen werd gelegd door Anna Agnes gravin de *Renesse d'Elderen*, douariaire van den graaf, Gerard Ernest *Hoen tot Cartils*, heer tot *Schaloun* en *Schin-op de Geul*, en door haren oudsten zoon graaf Maxmiliaan Hendrik *Hoen van Cartils*.

Den 16 October 1735 werd het nieuwe kerkgebouw plegtig ingewijd door Leonard *Jansen*, abt van *Knechtstede* (Zie bewijs No 26). Deze kerk bestaat uit een schip zonder pilaren. Zij werd in modernen, maar sierlijken vorm gebouwd; zij is naar het oosten gerigt, en voorzien met luchtige vensters in een verheven tongewelf.

Men trof er, gelijk op den dag van heden, vier altaren. Het hoog altaar staande in het koor, was toegewijd aan

(1) Boven den ingang der kerk bevindt zich het jaartal 1725 en het wapen van den proost *van Pelt* met het lemma: *Ut sidera fulgens* en dat van Mevrouw de *Ravenscot*, priorin des kloosters met het bijschrift: *Incertus cano cras*. De familie van Pelt voert in een veld van lazuur eenen gulden schoof omgeven van drie starren en die van *Ravenscot* of *Ravenschot* op goud drie zwarte merletten 2-1.

Digitized by Google

de H. Drievuldigheid, aan Onze Lieve Vrouw en aan Joannes den dooper als eerste patroon. Dat de H. Joannes hier als hoofdpatroon der kerk verschijnt, vindt zijne rede daarin, dat hij dit waarschijnlijk reeds was, voor dat Gerlach werd heilig verklaard.

Het tweede altaar was toegewijd aan de HH. Agatha, Maria Magdalena, Catharina, Barbara, Agnes, Margaretha, Apollonia, Dorothea, Justina, Genoveva, Ursula en hare gezellinnen, en alle HH. Engelen des Hemels. Dit altaar bevond zich bij den ingang der kerk ter regter hand.

Het derde altaar staande op de linker zijde, was toegewijd aan de HH. Anna, Michaël, Georgius, Philippus Nereus, Franciscus van Sales, Henricus, Joannes Nepomucenus, Isabella, Gertrudis, Rochus, Sebastianus en al de andere heiligen. Een dezer twee altaren vormde een beneficie voor den residerenden kapellaan, hetwelk volgens opgaaf van den proost Silman, gesticht werd door eenen regerenden heer van Valkenburg.

Het vierde was een draagaltaar, zich bevindende in het midden der kerk, en was toegewijd aan den Almagtigen God, onze heilige moeder Maria en de HH. Gerlach en Norbertus. Dit altaar bevindt zich nog heden ter zelfder plaatse en vormt een geheel met de graftombe van den H. Gerlach.

Dit graf verbeeldt een praalbed van hout, waarop de Heilige in levensgrootte, met gevouwen handen, het oostersch kruis op de borst, den pelgrimsstaf in den arm, gebeiteld ligt. Gerlach is gekleed in het habijt der Norbertijnen en rust met zijn eerwaardig, door eene nimbe gekroond hoofd, op een kussen. Aan het hoofdeind van het praalbed staat eene zerkvormige kist, met drie

Digitized by Google

sleutels gesloten(1); deze bevat zijne gebeenten. Men leest er van buiten.:

MORTVVS HIC VIGILIA EPIPHANIÆ (2).

Aan het voeteind van deze tombe is het draagaltaar aangebragt, waarover zoo even gesproken is, en op wiens voorhang te lezen staat: *Sancte Gerlace, ora pro nobis*. 1783. Het geheele praalbed is omgeven met eene ijzeren tralie.

Eene graftombe, gelijk aan die van St. Gerlach, bevond zich in de voormalige abdijkerk van *Steinfeldt*, in de Eyfel; het was die van den zaligen Herman Joseph, in zijn leven kanonik dier abdij. Ook deze bevond zich in het midden der kerk, was voorzien van een draagaltaar en afgesloten door een ijzeren staketsel. (3)

Den volgenden dag werd door den abt Leonard *Jansen* van *Steinveldt*, tevens het kerkhof ingezegend. (Zie bijlage No 26). De religieusen van St. Gerlach hadden het regt, om de overledenen in of bij hunne kerk te begraven, in het jaar 1201, ontvangen van Guido, bisschop van Preneste, pauselijk legaat in Duitschland (4); zij hebben daarvan ten allen tijde gebruik gemaakt. De H. Gerlach werd zelf reeds voor deze toestemming, in de door hem gestichte kapel begraven. De proosten, de meeste kanonikessen en eenige hoog aanzienlijke vrienden des huizes, werden in de kerk begraven. De andere nonnen

(1) Deze kist is in Maart 1809 verplaatst geworden onder het linker zijaltaar.

(2) Dat is: Gerlach is hier overleden op den vooravond van driekoningendag, van het jaar 1172.

(3) Zie ons opstel: Godfried Henschenius, medestichter der Acta Sanctorum. Publications etc. tom. V p. 237.

(4) KREETZ. Loco cit. p. 150.

Digitized by Google

en de dienstboden hadden hare begraafplaats in de omgangen (1) en op het kerkhof.

Het kerkhof, gelegen ten noorden en voor den hoofdingang der kerk, was van deze gescheiden door eene watergracht, waarover eene brug tot de kerk voerde. Tijdens het herbouwen der kerk werd deze vijver gevuld, en bij het kerkhof gevoegd. Sedert het jaar 1809 dient dit kerkhof tot begraafplaats van de bewoners der parochie.

In de kerk van St. Gerlach bevinden zich de volgende grafschriften:

Aan de Evangeliezijde:

Hic jacet
Reverend. D. Franciscus van Pelt,
Canonicus Heylessemensis, præpositus
Sti Gerlaci qui obiit 1728 *mensis Aug.*
die 27, *ætatis vero* 63.
Requiescat in pace.

Aan de Epistelzijde, eene grafzerk voorzien van acht afgesleten wapenkwartieren.

Hic jacet
S . . . . . bus
. . . . . us Dominorum
Statuum patriae Leodiensis
in lucem edidit sus
annis LXIIII
oct. anno MDCCXXIX, X Aprilis
conditus transmisit
Pacem deprecare lector et abi.

(1) De omgangen van het oosten en het zuiden zijn afgebroken; die van het westen en het noorden lennende aan de kerk zijn installen veranderd.

Digitized by Google

In het midden der kerk, tegenover den hoofdingang:

D. O. M.

Hic jacet eruditissimus
Amplissimusque D. F. van
Cauwenbergh, abbatiæ
Heyldessemiensis canonicus,
S. Theologiæ in universitate
Lovaniensi Licentiatus,
Præpositus S. Gerlaci ac benefactor
Hujus domus, obiit 28 *februarii*

1718.

Aan den Epistelkant onder de banken:

Monumentum
Grobbendonk *Nobilis ac generosæ Dominæ* .....
Dominae
Ursulae de Grobbendoncq filia baronis
De Grobbendoncq et de Wesemael, uxoris
Generosi Dni Dni Wolteri ab
Hoenbroeck Dni in Geul, et curiae
Patræ Falcoburgensis
Praesidis reliquique juris ibidem
Rechtergem *Praefecti, obiit* 17 *febr. A°* 1622. Immersel

In deze kerk liggen nog andere grafzerken van de familiën *Hoen-Cartils*, *Huyn van Amstenrade*, *Dobbelsteyn tot Doenraedt* enz., wier inschriften echter onleesbaar zijn.

Iets wat de kerk van Houthem bijzonder aantrekkelijk maakt, zijn de frescoschilderijen, die inwendig het geheele kerkgebouw versieren, en tafereelen voorstellen uit de Schriftuur en het leven van den H. Gerlach. Volgens

Digitized by Google

de meening van den predikant Bachiene (1) zijn deze schilderstukken ongemeen schoon. Wij denken dat deze lofspraak iet wat overdreven is. Maar dit belet niet, dat voor de herstelling dezer fresken, die thans in eenen bedroefden toestand verkeeren moet gezorgd worden. Zij zijn het eenige sierraad der Kerk.

Achter het hoog altaar is, als zinnebeeld der offerhande van het Kruis, de daad van Abraham, die zijnen eenigen zoon slagtoffert, aangebragt. De zijpanneelen van het koor, waren bezet met koorstallen en kostbare lambris van hout, die geen schilderwerk gedoogden.

Het schip der kerk, van onder te beginnen, bevat op den linker zijmuur de volgende tafereelen :

1° Gerlach omgeven van eenen sleep edelen te paard, is op togt naar het steekspel te Gulik. Een bode overhandigt hem eenen gesloten rouwbrief. Terwijl de ridder zijne hand naar het geschrift uitstrekt, vestigt hij zijne oogen naar eene lichtstraal die uit den Hemel schiet. Op den voorgrond een bedelaar; in het verschiet de wallen en torens van Gulik.

2° Gerlach het voornemen gemaakt hebbende van zich tot God te bekeeren, verlaat het steekspel, en zittende op eenen ezel is op het punt om naar huis te keeren. Zijne vrienden en makkers drukken over deze plotselijke verandering, hunne verwondering uit. Daar de meeste hunner hem verlaten, verschijnt in het verschiet een engel, die hem in zijn goed voornemen schijnt aan te moedigen.

3. Reis van den H. Gerlach naar Rome. De paus, omgeven van zijn hof, is gezeten op eenen troon. Voor hem knielt de heilige pelgrim in ootmoedige houding.

4. De Heilige volbrengt de hem opgelegde boete. Hij

(1) Bachiene, Vaderl. Geographie V, p. 1044.

Digitized by Google

hoedt de kudde in de omstreken der stad Jerusalem. Naast hem, bij eene prachtige gedenkzuil, wroeten de zwijnen in het gras. In de verte ziet men de in puinen stortende gebouwen der heilige Stad.

5. Gerlach naar Houthem teruggekeerd, woont als kluizenaar in eenen hollen boom. Naast dezen boom zit de Heilige nedergeknield, voor een Christusbeeld. Voor hem rust een open boek. Zijne houding is die der innigste godsvrucht.

Op de zijmuren van den Evangelickant zijn de volgende tafereelen aangebragt:

6. Gerlach preekt het Evangelie en de zedeleer aan zijne landgenooten. Op een eenvoudig altaartje staat een doodshoofd en een kruisbeeld. Aan den voet bevindt zich de prekende; rond om het altaar is het landvolk geschaard in overwegende houding.

7. Gerlach spijst de armen. De heilige verdeelt vleesch en spijzen aan mannen, vrouwen en kinderen, die om eene tafel zitten. Hij had beloofd den overvloed zijner inkomsten aan de armen te schenken; in dit tafereel wordt deze bijzonderheid van zijn leven aanschouwelijk gemaakt.

8. Gerlach verrigt zijne dagelijksche bedevaart naar de kerk van St-Servaas te *Maastricht*, maar wordt onderweg door den Satan bekoord. In de verte ziet men de ringmuren, de wallen en de torens der stad *Maastricht*.

9. Het wonder der verandering van water in wijn. De Heilige naast de waterbron houdt zijne oogen gevestigd ten Hemel, terwijl broeder Rutger eenen beker wijn uit den opgeputten emmer schept.

10. Zalige dood van Gerlach. De Heilige rust in zijne cel op eenen bundel stroo. Een engel regt hem het hoofd

Digitized by Google

omh oog, opdat hij des te gemakkelijker de Heilige teerspijs, *die* hem de onbekende priester toereikt, mag ontvangen. Een misdienaar en eenige buurlieden omgeven het sterfbed. Eene lichtstraal schiet uit den blauwen Hemel op het minnelijk aanschijn van den Zalige neder.

Deze muurschilderingen zijn geplaatst in reusachtige medaillons, omgeven met lijsten, bloemen, loofwerk en arabesken.

Het tongewelf des koors verbeeldt de Hemelvaart van Christus. In het loofwerk van dit tafereel zijn de wapenen van den proost *van Pelt* en der Priorin Isabella *van Raveschot* aangebragt en vergezeld door het inschrift:

Aedificatum anno 1727.

Het gewelf van het schip der kerk verbeeldt de Hemelvaart van Maria, die ondersteund door engelen, zich boven de wolken verheft. Op het lijstwerk van dit tafereel, ten noorden leest men: *Schöpf pinxit.*

Eene muurschildering op den opzaal verbeeldt het laatste oordeel. Zij komt ons voor van een ander penseel dan dat van *Schöpf* te wezen. Onder het wapen des kloosters (hier een dubbele zwarte rijksarend, in een veld van goud) leest men ADORNANTE ECCLESIAM (1751).

De herbouwing van het klooster en der kerk, zoo als ook andere aangelegenheden, waarin de religieusen verkeerd hadden, waren schuld dat de herlevende finantiën der abdij andermaal begonnen te kwijnen. Diensvolgens vroeg de proost, Hendrik *Casteel*, in 1737 kwijtscheldingen in eene keizerlijke bede of geldelijke bijdrage tegen de Turken, die den 13 December op last des keizers, door den bisschop van Roermond aan zijne onderhoorige geestelijkheid werd uitgeschreven.

Uit het smeekschrift van den proost gaat voor, dat het

Digitized by Google

klooster in den loop der tijden veel had te lijden gehad van wege brand, oorlog en andere wederwaardigheden; dat de religieusen bijzonder veel geld noodig hadden in 1663, om zich los te maken van het staatsche juk, en dit de oorzaak was geweest, waarom zij de hoeven *Dollenbergh* (1) en *Spaubeek* hadden moeten verkoopen. Dat zij verder, in weerwil harer privelegiën, steeds verpligt waren geweest hare lasten en schattingen te dragen gelijk de andere bewoners; en eindelijk dat zij eene prebende (*prebenda panis*) hadden moeten afstaan tot onderhoud der vorstin Maria Catharina van *Brunswijk-Luneburg* (2), en eene jaarlijksche lijfrente van 600 gulden luiksch aan den ontslagen proost, Herman Jacob *Christophori*. Dit alles had te weeg gebragt, dat het klooster zoo belast was met schulden, dat aan den proost, den kapellaan, acht adelijke freules en vier werkzusters het noodig onderhoud niet kon verschaft worden, terwijl in 1597 in

---

(1) Onder *Klimmen*.

(2) Eene vorstin van Brunswijck met naam Maria Catharina, is ons niet bekend. Wij verbeelden ons, dat hier bedoéld wordt, Henriette Christina, dochter van Antoon Ulrik, regerenden Hertog van Brunswijk-Wolvenbuttel, die in 1669 geboren, in 1713 het Lutheranismus verzaakte en te *Roermond* in het klooster der Urselinen haren intrek nam. Zij was moei der gemalin van keizer Karel VI. Haar grafmonument in de domkerk van Roermond luidt :

D. O. M.
Monumentum
Serenissimae principissae
Henriettae Christinae
Ducissae
Brunswicensis
et
Luneburgensis etc.
Vixit annos LXXXIV
Obiit XX januarii
MDCCLIII.
R. I. P.

Digitized by Google

hetzelfde gesticht zeven en dertig jonkvrouwen van den eersten adel rijkelijk leefden. (Zie bewijs N° 27).

In 1750 werd de clausure der nonnen vernieuwd door een rescript van prins Charles Alexandre van *Lotharingen* en *Bar*, gouverneur der Nederlanden. De generaal der orde, Bruno *Bécourt*, schreef onder dagteekening van den 22 December van dat jaar aan den proost Abraham Lindenlauff : « Son altesse royale vous défend de recevoir dorénavant aucune religieuse, que sous le vœu particulier de garder une étroite clôture conformément aux statuts de notre ordre ; en quoi son Altesse royale a bien voulu avoir égard à la situation particulière de votre maison, au vœu de clôture déjà fait et ratifié par la plus grande partie de votre communauté et aux décrets par nous rendus pour l'y faire établir et observer.

» Dans l'espérance que Madame la Prieure et Madame la Souprieure se détermineront à suivre l'exemple du reste de la communauté, nous avons cru devoir user de ménagements à leur égard, en leur laissant la liberté de jouir des priviléges à elles accordées en l'an 1716 par feu notre prédécesseur.....; et son Altesse sans contraindre celles des religieuses qui jusqu'aujourd'hui refusent de se soumettre à la clôture, leur assigne une pension très-honorable pour se retirer et se fixer dans une autre maison de l'ordre où la clôture n'est pas en vigueur. Par là Elle pourvoit admirablement à la tranquillité des unes, en donnant aux autres les moyens d'aller jouir ailleurs de leur liberté. Il n'y a donc plus lieu de douter que ce gracieux rescrit de son Altesse royale ne soit reçu des unes et des autres avec tous les applaudissements et toute la reconnaissance possibles. » (1).

(1) Kerkarchief te Houthem St-Gerlach.

Digitized by Google

In Januarij 1751, onderwierpen zich, met de priorin aan het hoofd, al de kloostervrouwen aan dit rescript, maar gaven te kennen dat de plaats, waar zij woonden, niet ruim genoeg was, om onder het slot gevoegelijk te kunnen leven. De proost om deze bezwaren uit den weg te ruimen deed den tuin des kloosters merkelijk vergroot en en met eenen hoogen muur omgeven.

Ook het territoire der abdij werd bij die gelegenheid uitgebreid.

Wij hebben hierboven verhaald op welke wijze dit kleine grondgebied, alhoewel van alle zijden ingesloten door de staatsche wingewesten, echter onder spaansch en later Oostenrijksch gebied gebleven is. In 1755 werd op verzoek van den proost Abraham *Lindenlauff*, dit territoire met twee en een half bunder grond vermeerderd, door middel eener ruiling, tusschen de Keizerin Maria Theresia en de Staten der vereenigde Provinciën, aangegaan.

Den 25 Junij van gemeld jaar maakte prins Karel, gouverneur van België, den drossart van *Schin-op-de-Geul* bekend, dat de keizerlijke regering aan het kloster St-Gerlach had verlof gegeven, om te ruilen de hooge jurisdictie over derdehalf bunder akkerland gelegen te *Walhem*, op Oostenrijkschen bodem, met derdehalf bunder weide gelegen te Houthem, op den westerkant van den kloostertuin, op Staatsch grondgebied. Deze ruiling zou enkel geschieden voor de souvereineteit, zoodat Oostenrijk te St-Gerlach won wat het te Walhem verloor, en men ook niet prejudicieerde aan den weg, die te gemeld Walhem het gebied der Staten van dat der keizerin scheidde.

Als gevolmagtigden in deze zaak waren benoemd Charles Maximiliaan Louis *van Brienen*, ridder, hoofd-

Digitized by Google

drossart van Oostenrijksch Valkenberg van wege de keizerin, en van wege de Staten twee schepenen der hoofdbank *Climmen*. De questieuse gronden werden gemeten door Paes *Limpens* van *Oirsbeek* en Jan *Schoenmakers* (1) van Ràer, gezworen landmeters.

Den 14 Julij trad Maximilaan Henri Philip Willem, Graaf *Hoen van Cartils*, in hoedanigheid van heer tot *Schin-op-de-Geul*, waarvan *Walhem* deel maakte, tegen tegen deze ruiling in verzet, op grond dat zijne voorouders de jurisdictie over deze twee en een half bunder, met de overige heerlijkheid *Schin-op-de-Geul*, uit handen van den koning van Spanje gekocht hadden, zoodat de regten des koopers dienden ongeschonden te blijven.

Deze protestatie had ten gevolge dat het klooster, nu gelijk vroeger in de heerlijkheid *Schin-op-de-Geul*, ter oorzake dezer twee en een half bunder grond, zou getaxeerd blijven. De akte van ruiling werd den 19 September 1755, in de rekenkamer van Brussel geregistreerd. (2)

Dit nieuwe grondgebied werd, gelijk het oude met muren omgeven en bij het klooster ingelijfd.

Aan Maria Theresia volgde op den Keizerlijken troon en in het bestuur van België, haar zoon, Joseph II, een vorst die in Kerk en Staat alles veranderde, alles omverwierp, en die zonder het te vermoeden, het werktuig was der ongodsdienstige strekking van dien tijd. Op den dag der blijde inkomst (17 Julij 1781) had Joseph, onder plegtigen eed, de vrijheden der Belgen, zoowel de godsdiens-

(1) Jan *Schoenmakers* was de vader van den lateren aankooper van van St-Gerlach.

(2) Uit de familiepapieren van den Heer Charles *Cramer van Brienen*, te *Amby*.

Digitized by Google

tige als de burgerlijke, beloofd te handhaven en te beschermen; niet te min hield hij alleen in zoo ver woord, als hem die vrijheden niet hinderden in het uitvoeren zijner vernieuwingen.

Den 17 Maart 1783 verscheen eene plakkaat tot uitroeijing en afschafling van verscheidene kloosters. De gevolgen van dit edikt troffen de abdij St. Gerlach, in 1786.

In een verdrag, gesloten te Fontainebleau, in Frankrijk, den 8 November 1785, stonden de Staten der Vereenigde Nederlanden aan den Keizer af, al hunne bezittingen in het land van Daalhem, uitgenomen *Cadier* en *Oost*, te weten *Daelhem*, *Olne*, *Bolsbeek* (Bombay), *Bernau* en *Fenneur*; zij kregen daarvoor in ruiling de heerlijkheden *Schin-op-Geul*, *Strucht*, *Oud-Valkenburg*, *Elsloo* en *Schaesberg* met al hare toebehoorten, alsmede het distrikt en klooster *St-Gerlach*, bij Valkenburg, onder de uitdrukkelijke voorwaarde dat de religieusen zouden vervoerd worden naar eene andere plaats, onder het gebied des Keizers.

In eene nadere overeenkomst van dien dag werd bepaald, dat, zoo het klooster van St-Gerlach opgeheven of bij een ander orde of klooster werd ingelijfd, de Staten-Generaal alsdan de regten van den fiscus zouden genieten op al de goederen, die gemeld klooster op hun grondgebied bezat. (1)

Tegen deze ruiling protesteerden de proost en de religieusen van St-Gerlach; zij stelden alle middelen in het werk te Brussel, te 's Gravenhage en te Weenen om niet gesupprimeerd te worden, maar te vergeefs. De abdij die zoo vele stormen had doorgestaan, viel na een bestaan van bijna zes eeuwen onder den stalen wil van het Josephismus.

---

(1) Zie dit tractaat bij WAGENAAR, *vervolg* tome XXXIII p. 302 en 312.

Digitized by Google

Een keizerlijk edikt verbood den proost nieuwelingen aan te nemen, (1) en gaf aan de religieusen de volmagt van zich te mogen vestigen in een der gesupprimeerde kloosters van België. Zij kozen daartoe het Kartuizers-klooster *Bethleëm*, te *Roermond*, hetwelk den 30 Junij 1783, was opgeheven. Dit gesticht gelegen in het midden der stad, op de *Zwalmenderstraat*, bezat ruime gebouwen, eene schoone kerk en uitgestrekte tuinen, rond omgeven van ringmuren (2). Daar zouden zij de opbrengst harer goederen verteeren en uitsterven.

Op Woensdag den 6 September 1786 verlieten de treurende kloostervrouwen het dierbare St-Gerlach. In zes koetsen werden zij naar hare nieuwe bestemming gevoerd. Hare huismeubels, kerksieraden en roerende goederen waren deels voorafgegaan of kwamen gedeeltelijk na. De overblijfsels van den H. Gerlach waren den 5 September door den proost *Silmen* vervoerd.

Daags te voren, den 4 September, was de kist in tegenwoordigheid van het geheele klooster verzegeld en met drie sleutels gesloten geworden. Zij werd te *Roermond*, den 9 Mei 1787 op last van den bisschop Philip Damiaan van *Hoensbroeck*, in tegenwoordigheid van getuigen door den secretaris en kanonik Theunissen andermaal geopend, en de reliquiën erkend en goedgekeurd. De bisschop stond dienvolgens toe, dat de gebeenten des Heiligen te *Roer-*

---

(1) In het vooruitzigt dezer dispositie hadden zij hare rangen reeds vroeger met twee jonge jufvrouwen versterkt, en namen daartoe, tegen hare oude gewoonte, personen die niet tot den adel behoorden.

(2) Zie ons opstel *Het voormalig Kartuizers klooster Bethleëm te Roermond* in den Almanak van het arrondissement Roermond voor het jaar 1859, bl. 170. Bij schrijven van den 17 Januarij 1784, vroeg de bisschop van Luik, Velbruck, de pauselijke toestemming om de goederen der Cartuizers van Roermond, in het bisdom Luik gelegen te mogen gebruiken voor werken van weldadigheid.

Digitized by Google

mond, op dezelfde wijze zouden vereerd worden, als te *Houthem*. De kerk aldaar, die sedert het vertrek der Kartuisers gesloten was, werd den 22 April 1787 voor het publiek wederom geopend.

De namen der religieusen, die naar Roermond vertrokken, zijn volgens de jaren harer professie, de volgende:

Chanoinessen.

1. Mevrouw Theresia *D'Onate de Gomont*, geboortig van Brussel, priorin, overleed te Roermond, den 1 September 1787, oud 88 jaren.

2. Freule Sophie, barones van *Rochow*, priorin na den dood van Mevrouw *D'Onate de Gomont*.

3. Freule Brigitta de *Vught de Ben*.

4. Freule Amalia *Ducker*.

5. Freule Bernardina gravin de *Varo*.

6. Freule Everardina de *Wigman*.

7. Freule Carolina gravin de *Ayroldi de Simonetta*.

8. Freule Carolina de *Royer*.

9. Freule Maria Antoinetta Philippina Josepha de *Flamige*, stierf te Roermond, den 23 November 1841, als laatste chanoinesse van St-Gerlach. Zij was den 6 Junij 1766, te Raeren bij Eupen geboren, trad den 30 Maart 1784 in het klooster, en deed in 1798 hare plegtige belofte.

Koorjufvrouwen.

1. Ida *Lenarts*, van Maastricht, overleed in 1807, oud 80 jaren.

2. Catharina *Philippens*, van Houthem.

3. Sybilla *Bergrath*, van Keulen, stierf te Roermond in 1847, als laatste non des kloosters.

Digitized by Google

Werkzusters.

1. Gertrudis *Schoenmakers*, van Meerssen, verwante van den aankooper der meeste kloostergoederen, stierf 1812.
2. Elisa *Robroeck*, uit Heerlen.
3. Elisa *Corion*, uit Valkenburg.
4. Theresia *Dirisiwiler*, overleed in 1810, oud 74 jaren.
5. Joanna *Roberts*.

Proost.

Fr. Maximiliaan Joseph *Silmen*, uit Bonn.

Kapellaan der abdij.

Fr. Pieter *Maurer* (1).

Het heerlijk klooster St-Gerlach bleef ondertusschen eenigen tijd ledig en de kerk zonder dienst. Diensvolgens vroeg de keizerlijke commissaris bij den bisschop van Roermond verlof, om op Zon- en feestdagen de kerk tot gemak der bewoners te mogen openen. Hiertegen trad echter de pastoor van Houthem, Willem *Vreën* in verzet, op grond dat het bestuur en de geestelijke welvaart zijner parochie daardoor leden. Uit de stukken daarover gewisseld blijkt, dat tijdens het bestaan der abdij, het overgroote deel der bewoners te St-Gerlach ter kerk ging, en dat de proost er in het hoogduitsch preekte. De stiftskerk bleef dan ook gesloten. In 1794 werden de kloostergebouwen door de Hollanders gebruikt als hospitaal voor militairen.

Een ongeluk, zegt een bekend spreekwoord, komt zelden alleen; dit ondervonden de nonnen te Roermond wel al te ras. Naauwelijks hadden zij eenige winters in de nevelige stad doorgebragt en haar nieuw verblijf in

(1) Volgens eene tafel op last des keizers in 1784 opgemaakt, bedroeg het personeel van St-Gerlach, 15 adelijke chanoinessen, twee vreemde zusters, een proost en een kapellaan.

Digitized by Google

orde gesteld, of het onweder dat Frankrijk vernielde, dreigde tevens ons vaderland.

Wanneer in herfst van het jaar 1792 de fransche republikeinen tot aan de *Roer* voortdrongen, en den 11 December *Roermond* bemagtigden, nam de generaal *Lamarlier*, die de voorhoede der Noord-armée beval, zijn kwartier in het klooster der chanoinessen van St-Gerlach, en zond van daaruit naar alle kanten troepen-afdeelingen om krijgslasten te ligten en geld af te persen. De generaal was omgeven van eene menigte gijzelaars, die men uit steden dorpen en kloosters met geweld had weggesleept. Onder hen bevond zich de prior en de cellarius der Benedictijner abdij *Camp*, bij *Crefeldt*. Al deze lieden werden door *Lamarlier* met veel beleefdheid behandeld; zijn namen soms het middagmaal aan zijne tafel en mogten uit het klooster, in de stad gaan. Het was den franschman enkel te doen om het geld. De generaal *Lamarlier* bleef te Roermond tot na den slag van *Aldenhoven*, 3 Maart 1793 (1).

In den zomer van 1794 werd ons land andermaal door de Franschen veroverd, en daar de geestelijke goederen en gestichten een bijzonder voorwerp hunner hebzucht waren, vlugtten, den 26 September, de jufvrouwen van St-Gerlach uit het klooster der Kartuizers, en hare kerk bleef onbediend (2). Den 4 October namen de Franschen andermaal bezit der stad; toen de tijden wat kalmer schenen, keerden de jufvrouwen terug. Den 28 September 1796 werd haar bekend gemaakt, dat de fransche wetgeving geene kloosters, of kloosterbeloften, als strijdig met de vrijheid, gedoogde, toeliet of tolereerde. Den 23 Ja-

(1) MICHELS, Geschichte der Abtei Camp, bl. 91.

(2) Chronyck van Roermond, Publ. de la Société d'Hist. et d'archéol. V. d.

Digitized by Google

nuarij 1797 werden haar in naam der republiek, en in ruiling harer eigendommen, de *Bons* geprezenteerd, die zij hebben aangenomen. Bij gevolg moesten zij, den 16 Februarij daaropvolgende, de Kartuis verlaten; hare kerk en klooster werden gesloten. De Freules gingen wonen, ten deele bij den Heer *Reuten* op de markt en de overigen op de *Leuf*, in het huis van den heer *Sijben*.

Den 8 Thermidor (26 Julij) werden de achtergebleven meubelen en klokken door de Franschen uit het klooster gehaald. De groote klok, metende zeventien duim in de hoogte en een en twintig in de doorsnede, was voorzien van het volgend inschrift:

† Sancte Gerlace ora pro nobis 1688.

De tweede veertien duim hoog en achtien in doorsnede had voor opschrift:

† Sancta Maria ora pro nobis 1688

Tot hieraan was het klooster van St-Gerlach in bezit geweest van eene menigte vaste goederen, die zich de nonnen door eigen vlijt of door de vrijgevigheid van weldoeners en vrienden, sints lange eeuwen verschaft hadden. Deze waren gelegen onder *Houthem*, *Meerssen*, *Maastricht*, *Beek*, *Spaubeek*, *Schimmert*, *Ulestraten*, *Hulsberg*, *Climmen*, *Schin-op-de-Geul*, *Oirsbeek*, *Geul*, *Uijckhoven*. enz.

Ook was het klooster in bezit van cijnskaarten, laathoven, renten en rijke erfpachten gelegen in de dorpen en buurten, *Houthem*, (1), *Webberig* bij *Spaubeeck*, *Haesdael* (2), *Geul*, *Overbunde*, (*Bunde*), *Ulestraten*, *Rahr* onder *Meerssen*, *Geverich* onder *Beek*, *Breijdenrode*

(1) Eene laet- en cynskaert.
(2) Eene laetkaert.

Digitized by Google

onder *Schinnen*, *Bemelen*, *Climmen*, *Daneken*, *Guttencoven* onder *Born*, *Heerlen*, *Limmel* (1), *Maastricht*, *Nuth*, *Schin-op-de-Geul*, *Lothbroeck* onder *Hoensbroeck*, en op den *Nuijmelsberg*, welke laatste plaats ons niet bekend is. (2)

« Het is notoir, zegt een document uit het rijksarchief te Brussel (3), dat aan het adelijk clooster van St-Gerlach uyt cracht der fondatie toebehoort niet alleen eene chynskaert ende laethoff tot *Houthem* maer oock in diverse andere plaetsen van het land van Valkenborgh, alwaer hare chynsen, capuynen ende keuren gebeurt worden, en dat sy diensvolgens het regt hebben gehad, van alle tyden aen te stellen stadhouder ende laeten, voor welken de gichtingen en goedenissen der keuren ende alle andere gerichtswerken over transporten, coopen ende vercoopen, mangelingen ende alle goedenissen der goederen onder dien chyns ende laethoff gehoorenden geschieden. »

De chynsen des kloosters werden volgens eene aanteekening uit 1778, op den volgenden voet berekend : « Een *penning* is vijf oort. Een *fulgens* drie oort. Een *boddrager* twee oort. Een *Hens* vier oort. Een *alde groot* negen oort. Een *alde swart* zes oort. Een *schelling* drie stuyver. Een *Keulsche heller* twee oort. Een *keiserschild* twee gulden tien stuyver. Een *goudgulden* vijf gulden. Een *gouden real* twee gulden twee stuiver. Een *vryman* een stuyver. Een *capuyn* een gulden. Een *denier* twee oort. »

De *laten*, *eigene lieden*, *hofhoorigen*, *lyfeigenen* welke

---

(1) Een laethof.

(2) Register der erfpachten van het adelyck klooster St-Gerlach. twee deelen in folio. Dit zijn de eenige stukken die wij in het provinciaal archief te Maastricht over St-Gerlach vonden.

(3) Mededeeling van den Heer Baron *G. de Crassier*. Dit stuk, dienende tot instructie van een proces, wordt door de wederpartij tegengesproken.

Digitized by Google

in de latijnsche diplomen voorkomen onder de namen van *pertinentes*, *submanentes*, *submansores* etc., zijn de hoorigen eener hoeve, genoemd *laethof*, *laetbank* of *laetcaert*. Zij waren verbonden aan den grond dezer hoeve door eene dienstpligtigheid of door jaarlijksche chijnsen, die geregeld en ingebeurd werden door eenen stadhouder en laatschepenen, die de transportacten dezer goederen inboekten, den eed der laten afnamen en de breukpligtigen en achterstalligen vervolgden, zonder echter het hoorige goed in beslag te mogen nemen. (1)

De instelling onzer meeste laathoven schijnt zeer oud te wezen. De heer baron *Sloet van de Beele*, in zijne geleerde beschouwingen over dit onderwerp voert de instelling der laathoven op tot in het germaansche tijdperk. (2) « De vrije grondbezitter, zegt hij, woonde op zijnen hof. Deze bestond oorspronkelijk uit het woongebouw en de overige daaraan gehechte of daarneven geplaatste getimmerten, die voor den landbouw noodig waren. Tot den hof konde zoo veel grond behooren, dat er bijhoven vereischt werden, om hem goed te bebouwen. Daar werden op geplaatst die onvrijen, welke Tacitus met de vrije *coloni* van zijn land vergelijkt, de liten, laten der volkenregten, de hoorigen van den lateren tijd.

» De goederen van den nevenhof werden geacht te behooren tot den hof, onverschillig of zij daaraan hunnen oorsprong te danken hadden, dan wel door koop, opdragt of eene andere wijze in het bezit des eigenaars van den hof gekomen waren. Tusschen de bruikers van die goederen en den heer ontstond, zoowel door gewoonte als door

(1) Curia tenantium, zegt de Méan observ. 136 n. 4, est fundataria simplex, sed sine jurisdictione; ab eâ deductiones hypothecariæ impetrari possunt sed usque ad saisinam exclusive.

(2) L. A. J. W. Sloet van de Beele, de Hof te Voorst, Amsterdam 1863, § 1.

Digitized by Google

overeenkomst een band van regt en verpligting, van bescherming en ondergeschiktheid, die zich allengs ontwikkelende, langzamerhand een geheel vormde.

» De bruikers der goederen van den hof waren ook onderling verbonden. Zij maakten om zoo te zeggen eene gemeente op zich zelve uit. Zij kwamen op bepaalde tijden onder leiding van den hofheer of van zijnen plaatsvervanger bijeen, niet slechts uit verpligting ten zijnen opzigte, maar ook tot het uitoefenen hunner eigene regten.

» Op deze hofdagen of hofgerigten bezetteden de hoorigen zelve de bank volgens den stelligen regel van het Duitsche rijk *par pari judicetur*. Er ontstond een zamenstel van regten, de hofregten waarvan er onderscheidene in de XIVde eeuw en later zijn in schrift gebragt. » (1)

Het klooster St Gerlach had tevens tienden te *Houthem*, *Oirsbeek* en *Spaubeek*, die gelijk de voormelde cijnskaarten, renten en erfpachten door de Fransche wetgeving zijn afgeschaft. (2).

In 1797 maakten de Republikeinen een begin met den verkoop der eigendommen der proostdij, die meestal door de religieusen, door middel harer *bons* of schuldbrieven ten laste der Republiek, zijn teruggekocht.

Den 13 germinal jaar 5 (2 April 1797) kochten zij het oude Kartuizersklooster te Roermond voor 19,900 en namen er weder haren intrek.

Den 3 floreal (22 April) werden zij voor 127,000

---

(1) Bon Sloet, *De hof te Voorst*, bl. 15-16.

(2) Het tienderegt werd afgeschaft, bij besluit van den 14 Brumaire jaar IV (5 November 1795) waarbij in Belgie het 5de artikel der wet van 21 September 1789, werd gepubliceerd en ten uitvoer gebragt. Eenigen tijd later, bij wet van den 15den Fructidor, jaar IV (1 September 1796) werden de kloosters gesupprimeerd.

Digitized by Google

livres eigenaressen harer oude landhoeve *Heeck*, onder *Hulsberg*, groot 104 bunders.

Den 3 Thermidor (21 Julij) kochten zij terug voor 50,000 livres, de hoeve *Printhagen* onder *Beek*, groot 50 bunder, en den 13 Thermidor (31 Julij) de andere hoef *Printhagen*, gelegen naast de vorige, groot 50 bunders, voor 69,000 livres.

Den 3 Fructidor (20 Aug.) werden zij wederom eigenaressen, overmits 26,400 livres, van zestien bunders en 3 morgen bouw- en weiland onder *Climmen*.

Den 3 Pluviose jaar 6 (22 Jan. 1798) kochten zij door haren zaakwaarnemer Schoenmakers de *Tienhoff* te *Gracht*, onder *Oirsbeek*, groot 34 bunders 7 morgen 10 roeden, voor de som van 280,000 livres, en den 28 Messidor deszelfden jaars (16 Julij 1798) hare hoeve *Cardenbach* onder *Climmen*, groot 34 bunders 39 roeden, voor de som van 212,500 livres.

Later kochten zij ook terug: de hoeve *Rahr* onder *Meerssen*; reeds in April 1797 waren zij in bezit gekomen van het klooster *St. Gerlach*, bevattende binnen zijne muren 7 bunder, 15 groote en 15 kleine roeden, en hebbende aanklevende gronden onder Houthem, 138 bunder, 18 groote en 14 kleine roeden. (Bewijs N° 28.)

Den 23 April werd de oude abdij door eenige nonnen betrokken.

De goederen van St. Gerlach aangekocht door vreemden waren: De hoef te *Walhem* onder *Climmen*, groot 55 bunders 8 morgen, aangekocht den 23 floréal jaar 5 (12 Mei 1797) door J. B. *Paulée* voor de som van 70,000 livres; 12 bunder 3 1/4 morgen akkerland en weiden aangekocht den 23 Vendémiaire jaar 6 (14 October 1797) voor 111,000 livres, door Charles Clément *Roemers*, representant; 12 bunders, drie morgen

Digitized by Google

akker- en weiland onder *Geul*, aangekocht, den 3 frimaire jaar 6, (23 Nov. 1797), door Hendrik *Alberichs* en Leonard *Pijpers*, voor de som van 25,500 livres.

Vele lezers, die meermalen hebben vernomen dat de kloostergoederen hier te lande, wegens het pauselijk verbod van aankoop, maar zelden liefhebbers vonden, zullen verwonderd zijn, dat zulke hooge prijzen voor die goederen besteed werden. Maar men moet hier in overweging nemen, dat deze goederen doorgaans betaald werden in *bons* en assignaten der Republiek die voor dergelijken koop, in volle waarde werden aangenomen.

Sedert den 25 April 1795, tijdstip waarop de gedwongen koers van het papieren geld had opgehoord, daalde deze geldspecie zoo zeer, dat men een pond suiker 400 livres en een pond zeep 200 livres in assignaten betaalde. Weinigen tijd later waren deze geheel zonder waarde, en dienden alleen aan eenige speculanten, om de gekochte domeinen aan de republiek te voldoen. Geen wonder dus, dat er hooge prijzen werden besteed voor den aankoop dier goederen. Deze onverwachte veilingen bragten eene groote verandering in het sociaal leven te weeg. De verbeurtverklaringen, die menig oud geslacht troffen en de oneindig talrijke bezittingen der kloosters en der kerken, verrijkten menigeen zeer gemakkelijk, en verplaatsten al spoedig de magt, die rijkdom geeft.

Wanneer ten gevolge van het concordaat des jaars 1801, de gesupprimeerde kloosters niet hersteld werden, en er ook geen vooruitzigt was tot redres, zochten de kloostervrouwen eene brave, christelijke familie, in wier handen zij het bezit harer eigendommen mogten overdragen. Deze vonden zij in Mathias *Sleijpen* te *Bergerstraat* en diens schoonzoon Jacobus Martinus *Schoenmakers*. Aan dezen stonden zij, omstreeks het jaar 1803,

Digitized by Google

al hare teruggekochte goederen af, en stelden zich te vrede met eene lijfrente. Reeds bij akte van den 22 Junij 1797 was Matheus *Sleijpen*, in bezit gekomen der abdij en der goederen van Houthem. Hij liet een gedeelte der stiftsgebouwen sloopen, en het ander deel, zijnde het kwartier van den proost tot huizing inrigten.

Ook ging Schoenmakers een accoord aan met de religieusen van *Sinnich*; wier hoeve te *Scharn*, het *Kerkje* genoemd, hij tegen eene lijfrente overnam. Daarentegen verkocht hij in 1806, de hoeve van St-Gerlach te Oirsbeek, genaamd de *Tienhoff* aan zijnen neef Jan Willem *Widdershoven*, van Hoensbroeck.

In 1808 droegen de echtelieden Jacob Martin *Schoenmaeckers* en Maria Sibilla *Sleijpen*, gerepresenteerd door hunnen vader Jan *Schoenmaeckers*, de prachtige stiftskerk van St-Gerlach in eigendom over, aan de gemeente aldaar: « L'église de St Gerlach, située dans la dite commune de *Houthem*, appartenant en toute propriété à la dite dame Marie Sibille *Sleijpen*, en qualité d'héritière de feu monsieur Mathieu *Sleijpen* son père, qui en avait fait l'acquisition entre d'autres biens des mains des dames religieuses supprimées de St-Gerlach, selon contrat passé devant Hagemans, notaire à Maestricht le 4 Messidor an cinq, duement enrégistré. »

Het eerste artikel dezer schenking luidt: » La dite église de St-Gerlach est dès à présent et demeurera à perpétuité consacrée au culte catholique, apostolique et romain à l'exclusion de toutes autres réligions ou sectes. » (1)

Tot aandenken aan deze weldaad plaatste men in de kerk dit jaarschrift.

AEDES GERLACI VERSA IN PAROCHIALEM.

(1) Kerkarchief te Houthem St-Gerlach.

Digitized by Google

De stiftsgebouwen en een deel der goederen van St-Gerlach kwamen na het overlijden van J. M. *Schoenmaeckers*, in 1839, aan diens oudste dochter, Elisabeth Walburga, geboren in 1793, en gehuwd met den Wel Edelen Heer Ant. Joseph Frans *Corneli*.

De religieusen schonken van haren kant aan de hersteldo kerk eenige reliquien, welke zij lieten vergezeld gaan van het volgende schrijven: « Les soussignées Dames religieuses de la ci-devant abbaye de St-Gerlach à Houthem, maintenant à Ruremonde, déclarent donner quelques reliques du vénérable corps de St-Gerlach à M. Hermans, curé à Houthem, pour être exposées en public à la vénération des fidèles en notre ancienne église de Houthem.

» Et afin de les donner avec preuves authentiques, nous les donnons sous témoins de J. R. Mathei, curé de Ruremonde, Pierre Ubbels, vicaire à Melick, et Henri Claessen, chapelain de la ci-devant abbaye de St-Gerlach et y domicilié, qui signent les présentes avec nous : S. de Rochaw, B. de Ben, B. de Varo, E. de Wigman, H. Claessen, J. R. Mathei » (1).

De voornaamste reliquien bleven ondertusschen te Roermond in het klooster der Cartuizers, dat steeds door de religieusen bewoond en door haren kapellaan, H. Claessen, bediend werd.

Toen echter in 1841 de kerk en dit klooster door den heer Jacob *Schoenmaeckers*, regter te Hasselt, aan den bisschop van Roermond tot seminarie voor jonge geestelijken werd afgestaan, werden ook de overige reliquien naar Houthem-St-Gerlach teruggevoerd (2).

(1) Kerkarchief te Houthem St-Gerlach.

(2) De opening van het nieuwe Seminarie had plaats den 19 october 1841, in tegenwoordigheid des bisschops, der dekenen van *Venlo*, *Sittard* en *Roermond* en der nieuw benoemde professoren. Zie KERSTEN Journal historique et litteraire, tome VIII.

Digitized by Google

Wij lezen over deze plegtige terugvoering in het *Journal historique et littéraire* (1) het volgende :

«Le 3 août 1841, jour anniversaire, où la belle église de Houthem, fermée par Joseph II, fut rendue au culte, il y a environ trente (trois) ans, eut lieu la translation solennelle des reliques de St-Gerlac, patron de l'église de ce nom. Lors de la suppression des nobles Dames religieuses de Houthem, ce précieux trésor qui se compose du crâne du Saint renfermé dans un buste d'argent, de l'habit de poil et de la croix dont il était porteur en revenant de Jérusalem, fut porté en 1786 à Ruremonde où ces reliques furent exposées à la vénération du publique dans l'église du couvent, que Mgr. Paredis a acquis pour son séminaire. En vertu d'une convention écrite, que feu M. Schoenmakers à faite au nom de la fabrique de l'église de Houthem avec les dames susdites, les reliques, de même que tout le mobilier de leur église devaient retourner à une époque déterminée au lieu qui a eu le bonheur, non seulement de voir naître et mourir le Saint, mais aussi a été pendant plus de six cents ans le gardien du dépôt sacré.

»Le 3 août 1841, à 9 heures du matin, la procession de cette commune se rendit à l'église de Meerssen où les reliques étaient provisoirement déposées depuis leur retour de Ruremonde (2). Après avoir donné la bénédiction avec le saint Sacrement le clergé du canton entonna l'hymne *Iste confessor* et la procession se remit en marche vers Houthem.

»Le buste du Saint fut porté par M. *Eycken*, curé de Houthem, aidé successivement de M. G. *Goffin*, doyen

(1) Kersten, Journal Hist. etc. tome VIII, p. 320.
(2) De overblijfsels waren den 2 Augustus naar Meerssen gevoerd.

Digitized by Google

de Meerssen et de M. *Reynartz*, doyen de Tongres. Quatre prêtres portaient la chasse qui renferme le corps du Saint. Nonobstant la chaleur étouffante cinq à six mille fidèles accompagnèrent la procession avec recueillement en récitant le chapelet. A l'entrée du village les habitants avaient ornés les chemins de verdure, de guirlandes et d'arcs de triomphe ornés le plus souvent de chronogrammes, de vers ou de textes de l'Ecriture Sainte. Sur l'arc qui ornait le portique de l'église on lisait: HIC ORTVS, HIC VICTVS, HIC MORTVVS, HICQVE GERLACI LOCVS. Après la rentrée de la procession une messe solennelle fut chantée et exécutée en musique par l'harmonie de Meerssen. Le rév. Père Bernard, religieux du couvent de Wittem prêcha après l'évangile sur le texte de St-Luc, chap. XVI—33: *Ego vici mundum.* »

Den 14 Julij 1868 werd de kist van den H. Gerlach, rustende in het midden der kerk, andermaal geopend en onderzocht. Men vond er de volgende voorwerpen :

1° Een zeker getal beenderen van den H. Gerlach, zorgvuldig gemerkt, ingepakt en gewikkeld in gele zijde.

2° Een paket met reliquien van verscheidene andere Heiligen, ook gewikkeld in blaauwe zijde.

3° Drie kruisjes, die door bedevaartgangers schijnen vereerd te zijn. Daaronder een dubbel kruis van Caravacca in koper. In Spanje werden kruizen dezer laatste soort veel gedragen tot aandenken aan een wonder, hetwelk in 1227, te Caravacca plaats had (1).

4° De cingel van den H. Gerlach, ingevat in een rood zijden lint, ter bewaring tegen verdere verrotting. Deze gordel bestaat niet uit leder, zoo als gewoonlijk, maar

(1) Zie *Acta sanctorum ad 30 May*, en CORBLET *Revue de l'art chrétien*, *année* 1861 p. 94.

Digitized by Google

uit een gevlecht snoer van wol of kemelshaar, zoo als de kluizenaars dat in de middeleeuwen droegen. Dit kostbaar voorwerp is door de zorg van den Wel Eerwaarden Heer Beckers, pastoor te Houthem, uit de kist genomen en in een nieuw gotisch ostensorium geplaatst.

5° Bij de overblijfsels van den H. Gerlach bevond zich ook eene tuniek met enge mouwen, in den vorm gelijk aan de *dalmatica*, die de bisschop gedurende het pontificaal misambt onder het kasuifel draagt. Dit kleed bestond in verschoten roode zijde, met bezetting en voering van lichtblauwe zijde. Op de borst zag men eene groote plek, bestaande uit fragmenten van een haren weefsel, wat er met tul scheen op gekleefd, en wat zoo broos was, dat het bij de geringste vrijving afviel.

Als voering aan het halsboord en het onderdeel dezer tuniek, ontdekte men gekleurde lappen, die de kundige archeoloog, Dr Bock uit Aken, als een produkt der XIIde eeuw beschouwde. Het waren stukjes purperkleurige zijde, voorzien van hoogroode dessins, voorstellende dier- en plantengroepen, zoo als die in de italiaansche weefsels uit het tijdperk der Hohenstaufen voorkomen.

De tuniek was verder bezet met hoogroode koordjes van zijde, in plaats van galons; en aan de monding der armen waren groenzijden koorden aangebragt, om de mouwen vast te binden.

Dit kleed zal wel nooit een persoonlijk gewaad van den H. Gerlach zijn geweest. Het schijnt veeleer een bisschoppelijk ornaat, waarop men de vermolmde stukjes van het haren boetkleed van den Heiligen, ter betere bewaring, heeft vastgekleefd.

Nadat het stoffelijk overschot van den H. Gerlach door eenen bekwamen geneesheer was onderzocht en geinventarieerd, werden deszelfs reliquien op den 9 April

Digitized by Google

1869, onder veel toeloop van volk openlijk ten toon gesteld, en na eerbiedig in zijde gewonden, en met het bisschoppelijk zegel bekrachtigd te zijn, wederom in de kist gesloten. Deze kist werd nu niet meer geplaatst in het midden der kerk, zoo als voorheen, maar onder de tombe van het nieuw altaar van den H. Gerlach, ter regter zijde der kerk. Wij geven het inventaris en het procesverbaal der reliquien dezer kist, als bijlagen N° 29, N° 30 en N° 31.

Behalve te Houthem wordt het feest van den H. Gerlach plegtig gevierd te *Oirsbeek*, te *Roermond* in de kerk van het Seminarie, te *Horpmael* en te *Houtain-l'Evêque*, bij Borgloon. Deze kerken zijn tevens in bezit van kleine reliquien, die men ook aantreft in de kerk van St-Servaas te *Maastricht*, in die van *Muskigon* (Noord-America) en in handen van eenige partikulieren.

Het sierlijk zegel der proosdij St-Gerlach bestond uit een tweedeelig wapenbord. Regts in een veld van zilver het beeld van den H. Gerlach in staande houding, met den pelgrimstaf in de linker hand en gekleed in het habijt der Norbertijnen; links, in goud, een dobbele rijksarend van sabel met de keizerskroon versierd. De kroon van den arend is boven het schild herhaald. Omschrift: ✠ SIGEL CONVENT. S. GERLACI.

§ VIII.

Lijst der proosten, priorinnen en kapellanen.

De religieusen van St. Gerlach en van Heinsberg stonden oorspronkelijk, zoo lang de goederen dezer beide gestichten onverdeeld waren, onder de leiding van denzelfden proost. Kloostervoogden uit dit tijdperk waren de volgende:

Digitized by Google

I. DEDERIK, verschijnt voor de eerste reis in een diploma van 1180. In 1201 teekende hij den brief van schenking, waarbij Goswijn van *Valkenburg* de kerk van *Geilenkerken* aan het klooster *Heinsberg* af stond. Hij droeg destijds niet den titel van proost maar dien van prior, zoo als blijkt uit den stichtingsbrief des kloosters St-Gerlach, gegeven door Guido bisschop van *Preneste* (1). Het Necrologium van Heinsberg stelt zijnen sterfdag op den 8 Januarij.

II. JOANNES, die de religieusen van *Heinsberg* en *St-Gerlach* voorstond van 1209 tot 1220. Onder zijn bestuur werden de reliquien van den H. Gerlach uit het graf genomen en in eene rijkversierde kist gelegd. De ongenoemde levensbeschrijver verhaalt deze gebeurtenis op de volgende wijs: « 't Is op eenen tijd geschied, dat nog de reliquien, nog het graf van den H, Gerlacus, ja zelver de kerke niet geërt en na behooren onderhouden wiert, ten gevolge der onachtzaamheid der bewoners des kloosters; zoo dat in de kerk den oogst gebermt werd, en dàt men aen het hooft van den Heiligen dorschte en de muizen aldaer in het stroo woonden en nestelden. En ook de rivier, die daar voorbij passeerde, eenmael zoo ver was overgeloopen, dat ze in de kerk hare wateren storte en over het graf van den Heiligen stroomde, en de heilige overblijfsels door het slijkerig water besmeurd werden.

» Alzoo nu het huys des gebeds aldus geworden was een huys van desolatie, en de plaets des heiligdoms eene dorsvloer van kaf, en de heilige reliquiën daer tusschen lagen in het slijk der wateren, zoo zag een der religieusen, aen wiens getuygenis niet te twijfelen is,

(1) KREETZ, Parth. Heinsb. p. 218.

Digitized by Google

's morgens wanneer hij eenig huiswerk verrigtte, eenen bijzonder eerwaerdigen man door het huys passeren langs het vuur waer zich eenige personen zaten te warmen. Hij was gekleed in klederen van wit laken, met eene *tunica*, scapulier en cingel volgens de manier der broeders onzer orde (1), gaende met een bedroefd aengezigt, als of het hem griefde dat het huys des Heeren zoo verlaten lag.

» De maere dezer verschijning is verspreid onder de broeders van *Heinsberg*; en de eerbiedwaardige Heer *Jan* proost van Heinsberg, zulks vernomen hebbende, heeft werklieden in 't werk gesteld, en eene graftombe van kostbaren arbeid boogsgewijze doen oprigten, en eene passende kist van schrijnwerk doen maken. Ende vergaderd hebbende de clergie ende eene groote menigte volks, zoo hebben zij de H. gebeenten van Gerlach uit de aerde geligt, met wijn afgewasschen, en onder het zingen van gewijde lofzangen eerbiedig gelegd in de kist en onder het boogwerk gesteld, zoo als dit nog heden te zien is. » (2)

De proost Jan van Heinsberg was in 1217 tegenwoordig bij het opmaken der schenkingsakte der kerken van *Hunshoven* en *Hoëngen* aan de proosdij Heinsberg. Het *Necrologium* van St-Gerlach vermeldt onder hare proosten een Joannes de *Arena*, die twaalf pond was en acht griefen, (3) voor presentiegeld besteedde. Wie deze Joannes *de Arena* geweest is kunnen wij niet zeggen.

---

(1) De schrijver was een lid der orde van Premonstreit.

(2) Hugo, in zijne *Annales præmonstrat.* en na hem Kreetz *Histor. Nobilis Parth. Heinsbergensis* p. 221, plaatsen deze gebeurtenis onder het bestuur van den Heinsbergschen proost Jan III, omstreeks het jaar 1250. Maar wij bemerken dat het klooster van St-Gerlach toen reeds lang van dat van Heinsberg gescheiden was.

(3) Eene grief of grype is een muntstuk van tien gulden tien stuiver Luiksch.

Digitized by Google

III. GISELBERT, proost van Heinsberg en St-Gerlach, was in 1217 cellerarius te Heinsberg, en verschijnt in 1223 als proost, in een schenkingsbrief der tiende van *Geilekirchen* en *Horst* aan het klooster Heinsberg. Zijn sterfdag werd door de religieusen herdacht op den 12 April.

Omstreeks het jaar 1225, werd St-Gerlach van Heinsberg gescheiden tot een klooster voor adelijke jufvrouwen ingerigt en onder eenen afzonderlijken proost gesteld. De personen, die aanvankelijk deze waardigheid bekleedden, zijn ons niet bekend. Daarom plaatsen wij hier eenige oversten wier leeftijd onzeker is, maar waarvan eenigen in de eerste tijden der stichting schijnen geleefd te hebben; zij waren:

IV. *Bernard van Assendorff.*

V. *Arnold*, die 30 solidos aan het klooster schonk. Zijn sterfdag wordt op den 10 Augustus in het Necrologium herdacht.

VI. *Bartholomeus Without*, schonk volgens het Necrologium 130 gulden voor een jaardienst.

VII. *Ægydius Saverode*, stierf volgens het Necrologium den 5 Augustus.

VIII. *Willem van Oyst*, die eene jaarlijksche rente van vier grooten schonk.

IX. *Herman van Dulcken*, schonk eene erfrente van vier vaten koren, te leveren 's jaars omtrent Pinksteren. Zijn sterfdag is volgens het Necrologium den 11 September.

X. *Henricus*, die aan de kerk een kasuifel schonk.

XI. N. N. *De Winoven*, stierf volgens het necrologium den 4 october.

XII. *Edmond.*

XIII. *Hendrik van Aken* (de Aquis), kanonik van *Beaurepart* te Luik.

Digitized by Google

XIV. *Hendrik Creit*, die volgens het obitorium van *Steinfeldt*, den 8 Julij overleden is.

XV. *Peter Engelberti*, komt voor in het Necrologium den 15 Julij.

De leeftijd der volgende proosten is genoegzaam bekend.

XVI. Wilhelmus, kanonik der abdij *Averbode*, was proost in 1279 en in 1287. Tijdens zijn bestuur werden de reliquien van den H. Gerlach andermaal verheven en deftiger geplaatst.

XVII. Joannes, proost van St-Gerlach, verschijnt in 1299, 's daags voor het feest van St-Petersbanden, als getuige eener akte, waarin Hugo *De Fays*, abt van *Floreffe*, en Adolf van *Dollendorp*, abt van *Steinfeldt*, een verschil slechten betrekkelijk de pastorij van *Venlo*. Zijn opvolger was:

XVIII. Willem van Libbeke, kanonik van *Averbode*. Hij komt voor als proost in 1304. Het necrologium van *Averbode* plaatst, zijnen sterfdag, op den 29, en dat van *Keyserbosch* op den 30 September.

XIX. Godfried, kanonik van *Averbode*, leefde in 1314. Het necrologium van *Keyserbosch* stelt zijnen sterfdag op den 14 Mei.

XX. Nicolaas, kanonik van *Hamborn*, werd in 1325 proost te *Fussenich*, bij Duren, en stierf aldaar in 1338. Hij was de laatste kanonik die deze waardigheid bekleedde.

XXI. Dederik Knehart, was proost in 1383.

XXII. Rinckhart, kanonik der abdij *Steinfeldt*, stierf den 9 Mei 1419.

XXIII. Herman Blyoff, was proost in de jaren 1405 en 1485.

XXIV. Oliverius van Aspe, werd omstreeks 1507, in zijn bestuur bevestigd door den abt van *Premonstreit*, waartegen Mathias *de Thurne*, abt van *Knechtstede*, pro-

Digitized by Google

testeerde, op grond dat de vorige proost van St-Gerlach door zijnen voorganger was bevestigd; dit geschiedde echter zonder gevolg, want St-Gerlach was een dochtersticht van *Heinsberg* en dit eene filiaalstichting van Premonstreit. Oliverius bedankte den 26 Mei 1516. Onder zijn bestuur, in 1514, werd te Oirsbeek eene nieuwe kerk gebouwd.

XXV. HENDRIK ENGELEN, van Ellentz, kanonik uit de abdij *Steinfeldt*, eerst pastoor te *Schleiden* in de Eifel, prior te *Niederehe* bij Kerpen, en dan in 1517 proost te St-Gerlach, alwaar hij den 24 October 1523 stierf.

XXVI. HENDRIK DE WEVER of DE WAVER, geboren te Schleiden, kanonik te *Steinfeld*, werd in 1533 prior te *Reichsteyn* bij Montjoie, en proost te *St-Gerlach*, nadat de kanonik Gerard *Thurn*, deze waardigheid van de hand had gewezen. Hij stierf, na het klooster goed en lang te hebben voorgestaan, den 28 Junij 1551.

XXVII. EGYDIUS BRUEL, geboren te *Montjoie*, kanonik te *Steinfeldt* en voormaals pastoor te *Wehr*, bij Andernach; werd benoemd in 1551 en stierf te *St-Gerlach* den 14 October 1555. Zijn gedenkdag wordt in het Necrologium op den 20 Augustus gehouden.

XXVIII. JAN VAN DER PORTEN, kanonik der adelijke abdij *Hamborn* bij Duisburg, werd door een en twintig chanoinessen tot proost gekozen, en beleefde hatelijke tijden; hij verwierf den 19 November 1570 van den hertog van Alba, eene saufgarde voor zijn klooster tegen de invallen en afpersingen der krijgslieden. Uit dit stuk blijkt dat destijds te St-Gerlach zeven en dertig nonnen uit de edelste geslachten van ons vaderland aanwezig waren. De proost *van der Porten*, werd bedankt in 1575 en stierf te *Hamborn* in 1577.

Digitized by Google

XXIX. Erasmus Ghoye, uit het land Valkenburg, kanonik van *Beaurepart*, werd proost gekozen in 1575, en in die waardigheid bevestigd door brieven van den generaal der orde, gegeven te Premonstreit den 15 April en den 7 November van dat jaar.

Ghoye heeft zich verdienstelijk gemaakt door de uitgave van het oude leven van den H. Gerlach, omstreeks het jaar 1225 door een lid der orde van Premonstreit, die blijkbaar te St-Gerlach vertoefd had, geschreven en opgesteld. Dit werkje verscheen onder den titel van: *Vita beati Gerlaci Eremytæ, quam edidit Erasmus Ghoye præpositus Sti-Gerlaci.* Maastricht, bij Joannes *Ghely*, gezworen drukker, 1600, in-4to; ook afgedrukt door de Bollandisten *Acta Sanctorum*, ad 5tum Jan. tom I.

Dit werkje werd in het vlaamsch vertaald door Cornelius *Thilmans*, guardiaan der P. P. minderbroeders te Maastricht, onder den titel van: *Het leven van den H. Gerlacus, belijder en Eremyt, der orde van Premonstreyt, uytgegeven op bevel van den Heer Henricus Cuyckius, bisschop van Roermond*, Maestricht 1612, in-32.

Ook eene fransche vertaling zag het licht onder den titel: *La vie et miracles de St-Gerlace, hermite et confesseur de Jésus Christ, traduit de l'original par un religieux hermite de l'ordre de St-Augustin.* Doornik 1618, in-32. Deze vertaler was pater Jan *Neeffs* of *Nevius*, die destijds te Maastricht resideerde en wegens verscheidene theologische schriften bekend is.

Erasmus Ghoye stierf te St-Gerlach, den 5 Julij 1612.

XXX. Lambertus Woet, uit de abdij *Leffie*, bij Dinant, vroeger pastoor te *Cisogne*, werd den 10 Julij 1612 tot proost gekozen. Daar deze keuze, zoo het scheen, niet wettig geschied was, verrezen eenige moeijelijkheden die door den brief van bevestiging, den 7 Augustus door den

Digitized by Google

generaal der orde François de *Longprez* gegeven, niet geslecht werden.

Woet liet zich door notaris en getuigen in bezit der proosdij stellen. (Zie bijlage N° 21.) De generaal der orde verklaarde den 2 Mei 1619, dat de nonnen van St. Gerlach het privilegie hadden eenen proost te kiezen uit welk klooster zij goed vonden, en deze omstandigheid de benoeming van *Woet* diensvolgens niet ongeldig maakte. (Zie bijlage N° 22.) Eerst wanneer hij den 30 April 1622, den eed als proost, te Premonstreit in handen des generaals had afgelegd, werd de wettigheid zijner benoeming niet meer in twijfel getrokken. Onder zijn bestuur werden in 1628, door den abt van *Scheida* de nieuwe statuten der orde afgekondigd, en in den loop van het volgend jaar door den abt van *Floreffe* hand gehouden aan derzelver executie. Lambert *Woet* stierf volgens het Necrologium van *Reckhem* den 30 julij 1632.

XXXI. Johannes Fraisinne, kanonik der abdij *Floreffe*, S. Theol. Bac., vroeger abt der abdij *Wesel*, werd bij de verovering dezer plaats door de Hollanders gevangen. Na een jaar hechtenis, door tusschenkomst der Fransche regering in vrijheid gesteld zijnde, werd hij in 1632 tot proost van St. Gerlach benoemd. Onder zijn besluur, werd in 1655, een groot gedeelte des kloostersin asch gelegd. Uit vrees voor de Hollanders, die in het land Valkenburg alles wat maar geestelijk was met vuur en zwaard bezochten, moest *Fraisinne* andermaal het land verlaten. Hij stierf te Premonstreit den 17 Mei 1660.

XXXII. Cleophas Kegel, kanonik der abdij *Floreffe*, werd den 11 December 1660 tot proost gekozen; hij beleefde de verdeeling der landen van Overmaas, en deed

Digitized by Google

alle moeite om het klooster St. Gerlach van eenen gewissen ondergang te redden. In 1670, wanneer het generaal kapittel vergaderde, legde Cleophus *Kegel* zijne waardigheid neder.

Na zijne verwijdering drongen de nonnen bij den H. Stoel aan, om niet meer door eenen proost, maar door eenen herroepelijken prior bestuurd te worden. Maar hare pogingen bleven vruchteloos.

XXXIII Johan Maternus, kanonik der abdij *Beaurepart* en pastoor te *Simpelveldt*, werd den 11 December 1670 tot proost gekozen. Hij stierf den 11 October 1672.

XXXIV. Gerard van den Elst, prior te Grimberge, stond eenige maanden als overste of prior aan het hoofd der proostdij.

XXXV. Joseph Bartholomeus van den Stein, kanonik der abdij *Beaurepart*, werd den 26 November 1674 tot proost gekozen, en in den loop van het volgende jaar door brieven van maintenue door den raad van Brabant in zijn ambt bevestigd. In 1700 was *Van den Stein* een grijze man, aan vele ziekten en gebreken onderworpen, die de rest van zijn leven in vrede wilde doorbrengen; daarom resigneerde hij in Junij van dat jaar zijne functiën in handen der abten van *Tongerloo* en *Heylessem*, visitatoren der orde.

De chanoinessen in kapittel vergaderd kozen nu Frans *van Cauwenberg* tot coadjutor met het regt van opvolging.

Ter vereffening der rekeningen tusschen den proost en zijnen coadjutor werden benoemd de heeren Laurens *de Brassines*, keizerlijke raadsheer en oud-borgemeester van Luik, Gerard Theodoor *de Bossart*, advokaat te Luik en Melchior de *Bonnameau*, raadsheer en oud-borgemeester te Luik.

Digitized by Google

Deze oordeelden dat *Van den Stein*, nog had te ontfangen 750 imperialen; dat het klooster tot zijnen last zou nemen een jaargetijd te houden op den verjaardag van *Vanden Steyns* overlijden. De gelden aan hem verschoten door de priorin en de freule *de Pollart* bleven ten laste des kloosters. Verder zou *Van den Steyn* eene lijfrente van 217 imperialen ontvangen, en zich onder eed verpligten alle gelden, akten, documenten en registers der proostdij aan zijnen coadjutor over te geven.

Dit vergelijk werd den 27 December 1700 getroffen, en door de Vrouw en door de Kloosterjufvrouwen van St-Gerlach goedgekeurd. Hare namen waren Catharina Sibilla *Hoen van Carthils*, Maria Ernesta *de Schellart*, J. C. M. *de Rickelt*, Catharina Elisabeth *de Rhoe d'Opsinnich*. De proost Barth. *Van den Stein* stierf den 27 October 1704.

XXXVI. Franciscus van Cauwenberg, geboortig van *Thienen*, kanonik der abdij *Heylissem*, S. Th. L., president van het Nobertijnsch collegie van Leuven, werd den 11 Julij 1700, door een diploom van Michel *Colbert*, generaal der orde als coadjutor bevestigd. Hij werd den 17 Julij 1701 door de abten van *Tongerloo* en *Heylessem*, in tegenwoordigheid der prelaten van *Beaurepart* en *Leffie* in bezit der proosdij gesteld. Onder zijn bestuur werd het gansche klooster herbouwd, en het plan ontworpen ter bouwing eener nieuwe kerk. *Van Cauwenberg* overleed te St. Gerlach den 28 Febr. 1718, en werd in de kerk begraven.

XXXVII. Franciscus van Pelt, geboortig van *Maastricht*, kanonik der abdij Heylissem, was achtervolgens kapellaan te St. Gerlach, pastoor te *Millen* en te *Pendrin*. Nadat hij twaalf jaren in deze laatste parochie vertoefd had, werd hij den 27 Maart 1718 tot proost van St. Gerlach

Digitized by Google

gekozen en door den abt van *Knechtstede*, Michel Keul in bezit zijner functie gesteld. *Van Pelt* trad in de voetstappen van zijnen voorganger, herstelde de abdij en bouwde eene nieuwe kerk. Hij stierf na tien jaren en zes maanden St. Gerlach te hebben voorgestaan, den 27 Augustus 1728 's avonds ten acht ure, in den ouderdom van 63 jaren, waarvan hij er 41 als religieus en 39 als priester had doorgebragt. Zijn grafsteen ligt in de kerk. Van Pelt is opsteller eener korte Notitie over het klooster St. Gerlach, die Hugo in zijne *Annales Præmonstratensium* in het licht gaf.

XXXVIII. Herman Jacob Christophori, geboortig van *Keulen*, kanonik der abdij *Knechtstede*, en kapellaan te St. Gerlach, werd tot proost gekozen, den 18 September 1728, en den 3 October daaropvolgende door Claude Honoré *Lucas*, generaal der orde, in zijne waardigheid bevestigd. Na een bestuur van zeven jaren legde hij wegens zwakheid van gezondheid den 14 Mei 1735 in handen van Christiaan *Steinhewer*, abt van Steinfeld en Leonard *Jansen*, abt van Knechtstede, commissarissen der orde, zijn ambt neder, onder voorwaarde dat hij eene jaarlijksche lijfrente van 200 imperialen uit de inkomsten des kloosters mogt genieten. Deze rente werd hem toegestaan uit naam des kloosters door Maria Isabella Judith *de Petersem*, vrouw van St. Gerlach, Joanna Maria *de Copis*, subpriorin en Thereza *Darvajola de Onate*. (1) Christophori leefde nog in 1737.

XXXIX Henricus Casteel, geboortig van *Keulen*, kanonik der abdij Knechtstede en kapellaan te St. Gerlach, werd den 17 Mei 1735, in tegenwoordigheid der abten van *Steinfeld* en *Knechtstede*, tot proost gekozen, en den

(1) Kerkarchief te Houthem St-Gerlach.

Digitized by Google

27 daaropvolgende door den generaal der orde in deze waardigheid bevestigd. Casteel schonk in 1736 eenige reliquien van de H. Lucia aan de kerk van *Oirsbeek*, en verzorgde in 1745 eene nieuwe uitgaaf van het *Leven van de H Gerlacus*, die hij aan de priorin des kloosters, Maria Judith Isabella *de Petersem de Printhagen*, opdroeg. Hij stierf den 2 December van hetzelfde jaar.

XL. MATHIAS DE LA HAYE, geboortig van *'s Hertogenrade*, kanonik der abdij *Knechtstede*, werd den 28 November 1745 tot proost gekozen, en stierf den 20 September 1747. Zijne asch rust te St-Gerlach.

XLI. ABRAHAM LINDENLAUFF, geboortig van *Eupen*, kanonik der abdij *Knechtstede* en kapellaan te St-Gerlach, werd als proost gekozen den 11 October 1747, onder het voorzitterschap van Daniel *Closset*, abt van *Beaurepart*. Deze proost leefde nog in 1757.

XLII. MAXIMILIAAN JOSEPH SILMEN, geboortig van *Bonn*, kanonik der abdij *Knechtstede*, komt voor als proost in 1765 en 1793. Hij verzorgde in 1790 eene nieuwe uitgaaf van het *Leven van S. Gerlacus*, Roermond bij G. Gruyters, in-32. Na zijne dood kwamen de gesupprimeerde nonnen onder de leiding van *Joannes Henricus Claessen*, geboren te *Gangelt*, kanonik der abdij *Knechtstede*, die in 1813, in den ouderdom van 51 jaren overleden is. Hare laatste zielbestierder was wijlen de Wel Eerw. Heer Johannes Augustinus *Rossié*, directeur van het collegie te *Roermond*, overleden den 17 Augustus 1846.

LIJST DER PRIORINNEN.

I. Ida VAN CORTENBACH. Hare familie voerde in goud drie banden van keel.

Digitized by Google

II. Mechtildis VAN HULSBERG genaamd SCHALOEN, voerende in zilver drie koekjes van keel.

III. Aleydis VAN HOUTHEM. Deze vier priorinnen, zijn niet chronologisch bekend.

IV. BASILIA bloeide omtrent het jaar 1208.

V. Katharina DE VIVEREN of VAN DEN WEYER leefde in 1363. De familie Van den Weyer voerde een schild van hermelijn met eene fasce van goud, beladen met drie schelpen.

VI. Katharina DE RIVE, leefde in 1375.

VII. Mechtild VAN ELLER, stierf in 1402.

VIII. Gertrudis VAN BOELSBECK, voerende in sinopel eene fasce van zilver. Zij liet in 1419 de negende van Mesch verheffen als leengoed. Na hare dood ontving dit goed, in 1427 Nicolaas van Valkenburg, kanonik te St Croix in Luik, en Nicolaas, zoon van Jan van Viset.

IX. Margreta VAN DER AA, overleed in 1465.

X. Isabella VAN TZEVEL, overleed den 26 Augustus 1587 aan de pest, met 14 harer medezusters. Zij had Anna van *Beusdal* als suppriorin. De familie Van Tzevel, voert eene zilveren tralie in een veld van keel.

XI. Maria VAN TZEVEL, bloeide in 1599 en had Katharina *Van Tzevel* tot suppriorin.

XII. Margareta DE FOSSEROUL, geboortig van Maastricht, werd priorin gekozen in 1617 en overleed den 15 October 1655. Zij was dochter van Caspar de Fosseroul en Agatha de Goye. Fosseroul voert drie klokken van sabel in een veld van azuur 2—1.

XIII. *Agnes* HOEN VAN CARTILS, dochter van Johan *Hoen van Cartils* en Maria van *Hulsberg*, *genaamd Schaloen*, overleed den 3 Junij 1680. Hare familie voerde een gouden kruis op keel.

XIV. *Margaretha* DOBBELSTEYN VAN DOENRADE over-

Digitized by Google

leed den 19 November 1683. Haar familiewapen was, in zilver een rood slangenkruis van acht koppen waarop een dobbelsteen van zilver bezet met vijf punten 2—1—2

XV. *Joanna Sophia* VAN EYCK, overleed den 7 Mei 1707. Hare familie voerde in zilver drie palen van sabel.

Na de dood van Joanna Sophia *van Eijck*, werd door tusschenkomst van den proost van *Cauwenberg*, eene non uit het klooster *Mariastern*, te *Essig* bij Keulen, met name *Anna Clara Fredericks*, naar St-Gerlach ontboden, om aldaar, onder den titel van priorin eene hervorming in te voeren. Maar deze poging mislukte. Anna Clara *Fredericks* keerde naar *Mariastern* terug en werd aldaar priorin in 1713.

XVI. *Sibilla Magdalena* barones VAN RICKELT, overleed den 20 April 1721.

XVII. *Francisca Isabella* DE RAVESCHOT DE CAPELLE dochter van Robert van *Raveschot*, heer van Voorde en van Maria Cath. Standart, overleed te Knechtstede, den 2 Mei 1733. Hare familie voerde op goud drie raven van sabel. Een harer broeders Hieronymus de Raveschot was abt der vermaarde abdij Postel (1).

XVIII. *Maria Judith Isabella* DE PETERSHEM VAN PRINTHAGEN, werd priorin van St-Gerlach gekozen den 11 Mei 1733. Aanvankelijk verzette zich deze priorin te-

---

(1) Zijn grafschrift in de kerk aldaar luidt:

D. O. M.

Raveschot.	Hic conditus jacet	*Standart.*
Hastrecht.	Rev. Dnus. Hieronimus	*Boecop.*
Gendt.	Raveschot de Cappelle,	*Hausart.*
Malsen.	Hujus cænobii abbas VII,	*Barel.*
Schellardt.	Aetatis anno LXVIII,	*Schomberen.*
Malsen.	Pastor olim in Luyxgestel	*Boecop.*
Sallant.	obiit 7 febr. 1726.	*Engueran.*
Wyck.	R. I. P.	*Wijnberge.*

Digitized by Google

gen de afsluiting des kloosters, maar veranderde later van gevoelen. Zij stierf den 8 November 1755.

XIX. *Theresia* gravin D'ONATE DE GOMOND, geboren te Brussel in 1699, werd priorin in 1756, overleed te Roermond den 16 September 1787, oud 88 jaren. De graven van *Onate* voeren op zilver eenen boom van sinopel, bezet met twee wolven.

XX. *Sophie* barones DE ROCHOW D'OBERHAUSEN, geboren te Simpelveldt in 1751, priorin sedert 1787, overleed te Roermond in 1813, oud 62 jaren. De familie van *Rochow*, die te *Simpelveldt* woonde, voerde in een veld van goud drie rotsen van sabel.

LIJST DER KAPELLANEN.

Onder de kapellanen, tevens beneficianten der abdij komen voor in het *Necrologium* : Willem de *Blisia* ✠ 19 Junij; *Reiner* ✠ 28 Junij; Johan *Cupenbinder* ✠ 11 Julij; Hendrik *Pistoris* ✠ 14 Julij; Gerard van *Brakelen* ✠ 19 September; Johan *Angeli* ✠ 2 October; *Godfried* ✠ 3 October. Verder troffen wij als kapellanen :

Mathias *Damen* J. U. L. pastoor te Valkenburg in 1466.

Mathias *Bosman*, kapellaan bij het stift van St-Servaas te Maastricht, had in 1469 de opbrengst der altaren van St-Joris en St-Sebastiaan, in de kerk van St-Gerlach, overgedragen aan G. de Nivelle.

Frans *Van Pelt*, in 1705, later proost.

Engelbert *Schaw*, kanonik uit de abdij Steinfeldt, 1711 en 1714.

Herman Jacob *Christophori*, in 1726, later proost.

Hendrik *Casteel*, 1732, later proost.

Abraham *Lindenlauff*, van Eupen, 1746, later proost.

Petrus *Maurer*, 1786.

Digitized by Google

Jan Hendrik *Claessen*, geboren te Gangelt, laatste kapellaan des kloosters, 1790. Overleed te Roermond in 1813.

§ IX

Necrologium der adelijke proosdij St-Gerlach.

„ Welck cloister ende Godshuys gefundert ende gesticht is, in die ere Goits en des guede S. Geerlachs, bij die Heren van Valkenborg, die daar begraven liggen ende die renthen daertoe gegeven ende gelaeten hebben, daer men alle daghen Goits dyenst vroich inde spade devotelick ende fromelick doet. „ PHILIP I, hertog van Bourgondië.

Aan het hoofd der Boekerij van Arras, in Frankrijk, stond over eenige jaren een man, zoo eervergeten, dat hij de handvesten, die hem ter bewaring waren toevertrouwd, op de schandigste wijze verminkte, van de rijkstgekleurde initialen en miniaturen ontdeed, en die voor goed geld verkocht.

Met zekere bibliographische verontwaardiging noemt Sir Thomas Philips dezen eerloozen ambtenaar *Homo pessimus*. Ook wij zijn genegen met een dergelijk woord het vandalismus te bestempelen, wat aan ons *Necrologium* gepleegd werd; want een lot, minder edel dan dat der snippers uit de bibliotheek van Arras, die in de cartons van kunstliefhebbers overgingen, was dit handschrift beschoren.

Het was bestemd om gelijksoortige hoopjes belgische, pruissische en hollandsche centen in gladde rollen, aan de twee einden netjes geplooid in te pakken, een ding wat wij Limburgers *Kahotten* noemen. Reeds waren de eerste en de laatste bladzijden van het handschrift verscheurd en tot gemeld doel verbruikt, wanneer een onzer vrienden, de Wel Eerw. Heer Beckers, pastoor van Hout-

Digitized by Google

hem, het *Vandalismus* ontdekte, en de rest van het stuk van een gewissen ondergang redde.

Wij geven het geredde en door oude nieuwsbladen verzette fragment hier terug, zoo als het voor ons ligt, ons alleen vergenoegende hier en daar eene noot tot opheldering er bij te voegen. Het stuk is op stijf papier door meerdere handen geschreven. De oudste aanteekeningen zijn uit een ander handschrift overgenomen, en de namen der kloosterzusters in gotische letters nagebootst. De oudste weldoeners bekleeden doorgaans de eerste plaats op ieder dag.

Men noemt *Necrologium*, *Obitorium* of *Elenchus* een chronologisch register, waarin de leden, beschermers en weldoeners eener kerk of klooster worden ingeboekt. In collegiaal dom- of stiftskerken worden deze personen op hunnen sterfdag herdacht, en hunne namen tusschen het zingen der *Prima* voorgelezen, en in de gebeden der aanwezigen plegtig aanbevolen.

Ook vindt men er dikwijls aangeteekend de sterfdagen der regerende Heeren, Vorsten en Koningen, zoo dat een Necrologium, dat steeds door tijdgenooten werd opgesteld, voor de tijdrekenkunde zeer nuttig kan wezen. Het onze bepaalt den sterfdag van verscheidene Heeren van Valkenburg.

Ons Necrologium is tevens van gewigt voor de adelijke familiën van dit gewest. Men weet dat in de Nederlanden meerdere adelijke vrouwenstiften aanwezig waren, waar alleen dochters van aanzienlijke huizen, die zestien adelijke wapenkwartieren onder eed en getuigen bevestigden, mogten aangenomen worden. Tot deze soort van kloosters behoorden de rijksabdij *Thorn*, en de stiften *Munsterbilsen*, *Susteren*, *Andenne*, *Nivelles*, *Mons* en *Moustier-sur-Sambre*.

Digitized by Google

Buiten deze hoogadelijke instellingen waren over ons land eene menigte geestelijke vergaderingen verspreid, waar niet, gelijk in de bovengenoemden eene overoude afkomst, dan toch degelijke blijken van adeldom gevergd werden. Tot deze soort noemen wij, in onze streken, de abdij *Hocht* bij Maastricht, het klooster *Sinnich* bij Aubel, het *Munsterstift* te Roermond en de proosdij *St-Gerlach*, bij Valkenburg.

Het Necrologium leert ons, dat dit laatste gesticht onder zijne bijzondere weldoeners telde de Heeren en dynasten van *Heinsberg*, *Valkenberg*, *Gronsfeldt*, *Steijn*, *Nassau*, *Wittem*, *Brederode*, *Luxemburg*, *Gelderland* enz. en dat er kloosterdames gerecruteerd werden uit de edelste geslachten van den lande, zoo als er zijn: de *Huyn van Amstenraedt*, de *Hoen van Hoënsbroeck*, de *Hoen van Cartils*, *Hulsberg van Schaloen*, *Beisel van Gimnich*, *Bensenrade*, *Berg genaempt Trips*, *Binsfeld*, *Bocholt*, *Bongart*, *Broich*, *Collin van Beusdael*, *Eyll*, *Goir*, *Eynatten*, *Leerode*, *Pallant*, *Becx*, *Pollart*, *Rochow*, *Schellard van Schinnen*, *Spies*, *Horion*, *Cortenbach*, *Bentinck*, *Dobbelsteyn van Doenraedt*, *Schaesberg*, *Chut*, *Bredenrode*, *Ellerborn*, *Strijdhagen*, *Horrich* en meer anderen, te veel om te noemen.

Zie hier het besproken fragment.

Commemoratio Episcoporum, Abbatum Sacerdotum, Sororum et benefactorum hujus monasterii.

. . . . . .

. . . . . .

Mense majo.

Duodecimo Kal. (21 Maji). Commemoratio Trudæ de *Schaefsberg*. — Mechtildis de *Bemelen*.

Undecimo Kal. (22 Maji) Mechtildis. — Henrici.

Decim. Kal. (22 Maji) Juttæ de *Houthem* sororis nostræ.

Digitized by Google

—Joannis de *Wetthem* et uxoris suæ Margarethæ. — Gerardi de *Nutte*—Beatricis—Henrici de *Strobeek* et uxoris et filiorum.

Nono Kal. (24 Maji) Godefridi militis de *Brederode.*— Leonardi de *Tzevel* prioris monasterii Sancti Cornelii in Munster.—Theodorici sacerdotis.—Mechtildis laicæ.

Octavo Kal. (25 Maji) Aleydis *Fynatten* sororis nostræ et benefactricis singularis. — AMILIÆ sororis nostræ. — Michælis *Galli* et Helwigis uxoris suæ. — Mechtildis.— Henrici—Annæ de *Thoren* conventus ancillæ.

Sept. Kal. (26 Maji) Sophiæ de *Overhagen.* — Joannis de *Brust* et filiorum ejus —Aleydis de *Geleyne* et Beatricis filiæ. — Udoni militis. — Heilwidis ancillæ nostræ.— Adæ Opilionis. — Reineri *Schreurs* hortulani obiit 1800.

Sexto. Kal. (27 Maji) Domicellæ Elisabeth de *Heimersbach* (1) chanonissæ de *Essen* —Elisabeth sororis nostræ —Jutta sororis nostræ—Godeschalci—Gertrudis *Schoenmakers* laicæ sororis nostræ obiit 1812 julii 12.

Quinto Kal. (28 Maji) Annæ ROE (2) sororis nostræ de qua habemus rosarium argenteum, quadraginta tres florenos brab. cappam sericam, dalmaticam de albo damastico et unam albam. — Reineri dicti *Vorst* — Simonis de *Juncis*, Michaëlis, Aleydis sororis.

Quarto Kal. (29 Maji) Elisabeth — Elisabeth *Schertscheiden* — Juttæ sororis nostræ — Odæ de *Hagen.* — Heriberti canonici.

Tertio Kal. (30 Maji) Heinrici *de Nassouwen* dicti de *Reinersteyn* et uxoris suæ *de Moriamus*, a quibus habuimus centum florenos hornenses — Joannæ *de Heiden.*— Tilmanni *de Kreft* — Henrici. — Item fratrum et sororum de *Myhden.*

---

(1) Merode-Heimersbach.
(2) Rhoe d'Opsinnich.

Digitized by Google

Pridie Kal. (31 Maji) Domini *de Haren* benefactoris specialis. — Mellæ. — Aleydis. — Mariæ *Voestermans*, conversæ nostræ obiit 1669.

Menso Junio.

Kal. Junii (1 Junii) Commemoratio Goude sororis nostræ et benefactricis—Mechtildis *de Hauthem*—Everardi et Aleydis — Sophiæ — Catharinæ *de Esschen*, benefactricis.

Quarto non. (2 Junii) Joannis *de Eynatten* et uxoris Margarethæ *de Pallant.* — Josinæ. — Margarethæ *Rotten*, professæ nostræ — Elisabeth *de Here* sororis nostræ— Hilbrandi. — Elisabeth — R. D. J. Henrici *Claessen* can. Knechtstedensis, confessarii nostri obiit 1813 ætatis 51.

Tertio non. (3 Junii) Blitzæ *de Colonia* sororis nostræ.— Joannis *de Vivario* et Idæ uxoris ejus et liberorum.— Joannis *de Arca* et Lillæ uxoris ejus et liberorum.— Fratris Joannis.—Sewegisis.—Godefridi.

Pridie nonas (4 Junii) Domicellæ *de Nefell.* — Catharimæ *de Stralen* — Aleydis *de Schaesberg.* — Agnetis *Starmans.*

Nonis (5 Junii) Petri *de Brucke* militis. — Rolmanni *Hoen* (1).—Joannis *Vos* de *Houthem* et Catharinæ *de Baeckhoven.*—Pauli militis.—Comitis de *Lutzenborch* et fratrum suorum et omnium aliorum interfectorum. (2)

---

(1) Rolman Hoen van Hoensbroeck, heer van half Hoensbroeck werd den 25 Mei 1516 bij den leenzaal van Curingen beleend met de halve Heerlijkheid *Beverst*, bij Bilsen, met het regt van te mogen zetten « eynen scoltet ende scepenen in die voors. Heerlicheyt gelykerwyse als wy, eyn greve van Loen, setten eynen scoltet ende scepenen in die andere half heerlicheyt voors. ende eyn jegelyck zyne sonderlinge plats en dingbanck vuer recht te doen. » Den 22 Januarij 1574 werd Rolmans weduwe Elisabeth van Hulsberg, in naam van haren oudsten zoon Jan Hoen met de helft van Beverst beleend.

(2) De gedenkdag van den bekenden slag van *Woeringen*, die op zaturdag, den 5 Junij 1288, tusschen de Brabanders en de verbondene

Digitized by Google

Octavo idus. (6 Junii) Mechtildis antiquæ magistræ sororum nostrarum. — Erenburgis.

Septimo idus. (7 Junii) Josephi *Pelegri* — Didaci *Alfaro* — Arnoldi *Coelschop* — Henrici et Gertrudis *de Aquis* — Nicolai villici nostri. —

Sexto idus (8 Junii) Winrici de *Kenswilre* — Annæ *de Vranckenburg* — Mariæ Margarethæ *de Tzevel*, canonissæ ac custodis nostræ.

Quinto idus (9 Junii) Godefridi *Kentsken* — Mariæ *de Goir* sororis notræ quæ dedit conventui nostro ducentos florenos pro anniversario suo et amicorum.

Ouarto idus (10 Junii) Gerardi *de Oncelde* — *Gerardi Hoinsbergh* — Nobilis Domini Petri *Cludt de Zusterzell* et uxoris ejus Annæ *Reymerstock* (1) — Maria *von Cludt* Sororis nostræ.

Tertio idus (11 Junii) Arnoldi *de Mersen* — Domicelli Gerardi *de Oiroede* et Hillæ uxoris suæ, Joannæ filiæ et Gerardi filii. — Agnetis sororis. — Catharinæ *de Voeren* — Lamberti. — Claræ Bernardinæ comitissæ *D'Ayroldi*, L. B. *de Simonetta*, sororis nostræ, obiit 1781 ætatis 27, profess. 2.

Pridie idus (12 Junii) Trudae et Lamberti conjugum. —

---

vorsten van Keulen, Gelderland en Luxemburg plaats had, en die de vereeniging van Limburg met Brabant ten gevolge had. In dezen slag sneuvelde Hendrik graaf van Luxemburg met zijnen broeder Waleram, heer van Ligny en La Roche, en zijne twee bastard-broeders Hendrik en Baudewyn, allen dappere spruiten uit het hertoglijke huis van Limburg. Geen wonder dat het aandenken aan dezen noodlottigen dag ook te St-Gerlach jaarlijks herdacht werd, wanneer men nagaat, dat de Heeren van Valkenburg, als leden van het magtige huis van Limburg, een heldhaftig aandeel hebben genomen aan dezen slag. — Zie Ernst *Hist. du Limb.* IV p. 501 en Van Heelu, *Slag van Woeringen*, p. 218-220.

(1) Hunne dochter, Catharina Clut van Zusterzeel leefde 1611 in huwelijk met Arnold Hoen van Cartils, heer tot Durboslar.

Digitized by Google

Margaretæ sororis nostræ — Henrici *de Hollenbrug* — Catharinæ *de Gangelt.*

Idibus. (13 Junii) Margarethæ *de Lumell.* — Hermanni — Elisabeth *de Tzevel*, sororis nostræ.

Octavo decimo Kal: (14 Junii) Wilhelmini *de Oyst* — Arnoldi et Sigewigis — Bertrami *Boyts de Bensenrade* — Mariæ *de Reboetrade* — Elisabeth de *Bensenrade* dictæ *Bensuet.*

Septimo decimo Kal: (15 Junii) Reineri *de Hulsberge* militis — Henrici *Hoen de Cartils* (1) et Annæ *Horion* uxoris ejus. Henrici — Elisabeth *de Moersdorp.*

Sexto decimo Kal (16 Junii) Magistri Lamberti canonici beatæ Mariæ in Trajecto.

Quinto decimo Kal : (17 junii) Arnoldi.

Quarto decimo Kal : (18 junii) Mechtildis uxoris domini Goswini de *Berghe.* — Margarethæ — Reineri de *Gysselt* et uxoris suæ — Domicellæ Juttæ — Catharinæ de *Roe* — Georgii custodis Distemiensis. — Heilwidis Reineri.

Tertio decimo Kal : (19 junii) Goswini de *Berghe* (2) — Petri famuli nostri. — Wilhelmi de *Blisia* sacellani nostri benefactoris nostri hic sepulti — Plurimum reverendæ religiosissimæ, perillustris D. D. Sophiæ L. B. de *Rockaw* d'Oberhausen D. priorissæ prænobilis parthenonis obiit 1813 prof. 48 aet. 62.

Duodecimo Kal : (20 junii) Joannis *Heikens* et Mariæ uxoris ejus — Wetzeli de *Walheim.* — Joannis — Leonardi — Mechtildis.

Undecimo Kal : (21 junii) Walteri decani Sti Adalberti in Aquis — Idæ de *Oyst* benefactricis specialis.

(1) Deze Hendrik Hoen leefde in 1537, doch was voor 1546 overleden.

(2) Een Goswijn van *Berge*, genaamd *Ducker* komt bij *Ernst* VI, p. 10, 12 en 17 voor in charters der XIIIde eeuw. Volgens zijn zegel behoort hij tot het geslacht der *Berge* genaampd *Trips.*

Digitized by Google

Decimo Kal : (22 junii) Domicelli Lamberti de *Hulsberg* — Ermentrudis et Hildegundis sororum nostrarum.

Nono Kal : (23 junii) Agnetis ab *Horion* (1) sororis nostræ, quæ ecclesiæ in multis benefecit. — Agnetis *de Haren* — Elisabeth *de Hulsberg* — Arnoldi *de Lutsenberch* et uxoris ejus. — Grutæ *de Bredenrode* — Beatricis *deP alude*—Edmundi pastoris ecclesiæ *Buscoducensis*.(2)— Joannis *Buscoducensis* et Aleydis uxoris ejus.

Octavo Kal : (24 junii) Juttæ *de Oesen* — Henrici *de Heinsberg* (3). — Juliana *van Vourendaell* — Catharina *de Were* — Arnoldi *Huen de Amstenraidt* et Barbaræ *Messchereel* uxoris (4).

Septimo Kal : (25 jnnii) Walteri — Apollonii sacerdotis — Benignæ abatissæ.

Sexto Kal : (26 junii) Helwigis *de Bredenrode* sororis et benefactricis nostræ. — Annæ Margarethæ *van Ayr* sororis nostræ, obiit 1671 — Gertrudis benefactricis nostræ.

Quinto Kal : (27 junii) Dominæ Elisabeth *de Nutte*, priorissæ nostræ — Eustachii *de Riveren* — Agnetis *de Trajecto* — Evæ — Joannis *de Leodio.*

Quarto Kal : (28 junii) Venerabilis Domini Henrici

---

(1) Wij vinden te St-Gerlach vier religieusen, van dien naam. Agnes van Horion, dochter van Herman en van Agnes van Warfusee was non te St-Gerlach in 1520 en Agnes van Horion, dochter van Herman en van Masping van Cortenbach in 1540. Eene derde Agnes van Horion, dochter van Willem en van Agnes van der Aa, leefde er met hare nicht Agnes van Horion, dochter van Herman en van Elisabeth van den Bosch.

(2) Een enkele pastoor van 's Hertogenbosch met den naam Edmond is bekend, deze was Edmond van Gemert, die vermeld wordt in eene akte van het jaar 1367. Zie Coppens : *Beschrijving van 't bisdom 's Bosch* II, p. 150.

(3) Op den 20 Junij herdacht het Necrologium van het stift Heinsberg den dynast Hendrik van Heinsberg, die in 1241 leefde.

(4) Deze echtgenooten leefden omstreeks 1540.

Digitized by Google

de Waver, qui plus quam viginti annis huic monasterio præfuit et profuit, ac inter alia redemit octo modia et quatuor vasa siliginis pro quingentis aureis (1) — Reineri sacellani — Gertrudis *de Hulsbergh*, a qua habemus tria jurnalia terræ et alia pro ornamentis ecclesiæ.

Tertio Kal : (29 junii) Gerardi *de Breidenrode* — Gerardi *de Retersbeke* — Petri. — Domicellæ *de Gronsfeldt.*— Marthæ *Resimon* sororis nostræ.

Pridie Kal : (30 junii) Gerardi *Kalops* et uxoris suæ — Elisabeth et *Juvani* militis — Goswini *de Cortenbach* (2) — Agnetis et Aleydis — Venatoris de *Schimmert* et uxoris ejus.

Mense Julio.

Kal: (1 Julii). Commemoratio canonici Sancti Servatii — Ermengardis *de Benserode*, sororis nostræ a qua habemus XX grifones et unum modium siliginis, uti et alia pro ecclesia — Joannis *de Wettham* et uxoris ejus.

Sexto non: (2 Julii) Arnoldi Laici — Gertrudis *de Millen.*

Quinto non: (3 Julii) Domicellæ Mechtildis *de Riveren* — Joannæ *Fosseroul.* — Rmi et Amplmi D. Nicolai *Gomsé*, abbatis Belli Reditus, specialis amici et benefactoris nostri obiit 3 Julii 1656.

Quarto non: (4 Julii) Dominæ de *Zensig* — Mariæ Margarethæ *van Tzevel*, canonissæ nostræ obiit anno 1668 -- Gerardi de *Alt Valkenborg.* — Rmi ac Ampmi Dni Erasmi *Goye*, præpositi nostri et canonici Belli Reditus, qui nostræ ecclesiæ digne et laudabiliter præfuit quadraginta annis, et tandem moriens maximum posteris sui reliquit desiderium; inter alia dedit trecentos florenos pro animæ suæ et parentum anniversario.

(1) Deze proost overleed 1551.

(2) Een Goswijn van Cortenbach, stadhelder der leenen in het land van Valkenburg, maakte zijn testament den 14 Mei 1427.

Digitized by Google

Tertio non: (5 Julii) Adæ *de Haren* militis (1) — Theodorici *de Holvelt* — Mathiæ *de Scemmert* — Mechtildis. — Hermanni *de Ligno* canonici sancti Dyonisii.

Pridie non: (6 Julii) Reineri *de Fleron*, canonici Trajectensis — Gosivini *de Here* armigeri, qui dedit nobis rubeam casulam. — Philippi — Mariæ Catharinæ L. Bar. de *Veucht de Ben*, sororis nostræ obeit 1782, act. 47 prof. 23.

Nonas (7 Julii) Theodori militis — Abbatis de Perche instructoris nostri chori. — Catharinæ *Tzevel* supprioriss æ. (2)

Octavo idus (8 July) Giselberti *de Bunde* militis *de Bunde*. (3) — Joannis *de Haren* qui dedit XXIV solidos — Henrici.

Septimo idus: (9 Julii) Rev. Patris Joannis *Osteren* dominicani — Mathiæ *de Platea*, qui dedit pro anniversario quinque maldera siliginis — Helwigis benefactricis — Gerardi *Hornsberch* qui dedit nobis partem hereditatis suæ.

Sexto idus (10 Julii) Sororis nostræ de *Hautheim* — Aleydis de *Schaesbergh* — (4) Henrici de *Bautersheim* — Henrici — Petri et Idæ.

Quinto idus (11 Julii) Sororis Belæ *de Colonia* quæ dedit 70 solidos — Agnetis de *Hulsberg* dictæ *Scluyn* sororis nostræ — Joannis *Cupenbinder* Sacellani nostri hic sepulti

---

(1) Er bestaan meerdere ridders van *Haren* genaamd Adam. Adam van *Haren* voogd van Maastricht leefde 1273, zijn kleinzoon, ook Adam geheten, stierf in 1363.

(2) Zij bloeide in 1399.

(3) Een Gisbert van *Bunde*, ridder komt voor in charters van de jaren 1289, 1315 en 1341.

(4) Eene Anna van Schaesberg, dochter van Michael en van Agnes van Eynatten, trad als non in het klooster St. Gerlach. Jr Leonand van Mersen schonk haar in 1618 eene lijfrente van 40 goudgulden 's jaars. Zij stierf voor 1627.

Digitized by Google

dedit quinquaginta sex gryfones — Joannis et Thomæ *Clops* — Annæ *de Amstelen.* — Helwigis.

Quarto idus (12 Julii) Dominæ Helsuindis *de Riveren* — Reineri domini *Valkenburgensis* et de *Monjouen* (1). — Joannis *de Strobeke* et Gertrudis uxoris ejus — Agnetis *de Tzevel* sororis nostræ — Henrici et Sociorum ejus benefactorum nostrorum.

Tertio idus (13 Julii) Mariæ *de Tzevel* sororis nostræ — Goswini militis *de Perboem* (2) — Lamberti *de Lemmoil* — Aleydis et Joannæ quæ dederunt nobis XX solidos — Joannis *de Huilsberg*, qui dedit nobis candelas et vestem sericam. — Henrici *de Joncis.* — *Pridie idus* (14 Julii) Agnetis *de Oensell* — Petri *Engelberti* præpositi nostri — Cujusdam beginæ — Henrici Pistoris nostri, presbyteri et Sacellani a quo habemus annuatim vas siliginis — Catharinæ *Pauli.*

Idibus (15 Julii) Idæ *de Angstenroede* benefactricis specialis — Gertrudis *de Retersbeke* uxoris domini *de Schaefsbergh* — Nicolfi *Peregrini* — Arnoldi *de Steine* militis (3).

Septimo decimo Kal. (16 Julii) Conradi *de Benserade* et Barbaræ *Swertscheiden* uxoris suæ. (4) Mathiæ *Hossche* et Elisabeth uxoris suæ — Winrici *de Weyenberch.*

Sexto decimo Kal. (17 Julii) Catharinæ *de Weyen-*

---

(1) Reinard Heer van Valkenburg en Montjoie sneuvelde, volgens *Ernst, Hist. du Limbourg* in 1332, het juiste tijdstip van zijn overlijden is volgens ons Necrologium, den 12 Julij.

(2) Per boom een riddergoed onder *Voerendael.*

(3) Er zijn meerdere heeren van *Stein*, die den naam van Arnold dragen. Een Arnold van Stein, *ridder*, die welligt de onzeis, verkocht den 10 Januarij 1423 aan Jan II van Loon-Heinsberg zijne heerlijkheid *Limbricht* bij Sittard. Arnold stierf omstreeks het jaar 1426.

(4) De familie *Swartsenberg* werd in de wandeling *Swertscheidt* en *Swertsteen* genaamd. De gratzerk van Conradus van *Benserade*, heer te Strucht ligt voor de kerkdeur te Schin-op-de-Geul.

Digitized by Google

berch — Petri qui contulit reliquias monasterio. — Henrici *de Rode* et Durginæ uxoris ejus a quibus habemus paramenta subra de fluelo — Godæ *de Pessenhin.*

Quinto decimo Kal. (18 Julii) Theodorici domini *de Valkenborg* (1) — Leonis *de Lemmel* militis — Gerardi *de Randenrode.*

Quarto decimo Kal: (19 Julii) Godefridi *de Los.* (2) — Walteri aquensis.

Tertio decimo Kal: (20 Julii) Wimmari canonici aquensis — Nesae uxoris *de Rhoden* — Gerardi *de Cortenbach* Nicolai mercantis — Elisabeth *de Haren.*

Duodecima Kal: Adae militis *de Haren.* — Adae *de Pallant* et Catharinae uxoris suae. — Henrici oppidani Bruxellensis. — Gertrudis *de Strobeck* — Maria Christina *Roe*, celleraria, obiit 1650 — Officiae sororis nostrae.

Undecimo Kal: (22 Julli) Conrardi *de Pallant* — Joannis *de Grönsfelt* — Lamberti *de Lemoeîll* — Catharina *de Winansrode* — Rutger militis.

Decimo Kal. (23 Julii) Gerardi qui dedit nobis sex bonaria terrae — Reineri *Palm de Beusdale* — Gebelae *de Rhode* uxoris Petri de *Retersbeke* — Aleydis *de Gheer.*

Nono Kal. (24 Julii) Catharinae *de Ersteyn* nostrae consororis — Juttae *de Curia* uxoris militis *Huin* — Walteri — Rmi ac Amplmi Dni Henrici de Aquis præpositi et benefactoris specialis — Henrici — Reineri *de Hulsberg* — Catharinæ *Becx* sororis nostræ, obiit 1638, sepultæ in Reickhem.

---

(1) Onder de Heeren van Valkenburg zijn drie Dirken bekend. Hier wordt Dirk III bedoeld, die den 18 Julij 1346, in den slag van Vottem het leven liet, Hemricourt zegt van hem: « Qu'il se fit craindre beaucoup et se fit aimer aussi extrêmement. » Zijne weduwe Mechtildis van Voerne en Zeland stierf kinderloos in 1372.

(2) Welke Godfried van Loon hier vermeld wordt weet ik niet. Indien men een dynast op het oog heeft, zou ik denken aan den tak van Heinsberg-Loon.

Digitized by Google

Octavo Kal. (25 Julii) Joannis abbatis Averbodiensis — Annæ — Gudæ *de Henswige* — Mechtildis *de Honney* — Gerardi *de Breydenrode* et totius familiæ — Laurentii — Catharinæ filiæ *Ursi.*

Septimo Kal. (26 Julii) Wilhelmi *de Hacken.* — Elisabeth *Tzevel* canonissæ collegii Susterensis (1) quæ dedit nobis diversa ornamenta templi. — Frisonis benefactoris. — Petri *Bouten*, pastoris in Bergh, qui legavit pro anniversario quinquaginta imperiales (2).

Sexto Kal: (28 Julii) Jonathæ civis aquensis.

Quinto Kal: (28 Julii) Mechtildis — Adæ *de Valckenborg*, dicti Bastart — Margarethæ *de Herkenburgh* sororis nostræ.

Quarto Kal: (29 Julii) Agnetis millitessæ *de Monte*, benefactricis specialis — Arnoldi *ab Area* et Catharinæ uxoris suæ — Annæ.

Tertio Kal: (30 Julii) Aleydis uxoris *de Hoen* (3) — Petrissæ *de Rhoden* — Henrici *Man.* — Eylken et filiæ ejus Segewigis et Beatricis — Danielis *Rese.*

Pridie Kal: (31 Julii) Beatricis *de Limborg* — Henrici de *Herle* et Conrardi *de Voredale* fratris ejus Heilwigis — Gertrudis *de Villa* — Hadewigis.

Mense Augusto.

Kal: Augusti (1 Augusti). Commemoratio Domicellæ *de Wossenich* — Theodorici *Cromfoit* — Wilhelmi *Wilhelmini* — Helewigis *de Haesdall* et uxoris ejus. — Joannis *Scenart* — Reineri *de Wys* — Wolswindes.

---

(1) Lutgardis van Tzevel was 1571—1581 abdis te Susteren.

(2) Peter Bouten overleed in 1648.

(3) Aleydis de Haren, dochter van Ogier, voogd der stad Maastricht en echtgenoote van Jan *Hoen* van *Hoensbroeck*, burgvoogd van Valkenburg, maakte den 22 Febr. 1305 haar testament. Zie M. Willemsen *Chartes de St. Servais.* Publications etc. du Limb., tome II p. 193.

Digitized by Google

Quarto nonas (2 Aug.) Joannis *de Wettham* et Margarethæ *de Pallant* uxoris ejus. — Petri in *Orsbeek* pastoris — Godefridi *de Coelsop* — Joannis *de Retersbeck* — Gribelœ uxoris et Leonardi filii — Mariæ Joannæ *de Lom* sororis nostræ quæ dedit argenteam pixidem pro recondendis hostiis sacris, anno 1676. — Annæ *de Dobbelsteyn* sororis nostræ 1644.

Tertio nonas (3 Aug.) Joannis *Halline* — Wilhelmi — *Aude* — Sophiæ *de Roderen.*

Pridie nonas (4 Aug.) Nobilis Matronæ Philippæ — Theodorici *de Berge* (1) — Famulæ nostræ Mariæ *Loters* obiit 1701.

Nonas (5 Aug.) Ægydii *Saveroth*, præpositi nostri et Theodorici *de Helpensteyn* — Arnoldi *Struuckin* et omnium interfectorum in *Haren*, (2) — Agnetis uxoris Godefridi *de Mulcken. Octavo idus* (6 Aug.) Elisabeth *de Ambey* — Goswini *de Werde* et uxoris ejus—Venerabilis *Dnæ* Catharinae *de Ghoer* abattissae in *Herckenrode* (3) — Hildebrandi.

Septimo idus (7 Aug.) Idae uxoris Gerardi *de Retersbeck* benefactricis specialis — Gerardi *de Cortenbach* — Alexandri *de Eynatten* canonici aquensis — Barbarae *de Engendorf*—Joannis *de Sconhoven*—Gerardi *de Hauthem.*

Secto idus (8 Aug.) Joannis *de Tzevel* militis—Agnetis *de Hopt* sororis nostrae — Idae *de Colonia*—Margarethae

---

(1) Een Dirk van Berge was omstreeks 1350 heer van Meerssenhoven.

(2) Hier wordt hoogstwaarschijnlijk bedoeld de overweldiging van het kasteel Burgharen door de Luikenaren in 1318, die de bezetting vermoordden en het slot te gronde rigtten. Volgens Butkens *Trophées de Brabant* I p. 390 had deze gebeurtenis plaats in het begin van Augustus. Ons Necrologium noemt den 5e van dien maand. Zie: Hocsem II p. 376 Zantfliet, *Ampl. Coll.* V 175. Ernst V 298.

(3) Zij overleed den 6 Augustus 1579 en werd opgevolgd door Albertina van Schwartsenberg.

Digitized by Google

Streithagen conversae, sororis Catharinae *de Streithagen*—Elisabeth *de Ambi.*

Quinto idus (9 Aug.) Anselmi abbatis *de Rhode* (1)—Winandi *de Kenswilre* investiti *de Worselt* (2)—Caspari *Tzevel* canonici aquensis—Joannis *Bechoven* et Gertrudis uxoris—Joannis *de Weissem*, uxoris et liberorum—Gerardi *Helte*—Joannis *Fabri* et Elisabeth uxoris *de Scemmaert*—Catharinae *Veugens* sororis, obiit 9 Augusti 1652, quae praeter duas albas donatas plurimum profuit monasterio nostro.

Quarto idus (10 Aug.) Domicellae Aleydis *Rescen* — Juttae—Joannis *de Roislaer* — Arnoldi praepositi et benefactoris nostri—Joannis *Vos* de Hautheim—Agnetis.

Tertio idus (11 Aug.) Rusardi *de Haren* — Idae *de Wick* sororis nostrae — Joannis domini *de Valkenborgh*, *Monyou* et de *Berghe* (3) —Juttae *de Vrelenbergh*—Agnetis *Hoeckerken* nonnae in *Herckenrath.*—Sifridi.

Pridie idus (12 Aug.) Goswini *de Steine* a quo habemus sex bonaria terrae.—Idae—Agnetis *de Broeckhoven* sororis nostræ—*Dnae de Schwartsenburg* abbatissae in *Herckenrath* (4).—Hermanni.

Idibus (13 Aug.) Agnetis *de Havekesdall.*—Domicellae de *Schoebech*—Beatricis supprioriss ae—Elisabeth *de Pissen* sororis nostrae—Wilhelmi *de Bruynbergen* abbatis Wynansberensis—Praepositi Joannis *de Arena.*

Nono decimo Kal. (14 Aug.) Idae *de Courtenbach* benefactricis specialis—Conrardus de *Waterval* et uxoris ejus

(1) Onder de abten van Kloosterrade is geen Anselmus bekend; deze moet dus elders gezocht worden.

(2) Worselt een dorp bij Aken.

(3) Jan, heer van Valkenburg, Montjoie en Bergen-op-Zoom, overleed kinderloos in 1352, volgens ons Necrologium den 10 Augustus. Hij was de laatste heer van Valkenburg.

(4) De abdis Albertina van Schwartsenberg overleed den 12 Aug. 1579.

Digitized by Google

Odae—Domini *de Lichtenburg*—Ludonis *de Suivenghem*—Henrici *Maenhals*—Henrici et uxoris ejus—Cujusdam familiaris et omnium interfectorum ante *Valckenborgh* (1)—Catharinae *de Tor* conversae nostrae obiit 1761.

Octavo decimo Kal. (15) Martini *Mont* — Mechtildis—Margarethae *Revers*—Arnoldi *de Tzevel.*

Septimo decimo Kal. (16 Aug.) Goswini Cantoris B. Mariae in Trajecto. — Elisabeth *de Courtenbach* sororis nostrae et benefactricis specialis — Beatricis *de Berge*—Isabellae *de Brachelen* domicellae in Nivellen — Bartholomeae *Tiri* laicae sororis nostrae obiit 1678.

Sexto decimo Kal: (17 Aug.) Joannis praepositi de Heinsberg (2) — Teclae — Reineri *de Oeys* — Mariae *de Ghoer*—Mariae *de Swartsenburgh* sororis nostrae, quae scripsit *lectionarium.*

Quinto-decimo Kal: (18 Aug.) Ægydii *de Haren.* — Reiner *Vos* — Alveradis sororis nostrae.

Quarto decimo Kal. (19 Aug.) Henrici *de Haesdall*—Jacobi *Colen* — Brunonis *de Mersen* et Elisabeth uxoris ejus — Gerardi *de Echt* — Luciae *de Kensilre.*

Tertio decimo Kal. (19 Aug.) Margarathae *de Curia* sororis nostrae et benefactricis specialis — Juttae *de Retersbeck* — Rmi et Ampmi Dni Ægidii *Bruell*, praepositi hujus loci, qui IV annis laudabiliter huic monasterio praefuit et pro anniversario dedit centum aureas — Wilhelmi et Wilhelmi. — Franciscae Apolloniae *de Bock*

---

(1) Welk beleg van Valkenburg den 14 Augustus plaats greep, heb ik niet gevonden. Misschien moet men denken aan de merkwaardige belegering van 1527, die op St-Laurensavond (den 10 Augustus) begon, en negen weken duurde. Zie Publ. etc. de Limb. II, p. 456, en Butkens I, p. 399.

(2) De drie oudste proosten van Heinsberg, dragende den naam van Jan waren: Jan I, leefde 1209-1220, Jan II, 1252 en Jan III, 1250.

Digitized by Google

sororis nostrae, obiit 20 Aug. 1690. Elisabethae Norbertinae *van Pelt*, conversae obiit 1745.

Duodecimo Kal: (21 Aug.) Beatricis *de Dumo* (1) benefactricis specialis — Tolae *de Mette* — Sororum extinctarum peste, scilicet Isabellae *Tzevel* dominae (2), Annae *Busdael* suppriorissae, Helwidis *Busdael*, Agentis *Linsenich*, Agnetis *Cortenbach* (3), Mariae *Hoen*, Aleydis *Eynatten* (4), Catharinae *Cortenbach*, Aleydis *Passart*, Elisabeth *Hoen*, Anna *Eynatten* (5), Catharina *de Angstenrath* — Mechtildis *Gysen* conversae — Catharinae van der *Schleyden* — Petronellae *Waver* obiit 1679 — Mariae *van Reimerstock* viduae domini *de Wilre van ter Worm*.

Undecimo Kal: (22 Aug.) Adae filii Adae *de Haren* benefactoris — Mechtildis *Crans* et Joannis conjugis *de Rickelt* — Gerardi et Agnetis qui dederunt bonarium terrae.— Agnetis *de Eynatten* dictae *Schaesberg* — Hugonis benefactoris — Franciscae *de Schaesberg* obiit 1614 mense augusto.

Decimo Kal: (23 Aug.) Gerardi militis dicti *de Schellart de Stege* — Mathiae *Gockell* receptoris in Valkenborg (6)

(1) *Dhom* bij Heerlen.

(2) Zij overleed 1587.

(3) Den 7 July 1556 maakte Mechtildis van *Amstenrade*, huisvrouw van Jr Wolter Hoen van *Hoensbroeck* haar testament; zij vermaakte haars huisheeren zuster, Catharina *Hoen*, en hare nichten Agnes van *Cortenbach* en Catharina *Passart* genaamd *Blitterswyck*, allen kloostervrouwen te St-Gerlach, eenen goltgulden ieder, tot speelpenning.

(4) Jan van Eynatten heer tot *Reymersbeek* geboren 1485 overleed te Voerendael in 1549. Hij was gehuwd met Catharina van *Caldenborn*, vrouw tot *Peerboom* en *Nysweiller* († 1534), dochter van Steven en van Cecilia van den *Broeck*. Hunne dochters Aleydis en Cecilia werden nonnen te St-Gerlach. Cecilia stierf er als jubilaris.

(5) Eene Anna van Eynatten, dochter van Jan heer te *Nysweiller* en van Francisca van *Gulpen* stierf als non te St-Gerlach in 1614.

(6) Misschien dezelfde als Mathias *Kockeil*, priester en slotkapellaan, die tijdens eenen tocht der Valkenbergers, onder Karel den Stoute, in Frankrijk sneuvelde. Zie *Chronyck der landen van Overmaas* in de Publ. etc. du Limbourg, tome VII.

Digitized by Google

—Lucii *de Lancvelt* — Emont — Theodorici *Swertscheidt* et uxoris ejus. — Gyselberti *de Bunde* — Walthelmi militis — Catharinae *de Aubelen.*

Nono Kal: (24 Aug.) Agnetis *Swertsteen* sororis nostrae quae multa legata pia nobis reliquit pro anniversario familiae suae. — Gertrudis *de Golesteyn* laicae nostrae — Macarii canonici ad S. Servacium. — Theodorici *Heyenhoven.*

Octavo Kal: (25 Aug.) Joannae *de Valkenborg* quae bene fecit ecclesiae nostrae — Memoria eorum qui elemosinas dederunt pro constructione novi ambitus — Idae *de Cortenbach* priorissae — Joannae *de Retersbecke* — Annae *de Kenswilre* — Catharinae ancillae. — Florencii *de Scoen* — Susannae *Mom* sororis nostrae laicae obiit 1767 aet. 35 prof. 13.

Septimo Kal: (26 Aug.) Commitissae de *Gelre* benefactricis — Theodorici fratris nostri occisi — Venerabilis nec non religiosae dominae Isabellae *de Tzevel* (1) quae non dumtaxat probioris vitae exemplo, sed etiam multo rerum incremento profuit et praefuit; varia contulit ornamenta ecclesiae, uti et 100 florenos brabanticos pro suo et suorum anniversario.

Sexto Kal: (27 Aug.) Adae *de Haren* — Goswini custodis Sylvae — Annae — Aegydii *de Bencke* — Conrardi *de Benseraede* — Walthelmi sacerdotis nostri — Rmi ac Amplmi Dni Franscisci *van Pelt* praepositi hujus loci, qui funditus exstruxit novam ecclesiam, obiit 27ma Augusti 1728.

Quinto Kal: (28 Aug.) Godefridi fratris nostri — Joannis.

Quarto Kal: (29 Aug.) Reineri *de Retersbeck* — Gode-

(1) Zij overleed in 1587.

Digitized by Google

fridi fratis nostri. — Agnetis *de Prenthagen* sororis nostrae — Aleydis.

Tertio Kal: (30 Aug.) Arnoldi *de Hulsberg* — Juttae *Huyn* — Mettildis *de Opheim* — Mariae *de Haesdall* matris nostrae famulae quae legavit centum florenos et omnem mercedem pro memoria — Huberti *Drissens* aurigae nostri sepulti in cœmiterio.

Pridie Kal: (31 Aug.) Domicellae Mariae *Walloup* — Elisabeth *de Rarea* consororis nostrae et benefactricis specialis — Henrici *de Ophem*. Theodorici *de Hagen* — Petri *de Cortenbach* — Mechtildis de *de Coesole* sororis nostrae — Mintae *de Coesole* (1) — Catharinae *de Schimmert* — Catharinae *de Schaefsberg* — Giselberti — Joannis.

Mense Septembri.

Kal. Sept. (1 Sept.) Elisabeth *de Haren* — Ceciliae sororis — Barbarae *de Angsterode* sororis et parentum eorum — Jacobi *Mont*, uxoris et liberorum — Aleydis — Nobilis *Dellæ* Mariae Franciscae *de Dorneburg* de *Aschenbroch* professae hujus loci et novitiarum magistrae. Obiit anno 1764.

Quarto non. (2 Sept.) Joannis cantoris S. Servatii benefactoris specialis. — Johannis *de Wettham* — Margarethae *de Pallant* — Belae *de Haudenhoven* — Elisabeth *de Ambby*. Dni Gerardi *Winants* singularis amici monasterii nostri obiit 1976 (2).

Tertio nonas (3 Sept.) Catharinae *Roeden* — Elisabeth *de Berchem* — Mariae.

Pridie nonas (4 Sept.) Aleydis *de Huelsberg* sororis nostrae et benefactricis specialis — Agnetis *de Lancvelt* uxoris Winandi de *Cortenbach*, advocati Valckenborgensis —

(1) Caesel een gehucht onder Bunde.
(2) Gerard Wynants was drossaard des lands Valkenburg.

Digitized by Google

Juttae sororis nostrae — Agnetis advocatae Trajectensis— Tilmanni *Bruke.*

Nonas (5 Sept.) Catharinae *de Gusten* — Mariae *Scluerir* — Idae *Van der Hagen* — Agathae *de Goie* matris priorissae nostrae Margarethae de *Fosseroul.*—Ceciliae.

Octavo idus (6 Sept.) Theodorici *de Bicht* et uxoris ejus Hadewigis benefactricis specialis — Benignae *de Heer*— Godae *de Retersbecke*—Hermanni *Eynatten*—Idae *de Hagen* sororis nostrae.

Sextimo idus (7 Sept.) Mechtildis *de Vlodrop*—Henrici— Reineri clerici Trajectensis — Elisabeth — Aleydis *de Susteren* — Elisabeth *Hoen de Oistem*, sororum nostrarum.

Sexto idus (8 Sept.) Nobilis domini de *Valkenburg* et *Monjoie* qui dedit nobis ecclesiam in *Oirsbeck* et centum libras pro anniversario (1) — Patris de *Oeteren* ordinis praedicatorum—Henrici *Fortis* — Belae — Tilmanni *Scirpinc*, qui dedit magnam partem reliquiarum — Henrici *de Borven* et uxoris — Reineri *de Roede* — Mettae *de Voerendael*—Elisabeth *de Boscuze* — Elisabeth—Sarae—Henrici.

Quinto idus (9 Sept.) Sarae sororis nostrae et benefactricis — Gerardi *de Spaubeke* qui dedit nobis domum, curtem et alia (2) — Arnoldi *Lupi* — Wilhelmi *de Herp*— Ermintrudis *de Schleyden*—Henrici et Idae uxoris ejus.

Quarto idus (10 Sept.) Wilhelmi praepositi nostri, canonici Averbodiensis — Catharinae *Bartz*—Antonii famuli et uxoris—Petri *Goetgens* et uxoris—Andreae Trajectensis dicti *in Viro sylvestri*—Sophiae—Nicolai Sellatoris—Domicellae Annae Elisabethae *Olimar*, canonissae nostrae, obiit 1611.

---

(1) Waleram II, heer van Valkenburg en Montjoie, schonk in 1275 het patronaat der kerk van *Oirsbeek* aan het klooster St-Gerlach. Zie bijlage N° 7. Hij overleed in 1302, volgens ons Necrologium den 8 September.

(2) Zie over dezen hierboven.

Digitized by Google

Tertio idus (11 Sept.) Hermanni *de Dulcken* praepositi nostri et benefactoris.—Reineri de *Liveke* canonici Averbodiensis—Wilhelmi *Beytell* benefactoris—Juttae.

Pridie idus (12 Sept.) Joannis dicti *Scyvaert de Oys*—Wilhelmi *de Raven*—Henrici *de Berclaer*—Arnoldi.

Idibus (13 Sept.) Henrici *Creit* praepositi nostri—Domini de *Valkenborg* qui dedit varia ornamenta ecclesiae.—Officiae magistrae in Heinsberg. — Gertrudis de *Boelsbeck*, priorissae, quae ecclesiae et conventui varia donavit (1); Theresiae *Deriswillers* sororis nostrae laicae, obiit 1810, aet. 74, prof. 39.

Octavo decimo Kal. (14 Sept.) Domini Joannis *Struveri* (2)—Berthae *de Hulsberg* — Theodorici *de Haert*—Wilhelmi *de Gheir*, abbatis in Sto-Cornelio.

Septimo decimo Kal. (15 Sept.) Wilhelmi *Kricken* — Siberti famuli qui dedit nobis quatuor decem bonaria terrae—Julianae sororis nostrae — Juttae *de Rosen*, quae dedit nobis sanctuorium — Ven. et gen. Dni Francisci *Hoen de Cartils* religiosi Sigeburgensis, hic sepulti, obiit anno 1641.

Sexto decimo Kal. (16 Sept.) Joannis *Depper*, filius Andrae de *Valckenborg* — Thomae *de Beghem* — Henrici *de Platea* — Arnoldi *de Hulsberg* — Joannis *de Herse* et familiae totius, qui dedit casulam auream.—Gerardi *Victoris* et filii ejus qui ecclesiae et conventui varia legaverunt—Emonis *de Clumene* qui dedit nobis fundum—Gerardi *de Safelen* — Dnae Theresiae *D'Onate de Gomont* priorissae in annum trigesimum primum, aetatis octogesimo octavo obiit 1787.

Quinto decimo Kal. (17 Sept.) Aegydii *Rode* et Aleydis

---

(1) Zij overleed omstreeks 1419.

(2) Johan Struver van Hulsberg was in 1407 voogd tot Valkenburg.

Digitized by Google

uxoris ejus qui ecclesiae nostrae in multis benefecerunt—Catharinae *Scwertscheit* uxoris Joannis *Hegem* — Adae *de Ophem*—Richmundis magistrae in Heinsberg, benefactricis nostrae.

Quarto decimo Kal. (18 Sept.) Elisabethae *Jans* sororis nostrae quae ecclesiae legavit duo candelabra aenea et alia ad ornamentum chori—Mechtildis *de Haren* magistrae nostrae—Adae *de Resenberg*—Macharii *de Schaefsberg*—Giselberti custodis de Rode.

Tertio decimo Kal. (19 Sept.) Mechtildis — Aleydis *de Hautheim* priorissae nostrae — Joannis *Boch* et uxoris—Heilwidis *Coninc* cum familia tota—Henrici *de Puteo* et uxoris—Capellani nostri Dni Gerardi de *Brakelen* qui se impendit per XXX annos et ultra scribendo pro hoc monasterio et in aliis benefecit.

Duodecimo Kal. (20 Sept.) Lutgardis *de Oys* — Arnoldi *de Tzevel*—Conrardi *de Hoerion* et Aleydis *de Passart*—Godefridi *Mickell de Welsre* — Paulinae — Lamberti *de Goer* — Adm. Rev. et Amplmi Dni Mathiae *De la Haye* canonici Knechstedensis, praepositi hujus loci, electi 28 Nov. 1745, obiit 1747.

Undecimo Kal. (21 Sept.) Margarethae *de Puseir* quae ecclesiae nostrae pretiosa multa reliquit — Walteri *de Wilre* et familiae ejus—Catharinae *de Grath* sororis nostrae et benefactricis specialis.

Decimo Kal. (22 Sept.) Margarethae *de Valkenborg*—Mechtildis *de Gruselt* (1) — Adae — Elisabeth van den *Driesch* (2)—Thomae—Goswini *Winandi* qui plurima nobis beneficia praestitit et Annae *Alaerts* uxoris ejus (3).

---

(1) Gronsfeldt.

(2) Driesch, een adelijk goed onder Voerendael.

(3) Goswijn Wijnants huwde te Houthem den 22 Oct. 1625 Anna Allarts, die in 1666 overleed.

Digitized by Google

— Idae *Lenarts* conversae sororis nostrae, obiit 1807 aetatis 80 jubil.

Nono kal: (23 Sept.) Goswini canonici — Wilhelmi *de Houthem* — Joannis *de Tzevell* equitis ordinis Teutonici et commendatoris *Sti Petri Vouren.*

Octavo Kal. (24 Sept.) Conrardi cantoris aquensis — Joannae *de Rivieren* — Joannis *Hoen* qui dedit calicem aureum et legavit viginti quinque florenos — Elisabeth benefactricis.

Septimo Kal. (25 Sept.) Domicellae *de Oys* quae dedit ampullas argenteas et alia pro usibus sacris et piis — Gretae *de Eschen* uxoris *de Huilsberg* qui legavit diversa pro usibus ecclesia — Godae sororis nostrae — Joannis *de Paesendall* — Joannis *de Goer* et parentum eorum — Lamberti — Gertrudis *de Hankesdale.*

Sexto Kal. (26 Sept.) Henrici canonici aquensis — Henrici *Welckenhusen* (1) qui dedit casulam viridem damasaenam — Annae uxoris Godefridi *de Hagen* — Margarethae *de Mulcken* — Trudae — Tibidonis fratris nostri (2) — Gerardi *de Audenhoven.*

Quinto Kal. (27 Sept.) Godefridi de *Spabeek* — Theodorici de *Alt-Valkenborg* — Wilhelmi de *Beckhoven* qui legavit nobis bonarium terrae — Mechtildis de *Horion* — Felicitatis sororis nostrae — Matheae braxatoris nostri et Catharinae matris suae — Heilwigis *Steuten* — Aleydis *a Mirica* et Christiani *de Cacabo* — Alardi — Joannis *Joselaer* — Rmi Dni Christiani *Steinheuwer*, abbatis Steinfeldensis et vicarii generalis (3).

---

(1) Hendrik van *Welkenhousen*, heer tot *Clermont* en *Astenet* leefde in 1447; hij huwde Agnes van *Berge*, dochter ven Daniël van *Berge* heer tot Meerssenhoven en van Agnes van *Palant.*

(2) Een Thibodon, kanonik van St-Gerlach, was omstreeks 1270 pastoor te Oirsbeek.

(3) Steinheuwer overleed den 27 Sept. 1744.

Digitized by Google

Quarta Kal. (28 Sept.) Adae *de Overbunde* (1) — Wauthelmi *de Hare* — Nicolai et Juttae — Aleydis *de Wyck* — Nicolai *de Waelhoren* — Jacobi *Mont* — Aleydis *de Bechoven.*

Tertio Kal. (29 Sept.) Joannis canonici sancti Servatii— Arnoldi *de Steyn* benefactoris specialis (2)—Gertrudis matris Domini praepositi Joannis. — Catharinae *de Wich* — Conrardi.

Pridie Kal. (30 Sept.) Catharinae ancillae — Aleydes *de Royde* — Henrici — Henrici — Tilmanni *de Houtheim* — Joannis *van der Hagen* — Elisabeth *Scolbet* — Barbarae *de Wich* — Nicolai — Caeciliae — Henrici qui dedit bonarium terrae — Mariae Isabellae Josephae *de Chapuy*, domicellae sororis nostrae obiit 1741 — Mariae Agnetis *Corriaux* sororis nostrae laicae novitiae, obiit 1781 aet. 22.

Mense Octobri.

Kal. (1 Oct.) Commemoratio Theodori *de Opheim* — Engelberti tinctoris — Catharinae *de Ellerborn* — Wilhelmi *de Bredenbent* — Gertrudis *de Cypde* — Aleydis *de Mirica* — Ewesae — Giselberti — Joannis *de Wetthan* et uxoris Margarethae *de Pallant.* — Isabellae sororis nostrae.

Sexto nonas (2 Oct.) Goswini *Rode* — Gretae *de Dotenrode* — Henrici *Wectenbuis* — Gertrudis *de Houtheim* — Aleydis *Regis* — Elisabeth — Godefridi coloni nostri, Gretae uxoris et filiorum — Joannis *Vineel* — Wilhelmi de *Eschen* canonici s. Pauli qui legavit nobis quinquagenta florenos monetae hollandicae. — Joannis *Angeli* sacellani nostri et benefactoris specialis.

---

(1) Overbnnde een hoef onder Bunde,

(2) Er zijn meerdere leden der familie van *Steyn* met den voornaam Arnold.

Digitized by Google

Quinto nonas — (3 oct.). Aegydy *Peer*, christinae uxoris et Petri filii — Aegydii de *Barbe* — Margarethae *Gruiten* — Henrici *Cappart* et uxoris *de Busco* — Philippi *Puyser* et uxoris suae Margarethae — Godefridi Sacellani nostri — Tilmanni de de Houthum et Hitwigis uxoris ejus-Hadewigis sororis nostrae — Mariae Annae *Scellart de Oppendorff* sororis nostrae obiit 1676.

Quarto nonas (4 oct.) De *Winoven* praepositi nostri. — Aleydis *Scolers*. — Simonis de *Feusze*. — Wirici — Godefridi de *Dobbelsteyn* — Goswini *Passart*. — Adae.

Tertio nonas (5 Oct.) Gerardi canonici Trajectensis — Adae *Knille*. — Mechtildis — Gerardi *Knille* et Sophiae uxoris. — Adae — Mechtildis — Gerardi sacerdotis — Gisconsis Agricolae — Agnetis quae dedit partem sylvae.

Pridie nonas (6 Oct.) Wirici *de Wirsen* — Henrici *Poet* ex Houtheim — Elisabeth *de Scaluyn* semicultricis nostrae — Idae — Catharinae *de Schijme* et familiae universae singularium benefactorum nostrorum — Mariae Anna *Van den Bogaert* sororis nostrae laicae aet., 64 prof. 47, obiit 1781.

Nonis (7 oct.) Dominae Aleydis de *Heinsberga* (1) — Margarethae *Rismolen* — Mattheae pastoris Valkenburgensis et vicarii nostri (2) — Joannis *Eynatten* de *Opsynnich* — Goswini *Kepghyn de Strovell* et Helwigis uxoris ejus benefactorum.

Octavo idus (8 oct.) Custodis S. Lamberti et Joannis filii ejus — Philippae *de Here* investitae in Reikhem. —

---

(1) Aleydis vrouw van Heinsberg, was volgens *Ernst Hist. du Limbourg* V. p. 235, dochter van Godfried van Heinsberg, broeder van Goswijn III, heer van Heinsberg en Valkenburg. Zij verschijnt als weldoenster van het vereenigde stift Heinsberg en St-Gerlach, in eene akte van het jaar 1203.

(2) Matheas Damen J. U. L., zoon van Nicolaas Damen, schepen der stad Valkenburg, was pastoor dier plaats in 1466. Zijn vader Claas Damen was ook leenman aldaar.

Digitized by Google

Aleydis sororis in Heinsberg. — Elisabeth filiae joannis *de Palude* quae ecclesiae plurima legavit — Joannis *Lambrichs*, qui 38 annis fuit venator nostri monasterii, obiit 1761 die 8 Octobris et sepultus in caemiterio nostro (1).

Septimo idus (9 Oct.) Reineri de *Kenswilre* religiosi in monasterio S. Cornelii. — Adolphi de *Stanheim* militis — Catharinae uxoris Arnoldi *de Hulsbergh* — Helwigis — Cononis *de Haesdall* — Goswini *de Here* militis qui dedit nobis bonarium terrae (2).

Sexto idus (10 Oct.) Joannis *Victoris*. — Petri *Coex* — Catharinae *de Rhoe* suppriorissae hujus loci obiit 1727. — Cathatrina *de Riuieren* — Rmi ac Ampmi Dni Jsannis *Materni*, canonici Belli reditus, ex pastore in Simpelfeldt electus in praepositum nostrum. Obiit 11 Oct. 1672 postquam biennis praefuisset. — Elisabeth famulae.

Quinto idus. (11 Oct.) Eorum qui dederunt elemosinas ad novum librum (3).

. . . . . .

. . . . . .

---

(1) Zijn grafschrift op het kerkhof te Houthem luidt als volgt: *Hier ligt begraeven Joannes Lambrechts jaeger van het adelijk clooster Sint Gerlach, gestorven den 8 Octobris* 1761.

(2) De ridder Goswyn *van Heer*, die hier onder de weldoeners des klooters wordt genoemd, komt voor als getuige eener schenking in het jaar 1202. Zie bijlage N. 3.

(3) Het overige gedeelte van het handschrift is verloren.

Digitized by Google

BIJLAGEN.

No 1.

Paus Adriaan IV neemt in bescherming de bezittingen der kerk van O. L. Vrouw van Maastricht, gelegen te Seraing, Veldweselt, Bemelen, St-Pieter, Glons, Heugem, Herck, Rosmeer, Wonck, Eymaal, Kanne, Maastricht, Breust, Lindenhof, Moelingen, *Houthem*, Elderen, Sittard, Wyck en Wishagen.

3 JANUARIJ 1157.

Adrianus Episcopus Servus Servorum Dei dilectis filiis Huberto praeposito Ecclesiae Sanctae Mariae de Trajecto superiori, ejusque fratribus tam praesentibus quam futuris in perpetuum. Effectum justa postulantibus indulgere et vigor aequitatis et ordo exigit rationis, praesertim quando petentium voluntatem pietas adjuvat et veritas non relinquit: quocirca dilecti in Domino filii vestris justis postulationibus clementer annuimus et praefatam ecclesiam, in qua divino mancipati estis obsequio, sub beati Petri et nostra protectione suscipimus et praesentis scripti privilegio communimus, statuentes ut quascumque possessiones, quaecumque bona eadem ecclesia vi praesentiarum juste et canonice possidet aut in futurum concessione Pontificum, largitione regum vel principum, oblatione fidelium, sue aliis justis modis, praestante Domino poterit adipisci, firma vobis vestrisque successoribus et illibata permaneant, in quibus haec propriis duxemus exprimenda vocabulis: Quidquid habetis in *Wiosello* cum

Digitized by Google

ecclesia et decima ipsius villae; quidquid habetis in *Serannia* cum omnibus, appendiciis suis; quidquid habetis in *Bemelem* cum ecclesia et decima ipsius villae; ecclesiam *Sti Petri* cum decima ipsius villae; ecclesiam de *Hogehem* cum decima ipsius villae; ecclesiam de *Herchem* cum decima ipsius villae; quidquid habetis in *Gladona* tam in molendino quam aliis possessionibus; quidquid habetis in *Rosmere* et in ecclesia ipsius villae et in domo ejusdem ecclesiae cum decima; ecclesias *de Winch*, *Emale*, *Chanaphia* et *Brosten* cum decimis suis; quidquid habetis in *Lineren;* quidquid habetis in *Trajecto* in molendinis et curtibus; quidquid habetis in *Ambeia* et *Serannia;* jus quoque parochialis presbiterii et justitiam synodalem; ecclesiam de *Wich* cum decima sua; quidquid habetis in ecclesia de *Wiscath;* quidquid habetis in *Mulingia;* quidquid habetis in *Heldren;* quidquid habetis in *Holthen;* molendina apud quatur turres; quidquid habetis opsud *Siter;* quidquid habetis in *Wich*. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat supra dictam ecclesiam temere perturbare, aut ejus possessiones auferre, vel ablatas retinere, minuere seu quibusvis vexationibus fatigare; sed illibata omnia et integra conserventur, eorum pro quorum gubernatione et sustentatione concessa sunt usibus omnimodis profutura, salva sedis Apostolicae aucthoritate et diocesani Episcopi canonica justitia. Si qua igitur in futurum ecclesiastica, saecularisve persona, hanc nostrae constitutionis paginam sciens contra eam temere venire temptaverit, secundo tertiove commonita, nisi praesumptionem suam congrua satisfactione carrexerit, potestatis honorisque

---

(1) Een ander afchrift heeft als afwijkingen in de spelling, *Hogem*, *Herxem*, *Roesmere*, *Winch*, *Eymale*, *Ambria*, *Wischach*, en *Sitter*.

Digitized by Google

sui dignitate coreat, reamque se devino judicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat et a sacratissimo corpore ac sanguine Dei et Domini Redemptoris nostri Jesu Christi aliena fiat, atque in extremo examine districtae ultioni subjaceat. Cunctis autem eidem loco sua jura servantibus sit pax Domini nostri Jesu Christi quatenus et hic fructum bonae actionis percipiant et apud districtum judicem praemia aeternae pacis inveniant. Amen. Amen.

Oculi mei semper ad Dominum, s. Petrus s. Paulus.

† Ego Adrianus catholicae ecclesiae episcopus.

Ego Ilymarus Ostiensis episcopus.

Ego G. G. Sabinensis episcopus.

Ego Hubaldus, presbyter cardinalis tituli s. Praxedis.

Ego Julius, presbyter cardinalis tituli s. Marcelli.

Ego Octavianus presbyter cardinalis s. s. Johannis et Pauli, tit. Pammachii.

Ego Ildebrandus, presbyter cardinalis s. s. Apostolorum.

Ego Odo, diaconus cardinalis s. Georgii ad velum aureum.

Ego Guido, diaconus cardinalis stae Mariae in porticu.

Ego Hyacinthus, diaconus cardinalis stae Mariae in Cosmedyn.

Ego Odo, Diaconus cardinalis s. Nicolai in Carcere Tulliano.

Ego Bona dies diaconus cardinalis s. Angeli.

Ego Arditio, diaconus cardinalis s. Theodori.

Datum Laterani, per manum Rolandi sanctae romanae ecclesiae Presbyteri cardinalis et cancellarii, III Nonas januarii, indictione sexta incarnationis Dominicae anno M. C. LVII. Pontificatus vero Domini Adriani papae IV, anno quarto.

Afschrift in het archief der kerk van O. L. Vrouw te Maastricht. Ook uitgegeven door Miraeus Op. Dipl. IV, p. 22.

Digitized by Google

No 2.

Paus Lucius III bekrachtigt de bezittingen der proosdij Meerssen te *Houthem*, Climmen, Hulsberg, Schin-op-de-Geul, Schimmert, Herten bij Roermond, Litoyen, Angleur, Berclaer onder Echt, Leuth, Haren, Beek, Westingen en Bethecoven.

15 MEI 1182.

Lucius episcopus servus servorum Dei : dilectis filiis Simoni abbati monasterii Sti Remigii Remensis ecclesie fratribus tam presentibus quam futuris regularem vitam professis in perpetuam memoriam. Monet nos apostolice sedis, cui licet immeriti presidemus auctoritas, ut de omnibus ecclesiis pastoralem curam gerere debeamus, et ne pravorum hominum molestiis agitentur, appostolico patrocinio communire : quo circa dilecti in Domino filii vestris justis postulationibus clementer annuimus, et felicis recordationis Alexandri pape predicessoris nostri vestigiis inherentes libertatem ecclesie de *Marsna* ei per episcopos Leodienses indultam presentis scripti paginà roboramus et futuris temporibus inconvulsam manere decernimus, ut videlicet tam in prepositurà quam in canoniis, decedentibus clericis, qui prefate ecclesie beneficia possident , juxta providentiam et dispositionem vestram et successorum vestrorum loco eorum monachi substituantur : Prepositus vero, qui ex parte vestra vel successorum vestrorum eidem loco prefuerit, sacerdotem sub tali prebendà, qualem ipse prepositus consensu abbatis et fratrum cenobii constituit, Leodiensi archidiacono presentabit, a quo nimirum animorum sibi cura committetur et ipsi sacerdos de omni episcopali et synodali jure secundum Leodiensis episcopatus consuetudinem respondebit : Prebenda autem sacerdotis de voluntate abbatis sancti Remigii et totius capituli et prepositi *Marsnensis* constituta hec est : Decima de *Houtthem* magna et minuta, et in eàdem villà quatuor bonnalia

Digitized by Google

terre cum omnibus oblationibus capelle ejusdem ville, exceptis his que in obsequiis defunctorum presente defuncto solent offerri, de illis enim quarta tantum pars erit sacerdotis. Item quarta pars omnium oblationum ecclesie de *Marsna* et in tota parochia quarta pars de beneficio unctionis infirmorum, et de elemosinis, que tam ipsi sacerdoti quam monachis relinquuntur, quarta pars, et de censu Sti Remigii viginti solidi Leodiensis monete : Cetera omnia ad ecclesiam illam spectantia auctoritate apostolica usibus monachorum sunt collata : Item ad eorum usus decime novalium totius parochie et totius allodie conceduntur (1). Ad hec adjicientes statuimus, ut quascumque professiones, quecumque bona eadem ecclesia in presentiarum juste et canonice possidet, aut in futurum concessione pontificum, largitione regum vel principum, oblatione fidelium seu aliis justis modis prestante Domino poterit adipisci, firma ei perpetuo et illibata permaneant : in quibus hec propriis duximus exprimenda vocabulis : Curiam *Marsnae* cum pertinentiis suis, *Clumam* cum pertinentiis suis, *Scignam* cum pertinentiis suis, *Schimmoleram* cum pertinentiis suis, *Beccham* cum pertinentiis suis, *Hertenam* cum pertinentiis suis, *Littam* cum pertinentiis suis, *Angleduram* cum pertinentiis suis, *Berclara* cum pertinentiis suis et jure, *Bethecove* cum jure suo, quindecim solidos apud *Haram*, *Lotto* cum jure suo, *Westingue* cum appenditiis suis, personatus ecclesiarum *Marsnae*, *Clumae*, *Scignae*, *Hulesberge*, *Litte* et chorum ecclesie de *Marsna* monachis ad serviendum

(1) In de confirmatiebrieven van Adolf aartsbisschop van Keulen (1185) staat verder : Conceditur etiam eisdem monachis ecclesie chorus de *Marsna* ad serviendum Deo et quatuor capellae ad eamdem ecclesiam pertinentes et ad capellas pertinentia, quas prepositus ita ordinet ut ibidem serviatur Deo. De rest is gelijk met ons stuk, op eenige vormen na

Digitized by Google

Deo et quatuor capellas ad eamdem ecclesiam pertinentes et ad capellas pertinentia, quas prepositus ita ordinet, ut ibidem Domino serviatur: Praepositus qui ibidem est, omnes ministeriales predictarum curiarum villicos, scabinos, decanos, comitem, forestarios et advocatos ponere et deponere poterit. Sepulturam preterea ipsius ecclesie liberam esse decernimus, ut eorum devotioni et extreme voluntati, qui se illic sepeliri deliberaverint, nisi forte excommunicati vel interdicti sint, nullus obsistat, salva tamen justitiâ illarum ecclesiarum a quibus mortuorum corpora assumuntur: Decernimus ergo, ut nulli omnino hominum fas sit prefatam ecclesiam temere perturbare, aut ejus possessiones aufferre, vel ablatas retinere, minuere seu quibuslibet vexationibus fatigare, sed omnia integra conserventur, eorum, pro quorum gubernatione ac sustentatione concessa sunt, usibus omnimodis profitura, salvâ sedis apostolice autoritate et diocesani episcopi canonica justitia: Si qua igitur in futurum ecclesiastica secularisve persona hanc nostre constitutionis paginam sciens contra eam temere venire temptaverit, secundo tertiove commonita, nisi reatum suum digna satisfactione correxerit, potestatis honorisque sui dignitate careat, reamque se divino judicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat, et a sacratissimo corpore ac sanguine Dei et Domini redemptoris nostri Jesu Christi aliena fiat, atque in extremo examine divinae ultioni subjaceat; cunctis autem eidem loco sua jura servantibus sit pax Domini nostri Jesu Christi, quatenus et hic fructum bonae actionis percipiant et apud districtum judicem premia eterne pacis inveniant. Amen. Amen. Amen. (Loco sigilli) † Ego Lucius Catholice ecclesie episcopus † Ego Chronradus Sab. episcopus, Salrp ecclesie minister † Ego Theodoricus portuensis et Ste Rufine sedis episcopus

Digitized by Google

† Ego Petrus Tusculan. episcopus † Ego Paulus Prenestin: episc. † Ego Petrus Ste Susanne presbyter Card: † Ego Vivarius Sti Stephani Medio monte presb. Card: † Ego Cynthius presb. Card. sancte Cecilie: † Ego Arduinus presb. Card. Ste Crucis in Jerusalem: † Ego Matheus presb. card. Sti Marcelli: † Ego Jac. Ste Marie in Cosmidem diac. card: † Ego Arditio Sti Theodori diac. card: † Ego gratianus Storum Cosme et Domiani diac. Card: † Ego Rainerus diac. Card. Sti Adriani. (Inferius habebatur) Datum *Velletri* per manum Alberti sancte Romane ecclesie presbyteri cardinalis et Cancellarii, idibus May indictione XVa, incarnationis Dominice anno M. C. L. XXXII. Pontificatus vero Domini Lucii pape iij, anno primo.

Staatsarchief te Brussel.

No 3.

Adolf van Altena aartsbisschop van Keulen ontslaat Goswijn van Valkenberg van zijne belofte om ter kruisvaart naar het H. Land te trekken. Deze schenkt uit dankbaarheid en met toestemming zijner vrouw Jutta van Limburg zijne hoeve te Munstergeleen en de helft van het patronaat der kerk aldaar aan de vereenigde kloosters Heinsberg en St-Gerlach.

1202.

In nomine sancte et individue Trinitatis Adulphus divina favente Clementia sancte ecclesie Coloniensis Archiepiscopus tam presentibus quam posteris ecclesie filiis eternam in Domino salutem.

Ex injuncto nobis a Deo presulatus officio tenemur vota fidelium rationi consentanea et ecclesiastice religionis honestatem informantia promovere, et locis Deo dicatis subsidium nostre confirmationis exhibere. Inde est quod presentis scripti notione declarare volumus tam presentibus quam futuris, quia Dnus Goswinus de *Valcken-*

Digitized by Google

bourgh divina visitatus assuratione ob veniam delictorum suorum et meritum felicitatis eterne cum pluribus nostri magnatibus imperii signum dominice crucis assumpte unam cum orthodoxe fidei cultoribus terram nostre redemptioni dicatam et lignum crucis oblatione salutaris victime dicatum, ac sepulchrum sacri corporis Christi requietione glorificatum recuperare proponens vel in hujus recuperationis obsequio virium et facultatum suarum impendere possibilitatem; sed ut indubitanter ex rei veritate nobis innotuit diversis incommoditatum objectionibus et impedimentis executione sui propositi frustratus est, et dilationem sue perigrinationis magis impossibilitatis inevitabili necessitate quam obstinate mentis visus est admisse voluntate; quia vero in omnibus humanis negotiis et de misericordia divina sperandum ac de justitia fore metuendum, sobrio consideravit intellectu saluti sue propensius consulere deliberavit et ne in futurum aliqua novercante calumnia ullius presumptionis indebite argui posset obnoxius, moram talis dilationis dispensatione nostri redemit consilii et cenobium Beate Maria Virginis de *Heynsberg* et religiosis fratribus et sanctimonialibus feminis divino servitio deditum et locum *Sti-Gerlaci* curte sua apud villam que dicitur *Munsterglene* munifica devotione dotavit in perpetuum cum omnibus mancipiis, redditibus appendensiis ejusdem curtis et patronatus ecclesie ibidem ex medietate sibi attinenti, Dna *Jutta* conjuge ejus spontanea consentiente voluntate. De allodio etiam prefate curtis quidam homines beneficiati sunt, unde Dominus *Goswinus* pari pietatis adjecit benevolentia, ut si quis eorum absque herede legitimo ab hac vita discederet, quod ejus beneficium libere dictis succederet ecclesiis. Nos vero largitionem hujus eleomosyne congrua fide et devotione juste et legaliter in pauperes Christi perpe-

Digitized by Google

tualiter exhibitam nemine reclamante ratam habentes et gratam, prefatum Dnum *Goswinum* de excessu prelibate dilationis absolutum esse volumus et a qualibet excommunicationis sententia, que in peregrinationis Jerosolymitane violatores promulgata est et promulganda authoritate qua miserante Deo fungimus relaxamus, eâ conditionis interposita cautione, si Deus sibi possibilitatem profisciscendi administrare dignabitur ipse voti sui persecutionem differre non presumat, si vero debito humane conditionis morte preventus fuerit orationibus Ecclesie et sacrificio salutari ac elemosynis pro eo erogatis se sentiat adjuvari, utpote qui zelum divini obsequii jugiter in suo pectore gerebat. Ut autem hec rata et inconcussa permaneant in confirmationem hujus facti presentem chartam conscribi et sigilli nostri munimine roborari fecimus et ad majorem cautelam sigillum Dni *Goswini* et Dne *Jutte* uxoris sue adhiberi permisimus statuentes et sub excommunicationis vinculo districte precipientes ne qua secularis seu ecclesiastice dignitatis persona hoc factum attemptet inmutare aut prememoratam curtem cum omnibus juste sibi attenentibus a pretaxato cenobio et loco sibi annominato divellere seu maligna parte sue integritatis violare presumat. Quod si quis maligna ductus intentione facere non erubuerit omnipotentis Dei et Beate Marie perpetue Virginis et Sti-Petri Apostolorum principis offensam incurrat et a communione fidelium, nisi resipiscerit, eterna maledictioni subjiceat.

Hujus ergo rei testes sunt *Theodoricus* prepositus Sti Gereonis Colon: *Gerardus* prepositus *Xantensis*, *Heynricus* abbas Sti Pantaleonis Colon: *Heynricus* dux de *Lemburg* marchio de *Erluns*, *Heinricus* de *Wassenberg*, filius ejus *Adam* pincerna, Goswinus frater ejus, *Theodoricus* advocatus *Marnensis*, *Theodoricus Ogier*,

Digitized by Google

Goswinus de Here, Phillipus de *Asle, Anno* de *Clumme.* Acta sunt hec anno Dominice incarnationis M. CC II, indictione V concurrente. VI.

Volgens een afschrift in het archief der kerk te Houthem. Het oorspronkelijk stuk, voorzien van drie zegels, is in handen van den heer Ch. Guillon, notaris te Roermond.

No 4.

Het generaal Kapittel der orde van Premonstreit bepaalt, dat het klooster te St-Gerlach het stift Heinsberg als moedersticht zal erkennen, en dat de Jonkvrouwen die nu te St-Gerlach wonen en die te Heinsberg in het klooster gingen, aan dit laatste hare intrêegelden moeten laten.

1232.

Ne rerum gestarum notitia processu temporis evanescat et pereat, discretorum virorum prudentia per litteras eam solet aeternare. Cognoscant igitur praesentes, et sciant posteri, quod statutum est in Capitulo Generali Praemonstratensi hoc anno, qui est annus millesimus, ducentesimus, trigesimus secundus, quod Ecclesia *sancti Gerlaci* Ecclesiae Heinsbergensi, de cujus gremio exivit, ommimodam tenetur exhibere obedientiam et subjectionem, sicut matrici ecclesiae et quod super praediis et possessionibus Heinsbergensi Ecclesiae in receptione puellarum nunc apud *sanctum Gerlacum* consistentium collatis, dicta *sancti Gerlaci* Ecclesia contra praedictam matrem suam Heinsbergensem ecclesiam, quaestionem movere nullà penitus ratione praesumet, et si fecerit, sententiae Generalis Capituli subjacebit.

Praepositus Varlariensis, praepositus Clarholtensis et Arnsbergensis praesentem scedulam sigillorum suorum munimine roboraverunt, et in Ecclesia Heinsbergensi publice sunt protestati diffinitiones praemissas in Capitulo Generali apud Praemonstratum solemniter esse datas et promulgatas.

Fr. Kreetz Hist. Nob. Parth. Heinsberg, p. 155.

Digitized by Google

No 5.

Kerkvisitatie gehouden te Meerssen door Engelbert van Isenbruch, aartsdiaken van Kempenland.

24 Mei 1271.

Universis presentes litteras inspecturis Engelbertus ab *Isembruch*, Dei gratia Leodiensis archidiaconus salutem et subcripte rei cognoscere veritatem. Noverit universitas vestra quod cum nos de speciali mandato Reverendi patris ac Domini H. Dei gratia Leodiensis episcopi et etiam ex officio nostro visitationis causa, ad ecclesiam de Meerssen Leod. diocesis et nostri archidiaconatis accesserimus, et plurimà pericula invenimus emergere ibidem, propter plures ac diversas discordias dico habitas inter religiosos viros Priorem et monachos prioratus de *Meerssen* ordinis Sti Benedicti ex una parte, et investitum dicti loci ex altera, et quod precibus importunis sive minis magnatum dicti religiosi compulsi sunt indignos et non residentes ad ecclesiam predictam presentare in scandalum et plurium periculum animarum propter quod divinum officium sepius in ipsa ecclesia neglectum et minus provide consultum exstitit animabus, nostri sollicitudo officii nos hortatur, que ad pacem sunt dicte ecclesie constituere ac quieti religiosorum Authore Domino sollicite providere, et ut in ecclesia predicta Deo deinceps liberius serviatur et dictis periculis adhibeatur remedium opportunum, a dictis partibus videlicet *Abraham* priore ex una parte et Nicolao de *Remis* investito dicti loci fidem recipiens corporalem de stando ordinationi nostre super statu et reformatione status ecclesie et personarum predictarum, prout in littera super hoc confecta vidimus plenius contineri, partibus convocatis, visis privilegiis sedis apostolice, libertatibus episcoporum Leodiensium et archidiaconorum antecessorum nos-

Digitized by Google

trorum, cum approbatione capituli majoris ecclesie Leodiensis, prioratu de *Meerssen* concessis, quod pleno jure eidem Prioratu ecclesiam concedebant eamdem, considerato nihilominus, quod dicti prior et monachi et eorum antecessores Ecclesiam predictam quotidie horis canonicis secundum ordinis sui congruentiam et majori missa officiant et officiaverint ab antiquo, et quod hospitalitatem congruam impendant, pro bono pacis et concordie necnon Parochianorum salute et ut inter dictas personas totius questionis scrupulus deleatur partibus presentibus et consentientibus de bonorum virorum et prudentium consilio in nomine Domini, auctoritate predicta statuimus et ordinamus, ut investitura parochie predicte de *Meerssen* prioratui supradicti loci dicti, *Nicolao* ipsius ecclesie investito cedente vel decedente, in perpetuum sit connexa, ita quod prior dicti loci, qui pro tempore fuerit, in sui novitati a nobis vel successoribus nostris curam animarum recipiens et gerens eandem, ipsius sit ecclesie investitus, eidem ecclesie deinceps et capelle de *Houthem* per *perpetuum vicarium* deserviturus, quem vicarium archidiacono dicti loci, qui pro tempore fuerit, presentabit. Predictus vero prior in signum investiture sue predicte jura episcopalia, archidiaconalia et decani necnon alia jura integraliter persolvet, in quibus investitus dicte ecclesie ratione investiture sue fuerat obligatus: Vicarius autem predictus priori tanquam suo investito obediens, deferens, reverentiam exhibendo pro ipso ad capitula et concilia ibit, quandocumque necesse fuerit, precepta synodalia et alia statuta seu mandata prelatorum suorum populo relaturus, et dictus vicarius percipiet et habebit omnes fructus et proventus assignatos quondam investitis dicte ecclesie per bone memorie Robertum Leodiensem Antistitem, prout in litteris ejusdem ple-

Digitized by Google

nius continentur, et eis contentus existit: qui vicarius jurabit in sui receptione in presentia nostri vel illius qui pro tempore fuerit archidiaconus dicti Loci etiam predicto priori, quod personaliter deserviet ecclesie et capelle antedictis, et si sacerdos non fuerit, quod infra annum a tempore receptionis sue se faciat ad omnes sacros ordines promoveri, sibi assumens in expensis propriis honestum capellanum secum continue retinendo, ita quod sine capellano ibidem deservire non poterit nec debebit; jurabit etiam quod contra ordinationes tangentes statum et reformationem ecclesie de *Meerssen* et capellarum eidem ecclesie annexarum per se vel per alium non veniet in futurum: Quam ordinationem a nobis sic promulgatam dicte partes acceptaverunt promittentes eandem se inviolabiliter servaturos: in cujus rei testimonium presentibus litteris sigillum nostrum est appensum. Datum et actum in vigilia pentecostes de consensu partium anno Dominice incarnationis 1271.

Volgt de approbatie van den bisschop van Luik van *feria* 4ta *post Trinitatem* 1271, en die van het domkapittel van hetzelfde jaar. (*Staatsarchief te Brussel.*)

No 6.

Tweede kerkvisitatie te Meerssen, gehouden door Engelbert van Isenbruch

5 Mei 1272.

Universis presentes litteras inspecturis Engelbertus de *Isembruch* Dei gratia Leodiensis archidiaconus salutem in Domino. Noverit universitas vestra quod cum nos ad ecclesiam de *Meerssen* nostri archidiaconatus visitationis causa accessissemus tam ex mandato Reverendi Patris ac domini nostri H. Dei gratia Leodiensis episcopi, quam etiam ex officio nostro, et cum plura invenissemus pericula ibidem imminere, per ordinationem nostram

Digitized by Google

super statu et reformatione status ecclesie de *Meerssen* pluribus remediis curavimus tot periculis occurrere opportunius et ex causis legitimis, prout necessitas exigebat, investituram parochie de *Meerssen* prioratui dicti loci decrevimus uniendam de consensu tunc temporis loci investiti, ita quod prior dicti loci cedente vel decedente investito eodem ipsius ecclesie investitus existat, deserviturus ibidem per perpetuum vicarium episcopi Leodiensis confirmatione et capituli majoris ecclesie Leod. consensu, intervenientibus in premissis: Nos vero dictam ecclesiam iterato visitantes, invenimus quod in ecclesia ipsa ab antiquo quatuor sacerdotes ministrare consueverant, et quod parochia ecclesie ejusdem ampla sit multimodo et diffusa : Considerantes quod solius *vicarii* predicti sollicitudo ad visitandum infirmos ac administrandum populo tante parochie ecclesiastica sacramenta non sufficiat, considerantes etiam, quod proventus per ordinationem nostram dicto *vicario* assignati quam plurimum abundantes tribus sufficere valeant personis, que ex eisdem possent commode sustentari. Item etiam quod coadjutor investiti seu servitor ex ordinatione nostra alias in ecclesia de *Meerssen* de novo creatus respectu oneris parochie de *Meerssen* sibi incumbentis in portione assignata eidem ex jam dicta ordinatione nostra non habet congruam sustentationem, de prudentium ac jurisperitorum consilio, communi tamen consensu religiosi viri *Abrahæ* prioris investiti loci et *Nicolai* Sacerdotis coadjutoris seu servitoris predicti de novo creati interveniente, salva incorporatione facta seu unione investiture de *Meerssen* prioratui antedicto, circa quam nihil intendimus innovare, in Dei nomine statuimus et ordinamus: ut vicarius prioris investiti antedicti duos secum sacerdotes habeat per-

Digitized by Google

petuos adjutores, quorum unus coadjutor seu servitor predictus qui cum ipso vicario vicissim septimanatimque tam ecclesiam de *Meerssen* quam capellam de *Houthem* in divino officio, prout ad ipsam spectaverit officiabunt. Et si super vicissitudinem officiandi predictam inter eos lis fuerit oborta, ad vitandum scandalum, quod inde sequi posset, Prioris investiti loci arbitrio ipsa questio sopiatur. Item si dictus vicarius necesse habuerit in visitando infirmos et in exhibendo populo parochie sibi comisse ecclesiastica sacramenta, dicti sacerdotes coadjutores in premissis assistant eidem, prout ab ipso fuerint vicario requisiti. Caveat tamen sibi vicarius ne odio vel favore alterutrum vocando ad premissa alterum alteri nimis preponat, seu alterum coadjutorem gravando plus alio discordiam inter eos vel invidiam suscitet vel rancorem, et sic vicarius in domo sua non cogatur alium habere sacerdotem in expensis suis, prout a nobis alias extitit ordinatum. Ordinamus etiam ut dictus vicarius medietatem totius decime ville de *Houthem*, duo vero sacerdotes adjutores predicti aliam medietatem ipsius decime percipiant; ceteris vero redditibus et proventibus per ordinationes precedentes assignatis tam vicario tam etiam coadjutori seu servitori antedictis inter jam dictos vicarium et adjutores pro equali portione dividendis, quibus proventibus et redditibus contenti existant, inhibentes ne aliquis eorumdem audiens confessiones decedentium ipsos decedentes inducere presumat, ut persone alteri eorumdem in fraudem aliorum conferant sive legent aliqua, que ab antiquo sacerdotes dicte ecclesie tanquam certa jura percipere communiter consueverunt, utpote trecennarium, anniversarium et sic de aliis ceteris juribus. Post hec ordinamus ut Prior investitus de *Meerssen* duos adjutores predictos loci archidia-

Digitized by Google

cono, cum opus fuerit presentabit: Ordinamus etiam quod dicti vicarius et sacerdotes sui adjutores interesse debent misse majori et horis canonicis in ecclesia de *Meerssen* per priorem et monachos celebrandis ibidem, ne aliquo modo absque religione in choro seu in ecclesia de *Meerssen*, quamdiu divina celebrantur, audeant comparere: Id idem statuimus de matriculario loci predicti ut sic deserviat in altari, et de sacerdotibus capellarum de *Bunde*, *Amby* et *Schemmaert*, in illis saltem solemnitatibus, in quibus ipsos ad ecclesiam de *Meerssen* venire opportebit, secundum quod alias duximus ordinandum: ordinamus quod capellanus capelle de *Bunde* deserviet quartam septemanam in ecclesia de *Meerssen* sicut ab antiqua consuetum est, et quod eidem capellanus seu sacerdos residentiam faciet in villa de *Bunde* propter necessitatem populorum, administrandum eis sacramenta ecclesiastica: ratione capelle de *Bunde* predicte tenetur solvere prior seu investitus ecclesie de *Meerssen* singulis annis quinque modios annone, viginti sex vasis pro quolibet modio computatis et unam marcham Leodiensem predicto Sacerdoti, prout alias exsistit ordinatum: Ordinationibus precedentibus, que presenti non derogant ordinationi, et illa maxime, per quam investitura parochie de *Meerssen* est prioratui connexa suo robore duraturis: quibus ordinationibus jam dictis dictos vicarium et suos coadjutores volumus modis omnibus subjacere. Vicarius autem suis propriis sumptibus et expensis ibit pro priore investito suo ad capitula et concilia, statuta synodalia ac alia mandata prelatorum suorum populo relaturus, nec prior investitus ad concilia ipsa seu capitula ibit personaliter, nisi velit, excepta tamen Domini Leodiensis Episcopi synodo generali. Preterea ordinamus, quod vicarius et sui adjutores predicti priori loci tanquam Patrono et investito obedient deferentes reverentiam exhibendo, et quod ipsi in sui recep-

Digitized by Google

tione in presentia nostri vel qui pro tempore fuerit archidiaconi loci et priori tanquam investito suo, jurabunt, quod in *Meerssen* residentes, ecclesie dicti loci et capelle de *Houtem* personaliter deservient, de redditibus seu proventibus beneficiorum suorum, que in *Meerssen* habent vel habebunt, alias nihil penitus percepturi, et si sacerdotes non fuerint, quod infra annum a tempore receptionis sue se faciant ad omnes ceteros ordines promoveri: Jurabunt etiam quod contra hanc ordinationem et omnes alias ordinationes nostras precedentes, tangentes statum et reformationem status ecclesie de *Meerssen* et capellarum eidem ecclesie annexarum per se aut per alium non venient in futurum. Ordinamus ut si contra ordinationem nostram dicti vicarius et sui coadjutores dicto Priori tanquam suo patrono investito obedientes, deferentes non fuerint ac reverentiam non exhibuerint eidem, quod ex tunc ad requisitionem dicti prioris procedemus, vel qui pro tempore fuerit Archidiaconus loci, ad puniendum excessus eorundem, prout exegerit pravitas delinquentis: Precipientes et injungentes omnibus personis, quas dicte ordinationes tangunt et tangent in futurum, ut de cetero habeant easdem, quas precipimus petentibus et exigentibus exhiberi, ne ignorantiam pretendentes valeant malitiose effugere impuniti. In cujus rei testimonium sigillum nostrum precedentibus litteris est appensum. Datum anno Domini 1272, sabbatho post Ascensionem Domini.

(*Staatsarchief te Brussel*)

No 7.

Engelbert van Isenbruch, aartsdiaken van Kempenland, verklaart dat Waleram II, heer van Valkenberg en Montjoie het patronaatregt over de kerk van Oirsbeek heeft opgedragen aan proost, priorin en convent van St-Gerlach.

28 MEI 1273.

Engelbertus de Isenbruck Dei gratia archidiaconus

Digitized by Google

Leodiensis presbytero de *Mersen* salutem in Domino.

Cum Walramus nobilis Dominus de Falckenburgh ac de Montjoie, jus patronatus ecclesiae de Oirsbeek, quod suae collationi ad praesens dignoscitur pertinere, religiosis personis Praeposito, Priorissae ac conventui Sti-Gerlaci, pure propter Deum ac remedium peccaminum suorum ac parentum antecedentium contulerit : vobis mandamus quatenus tribus diebus solemnibus ac festivis publice nuntietis, ut si aliquis suae viderit interesse de collatione juris patronatus ac investiturae dictae ecclesiae, ipsum citetis peremptorie coram nobis Leodii ad crastinum post octavam Trinitatis.

Datum anno Dni M.CC.LXXIII in die Pentacostes.

Kerkarchief te Oirsbeek; bevindt zich ook in de *Annales Prœmonstr.* van Hugo tom. I.

No 8.

De abdij Kloosterrade verkoopt hare eigendommen te Houthem aan het klooster St. Gerlach.

31 Jan. 1279.

Universis presentes litteras inspecturis Abbas et conventus Ecclesie de *Roden*, ordinis Sti Augustini Leodien. diocesis cum cognitione veritatis salutem.

Noverit universitas vestra quod nos bona nostra de *Houthem*, sita in terra ac jurisdictione nobilis domini de *Valkenburgh*, omnia et singula tam in censibus quam mansionariis seu rebus aliis quibusque, ad nos ibidem jure possessoris pertinentibus vendidimus Religiosis preposito et conventui S. Gerlaci ordinis Premonstratensis Leodien. diocesis pro undecim marcis denariorum Leodien. quam pecunie summam in supplementum persolutionis curtis de *Ghersene* et convertimus, resignan-

Digitized by Google

tes eisdem preposito et conventui, atque ad opus eorum effectuantes omne jus quod ratione predictorum bonorum ad nos hactenus dignoscebatur pertinere et ut hec venditio vallo roborari valeat firmitatis sigillum nostrum cum sigillo conventus nostri antedicti presentibus est appensum. Datum anno Domini M.CC.LXXIX feria tertia ante purificationem.

Afschrift in het kerkarchief te Houthem-St-Gerlach.

No 9.

Waleram II, heer van Valkenburg en Montjoie en Willem abt van Premanstreit verklaren, dat ten gevolge van gebrek aan onderhoud, het getal nonnen te St-Gerlach op dertig moet teruggebragt worden.

20 September 1293.

Nos Walramus Dominus de Monjoie et de Valkenbergh notum facimus universis presentes litteras visuris ac etiam audituris, quod cum dilecta nobis Priorissa totusque conventus *Sti Gerlaci* ejus et utilitate ecclesie sue communi commodo ac pace in hoc provide consideratis de nostro consilio consensu et voluntate cum firma promissione statuendum duxerint et ordinandum, quod deinceps nullam personam in sororem recipient ac etiam Monialem donec numerus Conventus sui nunc ibi existens infra XXX personas decreverit (1) et infra dictum numerum fuerit diminutus, promittimus Priorissae et conventui predictis, quod ipsas adhoc promovebimus bona fide, quod dictam ordinationem firmiter ac inviolabiliter observent donec ipsam concorditer duxerint revocandum, et nos ipsis nullas preces dirigi mus aut dirigi procurabimus vel ab aliis sinemus aut patiemur, per quas

(1) Een ander afschrift heeft *personas quindecim.*

Digitized by Google

ordinatio dicta violari possit ullatenus aut infringi presentium testimonio litterarum.

Nos vero Guillelmus, Dei patientia Praemonstratie abbas, quoniam his qui non deviant a semitis equitatis fidelem debemus prebere assensum, cum secundum legitimas sanctiones tot sint in ecclesiis ponende persone et non plures quam possint de bonis Ecclesiarum commode sustentari, idcirco pars turpis est, que suo non congruit universo; tanquam pater superior in ecclesia supradicta dictam ordinationem et omnia et singula que sunt superius nominata approbamus, laudamus et etiam confirmamus.

In cujus rei testimonium sigillo nostro una cum sigillo dicti Dni Walrami presentes litteras duximus roborandas. Datum anno Domini MCC nonagesimo tertio, in vigilia beati Mathei Apostoli et Evangeliste mense Septembris (1).

No 10.

Dirk III, heer van Valkenberg, Montjoie en Veerne verklaart dat hij het verbod zal handhaven, van in het stift St-Gerlach niet meer dan dertig jonkvrouwen op te nemen.

16 February 1345.

Nos Theodoricus de Monjoie, de Valckenborgh, de Verne et borgravius Zelandie Universis presentes litteras visuris et audituris veritatis notitia cum salute.

Noverint universi quod conventus Domicellarum *Sti Gerlaci*, qui in nostro Dominio sive allodio est situs, ad petitionem nostram et amicorum sit onoratus et gra-

(1) De Notaris van den Heer van Valkenburg was destijds zekere Dirk kanonik te Aaken, die den 19 Oct. 1302 overleed en eene jaardienst stichtte in de Munsterkerk aldaar. Zie Quix *Necrologium B. M. V. Aquensis* p. 58.

Digitized by Google

vatus ultra debitum numerum aliquibus personis supra possibilitatem suarum facultatum, et ea de causa receperunt et habent inhibitionem a suis superioribus sive Praelatis ne aliquando de caetero recipiant Domicellam in suum conventum donec ad tricesimum numerum redigantur, quam inhibitivam eis factam approbantes ratam et firmam habituri, promittentes quod nos, nec per nos, nec per nostros successores, nec per aliquem amicorum nostrorum velimus inhibitionem infringi donec ad tricesimum numerum perventum.

In cujus rei testimonium sigillum nostrum una cum Dni *Edmundi præpositi* et conventus Sti *Gerlaci*, praesentibus est appensum. Datum anno a Nativitate Dni MCCC.XXXXV feria quarta post Valentini.

Afschrift in het archief der kerk van Houthem-St-Gerlach.

No 11.

Jan, heer van Valkenberg, Montjoie en Bergen-op-Zoom bekrachtigt voorgemelde brieven door wijlen zijnen broeder Dirk gegeven.

21 December 1346.

Nos Joannes, Dominus de Monjoie de Valkenborgh et de Berghen supra Zomam, notum facimus universis praesentia visuris, quod nos praesentes litteras quibus nostrae litterae patentes sunt transfixae, nobilis et potentis viri Dni fratris nostri dilecti domini Theodorici domini de Monjoie, de Valkenbourgh, de Verne, a Zelandia burggravii felicis recordationis venerabilibus personis videlicet S. Gerlaci, ordinis Premonstratensis nostri dominii datas et concessas approbamus, ratificamus et confirmamus in perpetuum, volentes dictas litteras in suo robore permanere, promittentes eas non infringere nec per ali-

Digitized by Google

quem de nostris infringi, presentium testimonio litterarum sigillo nostro sigillatarum. Datum anno Domini M.CCCXXXXVI, die beati Thome apostoli.

Kerkarchief te Houthem, afschrift.

No 12.

Jan heer van Valkenberg neemt de abdij Heinsberg in zijne bescherming.

27 MEI 1350.

Wir Jan von Monjoie von Valckenborch ende von Berge op Soem, entbieden allen onsen ambtluyden van onsen lande van Valkenburg, dat hy alsulcke guter als den closterjonkfrowen toebehoert van *Heinsberg*, dat binnen onse landen gelegen is, laet hy alsulcken regten als gewoon was te syn by onsen lieven heeren tyde onse vurvaders daer Godt die seel aff hebben moet; omdat wir willen dat hun dit immer gehoren werde ende gestede blive, soe haven wir desen brieff open besegelt mit onsen segel. Geven int jaer ons Heren MCCC.L. op heyligen Sacraments dag.

Archief van den Graaf van Hoensbroeck te Haag.

No 13.

Wencislaus hertog van Brabant ontslaat de proostdij St-Gerlach van de Keuren, te betalen aan den souverein des lands.

17 NOVEMBER 1369.

Wencislaus van Behem van Godts gnaden Hertoge van Luxemburg, van Lothring, van Brabant ende van Limborch, Marchgrave des heylichs reyks etc. etc.

Doen kondt allen Luyden dat wij onse Goidtshuyse ende dye Jouffrouwen van *Sint Gerlach* ende alle hare hoeven in onsen Landen van *Valckenborgh* gelegen, los, vrye, en leedig maeken van allen coirmeden dye sy

Digitized by Google

schuldig syn moeghen ende ontbieden ende bevelen onse borchgrave ende allen onsen amptluyden ons voors. Lants van Valckenborch, dat sy van den Godshuys en Jouffrouwen van *Sint Gerlach*, noch van haren hoeven gheen cormoiden en heysschen noch en nemen in gheenere manieren, maer dye daeraff vrye ende loss laeten van nu voirtaen tot onsen wederroepen.

Gegeven tot Acken XVII daeghe in November, int jaer ons Heeren MCCC.LXIX.

Afschrift in het kerkarchief te Houthem-St-Gerlach.

No 14.

Paus Gregorius XI neemt de jonkvrouwen, het klooster en de goederen van St-Gerlach in zijne bijzondere bescherming.

10 Januarij 1376.

Gregorius Episcopus, servus servorum Dei, Dilectis filiabus conventus monialium Monasterii sanctae Mariae de Sto Gerlaco, praemonstratensis ordinis, Leodiensis diocesis salutem et apostolicam benedictionem.

Cum nobis petitur quod justum est et honestum, tum vigor aequitatis quam ordo exigit rationis, ut id per sollicitudinem officii nostri ad debitum perducatur effectum; ea propter dilectae in Christo filiae, vestris justis postulationibus grato concurrentes assensu, personas vestras et locum in quo divino estis obsequio mancipatae cum omnibus bonis quae in præsentiarum rationabiliter possidet aut in futurum justis modis praestante Domino poterit adipisci sub Beati Petri et nostra protectione suscipimus, specialiter autem terras, possessiones et alia bona vestra sicut ea omnia juste ac pacifice possidetis vobis et per vos Monasterio vestro auctoritate Apostolica confirmamus et personas sancto patrocinio communi-

Digitized by Google

mus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae protectionis et confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraïre; si autem hoc attemptare praesumpserit indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli Apostolorum se noverit incursurum.

Datum Avigonae iiij idus Januarii, Pontificatus nostri anno sexto.

Afschrift in het kerkarchief te Houthem-St.-Gerlach.

No 15.

Philip de goede, Hertog van Borgondie, verklaart dat de Tienhoff onder Oirsbeek, zijnde eigendom der nonnen van St-Gerlach, een vrijgoed is.

12 Augustus 1446.

Cont sy allen den ghenen die desen opene brieff nu off hernamaels sullen zyen off hoeren lesen, dat in den jare ons Heren duysent vierhondert negen en dertig omtrent Sinte Remeismisse den hogeboren, durluchtige, vermogende Furste en Heren onse lieve gnedige Heren Philips hertoghe van Borgondiën van Brabant ende van Limborch etc. by den gemeynen Ritterschafft ende ondersaten des selffs lants van *Valkenborg* eyn treffliche som gelts in maniere van beede ende schettinghe geconsentiert ende gesat wordt te betalen, te dry termynen, om dat vors. lant van *Valkenborg* te lossen en toe quyten uyss den hende des hoegmechtige Heren Frederichs greve to *Meurse* ende toe *Sarwerde*, dar dat an verpant ende versat was, ende in derselver tyt soe wart dat Goetshuys van *Sente Gheerlaich* by Valkenborg by den scheffen in de banck van *Oorsbeicke* van syne vrye geesteliche goede aldaer gelegen op schettinge gesat, wie waille dat dat voers. Goetshuys egheyne schetguede aldae noch auch nie schettinge gegeven en hadden als sich dat mit goede konde bevant die

Digitized by Google

die scheffen van *Oersbeicke* vors. daeraff selve tuygden, en droegen overmits den amptluyde ende leenmanne van Valkenborg hierna bescreven ende soe als die konde hiernae beclaert steit, om welcke onredelicke en onbehoerlicke schettinge die Jouffrouwen der vors. Goitshuys die regimente van denselve cloester hadden, sich groetelick becroenden an die ampluyde en overmits die mannen van Valkenborg dat sy ten onrechte geschet waren. Ende baden om Goits willen dat den Goitshuyse die onredelicke schettinghe affgestalt hedde moge werden. Ende des en wolden die amptluyden niet affstellen sonder consent ende bevele ons lieven genedigen Heren van Borgondiën, van Brabant, vors. Alsodat die joufvrouwen als regiment des goitshuyse vors, onze vors. lieve genedige Heren in sinen edele Raide in Brabant oetmoedelicke mit brieve van supplicatie, dat onrecht dat hon geschiet ware van de schettinghe in de vors. banck van *Oersbeicke* te kenne gegeve hebben gelyc dat inhoud van deselve supplicatiën van woirde hier volgt beschreven, ende is aldus.

Och dem hogebornen, vermogenden prince, lieve genedige Here hertoge van Borgondien van Brabant ende van Lymborg bidden en thoune sere oitmoedelicken condt die Eerwerdighe Jouffrouwe in goede uyre Genade arme oitmodighe ondersaissen ende cloisterjouffrouwe in uyre genade Goitshuyse van *Sente Gheerlaich* by *Valkenborg*, welck cloister ende goitshuys vorschreven gesticht ende gefundiert is in die ere Goits en des guede *S. Geerlachs* by de vors. heren van *Valkenborg*, die daer begraeve liggen, en die renten daertoe gegeven ende gelaeten hebben, daermên alle daghen Goits dyenst vroich ende spade devotelicke ende fromelick doet. Ende die Jouffrouwen syn van Erbaren state en van guede devoetelicke leeven. Alsoe lieve gnedighe Here

Digitized by Google

hebben die voirs. Jouffrouwen eyn hoeffgen daer eyne cleyne thiende in gehoert, te *Oersbeick*, in uyre genade lande van Valkenborg gelegen, welck vrijguet is, en dat toe egheyne last en steit anders dan als die lantheren des noit hebben. Soe moeten die voirs. cloisterjouff.ren eynen herwage mitten perden doen in uyre gnade dienste gelyck'de voirs. Jouffren voer uyre gnade leenmannen to Valkenborg dat hebben doen blycken, boeven diesen dat dit guet vryguet is. Lieve gnedige Here soe hebben uyre gnade scheffen van *Oersbeick* op dit vryguet schettinge gesat, gedragende elf rinse gulden, des nie gesien en was, noch gewoenlick geweest en hait, dat men eynige leen off vrygueden geschet hefft. Also lieve gnedige Here want uyre gnade eyn gnedich prince van gnaden en justicie syt en beschirmer van alle goitzhuysen en ondersaissen uwer gnade toebehoirende, lieve gnedige Here, soe bidden sere oetmodiglicke die vors. arme Jouffren, dat uyre gnade gewerdigen wille, om Goitz wille, hyr inne eyn gnedig Here te syn en hyer op te versien van remedie, opdat die voirs. Jouffren die guede ende gifften by den vorschreven Heren van Valkenborg ter eere Goitz en des gueden *sante Gheerlaich* ende ten troeste ende ten helpe der Heren seelen die voer syn en na comen, mogen gebruycken en daraff gevryt blive moge soe als sy alwege toe her toe gedoen hebben om devote dienste en getyde die men dagelix deit ewelick te houden, en dat sy om die elf rinse gulde cyns te geven, die die scepen onversonnetlick op dat vrye guet voirs. gesett hebben, als sy dat selve gekant hebben, in de wairheit niet ontbryckt en werden; ende dat van uyre gnade geschreven ende bevolen werde Dederich van *Palant* uwer gnade stathelder des drostampt van Valkenborg, dat hie der voirs.

Digitized by Google

Jouffren guede ongemaent laete en hu r die schettinge ontdrage, ende dat sy by honre vryheyt bliven mogen als sy gewonelick syn gewest. Ende lieve gnedige Here hier sulle uyre gnade se waille ene groite elmoisen in doin, ende die voirs. Jouffren sulle Goide van hiemelricke devotelicke vor uyr gnade en ure edele lichame bidden als mogelick is.

Op welcke oitmodelike bede ende supplicatie voirs. onsen voirgem. lieve gnedige Here by synre gracie en gnade geschreven met sine besloten brieve bevolen hefft sine drosten en voicht van Valkenborg also dat inhoudt van deselve besloten brieve hyer ouch volgt:

En aldus is by den hertoge van Borgondiën, van Brabant en van Lymborg, greve van Vlaendren, van Arthois, van Borgondie, van Henegouwe, van Hollant, van Seelant ende van Name; lieve gemynde want onse waelgemynde in Goide de Jouffren onses Goitzhuys van *Sente Gheerlach* in onsen lande van Valkenborg ons hebben doen thoenen hoe sy in de prochien van *Oersbeicke* liggen hebben eyn cleyn hoeffghen met eyne thiende daertoe behoerende; ende hoewaille tselven hoeffken mit sine toebehoirt van alle tiede geadmortiseert ende vry gewest hefft, alsoe dat de voirs jouffrouwen daraff tot hyr toe nyet bede noch eghcyne lesten gegeven noch gedragen hebben gehad mit onsen lande van Valkenborg, andere dan alleyne van eyne herwage mitte perden dien sy ons ten dienste moeten senden als des noit gebeurt, gelyck sy dat voir onse leenmannen aldair hebben doen blicken. So hebben onse schepen van *Oersbeicke* nu onlanx in onse beden, in onse voirs. lande geconsenteert, geset 't voirs. hoeffken mit sine toe behoirte op de som van elff rinsse gulden dy sy van de voirs. jouffren daeraff willen hebben 't onrechte en toe honre groete schade

Digitized by Google

ende achterdeile als sy seggen, ons als hoeren voight ende beschermer oitmodelick biddende om behoirlicke provisie darop. Soe ist dat wy u ontbieden en bevelen ernstelicke dat ghy onse voirs. schepen van *Oersbeicke* off anderen die 't bewint van onse beden aldair hebben van onse wegen beveelt, en offs noit is, mit behoirlicken wegen dairtoe bedwingen dat sy die voirs. Jouffren in onse voirs. bede laten ongelast en ongemoydt, also sy tot hertoe hebben gewest. Ende ist dat dieselve onse schepen off anderen yet dartege seggen willen, meynende dat dat alsoe nyet en behoirt, soe beteikent partye an alle syden dach te komen off hoe gedeputierde off procurierde, volkomelick gelast, te senden in onse stadt van *Antwerpen* opten twintichsten dach des maent van Meye, des avonts om des anderen daigs te compareren voir onse lieve en getruwen cancelier en raitsluyden geordeneert in onsen lande van Brabant ende van *Overmaze* en by hen reden en bescheit an alle syde yerst gehoirt, daerop geordenyert te werden alsoe behoiren sall, houdende nyet te myn die voirs. Jouffren en hoer voirs. guede in onse voirs. bede ongelast totten tyd toe dat die sake daraff voir dieselve onse cancelier en raitsluyden gesloten sal wesen. Ende off by aventure onse voirs. schepen of andre die bewynt van onse voirs. bede hebben den voirs. dach niet annemen en wouden, soe willen wy en bevelen u als voir, en opdat wy totter volkomender betalinge onser voirs. bede mogen komen, dat ghy an selve onse schepen off andren 't bewynt van onser beden in die voirs. prochie van *Oersbeicke* hebbende, verhaelt tghene dat sy op die voirs. Jouffrouwen hebben *geset* sonder verdrach; ende des en laet niet dat selve onse canselier ende raitsluyden weder stryven wes gy hyr inne sult hebben gedaen. Lieve gemynde Got sy mit u. Geschreven IIIJ daighen in Meye XIIIJ°XLV jair.

Digitized by Google

Diewelcke brieff metter supplicacie voirs. drossaite en voigt doen ter tyt visitierden ende waere myns gnedigen Heren brieve en bevelen gehorsam, also dat sy uyt den bevelen myns voirs. genedige Heren die scheffen van *Oirsbeicke* gemeynlicke beschieden op eynen mandach toe Valkenborch en lieten hon dae hoeren ende sien dinhoud van de supplicaciën en van myns gnedige Heren brieve voirs. begerende konde ende bescheid te hoeren van den schepen voirs. te weten off dat goitshuys van *Sinte Geerlaich* eynige schetguede off laetguede hedden in voirs. banck van *Oersbeicke* daer die voirs. Jouffren ye schettinge aff gegeven hetten off schuldich waeren te geven. Also droegen ende tuychten die schepen van *Oersbeick* voirs. op honnen eyde dat sy nit en wisten, dat dat goitzhuys van *Sinte Gherlaech* einige schetguede off laetguede hedden in die banck van *Oersbeick* voirs. Ouch tuychden die selve schepen dat sy niet en wisten noch van yen alderen en vorseten walere schepen in die banck van *Oersbeicke* vor yede zyth nye en hoirden sagen noch vonden en hadden dat die Jouffren van den Goitzhuyse voirs. gen goede te *Oirsbeicke* gelegen ye schettinge gave off gegeven hadde; mer sy hadden in de voirs. lantlossinge die voirs. Jouffren gesat op elff rinsgulden te dryn termynen cyns te betalen en niet vor rechte. Also bevelen die drossart ende voight uyt bevele myns voirs. gnedigen Heren ende by raide en gevolgenisse van den mannen van leene die dair tegenwoirdigh waeren den voirs. schepen van *Oersbeicke*, dat sy den Jouffren van den voirs. Goitzhuyse van *Sinte Gherlaich*, die schettinge affstellen souden en dat dat Goitzhuys tot diesertyt ende vort tewigerdage ongeschett bliven soude van den hoeffken mit syn toebehoir toe *Oersbeick* gelegen, gelick die supplicacie ende myns gnedigen Heren brieff hier boven geimporteert volkomentlick begrypt;

Digitized by Google

welck gebott ende affstellinge ende all dat hiertoe geschiet was mit oirkonde verbonden wart by de Jouffrouwen des Goitzhuyse voirs. gelacht overmits drossaete en stadthelder, voicht ende mannen van leene van Valkenborg ende die voirs. Jouffrouwen proviseren des Goitshuys voirs. baden om Goits wille ende ter eere van den gueden *Sinte Gerlaich* dat hen des eyn schijnbrieff besiegelt mochte worden in ontheltenisse ter ewighe memorie alre poenten voirs.

Ende want wir Diederich van *Palant*, Heren te *Kenswilre* in der tyt drossaete, Arnold van *Tzevell* stathelder ende voicht des lands van Valkenborg, Johan Here ter *Wynants Raide*, Johan *Huyne* van *Amstenraide*, Lambrecht van den *Driessche*, Johan van *Cortenbach*, Friederich van *Reimerstock* en Johan *Meecx*, mannen van leene derselver heerlichkeit van Valkenborch voirs. als amptluyden en ass mannen van leene van Valkenborch hier by over en ayn geweest sint. Ende dat wir die supplicatie ende ons gnedigen Here brieve gevisenteert en also bevonden have als voirs. steit, ende dat die schepen van *Oirsbeicke* ouch honne konde getuicht have gelick of hier voere geschreven is dat alle ende yegeliche poenten in diesen selven brieff begrepen also ergangen syn, so haver wir amptluyden ende mannen van leen voirs. des toe bekennysse ende gethuygnisse derre offenbare waerheyt ter oetmodigster bede van de eerwerdige Jouffrouwen des Goitzhuyse van *Sinte Geerlaich* voirs. onser yeclich syn siegel an desen tegenwordigen brieff gehange. Gegeven in den jaere onses Heren duysent vierhondert ses en veertich twelff dagen in den Augstmaend.

(Afschrift in mijn bezit.)

Digitized by Google

No 16.

Toestemming eener bede van 22,000 gl., waarbij consteert, dat in het land van Valkenberg de geestelijke staat, te weten de proost van St-Gerlach en de proost van Meerssen, de eerste behoort te zijn van den derden staat.

15 SEPTEMBER 1570.

Die van de Geestelyckheyt, Ridderschap, hoofdbancken, onderbancken ende ondersaeten des lants van Valckenbourgh 't samen by een geroepen synde, eerst by der kercken van *Schymmert* op den 15den daeg van September int jaer 1570 ende aldaer aenhoirt ende verstaen hebbende hetgene dat hun by den Edelen-Welgebohren heeren Johan grave tot *Oest-Vrieslant*, ridder van der orden, heer van Durbuy etc. gouverneur der Landen van Over-Maese, ende Heer Nicolas Oudart van Reest ende van Remanant, ridder, raet ordinaris der Koninkl. Majt, van wegen synder Excellentiën der Hertogen van Alba, gouverneur ende capitaine generael van synder Majt in desen Nederlanden etc. ende voirts, soo voer ende noe is voorgehouden ende proponeert gewest, ten eynde om te willen consenteren int verseuck aen hun lieden gedaen, nae volgende seeker instructie by synder Excellentie daerop gemaeckt aenmerkende dye necessiteyt ende benautheyt, damit syne voors. Majt in desen verleden tyden van troublen ende andersints belast worden is, ende wel willende verthoenen die onderdanige affectie, waermede sy synder voors. Majt als haeren naturelycken Prince toegedaen syn, hebben eynsamelyck mits uytstellende alle andere bekommernissen ende lasten die sy luyden in desen voerleden ende teegenwoirdigen tyden geleden ende annoch lydende syn, sich bemoyt om harer luyden vermogen in desen te wege te brengen, ende hebben synder Excellentie in der Kon. Majts name

Digitized by Google

met alle behoirlycker onderdanigheyt gewillicht ende consenteert in de somme van 22,000 gulden brabants ende die te betaelen in vier jaren naest nae den anderen volgende, daeraff den eersten termyn genachen sal op den laesten dagh van September Anno 1571, ende soo vervolgens die betaelinge te doen ende executeert te worden, naer den behoerlycken lantrechte daerselffs, alles sonder prejudicie van den privilegiën ende immuniteyten den selven Lande van *Valckenborgh* by synder Majt voervaderen per modum contractus, tituloque oneroso ende andersints vergont ende volgents doer syne voers. Majt geconfirmeert, biddende seer oetmoedelycke dat synder Excellentie gelieve sulcke voors. presentatie genaedichlik te aenverden ende deselve van Valckenborgh met brieven van non prejudicie te voersien. Sulx doende etc.

Per copiam Deckher m. p.

Kerkarchief te Houthem-St-Gerlach.

№ 17.

Thomas de Ham, abt van Val-Dieu, bevestigt de keuze van Erasmus Goye, als proost te St-Gerlach.

15 April 1575.

Thomas de *Ham*, Dei et Stae Sedis apostolicae gratia humilis abbas Monasterii vallis Dei ordinis praemonstatensis Remensis diocesis, doctor Theologiae, ac generalis in Germaniam, Poloniam Frisiam, Burgundiam, visitator et reformator per Revmum Dnum D. Joannem a Pruetis abbatem Praemonstrati ac Capitulum generale deputatus dilecto nobis in Christo fratri Erasmo *Goye* salutem.

Continebat supplicatio tua ut quia Rmus in Christo pater et Dominus D. Abbas Floreffensis te rectorem et

Digitized by Google

praepositum Monasterii *Sti Gerlaci* certis de causis instituerat, eamdem institutionem de te factam eo quod electione sacrarum ejusdem loci monialium processum fuerat, auctoritate superiori quâ fungimur approbare et confirmare, corroborare et gratam habere vellemus et dignaremur, humiliter supplicando quatenus nobis lubeat a juramento stabilitatis et promissionis manendi in loco absolvere, et cum translatione de loco ad locum, disponere, dispensare et tecum ordinare; hinc est quod nos petitioni tuae liberaliter annuentes, consideratis exacte considerandis omnibus quae ad hanc tuam supplicationem facere aut accedere possunt, te qui ut dictum est, per dictas moniales sacras pro earum ordinis consuetudine electus fuisti, ad praedictum Regimen et praepositurum in hujusmodi Electione et institutione omnimodoque spiritualium ac temporalium bonorum praedicti monasterii *Sti Gerlaci* tanquam juridice et legitime facta plenarie manutenemus, dictamque de tua persona Electionem et institutionem gratam, firmam et ratam auctoritate plenaria et superiori approbamus et confirmamus ejusdemque Monasterii illiusque bonorum ut dictum est Rectorem perpetuum, administratorem et Praepositum esse volumus et ordinamus. Ita ut dictarum monialium sacrarum confessiones audiendi et a peccatis absolvendi, salutaresque poenitentias eisdemque injungendi, cum iisdem de saecularibus saepe dicti Monasterii negotiis intus et foris tractandi et disponendi, auctoritatem tibi damus et impartimur praesentium per tenorem.

In cujus rei testimonium et fidem signum nostrum manuale una cum sigillo nostro abbatiali praesentibus litteris apposuimus, anno Dni 1575, die vero Aprilis XV.

T. DE HAM.

(Kerkarchief te Houthem-St-Gerlach.)

Digitized by Google

No 18.

Jacob van Panhuys, abt van Steinfeldt, vicaris-generaal der orde en visitator der circarie Westphalen, verklaart, dat de proostdij St-Gerlach in de krijgstroebelen afgebrand zijnde, de religieusen voorloopig haren intrek zullen nemen in het klooster Engelsport, bij Kochem, aan de Moesel.

24 Junij 1575.

In nomine Domini Amen. Wyr Jacob van *Panhuys*, abt zu *Steinvelt*, durch den Eerw. in Gott, Vatter und Herrn, Herr Johan de Pruetis, abten dess hochlöbl. cloesters Premonstreit, obersten des gantzen Ordens und capitel general selbigen ordens, deputirt un subdeligirt visitator und reformator der circariën Westphalen, Ivelden und Maintz unseren andechtigen und geystlichen susteren Anna und Hilgundus Beyselen (1) gesusteren des cloesters zu *St-Gerlach*, bei Maestricht, profess Joufferen, unser vätterlichen Gruss und Heil zuvor. Deweyl wie wir glaubwurdig bericht worden das euer Cloester durch schwere, langwierige Krieg der Fursten und Herrn zum verderben und zum Boden abgebrant, destruirt und zu nichten geraden, das Gott erbarmen wil, alsoo das kein onderhalt voor dye conventualen Junfferen alda profess, auch durch manigfeldigen Overvall selbst nit wael leibsnahrung wisset zu bekommen; Jhr von uns als *Visitaterem ex potestatis plenitudine* verordenet, unterdanig und demutlich begehrt euch in ordes disciplin zu unterhalten, und in andere reformirte ordens cloesteren zu verordenen, womit ihr bei leibsnahrung und ordensdisciplin mocht unterhalden werden bis Gott allmächtig durch verstand der Obrigkeit dasselbig verwüst und verdorben Cloester mocht weder auffgebaut werden. Deweil dan vor solche Einsicht ewer begehren und Bitt billig

(1) Beyssel von Gymnich, eene Limburgsche familie.

Digitized by Google

und gütlich erkennen, so wollen wir aus Kraft Befehl und Autorität euch beforderlich sein, und das Cloester zu *Engelsportzen* zum Eintrit haben, alda Gott zu dienen wie andere Jouffrouwen daselbst, auch Leibsnotdurft gebrauchen bis zu unser Widerruffung; Befehlen auch unseren lieben, getreue andächtige und geistlicher Frauen Meistersse, priorissin, und gemein convent gemeltes Cloesters zu *Engelsporten* ihn in ihr Consortz und schwesterliche Liebde und gemein ordens disciplin ohne widersagung anzunehmen bis zu unser weider Bescheit, und befehlen derohalben euch, und einen jeder ins besonder, befehlen und gebeden euch freundlich und lieblich bei einander zu halten das man sehen und sagen mag *Ecce quam bonum et jucundum habitare sorores in unum.* Valete in Christo Jesu.

Datum *Steinvelt* sub sigillo abbatiæ nostræ secreto, 1575 die 24 junii.

JACOBUS VAN PANHUYS,
abt zu Steinvelt, visitator.

Kerkarchief te Houthem-St-Gerlach.

No 19.

De generaal der orde van Premonstreit bevestigt de keuze van Erasmus Goye als proost te St-Gerlach.

7 NOVEMBER 1575.

Joannes de Pruetis sacrae Theol. professor, Christianismi Regis Francorum conciliarius et elemosinarius, Dei et Sedis apost. gratia inclyti Monasterii S. Joannis baptistae Praemonstrati Laudunensis diocesis humilis abbas, ejusdem Ordinis caput et reformator generalis.

Dilecto filio f. Erasmo *Goye* praeposito Monasterii Sanctimonialium Sti Gerlaci nostri ordinis Ruraemundensis

Digitized by Google

diocesis membri dependentis immediate a nostro monasterio Praemonstratensi salutem in Domino.

Nobis retulerunt Rdi patres D. Abbas Floreffensis et D. Abbas Vallis Dei se nostra auctoritate justis de causis fr. Joannem Portzen a praepositura dicti Monasterii deposuisse, ac ad suum Monasterium relegasse, cujus depositionem gratam habuimus nuper in Capitulo generali, et te in ejus locum suffecisse et instituisse, quam institutionem de tua persona factam ad praeposituram dicti Monasterii gratam habemus et confirmamus, cum ad nos ratione nostrae dignitatis abbatialis pertineat, mandantes Matri priorissae et caeteris sororibus sanctimonialibus professis et conversis et omnibus subditis dicti Monasterii tibi tanquam Patri obediant, pro ut in jure communi et regula divi Augustini et Statutis nostri ordinis continetur, dictas Moniales pie ac religiose vivere doceas et si opus sit compellas, numerum Religiosarum adaugeas.

Mandantes insuper Rdo Jacobo van *Panhuys* abbati Steinfeldensi, Vicario nostro, ut te faveat ac defendat adversus dictum fr. *Portzen* et alios æmulos, et compellat nostra auctoritate omni via et jure etiam brachii saecularis si opus sit dictum fr. *Portzen*, ut reddat omnia diplomata et cartas domus, quas ad locum tutum se asportasse propter bella, juramento etiam interposito coram praefatis patribus Abbatibus asseruit.

Datum Praemonstrati sub Sigillo et Chyrographo nostris et nostri Secretarii signo, die 7ma Novembris anno Dni 1575.

fr. Joan. de Pruetis abbas Praem.
De mandato
Gavette.

Archief der kerk te Houthem-St-Gerlach.

Digitized by Google

No 20.

Octavius aartsbisschop van Tarente, pauselijke nuntius te Brussel, neemt de nonnen en de eigendommen van het klooster St-Gerlach onder zijne bescherming.

16 MEI 1606.

Octavius Dei et apostolicae Sedis gratia Archiepiscopus Tarentinus, S. D. N. Pauli V et ejusdem Stæ Sedis in Belgarum provinciis, civitatibus et locis omnibus Nuntius cum potestate de Latere.

Venerabilibus nobis in Christo dilectis Priorissae et sanctimonialibus Monasterii Sti Gerlaci, ordinis praemonstratensis, Ruræmundensis diocesis salutem in Domino sempiternam.

Ratio postulat ut illae personae potissimum, quae su suavi Religionis jugo militant, in suis privilegiis, exemptionibus statutis a sanctis viris tam pie et religiose traditis et constitutis ex apostolica Sedis authoritate defendantur et confirmentur, ut sic secundum regulae suae puritatem Deo famulantes sua in pacis et quietis suavitate vota reddere et fructus uberiores in Ecclesia Dei proferre valeant; hinc est quod nos supplicationibus desuper nobis humiliter porrectis de benignitate apostolica annuere volentes, dictam Priorissam et Sanctimoniales praetactas a quibusvis Excommunicationibus, suspencionis et interdicti aliisque ecclesiasticis censuris et poenis si quibus quomodolibet innodatae existunt absolventes, omnes et singulas ordinationes praerogativas, facultates, exemptiones, privilegia, statuta licita tamen et honesta ac decretis Sti Concilii Tridentini non adversantia dicto Monasterio legitime concessa vel praescripta Authoritate apostolica nobis concessa et qua fungimur in hac parte de novo innovamus, approbamus, laudamus ac illis perpetuae et invio-

Digitized by Google

labilis firmitatis et nostrae approbationis robur adjicimus, omnesque et singulos juris et facti defectus, si qui forte intervenerunt eadem authoritate supplentes.

Quocirca Rmo Dno Episcopo Ruraemundensi vel ejus in spiritualibus vicario generali committimus, eosdemque requirimus, quatenus alter ipsorum in praemissis efficacius defensionis praesidio assistentes, faciant confirmatione, approbatione, suppletione, decreto aliisque quorum hic fit mentio pacifice frui et gaudere, non permittentes vos et vestri Monasterii pro tempore religiosas per quoscumque indebite molestari, perturbari aut inquietari, contradictores quoscumque per opposita juris et facti remedia ac demum per sententias censuras et poenas ecclesiasticas compescendo; non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis, necnon in provincialibus, Synodalibus conciliis, editis generalibus vel specialibus constitutionibus in contrarium facientibus quibuscumque.

Datum Bruxellis 16 die Mensis Maii 1606, pontificatus Dni nostri Pauli V anno primo.

Octavius arch. Tarent. et nuntius apost.

De mandato, Zandrini Secretarius.

Kerkarchief te Houthem-St-Gerlach.

No 21.

De abt van Premonstreit bevestigt Lambert Woet in het bezit der proostdij van St-Gerlach.

7 Augustus 1612.

Franciscus a Longo Prato christianissimi Francorum Regis consiliarius et elemosynarius, Dei et sanctæ Sedis

Digitized by Google

Apostolicæ gratia inclyti Monasterii Præmonstratensis Abbas et caput ejusdem ordinis etc. dilecto nobis in christo filio Lamberto *Woet*, monasterii Leffiensis, Leod. diocesis, religioso professo necnon parochiæ de *Cisogne* pastori vigilantissimo salutem.

Cum ex litteris Rdi Adm confratris nostri abbatis Leffiensis publico instrumento id fidem faciente ad nos transmisso satis probatum habuerimus præpositurام *Sti-Gerlaci* prope Falcoburgum per obitum Rdi quondam fratris Dni Erasmi *Goye*, ultimi præpositi pacifici vacare, teque ad dictam præpositurام a dilectis ejusdem Monasterii sororibus sanctimonialibus canonice et legitime electum esse. Viso et examinato prædicto electionis instrumento et de tuis doctrina, morum et vitæ probitate, cæterisque virtutibus cumulo plenissime informati prædictam electionem de tua persona factam confirmavimus et approbavimus prout nunc authoritate qua fungimur confirmamus et approbatum et te tanquam sufficientem et idoneum in eodem Monasterio instituimus Præpositum et Rectorem, cum potestate, juribus et pertinentiis omnibus ab antiquo jure solitis, permittens tibi ut a quocumque Revmo Episcopo si quod munus benedictionis obtinendum fuerit illud obtinere et recipere valeas et posses, Quapropter dilectis nostris in Christo sororibus prædicti monasterii Sti *Gerlaci* sanctimonialibus mandamus et mandantes præcipimus ut tibi obedientiam et reverentiam debitas et devotas exhibeant;.... mandantes insuper et propterea primo ordinis nostri Religioso sive pastori super hoc requisito, alium vero publicum sive notarium apostolicum non nobis subditum rogantes ut te in corporalem, realem et actualem possessionem dictæ præpositurام ejusque jurium et pertinentiarum quarumcumque vigore præsentium (accepto prius de bonis dicti Monasterii non alienandis, sed pro

Digitized by Google

posse recuperandis et de statutis et ordinationibus dicti ordinis observandis et observare faciendis juramento) ponat, inducat ac deferat inductum.

Datum Præmonstrati sub nostris chyrographo et abbatiæ sigillo, die VII mensis Augusti 1612.

FR. A LONGO PRATO

abbas præm. generalis ejusdem ordinis.

Archief der kerk te Houthem-St-Gerlach.

No 22.

De generaal der orde verklaart dat de nonnen van St.-Gerlach het privilegie bezitten van zich eenen proost te kiezen uit welk klooster zij goedvinden.

2 MEI 1619.

Universis ad quos praesentes devenerint praesentibus et futuris Petrus Gossesius Christianissimi regis consiliarius et elemosynarius Dei et ap. sedis gratia Praemonstrati abbas, totiusque Praemonstratensis ordinis caput et reformator generalis salutem.

Cum odiosa jura restringenda favorabilia vero amplianda nobis pro parte venerabilis Dni D. Lamberti *Woet*, praepositi *Sti-Gerlaci* necnon dilectarum sanctimonialium dicti conventus prope Falcoburgum, diocesis Ruraemundensis humiliter fuerit supplicatum, ut Privilegium quod antea ab immemorabili tempore habuerunt et quo semper pacifice gavisae sunt dictae sanctimoniales eligendi sibi in Praepositum, ecclesia sua seu Monasterio vacante, idoneum aliquem ac moribus scientia et aetate requisitis praeditum canonicum ex quovis ordinis nostri Monasterio, confirmare atque innovare dignaremur, reservato nobis confirmationis electi Praepositi jure.

Digitized by Google

Nos ejusmodi petitioni quod eam honestam et supplicantium utilitati spirituali et securitati consentaneam esse ducimus benigne annuentes praefatum privilegium Electionis ut praefertur libere de persona cujuscumque monasterii nostri ordinis a dictis supplicantibus facienda, auctoritate paterna confirmavimus, concessimus et indulsimus, praesentiumque tenore confirmamus concedimus et indulgemus, ea ut petitur lege et conditione, ut Electus electionis suae confirmationem a nobis et nostris successoribus petere teneatur. Mandamus igitur futuris nostris Vicariis et locorum Visitatoribus et ipsorum cuilibet, prout ad eum pertinuerit, quatenus dictas sanctimoniales supplicantes nostris praesentibus gratia et concessione uti et gaudere faciant, obstaculum quodcumque abmovendo, vel amovere indilate faciendo, quod ut firmum et perpetuo perseveret, praesentem paginam nostrorum chyrographi et sigilli praecepimus authoritate communiri, nostro in aliis et alieno in omnibus jure salvo.

Datum Praemonstrati die 2da mensis Maii, anno Dni 1619.

FR. P. GOSSETIUS, abbas.

Archief der kerk te Houthem-St-Gerlach.

No 23.

Lambert Woet legt den eed af als proost te St-Gerlach in handen van den Generaal der orde.

30 APRIL 1622.

Nos Petrus Gossetius regis christianissimi Consiliarius et Elemosynarius, Dei et Sedis ap. gratia Praemonstrati abbas, totiusque canonici ordinis caput et reformator

Digitized by Google

generalis salutem plurimam in Domino. Impartimur et notum facimus, quod hodierno die tricesimo mensis Aprilis anno Dni 1622 fr. Lambertus *Woet* monasterii Sti Gerlaci praepositus, coram nobis personaliter in camera nostra Praemonstrati constitutus, tactis sacrosanctis Evangeliis juramentum in manibus nostris praestitit, cujus tenor sequitur et est talis :

« Ego frater Lamb. *Woet* electus et confirmatus in Pra epositum et pastorem Eccl. Sti Gerlaci, promitto Deo et Vobis tenere canonicam regulam beati Augustini, statuta et privilegia ordinis Praemonstratensis nec non dictae Ecclesiae regimen spirituale et temporale pro posse meo regere, bona dictae ecclesiae conservare, amissa recuperare, corrigenda corrigere, bonas et obedientes exaltare, in Christo diligere, malas et reprobas reprimere et corrigere non secundum carnem et sanguinem, tibi Abbati Praemonstratensi et successoribus tuis ac venerabili capitulo licite obedire sine dolo et fraude. Sic me Deus adjuvet et haec sancta Dei Evangelia. »

Nos autem subinde auctoritate Dei et nostra eundem ab omni alio sacramento per ipsum praestito, quatenus praedicto contrarium esset et praejudicaret in utroque foro absolvimus et dispensamus, absolutumque et dispensatum declaramus attento quod supradictum sacramentum sit legitimum et ab omnibus ex antiquo dicti Sti Gerlaci Praepositis praestari solitum.

In cujus rei fidem praesentibus manu propria subscrip simus et sigillum nostrum apponi fecimus. Datum die et loco quibus supra.

GOSSETIUS, abbas.

De Mandato,

FRANCISCUS GERARDUS.

(Kerkarchief te Houthem-St-Gerlach.)

Digitized by Google

No 24.

Meting van het klooster St-Gerlach binnen de muren.

9 JULIJ 1686.

Den onderschreven gezworen lantmeter in den Lande van Valkenburgh attesteert mits en by desen ter instantie van den Eerw. Heer proost van *St-Gerlach* op den 9 July 1686 gometen te hebben het cloester van Sint Gerlach soo ende gelyck 't zelve binnen de moeragien gelegen is, inbegrepen alle grachten, graven, vijvers en andere infructueuse plaetsen ende bevonden groot te wezen vier bonder, negen groote en zeven kleine roeden.

Aldus gedaen op dag en datum ut supra.

P. WALTHOUWERS, *m. p.*

Kerkarchief te Houthem-St-Gerlach.

No 25.

De religieusen van St-Gerlach verkocht hebbende haar refugie te Maastricht bekomen octrooij tot aankoop van een ander.

27 JANUARIJ 1731.

De Staten generaal der vereenigde Nederlanden aan allen dengenen die desen sullen sien ofte hooren lesen salut. Doen te weten dat wy ontfangen hebben de ootmoedige supplicatie aan ons gepresenteert uit den naam en van wege H. J. Cbristophori, proost van *St-Geerlag* onder Houthem, Lande van Valckenburgh, partage van onsen Staat, mitsgaders de abdisse en verdere religieusen van het voornoemde clooster van *St-Geerlag* te kennen gevende dat de religieusen van *Meerssen*, *Herkenrade*, *Hocht* ende anderen in de stad van Maestricht hare eygen huysen hadden, dienende tot een Refugie in tijde van

Digitized by Google

oorlogh en andersints, dat sy supplicanten insgelix aldaer oock dergelycke huysinge voor hare refugie hadden gehad, dogh dat hetselve door outheyt sodanigh was vervallen, dat aen haer van Stadswegen was geordonneert hetselve wegens deselfs caduciteyt op te bouwen, dat sy supplicanten haer in geen staet bevindende om sulx alstoen te konnen werckstellig maken, genootsackt waren geweest hetselve huys te verkopen voor eene somme van 1200 gulden, uytwysens de acte daervan aen ons vertoont, dogh met die gedachten van in betere tijden ende gelegenheyt haer van een ander huys ten eynde voors. onder ons welnemen te voorsien; dat die gelegenheyt sigh jegenwoordigh opdeede, en de supplicanten oock wel souden genegen sijn om voor haer een huys binnen Maestricht tot een Refugie voor 1632 ryxdaelders in te kopen; dogh dat de Geestelijken, volgens de Caroline, niet vermogten sonder Octroy van den wettigen Souverayn vaste goederen en erven te acquireren, versoekende derhalve dat wy aan haer gelieven te verleenen octroy tot den inkoop van een huys voor een Refugie.

Welcken aangemerckt soo ist, dat wij hierop ingenomen hebbende het bericht en advies van de Brabandsche Magistraet der stadt Maestricht, geformeert den 24 deser lopende maend, ons ten versoecke van de supplicanten genegen vindende; deselve geconsenteerd, geaccordeerd en geoctroyeert hebben, gelyck wy hun consenteren, accorderen ende octroyeren uyt souveraine magt mits desen, omme in plaetse van haere voors. verkogte erve of huys binnen de stadt Mastricht het huys hier voren gemeld tot haar Refuge te mogen inkopen, mits hetselve huys alleen gebruyckende tot een Refuge en intrek ende anders niet; ordonnerende, lastende en bevelende allen ende eenen jegelyken, dien dit eenigsints aengaen mogt

Digitized by Google

de meergemelde supplicanten het effect van desen onsen Octroy en consent rustelyck en vredelyck te doen en te laten genieten sonder oppositie ter contrarie, want wy sulx bevonden hebben alsoo te behooren. Gegeven in den Hage onder het cachet van den Staet, paraphure van den Heer Presiderende in onse vergaderinge en de signature van onsen greffier op den 27 January 1731.

Geteekend: P. J. VAN BORSSELE VAN DER HOOGHE.
Ter ordonnantie, J. FAGEL.

Archief der kerk te Houthem-St-Gerlach.

No 26.

Getuigschrift van de inwijding der stiftskerk van St-Gerlach.

16 OCTOBER 1735.

Anno 1735 die 16ta Octobris, ego fr. Leonardus Jansen S. ordinis Praemonstratensis, ecclesiae Knechtstediensis abbas, de facultate mihi specialiter concessa ab Illustrissimo Dno Francisco Ludovico episcopo Ruraemundensi consecravi ecclesiam in praenobili parthenone ad Sanctum Gerlacum et in ea summum aut primum altare in honorem S. S. Trinitatis, B. Mariae Virginis et *S. Joannis Baptistae qua primarii Patroni;* item in honorem Sti-Josephi, S. Gerlaci, S. Augustini, S. Norberti, B. Hermanni Josephi, S. Francisci, S. Leonardi et omnium Sanctorum ordinis nostri praemonstratensis; reliquias imposui de S. S. Andrea et Bartholomeo apostolis, de S. Laurentio, S. Maria Aegyptia, de S. Joanne baptista, de S. Catharina, S. Gerlaco etc.

Eodem die consecravi secundum altare quod est in introitu ecclesiae a dextris in honorem S. Agathae, S. Mariae Magdalenae, S. Catharinae, S. Barbarae, S. Agnetis, S. Margarethae, S. Apolloniae, S. Dorotheae, S. Jus-

Digitized by Google

tinae, S. Genovevae, S. Ursulae et sodalium, S. Angeli custodis et omnium S. S. Angelorum, et inclusi reliquias de S. Jacobo, S. Laurentio, S. Maria Magdalena, Maria Aegyptia, S. Anastasia, S. Gerlaco etc.

Item tertium altare a sinistris in honorem S. Annae, S. Michaëlis archangeli, S. Georgii martyris, S. Philippi Nerei, S. Francisci Salesii, S. Henrici, S. Joannis Nepomuceni, S. Isabellae, S. Gertrudis, S. Rochi, S. Sebastiani et omnium Sanctorum, et inclusi reliquias de S. Georgio, de S. Benedicta virg., de S. Christina mart., S. Barbara, S. Marcello, S. Pantaleone, S. Gerlaco etc.

Eodem die consecravi altare portatile in honorem Dei omnipotentis, B. Mariae Virginis, S. S. Gerlaci et Norberti et inclusi reliquias de S. Eustachio.

Altero mane quae erat 17 Octobris benedixi caemiterium quod est ante majorem portam ecclesiae perficiens omnia secundum ritus a S. Romano-Catholica Ecclesia praescriptos. In quorum fidem et perpetuam memoriam hanc paginam propria manu scripsi et signeto meo abbatiali munivi, et pro die anniversaria dedicationis ejusdem ecclesiae in futurum statui dominicam tertiam Octobris.

F. Leonardus Jansen,
abbas Knechtstediensis.

Kerkarchief te Houthem St-Gerlach.

No 27.

De proost H. Casteel smeekt bij den bis chop van Roermond, om kwijtschelding van zijn aandeel in de bede voor den oorlog tegen de Turken.

1736.

Quantus et quam formidabilis Turcorum adversus Hungariae regnum paratus exercitus, quaeque eidem regno

Digitized by Google

universaeque Christianae Reipublicae ab immanissimo hoste tempestas impendens, Illustrma Vestra Gratia strenuo cum zelo venerabili clero, 13 die mensis Decembris 1736 exposuit, simulque postulata Sacrae Cæsareae Majestatis Dni nostri Clementissimi valido cum incitamento proposuit.

Interim valde opus est, ut summa cum humilitate et reverentia praesentem miserabilem statum nobilis Parthenonis Sti Gerlaci, ordinis Praemonstratensis quam verissime confitear, varia martis, incendii et fasciscentis aetatis incommoda passus, Hollandorum Statuum anno 1663 cessit ditioni, sic tamen ut ipsum solum caenobium quam latè muri patent, horum non, sed Sacræ Cæsareae Majestatis subsit imperio, magna ex hac occasione debita contraxit Sti Gerlaci Parthenon in quo anno 1597 triginta et septem Virgines primae nobilitatis Deo militabant. Eheu! sic exigente injuria temporum villas *Dollenbergh*, *Spaubeeck* et alia bona immobilia quam plurima vendidit, quae bona laici etiamnum possident; non obstantibus his alienationibus usque in hunc diem aere magno alieno gravatur, quod etiam per frugalem, œconomicam administrationem refundere non potuit, nam ad omnia onera ordinaria et extraordinaria contra Parthenonis exemptiones et privilegia, tanquam laicus, exsolvenda astringitur; insuper cum non exiguo onere Mariae Catharinæ Principissae *Brunsuico-Luneburgensi* praebendam panis et D. Hermanno Jacobo Christophori resignatorio praeposito 600 florenos Leod. singulis annis solvere cogitur; sic sauciatus in temporalibus minutus est valde in Deo famulantium numero, ita ut ex reliquis reditibus Praepositus, octo virgines nobiles, quatuor laicae, cum sacellano vix religiose et frugaliter ali possunt.

Hinc Parthenon Sti Gerlaci certe indulgentiam et remis-

Digitized by Google

sionem doni gratuiti a sacra Cæsarea Majestate Dno nostro clementissimo impetraturam sperat. Dominus Deus, qui est unum meritum ac praemium actionum heroicarum et gloriosarum conservet et prosperam faciat S. Cæsaream Majestatem pro gloria et obsequio catholicae Ecclesiae, reddat domum Austriacam semper triumphantem de omnibus ejus inimicis; hunc in finem diu noctuque preces nostras prumptissima voluntate offerimus.

H. CASTEEL, præp.

(Archief der Kerk te Houthem-St-Gerlach.)

No 28.

Goederen der abdij St-Gerlach in de bank Houthem, Hollandsch grondgebied.(1)

1777.

	Bund.	Gr. r.	Kl. r.
Eenen camp gelegen aen het clooster	2	4	2
Een stuck lands achter Arnold Hacourt huysweyde, een hoofd Goudenroodsweg.	13	3	3
Een stuck lands achter het Stercklook in het Strabeeker veld, naar Strabeek reinende den voetpad	1	7	0
Een stuck lands gelegen aan de groote Scrub, groot	1	9	7
Een stuck lands gelegen in het Boterpotjen, groot	0	6	10
Een stuck lands tusschen die Buyck	2	1	3
Een stuck lands gelegen in Strabech genaemt den kleynen camp, een hoofd de Landstraet	1	8	10

(1) Hierbij niet begrepen het klooster binnen de muren gelegen, groot 7 bunder 15 gr. en 15 kleine roeden, als zijnde onder jurisdictie der Oostenrijksche Nederlanden.

Digitized by Google

	Br.	Gr. r.	Kl. r.
Een stuck lands gelegen op de Kempkens naest de dorpstraet bij den voetpad	1	8	14
Een stuck lands gelegen tegenover het voornoemd stuck	1	17	10
Eeu stuck lands genaemd het Bunderken naer de Geul reynende den Meerssener weg . . . . . : . . .	0	8	10
Een stuck lands op den Smallenbosch	2	9	10
Een dito in St-Gerlachsvelt naast den voetpad van Jan Caldenborch	0	5	17
Een dito int St-Gerlachsveld op het Raerweegsken, een hoofd de Cloosterbosch.	2	16	1
Een dito in de Waimbertstart, rondom den bosch van St-Gerlach	0	13	10
Een dito in St-Gerlachsvelt, op die Leymeuylen	1	1	0
Een dito op de Haelstraet, reynende naer Meerssen het weegsken gaende naer Raer.	0	10	0
Item een dito genoemd het Vauwerstuk regenoot de Dorpstraet en den Meerssener wegh . . . . . , ... ,	6	10	0
Een dito in St-Gerlachsvelt, groot . .	0	4	0
Een dito genaemd den Cruyskamp, reinende naer den Ravensbosch de dorpstraet, naer de Geul de Koeweyde . .	4	0	10
Een dito op het Goudenroed genaemd den Muurdel, reinende tegen sonnenonderganck den Cloosterbosch.	23	5	0
Een dito genaemt den Camp in het Molenbreuxten.	1	16	14
Een beempt gelegen achter Houthem, genaemt den Houthemerbeempt, reynende naer Bergh den steeg.	4	8	10

Digitized by Google

	Br.	Gr. r.	Kl. r.
Eene weyde genaemd de Oortweyde, naest de gemeentestraet.	2	17	2
Eene dito in Quaede straet, een hoofd de Quaedestraet.	0	11	0
Item eene dito genaemd de blinde Weyde, naest de gemeente straet, voor hoofd de Landstraet.	1	11	0
Eene dito naest den gemeenen landswegh	0	6	14
Eene dito tegen over den Cloetsteeg . .	0	3	11
Eene dito genaemd het Weertje, voor een hoofd de Geul..	0	19	0
Een stuck land in het Molenbrocksken, reynende naer Bergh de Geul, naer Meersen de Heeren van St-Servaes.	0	7	0
Een dito aen de Duyvelshegge. . . .	1	3	5
Een dito in het Houthemervelt aen den Cloosterbosch.	0	5	0
Een dito in het Houthemerveld genaemd de Vijf Morgen naest den Cloosterbosch. .	1	2	2
Een dito aen den Cloosterbosch. . . .	0	4	5
Een dito aen het Amsterrood, een hoofd de Drinckbeek.	0	18	7
Een beempt genaempt den Clootbeempt, naer St-Geerlach de Hr Collard en verders rondom de gemeentestraet	1	0	10
Eene weyde tot dito	0	5	5
Een beempt in den Coninxwinckel .	0	5	12
Een stuck lands gelegen achter Strabach aen de Haelstraet	0	8	15
Een stuck lands gelegen aen de Crombeuck, naest den Cloosterbosch . . .	0	2	10
Een dito tusschen de Planten reynende naer Raer 't Rond Buschken van het kloos-			

Digitized by Google

	Br.	Gr. r.	Kl. r.
ter, naest den weg van St-Gerlach naer Raer	0	3	18
Een dito tusschen den Cloosterbosch op den Dressen	0	6	10
Een dito genaemd het Reutjen, naest den Cloosterbosch	16	19	13
Eene weyde en beempt genaemt den Putbeembt, reygenoot op den middag de Geul, groot	34	6	14
Een beempt gelegen in de Meersener beembden, groot	0	11	0
Een stuck land boven het Amstenrooth	0	6	0
Te zamen	138	18	14

Leggerboek in het gemeente-archief te Houthem St-Gerlach.

No 29.

Getuigschrift betreffende de Relikwiën van den H. Gerlacus(1).

Anno a Nativitate D. N. J. Christi MDCCCLXIX, Indictione duodecima, mensis Aprilis die quarta, Pontificatus SS. domini nostri, domini Pii divina Providentia Papæ noni, anno vigesimo tertio, de licentia reverendissimi et illustrissimi in Christo patris ac domini, domini Joannis Augustini, Episcopi Ruræmundensis Solio Pontificio Assistentis etc., aperta fuit et visitata a me in-

(1) Wij maken ons deze gelegenheid ten nutte om op eene onnaauwkeurigheid te wijzen, welke bladz. 154 is ingeslopen. De daar aangegeven datum van 14 Julij 1868 betreft het ter eere van S. Gerlach nieuw opgerigt altaar, waarin thans de kist met de Relikwiën zich bevindt. Evenzoo moet op bladz. 155, laatsten regel, in plaats van 9 April, de 6 April gelezen worden.

Digitized by Google

frascripto Joanne Beckers, pastore in Houthem, hæc capsa seu feretrum tribus clavibus diversis bene clausum, continensque sacras Reliquias beati Gerlaci Confessoris. Quo feretro debita cum veneratione aperto, adesse in eo compertæ sunt sacræ Reliquiæ in quatuor partes distributæ, totidemque involucris bene inclusæ, et quidem

1° In primo involucro Ossa Sancti Gerlaci numero XXIV, cum pluribus particulis minoribus et titulis.

2. In secundo involucro cingulum ejusdem sancti Confessoris.

3. In tertio involucro antiqua dalmatica serica, cum tribus crucibus.

4. Tandem plura ossa alterius Sancti seu aliorum Sanctorum, a præfatis S. Gerlaci ossibus manifeste diversa (1).

Hæ autem sacræ Reliquiæ, de licentia reverendissimi domini Episcopi præfati, reverenter examinatæ fuerunt, et quidem sacra Ossa ab eruditissimo domino Jo. Gul. Germain, medicinæ ac chirurgiæ doctore et fabricæ ecclesiae S. Servatii Traiectensis consiliario, qui sacrorum Ossium S. Gerlaci catalogum conscripsit huic Instrumento appositum et ab ipso manu propria signatum; aliæ vero Reliquiæ ab eruditissimo plurimumque venerando domino Francisco Bock, SS. domini nostri Pii Papae noni Cubiculario intimo, canonico B. M. V. Aquensis. Repertæ fuerunt etiam Litteræ authenticæ quibus p. m. Philippus Damianus Marchio ab et in Hoensbroek, S. R. I. Comes, Episcopus Ruræm., Primas Geldriæ etc., die 19 Maii anni 1787, permisit ut caput, cingulum et ossa S. Gerlaci, ab immemoriali tempore in ecclesia monasterii ad S. Ger-

(1) Deze gebeenten zijn waarschijnlijk uit altaren genomen en hier bijgezet, bij gelegenheid dat de kloostervrouwen haar stift moesten verlaten. Zie de 1ste noot bij n. 30.

Digitized by Google

lacum sub parochia de Houthem publicæ venerationi exposita, quæque, extincto præfato monasterio, una cum religiosis ad monasterium quondam Carthusianorum in civitate Ruræmundensi translata fuerant et prævie visitata, denuo publicæ fidelium venerationi exponerentur et elevarentur. Repertum insuper fuit Instrumentum authenticum de visitatione præfati feretri, postquam illud die 30 Augusti anni 1841 de licentia et consensu tum reverendissimi domini Joannis Augustini Paredis tunc Administratoris apostolici vicariatus Limburgensis, tum monialium superstitum, e civitate Ruræmundensi ad ecclesiam parochialem in Houthem, solemniter fuerat reductum; quod Instrumentum a reverendis admodum dominis Petro Jacobo Eycken, pastore in Houthem, Ger. Cas. Ubaghs, Can. hon. eccl. cath. Leod. S. T. D. in Univ. cathol. Lovan. Prof., Ger. Goffin, Decano et parocho in Meerssen, J. Demal, pastore in Valkenberg, L. Ballings, vicario in Houthem et a magistris fabricæ huius ecclesiæ subscriptum, Reliquias superius memoratas describit.

Venerando igitur hoc Thesauro attente examinato, cingulum sancti Gerlaci separatim fuit depositum in theca argentea deaurata, cæteræ vero S. Gerlaci Reliquiæ debita cum veneratione fuerunt repositae, et quidem:

1° Ossa sancti Gerlaci, singula serico rubro involuta, simul fuerunt inclusa serico albi coloris, quod ligamine, vulgo galon, clausum et sigillo reverendissimi domini Episcopi Ruræm. præfati munitum, annexum habet pergamenum cum hac inscriptione: Ossa S. Gerlaci Confessoris. Venerabile autem S. Gerlaci caput, de quo in Litteris Philippi Damiani fit mentio, jam diu in antiquum suum pectorale argenteum repositum fuerat.

2° Antiqua dalmatica, qua primitus involutum fuisse S. Gerlaci corpus antiquarum rerum periti viri opinan-

Digitized by Google

tur, involuta fuit serico albi coloris, quod ligatum et sigillo munitum ut supra, annexum habet pergamenum cum hac inscriptione: Dalmatica in qua S. Gerlaci corpus requievit.

3o Tres cruces in theca lignea fuerunt depositæ.

Ossa Sancti vel Sanctorum ignotorum simul fuerunt inclusa serico rubro, quod ligatum et sigillo huius ecclesiæ munitum, annexum habet pergamenum cum inscriptione hac: Reliquiæ ignotæ, alibi custodiendum.

Illa denique tria involucra, cum hoc Instrumento et catalogo ossium S. Gerlaci, fuerunt deposita in præfato feretro iterum tribus diversis clavibus claudendo.

In quorum omnium memoriam perpetuam et veritatis testimonium, ego infrascriptus Joannes Beckers, pastor in Houthem, ab Illustrissimo Episcopo Ruraem. ad hoc specialiter delegatus, præsens Instrumentum sigillo episcopali munivi et manu propria subscripsi, una cum reverendis admodum dominis præsentibus, quorum nomina sequuntur.

Actum in ecclesia parochiali in Houthem, sub anno, Indictione et Pontificatu quibus supra, die vero sexta mensis Aprilis.

	J. Beckers, pastor in Houthem ad S. Gerlacum, ad hoc del.	E. Rutten, rector orphanotrophii traiectensis.
	Dr. Franc. Bock, canon. Aquens. camerarius, secret. Sanct. Pii IX.	Jos. Lennartz, Thes. c. Aquisgr. B. M. V.
	F. X. Rutten, par. ad S. Servatium, Decanus Traiectensis.	Jos. Habets, vic. in Bergh—Terblijt.
Locus Sigilli.	J. J. Mulleners, Pastor in Stein.	Th. Ariens, pastor Falcoburgensis.
	J. G. Custers, professor sem. Ruræm.	H. Sleegers sac. S. J. Traject.
	A. van Gestel, S. J.	J. Hoho, pastor in Gronsveld.
	M. Willemsen, vic. ad. S. Serv. et SS. Reliq. custos.	F. H. Lauten, vic. in Houthem.
	Ch. Hollman, commandeur de l'Ordre de St-Grégoire le Grand.	J. Grispen, vic., Falcoburgii.

Digitized by Google

No 30.

A. *Catalogus sacrorum Ossium sancti Gerlaci Confessoris, confectu die 5 Aprilis 1869, a Joanne Gulielmo Germain in triplici facultate medicinæ doctore, etc.* (1)

1. Scapula dextra fere integra. 2. Humerus dexter. 3. Scapula sinistra fere integra. 4. Humerus sinister. 5. Radius brachii sinistri. 6. Cubitus brachii sinistri. 7. Vertebra dorsalis. 8. Vertebra dorsalis. 9. Vertebra dorsalis. 10. Vertebra dorsalis, cuius lamæ desunt. 11. Os ilei dextrum. 12. Os sacrum. 13. Costa partis dextræ (2). 14. Corpus costæ thoracis dextri. 15. Costa cum capite thoracis dextri. 16. Pars costæ. 17. Os femoris dextrum. 18. Os femoris sinistrum. 19. Tibiæ dextræ pars superior, serra divisa (3). 20. Tibiæ sinistræ pars superior, serra item divisa. 21. Astragallus sinister. 22. Metatarsus quintus dextri pedis. 23. Plura parva ossa et cineres. 24. Os incognitum.

Actum in Houthem, 5 Apr. 1869. J. G. Germain.

B. *Getuigschrift betreffende de Relikwiën van het hoofd des H. Gerlacus.*

Anno Domini MDCCCLXIX, die sexta Aprilis, venerabile caput Sti Gerlaci, de licentia Rever. et Illustrissimi Domini Joannis Augustini, Episc. Ruræmundensis, novo serico albo fuit ligatum et sigillo episcopali munitum. In testi-

(1) Uit het onderzoek der gebeenten bleek duidelijk dat ze allen tot een en hetzelfde ligchaam behoord hebben. Merken wij hier nog op dat de gebeenten, aangegeven in N. 29 sub. 4 bl. 248, als zijnde van een of meerdere onbekende Heiligen, aanleiding hebben gegeven tot een misverstand in het werk van Mgr. De Ram, *Hagiographie nationale* t. 1. p. 55, waar dezelve verward worden met de echte overblijfselen van den H. Gerlacus. Deze vergissing is nagedrukt in de *Petits Bollandistes* van Giry en Guérin, 6 éd. t. 1 p. 163

(2) Eene andere *costa partis dextræ*, in zilver gezet, wordt afzonderlijk in de kerk bewaard en vereerd.

(3) In de kerk wordt nog, in zilver besloten, een been bewaard, dat klaarblijkelijk bij de hier vermelde *tibia dextra* behoort.

Digitized by Google

monium veritatis subscripserunt sequentes, qui interfuerunt.

J. Beckers, pastor in Houthem.
Dr. Fr. Bock, canon. Aquens. a Cubiculo Stmi.
A. van Gestel, S. J.
Locus Sigilli. J. Hoho, pastor.
H. Sleegers, sac. S. J in coll. Traj.
Jos. Lennartz, Thes. Eccl. B. V. M. Aquisgr.
M. Willemsen, vicarius Traj.
F. X. Godts, C. SS. R.
J. Aertnijs, C. SS. R.

No 31.

Getuigschrift betreffende het Cingulum van den H. Gerlacus.

Ut sancti Gerlaci, Confessoris et patroni nostri, Reliquiis impensa conservetur veneratio, anno Domini 1869, feria tertia post dominicam in Albis, die sexta Aprilis, ego Joannes Beckers, parochus ecclesiæ de Houthem ad Stum Gerlacum, Diœcesis Ruræmundensis, ex speciali delegatione Episcopi nostri Joannis Augustini, Cingulum Sti Gerlaci, sericis rubris vetustissimis involutum, in ecclesia nostra a sæculis asservatum, et ab immemoriali publicæ venerationi expositum, iniuria autem temporum anno 1786 Ruræmundam cum aliis ejusdem Sancti Reliquiis translatum, et ibidem decima nona maii(1) sequentis a Philippo Damiano Rur. Episcopo una cum ossibus et capite, ut venerationi fidelium exponi et elevari possit, approbatum, dein ao 1841, die vigesima quarta Augusti ad pristinum locum de Houthem ad Stum Gerlacum reportatum, coram populo et Revdis. Dominis infrascriptis testibus e cista in qua cum ossibus Sti Gerlaci continebatur, extractum, reverenter in Reliquiario deaurato collocavi, et sigillo episcopali, serico rubri coloris colligatum, consignavi.

(1) Op bl. 141 staat abusief 9 Mei in plaats van 19 aangegeven.

Digitized by Google

In ecclesia Sti Gerlaci de Houthem, anno ac die quo supra.

L. S. Quod attestamur

Joannes Beckers, par. de Houthem ad S. Gerlacum.
F. Corneli, consul communitatis de Houthem.
A. van Gestel S. J.
J. Grispen, vicarius Falcob.
Jos. Lennartz, Thesaur. Eccl. coll. B. V. M. Aquisgr.
E. Rutten, Rector orphanot. Traj.
Jos. Habets, vic. in Bergh-Terblijt.
M. Willemsen, vic. ad S. Serv. SS. Rel. custos.
Dr. Franc. Bock, canon. Aquens. a cubiculo Stmi.
F. X. Rutten, par. ad S. Servatium, Dec. Traj.
J. J. Mulleners, Pastor in Stein.
H. Sleegers sac. S. J. in coll. Traj.
J. Hoho, pastor in Gronsveld.
Th. Ariens, pastor Falcoburgensis.
F. Lauten, vic. in Houthemad S. Gerlacum.

(*De Origineelen der drie laatste nummers berusten bij de respectieve Relikwiën.*)

Digitized by Google

De Hof te Asselt (1).

LAETEN-GEWYSDE.

Gelijk de Laethoven vroeger zeer menigvuldig waren, zoo zijn de Laeten-gewysden, anders gezegd, de geschreven Hofsrechten, thans zeer schaars. Dit geldt niet alleen het Hertogdom Limburg, maar ook de omliggende landen en Provinciën.

Zoover wij weten, is, met betrekking tot dit Hertogdom, slechts één Laeten-gewysde, van 1490, door den druk bekend geworden, namelijk van den Hof te Wijer, gemeente Heerlen (2). Wij geven thans een tweede exemplaar in 't licht, doch veroorloven ons vooraf eenige algemeene beschouwingen.

Volgens Noordewier, Nederduitsche Regtsoudheden, p. 124 e. v., is Laet de aloude gangbare naam voor de middelklasse der hoorige dienaren. De Laet is meer dan slaaf, minder dan vrijling; hij is iemand die vrijgelaten is, om de gronden, welke hem door zijnen Heer verkocht of uitgegeven zijn, onder zekere bepaalde voorwaarden te ontginnen of te bebouwen. (Het spreekt van zelf dat

(1) Een dorp op den rechter Maasoever, gemeente Swalmen. Vroeger had Asselt twee watertollen, namelijk des Voights toll (van Roermond) en Herr Johans toll van Oist (Hillenrade).

Zie eene adellijke familie van Asselt in onze Bijdragen tot de Geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg, p. 182.

(2) Zie Markgraafschap Hoensbroeck, p. 201-203.

Digitized by Google

deze definitie meer ziet op de middeleeuwen dan op de laatste tijden van het feodaal stelsel).

Elders waren de Laeten onderscheiden in *Hofhoorige*, *Keurmedige* of *Kamerlingen* en *Hofvrijen*. Ten onzent kennen wij geene andere dan *Keurmedige*. Zij bezaten hunne goederen als erfelijk deelbaar eigendom, waarover zij konden beschikken overeenkomstig en met inachtneming der statuten van den Hof, waaronder ze behoorden. Onder Keurmede, Churmede, Churmudt, is te verstaan het beste gereed goed, dat zich op het Laetgoed bevindt: geld, os of kleed tot den lepel toe.

Wij zeiden (1) dat de Keurmede naderhand in geldswaarde herleid werd. Dit schijnt ook het geval te zijn geweest in den Hof te Asselt; dan, wij lezen art. 1 der gewijsde:

a. Bij versterf van een Laet of stam (hoofdman), moeten de erfgenamen van het laetgoed een nieuwen (sterfelijken) Laet, binnen den gewoonlijken termijn, aanbieden. Deze legt in bijwezen van ten minste twee Laeten den eed af, en hij betaalt de Keurmede, bij wijze van afkoop. Wegens deze verrichting is den Laeten kost en drank verschuldigd.

b. Wanneer binnen den bepaalden termijn geen nieuwe Laet aangeboden, noch ook de Keurmede betaald is, zoodat het laetgoed benacht of gerechtelijk aangesproken moet worden, of ook dat in plaats der afkoopssom, de Keurmede, dat is het beste gereed goed in beslag moet genomen worden, daarvan is den Scholtis (van Swalmen) vier quarten, en ieder Laet een quart bier verschuldigd, en dat zoo dikwijls als de genachten (2) of terechtzittin-

(1) Markgr. Hoensbroeck, p. 56.

(2) Oudtijds waren de termijnen van uitstel dikwerf zeven, of veertien, de verdubbeling van zeven; zeven dagen, of zeven nachten, of driemaal veertien nachten. Van daar misschien de algemeene uitdrukking *van genachten tot genachten*. (Zie Noordewier, Regtsoudheden, p. 58).

Digitized by Google

gen, van 14 tot 14 dagen, tot drie reizen toe, plaats hebben.

c. Dewijl de Scholtis telkens den *weet moet doen* (beteekening) van 's rechters oordeel of vonnis aan de erfgenamen van het aangesproken laetgoed, zoo heeft de gerechtsbode daarvoor een quart bier. Is het buiten dorps, voor elk uur gaans, drie stuiver brabants; zoo ook voor elke andere beteekening, als van inbeslagneming, van dagvaarden of van getuigenverhoor.

d. Wanneer de erfgenamen van eenig laetgoed in rechten optreden en voort procedeeren, dan heeft de gerichtschriver (Griffier) van het stellen der klachte, antwoord, wederantwoord en getuigenverhoor, alsmede van ieder punt van voorloopig bewijs en eindvonnis, twee stuiver brabants.

e. Van ieder getuige die verhoord wordt, hebben Scholtis en Schepenen twaalf stuiver. Zoo ook zijn twaalf stuivers verschuldigd wanneer iets geschreven wordt waarbij getuigen verschijnen, alsmede voor elk voorloopig en eindvonnis; daaraf heeft de Scholtis de eene helft en de Laeten de andere.

f. Wanneer tegen eene inbeslagneming in verzet wordt gekomen, daarvan hebben de Laeten twaalf stuiver; zoo ook wanneer gereede panden getaxeerd moeten worden.

g. Wanneer een laetgoed verkocht en den aankooper wordt overgedragen, daarvan heeft de Scholtis twaalf stuiver en de Laeten even zoo veel.

h. Wanneer een laetgoed bezwaard wordt met hypotheek of losrent, daarvan komt den Scholtis en de Laeten elk twaalf stuiver.

i. Ten dage dat een laetengerecht is beroepen, mag

Digitized by Google

niemand uitblijven. Blijft de Scholtis, zonder voorkennis, uit en komen de Laeten ter plaatse van het gerecht zonder hem te vinden, dan mogen zij op zijne kosten verteeren eene flesch bier.

k. Blijven eenige Laeten uit, zoo verbeuren zij aan den Scholtis, voor de eerste maal, vier quarten bier, voor de tweede maal, twee sumeren, en voor de derde maal, drie sumeren bier, dat zijn twaalf quarten (1) Blijven zij de vierde maal uit, dan zal de Scholtis, bij laetenvonnis, hen als eedvergetenen doen straffen, en zal hun laetgoed alsdan open en ledig liggen, ter beschikking van de Laetschap.

In het land van Valkenburg vinden wij bij de Laethoven een Stadhouder. Dit schijnt in Gelderland, waartoe Asselt behoorde, niet het geval te zijn geweest; althans, volgens de Asseltsche statuten, stond daar de Scholtis in de plaats van den Stadhouder. — Tegen een laetgoed, dat, zoo als bij litt. *b* hierboven, in gebreke bleef, werd, in 't Valkenburgerland, volgender wijze geprocedeerd: De Stadhouder vroeg eerst, op zijne klacht, bij de Laetschap autorisatie om te dagvaarden en om voort te mogen procedeeren naar stijl en inhoud der Hofsrechten. Vervolgens deed hij de bezitters van het goed, door den bode, of waren ze afwezig, bij edict *ad valvas* dagvaarden, driemaal van 14 tot 14 dagen; en dan eischte hij de gerechtelijke uitwinning met overbrenging der procedure naar het Leenhof van Valkenburg. Zoo eindigde het proces.

Wij laten alsnu de boven besproken *gewijsde* in haar eigen taal alhier volgen:

« Dit seint die gerechticheiden wie dieselve in den Laetbanck tott Asselt ontfangen und betaelt werden ».

(1) In 't land van Valkenburg bestond het *sumeren* in vier *Vanen* en de *Vaan* in vier *quarten*.

Digitized by Google

1°. » Und irstlich als ein Stam offte Laett verstorven ist, moet van den erffgenahmen des laetguetz binnen behoerlicher tyt ein ander presentiert werden, der ten wenichsten in beisein twe vereidten derselver Laetbancx vereidt auch folgentz die Churmudt gecomponiert weurt, waervan die Laeten genieten kost und dranck. »

2. « Und als binnen behoerlicker tyt der Laet offte Stám niet presentiert offte sunst die Churmudt gecomponiert weurt, also dat het geut benacht meuste werden, offte sunst het beste rueren (wilchs ist het beste perdt dat binnen jhaer und dagh bergh und dael op den verstorvenen laetgeudt gedreven offte gebout hefft) gepant weurdt, daervan kompt van ieder reysen den Scholtissen vier vierdel und ieder Laet ein vierdel biers, und dat soe duick die benachtungh te weten drie reysen van 14 dagen tot 14 dagen geschehen weurt. »

3. « Und also der Scholtis daervan den erffgenahmen des laetguetz den weet van den gedaener gericht moet doin, hefft der bode daervan (so ferne het binnen kirspels geschecht) van ieder parthey ein vierdel biers, sunst dabeneffens dae het buyten kirspels geschehen meuste van ieder meyll drei bb. st. und dat so duyck der weet gedhaen wirtt, wie insgelicken oick van ider pantschafft, dagimenten ahnt recht offt konden. »

4. « Wanneer auch einige partheyen in recht treden und fortvahren weurden, so hefft der gerichtschriver van aenschriven der clacht, andtwordt, replick en duplick en konden und ider punct van allegatien interlocutoir und endt ordel ider II St. »

5. « Item van einen jederen geteuge hebben Scholtis und schepen XII St. insgelichen wannehr etwan verorkondt wirtt, auch van ider interlocutoir und endt ordel

Digitized by Google

allet XII St. daervan dem Scholtissen die helfft und die andere helfft den Laeten competirt, den Scholtissen aver alleine van den wedde des ordels XII St. auch van ider pandtschafft und verbott. »

6. « Als aver ontsat gescheucht, hebben daervan die Laeten XII St. wie insgelicken als gereide pendt getaxirt werden. »

7. « Wan enich laetgeut verkocht und dem geldern opgedragen wirdt, daervan kumpt dem Scholtis vor seine gerechticheit XII St. und den Laeten auch so viel. Gescheuge die immission bauten kirspels so hebben sey kost und dranck und dobbele rechten. »

8. « Als enich laetgeut beschweert wirtt mit pandtschafft offt loesrenth, van der verkeesungh hefft der Richter XII St. und die Laeten auch so viel. »

9. « Item wan dat gedingh geroepen ist en mach niemant uitbliven, dan bleve der Scholtis sonder wederbieden sodat die Laeten op die dingkplatz gegangen wehren, mach ider Laet op huem tehren ein flesch biers. »

10. « Bleven auch enige Laeten uit, verbeuren vor die erste reyse ahn den Scholtis, vier vierdel biers, ten tweden twe sumeren, ten derden drie sumeren dat is XII vierdel, und so ferne ten 4en mael uitbleifft sal der Scholtis dorch geweis van Laeten huem straffen als einen vergetenen seynes eijtz, und sein khuer offt laetgeut sall daemit leddig staen ter composition van den Laetschafft. »

Uit den eed dien de Asseltsche Laeten moesten zweren, leiden wij af dat deze Laethof eertijds heeft toebehoord aan Arnold van Horpesch (1).

(1) Eene Akener Schepen familie, voerende drie ruiten 2-1. Eene andere Akener familie Von Wallum genant Horpesch voert als wapen een keper waartusschen eene zespuntige ster.

Digitized by Google

« Ich N. N. gelove und schwere N. N. (Arnolten van Horpusch) als Herrn dieser Laetbanck treuwe und holt te sein, herlicheit ende rechtten te helpen bewahren, besten vor te stellen und argste te warnen, meiner stoelbrueder raedt und heimlicheit niemantz te vermelden, alle rechtsdagen dat recht helpen besitten, geine partheij gegen die andere raeden, und was ich weis sein sal traulich und rechtmeesich te wysen, wat niet ahn dat wittich heutgericht op kosten van ongelicken te beroepen, und in summa alle dat genige te doen dat ein geudt froem Laet schuldich is te doen, tzelve niet te laeten om lieff, leijt, gelt offt geltzwerdt, frundtschafft offt maechschafft, noch omme allet dat sonne und maent ommegeijt und overscheint, also help mir Gott und seine lieve Hilligen. »

Hoensbroeck, den 3 November 1869.

E. Slanghen.

Digitized by Google

Encore un mot sur Jacques Bathen.

Une notice publiée par M. Eversen, à la page 434 du tome précédent, cite, d'après M. Ul. Capitaine, quatre ouvrages imprimés par Jacques Bathen à Maestricht. Outre ces quatre ouvrages, on en a découvert encore deux autres :

Le premier a pour titre : *Carmina Scholastica auctore Christiano Furnio. Trajecti ad Mosam, typis Jacobi Batenii* 1553, in-4o. L'auteur était préfet de l'école de St-Servais à Maestricht. Cet ouvrage avait déjà été cité par le *Limburger* du 15 septembre 1846, et l'a été encore récemment par M. De Theux, qui donne dans sa Bibliographie Liégeoise, (Bruxelles, 2 vol. in-8o, 1867), une liste des ouvrages relatifs à l'histoire de l'ancienne principauté de Liége.

Le second, contenant des poésies flamandes, qui sont restées inconnues à MM. Willems, Snellaert et Coussemaecker, lors de la publication de leurs chrestomaties, n'a été connu non plus à M. De Theux, cité plus haut. M. C. P. Serrure, professeur à la faculté de philosophie et lettres de l'Université de Gand, à qui nous devons cette découverte, a eu l'obligeance de nous fournir les renseignements suivants :

Le titre est : *Dat ierste boeck vanden nieuwe duytsche liedekens met III. IIII. V. VI en VIII partyen. van excellente Musiciens nu corts in musijcke ghestelt, bequaem om te singhen, ende op instrumenten te spelen. Tenor.*

Digitized by Google

Des deux côtés de la vignette se trouve cette devise : David cum cantoribus citha — ram percutiebat.

Met Previlegie van beyde onse ghenaedighe Heeren gedruct tot Maestricht by my Jacob Baethen. MDLIIII in de maent van Noveber, voor hem ende Hendrick Peymans, boeckvercooper. »

In 4° oblong de 26 feuilles. Le verso de le 1re feuille est resté en blanc. Sur le recto de la seconde se trouve une lettre de l'imprimeur, qui commence par ces mots: « Den eerweerdighen ende Edelen heer h. Inghielbert Hengelstede, proost tot Wassenborch, Canonick tot sint Servaes te Maestricht etc. » « Jacob Baethen saluyt. »

La musique commence sur le verso de la même feuille et continue jusqu'au recto de l'avant-dernière; vient ensuite la table.

La découverte de ce recueil a, comme on le voit, son importance, non seulement sous le rapport bibliographique, mais aussi sous celui de la littérature flamande et de la musique. L'atelier de Jacques Bathen, à ce qu'il paraît, était très complet pour son temps, car il était pourvu du type italique, inventé en 1522 par Alde Manuce, et des types mobiles de la musique, employées pour la première fois en 1542, par Guillaume Vissenaker d'Anvers.

Citons, pour compléter l'histoire de notre premier imprimeur, une note de M. Ul. Capitaine (p. 60 des Recherches).

Bathen, lorsqu'il habitait Louvain, était déjà l'imprimeur préféré de Georges d'Autriche. Ce prélat le chargea en 1549 de mettre au jour les deux volumes suivants, dont la possession est enviée par plus d'un bibliophile :

—Statuta synodalia Leodiens. cum ipsorum moderationibus etc., Lovanii, apud P. Phalesium et M. Rotarium,

Digitized by Google

1549, in-4o, de 92 ff. chiffrés, (in fine) Lovanii excudebat Jacobus Bathenius MDXLIX mense August.

— Acta et decreta Synodi diœcesaneæ Leodiensis celebratæ anno MDXLVIII. Lovanii, excudebat Jacobus Batius. Anno MDXLIX. Prostant apud Mart. Rotarium. In-4o de 28 ff. non chiffrés.

La marque employée sur ce volume diffère peu de celle des Statuta Consistorialia de 1553, mais avec la légende *Prudenter vigili gloria tuta comes.* Batius et Bathenius sont une seule personne. Le doute à ce sujet n'est pas possible après la lecture du privilège inséré en tête des *Acta.*

Quant à la raison pourquoi Jacques Bathen quitta Louvain, nous croyons qu'elle doit être cherchée dans la concurrence que lui fit Antoine Marie Bergaigne, car nous possédons les dernières feuilles d'un livre de prières flamandes, ornées de petites gravures en bois, qui finissent par:

Gheprint tot Loven inde Borchstrate, in den Lupaert, bij Anthonis Maria Bergaigne, ghesworen boecprinter. Int jaer ons Heeren MCCCCC en LI.

L'année suivante Ant. M. Bretagne publia sous le titre de: Clypeus astrologicus, l'éloge de l'almanach de Bruhezius contenant des prescriptions hygiéniques, que le magistrat de Bruges adopta comme règle à suivre par ses administrés.

Il parait que dans le 16e siècle les imprimeurs n'ont pas pu prospérer à Maestricht, car nous ne connaissons guère de livres imprimés dans cette ville depuis 1554 jusqu'en 1608. De cette dernière année nous trouvons une seule brochure: *La vie et miracles de Monsieur S. Servais. Extraict hors sa légende, nouvellement corrigée et augmentée. Son très saint corps repose à Maestrecht emprès*

Digitized by Google

de Liege. A Maestricht, chez Gilis Zwevezeele, libraire 1608.

In-4° de 4 ff. avec gravures sur bois sur le titre et au dernier feuillet. (De Theux.)

Pour trouver une série de livres, il nous faut remonter jusqu'en 1635 où nous trouvons pour imprimeur Ez. Bucherius et plus tard P. van Ouwen.

Maestricht, Décembre 1869.

L. S.

Digitized by Google

BIJDRAGE

TOT DE

GESCHIEDENIS DER BELEGERINGEN VAN MAASTRICHT,

in de jaren 1632, 1673, 1676 en 1748.

Onder de handschriften, die vroeger aan den heer Spronck toebehoorden, en thans op het provinciaal Archief berusten, bevindt er zich een, dat klaarblijkelijk heeft deel uitgemaakt van een' klapper op de raadsnotulen, waarschijnlijk beginnende met het jaar 1580. Op de letter B vonden wij daarin den korten inhoud van de raadsverdragen, betrekking hebbende op de belegeringen, die Maastricht in de jaren 1632, 1673, 1676 en 1748 heeft doorgestaan.

Wegens de menigvuldige wetenswaardige bijzonderheden, die daarin uit het oogpunt der verdediging, voorkomen, hebben wij gemeend, dat het niet onbelangrijk zoude zijn dit gedeelte van den klapper in dit tijdschrift te laten afdrukken. Voor eene beschrijving der verschillende belegeringen, waarop deze raadsverdragen betrekking hebben, gelooven wij dat deze bijdrage niet zonder belang is; de raadpleging toch der raadsnotulen zelven wordt daardoor zeer vergemakkelijkt. Het zal onnoodig zijn op te merken, dat de telkens aangegeven datums den dag van het genomen raadsbesluit aangeven.

Digitized by Google

Digitized by Google

Belegering van den jare 1632, door de Hollanders. (1)

Wegens de aanstaende belegeringe van het leger der staeten, vermits sij Venlo al ingenomen hebben, ten hove te schrijven en met den gouverneur te consulteren, den 5 junij 1632.

Borgers te logeren met soldaten van de vier vrij compagnien, den 6 junij 1632

Gedeputeerdens gestelt tot opsichte soo bij dagh als bij nacht, om opsichte te nemen op de nieuwe fortificatien, ende daartoe de wijken geassigneert; alsmede gedeputeerdens bij de Borgemeesters op de landscroone, den 9 junij 1632.

Door den gouverneur het polver te doen stellen in de schoolen van St-Servaas ende sulx gelaeten ter sijnder discretie, den 11 junij 1632.

Aen de arbeyders ofte botters te doen distribueren gels en graen uyt den H. Gheest, den 12 junij 1632.

Eedwaren ten prijse gestelt voor den tijd van het beleght; de botter ad 7 1/2 strs; het speck ad 7 strs; den hollanschen keest ad 6 strs; ende alle andere waaren niet hooger te vercopen als voor het beleght; ende die geene negotie doen, sullen die eetwaren aan de cremers (overlaten) dat sij hebben boven haare provisie, op poene van gestraaft te worden als sedietieuse, den 14 junij 1632.

---

(1) Nadat de Prins van Oranje zich den 4den Junij van Venlo en den 5den van Stralen had meester gemaakt, ging Roermond den volgenden dag bij verdrag over. Den 9den Junij kwam het leger der Staten in het gezigt van Maastricht, den 14den werden de loopgraven geopend, en den 22 Augustus werd het verdrag van overgave geteekend.

Digitized by Google

Aen alle presente officiren vereerd ider 10 potten wijn, om deselve tot beetere defensie voor de stad te encourageren, den 14 junij 1632.

Alle ledige wijn vaten te copen ende daar van cuypen te macken, en deselve te stellen aen de putten en vol water te doen, om gemackelijk vervoert te worden, den 14 julij 1632.

Negotiatie die den gouverneur gedaen heeft ad 2900 gls voor het guarnisoen, tot stads laste te nemen, den 17 junij, den 20 junij 1632.

Aen de soldaten gegeven twee stuyvers daghs van de stad ten tijde van het beleght, den 24 junij 1632.

Aen alle de geestelyckheyt soo capittels, mans en vrouwe cloosters te versoeken tot subsidie van penningen, den 24 junij 1632.

De stads chirugiens gelast de gequetsde soldaten soo van drogen als andersints bij te staan, op coste van de stad, den 26 junij 1632.

Alle genamptiseerde penninge, soo van hooge en laege (geregten) als van den Vroenhove, op te lichten, ende die te geven aen den gouverneur tot nootsaeckelyckheit van de wercken en soldaten, ende ider te houden schadeloos, den 4 julij 1632.

Hondert vat rogge van de vrouwe van Hoght op te meeten, om de armen te soulageren, den 4 en 7 julij 1632.

Met de clergie te confereren over eenen brieff te senden om te hebben secours tot defensie deser stad, den 5 julij 1632.

Het loot van de huijsen en daeken der borgers aff te doen, tot cogels te gieten, den 5 en 7 julij 1632.

De geestelyckheit gerequireert loot te geven tot cogels te gieten, den 7 julij 1632.

Leeninge onder de borgers te doen tot behoeff van de beleegeringe, den 7 julij 1632.

Digitized by Google

Rogge te soeken op de borgers solders, om gedistribueert te worden, den 13 julij 1632.

Een schip met rogge op de maese liggende aen den gouverneur aangegeven, ten eynde van provisie voor de soldaten, den 16 julij 1632.

Alle leverantien aen het beleght gedaen te doen registreren in een cohier, en den gouverneur versocht daar van obligatie te geeven, den 18 julij 1632.

Alle fauten tegens de ordonnantie op de wachten begoen te straffen, den 22 julij 1632.

Item sullen alle radsverwanten heffen alle de boetens van de botters, die te laet ofte niet comen, den 22 julij 1632.

Alle ambachten gelast soo veel geld bij malkanderen te maken als mogelyck, tot gerieff van dese stad, den 23 julij 1632.

De geestelycke gerequireert het noodige loot te geven, als mede 3 tonnen bier alle dagen voor de soldaten te leveren, ende soo veel geld als mogelyk, den 24 julij 1632.

Graenen van den proost van St-Servaes te copen tot onderhout voor den prijs als het sal gaen ten tijde van ses weeken, den 24 julij 1632.

Wijckmeesters om te gaen en op te schrijven alle vremde mans en vrouw persoonen, en te vraegen de redenen waar om sij hier sijn, den 29 julij 1632.

Obligatie aen de Heeren van St-Servaes te geven wegens het gelevert loot, en sulx te doen teekenen door de secretarissen, den 29 julij 1632.

Borgers (g)eene leeninge hebbende willen doen sullen op discretie met soldaten gelogeert worden, den 29 julij 1632.

Het beste rentvleesch niet hoger te vercopen als 5 strs het pont; het hamel vlesch ad 6 strs; het ander naar advenant bij taxt der twee daar toe gestelde, den 1 aug. 1632.

Van het brouwer ambacht op te haelen. 200 pattacons

Digitized by Google

ende daervoor t'obligeren de cool accynx en de andere stads middelen en raadverwanten, den 1 aug. 1632.

Aen alle de borgers versocht haar silverwerck aen de stad over te brenge onder obligatie van den gouverneur en de stad om geldt te maeken soo als oock alle het rood coper: den 5 aug. 1632.

Aen de clergie door den gouverneur, met assistentie van den Raad, versocht haar silverwerck over te geven onder obligatie etc.; den 6 aug. 1632.

Obligatie gegeven aan de zusters van den Maeghdendries, wegens 30 pattacons die sy aen de stad geleent hebben; den 9 aug. 1632.

De hooghschout en borgemeesters gedeputeert om te confereren met beyde capittels, wegens hetgeene nocht te doen ofte te laeten is in deze belegeringe, den 9 aug 1632.

Gecondemneert in een dubbel meskeur, die op de waght groot disordre gemaek hadde, den 9 aug 1632.

De achterstellen van accynse te doen betaele den 9 aug. 1632, ofte executie te doen.

Van den hoogh proost van St. Servaes noch gecocht 200 vaten rogge om onder d'arme te distribueren, den 9 aug. 1632.

Aen diverse chirugiens verhooght haar gagie met twee pattacons opdat sij beter soude oppassen haare gequetsde soldaten, den 16 augusti 1632.

Gedeputeerdens gestelt om met de clergie den gouverneur te spreeken, wegens de capitulatie aengaende de religie in cas van geen secours, den 20 aug 1632.

Sijn van de Capittels gedeputeert twee canonicken en van de geestelyckheit den prior van de predickheerenen den prior van d'augustinen, den 20 aug 1632.

Articles der capitulatie op te maeken en daar toe gedeputeert de twee hoogschouten, borgemeesters, paymees-

Digitized by Google

ters, twee radsverwanten en twee secretarissen, den 20 aug 1632.

Den breeden Raad vergaedert en gehoord de geestelyckheyt en alle ambachten deser stad is goetgevonden met den goeverneur te spreeken om dese stad over te geven, mits de borgers alrede eenen storm hadde affgewert, ende dat den viant drij mijnen onder der stads muyr hadden gemaekt en met polver gevult om te laeten springen, ende dat de bresse groter wierd, den 21 aug 1632.

Aen den borgerswachtmeester een aem wijn vereert voor voor sijne extraordinaire devoirens, dən 22 augusti 1632.

De gedeputeerdens geauthoriseert om de capitulatie te te teekenen als ook die te laeten teekenen van den Prince van Orange ende de Staaten van Hollant, den 32 aug 1632.

Aen den Hertog van Brabant paspoorten versocht voor twee jaren om vrij door sijne landen te meugen gaan, den 26 aug 1632.

Den Prince van Orange te salueren en te vereeren twee voeders van den besten Rijn wijn, ad 22 patt d'aeme, den 26 aug 1632.

Gedeputeerdens gestelt op de stads en pieuse fondatie reekeninge soo van de luycxe als andere zijde, den 6 7bre 1632.

De bresse te doen opmaeken, den 9 7bre 1632.

Aen de Staaten van Holland versogh meerdere subsidie als men van den Coninck gehad heeft tot het fourneren van colen voor het guarnisoen, den 9 7bre 1632.

Octroije van beyde princen te versoeken om te meugen negotieren 8000 gls tot reparatie de bresse als andersints, den 9 7bre 1632.

Deuren en vensters aen de baracken te laeten maecken, den 13 7bre 1632.

Reekeninge soo van het speck als gelderen gedistribueert onder het garnisoen op te maeken, den 15 7bre 1632.

Digitized by Google

Aen ieder borgemeester voor haere aengewende moytens ten tijde van het belegh een aem Rijnschen wijn van den besten, den 16 7bre 1632.

Belegering van 1673 door de Franschen.

Voorraedt tot het belegh.

De eygenaers der huysen brandt emmers en ledders te maecken ingevolghe lijste, den 3 8ber 1670.

Magasijn van olie en sout op te doen ten behoef als nodigh ; alle borgers provisien te maecken, den 3 8ber 1670.

Provisie van koren te maecken en daer toe den Land commandeur te versoecken, als meede dat hij soude besorghen een brandt spruyt, den 3 8ber 1670.

Het Capittel van St Servaes versoeckt om haer te voorsien van 2 brandt spuyten en O L V van een, den 3 8ber 1670.

De schouwbalcken boven de mole poort te maecken, als meede den muer aen de hooghe kat, den 3 8ber 1670.

Handmolens te maecken om in noodt te gebruycken, 3 8ber.

Te examineren de claghten der cloosters, die te hoogh gelogeert sijn, den 17 9ber.

Te declineren het versoeck van den raedt van staet, om een magasijn van rogghe te maecken, den 18 9ber 1670.

De nodighe brandtemmers door de schoenmaeckers te doen ververdighen tot last der borgers ingevolge lijste, 18 9ber 1670.

De apoteeckers winckels door stadts doctoren te visiteeren en rapport te doen van den voorraedt van medicamenten, den 18 9ber 1670.

20 handtmolens te doen maecken, den 18 9ber 1670.

Soudt ad 200 sacken, 20 aemen raepolie opgedaen, den 24 9ber 1670.

Digitized by Google

Commis van stadts magasijn aengestelt den bouwmeester onder opsigt van de opperfabrijcken, den 24 9ber 1670.

Tot noriture van de weeskinderen voor vrijdom 120 gl te neemen uyt den H : Geest, den 24 9ber 1670.

Magasijn van 16000 vaten rogghe bij de goede borgerye op te doen, en daer af kennis te geeven aan den Raedt van Staet, den 1 xber 1670.

Met het capittel van St Servaes en O: L: V: en St Antonis præceptor te spreecken, hoe veel spruyten, coorden en haecken door haer souden connen gelevert worden, den 12 jan 1671.

De backers geordonneert voor een heel jaer lanck provisie op te doen van hout, den 19 jan 1671.

Placaet van den Staat, dat geene fransche waaren alhier mooghen ingeslaeghen worden, tegen te gaen, 20 jan 1671.

Resolutie van den Staat, dat alle de brandewijn, sedert het placaet hier ingekomen, soude gestapelt worden onder de opsighte van den officier; is dit gestelt in handen van onse gedeputeerdens en sulx tegen te gaen, den 23 feb 1671.

Biddagh van den Staat te doen publiceren door den brabantschen hooghschout, den 2 meert 1671.

Magasijn te formeeren van rogghe, handmolens etc den 5 meert en 9 meert 1671.

Noghmaels de magasijnen in staat te stellen door order van den Raedt van Staat, den 17 april 1671.

Magasijn van coren te doen leveren soo door raedtsverwanten als andere borgers den 9 9ber 1671.

De borgers te doen botten aen het slighten der kuylen en weegen, den 15 feb. 1672.

Een ider te doen botten op poene van een tonne bier ad 5 gl.

Item ider gelast provisie te maecken voor 6 maenden , den 22 en 29 feb. 1672.

Digitized by Google

Verboth van graenen uyt te laeten, deu 14 meert 1672.

Visitatie op de solders te doen en de graenen op te schrijven, den 14 meert 1672.

Vremde bedelaers te doen vertrekken, den 14 meert 1672.

De borgermeesters gedep: om neffens de gedeputeerdens van den crijghsraedt alles naer te sien, dat noodtsaeckelyck is, om in cas van vijantlijcke aentast te werck te stellen, den 28 meert 1672.

Executie te doen tegen sommige en sulx met stadts bode, den 28 meert 1672.

Een vat meel voor ider persoon in voorraedt te hebben den 4 april 1672.

Hand molens te doen maecken, den 14 april 1672.

De brouwers gelast provisie van hop en coolen te maecken, den 4 april 1672.

Wijckmeesters om te gaen en de solders te visiteeren; te doen maecke provisie van sout, olie, boter etc. voor een half jaer, 4 april 1672.

Door stads doctoren te doen visiteren de apoteeckers winckels en goede provisie te maecken, den 4 april 1672.

De militairen alhier huyshoudende sullen deselve provisie moeten doen als borgers, den 4 april 1672.

300 brandemmers op Stadtshuys te brengen om aldaer aen de hand te sijn in cas van brand, den 4 April 1672.

Opsienders der spruyten aangestelt en bequame personen te kiezen tot directeurs den 14 april 1672.

Hoey en stroey op prijs gestelt, den 25 april 1672.

De borgerye te wapenen door order van den Staat, den 25 april 1672.

Officiers te logeren in de huysen, die verlaeten sijn; en door de eygenaers alles te doen forneren, den 25 april 1672.

4 wijcken alle daeghen te doen botten van smorgens tot 's avons, den 25 april 1672.

Digitized by Google

De borgers waghten gereguleert aen het nieuw stadshuys, dinghuys en brandwaghten, tot voorcoominge van disordre, den 26 april 1672.

De wijckmeesters sullen alle manschap opschrijven, en sien of sij met wapenen voorsien sijn, en de waghten te visiteeren, den 27 april 1672.

Aen het varen der palisaten de helf der vraghte te betaelen, den 27 april. 1672, dogh op memorie separaat te stellen, om te konnen repeteeren aen den Staat.

Snaphaenen in te koopen, om de borgers in wapenen te stellen, tot Luyck, den 2 mey 1672.

De magistraet in 4 deelen te verdeelen, die dagh en naght op stadtshuys sullen waecken: om alles te reguleren, 2 mey 1672.

Alle victualia ten prijse gestelt, den 16 mey 1672.

De borgers in de wapens te doen vergaderen smorgens ten 6 uren, op poene van 25 gl., den 23 meert 1672.

Demolieringe van de buyten huysen voor te coomen, en den gouverneur te spreecken, den 23 mey 1672.

Aen de borgerlyke compagnie vendels te geven, 24 mey 1672.

De wijckmeester geordonneert noghmaals alle solders te visiteren, en ordentelycke lijste te formeren van het geen sij vinden, en aen wie de granen verkoght sijn, den 30 mey 1672.

Het coren gestelt ad 45 st. het vat, den 7 jun. 1672.

Provisie te maecken voor een half jaer, op poene van de stadt te ruymen, sonder dissimulatie, den 7 jun. 1672.

Alle vremde soo mans als vrouwen der soldaeten anstons te doen vertrecken op poene van lijfstraffe, den 17 en 20 jun. en 18 jul. 1672.

Het branden van genever te verbieden, den 17 jun. 1672.

Provisie van coren te formeren, den 20 jun. 1672.

Digitized by Google

De borgers te doen botten van 6 tot 11 uren en van 2 tot 6 uren, den 20 jun. 1672.

De borgers te doen botten en met trommelslagh sulx te publicere, den 11 en 18 jul. 1672.

Eene bequame sluyse te maecken op den jeecker, op dat de mole altijt het nodigh water heeft, den 11 jul. 1672.

Leproosen huys buyten Wijck af te werpen in dese conjecture op orden van den gouvernenr, den 19 aug. 1672.

Haver te verkoopen aen het guarnisoen voor 16 st. het vat, den 29 aug. 1672.

Alle eedtwaren op prijs gesteld, den 29 aug. 1672.

Aan den generael van de artillerije voor 3 weecken toegevoeght 62 gl. servies. den 29 aug. 1672.

Aen den oppasser der siecken toegelijt 40 gl. par maendt, den lesten 8ber 1672.

Den commandeur Karrij geeft poincten over, die noodigh sijn geobserveert te worden voor een aenstande belegh te konnen uythouden, en op ider geantwoort en de copie aen den gouverneur te laten toekomen, den 13 meert 1673.

Eene redoutte te maecken aen den jeeker tot deckinge van de sluyse, den 20 meert 1673.

Te botten tot St-Piter aen den wegh naest de gedemolieerde kercke, den 25 meert 1673.

Te solliciteeren de betalinge der leverantien gedaen aen het leger van den Prins van Orange, opdat onse magasijnen wederom in staet gebroght worden, den 20 meert 1673.

De borgers te doen botten aen het repareeren der fortificatien, den lesten meert 1673.

Vrijdom der licenten tot Breda voor levensmiddelen, die hier gebroght worden, is sulx aen een ider kenbaer gemaekt, den 10 april 1673.

Alle de wercklieden, die aan de fortificatien arbeyden,

Digitized by Google

uyt stadts kasse te betaelen in forme van verschot, om te konnen repeteren suo tempore, den 25 april 1673.

Den gouverneur versoeckt dat 4 poincten uyt stadts middelen soude betaelt worden, is goet gevonden aen sijn edele voor te dragen, dat deese stadt middelen daer toe geamployeert konnen worden ingevolghe gemakde conventieu, dogh dat de stadt deese 4 poincten bij forme van leeninghe sal betaelt worden, om gerepeteert te worden; en anstons sal laeten maecken 500 cruywagens, dewelcke met stadts wapen sullen geteeckent worden; dat men sal betalen 500 soldaeten, die 5 weecken aen stadts fortification sullen wercken; dat de fouragie voor het guarnisoen niet konde volbroght worden, dogh andere middelen aen de hand gedaen; dat soo veel palesaden als mogelyck sullen gelevert worden, den 25 april 1673.

De vleeschouwers en brouwers gelast groote provisien te maecken om een belegh tegen te staen, den 25 april 1673.

Alle wijcken anstons te botten waer het aengewesen sal worden, den 8 mey 1673.

Alle materialen dienende tot botten sullen anstons in 't magasijn gebroght worden, op poene van 100 gl., den 8 mey 1673.

Alle borgers provisie te doen voor 3 maenden in meel en voor 3 andere maenden in rogghe, den 8 mey 1673.

De tafel van leeninghe te doen botten gelyck andere, en de amende bij excutie in te haelen, den 8 mey 1673.

Fourageringe van het guarnisoen rontom deese stadt voor te coomen, en daer toe te confereren met de capittels ten spoedighste, den 15 mey 1673.

De maese te sluyten met ketenen, geordonneert den 15 mey 673.

Het brouwer ambaght fourneert 8000 gl. en assigneert nogh 2000 gl. die sij te goet hebben aen de geerfdens aen

Digitized by Google

den jeeker, wegens de verdiepinge, die sij betaelt hebben, den 2 jun. 1673.

Belegh der Franschen

Hunnen aenvanck neemende. (1)

Te prepareeren eene groote quantiteyt loodt, om cogels te gieten, en andere toebereytsels van huydens der beesten en alles wat noodigh is tot het belegh en gereedschap te brenghen, den 8 jun. 1673.

10000 gl. te negotieren onder de borgers onder behoorelycke obligatien van deese stadt, en daer toe het formulier opgestelt, den 12 jun. 1673.

Aen de soldaeten in plaets van broodt ider te geeven 2 st. daeghs, die wercken volgens lijste van den gouverneur overgegeven, den 12 jun. 1673; ende bedraeght per dagh 582 gl. 4 st; sullen betaelt worden onder quittantie van de adjudanten van ider regiment, den 18 jun. 1673.

Uyt ider wijck tegen avont ten 9 uren manschap te senden om te botten aen den voet van den wal, waer geen perijckel is, den 18 jun. 1673.

De stadts doctoren gelast van de opsighte te neemen der kranken en gequetsdens in de gasthuysen; de apoteeckers sullen op ordre en billet van de doctoors de medicamenten leveren, den 21 jun. 1673.

Den gouverneur met alle hoogh officiers verschijnen in de raets vergaderinge en geeven eenige propositien op tot defensie deeser stadt, waer op anstons geresolveert is worden, den 21 jun. 1673.

3 aemen wijn gegeven aen de attacques, den 23 jun. 1673.

(1) Het beleg nam den 10 Juny, toen Lodewyk XIV in het leger kwam, dat zich reeds voor de stad had nedergeslagen, een aanvang; den 17 werden de loopgraven geopend; den 29 werd de stad overgegeven en den 1en Julij werd de capitulatie geteekend.

Digitized by Google

Item een aem wijn aen den collonel van de italiaense trouppen, den 23 jun. 167.

Aen de Heeren die de waght houden alle authorisatie gegeven, gelyck den vollen raedt heeft, om in tijdt van noodt te ordonneeren, den 23 jun. 1673.

Aen den commandant van de italiaense trouppen vereert een lampet, ad 120 patt, den 26 jun. 1673.

Aen de oppassers van het coren magasijn te distribueren 50 pattacons, den 26 jun. 1673.

De wijckmeesters sullen op de stadtshuysen doen komen de timmerluyden, leijedeckers en metselaers om deselve aen te neemen voor redelycke prijs, om te dienen ten tijde van brandt, den 27 jun. 1673.

Obligatie gegeven aen het cappitel van St-Servaes, wegens gefourneerde penninghen den 27 jun. 1673.

Aen de distributeurs van de vivres voor gratificatie 100 pattacons, den 27 jun.

Het gemaekde magasijn van corn te restitueren aen die het gelevert hebben, onder intreck van de obligatien, die een ider ontfanghen heeft, den 28 jun. 1673.

Aen den commandeur voor tractement en dienste te vereeren 150 (of 750) pattacons den 28 jun. 1673.

Obligatie aen het capittel van St-Servaes te geven voor het noodig loodt, dat van de kercke gebruyck sal worden, met obligatie van het selve op stadts costen wederom te laeten beleggen, den 28 jun. 1673.

Obligatie van de brouwers te stellen op het wit en swaer bier, als meede op de cool accijnse, den 29 jun. 1673.

Aen de brouwers geaccordeert, dat een ider het ambaght willende coopen gehouden sal weesen aen het ambaght te fourneeren 500 gl. den 29 jun. 1673.

De gouverneur te versoecken, dat deese stadt niet moghte sonder capitalatie overgaen; en daer toe heeft

Digitized by Google

den gouverneur eene memorie overgegeven en den cruyghsraedt doen vergaderen, en geassureert dat nogt geen perijckel was, en dat hij zoude sorge draeghen voor de borgerije, den 29 jun. 1673.

Sout en olie te verkoopen tot betalinge der openstaende tractementen der raedtsverwanten, den 30 jun. 1673.

Capitulatie geprojecteert ende de selve aen den coninck te overhandighen; daer toe gedeputeerders gestelt, den 30 jun. 1673.

Belegh der Hollanders

Op den 10 Julij 1676 hunnen aenvanck neemende (1).

De magistraet verdeelt om te vigileeren op ider ambacht, die wercken moeten voor den Coninck, den 10 jul. 1676.

De magistraet met den Coninck souverain en raedt alhier in vier deelen te verdeelen, de wachte op den stadtshuys te houden tot het ordonneeren van brand als andersins, den 10 jul. 1676.

borgers wachten met 2 wijckmrs te houden naer gewoonte, den 10 jul. 1676.

prijs van coren gestelt ad 55 st. en sullen de backers het selve haelen uit des conincks magasijn ten tijde van dit belegh, den 21 jul. 1676.

1200 man te doen botten alle daeghen aen de doorsnijdinge, die gemaekt wort binnen deese stadt onder opsighte van 6 wijckmrs, den 23 jul. 1676.

200 matrassen te brengen in het hospitael voor de gequetsde, den 23 jul. 1676.

Wegens het botten ende groodt getal der borgers remonstrantien te doen van de onmogelyckhijdt, den 23 jul. 1676.

(1) De Prins van Oranje moest het beleg na verloop van 51 dagen opbreken.

Digitized by Google

Het capittel van St-Servaes te versoecken van de noodtkasse uyt te stellen en de selve om te draegen, den 27 jul. 1676.

Den carillion af te doen, den 29 jul. 1676.

De geestelyckhijdt te doen botten door ordre van den intendant; en vervolgens versoght dat de helf van de capittels en cloosters deese naght, en de ander helft de naeste naght sullen gelieven te senden, om de borgers te helpen botten, den 27 jul. 1676.

Het bier te vaeren aen de poorten op stads costen, 26 jul. 1676.

Geamendeert die voor de ure het botten verlaeten hebben op 12, 8 en 10 patt: den 27 jul.1676.

Gepubliceert niets te coopen van de soldaeten, den 27 jul. 1676.

Collecte te doen tot stuttinge van het botten der borgerie, en voor ider man te geeven 25 st, den 3 aug. 1676.

De fallianten, die haer quote niet betaelen in de redemptie van het botten, te doen executeeren, den 5 aug. 1676.

De borgers geordonneert mest te vaeren aen de poorte van het lindecruys, om de selve te stoppen, sijn gecommandeert door vier raedtsverwanten, den 8 aug. 1676.

De botters beter doen oppassen op groote amendens 9 aug. 1676.

In persoon te botten of een ander boven de 18 jaeren oudt sijnde in plaets te stellen, en te verdeelen in 4 classen om smorgens, s achtermiddagh en snaghs te botten, den 10 aug. 1676.

Aen 36 ambaghsluijden ider een halven patt. gegeve die den brandt geblust hebben op de Tongerse straet, den 10 aug. 1676.

De waeren op prijs te stellen, den 14 aug. 1676.

Den Gouverneur Calvo vereert een toelast, een casse

Digitized by Google

met citronen en 20 coppele kieckens, voor sijn goede sorge ten tijde van het belegh, den 17 aug. 1676.

Biddagt van 24 uren te houden in alle kercken, en processie in St-Servaas met de noodtkasse, daer toe de capittels te versoecken als mede het beelt van O. L. V. van de minderbroeders om te draeghen, opdat het gewachtene secours goeden uytslag magh hebben, den 22 aug. 1676.

Eenen borger in het botten doodt gebleven sijnde aen de wed. te geeven 100 gl., den 22 aug. 1676.

Magistraet sal haer waghten houden op poene van 4 patt, de Wijckmrs op 2 patt, den 22 aug. 1676.

Carle van Brienen disrespect betoont hebbende aen de magistraet die de waght hadden, en de wagh voor de ure verlaeten hebbende, is gecondemneert in 10 forfeyten applicabel aen de capucinen, den 22 aug. 1676.

Executie te doen wegens de falianten van het botten, en verders de slightinge te doen van de vyandts wercken, den 31 aug. 1676.

Belegering van 1748 door de Franschen (1).

Voorraadt tot het belegh.

Leevens middelen te besorghen om in cas van belegh te gebruyken op eene resol: van den Raadt van Staat, den 8 mey 1746.

Een ider sal sigt anstons voorsien van rogge voor 6 maenden, den 23 mey 1746.

Alle levens middelen getaxeert volgens het tarief in den raadt gelesen, den 26 jul. 1746.

(1) Het fransche leger kwam den 11 April 1748 voor de stad; in de nacht van 15n op 16n dier maand werden de loopgraven geopend en den 7n Mei ging de stad bij verdrag over.

Digitized by Google

Ordonnantie van voor 6 maenden levensmiddelen opte doen op poene etc. den 20 feb. 1747.

Met den gouverneur te spreecken om in cas van belegh de noodige levensmiddelen en alles wat behoort te reguleren daer toe deputeerende de ordin. gedep., den 27 meert 1747.

Naerdere negotiatie te doen om bewaert te worden voor den noodt in tijde van belegt, en in eene separate kiste te leggen ter somme van nogt 60000 gl., den 28 april. 1747.

Den landcommandeur versoeckt acte van non praejudicie, weghens dat hij geaccoord heeft.

Lijste der graenen in de stadt bevonden en rogghe 66258 vat, den 15 mey. 1747.

De vacantie verlenght van 14 daeghen, den 19 jan. 1747.

De 25 ossen van de joden overgenomen, den 30 jun. 1747.

De ord. gedep. geauthoriseert om de logeringe neffens de fouriers te doen, en alles te reguleren wat noodigt sal syn in deese haetelycke tijden, den 3 jul. 1747.

Magasijn van eenighe levensmiddelen op te schrijven en in secure plaetse te stellen, op dat geen gebreck en is in tijdt van noodt, en dat oock liber acces hier is om alle waeren aen de armée te vercoopen, den 10 jul. 1747.

Gelast de borgers haer te voorsien van alle levensmiddele voor 5 maenden, den 10 jul. 1747.

De raadt van Staat versoeckt aanwijsinge voor plaetsen tot het formeeren der magasijnen, en te reschriberen van voor lijdelijcke prijs aen antrepreneurs sulx te doen den 18 xber 1747.

Resol. van den raadt van Staat om levensmiddelen te besorgen soo voor het garnisoen als voor de borgers buyten costen van den raadt van Staat, hier over met den

Digitized by Google

gouverneur te spreecken om alles tot nut deeser stadt te reguleren, den 18 xber 1747.

Naerder resol. hier over en de ord. gedep. geauthoriseert alles te verrightten, den 29 xber 1747.

Lijste der specificatien van levensmiddelen te besorgen in den raadt overgeleyt, en die door de secretarissen te doen teeckenen en aen den gouverneur te behandigen, met last op alle winckeliers van altijdt tot stadts behoef deese provisie te houden op poene etc., den 15 jan. 1748.

De gegotieerde 60000 gl. in voorraadt tot het belegh te stellen in eene secure plaetse onder deesen stadts huyse, den 29 jan. 1748.

Door den gouverneur voorgedragen datter eenige machinatien soude sijn van verraadt is goetgevonden te stellen een præmie van 400 gl. tot ondeckingen van deselve, den 5 feb. 1748.

De wijckmrs geordonneert alle vremde op te geven ider in sijn wijck, den 5 feb. 1748.

Op eene missive van den raadt van Staat wegens de levensmiddelen daer mede voorts te gaan, en alles in staat te brenghen, den 19 feb. 1748.

12000 patt te negotieren op versoeck van den gouverneur om in tijdts gebruyck te worden, den 8 april 1748.

De comm : dec : van de luyckse sijde bieden aen ons behulpsaem te weesen bij de grave van Saxen, ten tijde van dit beleght, den 8 april 1748.

Nota dat ten tijde van het belegh de magistraet in 4 deelen is worden verdeelt, en dat ieder smael deel de selve authoriteyt hadt als den vollen raadt, die oock een particulier boeck en notulen hebben gemaekt van alle het geene tot nut deeser stadt soo in distribueren der levensmiddelen aen het garnisoen als andersins, hetwelck ter

Digitized by Google

greffie is berustende waer toe gerenvoyeert wordt, den 8 april 1748.

Deputatie naer den grave van Saxen, die het belegh der fransen commandeert om deese stadt soo veel doenelyck te menageren, op dat de stadt van bomben en ander geschut gespaert magh worden, den 16 april 1748.

60000 gl. onder stadts huys te deponeren, om in cas van noodt gebruyckt te worden, den 16 april 1748.

Geconsigneerde penninghen ter greffie van de borgemeesters van de meubelen van den prins van Hessen ter somme van 9272, tot stadts gebruyck te neemen voor dit belegh, den 16 april 1748.

Gespecificeert de raedts verwanten, die par tour alle 24 uren sullen de waght houden met alle macht soo als de heel magistraet, den 16 april 1748.

Den gouverneur geeft eene recipisse van alle het geene door de magistraet soo ten behoeve van het garnisoen als ten behoeve van het landt sal uytgegeve worden, als gelevert aen winckel waaren en andere behoeftens, door den Staat sal gerestitueert worden, den 27 april 1748.

Articulen van capitulatie geapprobeert en de hooghschouten en pensionarissen benoemt, om de selve suo tempore aen den grave van Saxen te presenteeren, den 27 april 1748.

Requisitie van den gouverneur om 1000 pioniers te hebben om een retranchement binnen de stadt te maecken, mits ider van hem sdaeghs sal ontfangen twee schellingen en sulx ingewillight, den 1 mey 1748.

De ord: ged: ten eenemael te volmachtigen voor alles te reguleren met de franschen, wat noodigh sal weesen mits die eerstdaeghs staen binnen te coomen, den 5 mey 1748.

Deputatie van den raadt naer den grave van Saxen

Digitized by Google

om de capitulatie te presenteren, en daer op het rapport aldaer geregistreert, den 7 mey 1748.

Deputatie naer den grave van Saxen wegens de redemptie der clocken neffens den deecken van St. Servaes, den 12 mey 1748.

Lijste van het geene voor het hollands garnisoen en lande gelevert is geweest, naer den raadt van Staat toe te senden, den 22 jul 1748.

Aen het opmaecken van den staet der onkosten, ten tijde van het belegh gedaen aen vandenheuvel voor sijn moeyte 100 ducaeten, en de 2 andere ider 50 patt., den 12 aug 1748.

Den staat der leverantien aen den Raadt van Staat toegesonden, is gestelt in handen van den ontfanger generael, ten eynde van beright, den 26 aug. 1748.

Weghens de leverantie voor het garnisoen ten tijde van het belegt, brieven van den gouverneur ontfanghen, den 2 7ber 1748.

De flambouwen gelevert aen de wijckmeesters ten tijde der belegeringhe, te doen betaelen door den paymeester, den 4 aug. 1749.

Afdoeninge der subsidien in den Haagh te versoecken, als meede betaelinge der geleverde waeren ten tijde van het belegh, den 1 7ber 1749.

De Raadt van Staat te versoecken van betaelinghe der onkosten ten tijde van belegh gedaen, den 6 8ber 1749.

De pretensien der borgers gelevert hebbende in het belegh, te stellen in de loterie van de generaliteyt, den 10 9ber 1749.

Alle borgers te voldoen wegens haere leverantien ten tijde van het belegh gedaen, den 15 Xber 1749.

De borghtoghte van den gouverneur, weghens de leve-

Digitized by Google

rantie ten tijde van het belegh, te restitueren, den 5 jan. 1750.

Loterie briefkens ter getalle van 81 te stellen in de consignatie kiste, den 19 jan. 1750.

Aen Ghier voor het begraven der doode lichaemen ten tijde der fransche overheeringe gegeven 240 gl., den 23 feb. 1750.

Betalinghe gereguleert van eenighe leverantien ten tijde van het belegh, den 16 meert 1750.

Betalinge van 5 staaten wegens leverantien ten tijde van het belegh, gereguleert, den 11 mey 1750.

Staat van ontfanck en betaelinghen der leverantien der borgers ten tijde van het belegh, den 8 jun. 1750.

Rapport over de reeckeninge van ontfanck ende uytgaf der betalingen der leverantien der borgers, gedurende het belegh, den 6 jul. 1750.

Intercessionales versoght over goederen en coopmanschappen bij de borgers, omtrent en ten tijde van het belegh gelevert aen het extraordinair hospitaal, den 13 jul. 1750.

Betalinge versoght van 4 stucken katoen tot meubeleringe der camers op het gouvernement anno 1748 ten dienst van den marechal Loventhael, den 13 jul. 1750.

Rapport der secretarissen over de leverantien bij de borgers gedaan aan het extraordinair hospitael militair, den 20 jul. 1750.

Betalinghe versoght van geleverde meubelen ten huyse van Mademoiselle Auguste, den 17 aug. 1750.

Aen Mevrouw de weduwe Mengerssem, weghens verkogde meubelen 96 gl. 12 st., den 5 8ber 1750.

Indemnisatie versoght bij eenen borgher over geledenen schaede den 12 8ber 1750.

Aen eenen borgher voor twee sedelaers gelevert te

Digitized by Google

hebben op het gouvernement ten tijde der fransche overheeringe, gegeven 35 gl., den 12 8ber 1750.

Aen J Thomas voor geledene schaede ten tijde der Fransen, van de inruiminghe des selfs schure en onvoeren van hoeij, gegeven 150 gl., den 19 8ber 1750.

Aen Jan Barre voor logeringe van militaire persoonen in de jaeren 1746 en 1748 van de Oostenrijksche, gegewen 150 gl., den 15 feb. 1751.

Borstels op het gouvernement gelevert ten tijde der Fransen te betaelen den 15 9ber 1751.

Betalinge versoght van 690 fagotten, gelevert A° 1746 is gestelt in handen der ord: gedep, den 14 aug. 1752.

Weghens geleverde schansen aen de heer de Roosen in den jaere 1746, 172 1/2 gl., den 26 febr. 1753.

Aen Jan Labeije voor gedane vraghten 88 gl, den 1 meij 1753.

Digitized by Google

L'ORDRE DU SAINT SÉPULCRE

dans l'ancien diocèse de Liége.

Godefroid de Bouillon, après s'être emparé de la ville de Jérusalem en 1099, plaça dans l'église du Saint Sépulcre des chanoines, que très-probablement il avait emmenés avec lui ou fait venir de notre pays. C'étaient des chanoines séculiers et sans vœux religieux. Arnoul, patriarche de Jérusalem, leur donna en 1114 la règle de St-Augustin, établit la vie commune entre eux et les admit à l'émission des trois vœux de religion. Dès ce moment ils devinrent la souche d'un ordre religieux et furent appelés *chanoines réguliers du Saint Sépulcre.* Tel est le sentiment de Helijot dans son histoire des ordres monastiques. L'ordre du Saint Sépulcre comprenait aussi, au moins dans les siècles suivants, des chevaliers qui se dévouaient à la défense de la Terre Sainte. Le pape Gregoire XI leur donna, le 6 mars 1371, un bref de protection et de recommandation : *magistro et fratribus sancti sepulcri Dominici Jherosolimitani qui de die in diem contra saracenos pugnare non expavescunt*; ils lui ont exposé, dit-il, que plusieurs chevaliers et frères ont été faits prisonniers, *plures milites et fratres.* L'ordre des chevaliers du Saint Sépulcre fut supprimé par Innocent VIII en 1484 et incorporé avec ses biens à celui de saint Jean de Jérusalem. Mais l'ordre des chanoines réguliers du Saint Sépulcre ne fut point compris dans cette suppression.

Plusieurs princes et chevaliers de l'Europe qui se ren-

Digitized by Google

daient à Jérusalem, amenèrent de ces chanoines pour les établir dans leurs pays. Louis le jeune, roi de France, en plaça, après son retour de la Terre Sainte, dans l'église de saint Samson d'Orléans. Les comtes de Flandres en firent de même. Un chevalier, nommé Bertold, revenu de la Terre Sainte, en aurait établi, en 1139, dans sa propriété de Denkendorf au diocèse de Constance. C'est de la même manière que l'ordre paraît s'être établi au diocèse de Liége.

HENEGOUWE.

Une communauté de chanoines réguliers du Saint Sépulcre fut établie à Wimmertingen près de Hasselt. La maison de Wimmertingen est mentionnée, pour la première fois, dans une bulle du pape Innocent IV datée de Lyon, du 7 mai 1243. Cette bulle est adressée aux *dilectis filiis, priori ecclesiæ dominici sepulcri Hierosolimitani ejusque fratribus tam presentibus quam futuris regularem vitam professis;* le pape prend leur église sous la protection de St. Pierre et il confirme toutes leurs possessions dont il mentionne les suivantes: *locum ipsum in quo præfata ecclesia sita est cum omnibus pertinentiis suis, de Wembertingen et de Bierbeek domos cum pertinentiis suis.* La communauté de Wimmertingen possédait en 1250 une ferme à Henegouwe, dans le voisinage, dont elle devait payer la dime à l'abbaye de Herckenrode. C'est ce qu'on voit dans une charte de l'official de Liége qui terminait un procès entre les deux communautés touchant la dîme des agneaux: *prior et conventus de Wibertingen... Curtis prædictorum prioris et conventus quæ Hennego appellatur.* En 1252 le même prieur et couvent de Wimmertingen reconnaissent qu'une certaine dîme fait partie de celle de Hasselt et appartient à l'abbaye de Herckenrode (Fol. 23 et 24). Plus tard la com-

Digitized by Google

munauté s'établit dans sa ferme de Henegouwe qu'elle transforma en couvent. Dans un diplôme de l'empereur Sigismond du 30 novembre 1416 donné en faveur de la prévôté de Denckendorf, la maison de Wimmertingen est mentionnée parmi celles qui dépendent de cette prévôté et que l'empereur confirme, à savoir, la prévôté et couvent de Denckendorf, le couvent à Spire, l'hôpital à Worms, la maison à Aix, la maison à Seelanden, la maison à Wimmertingen, les églises à Kirchen, à Buglingen et à Ec, du même ordre.

Quelle est l'origine de la communauté de chanoines réguliers du S. Sépulcre de Wimmertingen?

Nous ne connaissons d'autre renseignement sur son origine que celui qui nous est fourni par une chronique anonyme du commencement du XVIe siècle que M. Habets vient de publier dans ces Annales sous le titre de: *Chronijk der landen van Overmaas en aangrenzende gewesten.* Voici ce qu'on y lit: un riche et noble seigneur fit un pélérinage à Jérusalem où il fut armé chevalier sur le Saint Sépulcre. C'était à l'époque où les Chrétiens possédaient encore Jérusalem et la Terre Sainte; notre chevalier y admira la piété des chanoines du Saint Sépulcre ainsi que les faveurs spirituelles dont ils jouissaient. De retour dans son pays il donna une partie de son patrimoine à cet ordre et en établit une communauté dans sa ferme de Henegouwe en l'an 1312. Les biens qu'il donna, étaient d'abord la ferme de Henegouwe, la chapelle de S. Leonard à Aix-la-Chapelle, l'église de S. Martin à Bierbeek près de Louvain (1), la chapelle d'Oetsloven sous Berlingen et

(1) A la date du 28 juillet 1463 un Lambert d'Oupeye profès de l'ordre du S. Sépulcre de Jérusalem était recteur perpétuel de l'église de S. Martin à Bierbeeck.

Digitized by Google

l'église de Wimmertingen (1). En 1465 le prieur Corneille Oeslinger de Eupen admit à la profession Jean van Abrock et un frère lai, qui devinrent les restaurateurs de l'ordre dans notre pays. Les chanoines réguliers furent remplacés, le 21 février 1507, dans la maison de Henegouwe par des chanoinesses sépulcrines venues du couvent de Gersten sous la direction de Clémence Van Abrock. Ce fut Jean Van Abrock, chef de l'ordre, qui les y établit et leur donna pour aumônier Judocus de Lyrop. Ce dernier y mourut le 21 juillet 1509. Tel est en résumé le récit du chroniqueur anonyme.

Il paraît que ces religieuses ne restèrent pas longtemps à Henegouwe. Elles se retirèrent dans la maison des *Bons-Enfants* à Liége; et c'est probablement depuis cette époque que la maison de Henegouwe avec ses biens est devenue la propriété du couvent des *Bons-Enfants*. Mantelius raconte dans son *Hasseletum* (page 149) que Guillaume de Mombeeck et son épouse Agnès de Houfalize fondèrent le couvent de Henegouwe en 1309 et lui donnèrent les dîmes de leur terre de Mombeeck. A la mort de Jean de Mombeeck, dernier provincial qui n'avait admis aucun novice, raconte le même auteur, le pape Clément VIII (1592—1605) donna le couvent avec tous ses biens aux chanoinesses du Saint-Sépulcre à Liége dites *Bons-Enfants*. Celles-ci y placèrent quelques sœurs données qui, toutefois, n'y restèrent pas longtemps. Du temps de Mantelius (vers 1660) la maison n'était plus occupée que par le fermier et sa famille, et quelque temps plus tard elle fut aliénée. Vers l'an 1744 elle était la propriété de dame Cramme, et aujourd'hui elle est celle de M. Teuven.

(1) Le seigneur donna le droit de patronage sur ces églises et chapelles aux chanoines réguliers du Saint Sépulcre de manière qu'ils pouvaient les desservir par eux-mêmes et par conséquent en percevoir les revenus.

Digitized by Google

ODILIENBERG.

Le chapitre de chanoines séculiers établi dans l'église de S. Pierre à Odilienberg eut beaucoup à souffrir des calamités des fréquentes guerres, et des incursions des brigands. L'évêque de Liége le transféra avec tous ses biens, en 1361, dans l'église du Saint Esprit à Ruremonde.

L'église d'Odilienberg ne fut desservie, depuis cette époque, que par un curé que nommait le chapitre. Vers l'an 1442 elle était déjà donnée à l'ordre du S. Sépulcre et destinée à une communauté de chanoinesses sépulcrines. Nous lisons en effet dans le diplôme de cette année par lequel l'empereur Frédéric confirme la prévôté de Denckendorf, ainsi que les couvents, maisons, églises et chapelles qui en dépendent: auch das Munster Sant Otilienperg genant der herschafft Montfort in dem herzogthums Gelre gelegen, das in danne verwilliget und vergunnet ist zu erheben, zu pawn und zu ainem junckfraw kloster desselben irs ordens zu machen, auch zu reformieren und zu visitieren nach inhalt geistlicher und weltlicher briefe die sij darum haben, und die capelle zu Sant Leonart zu Bullenberg gelegen an der parocheij zu Goszdorff. Ce projet ne fut point exécuté; mais vers l'an 1467, l'église d'Odilienberg devint l'église conventuelle d'un couvent de chanoines réguliers du Saint Sépulcre.

Voici comment l'auteur de la chronique précitée raconte l'origine de ce couvent: Jean Van Abrock, natif de Beek près de Brée, en Campine, fut suscité de Dieu pour réformer et propager l'ordre du Saint Sépulcre. Après avoir obtenu l'église d'Odilienberg du chapitre du Saint Esprit pour y établir un couvent de cet ordre, il se rendit à Henegouwe, y fit son noviciat et émit ses vœux en 1465,

Digitized by Google

avec un frère lai appelé Jean. Ils retournèrent tous les deux à Odilienberg et y commencèrent une nouvelle communauté de chanoines du Saint Sépulcre. Leur vie édifiante y attira bientôt un grand nombre de novices et la communauté devint très-florissante.

La maison d'Odilienberg faisait partie de la province de la Germanie inférieure qui comprenait les diocèses de Cologne, de Liége, de Cambrai, de Tournai, d'Utrecht et de Munster. La discipline s'étant relâchée dans quelques couvents de cette province, Jean Van Abrock en fut nommé visiteur et vicaire provincial, le 2 janvier 1484, par Cathanius archiprieur de Jerusalem et maître-général de l'ordre. Le successeur de ce dernier, à savoir, Fabritius de Oddis, résidant à Perouse, confirma, le 24 novembre 1485, Jean Van Abrock dans sa fonction de visiteur et de provincial avec de très-amples pouvoirs de réformer et de corriger, d'ériger de nouvelles maisons, et de recevoir des novices à la profession. Il cite, comme faisant partie de cette province, les couvents de Henegouwe, d'Odilienberg, de Kinrode, la maison de S. Leonard à Aix et le couvent du Mont S. Leonard. Le pape Innocent VIII confirma ces actes par sa bulle du 2 mars 1486.

Jean Van Abrock rétablit la régularité dans toutes les maisons de sa province; grâce à la ferveur de ses religieux et à la protection de Dieu, il vit s'augmenter chaque jour le nombre des novices et il put établir plusieurs nouvelles maisons. Il mourut peu après l'année 1509.

Vers l'année 1650 le couvent d'Odilienberg était déjà détruit et les religieux avaient émigré dans d'autres maisons de leur ordre, probablement par suite des calamités de la guerre de trente ans.

Digitized by Google

LA XHAVÉE (1).

„ Ce couvent est situé proche du creux ou concavité entre les deux montagnes qui commencent devant la porte du couvent et descendent à Souverain-Wandre. Ce creux s'appelle *Xhavée* en langue vulgaire du pays, de là vient que l'on a donné à ce couvent le nom de *La Xhavée.*

Ce lieu était auparavant inculte, sauvage et désert, plein de hayes et de broussailles, comme le reste des aisances qu'on nomme les *communes* de Herstal hors desquelles il a été pris. Il était lors une retraite de voleurs et meurtriers, comme il est remarqué dans l'acte de la première donation.

Le dit lieu est de la terre et seigneurie de Herstal qui en est le chef-lieu, comprenant sous sa juridiction le village de Herstal, les deux Wandre et Rabosée qui avait ci-devant été de la paroisse de Herstal avant l'érection de l'église de Wandre en paroisse. Pour le temporel, la baronie de Herstal est une terre franche appartenant aux princes d'Orange, relevant de la domination des rois d'Espagne et par appel et en dernier ressort du Souverain-Conseil de Brabant établi à Bruxelles.

Le 2 novembre 1337, ce lieu fut donné par la justice de Herstal, en vertu de l'octroi de Madame de Casebeek dame de Herstal, à certain frère Lambert Borette religieux convers du monastère de Val-Dieu, avec trois bonniers des aisances ou communes pour les défricher et y bâtir une maison de Dieu ou hôpital avec chapelle.

Le 24 novembre 1337 Adolphe évêque de Liége et Ot-

(1) Cette notice faite par un religieux carme de la Xhavée vers l'an 1704, se trouve transcrite au commencement d'un registre de ce couvent qui repose aux archives de l'Etat à Liége. Le lecteur s'apercevra facilement que l'auteur de la notice était un adversaire des Jésuites, probablement parce qu'il était attaché au parti des Jansénistes.

Digitized by Google

tobanus Carreto archidiacre ont approuvé l'érection de la Xhavée et ont érigé la chapelle en titre de chapellenie ou office amovible tous les ans, dont la présentation a été accordée au curé de Herstal dans la paroisse duquel était, pour lors, le dit hôpital.

Le 6 de mars 1487 les religieuses de Ste Claire, en vertu de l'octroi d'Englebert comte de Nassau, à la réquisition de la communauté de Herstal, furent investies de l'hôpital de la Xhavée et de tous ses biens et dépendances par la justice de Herstal pour y bâtir un couvent de leur ordre, à charge d'y entretenir une chambre pour y loger les pauvres passants et faire chaque an à perpétuité les anniversaires du dit seigneur comte de Nassau et de ses parents et amis.

Mais les dites religieuses de Ste Claire ayant obtenu un établissement dans la ville de Liége, se déportèrent du droit qu'elles avaient à la Xhavée et firent une cession de leur action en faveur des religieux de l'ordre du Saint Sépulcre de Jérusalem, en date du 29 avril 1488.

En conséquence de cette cession, le lendemain de la S. Jean-Baptiste de l'an 1488, la justice de Herstal au nom du dit seigneur Englebert comte de Nassau, du gré et consentement de la généralité du dit Herstal, a donné l'hôpital de la Xhavée avec tous ses biens et appartenances aux chanoines réguliers de l'ordre du Saint Sépulcre de Jérusalem pour y bâtir un couvent de leur ordre, aux mêmes conditions que le dit hôpital avait ci-devant été donné aux religieuses de Ste Claire qui avaient abandonné ce lieu.

Les chanoines réguliers de l'ordre du S. Sépulcre ont possedé l'hôpital avec ses biens et revenus environ l'espace de 207 ans (1492—1687), pendant lequel temps ils ont augmenté les dits biens et revenus par des nouvelles

Digitized by Google

donations qui leur ont été faites et par plusieurs échanges qu'ils ont faits avec d'autres pour la plus grande convenance et utilité de ce couvent. „

(L'auteur entre ensuite dans de longs détails sur l'administration du temporel et loue la gestion de Jacques Craheau qui fut procureur de 1613 à 1619 et prieur de 1619 à 1668.)

„ Cependant, comme, nonobstant toute l'économie du dit prieur, ce couvent, qui avait été fort arriéré et détérioré, avait peine à se rétablir et était toujours pauvre, il ne pouvait fournir à l'entretien des religieux quoiqu'en fort petit nombre, de sorte que plusieurs étaient obligés d'entreprendre des déservitures, chapellenies et autres fonctions hors du couvent pour chercher leur subsistance, et par conséquent les offices divins et la régularité allant fort pauvrement, il est aisé à conjecturer que le couvent de la Xhavée faisait une assez triste figure aux yeux du public.

Ce qui a donné sujet aux Jésuites de Liége de profiter de cette conjoncture pour reprendre le dessein qu'ils avaient eu ci-devant de faire incorporer le couvent de la Xhavée à leur collége. A cet effet ils ont sollicité et obtenu, à la recommandation du prince-évêque de Liége, un bref du pape Alexandre VII en date du 23 janvier 1665 pour l'union du couvent de la Xhavée à leur collège de Liége.

Mais les Jésuites n'ayant pu obtenir le *placet* du roi en son Conseil-Souverain du Brabant, sur l'opposition que les religieux de la Xhavée et la justice de Herstal ont fait, outre que selon les ordonnances de Charles-Quint un couvent du pays de Brabant, tel qu'est celui de la Xhavée, ne peut être uni à un cloître étranger et afforain ; et que par l'acte de la donation de l'hôpital de la Xhavée par le seigneur Englebert de Nassau et la

Digitized by Google

communauté de Herstal, il était positivement et expressément réservé que si les religieux venaient pour quelque raison que ce puisse être, ès temps à venir, à quitter ou abandonner le dit lieu ou l'hôpital de la Xhavée à eux donné, en même temps le dit hôpital et les biens en dépendants retourneraient à leur premier être, comme ils étaient avant la dite donation.

Les pères Jésuites désespérant de réussir et d'obtenir l'effet de leur bref d'union, ont trouvé à propos de désister de leur poursuite et le 15 de novembre 1667 ils ont stipulé un acte de renonciation, parmi et au moyen que le couvent de la Xhavée s'est obligé de les indemniser des frais qu'ils avaient soutenus dans leur poursuite (200 écus).

Après le décès de Jacques Crahea prieur de la Xhavée qui arriva le 31 août 1667, le couvent n'étant composé que de quatre religieux : Narcisse *Clerbois*, Nicolas *Closset*, André *Crahea* et Libert *Van Elsrack;* le dit sieur Libert Van Elsrack fut choisi prieur le 21 novembre 1667.

Comme il avait contracté habitude avec Laurent Nicolartz tréfoncier de la cathédrale de S. Lambert qui venait assez souvent passer quelques mois de la belle saison au couvent de la Xhavée pour s'y divertir, le dit sieur tréfoncier considérant que les religieux de la Xhavée étaient fort mal accommodés de logement, n'ayant pour toute demeure et bâtiments que la cense fort vieille et caduque et qui n'avait ni forme ni figure de couvent, suggéra au nouveau prieur de bâtir un corps de logis pour commencer un couvent. „

L'auteur raconte ensuite longuement l'histoire de cette bâtisse qui peut se résumer ainsi : Nicolarts avançait chaque semaine les fonds nécessaires ; mais étant venu à mourir assez subitement (le 7 août 1679) ses héritiers

Digitized by Google

ont réclamé les sommes avancées et intenté, à ce sujet, plusieurs procès au couvent. (1)

„ Voilà pourquoi, continue-t-il, le prieur et les religieux du couvent de la Xhavée se voyant accablés de tous côtés de dettes et de procès dont ils ne se voyaient point en état de pouvoir se débarrasser, ils eurent recours aux religieux du couvent de Ste Croix de leur ordre situé en la terre de Dahlem afin qu'ils voulussent les secourir et leur prêter la main pour prévenir la perte totale de leur couvent.

Les religieux de Ste Croix se résolurent de secourir leurs confrères de la Xhavée. Pour empêcher que ce couvent ne passât en des mains étrangères, ils passèrent réciproquement un contrat, le 22 juin 1683, par lequel les religieux de la Xhavée consentaient à l'union de leur couvent et de tous leurs biens au couvent de Ste Croix sous une pension vitale ; la quelle transaction a été approuvée par Son Altesse le prince-évêque de Liége le 19 juillet 1683. Mais les religieux de Ste Croix n'ayant pas trouvé leur compte dans cette convention, y ont renoncé peu de temps après, et ont abandonné leurs entreprises.

Après quoi les pères Minimes ont aussi traité avec les religieux de la Xhavée pour obtenir leur couvent pour leur ordre, mais comme ils ont trouvé beaucoup d'obstacles à surmonter et qu'ils ont reconnu que le couvent de la Xhavée était chargé de grosses dettes et embarrassé de procès, ils se sont rebutés, ont abandonné leur poursuite et ont renoncé à leur prétention.

Finalement les Carmes de la Vicairie Wallonne-Espa-

(1) Ce Laurent Nicolarts était de Tongres. Il avait longtemps résidé à Rome où il était attaché aux congrégations, dit Ferraris, *olim inter practicos curiæ romanæ multum diuque versatus.* Il publia en 1658 à Cologne *Compendiosa praxis beneficiaria* 4°. V. mon *Histoire de Looz* tome II p. 47.

Digitized by Google

gnole étant séparés de la province Gallo-Belgique par ordre du roi de France en l'an 1680, se voyant réduits à un petit nombre de couvents, désirant en augmenter le nombre, ayant appris que les religieux du S. Sépulcre étaient d'intention de se déporter du couvent de la Xhavée, le très-révérend père Henri de S. Ignace pour lors vicaire-provincial s'étant présenté au prieur Libert Van Elsrack a convenu et traité (8 nov. 1685) avec lui et les autres religieux sépulcrins de la Xhavée pour la translation de leur couvent à l'ordre des Carmes ; laquelle translation et cession a été conçue, concertée, exécutée avec toutes les facultés, licences, permission, consentement et octroi nécessaires. „

L'auteur résume ensuite dans l'ordre chronologique les actes relatifs à cette affaire.

„ Ce serait, continue-t-il, manquer de reconnaissance aux grandes obligations que le couvent de la Xhavée a au très-révérend père Albert de S. Germain ex-provincial de la province de France, dont le couvent de Liége était membre, pour les bons offices qu'il a rendus à la vicairie dans la poursuite et acquisition du couvent de la Xhavée, si on oubliait d'en faire ici quelque mémoire.

Ce révérend Père dit *Hovius*, Liégeois de naissance, avait toujours conservé et marqué aux occasions une singulière affection et estime pour les religieux carmes de la province des Pays-Bas. Ayant appris que les religieux sépulcrins du couvent de la Xhavée étaient d'intention de se déporter de leur couvent, il ne manqua pas d'en donner avis au révérend père Henri de S. Ignace pour lors vicaire provincial et lui persuada de se présenter pour tenter d'obtenir et d'acquérir ce couvent à la vicairie et n'oublia rien, tant par ses bons avis et conseils que par son crédit, pour faire réussir heureusement cette entre-

Digitized by Google

prise, à laquelle il s'employa de tout son pouvoir avec un zèle vraiment fraternel.

Comme le dit père Albert, par son mérite distingué, était entré, bien avant, dans la confiance et dans la faveur de Son Altesse Maximilien Henri de Bavière évêque et prince de Liége duquel cette affaire dépendait beaucoup, puisqu'il s'agissait d'acquérir un couvent qui était immédiatement dépendant de sa juridiction épiscopale, le dit père qui obtenait tout ce qu'il voulait de la bonté de ce prince, sut si bien ménager son crédit auprès de lui qu'il engagea Son Altesse à favoriser positivement les Carmes dans leur poursuite du couvent de la Xhavée et à les appuyer de toute son autorité. Ayant obtenu du prince l'approbation et la confirmation du contrat fait avec les religieux Sépulcrins, il obtint encore que Son Altesse voulut bien se donner la peine d'accompagner de ses lettres de faveur la requête qui devait être présentée au pape Innocent XI pour obtenir la translation du couvent de la Xhavée à l'ordre des Carmes. Les lettres de Son Altesse portèrent leur coup et produisirent tout l'effet que l'on en pouvait espérer. Le Saint Père eut tant d'égard et de considération pour la puissante recommandation de ce grand prince, que, passant au-dessus de toutes les difficultés et oppositions qu'on avait formées contre les Carmes à la cour de Rome, il fit expédier en très-ample et bonne forme le bref d'union ou de translation du couvent de la Xhavée à l'ordre des Carmes avec attribution et concession de tous les priviléges et prérogatives compétents aux autres couvents de l'ordre, en date du 7 août 1686„

Le bref est de la rédaction du cardinal De Sluse, comme nous l'apprennent deux lettres que le père Séraphin de Jésus-Marie écrivit de Rome au père Albert de

Digitized by Google

S. Germain confesseur des religieuses carmélites au faubourg S. Léonard, à Liége:

„ Voila le Bref que je vous ai promis il y a huit jours. Vous le trouverez très-bien fait; c'est assez dire qu'il est de la façon de Monseigneur Sluse.... Je vous prie d'envoyer une copie de ce Bref au R. P. Henri ou au Père Arsène comme provisionnel et leur dire que le bref a couté vingt sept ducats di camera dont chacun fait seize escalins et demi.... Nous sommes bien obligés à Monseigneur Sluse qui m'a facilité cette voie et a expédié toute cette affaire en quatre jours, c'est-à-dire, qu'il a proposé l'affaire au pape et a obtenu son consentement et lui a fait signer la minutte du Bref...„

Les Carmes prirent possession de leur nouveau couvent le 24 novembre 1685. Leur premier prieur fut Damien de Ste-Barbe (1687-1690), qui eut pour successeur, Henri de S. Ignace 1690—1693.

Ce Henri de S. Ignace, originaire d'Ath, enseigna la théologie dans un couvent de son ordre à Douai; il remplit successivement plusieurs fonctions importantes, telles que celles de prieur, de définiteur, de vicaire provincial, et passa quelques années à Rome. En 1712 il célébra à la Xhavée le cinquantième anniversaire de sa profession (*Jubilarius*) et il y mourut en 1720 à un âge très-avancé. Ce religieux appartenait au parti des Jansénistes et ce sont les erreurs jansénistiques répandues dans ses ouvrages qui les ont fait condamner par le S. Siége.

On a de lui :

I. *Theologia vetus, fundamentalis, speculativa et moralis ad mentem resoluti doctoris Johannis de Bachone.* Leodii 1677 tomus 1us fol.

II. *Theologia Sanctorum veterum ac novissimorum circa universam morum doctrinam adversus novissimas juniorum ca-*

Digitized by Google

suistarum impugnationes strenue propugnata circa solemniores hodie controversias de usu sacramentorum pœnitentiæ et Eucharistiae. Leodii 1700. Réimprimé en 1702.

III. *Ethica amoris sive Theologia sanctorum, magni præsertim Augustini et Thomæ Aquinatis, circa universam amoris et morum doctrinam, adversus novitias opiniones strenue propugnata et in materiis principaliter hodie controversis fundamentaliter discussa per Fr. Henricum à S. Ignatio.* Leodii 1709. Fol. 3 vol. Mis à l'index le 29 juillet 1722. — On trouve dans cet ouvrage une approbation du vicaire-général de Liége que celui-ci n'a jamais accordée.

IV. *Molinismus profligatus.* Leodii 1715.

V. *Tuba magna mirum clangens sonum, ad S. D. N. papam Clementem XI, imperatorem, reges, principes, magistratus omnes, orbemque universum de necessitate reformandi societatem Jesu, per Liberium Candidum.* Imprimé à Liége en 1717. 2 vol. 12. ed. 3a.

VI. *Artes Jesuiticae in sustinendis pertinaciter novitatibus laxitatibusque sociorum (quarum plus quam mille hic exhibentur) S. D. N. papæ Clementi XI atque orbi universo denuntiatæ, per Christianum Aletophilum.* Imprimé à Liége en 1709. La troisième édition est de 1717. Mis à l'Index en 1709 et 1711.

Nous ignorons si la communauté des Carmes à La Xhavée a encore eu d'autres écrivains. Elle comprenait, en moyenne, une quinzaine de religieux qui élisaient tous les trois ans un nouveau prieur.

Les Carmes de La Xhavée se résignèrent au décret du 28 novembre 1781 par lequel Joseph II établit l'indépendance des ordres religieux de leurs supérieurs généraux résidant hors le pays. Ils députèrent leur prieur et un religieux à la Congrégation provinciale qui se tint à Bruxelles le 17 juin 1782.

Digitized by Google

Le couvent de La Xhavée, supprimé à la fin de 1796, fut vendu aux enchères, le 16 avril 1798, et acheté par Jean-Lambert Lochtmans pour la somme de 301,000 livres payables, en grande partie, en bons de remboursements de la dette publique; ce qui ne revenait pas à la somme de dix mille francs en numéraire (1).

Aujourd'hui les bâtiments servent à des habitations particulières.

Fondation d'un hôpital à la Xhavée.

2 nov. 1337.

„ Nous le bailleux, le maieur et les échevins des ville Herstalle par le seut, le volonté et l'ottroye del vaillant damoiselle damoiselle de Casebeck, faisons scavoir à tous que le lieu condist *Del Xhavée* de Wandre estoit ung lieu perilleux et malsegeurs et qu'il y rapiroyent meuldreurs, robeurs et mal gens tout à iour en nostre justice et en nostre haulteur et par ainsy nous donnons pour Dieu en aulmone à frère Lambert Borre converse del Vaulx-Dieu trois bonniers de bois par ainsy que le dist frère Borret le doit sarter ou faire sarter pour édifier et faire faire une maison de Dieu et une capelle pour herbegier et sollasier tout manier de gens que mesty en aront et qui pour Dieu le demanderont et faisant au dist frère Borrette trois bonniers de bois de par nostre ditte justice et par lottroy de la comingue et le cherkemanaige delle ditte ville de Herstal doin et vesture et le commandant ens bans et paies a droit et à nostre loye. "

L'hôpital et la chapelle furent érigés et dédiés à la St-Vierge, à S. Nicolas et à S. Germain. Le 25 juin 1488 l'établissement fut donné par le Seigneur de Herstal,

(1) Le couvent avec l'enclos était de la contenance d'un bonnier et quatorze verges.

Digitized by Google

Englebert comte de Nassau et par les habitants, aux chanoines du S. Sépulcre d'Odilienbergh, pour être converti en un couvent de leur ordre. Des chanoines tirés de ce couvent prirent possession de La Xhavée en 1498 sous la direction de leur provincial Jean à Broeck, comme on le voit par l'acte suivant de la cour de Herstal.

„ L'an mille quatre cent et quatre vingt et VIII par la request de messire Johan Aabroch chanoinne delle englise de Herusalem provincialle delle ordre chanoniable de saint sepulchre de Herusalem delle basse Allemagne et de messire Johan de Trey son confrère chanoinne et religieux delle dit ordre fut le maison et hospitalle delle Xhavee aux eux donnee et ottroijee pour faire et edifier ung maison et monaster delle orde de saint sepulchre de Jerusalem comme si en apres troves sera. „ Suit ensuite la réalisation de l'acte de donation, mais le texte même de cet acte ne s'y trouve pas.

SAINTE CROIX.

La paroisse de Fouron-St-Martin comprenait primitivement dans sa circonscription le hameau de Slenaken. Il y avait dans ce hameau une chapelle dédiée à la Ste-Croix. Il est assez probable que cette chapelle avait été bâtie par les habitants pour y entendre la Ste-Messe les dimanches et jours de fête. La plus ancienne mention qu'on en connaisse, est de l'an 1428. Elle était à cette époque à la collation du curé de Fouron-St-Martin.

Gilles Delacroix, recteur de la chapelle, embrassa en 1493 la vie religieuse dans l'ordre des chanoines réguliers du St-Sépulcre à Odilienberg, près de Ruremonde. A sa demande et avec le consentement de Louis Scharis, curé de Fouron-St-Martin, l'évêque Jean de Horne incorpora, le 24 mars 1496, la chapelle de la Ste-Croix au couvent

Digitized by Google

d'Odilienberg, mais sous la condition qu'elle serait érigée en un prieuré de cet ordre et que les religieux ne pourraient excéder le nombre de vingt cinq.

Le contrat fut exécuté. Des chanoines réguliers du couvent d'Odilienberg s'établirent à Slenaken vers l'an 1498, sous la direction de leur premier prieur Gilles Delacroix, qui mourut le 3 décembre 1504.

Les successeurs de Delacroix dans la fonction de prieur ne sont pas bien connus. On trouve cités Everard, de Mechelen, mort le 28 novembre 1553, à l'âge de 83 ans et Guillaume Smets, de Fouron-St-Pierre, qui mourut le 9 septembre 1572. Ce fut sous ce prieur, à savoir en 1568, que le couvent fut pillé et dévasté par les troupes de Guillaume d'Orange qui commirent également des horreurs indicibles sur les Saintes Hosties dans l'église de Noorbeek.

Le priorat de Crucius Bruijn, de Fouron-St-Martin (1572—1623) fut rempli de tribulations. Le couvent fut incendié en 1579, par les troupes espagnoles d'Alexandre Farnèse, après la prise de la ville de Maestricht, parce que les Etats d'Outre-Meuse y avaient tenu leurs *journées* ou diètes. Il n'en resta plus que quelques pans de muraille. Ce désastre fut si préjudiciable à la communauté que celle-ci se vit réduite, en 1601, au nombre de deux religieux qui n'habitaient plus guère la partie des bâtiments qu'on était parvenu à reconstruire. Jean, comte de Gronsfelt et chevalier de Rijmborch, sous le prétexte que ses ancêtres avaient fondé le couvent de la Ste-Croix, prétendit pouvoir en disposer après l'incendie de 1579; il avait, disait-il, obtenu de Grégoire XIII *vivæ vocis oraculo* la faculté d'en disposer en faveur des églises pauvres de ses seigneuries. Toutefois il ne fit aucun usage de cette faculté, mais en 1603 il engagea l'évêque de Liége à in-

Digitized by Google

corporer le couvent avec tous ses biens au collége des Jésuites à Aix. Ernest de Bavière le fit par un acte du 14 septembre de cette année. Les deux religieux s'opposèrent à l'exécution de cet acte. Le Conseil de Brabant auquel ils avaient eu recours, les maintint par plusieurs sentences consécutives dans la possession de leurs biens; et ils finirent aussi par faire triompher leur cause devant les tribunaux romains (1601—1608).

Ce fut pendant ces conflits et procès, à savoir, le 6 décembre 1606, que le prieur ouvrit des écoles latines dans le couvent. Les premiers élèves furent les enfants de Gerard *Otten* de Nierop, Etienne *Aen*, Guillaume *Gulpen*, Adolphe *Belven*, fils du drossard de Wittem, Guillaume baron d'*Eynatten*, de Reimersdael. Le nombre des élèves s'augmenta insensiblement; les écoles devinrent un véritable collége d'humanités et le couvent un pensionnat, dirigés l'un et l'autre par les religieux.

Crucius Bruyn, accablé par l'âge et les infirmités, résigna sa fonction de prieur en 1623 et mourut le 11 mai 1624 à l'âge de 80 ans.

Jean Linsen qui avait fait sa profession le 7 mars 1606 fut élu prieur en 1623. Le vicaire-général, Jean Chokier de Surlet, fit le 4 septembre 1625 la visite du couvent. Il trouva tout en bon ordre, et pour maintenir la communauté dans cet état, il porta quelques règlements de discipline. Ces règlements furent observés avec tant de ponctualité que, lorsqu'il visita de nouveau la maison le 22 mai 1631, il la trouva dans un état parfait. La même année, Linsen fit ériger dans son église, par le prieur des Dominicains de Maestricht, la confrérie du Saint-Rosaire.

Le couvent de Ste-Croix possédait à Aix " certaine petite place avec une petite chapelle, dédiée à St-Léonard et une maison „ qu'il vendit en 1625 à des religieuses sépulcrines

Digitized by Google

pour la somme de 2,500 florins. Ces religieuses, après avoir reconstruit la maison, y ouvrirent, peu de temps après, des écoles publiques pour l'éducation des filles.

A partir de l'année 1634, les religieux et les élèves durent plusieurs fois se réfugier sur le territoire de l'Empire, pour se soustraire aux mesures de persécution décrétées par les Etats-Généraux de Hollande, mesures contenues dans les célèbres *placaerts de rétorsion.*

Le prieur Linssen mourut le 11 janvier 1642, à l'âge de 60 ans.

Liévin Franken, de Mesch, qui avait fait sa profession le 9 février 1632, fut promu à la fonction de prieur. Marchant sur les traces de son prédécesseur, il maintint si bien le zèle et la régularité dans sa communauté que le vicaire-général Jean de Chokier de Surlet, n'y trouva rien à réformer, lorsqu'il en fit la visite le 4 août 1648. Il se contenta d'exhorter les quatre religieux qui formaient toute la communauté, à persévérer dans ce bon esprit.

Le couvent de Ste-Croix eut beaucoup à souffrir des calamités de la guerre, principalement en 1648 et 1649, où il vit la plupart de ses revenus confisqués par les Etats-Généraux de Hollande.

Les religieux de la Ste-Croix desservaient depuis un grand nombre d'années l'église de Noorbeek; ils durent renoncer à ce service en 1663 à la suite d'un mandement de l'évêque Maximilien-Henri de Bavière, qui prohibait aux religieux de desservir des églises paroissiales de son diocèse.

Le prieur mourut le 18 juillet 1679 à l'âge de 68 ans, laissant sa communauté dans un état florissant; elle comprenait en ce moment huit religieux.

Gilles Aussems, de Noorbeek, qui avait fait sa profession le 30 septembre 1665, succéda à Franken dans la fonction de prieur.

Digitized by Google

Dès la première année de son priorat, il eut un long et dispendieux procès à soutenir contre Jacques-François, comte de Gronsfelt. " Ce comte, est-il raconté dans un mémoire judiciaire du temps, sous le prétexte qu'il serait fondateur, dotateur et prétendu seigneur territorial du dit cloître, a voulu se servir de la commodité d'icelui toutes et quantes fois il le trouverait à propos et y amener tous hauts membres, officiers, chasseurs, chiens de chasse et autres de la maison comtale de Gronsfelt, pour y être traités suivant le désir du dit comte. Mais cette servitude que l'on voulait par une pure nouveauté imposer aux religieux et à leur cloître, leur aijant paru trop dure, ils ont refusé de l'accepter. Ce qui a servi au dit comte de prétexte pour les tirer en droit par devant la cour féodale de Gronsfelt où il a conclu que les biens féodaux des religieux, gisant sous Slenacken, seraient déclarés caducs et applicables à sa table. „ Les religieux soutinrent que leur couvent était situé sur le territoire de Noorbeek qui faisait partie des Pays-Bas espagnols et que par conséquent ils n'étaient pas justiciables de la cour féodale de Gronsfelt qui faisait partie de l'Empire. Ils eurent recours au Grand-Conseil du Brabant qui défendit leur bon droit. Le procès dura de 1680 à 1684 et coûta aux religieux autant de peines que d'argent.

Ce fut pendant ce procès que la communauté de la Ste Croix résolut de secourir celle de La Xhavée qui était du même ordre. Celle-ci, qui ne comptait plus que deux ou trois membres, était accablée de dettes. Elle consentit, le 22 juin 1683, à l'union du couvent et de ses biens à celui de la Ste Croix, sous la condition que ce dernier payerait ses dettes et donnerait une pension viagère aux religieux. Cette convention ne fut point exécutée, nous ignorons pour quelles raisons. Le couvent de La Xhavée fut vendu plus tard aux Carmes.

Digitized by Google

Le prieur mourut le 10 november 1697 à l'âge de 53 ans.

Renier Konings fut son successeur. Konings né à Immendorf avait été successivement vicaire à Heerlen et à Gulpen et curé à Reijmersdael. Il avait résigné sa cure et embrassé la vie religieuse à la Ste Croix le 5 juillet 1679.

Le nouveau prieur maintint la régularité dans sa communauté et veilla avec sollicitude à la bonne tenue des écoles. Celles-ci étaient fréquentées, en moyenne, par 25 élèves-pensionnaires.

Ce fut sous le priorat de Konings que la seigneurie de Slenacken fut vendue par le comte d'Arnbergh au comte de Plettenbergh (1728). Elle fut vendue une seconde fois en 1771 et achetée par le comte de Goltstein.

Le prieur mourut le 21 octobre 1728 à l'âge de 81 ans.

Son successeur fut Antoine Cox de Rolduc qui avait fait sa profession le 6 octobre 1706. Sous ce nouveau prieur l'état des écoles devint encore plus florissant, car elles comptaient souvent de 30 à 40 élèves-pensionnaires. Cox envoya aussi deux de ses religieux à l'université de Louvain pour y faire des études plus approfondies et et prendre les grades. A partir de l'an 1729 jusqu'en 1741 il fit exécuter d'importants travaux de construction et de réparation qui coûtèrent plus de 13,000 florins.

Les innovations religieuses faites par le Gouvernement des Pays-Bas atteignirent aussi le couvent de Ste Croix. En 1750, il y envoya un exemplaire du décret qui défend d'imprimer, de lire, de réciter l'office de S. Grégoire VII et de dire la Ste Messe en son honneur. Nous ignorons si les religieux se sont conformés à cette défense.

Le décret du 15 septembre 1753 du même Gouvernement ordonna à toutes les communautés religieuses de

Digitized by Google

lui remettre la liste exacte de tous leurs biens et rentes et leur prescrivit de vendre les immeubles acquis depuis 1520. Le couvent de Ste Croix envoya au Gouvernement la liste exacte de ses biens et rentes et le tableau de ses charges et dépenses. Nous y voyons que les revenus des biens et rentes montaient à 6,000 florins, la pension des élèves à 2,500 florins et que les charges de la maison en contributions et rentes montaient à 1,300 florins. Le couvent reçut du gouvernement l'amortisation de tous ses biens, moyennant la somme de 258 florins de droits de chancellerie, par diplôme du 21 août 1755; „ à charge et condition, y est-il dit, que les dits biens resteront sujets à toutes les charges et impositions publiques mises et à mettre comme s'ils n'étaient pas amortis, ainsi qu'à tous droits seigneuriaux, féodaux, censaux, lots et ventes et à toutes autres reconnaissances dequelque nature qu'elles soient."

Le prieur Cox mourut le 20 février 1758 et eut pour successeur *Jean Quix*, de Wynandsrade. Quix avait fait sa profession le 2 mai 1736, et n'avait cessé de donner l'exemple de toutes les vertus religieuses; aussi, élu prieur, veilla-t-il à l'observation de la règle et à l'éducation de la jeunesse. Il mourut le 3 août 1770.

Immédiatement après sa mort, les religieux reçurent du gouvernement l'ordre de lui choisir pour successeur un d'entre eux qui fût originaire des Pays-Bas. Cet ordre fut en grande partie cause que huit scrutins successifs n'amenèrent aucun résultat, car des huit religieux qui constituaient la communauté, quatre n'étaient pas originaires des Pays-Bas. Dès que le terme légal dans lequel l'élection devait se faire, fut écoulé, l'évêque fit usage de son droit et nomma, le 12 décembre 1770, Corneille Creischer prieur. Le gouvernement confirma la nomination le 20 janvier 1771.

Digitized by Google

Le nouveau prieur, né à Montzen, avait fait sa profession le 9 décembre 1743. Pendant son long priorat il veilla avec un grand soin à l'éducation des élèves et à la régularité monastique et fit reconstruire (1) l'église du couvent. En 1782 il déclina la proposition qui lui fut faite de la part du gouvernement de faire partie de l'Etat ecclésiastique de la province de Limbourg.

La suppression de couvents décrétée par Joseph II faillit comprendre aussi celui de Ste-Croix. Le 28 avril 1787 le prieur fournit au gouvernement tous les renseignements qu'il avait demandés. On y voit que la communauté comprenait onze religieux et que ses revenus, après déduction des contributions et des rentes, montaient à 5,389 florins. Ce fut probablement grâce aux écoles latines établies dans la maison et à la modicité de ses revenus, qu'elle ne fut point comprise dans la suppression.

Lors de la seconde invasion des français, le prieur et sept religieux émigrèrent, le 19 septembre 1794, en Allemagne; ils séjournèrent successivement à Xanten chez le chanoine Ernst, à Embsing sous Bocholt, au pays de Munster, à Bocholt même, et à Alfen. Ils revinrent dans leur couvent le 2 mai 1795, après en avoir reçu l'autorisation d'un représentant du peuple. Ils avaient dépensé pendant leur émigration la somme de quatre mille florins.

Le gouvernement français supprima tous les couvents de la Belgique par un décret du 1er septembre 1796. Le couvent de la Ste-Croix, mis en location au mois de février 1797, fut loué par les religieux qui y continuèrent leurs écoles et la vie de communauté jusqu'à la fin de cette année.

---

(1) Le chronogramme qui se trouve encore au dessus de la porte de l'église, en rappelle l'année :

DEO OPTIMO SUB TITULO CRUCIS INVENTAE EXISTO.

Digitized by Google

Les religieux désireux de racheter leur couvent avec la ferme, qui était annoncé en vente pour le 23 mars 1798, firent une convention, à cet effet, avec deux personnes qui prêteraient leurs noms et avanceraient les fonds nécessaires, dont elles percevraient chaque année les intérêts. La convention ne fut point exécutée.

Le couvent avec la ferme fut vendu au jour indiqué pour la somme de 2,707,000 francs payable en grande partie en bons de remboursements du 1/3 et des 2/3 de la dette publique; ce qui revenait environ à la somme de 50,000 francs en numéraire.

La communauté, au moment de sa dispersion, était composée de Corneille *Creischer* prieur, Jacques *Schoonbroodt*, Henri *Lousberghs*, Gerard-Simon *Demollin*, Jean Guillaume *Schillings*, Henri *Warrimont*, Gilles *Jacobi*, Joseph-François *Chaineux*, et Joseph *Wawer*.

L'établissement de la Ste-Croix est aujourd'hui converti en deux fermes et l'église en grange.

Il n'est pas sans intérêt d'ajouter ici la liste des religieux dont nous avons pu trouver les noms avec les dates de leur profession et de leur décès :

Jean Linsen 1606—1642.
André Hensen 1613—1662.
P. Colen 1618—1639.
Gilles Franken 1625—
Lievin Franken 1632—1679.
Jean Lijnoth 1640—1679.
Simon Aussems 1644—1680.
Michel Kevers 1645—1660.
Corneille Schoonbroodt 1648—1675.
Laurent ab Eschen 1655—1701.
Mathias Vranken 1658—1711.
Servais Lamberts 1664—1697.

Digitized by Google

Gilles Aussems 1665—1697.
Etienne Merckelbach 1668—1696.
Henri Vranken 1672—1695.
Thomas Ahn 1680 –1681.
Renier Konings 1680—1728.
Guillaume Hagelstein 1682—1739.
Jean Peskens 1696—1706.
Jean Jonckhaus 1688—1719.
Charles Colé 1697—1740.
Antoine Cox 1706—1758.
Nicolas Labeije 1709—1736.
Guillaume Horsmans de Maestricht 1709—1770.
Chrétien Renkens 1709—1737.
Guillaume Meijers 1719—1766.
Henri Valkenborgh 1728—1748.
Mathieu Coelen 1729—1758.
L. Nijssen 1730.
Joseph Plumans de Baelen 1733—
Joseph Quix 1736—1770.
Corneille Creischer 1743—
Chretien Doum 1743—
Jacques van Geleen de Maestricht 1752—
Pierre Pütz de Borscheidt 1757—1803.
Henri Cuvelier 1765—1767.
Jacques Schoonbroodt 1768—
Chretien Pauli.
Jean Guillaume Schillings 1775—
Henri Lousberchs de Bannet.
Henri Warrimont d'Aubel.
Joseph-François Chaineux.
Gilles Jacobi, vicaire à Vaels en 1803.
François Beijs.
Gerard Simon Demollin.
Joseph Wawer.

Digitized by Google

Erection du couvent par l'évêque Jean de Hornes.

24 mars 1496.

Johannes de Hoerne Dei et apostolicæ sedis gratia episcopus Leodiensis.... Cum itaque sedulo dilectus nobis in Christo religiosus pater, frater Johannes à Broeck prior domus sive monasterii Montis Stæ Odiliæ s. Sepulcri D. N. J. C. Jerosolymitani nostræ diœcesis Leodiensis ac provincialis ejusdem Ordinis in Alemannia bassa per provinciam Coloniensem, nobis exposuerit quod sanctissimus in Christo pater et dominus Innocentius felicis recordationis papa octavus per suas litteras apostolicas rite et debite bullatas priori dictæ domus et monasterii Stæ Odiliæ et provinciali dicti ordinis in Alemannia bassa per provinciam Coloniensem, inter alia, ut de beneficiis insuper et officiis vacaturis per cessum vel decessum providere, loca etiam monasteria et ecclesias dicto ordini de novo acquirere, incorporare et unire ac etiam de novo construere et erigere, personas quoque devotas et idoneas utriusque sexus ad professionem recipere et dicto ordini incorporare posset et valeret, prout in litteris apostolicis D^ni^ Innocentis papæ desuper confectis et expeditis plenius continetur, graciose concesserit et indulserit; ac dilectus nobis in Christo Ægidius de Cruce rector capellæ Stæ Crucis sitæ intra fines et limites parochialis ecclesiæ de Foron St^i^ Martini dictæ nostræ Leodiensis diœcesis, zelo devotionis accensus, cupiens divinum cultum, quantum in eo fuit, adaugere, ac his in terris seminare quod cum fructu multiplici recuperare valeat in cœlis, prætactam capellam Stæ Crucis de consensu honorabilis viri Ludovici Scharis investiti dictæ parochialis ecclesiæ de Foron St^i^ Martini, infra cujus limites sive fines prætacta capella situatur, cesserit et illam in manus ipsius d^ni^ Johannis prioris et provincialis ad finem ut illa in vim dictarum litterarum apostolicarum

Digitized by Google

et indulti apostolici ipsius D^ni^ Innocentii papæ dicto ordini incorporaretur et uniretur, quantum in eo fuit, pure, libere et sponte resignaverit, ipseque etiam frater Johannes prior et provincialis in dicta Alemannia bassa eamdem cessionem et resignationem, quantum in eo fuit, ac vigore dictarum litterarum apostolicarum et indulti apostolici prædicti potuit et debuit, recipisset et admisisset ac eamdem capellam dicto ordini incorporasset et unisset; Cumque etiam idem d^nus^ Ægidius, ut idem prior et provincialis dicti ordinis nobis exposuit, pie motus petierit ut in dicto loco ubi prætacta capella situatur, novum monasterium masculini sexus sub nomine et regula dicti ordinis S. D. N. J. C. Sepulcri Hierosolijmitani ac sub vocabulo Stæ Crucis ac montis Calvariæ per nos erigeretur sive construeretur, ac pro erectione et fundatione hujusmodi novi monasterii omnia et singula bona mobilia et immobilia ac hæreditaria quinquaginta modios speltæ vel circiter valentia et adhuc nonnullæ aliæ personæ certa alia bona hæreditaria pro sustentatione fratrum ibidem instituendorum etiam pie motæ ad hoc dedissent et contulissent ac de et cum illis hujusmodi novum monasterium dotassent et dotare intenderent; quare dicti prior et provincialis et Ægidius nobis humiliter supplicari fecerunt quatenus in cessionem et resignationem ac incorporationem et unionem dictæ capellæ ordini hujusmodi ac etiam dotationem et collationem dictorum bonorum ad finem prætactum et ad erectionem et fundationem dicti novi monasterii consentire, in hoc nostrum consensum pariter et assensum præbere ac hujusmodi cessionem et resignationem ac incorporationem et unionem sic auctoritate apostolica factas nostra ordinaria auctoritate, quantum in nobis est ac de jure possumus et valemus, admittere, illasque ratificare, laudare, confirmare et approbare ac hujusmodi bona, sicut præfertur, ad finem

Digitized by Google

prætactum collata et donata eidem monasterio novo in dicto loco fundando appropriare ac illis mediantibus hujusmodi novum monasterium sub nomine et regula dicti ordinis sub vocabulo prætacto erigere ac ordini prædicto, ut in loco, ubi dicta capella existit, licentiam pariter et auctoritatem dare, ut hujusmodi novum monasterium ibidem erigere et construere possent et valeant, ac hujusmodi monasterio novo sic ibidem erigendo et construendo de gratiis et privilegiis providere aliasque eis benigne subvenire nostra ordinaria authoritate dignaremur. Nos igitur hujusmodi supplicationibus inclinati, cum ex injuncto pontificali et pastorali jure et sollicitudine ea promovere teneamur quæ devotioni et religioni hujusmodi convenire dignoscuntur ac veridico testimonio et legitimo documento comperimus et invenimus ordinem prædictum a sancta Sede apostolica certis legitimis ex causis et ad corrobationem fidei catholicæ institutum, multisque gratiis, privilegiis et indulgentiis tam a Sede apostolica quam aliis pontificibus præmunitum ideirco cessionem et resignationem ac incorporationem et unionem dictæ capellæ auctoritate apostolica factam, quantum in nobis est ac de jure possumus et debemus, nostra ordinaria auctoritate admisimus atque dictum monasterium in prætacto loco nondum ordinato sed verius ordinando sub nomine et vocabulo prædictis erexi-mus et fundavimus ac erectioni et fundationi hujusmodi nostrum adhibuimus consensum pariter ac assensum, ipsasque fundationem, erectionem, et dotationem ejusdem novi monasterii ratificavimus et approbavimus, ratasque et gratas habuimus, easque nostra auctoritate ordinaria in Dei nomine confirmavimus, jure matricis ecclesiæ semper salvo, præviso tamen in his quod in dicto monasterio sic ut præmittitur noviter erecto ultra numerum viginti quinque religiosorum non recipiantur, omniaque et singula bona pro

Digitized by Google

erectione et fundatione ejusdem novi monasterii data et danda, legata et leganda fore et esse ecclesiastica et dicti ordinis libertate fruentia decrevimus, admisimus, erigimus, fundamus, adhibemus, ratificamus, approbamus, ratumque et gratum habemus, confirmamus et decernimus. Volentes insuper et dicta ordinaria autoritate statuentes quod fratres in dicto novo monasterio recepti et recipiendi in futurum gaudere, uti, frui possint et valeant omnibus et singulis gratiis, privilegiis, indulgentiis, libertatibus atque favoribus dicto ordini qualitercumque apostolica vel ordinaria auctoritate concessis et concedendis, quæ quidem privilegia et indulgentias simili modo nostra autoritate ordinaria confirmamus, ratificamus et approbamns, in his tamen omnibus et singulis præmissis interpretatione et superioritate nostris semper salvis; et insuper ut campanas, campanile, ecclesiam, cœmeterium, oratorium, singulaque circa erectionem novi monasterii necessaria habere, ædificare et ordinare atque divina missarum et aliarum horarum officia locis decentibus, congruis et ornatis super lapidem portatilem consecratum seu alias super altari consecrato celebrare et decantare ac celebrari et decantari facere, necnon Eucharistiæ et Extremæ-Unctionis sacramenta ecclesiastica habere et retinere illaque infirmis vestris ac fratribus et sororibus confraternitatis dicti vestri ordinis ministrare, mortuosque id exigentes sepelire ac eorumdem exequias et anniversaria celebrare possitis et valeatis, vobis similiter indulgemus. Et ut christifideles eo magis ad ædificacationem et constructionem dicti novi monasterii incitentur et invitentur, omnibus et singulis christifidelibus qui ad ædificationem et constructionem novi monasterii hujusmodi aliquid dederint vel legaverint, seu causa devotionis ecclesiam sive conventum prædictum singulis dominicis et patronorum ordinis antedicti diebus ac festivitatibus. D. N.

Digitized by Google

J. C. gloriosissimæque Virginis Mariæ atque singulis feriis sextis visitaverint seu ad calices, libros, ornamenta aliaque ipsis fratribus necessaria manus quoquomodo perrexerint adjutrices, toties quoties id fecerint, de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus, necnon beati Lamberti patroni nostri gloriosi precibus et intercessionibus confisi, quadraginta dies indulgentiarum de injuncta eis pœnitentia misericorditer in Domino relaxamus. In quorum omnium et singulorum præmissorum fidem et testimonium præsentes litteras sigilli nostri ad causas jussimus ac fecimus appensione communiri. Datum in nostra civitate Leodiensi sub anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, mensis martii die vigesima quarta.

Incorporation du couvent au collége des Jésuites à Aix par l'évêque Ernest de Bavière. 1603.

Ernestus.... quando quidem crebrioribus ex urbe litteris a S. D. N. Clemente VIII requisiti fuerimus ut patres societatis Jesu in regalem urbem Aquensem post restitutum opera nostra jure postliminii catholicum magistratum, introduceremus ad agrum illum dominicum (quem hæresis deformaverat) excolendum eorumque domicilium competenti vectigali et sufficienti operariorum numero pro amplitudine civitatis firmaremus, nec id hactenus pro voto effectui dare quiverimus aut aliunde subsidium conferre, cumque primordia quædam satis infirma utriusque magistratus beneficio posuerimus cum obventionibus adeo succisis ut nisi aliqua accessione et incremento Patrum res stabiliantur nequaquam diuturnam Societatis mansionem fore perspiciamus, omnino existimavimus opportune nobis a Deo oblatam occasionem nullatenus negligendam sed auctoritate partim ordinaria partim a sacra Triden-

Digitized by Google

tina synodo in erigendis augendisque seminariis concessa imo delegata auctoritate apostolica nobis attributa in commune bonum afflictæ civitatis Aquensis utendum circa dispensionem bonorum cujusdam diruti funditusque emortui monasterii *in Cruce* dicti ordinis custodiæ Sepulcri Domini nostræ quidem diœcesis Leodiensis, sed sub jurisdictione temporali domini comitis à *Gronsfelt*, *Slenacken* ut ea præfato collegio Aquensi applicemus ex eo potissimum capite quod ipso conventu plane everso omnibusque cœnobitis emortuis duo tantum religiosi supersint provecta jam ætate et plerique ad ea usurpanda animum viresque intendant ; denique cum nulla divini cultus diminutione imo cum plurimo ejus augmento ac propagatione ea ad alium religiosum locum de consensu patroni laici transferantur operæ pretium nos facturum arbitramur et Deo optimo Maximo gratum obsequium si consenescente illius ordinis custodiæ instituto et deficiente sectatorum sobole qui succedant, communem utilitatem paucorum commodis anteponamus mature antequam ad secularium manus hujusmodi proventus vel delabantur vel (quod aliquoties factum cognovimus) indebitis alienationibus vel dilapidationibus obnoxii reddantur, eoque magis huic piæ cogitationi insistendum nobis existimavimus, quod juxta præscriptum sacri Concilii Tridentini à S. D. N. incolumitas et stabilitas seminariorum nobis enixe commendata sit, optetque sua Sanctitas imprimis ea pro informanda in pietate et recta fide juventute magis efflorescere, quare ad majorem Dei gloriam et religionis catholicæ augmentum harum virtute litterarum omnia bona præfati diruti monasterii ordinis Custodiæ Sepulcri Christi nostræ diœcesis redditus, proventus, prædia, sylvas, prata, agros, fundos, actiones, jura et credita cum omnibus appertinentiis ubicumque locorum ea fuerint,

Digitized by Google

sacellum quoque sancti Leonardi cum ædiculis, prato et cœteris attinentiis ac juribus intra civitatem Aquensem in platea dicta *Meschieren Strasse* situatum prædicto collegio societatis Jesu Aquisgranensi annectimus, incorporamus, unimus et applicamus in optima forma et meliori modo quibus vel de apostolicæ Sedis ac potestatis plenitudine vel jure Ordinarii aut alias conferri aut applicari possunt, ita tamen ut duobus superstitibus illis religiosis alimenta ad vitam salva maneant; quocirca reverendum ac nobilem nobis sincere dilectum D. Johannem *Tombergen* condictum *Wormbs* regalis ecclesiæ B. M. V. aquensis decanum peramanter tenore præsentium requirimus, deputamus ac vices nostras ei committimus quatenus rectorem collegii vel ejus procuratorem statim in prænominati conventus ad sanctam Crucem bonorum realem actualemque posssessionem inducat, inductumque nostro nomine et auctoritate, amota omni perturbatione per pœnas censurasque ecclesiasticas aliisque juris et facti remediis, invocato etiam, si opus est brachio sæculari, tueatur et defendat; imprimis enim prætactum collegium, præmissa cum duobus superstitibus religiosis æqua super alimentis transactione, in omni securitate constitui nec ullam huic nostræ dispositioni fraudem fieri aut obstaculum objici volumus. In quorum fidem et testimonium hasce patentes nostras litteras manus nostræ propria subscriptione ac sigilli communis impressione communivimus. Datum Leodii anno 1603 die 14 septembris.

Le 29 septembre les sous-délégués *Schrick* et *Wiembs*, chanoines de N. D., et le recteur des Jésuites, *Pierre Aldenhoven*, se rendirent chez le comte de Gronsfelt au château de Rimbourg, et y mandèrent le prieur Crucius Bruyn pour lui notifier l'incorporation de son couvent et pour passer un contrat avec lui touchant sa pension viagère et celle de son confrère. Les deux religieux y con-

Digitized by Google

sentirent d'abord et acceptèrent une pension d'environ 200 thalers, mais quelques jours plus tard, ils révoquèrent leur consentement.

Acte par lequel le couvent de Ste Croix est réintégré dans ses biens. 1605.

Albert ende Isabelle..... den iersten van onsen deurwerderen, boden offt anderen officieren macht hebbende t'exploicteren binnen desen onsen lande ende hertogdomme van Brabant hier op versocht, saluijt. Wij hebben ontfangen die supplicatie van onse lieve ende beminde in Gode die Prior ende andere van die convente ende Goidtshuijs op 't Cruijtz, gelegen in de lande van Daelhem Oevermaese, inhoudende hoe dat hij ende sijne voersaeten altijdt van over een, thien, twintich, veerticht, sestich, hondert en meer jaeren ende zoo lange datter ghene memorie van menschen ter contrarie en is, zijn gewest in vrije, pacificque possessie ende gebruijck van te regeren, administreren ende gebruijcken alle die goede, gronde van érve, pachten, chijnsen en renten den voerscreven Godtshuijs op 't Cruijtz toecomende ende competerende mitsgaders van de vruchten, baeten ende proffijten daeraff procederende op te beuren, t'innen ende t'ontfangen ende dat oepenbaerlijcke ten aensien van eeniegelijcke ende sonder contradictie van iemande, ende hoe we dije aengemerckt nijemande georlofft en is geweest hem remonstrant in die selve sijne possessie eenich hinder, stoot ofte beletsel te doen, veele min die selve daer vuijt te willen stooten bij weeghe van feijte, door vrempde en incompetenten richtere, officiere, emmers nijet in allergevalle sonder den selven remonstrant ten petitorien daer vuijt te hebben, verwennen ende dat dije al nijettegenstaende vervoirdert hebben onse lieve en beminde in Gode die

Digitized by Google

heeren Patres der societeijt Jesu hen houdende binnen der stadt van Aecken, onder pretexte van seeckere pretense bulle apostolicque die sy op hun sinistre te kennen gheven, hem suppliant ongeroepen en ongehoerdt, souden moeghen geobtineert gehadt hebben van onsen heyligen Vader den Paus, den voerscreven suppliant feytelyck te koemen turberen en molesteren in de selve syne oude possessie soo door hun selve als andere soo wel geestelycke als werlycke persoenen al woenende buyten de jurisdictie van onsen voerscreven Raede, soo deselve suppliant allentselve by requeste in onzen voerscreven Raede van Brabant te kennen gegheven ende daerop versoecht en opten XVIII november XVI^c drye geobtineert oepene brieven van maintenue, vuyt crachte van dewelcke oock de voerscreven turbateurs heeft doen dach bescheyden in den selven onsen Raede teghens den XXI January daernaer volgende, ten welcken daege d'impetrant gecompareert wesende by synen procureur Lowys Vandeneede ende de voerscreven heeren Patres by hunnen procureur meester Willem De Borchgrave, nae dye teghen de een comparante is verleent geweest deffaut, heeft de voerscreve procureur des impetrans in materie van maintenue geconcludeert ende is daerop soo verre geprocedeert als dat mits den versteecken van antwoerde der voerscreven heere Patres hem suppliant is gepermitteert geweest sijn proffyt ten hove te leggen, waer naer de procureur der voerscreven heeren Patres den voorscreven suppliant heeft doen oversenden seecker vercleren, by de welcke hy is consenterende in de voerscreve maintenue met oblatie van te betaelen de costen gelyck van alle 't selve verder is blyckende by die stucken daervan synde, alle dewelcke aangemerckt hoe wel hy suppliant nu wel behoerde in syne voerscreve possessie peyselyck en vredelyck te bly-

Digitized by Google

ven ongemolesteert sonder dat hem syne vruchten, pachten, chynsen, renten offt andere innecomen van voerscreven convente by directe ofte indirecte weghen soude worden onthouden offt synen pachteren en debiteuren affgedrongen, soo ist nochtans dat ter contrarie van dye nu onlanx geleeden hem heeft vervoirdert die grave van Gronsfelt heer van Rymborch by hem te ontbieden offt doen ontbieden alle de pachtere, rentgelders en debiteuren des voerscreven suppliants en denselven onder hunnen eydt die sy gedwongen sijn geweest daeromme te moeten doen afftevragen oft doen affvragen hoe veele 'sy den suppliant schuldick en te achtere waeren, waeraff henne declaratie hebbende heeft hy dieselve terstonds sonder eenigh dilaye hem deselve tachterheden doen opleggen en betaelen ende eenige van dye soo in hunne beesten als andere goede daervoor doen executeren, spolieerende alsoo de facto den voorscreven suppliant van den voorscreven synen innecomen allet teghen recht ende reedene ten onspreeckelyke intereste des voorscreven suppliants ende meer syn sal, ten zy hem daer teghen by ons worde versien, biddende ons daeromme seer oidtmoedelyck om onse opene brieve van redintegratie daer toe dienende; Waeromme soo ist dat wy dese aengesien ende gesien in onsen voerschreven Raede van Brabant d'informatie by den stadthoudere en schepene der hoeffbancke van 's Gravenvouren vuyt crachte van onse beslootene brieven van autorisatie op d'innehouden van voerscreven requeste genoempt met de stucken daer by gevueght by de welcke ons genoech gebleecken is van de possessie des voerscreven suppliants van alle de goede, gronde van erve, pachten, chynsen en renten den voerscreven Goidtshuyse op 't Crutz toecomende en competerende, mitsgaders van de vruchten, baeten en proffyten daeraff coemende, ontbie-

Digitized by Google

den en beveelen, daertoe committerende by dese, dat ghy den voerscreven suppliant redintegreert ende wederomme stelt in syne voerscreve oude en deuchdelycke possessie van te regeeren, administreeren en gebrucken alle de voerscreve goede, gronde van erve, pachten, chynsen en renten mitsgaders van de vruchten, baeten ende proffyten daeraff procederende op te beuren, t'innen en te ontfanghen, doende voorts expres geboth en scherp beveel van onsen weeghe op sekere grote pene teghens ons te verbeuren den voerscreven grave van Gronsfelt heere van Rimborch en alle andere die 't selve eenichsints aengaen mach, ten eynde dat sy van stonden aen die pachteren, rentgelderen en andere debiteuren des voerscreven suppliants restitueren 't gene sy deselve hebben affgedrongen, opgebeurt en ontfangen indye 't selve noch in wese is en indye niet de rechteweerdighe werde van dye ter estimatie van lieden hen des verstaende en hen verdraghen van gelycke meer te doen, en daerenboven den voerscreven suppliant betaelen de coste van dese ende de executie derselver, den selve graeve van Gronsfelt heere van Rimborch ende andere die 't selve eenichsints aengaen mach daertoe bedwingende realyck en met feyte en voorts by alle andere weghe en maniere van bedwang daartoe dienende, ende in gevalle van oppositie, weygeringhe offt vertreck, gemerckt ons genoech gebleeken is van 't gene des voerscreven staet onse voerscreve beveelen aengaende de voerscreve redintegratie van te regeeren, administreeren en gebruycken alle de voorscreve goede, gronde van erve, pachten, chynsen en renten mitsgaders van de vruchten, boeten en proffyten daeraff coemende op te beuren, t'innen en te ontfangen en restitutie van 't gene voerscreven offt die rechte weerde van dye eerst ende vooral gedaen en gefurneert synde stadthoudende

Digitized by Google

nijettegenstaende oppositie offt appellatie gedaen offt te doen, sonder prejudicie van dije daeght de voerscreve grave van Gronsfelt heere van Rimborch en andere te competeeren tot eene seeckere geleghene daege voor onse lieve en getrouwe die cancellier ende andere liede van onsen voorscreven Raede in Brabant om aldaer de redene van hunder oppositie op te doen ende te verclaren t'andtworden in der saecke voorts te procedeeren en sien appoincteren soo behoore sal onse voorscreve Cancellier ende Raedtslieden te voorscreve daeghe overschrijvende wat ghij hier inne sult hebben gedaen de welcke wy ontbieden en bevelen dat sij parthije gehoerdt goedt cort recht doen ende expeditie van justitie, wandt ons alsoe gelieft. Gegheven binnen onser stadt van Brussel de XIIII dach der maendt van Julio int jaer ons Heeren duijsent seshondert en vijffve.

NEDERCANNE.

Herman Jeckermans de Nedercanne fit en 1644 un pélérinage à Jérusalem. Après son retour, il construisit, en 1647, une chapelle en l'honneur du Saint Sépulcre, sur un terrain communal. L'autorisation qui lui fut accordée à cet effet par Philippe de Wanzoule seigneur de l'endroit, le curé, la justice et la communauté, fut subordonnée à la condition *dat nae afflijvicheijt van den voorscreven pelgerim die geheele directie van dat voorscreven cappelleken sall succedeeren aen den voorscreven heere en naecoemelingen tot desen effect consenteerende.* Dans l'intérieur de la chapelle Jeckermans fit construire une grotte qui avait exactement les proportions du tombeau du Sauveur à Jérusalem, et devant laquelle il entretenait sept lampes allumées.

Deux religieux du couvent de la Ste Croix furent au-

Digitized by Google

torisés par le vicaire-général à desservir la chapelle et à administrer les Sacrements aux nombreux pélérins. Herman Jeckermans entra dans l'ordre du S. Sépulcre comme frère lai, le 30 janvier 1679 et légua la chapelle avec ses rentes, ainsi que son patrimoine, à l'ordre. Grâce aux oblations des fidèles, les religieux purent se construire une habitation près de la chapelle. Vers l'an 1714 ils reconstruisirent celle-ci dans de plus vastes proportions avec le secours du général et baron de Dopff seigneur de l'endroit, et ils établirent hors la chapelle des stations représentant la passion du Sauveur.

Pendant tout le cours du XVIIIe siècle, et peut-être déjà avant cette époque, les religieux de Ste Croix résidant à Nedercanne, y enseignèrent les éléments de la langue latine aux enfants de l'endroit, ainsi qu'à des pensionnaires. Le nombre des pensionnaires doit avoir été assez notable, car en 1789 le produit des pensions montait à 2351 florins.

La chapelle de Nedercanne fut depuis son origine l'objet de fréquents pélérinages et il s'y opéra un bon nombre de miracles. On conserve encore à la bibliothèque du séminaire les attestations authentiques de plusieurs de ces miracles. Nous en donnerons ici un résumé :

François Sichen d'Opcanne souffrant d'une forte hernie se fit traiter successivement, à Liége par le chirurgien Paschasius et à Maestricht par un autre chirurgien célèbre, mais sans le moindre succès. Il fit vœu ensuite de faire trois vendredis consécutifs un pélérinage à la chapelle de Jérusalem. Lors du premier pélérinage, il se trouva instantanément et radicalement guéri. Attesté à Maestricht le 14 juin 1654 devant le notaire Lambert Natalis en présence d'André Meessen vice-curé de S. Martin et de Jean Petri.

Digitized by Google

Marie Corten fille de Henri Corten et d'Elisabeth Renckens, d'Opgeleen, tomba malade le 24 février 1647 et fut bientôt percluse de tous ses membres. Les médecins n'ayant pu la guérir, sa mère la fit transporter avec elle, le 8 septembre 1648 au couvent de Lichtenberg pour y vénérer la statue miraculeuse de la Vierge, et de là à la chapelle de Nedercanne. Ce fut ici qu'elle recouvra instantanément l'usage de ses membres et fut radicalement guérie. Elle suspendit ses béquilles au Saint Sépulcre. Attesté à Opgeleen le 4 juin 1654 par Jean Maes vicaire à Opgeleen, François Zoers vicaire à Opgeleen, Hyacinthe Corten dominicain à Maestricht et frère de Marie, Martin Bartholomé chapelain du comte de Geleen, Herman Jeckermans et plusieurs autres.

Cornélie Saris de Maestricht se trouva jusqu'à l'âge de cinq ans et demi, atteinte d'une telle faiblesse dans les jambes et les reins qu'elle ne pouvait ni marcher ni se tenir debout; son père la porta au mois d'août 1653 à la chapelle de Jérusalem, l'y déposa sur le parquet et pria devant le tombeau. Il lui frotta ensuite les jambes et les reins avec l'huile des sept lampes. A son retour, à peine avait-il passé le Jaer près du moulin dans les prés, que l'enfant qu'il portait, se débarrassa de ses bras et se mit à marcher lestement à ses côtés. Attesté le 4 mai 1659 par Jacques Saris père de l'enfant, devant le notaire Lambert Natalis à Maestricht.

Joachim-Guillaume Van Naemen fut affligé, dès son enfance, d'une rupture que cinq médecins ne purent guérir. Sa grand' mère Anne Sammen, veuve de Godefroid Van Naemen de Maestricht fit vœu de faire trois vendredis consécutifs, un pélérinage à la chapelle de Jérusalem avec son petit-fils. Elle accomplit le vœu et frotta l'enfant avec l'huile des sept lampes. L'enfant fut instantanément

Digitized by Google

guéri. Attesté le 7 juillet 1654 devant le notaire Lambert Natalis, par Anne Sammen.

Guillaume Christiaens de Rutten se trouvant à l'article de la mort par suite d'une hernie qu'il portait depuis huit ans, fit vœu au mois d'août 1657 de faire les trois pélérinages à la chapelle de Nedercanne. Le troisième jour suivant, il se trouva si bien rétabli qu'il put accomplir son vœu à pied et fut parfaitement guéri. Attesté le 3 mai 1659 par Guillaume Portugaels curé de Rutten.

Marguerite Alette de Maestricht fut saisie, à l'âge de 14 ans, d'une paralysie et d'un tremblement dans tous ses membres. Elle fut traitée par le médecin Antonius, puis exorcisée par les pères Capucins, mais sans succès. Sa mère, à la suite d'un vœu, fit trois fois, en 1657, le pélérinage à la chapelle de Nedercanne et au retour de son dernier pélérinage, elle trouva sa fille guérie. Attesté le 8 mai 1659 par Marguérite Caters, mère de la fille, Martin Beuvers, curé de Ste-Cathérine et Gilles Rutten, vicaire de Ste-Cathérine à Maestricht.

Le fils de Jean Wolters de Tongres souffrant de la fièvre depuis deux ans, fut guéri à la suite du vœu et des pélérinages de sa mère à la chapelle de Nedercanne. Attesté le 12 juin 1659, devant le notaire Jean Sichen à Nedercanne, par la mère de l'enfant en présence de Martin Jeckermans.

La fille de Jean Bloemendael orfèvre à Maestricht, atteinte dès sa naissance d'une rupture, en fut guérie en 1658 à la suite du vœu et du pélérinage de sa mère à la chapelle de Nedercanne. Attesté par la mère Barbe Verliers, le 27 juin 1659, devant le notaire Jean Sichen à Nedercanne en présence de Martin Jeckermans.

Les documents authentiques de ces miracles furent envoyés, vers 1716, au vicaire-général par le religieux

Digitized by Google

Antoine Cox qui en sollicitait l'approbation et qui se proposait de les faire imprimer à la suite de prières en l'honneur de la passion du Sauveur. Nous ne savons s'ils ont été imprimés.

Le 28 avril 1777 Pie VI accorda une indulgence plénière à tous les fidèles qui, après s'être confessés et avoir communié, visiteraient le second jour de Pentecôte, la chapelle du Saint Sépulcre et prieraient aux intentions ordinaires.

La suppression des couvents qui fut prononcée à la fin de 1796 entraina celle du pensionnat et de l'école des religieux, mais leur chapelle fut conservée au culte et y sert encore aujourd'hui.

KINRODE.

Catherine de Kessenich dame de l'endroit ayant entendu parler de la vie édifiante des religieux d'Odilienberg, ainsi que des indulgences et faveurs spirituelles dont jouissaient leurs églises, conçut le désir d'en établir une communauté dans sa terre de Kinrode. Elle manda, à cet effet, Jean van Abrock pour lui faire part de son dessein. Celui-ci y consentit et plaça en 1474 trois ou quatre religieux à Kinrode. La Dame leur donna la chapelle de l'endroit près de laquelle elle leur fit construire un petit couvent en bois et argile. Leur premier prieur s'appela *Louis*. Un jour qu'il célébrait la messe avec une dévotion extraordinaire, il coula de la Sainte Hostie vingt deux à vingt trois gouttes de sang sur le corporal. Ce corporal fut conservé avec une grande vénération, comme mémoire de cet insigne miracle, par les religieux de Kinrode et puis par les religieuses qui leur succédèrent.

La ferveur ne se maintint que quatre ans parmi les religieux de Kinrode qui se dispersèrent ensuite dans

Digitized by Google

d'autres maisons de leur ordre. Leur prieur Louis alla fonder le couvent de S. Leonard à Caster près de Grevenbroeck au pays de Juliers (1). Il ne resta à Kinrode que le père Vranck et le frère Henri van Eyck.

Après avoir pris conseil de personnes sages et pieuses, Jean van Abrock résolut d'établir à Kinrode une communauté de religieuses de son ordre. Il jeta, à cet effet, les yeux sur sa propre sœur Clémence qui était religieuse au couvent de Bongart à Ruremonde. C'était un couvent de *Falie-Susteren* (2) de la règle de S. Augustin qui soignaient les malades à domicile. Clémence goûta le projet de son frère et obtint le consentement de la supérieure du couvent. Deux autres religieuses, Cathérine de Brugen et Cathérine de Weert suivirent l'exemple de Clémence. Jean van Abrock les emmena à Odilienberg où il les admit, le 8 octobre 1478, à la profession de la règle de l'ordre du Saint Sépulcre. Le même jour, il donna l'habit à trois postulantes. Le lendemain il les conduisit toutes les six á Kinrode et les y établit dans leur couvent. Clémence van Abrock fut leur première prieure et le père Vranck leur premier aumônier. La piété fit fleurir la communauté et y attira un bon nombre de postulantes. En 1490 la prieure et l'aumônier quittèrent le couvent pour aller fonder un nouveau à Gartzen-St-Antoine au pays de Juliers. Hedwige de Sotterbeeck devint prieure de Kinrode et le père Laurent de Bocholt aumônier.

MAESEIJCK.

Le pays de Liége et de Looz étant, à cette époque, désolé

(1) C'est là que s'opéra, le 27 juillet 1505, un nouveau miracle pendant la messe. Lorsqu'à la communion, il découvrit le calice, il en sortit comme une flamme, et il vit le Saint Sang changé en chair vivante, ce qu'une foule considérable de personnes vint regarder et admirer. V. chron. anon.

(2) Qui portaient le voile de consécration.

Digitized by Google

par les guerres civiles, il n'y avait aucune sécurité pour les couvents situés dans les villages. Les religieuses de Kinrode, ayant beaucoup à souffrir des voleurs et des brigands, résolurent de quitter cet endroit. Elles achetèrent un emplacement dans la ville de Maeseijck avec le consentement du conseil communal et du prince-évêque et elles s'y établirent en 1495, emportant avec elles tous leurs biens, surtout le Corporal taché du sang du Sauveur et ne laissant à Kinrode que la chapelle avec les biens qu'elle possédait avant l'an 1474. Leur couvent de Maeseijck fut dédié à la Ste Vierge sous le vocable de *Wil-en-eer*, comme l'avait été celui de Kinrode.

A Maeseijck, comme dans toutes leurs autres maisons, les sépulcrines se consacrèrent à l'instruction et à l'éducation des jeunes filles. Elles continuèrent cette bonne œuvre jusqu'à la fin de 1797, quand la révolution vint les supprimer. Leur couvent fut vendu par le domaine le 2 avril 1798 et acheté par Magnée pour la somme de 80,000 frs. Leur beau tableau de Van Dijck représentant *la descente de la croix* fut enlevé par les français en 1794 et envoyé à Paris. Aujourd'hui le collége des Pères croisiers se trouve établi dans les bâtiments de l'ancien couvent.

NEUSTADT PRÈS DE SITTARD.

Les religieuses de Kinrode acquirent, dès leur origine, une telle réputation de sainteté que les habitants de Neustadt, près de Sittard, désiraient en avoir une communauté au milieu d'eux. Ils espéraient, en même temps, pouvoir gagner dans l'église de ces religieuses les nombreuses indulgences accordées à leur ordre. Le provincial Jean van Abrock et sa sœur Clémence, prieure de Kinrode, leur accordèrent cette faveur. En 1486, cinq ou

Digitized by Google

six religieuses de Kinrode allèrent prendre possession du couvent qui leur avait été préparé à Neustadt. Leur prieure fut Catherine de Weerdt, et leur premier aumônier, le père Pierre. La communauté fleurit et prospéra, mais les calamités de la guerre ne lui permirent point d'y séjourner longtemps.

LES BONS ENFANTS A LIÉGE.

A Catherine de Weert succéda dans le priorat de Neustadt Jeanne Schaetzen, qui avait été religieuse au couvent des Sœurs Franciscaines à Hasselt. Voyant qu'il n'y avait aucune sécurité à Neustadt à cause de la guerre entre les ducs de Gueldre et de Clèves, elle résolut de transférer sa communauté à Liége. Elle acheta des Frères-Cellites le couvent dit des *Bons-Enfants* et s'y établit avec ses 14 religieuses en 1496 (1). Ce fut de ce couvent que les sépulcrines reçurent au pays de Liége le nom de *Bons-enfants*, *Bonifanten*. L'évêque Jean de Hornes approuva, le 6 décembre 1496, la translation des religieuses de Neustadt à Liége, ainsi que le contrat qu'elles avaient passé avec les Frères-Cellites. Elles s'adonnèrent à la vie contemplative et à l'education de la jeunesse jusqu'à l'époque de leur suppression qui eut lieu à la fin du siècle dernier. " On voit dans leur église, disait Saumery en 1738, un sépulcre digne de la curiosité de tous les amateurs. Le Christ, d'un seul bloc de marbre blanc, a six pieds de hauteur. Le tombeau est de marbre noir. Il est couvert

(1) Le couvent de Ste-Elisabeth, situé derrière St-Hubert, fut occupé d'abord par les frères Hieronymites ou de la *Vie commune* qui se consacraient à l'instruction des enfants. De là le nom de *Bons-enfants* donné au couvent. Aux Hieronymites succédèrent les chanoines réguliers de St-Augustin; ceux-ci vendirent le couvent à des Sœurs Franciscaines de Hasselt en 1495. Ces Sœurs, avant de l'avoir occupé, le vendirent la même année aux Frères-Cellites. Ces Frères l'occupèrent trois ans et en 1496 ils le vendirent aux Sépulcrines de Neustadt.

Digitized by Google

ou surmonté d'une résurrection dont les figures sont très estimées. Le tout est de la façon de Delcour. „

Pendant la révolution française, l'église du couvent fut convertie en caserne. Les bureaux du gouvernement provincial furent établis dans ses bâtiments sous le premier Empire et y restèrent jusqu'en 1845. Le gouvernement vendit à cette époque les bâtiments à M. Habets, qui en forma une *maison de refuge* pour les filles malheureuses et une *maison pénitentiaire* pour les jeunes délinquantes, l'une et l'autre desservies par les filles de la Croix.

Nous donnerons maintenant le diplôme par lequel Jean de Hornes transféra la communauté de Neustadt aux Bons-Enfants à Liége.

Johannes de Horne Dei et apostolicæ Sedis gratia episcopus Leodiensis..... Ea libenter concedimus per quæ animarum saluti consulitur, cultus divinus augetur et populus christianus ad devotionem incitatur. Cum itaque, sicut dilectus nobis in Christo religiosus pater frater *Johannes Aubroeck* prior domus sive monasterii Montis Stae Odiliæ Ordinis SS. Sepulcri Hierosolymitani nostræ Leodiensis diœcesis ac provincialis ejusdem ordinis in Alamannia bassa per provinciam Coloniensem, nobis exposuit, sanctissimus in Christo pater et dominus Innocentius felicis recordationis papa octavus per suas litteras apostolicas rite et debite bullatas priori dictæ domus inter alia ut de beneficiis insuper et officiis vacaturis per cessum vel decessum providere, loca etiam monasteria et ecclesias dicto ordini acquirere, incorporare et unire ac etiam de novo construere et erigere, personas quoque devotas et idoneas utriusque sexus ad professionem recipere et dicto ordini incorporare posset et valeret, prout in litteris apostolicis dicti domini Innocentii desuper confectis et expeditis dicto ordini continetur, gratiose concesserit et indulserit ; cum

Digitized by Google

etiam, prout prænominatus frater *Johannes* provincialis nobis exposuit, nos alias, ad instantiam ipsius fratris Johannis provincialis, fructus, redditus et proventus altaris S. Sebastiani martyris singulis septimanis cum una missa per presbyterum sæcularem vel regularem ex illius fundatione et erectione in eodem altari dicenda et celebranda dumtaxat obligati, in parochiali ecclesia S. Johannis-Baptistæ in *Novavilla* dictæ nostræ Leodiensis diœcesis fundati, de expresso consensu et voluntate quondam domini *Wilhelmi de Vlodorp* militis advocati sive hæreditarie præfecti oppidi Ruremundensis dictæ nostræ diœcesis collatoris ejusdem altaris, dum vacat, ratione juris patronatus laicalis, novo cœnobio Beatæ Mariæ Virginis per nos in dicto oppido de *Novavilla* sub nomine et vocabulo de Bethleem erecto et fundato ordinis SS. Sepulcri dominici ac sororibus sive canonissis regularibus ibidem instituendis ut dictum coenobium de et cum illis dotaretur, fundaretur et erigeretur, auctoritate nostra ordinaria incorporaverimus et alia fecerimus quæ in litteris nostris desuper confectis ipsisque per nos concessis continetur, in quo quidem loco et cœnobio sic per nos erecto nonnullæ sorores seu canonissæ regulares ordinis prædicti ibidem per præfatum fratrem Johannem provincialem institutæ per nonnullos annos retropræteritos inhabitaverunt, steterunt et permanserunt, sed quia hujusmodi oppidum de *Nova Villa* jacet in loco non tuto ac in confinibus patriæ ducatus Geldriæ et ob hoc ipse ibidem locus omnino inutilis et incommodus existit, nec in eodem loco in pace sive quiete propter incursus hostium et pestiferas guerras quæ illic et in locis circumvicinis per plures annos retropræteritos viguerunt et adhuc hodie vigent, vivere seu permanere valuerunt neque valent, nec etiam ibidem tempore futuro fructum debitum facere possent, imo si in eodem oppido seu loco

Digitized by Google

permanere deberent, cœnobium hujusmodi periret totaliter, illudque et locum hujusmodi dimittere deberent, cum ibidem nedum semel sed pluribus et reiteratis vicibus per gentes armorum bonis et rebus et substantiis suis privatæ et spoliatæ exstiterunt ac hujusmodi cœnobium omnino devastatum fuerit et sit; cumque etiam, sicut sæpedictus frater *Johannes* prior et provincialis nobis exposuit, nonnulli ex fratribus ordinis Cellitarum in domo St^ae^-Elisabeth appellata *Bonorum puerorum* Leodii, quam alias religiosi fratres et conventus canonicorum regularium St-Augustini tam auctoritate apostolica quam nostra licentia et auctoritate ad domum sive locum St-Leonardi extra muros civitatis Leodiensis translati inhabitare et possidere consueverunt, in locum eorum positi apostatando domum prætactam inhabitatam dimittendo ab illa recesserint, demptis fratribus *Francour* alias generali totius ordinis fratrum Cellitarum et *Wilhelmo de Leodio* patre et superiore ejusdem domus, quibus possibile non est nec erat, ut asseruerunt, hujusmodi domum in suis structuris, ædificiis et aliis ad hoc necessariis et requisitis tenere et observare, et nisi desuper in tempore opportuno provideretur, dicta domus totaliter periret et ad ruinam tenderet; cumque suprafatus frater *Wilhelmus*, ne hujusmodi ruina ipsis fratribus imputaretur, de expresso consensu et voluntate ac de mandato generalis dicti ordinis, virtute certarum litterarum sibi desuper concessarum, hujusmodi domum St^ae^-Elisabeth, sicuti ad ipsos fratres ordinis Cellitarum spectavit et pertinuit, spectatque et pertinet cum ecclesia, campanili, dormitorio et refectorio omnibusque et singulis aliis suis structuris et ædificiis, resignaverit et illis expresse renuntiaverit, ipseque etiam frater *Johannes* provincialis prætactam domum St^ae^-Elisabeth per dictum fratrem Wilhelmum de consensu suorum superio-

Digitized by Google

rum resignatam et dimissam, pro usu et inhabitatione sororum prædictarum acquirere et dictas sorores sive canonissas regulares de prætacto loco de *Novavilla* cum omnibus et singulis redditibus et jocalibus rebusque et bonis ac structura et aliis ibidem existentibus atque dicto cœnobio quovis modo datis, legatis et incorporatis ad prætactam domum St^ae^-Elisabeth pro novo cœnobio ibidem sub nomine et regula dicti ordinis SS. Sepulcri ac vocabulo et invocatione Sanctarum Mariæ Virginis et Elisabethæ viduæ et S. Sepulcri, ad ibidem habitandum et permanendum sub firma et perpetua clausura erigendo et construendo, si et in quantum nostræ diœcesanæ sedis licentia, consensus pariter et assensus ad id accesserit et intervenerit, transferre conceperit; quare dictus frater Johannes provincialis nobis humiliter supplicavit quatenus resignationem, acquisitionem et translationem prætactam ad finem prætactum nostra ordinaria auctoritate admittere et approbare atque hujusmodi cœnobium sive domum St^ae^-Elisabeth eidem monasterio sive cœnobio novo in dicto loco fundando appropriare ac illis mediantibus hujusmodi domum sive cœnobium sub nomine et regula ordinis S. Sepulcri erigere, ut in dicto loco sive domo St^ae^-Elisabeth se transferre ibidemque inhabitare et manere possint et valeant, licentiam pariter et auctoritatem dare atque hujusmodi domui St^ae^-Elisabeth et sororibus illius de gratiis et privilegiis providere dignaremur; nos igitur hujusmodi supplicationi inclinati, cum veridico testimonio et legitimis documentis comperimus et invenimus ordinem prædictum a sancta sede apostolica legitimis ex causis et ad corroborationem fidei catholicæ institutum, multis quoque gratiis, privilegiis et indulgentiis tam a sede apostolica prædicta quam aliis pontificibus esse præmunitum, idcirco resignationem, acquisitionem et translationem prætactas nostra

Digitized by Google

ordinaria auctoritate admisimus atque dictum novum cœnobium ereximus, jure matricis ecclesiæ semper salvo, ita tamen quod singulis septimanis in prætacto altari St-Sebastiani una missa juxta fundationem et dotationem ejusdem celebretur, proviso tamen in his quod in dicto novo cœnobio ultra numerum viginti quinque sororum non recipiantur; omniaque alia et singula bona pro erectione et fundatione ejusdem novi cœnobii data et danda fore et esse ecclesiastica et dicti ordinis libertate fruentia decrevimus, admittimusque, erigimus, fundamus; volentes insuper et auctoritate nostra ordinaria statuentes quod sorores in dicto novo cœnobio receptæ et recipiendæ in futurum uti, frui et gaudere possint et valeant omnibus et singulis gratiis et privilegiis dicto ordini concessis vel concedendis, in his tamen omnibus præmissis interpretatione et superioritate nostris semper salvis; et insuper ut divina missarum et aliarum horarum officia in locis decentibus et congruis supra lapidem portatilem consecratum seu alias super altaribus consecratis celebrare et decantare, celebrari et decantari facere, necnon Eucharistiæ et Extremæ Unctionis sacramenta ecclesiastica habere et retinere, illasque infirmis fratribus et sororibus confraternitatis dicti vestri ordinis ministrare, mortuosque id exigentes sepelire ac eorumdem exequias et anniversaria celebrare possint et valeant, ipsis similiter indulgemus; et ut christifideles eo magis ad ædificationem et constructionem novi conventus hujusmodi incitentur et invitentur, omnibus et singulis Christifidelibus qui ad ædificationem et constructionem novi monasterii contulerint ac causa devotionis ecclesiam seu conventum singulis dominicis ac patronorum ordinis diebus ac solemnitatibus D. N. J. C. gloriosissimæque Dei genitricis ac St^ae-Elisabethæ et singulis feriis sextis visitaverint seu ad calices, libros, ornamenta aliaque neces-

Digitized by Google

saria manus quoquo modo porrexerint adjutrices, toties quoties id fecerint de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum nostrorum precibus et intercessione confisi quadraginta dies indulgentiarum de injunctis eis pœnitentiis misericorditer in Domino relaxamus. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium præmissorum sigillum nostrum ad causas præsentibus nostris duximus appendendum. Datum in civitate nostra Leodiensi sub anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, mensis decembris die sexta.

VISÉ.

„ Le 24 février 1616 s'est commencée la fondation du nouveau couvent du St-Sépulcre en la ville de Viset sur Meuse, pays de Liége et ce par la permission de Son Alteze Serenissime Ferdinant de Bavier, et son vicaire au diocèse de Liége le sieur Chapeaville. Les religieuses qui ont comence ceste fondation sont sortie hors de la maison du St-Sépulcre en la ville de Liége proche l'église St-Hubert. La supérieure se nommoit Anne Stapelle, la 2me sœur Marie Diffuy, et la 3me estant une donate se nommoit sœur Catherine Lathomi, et la 4me estoit une sœur laije nommée sœur Marie Thour, toute 4 Liégeoise de nation."

„ Hors de la susditte maison de Viset sont sortie, le 6 août 1622, sœur Marie Diffuys et sœur Catherine Diffuys et sœur Odille Doupey et sœur Marie Francotte et sont aller comencer la belle fondation d'un couvent de l'ordre du St-Sépulcre en la ville de Charleville, diocèse de Rheims, y estant appelée par son Altèze le duc de Nivers et Mantoue et par la permission de son Altèze de Liége Ferdinant de Bavier et de son vicaire Stevartius. La fondatrice de de la susditte maison de Charleville a este madame Claude Moyz contesse de Chaligny, laquelle a fait batir le dit

Digitized by Google

couvent et a este religieuse professe du susdit couvent en sa viduité, laissant au monde quatre enfants, scavoir, le révérend Père Charles Jesuitte et le prince François doyen de la dome à Coloigne et le marquis de Moy et la princesse de Zigne sa fille; et la superieur a estez sœur Marie Diffuys. " (1).

Les sépulcrines de Visé se consacrèrent sans interruption à l'instruction et à l'éducation de la jeunesse. Pendant la révolution française, elles furent maintenues dans la possession de leurs biens par l'administration du département, mais sous la condition de continuer leurs écoles. Sous le gouvernement hollandais, elles furent menacées de suppression. Barrett vicaire capitulaire du diocèse s'intéressa à leur sort et écrivit le 29 octobre 1818 au ministre de l'intérieur : „ cette maison religieuse a été destinée à l'instruction publique par son institution même et vous verrez par l'acte de donation ci-joint que le sieur Fabius de Schell a gratifié cet établissement d'une somme de 4,778 florins, afin que l'instruction qui s'y donnait déjà, fût continuée, à charge toutefois d'en être fait restitution à ses héritiers, lorsque cette instruction cesserait. Cette établissement précieux a été maintenu par le gouvernement français sous la condition d'y continuer l'instruction publique et il est évident qu'il tombe dans la catégorie de ceux qui sont conservés par les arrêtés du 19 mars et du 11 mai 1818. On ne peut donc disposer de cette maison à une fin quelconque qui tendrait à faire cesser l'instruction qu'on y donne sans enfreindre la volonté de Sa Majesté. Je suis informé que telle a été aussi l'observation de MM. les membres des Etats de la province de Liége dans leur dernière

(1) Extrait du registre intitulé : *Livre des privilèges de l'ordre du Sépulcre de Hasselt, recueilli par la Révérende Mère Hélène D'Enckeroert et la souperieure sœur Marie de Liverlo, l'an* 1652.

Digitized by Google

assemblée, lorsqu'il s'est agi de cette affaire à la demande de la ville de Visé. "

La communauté des sépulcrines s'éteignit en 1822 par la mort de ses membres. La dernière supérieure fut Ledoux. La commune de Visé, en vertu des lois de la république française sur la matière, se mit, dès lors, en possession du couvent et de ses biens. Elle y établit successivement un collége d'humanités dirigé par un prêtre (1830-1851) et une école moyenne de l'Etat (1851).

MAESTRICHT.

„ Le 22 octobre 1626 le gouverneur-militaire de Maestricht, Claude de Lannoye comte de la Motterie, ayant représenté que la princesse gouvernante des Pays-Bas verrait avec plaisir qu'un établissement de religieuses sépulcrines se formât en notre ville et qu'elle offrait de se charger de la majeure partie des frais qu'entraînerait la fondation de leur institut, la régence agréa leur admission et la princesse leur donna un terrain de la contenance de 22 grandes verges situé entre la rue de Tongres et le Jaer sur Laag Lynculen où avait existé un château.....

La gouvernante Isabelle arriva le 27 juillet de l'année suivante en cette ville, accompagnée de plusieurs religieuses de cet ordre de la communauté de Visé, les installa solennellement dans la partie du couvent qui se trouvait déjà achevée et leur procura dans la suite les moyens de continuer la construction du couvent et de l'église. L'établissement de ces religieuses, ainsi que les dons qui leur avaient été faits par l'Infante, fut confirmé par Philippe III, roi d'Espagne, dans un diplôme daté du 3 décembre 1629 " (1).

Les mêmes faits sont racontés en ces termes par Hélène

(1) *Annuaire de la province de Limbourg*. Année 1851.

Digitized by Google

d'Enckevoert : „ le 7 jullette 1627 sont sortie 4 religieuses choriste, savoir, deux voillée, l'une nomee sœur Hélène d'Enckevoert Brabansone et la seconde sœur Marie de Liverlo Liégeoise et une novice nomee Anne Succa et une clergesse nommee Lutgarde Bolmans, la premier native de Liége et la seconde native de Mastricht et pour sœurs convers Marthe Spineux Liégeoise et Marie Wathelet native de Viset, lequelles sont venue de la maison de Viset à Mastricht comencer une fondation de l'ordre du Saint Sépulcre sous la permission de la serenissime Infante Clara Eugenia duchesse de Brabant et le serenissime prince de Liége et electeur de Cologne Ferdinant de Bavier et ce par la conduite du Rev Estienne Trechius souffragant de Liége a estee denomee pour mere superieur de cette novelle maison sœur Hélène D'Enckevoert Brabansone native en la ville de Dist et sœur Marie de Liverlo pour susperieur Liégeoise de nation. La Providence divine a estez fondatrice de cette maison " (2).

Les sépulcrines de Maestricht eurent beaucoup à souffrir, après la prise de la ville en 1632 par les troupes hollandaises, surtout du gouvernement protestant des Provinces-Unies. Une partie d'entre elles émigrèrent à Liége et s'y établirent.

Les longues guerres dont notre pays fut le théâtre sous le règne de Louis XIV, roi de France, furent également préjudiciables à la communauté des sépulcrines à Maestricht. Le vicaire général De Hinnisdael s'intéressa à leur sort. Le 31 août 1695 il leur adjoignit une religieuse distinguée du couvent de Hasselt, appelée Thérèse Stroelens, qui fit refleurir leurs écoles.

La communauté des sépulcrines et leurs écoles subsistèrent jusqu'à la fin de 1797. La loi française du 25 no-

(2) Registre précité.

Digitized by Google

vembre de cette année supprima également les maisons „ dont l'institut a pour objet l'éducation publique ou le soulagement des malades". „ Néansmoins, ajouta cette loi, ces écoles et hôpitaux conserveront les biens dont ils jouissent et seront administrés d'après les lois existantes dans les autres parties de la république ". L'administration (1) du département de la Meuse-Inférieure eut dû, en conséquence, conserver les maisons des sépulcrines; elle n'en fit rien; elle préféra les supprimer et les mettre à la disposition du domaine.

La maison des sépulcrines de Maestricht fut consacrée à un service public. Aujourd'hui l'église et le couvent sont convertis en casernes militaires. Sur la porte murée de l'église on lit encore le chronogramme qui en indique l'année de construction (1709) :

ERIT SEPULCRO DOMINI GLORIA.

Ste AGATHE A LIÉGE.

La prise de la ville de Maestricht (1632) par les troupes hollandaises et la persécution des Etats-Généraux furent pour les sépulcrines une source d'inquiétudes et de tracasseries. La prieure, Hélène d'Enckevoert, se réfugia, en 1634 à Liége, avec sept de ses religieuses et y trouva un asile dans l'hôpital de Ste Agathe. Elles convinrent qu'elles fonderaient une maison à Liége, qu'il y aurait communauté de biens entre cette maison et celle de Maestricht et que l'une et l'autre auraient la même supérieure. L'évêque approuva la convention le 26 février 1634. Hélène d'Enckevoert exécuta bientôt le projet d'établir une communauté de son Ordre à Liége pour s'y consacrer à l'éducation des enfants. L'évêque, Ferdinand de Bavière,

(1) Cette administration était composée en ce moment de *Chenart*, *Coenegracht*, *Petit*, *Surlet-Chockier* et *Cox*.

Digitized by Google

lui en accorda l'autorisation le 19 juin 1634. Le couvent fut établi dans le voisinage de l'hôpital et reçut aussi le nom de Ste Agathe. Dès que la communauté des sépulcrines y fut installée et se trouva bien organisée, Hélène d'Enckevoert retourna à son couvent de Maestricht.

L'église de la maison de Ste Agathe, construite aux frais de N. de Beeckman et de ses sœurs, ne fut achevée qu'en 1663 et fut consacrée la même année par Jean de Blavier. „ Le tableau du grand-autel, disait Saumerij en 1738, est un *crucifiement* très-estimé, il est de Bertholet. On en voit près de la porte quelques-autres du même maître que l'on ne prise pas moins. L'un est *la résurrection de Lazare* et l'autre *les saintes femmes au sépulcre.*" *Délices*, tom. I, 227.

Une autre bienfaitrice de la maison de Ste-Agathe fut Marie-Jeanne Debrus. Née de parents pauvres, elle eut le bonheur de recueillir une riche succession d'un oncle paternel décédé à Rome. Elle eut pu, dès lors, s'établir avantageusement dans le monde, mais elle préféra se consacrer à Dieu dans le couvent de Ste-Agathe où elle fit sa profession le 8 novembre 1707. Elle rétablit les affaires de la communauté par la riche dot qu'elle y apporta.

Pendant la révolution française, les religieuses rachetèrent leur couvent avec ses dépendances (2 bonniers 8 verges) pour la somme de 22,709 livres. Jean Gerard Lowette, religieux du Val St-Lambert, en fut l'acquéreur nominal à la vente publique du 21 avril 1797.

Les religieuses continuèrent à y tenir pensionnat et écoles jusqu'à l'extinction de la communauté qui eut lieu vers 1814. La dernière prieure s'appelait Lemaire.

Le couvent qui avait été donné, dès le 17 février 1803, aux hospices de Liége avec réserve de jouissance viagère en faveur des donatrices, servit depuis 1814à plusieurs

Digitized by Google

usages civils. Les alliés en firent, cette année, un hôpital militaire; à partir de 1830 il fut loué à plusieurs particuliers. La commission des hospices y a établi le 10 juillet 1847 les aliénées qu'elle a confiées aux soins des sœurs de St-Charles.

HASSELT.

„ Les Sœurs du St. Sépulcre de Maestricht se sont plassé en la ville de Hasselt l'an 1638 au mois de juillet par la permission de Mgr Jean de Chocquier de Surlet, vicaire-général de son altesse Ferdinant de Bavier, sous le bon plaisir de sa ditte Altesse. Sœur Hélène d'Enckevoërt, première supérieure de la maison de Maestricht, ayant obtenu cette permission et acheté une maison en la ville de Hasselt pour y placer ses filles, les a ameublé du nécessaire et soigné à leur entretien et nourriture, les établissant en la clôture l'an 1646. Icelle révérende mère les a fait admettre par le magistrat, jurés et conseil de la ville de Hasselt. Le même an la fondation a été permisse par son altesse l'électeur de Cologne, évêque et prince de Liége, Ferdinant de Bavier, à la requête de la révérende mère Hélène de la Croix alias d'Enckevoert et ce par la faveur d'Adrien d'Enckevoert, feltmaréchal et colonel au service de sa majesté impériale, frère unique de la révérende mère d'Enckevoert.

„ *Nota bene*, l'an 1656, au mois de juillet il a été créé comte par sa majesté impériale et conseiller d'état secret et général de 12 mille hommes et envoyé en Italie.

„ Le tout soit à la gloire de Dieu et soyez reconnaissantes par vos prières pour Adrien et sœur Hélène d'Enckevoert.

„ Au mois d'octobre 1649, le dernier jour, veille de

Digitized by Google

la Tout Saints et jour de Saint Quintin, les religieuses ont changé de maison et venu se plasser en la rue *Pers Demer*, en une maison achetée par monsieur Jean Frederici doyen de Hasselt au seigneur baron de Rede, seigneur de Printhaegen, pour l'usage et au profit des religieuses susdittes, qui sont entrées en leur nouvelle maison processionellement, deux à deux, la croix étant portée par une sœur converse nommée sœur Marie de St-Joseph. La révérende mère d'Enckevoert assistait à la procession, étant venue spécialement de Maestricht à cet effet. Le révérend seigneur Jean Frederici portait le très-saint Sacrement et la bourgeoisie honorait la procession avec flambeaux. Les religieuses sortant de leur maison *in die Raemstraet* commencèrent le *Veni Creator* et le continuèrent le long du chemin et puis une antienne à la Vierge *sub tuum praesidium;* puis le seigneur doyen donna la bénédiction du très auguste et saint Sacrement. Les religieuses étant entrées en l'église de la nouvelle maison, étant à genoux au milieu de leur chapelle, puis de suite debout, la chantre a entonné *Laetatus sum in his* et ainsi sont entrées dans la cloture et ont commencé la messe du S. Esprit qu'elles ont chanté; le doyen l'a chanté avec diacre et sous-diacre; à l'offertoire le révérend père guardien des Cordeliers de Hasselt nommé père Bordons a fait une très belle prédication où il y avait affluence de peuple, même les deux seigneurs bourgmestres de Hasselt dont l'un était le comte de Schwassembourgh, accompagné de Madame sa compagne, le second bourgmestre était le seigneur Geloes jurisconsulte et avocat. Après la messe le doyen a de rechef donné la bénédiction du très-Saint Sacrement et de suite les sœurs ont chanté le *Te Deum*. Que ce soit à la gloire de Dieu, du Saint-Sépulcre et au salut des âmes.

Digitized by Google

„ Au dessus des quatre voilées de chœur denommées ci-dessous, sont encore quatre voilées professe à Hasselt, savoir, Gertrude de Hilst, Catherine Elsrack clergesse, Elisabeth de Hilst, et Emerence Proost et une sœur servante qui fait 12 en nombre.

„ N. B. Henri Van den Hove, bourgeois de Hasselt a été l'origine de la fondation du couvent de Hasselt et y a fort aidé par son crédit et ses charités (requiescat in pace). Il était cousin de la révérende mère D'Enckevoert du côté de sa mère Anne Van den Hove.

„ Le 14 novembre 1649, la révérende mère, sœur Hélène d'Enckevoert, ayant jusqu'alors eu soin de la fondation de Hasselt, s'est résoud de nommer pour l'avancement ultérieur de cette maison, la mère sousprieure Marie Catherine Smeltens (alias de S. Joseph) flamande de Bernauw, sœur Catherine de Chocquier de Surlet (alias Marie Catherine de Ste Agathe) professe de la maison du Saint Sépulcre lez Liége nommée Ste Agathe, et Marie-Claire de Bauwin (alias du S. Esprit) toutes deux Liégeoises et professes de Ste Agathe, Hélène Van den Hove (alias De la Croix) native de Hasselt et professe au même lieu, pour sœur converse Marie-Magdeleine Jacquet (alias de S. Augustin) et sœur Marie Jamart (alias de S. Joseph) toutes deux Liégeoises et professes de Maestricht et de Ste Agathe. La révérende mère susdite les ayant au préalable examiné chacune en particulier si elles étaient contentes de demeurer à Hasselt et après avoir déclaré qu'ouy, les a capitulairement appellé à l'église où elle a déclaré ses intentions les denommant à quatre voilées pour l'établissement de cette maison et fondation et deux sœurs laijes pour les servir, denommant la révérende mère souprieure de S. Joseph pour mère, la mère D'Enckevoert se réservant seulement le titre pour quelque temps pour

Digitized by Google

voir l'issue des troubles de la ville de Liége. Si, au contraire, la fondation de la ville de Liége ne venait à subsister et que les religieuses de Ste Agathe devraient se retirer de là, la révérende mère d'Enckevoert se réserve le titre effectif de mère et l'avancement ultérieur de la fondation, désirant venir vivre et mourir à Hasselt, ce que toutes les religieuses, tant celles ci-dessus denommées que les jeunes professes non votantes, ont toutes volontairement avoué, comme il appert par leur signature; elles déclarent être très-contentes de tout ce que la révérende mère D'Enckevoert a fait tant pour l'avancement de leur maison et fondation que toute autre chose faite à Liége et à Maestricht pour les affaires des deux maisons; elles déclarent ne rien prétendre dorénavant de la révérende mère susditte, ni de la maison de Ste Agathe, ni de celle de Maestricht, sinon ce qui leur plaira, attestant qu'elle s'est honorablement acquittée pour l'avancement de cette fondation, n'y ayant épargné ni peines, ni or, ni argent, ni la faveur de ses parents et amis, de quoi elles se disent très-obligées, retenant le pouvoir, en temps de nécessité approuvée par le supérieur, de pouvoir retourner à Liége et à Maestricht, bien entendu que, si c'est pour s'y rétablir en son temps, le couvent de Hasselt devra leur rendre ce qu'elles y auront apporté tant en argent qu'en habits et meubles, et, si c'étaient des religieuses professes de la maison de Hasselt qui, après la mort de la révérende mère D'Enckevoert voudraient aller ou seraient légitimement envoyées en l'une des deux maisons susdites, les deux mères de l'un et l'autre lieu s'accorderont en charité par ensemble pour les dépens et entretiens; le même s'observera après la mort de la révérende mère d'Enckevoert, si quelque religieuse de Ste Agathe ou de Maestricht venait pour les causes

Digitized by Google

que dessus en la maison de Hasselt, durant la vie de la révérende mère d'Enckevoert, cette formalité ne s'observera pas et l'on ne parlera de part ni d'autre de payer dépens; elles continueront à être bonnes et unies filles, et elle promet à être bonne mère non-partiale, autant portée pour une maison que pour l'autre, ce qu'elle promet en la présence de la Ste Trinité, de la glorieuse Vierge Marie et de S. Jacques patron de l'ordre; bien entendu que les deniers qui se devraient rendre aux quatre voilées denommées et deux sœurs converses, si en cas elles retournaient ou aucune d'icelles après la mort de la révérende mère D'Enckevoert en leur couvent de Maestricht ou de Ste-Agathe, cela se devra prendre selon les moyens de la maison et le tout sera fait sans débat ou contentions, faisant une revue des revenus de la maison de Hasselt et partageant également chacune, c'est-à-dire, rendant pour une sœur de chœur autant quelles retiendront pour chaque de leurs religieuses en particulier; la même formalité s'observera lorsqu'il en viendra de Ste-Agathe au couvent de Maestricht, s'il y arrivait de la désunion (ce que Dieu ne veuille), il se doit entendre que le tout se devra pacifier par l'adresse des deux couvents de Ste-Agathe et de Maestricht lesquelles tiendront la main à la dite fondation et au maintien des anciennes. La mère soupérieure venant à mourir avant qu'il y eut douze votantes, religieuses voilées, les votantes de la maison de Maestricht et Ste-Agathe feront l'élection canoniquement, les voilées de la maison de Hasselt donneront aussi leur voix, la pluralité des voix l'emportera et celle-là sera dénommée mère qui aura une voix plus que l'autre, soit-elle de la maison de Hasselt, Maestricht ou Ste-Agathe et tous l'agréeront. S'il arrivait que le bien de Diest de M. le baron D'Enckevoert, se donasse à la maison de Hasselt ou même

Digitized by Google

que quelque autre amis de la maison de Ste-Agathe lès-Liége ou celle du Saint-Sépulcre de Maestricht, en considération des trois maisons, venaient à faire donation à la fondation de Hasselt, il sera libre au couvent de Maestricht et à celui de Ste-Agathe pour cause légitime advouée par le Sgr. Supérieur, d'envoyer des religieuses de leurs maisons en la maison de Hasselt, sans parler de rien payer, ni pour table, ni pour l'entretien; le même se pourra faire de la part des religieuses à Hasselt, venant en leur maison de Maestricht ou de Ste-Agathe lès-Liége, bien entendu si les sœurs de Hasselt fussent par guerre, famine, peste ou autres inconvénients déchassées ou obligées de quitter leur maison, elles seront et devront toujours être reçues charitablement chez leurs sœurs de Maestricht et de Ste-Agathe sans parler de payement; la même formalité s'observera si celles de Maestricht et de Ste-Agathe étaient obligées aux mêmes occasions, elles pourront aller en leur maison de Hasselt et y seront reçues charitablement et demeureront les trois maisons toujours unies en notre Seigneur, et en toute occasions approuvées par le Sgr supérieur, seront les religieuses des trois maisons bien reçues dans les trois lieux, bien qu'elles n'auraient d'autre fondateur que leur communauté. Faite en notre couvent du Saint Sépulcre de Hasselt, ce 19 nov. 1649. Ita est sœur Helène D'Enckevoert.

„ Le 6 déc. 1649 la révérende mère D'Enckevoert ayant capitulairement assemblé ses religieuses du couvent du St-Sépulcre dans la ville de Maestricht leur a remontré ce qu'elle avait négocié, touchant la fondation de Hasselt le 14 nov. 1649; icelles l'ont agréé et loué et approuvé, ce qu'elles agréent et approuvent, comme il appert par la signature de chacune des religieuses. Faites en notre couvent du St-Sépulcre le 6 déc. 1649 au lieu du chapitre.

Digitized by Google

Ita est couvent de Maestricht, sœur Hélène D'Enckevoert prieure, sœur Marie Liverloz souprieure, sœur Anne de Succa, Marie-Anne Remy, sœur Marie-Marguerite Cruesen, sœur Marie-Josephe Curtius, sœur Marie-Anne Cloeps, sœur Marie Balen, sœur Marie-Marguerite Van Straten, sœur Marie-Françoise Portugal. — Suit les noms des sœurs de St-Agathe lès-Liége : sœur Catherine de Vervir, sœur Thérèse Boelmans, sœur Marie Braune, sœur Marie de Martlach, sœur Marie-Isabelle Hacktenbrock, sœur Marie Berchmans, sœur Marie-Antoinette Billemontius.

„ N. B. Outre le Sgr Henri Van den Hove, bourgmestre de Hasselt, qui a attiré pour la gloire de Dieu et le bien-être de la jeunesse la révérende mère D'Enckevoert, sa cousine pour cette fondation, le révérend père Lintermans, récollet et président en cette ville, y a beaucoup contribué par son conseil et crédit, ainsi que Mr le mayeur Sutendael, qui a résoud le conseil à la première réception des dites religieuses; les bourgmestres régnants en 1638, étaient Mrs Gelder et Geloes, avocat et échevin de Vliermael, qui y ont charitablement coopéré.

„ L'an 1654, le 8 septembre, il y a eu incendie dans la rue *Raemstraet;* la rue fut presque entièrement brûlée ainsi qu'une grange que nous avions louée, remplie de bois. Comme la flamme commençait à se jeter sur notre cloître ou maison le révérend père Custerus, guardien des pères récollects, notre confesseur, s'avisa de prendre le très Saint-Sacrament et s'en alla au devant de la flamme en chantant le *Tantum ergo*, accompagné d'une clergesse (sœur Charlotte Cursius) qui répondait avec le peuple qui suivait, à cause que les sœurs professes ne pouvaient sortir. D'abord que le Saint Sacrement vint, le vent et la flamme se tourna d'un autre côté avec l'admiration et au grand étonnement d'un chacun. En action de grâces d'un bienfait si signalé,

Digitized by Google

le 8 septembre Nativité de la Sainte Vierge, les religieuses vont en procession portant la Vierge et chantant ses litanies autour du jardin, ce qui s'observe tous les ans. Quand on sera bâti, on pourra faire la procession autour des encloîtres (1).

„ *NB.* L'an 1662 au mois de mars, la révérende mère sœur Marie-Cathérine Smelten, accompagnée de sœur Marie-Claire Bauwen ont été demander la plasse (pour plasser nos religieuses à Turnhout) à son altesse la princesse d'Orange et à Mgr. l'évêque d'Anvers. En ayant obtenu le congé, la révérende mère a loué une maison dans la franchise de Turnhout, et étant revenu, elle s'est résoud pour la gloire de Dieu et le salut de la jeunesse et l'avancement de l'ordre de dénommer des sœurs de chœur et des layes, savoir, sœur Marie-Claire Bauwun liégeoise pour souprieure, sœur Marie-Agnès Montens de Bréda, sœur Marie-Marguerite Schilders, sœur Marie-Magdeleine Verelst, flamande, sœur Anneke Hamelers de Hasselt converse et sœur. . . . . Elles sont partis pour la plus grande gloire de Dieu et de la très Sainte-Vierge le 4 octobre 1662.

„ Le 2 de juin 1664, la révérende mère sœur Marie-Cathérine Smelten a mis la première pierre de notre cou-

(1) Hélène D'Enckevoert mourut dans son couvent de Maestricht le 27 novembre 1658. Voici un fragment de généalogie qui établit sa parenté avec le bienheureux Berchmans :

Adrien van den Hove de Diest épousa Marie Vleugels dont il eut neuf enfants. Parmi ces enfants il y avait (*a*) Elisabeth van den Hove qui épousa Jean Berchmans et fut la mère du Bienheureux (*b*) Anne van den Hove qui épousa Guillaume van Enckevoert capitaine de cuirassiers au service de l'empereur (*c*) Adrien Hovius qui fut curé à Exel depuis 1614 jusqu'après 1621.

Guillaume van Enckevoert et Anne van den Hove laissèrent deux enfants : (*a*) Adrien qui fut créé comte et commandant d'un corps d'armée de 12 mille hommes (*b*) Hélène qui se fit religieuse Sépulcrine au couvent de Liége ou à celui de Visé.

Digitized by Google

vent du Saint Sépulcre de Hasselt se confiant que Dieu, au nom duquel elle commence ce couvent à sa plus grande gloire, lui donnera des bénédictions et grâces suffisantes pour l'achever. C'est sur la divine providence qu'elle s'appuye entièrement" (1).

L'espoir qu'elle avait mis dans la Providence ne fut point trompé. La construction du couvent s'acheva, quoique lentement. Le pensionnat et l'externat ne cessèrent de fleurir et d'être fréquentés par une nombreuse jeunesse.

L'évêque, comte de Velbruck, porta un intérêt tout particulier au couvent des Sépulcrines. Par un règlement du 5 octobre 1774 il régla l'administration de leurs biens et rétablit l'élection triennale de la supérieure; il leur ordonna en même temps de dresser „un plan d'école et d'instruction" et de le soumettre à son approbation. Le plan fut dressé et approuvé, et les religieuses les plus capables furent chargées de l'exécuter.

Pendant la révolution française, la municipalité s'intéressa au sort des Sépulcrines et s'efforça de les soustraire à la suppression, mais ses efforts furent inutiles. Les religieuses, au nombre de 21, durent quitter leur couvent, le 12 avril 1798, et dix jours après, leur maison avec ses dépendances fut vendue, à Maestricht, par le domaine, pour 300,000 francs, à G. B. Jacobs. Aujourd'hui elle est transformée en maisons particulières.

AIX-LA-CHAPELLE (2).

Il y avait à Aix une chapelle dédiée à S. Léonard. On la trouve mentionnée comme unie au couvent de Dencke-

(1) Registre précité.

(2) L'histoire de ce couvent a été publiée à Cologne en 1682 par le chanoine Lüll dans son *Mausoleum s. Jacobi apostoli chronologico-mysticum* et par Quix à Aix en 1836.

Digitized by Google

dorf dans le diplôme de Sigismond de 1416, dans la bulle d'Eugène de 1437 et dans le diplôme de Frédéric III de 1442. Elle devint plus tard la propriété du couvent de la Ste-Croix; on ignore de quelle manière. Elle fut desservie, sans interruption, par des religieux de Denckendorf, puis par ceux de Ste-Croix. La chapelle avec ses dépendances fut vendue par ces derniers, en 1625 aux religieuses Sépulcrines de Visé pour la somme de 625 thalers.

„ La fondation de la maison du St. Sépulcre en la ville d'Aix s'est fait le 20 août 1626 et sont quatre religieuses y étant envoyée hors de la maison du St. Sépulcre de Viset, scavoir, pour supérieure sœur Clémence d'Ombrez native de Viset, sœur Marie Vignette, sœur Marie Goswin et Marie Rickman, sœur choriste, les 3 derniers native de Liége et la ditte sortise s'est faite par permission de son altesse Sérénissime Ferdinant de Bavier, sous la conduite de son Révérendissime suffragent Trecheus" (1).

Les religieuses se trouvant sans ressources et la maison sans meubles, Simon de Bolven chanoine de N. D. s'intéressa à leur sort et fut un de leurs plus grands bienfaiteurs. Sa sœur Gudule y embrassa la vie religieuse. Tous les deux firent des legs importants à la maison.

Grâce à ces secours les religieuses purent reconstruire leur maison et leur église, mais l'une et l'autre furent détruites par un incendie le 9 octobre 1634.

Dans cette calamité, il ne leur resta d'autre moyen que d'aller quêter de porte en porte dans les provinces rhénanes et les Pays-Bas espagnols. Elles collectèrent la somme de 1383 thalers. Elles purent, dès lors, recommencer en 1644 la reconstruction de leur couvent et de leur église qui furent achevés en 1662. Les bâtiments du cou-

(1) Registre précité.

Digitized by Google

vent furent agrandis en 1740 avec l'autorisation du magistrat.

A Aix, comme partout ailleurs, les Sépulcrines se consacrèrent à l'éducation de la jeunesse et tinrent, à cet effet, un pensionnat et un externat.

Après leur suppression décrétée par les lois françaises, les bâtiments de leur couvent furent utilisés par la ville pour des écoles laïques de filles. Aujourd'hui ils sont occupés par les Ursulines qui y tiennent un pensionnat et un externat. On voit au maître-autel de la chapelle un beau tableau de Gaspar Creiger d'Anvers représentant la naissance du Sauveur.

Les prieures de ce couvent furent :
Clémence d'Ombrez 1626—1630,
Marie Vignette 1630—1650,
Marie-Magdeleine Goswin 1650—1664,
Angèle d'Ellenborn 1664,
Catherine-Gertrude d'Imhoff 1689,
Marie-Catherine Charller citée en 1784.

LES SÉPULCRINES ANGLAISES A LIÉGE.

La Congrégation des Jésuitesses ou Dames anglaises fut établie en 1606 par Marie Warth pour l'éducation des jeunes anglaises et leur conversion à la foi. Une maison de cette congrégation fut fondée à Liége, dès l'année 1616 au mont S. Martin ; deux années après, elle fut transférée en Pierreuse. La congrégation des Jésuitesses ayant été supprimée par le pape Urbain VIII en 1630, les Dames anglaises de la maison de Liége adoptèrent la règle des Sépulcrines et continuèrent leur œuvre sous le nom de Sépulcrines anglaises. Leur établissement en Pierreuse ne doit pas avoir réuni tous les avantages, car elles achetèrent en 1644 un terrain convenable près

Digitized by Google

de l'hôpital des Coquins au faubourg S. Christophe, pour y construire un couvent. Le pape Innocent X incorpora, en 1652, cet hôpital avec ses biens au couvent des Sépulcrines sous la réserve d'une rente viagère à payer aux frères hospitaliers, et les Sépulcrines, de leur côté, donnèrent en échange leur établissement en Pierreuse qu'elles avaient dégrevé de toutes ses charges. Le pensionnat des Dames anglaises était très-célèbre et réunissait les enfants des premières familles tant de l'Angleterre que de notre pays.

Sous la domination française les Dames émigrèrent en Angleterre et s'établirent à Neuhall au comté de Suffolk. Le domaine se mit aussitôt en possession de leurs biens situés en Belgique et en vendit une partie. Le traité d'Amiens du 27 mars 1802 conclu entre la France et l'Angleterre, ayant ordonné la levée immédiate de tous les séquestres mis, de part et d'autre, sur les biens appartenant à l'une des puissances contractantes ou à ses citoyens ou citoyennes, les Sépulcrines anglaises réclamèrent leurs biens. Le préfet de l'Ourthe les leur fit rendre par un arrêté du 21 août 1802, mais sous la condition de remplir le but de leur institution, c'est-à-dire, de revenir à Liége et d'y ouvrir de nouveau leurs écoles publiques. Aux yeux des Sépulcrines, cette condition ne pouvait leur être imposée, aussi ne la remplirent-elles point. Elles restèrent en Angleterre, tout en percevant les revenus de leurs biens situés en Belgique. En 1822 elles vendirent leur couvent et une partie de leurs biens ruraux. Elles continuaient à faire des aliénations, lorsqu'en 1823 le gouvernement nomma un administrateur provisoire qui prit possession des biens restants et fit saisir les deniers des dernières ventes; toutefois le gouvernement promit de leur rendre les revenus de leurs

Digitized by Google

biens, si elles revenaient en Belgique pour s'y adonner à l'instruction publique. Comme elles n'y sont point revenues, le gouvernement s'est maintenu en possession des biens, et a disposé des revenus en faveur de l'instruction publique.

JUPILLE.

Des Sépulcrines sorties du couvent de Visé s'établirent à Jupille le 28 décembre 1658 et y ouvrirent un pensionnat et un externat. Leur chapelle fut achevée en 1677.

Pendant la révolution française, un arrêté de l'administration du département, en date du 24 avril 1797, les maintint dans la jouissance de leurs biens sous la condition de continuer leurs écoles. Leur communauté diminua insensiblement, par suite de la prohibition d'accepter des novices, de sorte qu'en 1815 elle ne comprenait plus que deux religieuses, qui, assistées d'une demoiselle laïque, tenaient encore un pensionnat.

A l'extinction de la communauté qui eut lieu en 1823, le gouvernement nomma un administrateur des biens et en destina les revenus à l'instruction primaire donnée par la commune.

TONGRES.

Des Sépulcrines sorties du couvent de Ste-Walburge à Liége, s'établirent à Tongres en 1645, et y ouvrirent, comme partout ailleurs, un pensionnat et un externat.

Pendant la révolution française, le couvent fut vendu, le 12 mai 1798, pour la somme de 102,500 frs, à J. G. van Hamont, de Tongres. Les bâtiments ont été démolis plus tard et aujourd'hui le terrain forme un jardin.

Ste-WALBURGE, A LIÉGE.

Pierre Stevaert, chanoine de la cathédrale et vicaire-

Digitized by Google

général de l'évêque, voyant que les habitants du faubourg de Ste-Walburge ne pouvaient se rendre que difficilement à leur église paroissiale de St-Servais, leur fit construire une église qu'il dota et qu'il fit ériger en 1613 en église paroissiale.

A ce premier bienfait il ajouta un second. Il fonda un couvent de Sépulcrines, près de l'église de Ste-Walburge qui leur servait aussi d'oratoire conventuel. Ce fut le 7 septembre 1622 que Françoise de la Haxhe, mère-prieure des *Bons-Enfants*, y installa quatre religieuses qui ouvrirent aussitôt des écoles pour l'instruction des filles. Le couvent de Ste-Walburge eut dans le principe la même prieure que celui des *Bons-Enfants* dont il n'était qu'une dépendance, mais le 4 mai 1624 l'évêque l'érigea en établissement distinct et le plaça sous la protection de son vicaire-général.

L'instruction donnée par les Sépulcrines de Ste-Walburge était si bien appréciée par les habitants du faubourg, que, pendant la révolution française, ils pétitionnèrent tous pour son maintien. L'administration du département laissa ces religieuses dans la jouissance de leurs biens, mais celles-ci ne trouvant pas assez de sécurité dans cette indulgence du gouvernement, résolurent de racheter leur couvent. Exposé en vente, le 24 février 1797, le couvent fut racheté, pour la somme de 15,562 livres, par les religieuses Catherine Radoux et Barbe Grégoire.

Les religieuses continuèrent à habiter leur couvent et à tenir des écoles, jusqu'à l'extinction de la communauté qui eut lieu sous le premier Empire.

VERVIERS.

Le clergé de Verviers, apprenant le grand bien que les Sépulcrines faisaient à Malmédy, désirait avoir une

Digitized by Google

maison de cet ordre dans la ville. Son désir fut satisfait en l'an 1635. Ce fut, en effet, le 5 août de cette année que le prince-évêque, Ferdinand de Bavière, autorisa les Sépulcrines de Malmédy à établir une maison de leur ordre à Verviers.

Les dots des novices, la rétribution des pensionnaires et la charité des personnes bienfaisantes mirent bientôt les Sépulcrines de Verviers à même de se construire un beau couvent.

Pendant la révolution française, l'administration du département maintint les Sépulcrines de Verviers dans la jouissance de leurs biens, par un arrêté du 24 juin 1797. Les religieuses continuèrent à tenir leurs écoles, encore pendant quelques années.

En 1808, l'empereur autorisa la ville à établir une école secondaire ou collége d'humanités dans le couvent des Sépulcrines. Ce collége s'ouvrit au mois d'octobre de cette année sous la direction de l'abbé Dewez.

S. TROND.

L'origine de la maison de S. Trond n'est pas bien connue. On sait seulement qu'elle fut fondée en 1539 et que les religieuses qui la commencèrent, étaient sorties du couvent des *Bons-Enfants* à Liége.

Pendant la révolution française, les religieuses furent obligées d'en sortir au mois de février 1798. Elle servit ensuite d'ateliers aux tailleurs militaires. Le domaine la vendit publiquement le 17 mai 1809, à Charles Frische, pour la somme de 10,200 frs; aujourd'hui elle est habitée par les Clarisses.

HUY.

Une colonie de religieuses, sortie de la maison de S. Trond

Digitized by Google

s'établit à Huy, au commencement du XVIIe siècle. Elles s'y consacrèrent, comme à S. Trond, à l'éducation de la jeunesse.

On voyait anciennement dans l'église de ce couvent un tombeau du Christ surmonté d'une résurrection, le tout en marbre. Ce monument de sculpture se trouve aujourd'hui au transept de la collégiale de Notre-Dame.

Le domaine vendit la maison avec ses dépendances (2 bonniers) le 8 septembre 1797, pour la somme de 9100 livres, à Marguerite Demet, religieuse du couvent. Les écoles et le pensionnat y furent continués jusqu'à l'extinction de la communauté. Aujourd'hui c'est une maison particulière.

Une colonie de religieuses sortie de la maison de Huy, s'établit à Malmédy vers l'an 1630. L'évêque suffragant de Liége consacra leur église en 1639. On connaît quelques-unes de leurs prieures, savoir : Catherine des Anges 1691, Isabelle Potestat 1698, Ange Godefroid 1704, Hélène Renarstein 1732. „ Le vent de la révolution chassa les pieuses filles de leur asile, mais Napoléon considérant que cet institut avait l'instruction pour objet, donna, par décret du 31 août 1805, la propriété et la jouissance du couvent au bureau de bienfaisance à la charge d'en faire un hospice et d'y établir une école gratuite. Aujourd'hui ces bâtiments sont occupés par les écoles de filles et le pensionnat de Me Euphrosyne Place. Ils ont été restaurés et rendus à leur état primitif par les libéralités de Mlle M. Z. Dethier et par les nouveaux et généreux dons de la famille de Clém. Doutrelepont. „ De Noue *Hist. de Stavelot et Malmedy* p. 390.

WAREMME.

Une seconde colonie, sortie de la maison de Huy, s'établit à Waremme en 1640, et s'y dévoua à l'éducation de la jeunesse.

Digitized by Google

Pendant la révolution française le gouvernement se mit en possession du couvent. Le 21 mai 1797, le couvent et l'église furent affectés à l'établissement du tribunal correctionnel et à une maison d'arrêt; et on se proposait de construire dans le jardin une caserne pour les gendarmes.

Le domaine vendit, le 30 juillet 1797, les parties qui n'étaient pas affectées à un service public, pour la somme de 8,000 livres, à Jeanne Liboie et Marie Guerin, religieuses de la maison qui continuèrent à l'habiter et y tenir école et pensionnat.

Aujourd'hui l'ancienne propriété des Sépulcrines est occupée par la gendarmerie, l'école primaire de la commune, l'école moyenne de l'Etat et une maison particulière.

BOUILLON.

Une troisième colonie, sortie de la maison de Huy, s'établit à Bouillon en 1626. Le décret du 14 mai de cette année par lequel le prince-évêque, Ferdinand de Bavière, autorise cette fondation, stipule que les religieuses se consacreront à l'éducation de la jeunesse, observeront une exacte clôture et ne seront point une charge pour les habitants.

Un terrain acheté de leurs deniers et situé hors des murs de la ville, sur le bord de la rivière, fut l'emplacement où elles se construisirent un couvent.

Leurs principales bienfaitrices furent les deux sœurs Isabelle et Claude, comtesses de Duras qui embrassèrent la vie religieuse dans leur maison. Le testament de la première est du 8 février 1640 et celui de la seconde du 13 mai 1644.

FILIATION DES ANCIENNES COMMUNAUTÉS DE SÉPULCRINES(1).

Du couvent des *Bons-Enfants* à Liége sortirent les

(1) Registre précité.

Digitized by Google

religieuses de S. Trond en 1539, celles de Visé en 1616, et celles de Ste Walburge en 1622.

Du couvent de S. Trond sortirent celles de Huij vers 1610.

Du couvent de Huij sortirent celles de Bouillon en 1626, celles de Malmedy vers 1630; celles de Waremme en 1640.

Du couvent de Bouillon sortirent celles de Marienbourg en 1629; celles de Marchienne-au-pont en 1637.

Du couvent de Malmedy sortirent celles de Verviers en 1634.

Du couvent de Visé sortirent celles de Maestricht en 1627, celles de Jupille en 1658, celles d'Aix-la-Chapelle en 1626, celles de Charleville en .

Du couvent de Maestricht sortirent celles de Ste Agathe à Liége en 1634, celles de Hasselt en 1638.

Du couvent de Hasselt sortirent celles de Turnhout en 1662.

Du couvent de Ste Walburge à Liége sortirent celles de Tongres en 1645.

Du couvent de Tongres sortirent celles de Bouvigne en , les mères anglaises à Liége en , et celles de Baden au marquisat de ce nom en Allemagne.

Du couvent de Charleville sortirent celles de Belle-Chasse à Paris et autres en France.

Du couvent d'Aix sortirent celles de Juliers. „En 1644, raconte Quix, cinq religieuses du couvent d'Aix se rendirent à Juliers, à la demande du duc Wolfgang-Guillaume, pour y fonder une maison de leur ordre et s'adonner à l'éducation de la jeunesse; c'étaient Alvera de Virmund, Jeanne Christine de Merode et les trois sœurs Hélène, Marguérite et Thérèse Nickel. — Alvera était la fille ainée de Jean, baron de Virmund Seigneur

Digitized by Google

de Nersen près Gladbach qui avait épousé Jeanne-Marie comtesse de Vlodorp, née au chateau de Leuth près Maestricht. Elle était née, le 3 mai 1617 au chateau de Nersen et avait passé sa jeunesse dans la vertu et la piété; après avoir perdu son père en 1632, elle était entrée l'année suivante au couvent des Sépulcrines d'Aix et y avait fait sa profession le 1 mai 1635. Ce fut elle qu'on plaça à la tête de la nouvelle maison de Juliers. Son biographe, Pierre Lull, ne sait assez exalter ses vertus monastiques, et surtout sa grande dévotion envers le S. Sacrement, ses mortifications et sa vie édifiante. Elle mourut le 24 février 1649 et fut enterrée dans l'église paroissiale, parce que le communauté n'en avait pas encore. Sa sœur Odilia de Virmund lui succéda dans la fonction de supérieure... Peu de temps après la fondation du couvent de Juliers, le magistrat de Neuss sollicita aussi l'érection d'un couvent de Sépulcrines pour l'éducation des jeunes filles. Les sœurs Nickel s'y rendirent et y commencèrent une nouvelle communauté de leur ordre."

BILSEN(1).

Le couvent de Notre-Dame des Anges à Bilsen, habité par des sœurs Franciscaines du Tiers-Ordre fut supprimé en 1797 par le gouvernement français et vendu par le domaine, le 20 août de cette année pour la somme de 14,000 livres, à A. A. Vinoix. L'église fut démolie par l'un des propriétaires successifs que le couvent a eus et le reste des bâtiments fut approprié à une habitation particulière.

Le dernier propriétaire, M. le baron Broeckmans de Kerckom vendit, en 1837, la propriété, pour la somme de 20,000 florins de Liége, à quatre anciennes Sépul-

(1) Registre précité.

Digitized by Google

crines, savoir, Anne-Gertrude Baerts de Hasselt, Marie-Cathérine Delvaux de Gors-op-lieuw, (toutes deux de l'ancien couvent de Hasselt) Anne-Elisabeth Van Oorbeek de Maestricht de l'ancien couvent de cette ville, et Ursule Vanderstraeten de Hasselt du couvent de Ste Agathe à Liége.

Le 28 août de cette année, ces religieuses reprirent l'habit de leur ordre et furent constituées en communauté religieuse par Mgr Neven vicaire-général de l'évêque qui leur nomma pour prieure Anne-Gertrude Baerts. La communauté devint bientôt florissante par l'admission de plusieurs novices. Le pensionnat et l'externat prirent également de rapides développements, grâce à l'excellente instruction que les religieuses y donnaient. Le 24 novembre 1842 fut bénite leur nouvelle église en l'honneur de S. Joseph. Les religieuses y dirigent une association de la Ste famille composée de dames de l'endroit.

A Anne-Gertrude Baerts décédée le 17 mai 1842, a succédé Julienne Arnauts de Geets-Bets, élue prieure le 13 septembre de cette année.

C'est cette prieure qui a propagé dans sa communauté une grande dévotion envers le bienheureux Berchmans et qui en a ressenti la première les effets salutaires. Epuisée de fatigues et atteinte d'une maladie de cœur et d'hydropisie, elle n'avait plus aucun espoir de guérison; la communauté fit pour elle une neuvaine en l'honneur du Bienheureux et dès le second jour de cette neuvaine (15 juin 1868) elle se trouva instantanément et radicalement guérie. Une sœur converse obtint un bienfait semblable; frappée d'aliénation mentale à la suite de violents scrupules, elle se trouva aussi instantanément et radicalement guérie le dernier jour d'une neuvaine que la communauté avait faite pour elle en l'honneur du B. Berchmans. Une no-

Digitized by Google

vice, nommée Marie-Cathérine (Dubois de Bilsen) souffrante, pendant trois mois, d'une maladie d'intestins, se trouva à toute extrémité, ne laissant plus aucun espoir de guérison au médecin qui s'attendait à une mort très-prochaine. Pleine de confiance dans l'intercession du bienheureux Berchmans, elle l'invoqua avec une grande dévotion. Dans la soirée du 31 décembre 1869, au moment où la communauté allait recueillir son dernier soupir, elle se leva, instantanément et radicalement guérie.

ALKEN (1).

Le grand bien que les Sépulcrines faisaient par leurs écoles dans la paroisse de Bilsen, fit naître chez M. Haubrechts curé d'Alken le désir d'en établir une communauté dans la sienne. Une dame pieuse et charitable, la veuve Dompas (2) vint généreusement à son secours. Elle donna, dans ce but, un local convenable situé près de l'église. Mgr l'évêque de Liége autorisa, le 29 septembre 1853, la mère supérieure du couvent de Bilsen à établir une maison secondaire de son ordre dans la paroisse d'Alken et à y envoyer six de ses religieuses qu'il désigna spécialement pour cette mission, dans la confiance que par leur zèle, leur piété, leur prudence et leur régularité elles justifieraient son choix. C'étaient sœur Anne-Marie Fastré de Bilsen, supérieure de la nouvelle communauté, Marie-Catherine Thoelen de Zonhoven, Marie-Antoine Ulens de St. Trond, Marie-Aloyse Beckers qui furent spécialement chargées de l'instruction des enfants ; deux sœurs converses Hockelkoren et Haerlingen furent destinées aux travaux matériels de la maison. Ce fut notre Révérendissime Evêque

(1) Registre précité.
(2) Sa fille Marie-Josephe Dompas est religieuse au couvent de Bilsen.

Digitized by Google

lui-même qui les installa dans leur nouvelle maison le 6 octobre de la même année.

DIPLOMATA ORDINIS S. SEPULCRI.

Il existe à la bibliothèque du séminaire à Liége un petit registre qui renferme plusieurs diplômes accordés à l'ordre du S. Sépulcre par les Papes, les Empereurs et les évêques. Nous reproduirons textuellement quelques-uns de ces actes. Quant aux autres, nous n'en donnerons que des extraits ou des résumés. Il nous est impossible de fixer la date de plusieurs de ces pièces, soit parce qu'elle n'a pas été transcrite par le copiste, soit parce que plusieurs Papes du même nom n'y sont pas distingués par le chiffre de leur succession.

Honorius episcopus servus servorum Dei venerabilibus fratribus archiepiscopis, episcopis etc. il leur déclare que ses dilecti filii dominici sepulcri Hierosolymitani ne sont pas obligés de payer la dîme de leurs biens et il les recommande à leur protection. Fol. 13.

Honorius episcopus servus servorum Dei venerabilibus fratribus archiepiscopis, episcopis etc. il leur expose que le prieur et les frères du Sépulcre du Sauveur souffrent beaucoup de préjudices dans leurs personnes et leurs biens et il les recommande à leur protection. Datum ab Urbe Veteri nono calendas Septembris anno pontificatus nostri primo. Fol. 15.

Celestinus episcopus servus servorum Dei universis Christi fidelibus... audita severitate tremendi judicii quam super terra Hierosolymitana et ejus membris Domini manus exercuit.... unde fratres et filii dilectissimi omnibus mandatis tenemini ut terræ sanctæ et ejus membris præsertim dilectis filiis dominici Sepulcri Hierosolymitani subveniatis; il accorde une indulgence plenière à ceux qui

Digitized by Google

contrits et confessés leur auront fait une aumône. Datum Romæ sexto Kalendas Junii pontificatus nostri anno primo. (1191?). Fol. 15 v°.

Alexander episcopus servus servorum Dei dilectis filiis priori et universis fratribus dominici Sepulcri Hierosolijmitani ordinis Sti Augustini.... A l'exemple de ses prédécesseurs Honorius, Innocentius, Celestinus, Lucius et Eugenius, il prend leurs personnes et leurs biens sous sa protection, il décrète qu'ils ne sont soumis qu'au patriarche de Jérusalem et au S. Siége ; il les déclare exempts de l'obligation de payer la dîme etc. (1159-1181?) Fol. 13 v°.

Innocentius episcopus servus servorum Dei dilectis filiis priori ecclesiæ dominici sepulcri Hierosolymitani ejusque fratribus tam præsentibus quam futuris regularem vitam professis, in perpetuum.... Ecclesiam dominici sepulcri Hierosolymitani in qua divino mancipati estis obsequio sub beati Petri et nostra protectione suscipimus.... Imprimis siquidem statuentes ut ordo canonicus qui secundum Deum et beati Augustini regulam in eadem ecclesia institutus esse dignoscitur perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter observetur; præterea quascumque possessiones, quæcumque bona eadem ecclesia in præsentiarum juste et canonice possidet aut in futurum... poterit adipisci firma vobis vestrisque successoribus et illibata permaneant, in quibus hæc propriis duximus exprimenda vocabulis: locum ipsum in quo præfata ecclesia sita est cum omnibus pertinentiis suis, de *Wembertingen* et de *Bierbeek* domos Leodiensis diœcesis cum pertinentiis suis.... il les déclare exempts de la dîme, de l'interdit; il leur accorde le droit de sépulture.... Obeunte vero te nunc ejusdem loci priore vel tuorum quolibet successore, nullus ibidem præponatur nisi quem fratres communi consensu vel fratrum major pars consilii sanioris

Digitized by Google

secundum Deum et Beati Augustini regulam providerint eligendum... il confirme ensuite leurs priviléges et immunités.... Ego Innocentius catholicæ ecclesiæ episcopus.... Datum Lugduni per manum magistri Martini sanctæ romanæ ecclesiæ vicecancellarii nonis maii Indictione tertia, incarnationis dominicæ anno millesimo ducentesimo quadragesimo tertio pontificatus vero dni Innocentii pape quarti anno sexto (7 mai 1243) fol. 33 v°.

Innocentius episcopus servus servorum Dei dilectis filiis prioribus sive præpositis atque canonicis et fratribus universis sepulcri dominici cismarinis.... Cum igitur præsertim ex hoc, inter cætera, favor vobis apostolicus debeatur quod, sicut Templarii et Hospitalarii Hierosolijmitani fratres cismarini, de proventibus vestris quos citra mare percipitis, ad terram sanctam subsidium destinatis. A l'exemple du pape Grégoire son prédécesseur, il les exempte de toute contribution ordonnée par le St-Siége, à moins qu'ils ne soient mentionnés. Datum Lugduni Calendis martii pontificatus nostri anno sexto (1 mars 1243) fol. 39.

Alexander episcopus servus servorum Dei dilectis filiis prioribus sive præpositis atque canonicis et fratribus universis sepulcri dominici cismarinis.... il les exempte de toute contribution ordonnée par le St-Siége, à moins qu'ils ne soient mentionnés.... Datum Lateranensi decimo Kalendas februarii pontificatus nostri anno secundo. (23 janvier 1256) fol. 39 v°.

Alexander episcopus servus servorum Dei dilectis filiis *magistro et fratribus militiæ templi hierosolymitani*... il les exempte de toute taille, collecte, exaction quelconque.... Datum Laterani decimo tertio Kalendas februarii pontificatus nostri anno secundo (20 janv. 1256). Fol. 4°.

Alexander episcopus servus servorum Dei venerabili fratri patriarchæ hierosolymitano ac dilectis filiis priori

Digitized by Google

et capitulo ecclesiæ dominici Sepulcri ordinis Sti Augustini..... Ayant appris que des prieurs ou commandeurs de maisons ou d'églises de l'ordre vendaient des biens sans autorisation, il fait restituer les biens aliénés.... Datum Laterani IIII Kalendas decembris pontificatus nostri anno sexto (28 nov. 1260). Fol. 37 vo.

Urbanus episcopus servus servorum Dei dilectis filiis priori et fratribus dominici sepulcri hierosolijmitani ordinis Sti Augustini.... il les déclare exempts des collectes ordonnées par le S. Siége, à moins qu'ils n'y soient exprimés.... Datum Viterbii X kalendas Julii pontificatus nostri anno primo. (Urbain IV 22 junii 1262). Fol. 35 vo.

Urbanus episcopus servus servorum Dei dilectis filiis priori et capitulo dominici Sepulcri hierosolijmitani.... Il confirme leurs privilèges en matière bénéficiale... Datum apud Urbem Veterem XV kalendas Junii pontificatus nostri anno secundo (Urbain IV 18 mai 1263). Fol. 36.

Urbanus..... il accorde cent jours d'indulgence aux fidèles qui contrits et confessés, éliront leur sépulture dans une église de l'ordre... Datum apud Urbem Veterem X kalendas junii pontificatus nostri anno secundo (Urbain IV 23 mai 1263). Fol. 36 vo.

Urbanus.... il accorde aux religieux de l'ordre du S. Sépulcre la faculté d'avoir des chapelles, des oratoires, des cimetières dans leurs propriétés et de les faire bénir par tout évêque catholique... Datum apud Veterem Urbem tertio kalendas junii pontificatus nostri anno secundo (Urbain IV 30 mai 1263. Fol. 36 vo.

Urbanus.... il exempte leurs personnes et leurs biens de toute juridiction épiscopale... Datum apud Veterem Urbem kalendis junii pontificatus nostri anno secundo (Urbain IV 1 juin 1263). Fol. 37.

Urbanus episcopus servus servorum Dei dilectis filiis

Digitized by Google

præposito et fratribus ecclesiæ dominici Sepulcri de *Denckendorf* ad ecclesiam hierosolymitanam immediate spectantis ordinis sancti Augustini Constanciensis diœcesis.... il déclare que leurs personnes et leurs églises sont exemptes de la juridiction des évêques et que ceux-ci ne peuvent ni les frapper de censures ni les soumettre à des tailles... Datum Viterbii XV kalendas julii Pontificatus nostri anno primo (Urbain IV 17 juin. 1262). Fol. 4°.

Urbanus episcopus servus servorum Dei dilectis filiis priori et capitulo dominici sepulcri hierosolymitani... il exempte de la jurisdiction episcopale universos prioratus, domos, ecclesias, præposituras et alia loca eidem subjecta ecclesiæ ad nos spectanti..... (Urbain IV 1261—1264). Fol. 12 v°.

Nicolaus episcopus servus Servorum Dei venerabilibus fratribus archiepiscopis, episcopis.... cum dilectis filiis fratribus sacrosanctæ hierosolymitanæ ecclesiæ domus sancti sepulcri ordinis cruciferorum in *Denckendorf* fuerit a felicis recordationis Urbano, Gregorio, Innocentio et Alexandro prædecessoribus nostris pontificibus romanis indultum et a nobis postmodum confirmatum ut semel in anno recipiantur in ecclesiis ad eleemosynas colligendas, il leur recommande de protéger ces collecteurs et de respecter les priviléges accordés à tout l'ordre..... Datum in Veteri Urbe kalendis aprilis pontificatus nostri anno tertio (1 avril 1290 ?). Fol. 41.

.. Nos Dei gratia frater *Aegidius* Bradensis patriarcha, *Martinus* Braken et frater *Henricus* Jaderen. archiepiscopi, *Johannes* Olen. *Thomas* Ceren. frater *Maurus* Amelien. *Georgius* Sardinie, *Nicolaus* Capricornen, *Nicolaus* Turribulen, *Rodericus* Mindonen, frater *Jacobus* Calcedonie et frater *Monaldus* civitatis Castellie episcopi accordent une indulgence de 40 jours aux fidèles qui visiteront l'église d'*Odilienberg*

Digitized by Google

ou lui feront une aumône... Datum Romæ anno millesimo, ducentesimo, nonagesimo nono, pontificatus domini Bonifacii pape octavi anno quinto (1299). Fol. 24.

Clemens episcopus servus servorum Dei, confratribus archiepiscopis, episcopis..... il fait un triste tableau de la dévastation de Jérusalem par les Thaesnuciens... il charge le prieur et les frères du S. Sépulcre de faire des collectes, il les recommande aux évêques et accorde une indulgence plénière aux fidèles qui donneront une aumône... Datum Avenionis quinto idus novembris pontificatus nostri anno secundo (9 nov. 1343). Fol. 20.

Urbanus.... confirme tous les priviléges accordés par Urbain IV et Alexandre IV à l'ordre du S. Sépulcre.... Datum Avenionis viii idus decembris pontificatus nostri anno secundo (6 déc. 1363). Fol. 35 v°.

Gregorius episcopus servus servorum Dei fratribus archiepiscopis, episcopis..... Cum igitur a dilectis filiis *magistro* et fratribus sancti sepulchri dominici Hierosolymitani qui de die in diem contra Saracenos pugnare et corpora sua jugiter mortis periculo exponere non expavescunt nobis debita insinuatione extiterit demonstratum quod quamplura bona dicto ordini pertinentia nuper per Christi inimicos fuerunt devastata, pluresque *milites* et *fratres* cum pluribus christianis utriusque sexus capti, detenti et horribilibus carceribus mancipati... il leur recommande les collectes des quêteurs et l'hospitalité à exercer à leur égard ; il accorde de nombreuses indulgences aux fidèles qui donneront des aumônes... Datum Avenione pridie nonas marcii pontificatus nostri anno primo (6 mars 1371). Fol. 1.

Alexander... Venerabilibus fratribus archiepiscopis, episcopis... Cum autem a dilectis filiis *magistro* et *fratribus* religiosis sancti Sepulcri dominici Hierosolymitani qui de

Digitized by Google

die in diem se et omnia sua bona exponunt contra perfidos Saracenos inimicos crucis pro fide catholica sustentanda, portus et passagia super mare existentia custodiendo, qui quidem fratres tenentur solvere annuatim certa tributa debita soldano Babijlonie pro observatione divini officii quotidie celebrati in ecclesia Sti Sepulcri hierosolymitani, pia nobis extitit insinuatione monstratum qu'ils ont perdu beaucoup de biens dans la plupart des royaumes... le pontife les recommande à la charité du clergé et des fidèles et accorde de nombreuses indulgences à leurs bienfaiteurs... Datum Pisis quarto kalendas septembris pontificatus nostri anno primo (29 août 1409). Fol. 3.

Wir Sigismund... Des haven wir von sunderlicher genaden ind koninckliche macht ind ouch reichter wissen die geistlichen proifst, convent ind dat cloister gemeijnlich tzu *Denckendorff* ordes des heiligen graves zu Jherusalem, den prior ind den convent zu *Spire*, dat spitall zu *Worms*, dat huys zu *Aachen*, dat huijs zu *Seelanden* und dat huijs zu *Wemertingen*, ind die kirchen zu *Kirchen*, zu *Buglingen*, zu *Ec* des selven ordens, die alle in die proifstije zu *Denckendorf* gehorent und ind ouch van alder gehoret haint mit allen anderen iren kirchen, guden, il les prend sous sa protection et confirme leurs priviléges et immunités... Gegeven zu Ache nae Crists geburt viertzien hondert joir ind dar na in dem seiszienden joir an Sint Andriessdach des heiligen Zwelffboden... (30 nov. 1416). Fol. 48.

Eugenius... il nomme les archevêques de Lyon, de Tarragone et de Cologne ainsi que l'évêque de Bologne, conservateurs et juges de l'ordre du S. Sépulcre principalement pour la conservation de leurs biens... Datum Florentiæ anno incarnationis dominicæ millesimo quadringen-

Digitized by Google

tesimo tricesimo quinto, duodecimo kalendas julii pontificatus nostri anno quinto (20 juin 1435). Fol. 26 v°.

Eugenius... il confirme l'exemption de la juridiction épiscopale accordée à l'ordre du S. Sépulcre par Urbain IV... Datum Florentiæ anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo tricesimo quinto, sexto kalendas Augusti, pontificatus nostri anno quinto (27 juillet 1435). Fol. 30.

Eugenius... dilectis filiis præposito et fratribus domus sepulcri dominici Hierosolijmitani in *Denckendorff* romane ecclesie immediate subjecte ordinis sancti Augustini Constantiensis diœcesis... il prend leur couvent et ses biens sous sa protection specialiter autem Sancti Sepulcri extra muros *Spirenses* et in *Heneguwe* ejusdem ordinis Leodiensis diœcesis domus, necnon parochiales in *Denkendorff*, *Ech Bempflingen*, *Berghem*, *Kembuaten* in *Wallheijm*, in *Durickeijm*, in *Suglingen*, in *Hirchem* prope montem tonitrui Constantiensis, Spirensis, Augustensis et Wormatiensis diœceseon ecclesias, necnon Omnium Sanctorum *Wormatii*, Sancti Leonhardi *Aquisgrani*, Beatæ Mariæ in *Rodchin*, in *Rodpach* extra villam *Nerstein* Leodiensis et Moguntinensis diœceseon capellas eidem domui in Denckendorff canonice unitas cum omnibus juribus et pertinentiis suis.... Datum Bononiae anno incarnationis dominicæ Millesimo quadringentesimo tricesimo septimo nonis decembris pontificatus nostri anno septimo (5 dec. 1437) fol. 43.

Wir Frederic..... Des haben wir von sunderlichen gnaden und keuniglicher macht und auch rechter wissen die geistlicheit Brobst, convent und das kloster gemeinlich zu *Denckendorff* ordens des heiligen grabes zu Jerusalem den prior und convent zu *Spire*, das spital zu *Worms*, das haws zu *Ache*, das haws zu *Seelanden*, das haws zu *Wemertinge* und die kirchen zu *Kirchen*, zu *Buglingen*, zu

Digitized by Google

Ec desselben ordens, die alle in die Brobsteij zu *Denckendorf* gehorent und auch von alter gehoret habent auch das Munster Sant *Otilienperg* genant der herschafft Montfort in dem hertzogtums Gelre gelegen, das in dann verwilliget und vergunnet ist zu erheben, zu pawen und zu einem junkfrau kloster desselben irs ordens zu machen, auch zu reformieren und zu visitieren, nach inhalt geistlicher und weltlicher briefe die sij darum haben und die capelle zu sant Leonart zu *Bullenberg* gelegen an der parrocheij zu *Goszdorff*, mit allen anderen irn kirchengutern.... il les prend sous sa protection et confirme leurs priviléges et immunités.... Gegeben zu *Ache* nach Krists geburt vierzehen hundert und dar nach in dem zwaij und vierzigstem jare an mantag nach sant Veits dag.... (18 juin 1442) fol. 45.

Rodericus Portuensis, *Oliverius* Sabinensis, *Julianus* Ostiensis, *Johannes* Albanensis, episcopi, *Johannes* tituli S. Marcelli, *Hieronijmus* tituli S. Crisogoni, *Georgius* tituli S. Marie in Transtiberi, *Gabriel* tituli sanctorum Sergii et Bachi, *Johannes* tituli S. Vitalis, *Johannes* Nesiacobus tituli S. Stephani in Cœlimonte, presbijteri, *Raphael* S. Georgii, *Johannes* S. Mariæ in Aquiro diaconi, miseratione divina sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales..... Cupientes ut ecclesia monasterii Montis St-Petri in *Monte Odilie* ordinis S. Sepulcri Hierosolijmitani Leodiensis diœcesis congruis frequentetur honoribus et a Christi fidelibus jugiter veneretur, reparetur et conservetur, luminaribusque, libris, calicibus et aliis ecclesiasticis ornamentis decenter muniatur ibique cultus divinus augeatur, utque christifideles ipsi eo libentius devotionis causa confluant ad eamdem ac ad præmissa manus promptas porrigant adjutrices quo ex hoc ibidem dono cœlestis gratiæ uberius conspexerint se refertos, supplicationibus

Digitized by Google

etiam dilecti in Christo religiosi viri fratris *Johannes de Aabrouck* prioris *montis S.-Odilie* et dictae ecclesiæ pastoris inclinati, de omnipotentis Dei misericordia, de beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus auctoritate confisi omnibus et singulis utriusque sexus Christifidelibus vere pœnitentibus et confessis qui dictam ecclesiam in singulis, videlicet, Conceptionis et Præsentationis B. M. V., SS. Philippi et Jacobi apostolorum, S. Servatii ac dedicationis dictæ ecclesiæ quæ celebratur dominica *Lætare* festivitatibus et diebus à primis vesperis usque ad secundas vesperas inclusive devote visitaverint annuatim ac ad reparationem et alia præmissa tam pro dicta ecclesia quam monasterio manus porrexerint adjutrices, nos cardinales præfati, videlicet, quilibet nostrum pro se, pro singulis festivitatibus et diebus præfatis quibus id fecerint centum dies de injunctis pænitentiis misericorditer in Domino relaxamus, præsentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. In quorum fidem præsentes nostras litteras fieri nostrorumque sigillorum jussimus appensione muniri. Datum Romæ in domibus nostris. Anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto, die septima mensis novembris. (7 nov. 1485) fol. 23 v°.

Fabritius de Oddis de Perusio Dei et apostolicæ sedis gratia prothonotarius apostolicus et archiprior Jherosolynitanus ac generalis-magister totius ordinis sacro-sancti dominici sepulcri hierosolymitani.... Cum nostris humeris licet immeritis et insufficientibus tanti regiminis onus sit impositum, sedula meditatione revolvimus et non sine gravi animi molestia recensemus ordinem nostrum hujusmodi jam dudum per orbem universum famosissimum, heu, nunc ad tantam declinasse miseriam præcipue in Alemannia bassa sive inferiori ut aliqua loca olim famosissima et omni veneratione digna, jam, abjecto obedientiae

Digitized by Google

jugo, Dei timore postposito, et religiosa honestate calcata etiam divinum cultum extinguere satagerunt culpa negligentium rectorum; ita quod distractis in damnatos usus bonis divino cultui deputatis atque prophanatis, quasi sacra loca fierent habitacula lubricarum personarum et confugia deviantium a via Domini, adeo quod fructus et proventus omnium conventuum et domorum dictæ provinciæ ad trecentos florenos rhenenses aureos non ascendant. Quocirca cupientes reformationem talium locorum et personarum, divini cultus reparationem ac bonorum in prophanos usus alienatorum recuperationem, prout nostro incumbit officio, præmoniti litteris illustrissimorum dominorum, spectabilium personarum, communitatum, ac dignissimorum prælatorum qui pariter condolentes requisierunt per nos adhiberi remedia opportuna; studuimus quantum cum Deo potuimus eligere personam religione, moribus et devotione probatam, cui merito possemus committere vices nostras in visitandis locis, coercendis vitiis et insolentiis, removendisque ac deponendis, in quantum opus sit, rectoribus et officialibus et demum disponendis personis et locis; informati itaque tam veridica fide dignorum relatione quam etiam personali experientia dilectum filium dominum *Johannem Aabroeck* priorem montis St^ae^ Odiliæ et ejusdem ordinis Leodiensis diœcesis talem fore quem etiam recolendæ memoriæ *Cathanius* archiprior prædecessor noster de meritis dicti Johannis sufficienter informatus recepit recommandatum ac suum et ordinis nostri per Alemanniam bassam elegit et constituit vicarium, desuper patentes suas litteras sigillatas datas anno Domini M. cccc. LXXXIV° mensis januarii die secunda, eidem fratri Johanni concedendo; eumdem fratrem Johannem (primo revocando quemcumque alium vicarium per nos vel prædecessores nostros alias constitutum in partibus praetactis

Digitized by Google

Alemanniæ bassæ sive inferioris et specialiter dilectum filium fratrem *Petrum* præpositum in *Denckendorf* ejusdem ordinis per dictum prædecessorem nostrum constitutum et etiam per eundem in dictis suis patentibus litteris revocatum, reservata sibi nihilominus auctoritate vicariatus in tota Alemannia alta), ejusdem prædecessoris nostri vestigiis laudabilius inhærendo in dicto vicariatus officio approbamus et confirmamus ac etiam in quantum opus est de novo eligimus, constituimus, creamus et deputamus nostrum verum, indubitatum et legitimum vicarium generalem et specialem, ita quod generalitas specialitati non deroget, nec e contra, in tota Alemannia bassa seu inferiori prædicta et per eamdem cum omnibus clausulis et solemnitatibus debitis et opportunis declarantes et volentes quod sub hujusmodi vicariatu et illius exercitio contineantur et comprehendantur et contineri et comprehendi debeant provinciæ *Trevirensis*, *Coloniensis* et *Bremensis* et diœceses earumdem, necnon *Cameracensis* et *Tornacensis* diœceses, in quibus provinciis tres dumtaxat canonicorum regularium nostri ordinis in *Henegouwe* videlicet et *monte St*ae *Odiliæ* Leodiensis ac in *monte St*i *Leonardi* Coloniensis diœcesis prædictarum prioratus et unus monialium sive canonissarum ejusdem Ordinis in *Kijnrode* ejusdem Leodiensis diœcesis priorissatus cum aliquot eorumdem membrorum atque domus quædam *St*i *Leonardi* in regali urbe *Aquensi* Leodiensis diœcesis, nec plures pro tempore existunt, dantes et concedentes eadem serie ipsi domino *Johanni Aabroeck* vicario nostro et successoribus suis plenam et liberam potestatem et facultatem omnia et singula monasteria, cœnobia, prioratus, domos, loca, beneficia curata et non curata, ecclesiasque et capellas tam fratrum quam sororum ac personas ipsas nostri ordinis in tota dicta Alemannia bassa et superius declaratis provinciis sive

Digitized by Google

diœcesibus existentia et in posterum forsitan Deo propitio construenda vel acquirenda visitandi et reformandi de vita conversationeque quorumcumque priorum, canonicorum, fratrum conversorum, donatorum, monialium et sororum tam professorum quam non professorum et nobis immediate vel mediate subjectorum inquirendi, scrutandi, processus idoneos formandi, faciendi, corrigendi, puniendi, et a carceribus absolvendi, et pœnas quascumque canonicas etiam pecuniarias vel corporales juxta delicti qualitatem infligendi, mitigandi ac in totum vel in partem remittendi, ipsosque criminosos prætensos et rebelles ad loca tuta transferendi et, si opus fuerit, brachium seculare ad hoc invocandi, pœnasque et censuras ecclesiasticas fulminandi, easdemque aggravandi et reaggravandi et ab eisdem absolvendi, capitulum etiam provinciale in districtu sui vicariatus sive provinciæ annuatim et toties quoties sibi visum fuerit expedire, convocandi, ibique rationabiliter statuendi, faciendi et ordinandi quæ cedant in Dei honorem, ordinis decorem et generalatus nostri sive successorum nostrorum auctoritatem et commodum, nostris semper auctoritate vel successorum salvis, inhabiles et insufficientes seu alias rebelles et criminosos a prioratibus et aliis officiis et beneficiis et administrationibus canonice privandi, suspendendi et amovendi, alium vel alios in eisdem substituendi et promovendi, de beneficiis et prioratibus insuper et officiis vacaturis per cessum vel decessum providendi, loca, etiam monasteria et ecclesias nostro ordini de novo acquirendi, incorporandi et uniendi ac etiam de novo construendi et erigendi, personas quoque devotas et idoneas utriusque sexus ad professionem recipiendi et ordini nostro incorporandi ac canonicos ecclesie Hierosolijmitanæ creandi, census etiam nobis annuatim debitos a locis et personis ordinis et aliis infra districtum sui vicariatus constituti

Digitized by Google

exigendi et de exactis quitandi et quitantias idoneas faciendi, quos census locorum et personarum prædictarum per manus dicti vicarii et suorum successorum et nullius alterius nobis et successoribus nostris solvi volumus et in virtute sanctæ obedientiæ districte præcipiendo mandamus, non obstantibus juramentis vel promissionibus forsitan præposito in *Denckendorf* vel suis successoribus hactenus factis, a quibus declaramus dictos jurantes et promittentes post revocationem vicariatus ejusdem præpositi liberos fore et absolutos neque illis amplius teneri seu obligari ac alia omnia et singula per districtum sui vicariatus quæ fuerint necessaria et opportuna ad conservationem religionis et bonorum nostrorum faciendi, gerendi et exercendi quæ nos faceremus vel facere possemus, si præsentes et personaliter interessemus; quam vicariatus auctoritatem damus et concedimus cum potestate unum vel plures vicarium seu vicarios loco sui cum simili aut limitata potestate substituendi, substitutosque revocandi simul vel successive ac toties quoties eidem domino *Johanni* vel successoribus suis videbitur expedire; insuper ad vitanda discrimina, pericula et majores expensas post decessum dicti vicarii nostri pro tempore existentis harum serie extendimus, concedimus et ad perpetuam rei memoriam pro nobis et successoribus nostris impartimur eamdem auctoritatem vicariatus suppriori Montis Stae Odiliæ qui pro tempore fuerit usque ad unum annum computando a die decessus ejusdem vicarii et infra spatium illius anni capitulum sive conventus Montis Stae Odiliæ cum prioribus Alemaniæ bassæ possint et debeant ad vocationem ejusdem supprioris in loco decenti conventus ejusdem eligere alium provincialem sive vicarium in prædicta Alemania bassa et nobis et successoribus nostris personaliter vel per procuratorem sufficienter instructum una cum decreto et litteris hujusmodi præsentare

Digitized by Google

ut cum animi tranquillitate ei vices nostras committere valeamus, quem nos sive successores nostri et nullum alium gratum et ratum tenore præsentium habebimus et sine exactione aliqua confirmabinus; attamen circa electionem vicarii provincialis semper adhibita provisione quod non nisi ex prioribus locorum prædictorum ac prius electo novo priore in locum prioris-vicarii tunc decedentis et rite confirmato, talis vicarius sive provincialis eligatur, quodque tali electioni dumtaxat priores prædicti ac fratres canonici et conventuales dicti conventus Montis Stae Odiliæ intererunt, eligent ac vota hujusmodi fratrum æqualiter cum votis ipsorum priorum numerabunt; exhortantes præterea et instantissime requirentes piæ devotionis affectu ac zelo divini cultus rever. in Christo patres et dominos prælatos et spectabiles Officiales et administratores, exercentes, communitates, collegia et universitates cœterasque personas catholicas et fideles dicto domino Johanni priori vicario nostro vel successoribus suis diguentur in præmissis efficacis defensionis præsidio assistere. Datum Perusii in domibus ecclesiæ Stae Luciæ solitæ nostræ residentiæ die vigesima quarta Novembris anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto. (24 nov. 1485) fol. 7.

Innocentius .... Sane exhibita nobis nuper pro parte dilectorum filiorum fratrum universarum domorum et locorum sepulcri dominici Hierosolymitani, Coloniensis, Leodiensis, Monasteriensis, Trajectensis, Tornacensis et Cameracensis civitatum et diæceseon Alemanniæ bassæ ordinis S.Augustini petitio continebat, que Fabritius de Oddis avait accordé la délégation qui précéde à Jean Abrock et que tous les prieurs et chanoines en demandaient la confirmation pontificale. Le Pape l'accorde. Datum Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis dominicæ quadringentesimo octuagesimo sexto, sexto nonas martii pontificatus nostri anno secundo. (2 mars 1486) fol. 5o.

Digitized by Google

DRIE CHRONIJKJES

van Ste-Agnetenklooster der orde van den H. Augustinus,

TE MAESEYCK.

1430--1589.

VOORWOORD.

In de kloosters der middeleeuwen was het gebruikelijk, dat de merkwaardigste gebeurtenissen, binnen of buiten de muren der godgewijde stichten voorgevallen, door eenen of meerdere daartoe benoemde kloosterlingen werden opgeteekend. Zoo ontstond een aantal Chronijken, die een wezenlijk licht verspreiden over het huisselijk leven van menige provincie, van menige stad of klooster. Deze chronijken zijn te meer geloofwaardig, omdat zij doorgaans door onpartijdige en tevens wel onderrigte tijdgenoten werden opgesteld.

De opstelsters der chronijkjes die hier het licht zien, waren nonnen uit het Augustijnenklooster van Ste-Agnes te *Maeseyck*. De schrijfster van een groot gedeelte der eerste chronijk was eene adellijke dame, wier broeder, genaamd Willem, volgens eene aanteekening uit 1529, gehuwd was met eene dochter uit het huis *Oudart van Dongelborg*, tot *Ryxstel* bij *Helmond*. De kloosterzusters Katharyn en Elisabeth *Dobbelsteyn van Doenrade* waren hare nichten. Zij eindigt hare taak in 1545.

De schrijfster der tweede Chronijk was eene kloostervrouw genaamd *Nuyens*, zuster van Michiel *Nuyens*. Een derde zuster, die in 1542 schreef, was moei van den hof-

Digitized by Google

nar van den prinsbisschop van Luik, Cornelis *van Berge*. Deze hofnar was zoon van haren broeder Dries. De drie handschriftjes in 12°, welke deze chronijken bevatten, behooren aan de Burgondische bibliotheek te Brussel.

Oorspronkelijk was het klooster van Ste-Agnes een begijnhof, tot welks gronding Arnold graaf van *Loon*, het terrein had geschonken. Later werden deze begijnen door eenige kloostervrouwen uit *Venlo* omgeschapen in reguliere kanonikessen der orde van den H. Augustinus. Dit klooster werd den 9 Februarij 1431 besloten; het was gelegen buiten de stadswallen, op het grondgebied des dorps *Heppener*. In het jaar 1482 brandde het af en werd herbouwd in de stad achter de groote kerk (1).

In navolging der congregatie van *Windesheim* vormden de volgende vrouwenkloosters der orde van den H. Augustinus eene geestelijke vereeniging, *Venlo*, *Roermond*, *'s Hertogenbosch*, *Helmond*, *Maeseyck*, *Roosmalen*, *Eyndhoven*, *Hoydonck* enz.; deze kozen gezamentlijk eenen generalen overste; hare paters hadden het regt van visitatie.

Als visitatoren van Ste-Agnetenklooster komen voor de paters van *Mariaweide* te *Venlo*, van Ste-Gertrui en Bethanië te *'s Hertogenbosch*, van Ste-Elisabeth bij *Heijthuijzen* en van *Mariagaarde* te *Roermond*.

In 1449 stichtten zes nonnen uit het klooster van *Maeseijck*, aan wier hoofd stond pater Gregorius *Spreeter*, een nieuw convent op het *Ortheneijnde* te 's Hertogenbosch (2). Tot bestendige visitators dezer jonge stichting benoemde de bisschop van Luik den prior van Ste-Elisabeth bij *Heijthuijsen* en den pater van Maeseijck.

Het klooster van Ste-Agnes was beroemd wegens het

---

(1) Zie *Chronijk van eenen bewoner van Beek*, ad annum 1483. Publ. etc. du Limb. tom. VII.
(2) Coppens, *Beschrijving van het bisdom 's Hertogenbosch*, I, p. 265.

Digitized by Google

fijne linnen dat er gefabriceerd werd; in den loop der XVde en XVIde eeuw, vormde dit klooster eene uitgestrekte werkloods, waarin meer dan honderd vrouwen aanhoudend bezig waren met het vervaardigen van linnen en andere stoffen. Men bereidde er het vlas door de hekel; men vond er spinnerijen en weverijen; groote bleekplaatsen lagen in de onmiddelijke nabijheid. Het voornaamste gedeelte des kloosters, waar de religieusen dagelijks verkeerden, noemde men het *spinhuys;* een ander deel heette het *weefhuijs;* een derde droeg den naam van het *hekelhuijs.*

Men begrijpt het industrieel gewigt van zulke kloosterinstellingen, op eenen tijd dat de kleedingstukken zoo duur en zoo moeijelijk te vervaardigen waren.

Als bewijs dat er kostbare zaken in Ste-Agneten klooster gewrocht werden, voeren wij aan, dat de derde mater des kloosters, Elisabeth van *Eelen* († 1482) een blaauw fluweelen kasuifel deed maken uit het fijne spinsel der zusteren. In 1542 schonken de nonnen een stuk fijn doek, als prachtwerk harer weverijen, aan den prinsbisschop van Luik, Cornelis *van den Berge.*

Voor de geschiedenis van het bisdom Luik is dit klooster bijzonder merkwaardig, omdat het de gewone herberg was voor de prinsbisschoppen, wanneer zij *Maeseijck* bezochten. Uit den inhoud onzer chronijkjes leeren wij verscheidene omstandigheden uit het intiem leven van eenige dezer prelaten kennen.

Onze chronijkschrijfsters beginnen hare taak in 1430 en eindigen in 1589; latere bescheiden over het klooster van Ste-Agnes vindt men bij M. J. *Wolters*, *Notice historique sur la ville de Maeseyck* (1).

Jos. HABETS.

(1) Gend 1855, in-8°.

Digitized by Google

CHRONIJK VAN STE-AGNETENKLOOSTER,

TE MAESEYCK.

—

§ 1. Oorsprong en voortgang des kloosters.

Dit Godshus of cloester is eerst geweest eynen begynhof gelegen buyten der stat van *Maeseyck*. Ende die greve Arnold van *Loen* ende syne vrouwe hebben voert plaets daertoe gegeven. Ende sy hebben eerst hun fundacie genomen wten closter der regularissen bennen *Venlo* gelegen.

Inden jaer ons Heren M. IIIJc ende XXX opten XXjsten dach inden Mey waert dit cloester besloeten inden XIIIden jaer des paus Martinus.

Inden jaer M. CCCC ende LXVj worden dese susteren gedwongen wt hon cloester te gaen overmitz groeten orloch. Ende si deilden sich in twee deilen tot *Venlo* ende tot *Ruremunde* in *Mariën-garde;* ende waren omtrent V of vj weken wt.

Int jaer M. IIIJc ende LXXXij waert dit cloester altemael verbrant ende vernyelt op Sinte Lenaertsdach van mijnheer van *Luydick* volc, Her Johan van *Hoern*, omdat si sorchtden dat die Arenborchersen daerin solden comen leggen ende dit lant verderven. Ende doe togen si tot *Firmelen* bij Jan *Suvelant* ende Elysabeth syn huesvrowe, die ontfincse seer vryntlic in syn huys, ende bleven IX of X dagen by hem, ende doen toegen si tot *Susteren* ende daer woenden si bis int derde jaer. Item doen dat cloester verbrande was der susteren C ende XXV, ende dat cloester had gestanden LII jaer.

Digitized by Google

Inden jaer M.iiij^c LXXXV, des anderen dachs in den meert op eynen gonsdach voor noen, waert den ersten steyn van desen nuwen cloester bynnen *Maeseyck* gelacht, ende waert getymmert van *Loy* (1), den tymmerman, ende was den reveter ende spynhuys. Ende den Godspenninck hadde gegeven Jacob *Scanternel*, ende syn dochter Sr Mari *Scanternels*, die lachttem opten iersten steen. Mer dat spinhuys is eyn weefhuys geworden, doe men scref XXvij. Ende opten selven dach, ende was den XXij dach in braemaent op eynen saterdach gingen wi ouch erst int nuwe spinhuys.

Inden jaer M.iiij^c ende LXXXVj, op sinte Epicticius ende *Assumptio* dach waert onsen kirckhoff gewyt van den bisschop Here Johan *Syrenensis* (2).

Inden jaer M.IIij^c ende LXXXVij heeft ons Erw. pater Here Gerart van *Grevenroede*, mit syns selfs hant, dat fundament vander kircken begynnen te graven op Sancta Gertruyden avont, ende den iersten steyn waert gelacht den XIX^den dach in April, onder die Eerw. mater Margriet *Cuypers* ende Sr Joanna *Schyven* procuratrix. Ende den Gods penninck waes eynen roeskensnobel; ende den gaf Reynaer *Bormans*, der vier gesusteren vader.

Inden jaer M.iiij^c ende XCiij waert die cap van deser kircke gericht op sinte Pantaleonsdach (3), onder den Eerw. pater, Heer Cornelis *Offermans* ende mater Eva *Vleminc*s ende zuster Mechtelt *Beren*, procuratrix.

Int jaer M.iiij^c ende XCIIij waert dat cruys opten thoren gericht op sancta Helena dach. Int selve jaer waert der susteren choer beneden gewelft ende volbracht, op St-Jacobs avont. In dit selve jaer waert der susteren choer

(1) Lodewyk, fransch Louis, of Eligius, Eloy.

(2) Jan Bourgeois, geboortig van Beerssele bij Brussel, wijbisschop van Luik onder den titel van *Episcopus Cyrenensis*.

(3) Den 27 july.

Digitized by Google

gepaveyt, begonnen op Ste-Ursula dach ende volbracht op Ste-Cunebertusdach. In dit selve jaer heeft onse Eerw. pater Her Cornelis dat heilich Sacrament gedragen van der capelle inder kircke, mit processie, dat ganse couvent volgende mit groter devocie ende lovesangen singende met voel tranen van devocie ende blytscappe. En doe sancmen die eerste misse op Ste-Thomasdach.

Inden jaer MIIIj^c XCV waert onse kirck gewijt den xij^den dach in hoymaent, op sinte Boenaventuren dach. Mer der dach (1) waert verlacht nae der susteren begerte xiiij daegen nae paesschen.

Inden jaer xv^c waes het gulden jaer ende doe waert dat overste welfsel boven den hoegen alter begonnen op Ste Tiburcius dach.

Inden jaer xv^c ende j, den viij dach in braemaent waert der Heren gestoelde beneden inden choer gesat. In dit selve jaer worden viij stoelen op onsen choer gesat boven aent hoeft, op elke syde vier den xx dach in hoeymaent. Mer si worden nae gesat, daer die stuel staen daer die jonge gewylden sitten, want der Meyster die die stuel voert solde maken wolde, sy wolden syn werck boven aen begynnen.

Inden jaer xv^c ende vier des anderen daechs nae Ste-Gilis dach worden die ovenste gestoelten op onsen choer gesat.

Inden jaer xv^c ende vj den xx^sten dach in Mey worden die nederste gestoelten op onsen choer gesat.

Int jaer xv^c ende IX heeft onse generael Her Bernaert *Daelen* ons ingesat te lesen onser Liever Vrouwen getyden opten choer die wy begonnen des anderen daechs nae Onse L. Vrouwe Assumptio.

Inden jaer xv^c ende x, den xvij dach in hoeymaent

(1) De jaarlijksche gedenkdag der kerkwijding.

Digitized by Google

heeft men begonnen te singen, alle weken, die misse van *Requiem* voor onser alders zielen.

Inden jaer xv^{c} ende xj den xix dach in sprockel waert den ersten steyn gelacht vanden siechuys.

Int jaer xv^{c} ende xiij den xij dach in hoeymaent gingen die susteren in dat nuwe siechhuys wonen; ende die erste suster die daerin sterf was suster Heilweih *Gobbels*.

Int jaer xv^{c} ende xxiij des anderen daechs nae sinte Johan Baptista dach worden die roede steyn van *Ophoven* hyr gevoert totten nuywen spynhuys.

Inden jaer xv^{c} ende xxiij heeft men eerst begonnen te singen die misse van den H. Sacrament op Ste Alexius avont, ende die had ons berynt Aert *Proenen* in syn leven alle jaer xij golt gulden. Mer doe hy doet was doe was dat gedaen; so hebben wyse voert van mynne gehalden.

Inden jaer xv^{c} ende xxv heeft onse Eerw. pater Her Johan *Ploenis* ende ons Eerw. mater Hynricka *Weyten* dat spinhuys doen timmeren. Ende dat fundament waert gegraeven den xiij dach in meert, des morgens tussen vij ende ix uren. Ende in denselven daege tussen iij en iiij uren heeft die jonge Katryn *Pronen*, opt fundament gestanden ende lacht eynen Philipsgulden opten ersten steyn voer eynen Godspenninck; doe waes si alt . . . . jaer.

Item dat nuwe spynhuys heeft meester Karle geeynt dat metzen den vij dach in october des smorgens voor vij uren, ende naem van ons Eerw. mater oerlof te acht uren. Ende doe Karel ewech gingck doen bleef dat hoet vanden huyse voor ende achter te maken, ende dat volbracht meester *Vinck* ende *Coen* te samen inden jaer xv^{c} ende xxvj. Ende dat yseren cruys is gesat den lesten dach inden April op Sinte Carys dach, ende dat heeft onse broeder Her Lenaert ende broeder Jacob *Boechmecker* te samen gedaen.

Digitized by Google

Item dit nuwe huys is men begonnen te decken op St-Barnabasdach inden jaer xv^c ende xxvj. Het was geeynt den tweden dach nae St-Franciscusdach.

Inden jaer xv^c ende xxvij, des anderen daechs nae xiij dach gingen die susteren in dat nuwe hekelhuys woenen.

Doe men scref xxvij gingen wij erstwerf int nuwe spinhuys den xxij dach in Braemaent. Het was op eynen Saterdach. . . Ende int selve jaer gingen die zusters inden nuwen weefhuys.

Doe men screyff xxx quamen wij op onse cellen, den xij dach inden gersmaent. Het was op eynen maendag.

§ II. Van de paters van Ste Agnetenklooster.

Die eerste pater des cloesters is geweest Heer Johan van *Weert*, ende was eyn eerbaer alt pryster ende bracht alle syn guet mit hem, ende quam bi die susteren woenen ende waert hon professiebroeder; ende waes omtrent iiij jaer hon pater ende is gestorven m. iiij^c ende xxxviij.

Die tweede pater is geweest her Johan van *Geysbach* (1), eyn professebroeder des cloesters, ende heeft dit cloester geregeert xlvij jaer; ende sterf doe men scref m.iiij^c ende lxxxij, doe hy alt waes lxxxvi. Ende hy waes L jaer priester geweest.

Die derde pater is geweest Her Johan *Cillen*, ende was van *Stralen* ende professibroeder dis cloesters ende was omtrent ij jaer pater.

Die vierde pater is geweest Her Geraet van *Grevenroede*, eyn professibroeder van Ste-Gertruyde van *Tzertugen-Bosche;* ende quam bi hun te woenen doe si te *Susteren* woenden, ende was pater omtrent ix jaer.

De vijfde pater is geweest Her Cornelis *Offermans;* was

(1) Geboren in 1396 op de hoeve Geitsbach onder *Voerendael*. Hij was priester geworden in 1436. Zijne zuster Ida van Geitsbach was ook non te Maeseyck.

Digitized by Google

van *Oeteren*, eyn professibroeder deses Godhuys, ende quaem int cloester wonen int jaer M.iiij^{c} ende LXXVj, ende waert pater gecoren ende geconfirmeert op Sinte Bernardusdach, des morgens tussen viij ende IX uren, int jaer ons Heren M.iiij^{c} ende XCij; ende was pater XXj jaer, ende sterff int jaer XV^{c} ende XV.

Die sesde pater is geweest Her Mathys van den *Ertwech*, van Maeseyck; ende quaem int cloester int jaer M.IIij^{c} ende XCVj des maendachs nae onser Liever Vrouwe *Annuntiacio*. Ende int jaer M.IIij^{a} XCVij des anderen daechs nae St-Johan Baptista dede hij professi. Ende int jaer M.IIij^{c} XCVIij, den ij dach in braemaent dede hi syn eerste misse. Ende int jaer XV^{c} ende XIIj waert hi pater gekoeren ende geconfirmeert op Ste-Elisabeth dach, tussen iij ende iiij uren. Ende wie sloegen eynen dach af ende was acht jaer pater.

Die zevende pater is geweest Her Johan *Ploenis*, eyn professibroeder der regularissen bynnen *Venlo*. Ende hy quam hier woenende int jaer XV^{c} ende XIIj, den XV^{den} dach in November. Ende hy waert pater int jaer XV^{c} ende XXj, ende geconfirmeert op sinte Luciendach, tussen iij ende iiij uren. Ende wie sloegen eynen dach af tegenwoordig; hy was pater Xj jaer.

Die achde pater is Her Gisbrecht *Goejer*, eyn professibroeder wt eyn manscloester wt Nederlant, ende wiert ons tot eynen pater gesat int jaer XV^{c} ende XXXIj, ende quaem hyr bi ons te woenen op die octave Petri ende Pauli, ende sanck syne eerste misse hier op eynen donredach van den H. Sacrament, dat was des anderen daechs nae der vij gebroederen dach. Daernae int jaer van XV^{c} ende XXXIIj waert hi pater gecoeren, ende waert geconfirmeert des Xj daechs in September. Ende wie hadden eynen dach tegenwoerdich. Ende hy stelde syn professi

Digitized by Google

over, die hy in syn cloester gedaen hadde ende vernuywde die hir in ons cloester. Hij was uytten lant van *Holsten*, uit eyn cloester genant *Bardelholm*, ende was geboren van *Culenborch*. Ende hy waert in ons couvent ontfangen tot eynen professi broeder; ende hy waert gewont in synen arm te *Heerlen*, doe men scref XXXIIIj op eynen vridach, ende was Sinte Severynsdach. Hy was pater xiij jaer.

Daernae doe men scref XLV heeft ons pater, Her Gisbrecht *Goyers*, voor hem genomen weder in syn cloester te gaen, ende is weder ewech getoegen des XXIX dach in appril op eynen goensdach, nae der none. Doe heeft ons mater den susteren int gemeyn al gesacht: Wie onsen pater te Gode wil bevelen, dat hi in die kamer koeme. Doe syn alle die susteren in die kamer gegaen en hebben onsen pater te Gode bevolen. Der waren seer wenych di nyet mit menichgen tranen van en scheyde. Doen quaem ons Heeren Hemelvaert, soe heeft ons eenen crucebroeder gebicht, ende Her Reynart van *Guylich* gaf ons dat Sacrament in de vroegmisse ende Her Lenaert in die Hoegmisse. Doe is onse pater tot synen vrunden getoegen te *Coelenborch*. Daer heeft hy noet in eyn beyn gekregen; soe hebben syne vrunden verkregen dat hi in eyn cloester pater is geworden, geheyten *Oestrum* (1). Hi is daer gekoemen in den braemaent, op eynen sondach. Int sellef jaer doe ons pater ewech ginck sacht hi dat men huem laten solde dat sellef, dat hy heet van den cloester ende daer waer hi met te vreden. Doen gaf hoem dat cloester daer eynen bref van. Doen was hi daer mit te vreden. Doe men scref LVj, des anderen daechs na Franciscus dach, op eynen maendach is Gysbrecht *Gayers*, weder hir comen te none.

(1) Oistrum, een klooster onder de parochie Venraij van de orde van den H. Augustinus, voor vrouwen werd gesticht in 1452. Zie KNIPPENBERGH, *Hist.eccl. duc. Gelriæ* p. 126.

Digitized by Google

Int sellef jaer van XLV, opten x^m marteleren dach, op eynen maendach, ende was ommeganck in die stat, syn onze visenteres hir gekoemen. Item in den eersten soe is ons generael pater van *Venlo*, her Tilman van *Geysbach*, ende pater van den Boes Ste-Gertruyt, Her Aert *Daechgeraet*, ende pater van Remunt, Her Dominicus *Issers*, ende pater van den Bos, Her *Peter*, die hebben al te samen opten voerscreven dach hir gekoemen, want wie egheyn pater en hadden, om ons eynen pater te maeken. Ende want hir voel volcks was om die kirmes wil, soe moesten si wachten tot des anderen dachs. Doen syn si alle vier int spinhuys gekoemen ende hebben ons gesacht, dat wie kysen solden eynen pater. Doen sanck men misse van den H. Geest; het was op eynen dinsdach, en doe die misse oet was, gingen wie in dat koercken by alle die voerscreven paters. Soe was dat convent altemael daerop gehert ende koere onsen generael, pater van *Venlo*, Her *Tilman* ons professebroeder (1). Hi hadde LXXij stimmen. Doen hebben die van *Venlo*, hun seer daer tegen gelacht; soe dat si to Luydick syn getoegen ende hebben daer wel groete loegen voert gebracht. Doen en hebben wie daer niet me arbeitz om willen doen.

Soe hebben wy guede vrunden gehadt, die ons aengebracht hebben eynen pater uet Hollant, te *'s Gravesande*, te *Bethanie* geheytten; soe hebben wie ons beste gedaen mit boetscappen ende mit breeffven, dat hy eyns hyr walt koemen oem mit huem te spreken. Soe is hy hir gekoemen doe men scref XLV, den XXiiij dach in den geerstmaent op eynen dondredach; des avonts tussen VI ende VIJ uren is hy alre erstwerf hir op ons cloester gekoemen, ende sprack onze mater ende procuratrixs aen, ende ginck weder in

(1) Heer Tilman van Geisbach ook van Voerendael, was welligt een neef van den voorgemelden pater Jan van Geisbach.

Digitized by Google

die stat slaepen. Des morgens nae acht uren quam hi weder in die kaemer bi ons mater ende raetsusteren; ende nae IX uren ginck hi int spinhuys bi dat konvent. Ende hy bleef alle den vridach hir, mer saeterdaechs toech hi seer vroech ewech.

Daernae doe men scref XLVj ontboet der Eerw. pater Her Antonius *Peters*, van *Auwenhoven*, dat men huem haelen solde; hy was te *Eindoven*. Soe voer onze knecht op onsser lieffer Vrouwe Vicitacie dach mitten waegen. Des anderen daechs op eynen saterdach quaem der werdige pater des aevents, tussen vj ende vij uren. Ende doen hi te *Eindoven* was al te wiel, quaem hum eyn broeder uet syn cloester nae, ende sacht hi moest in syn cloester koemen. Der broeder quaem mit hum hir; hy heyt Her Augustinus. Soe toech der werdighe pater mitten broeder des maendaechs vroeg weder ewech tot synen cloester. Mer hy geloefde ons weder hir te syn voer Ste-Jacob. Daerentussen soe hebben syn broeders in syn cloester aen den biscop vercregen, dat hi betwongen is daer te blijven tot kerssmis. Daernae scref hij ons eynen bref als niet hyr te koemen. Anders en dachten wy niet. Mer soe is van daer getoegen Peters opten ersten dach van Meert; het was doe nae *invocavit* ende men scref doe dat jaer M vyfhondert ende XLVij. Soe is ons erwerdige pater hir gecoemen om hir te blyven in dat selfde jaer des goensdaechs voer onser liever vroewen boetscap. Ende waes den XXIIj dach van Meert, des avonts tussen vj uren, mit Her Augustinus, die hir mit hum bleef tot nae paesschen. Ende ons pater heeft syn eerste mis gedaen int ziekenhuys, opten maendach nae palmen. Dat was den IIIj dach in Appril.

§ III. Van de Maters van Ste Agnetenklooster.

Die erste *Mater* der cloesters is gewest Suster Ida

Digitized by Google

Hoefstegel, ende was eyn suster wten cloester van *Venlo*, ende quam hir te stichten.

Die ander mater hiet suster Oda *Chraes*, ende was van *Alden-Eyck*.

Die derde mater hiet suster Elisabeth *Vander Eel*, ende was van *Bredae;* ende was eerst procuratrix viiij jaer ende doen waert si mater en regerde dit cloester xxx jaer, ende was mater ende procuratrix samen. Ende sy hadde dat gelt ende alle denck alleyn onder handen, ende hadde groet gelt ende guet vergadert, daervan dat men dit nuwe cloester begost te tymmeren, doen dat alde cloester al verbrandt was. Mer die camer daer schoenen, soelen tryppen ende des gelyxs op was, dat die susteren behoefden, dat verwaerde eyn suster, die in die coecken woende, geheytten suster Ida van *Geysbach*, ende was des paters suster. Item dese plaets daer dit nuwe cloester op getymmert is, waert al gegolden mitten gelde dat si achter liet. Item dat alde spinhuys, den refter, die koecken, dat bruyhuys, die gastcaemer is al getymmert van den gelde dat si achter liet. Item die c gulden erflick, alle jaer te heffen, die tot *Ruremunde* belacht zyn, heeft sy dec belacht. Sy sterf tot *Susteren* ende is hir totten cruysbruederen begraven doen men scref M iiij^c LXXXIJ. Den kersdach heeft si den convent gegeven, ende den laedach heeft si oec den convent gegeven.

Die vierde mater is gewest Suster Margriet *Cuypers*, ende was van *Maestricht*, ende waert tot *Susteren* mater gecoesen, ende is mater geweest x jaer, ende is gestorven M. iiij^c xcij.

Die vyfde mater is geweest suster Eva *Vlemincs*, van Maestricht, ende waert mater gecoeren int jaer M.iiij^c xcij ende geconfirmert op die octave Petri ende Pauli. Ende si is gestorven doen men scref xiiij. Si is mater geweest xxij

Digitized by Google

jaer. Den anderen laedach heeft sij den convent gegeven.

Die sesde mater is geweest Suster Heynricka *Weyten*, van *Eyndoven*. Sy waert mater gekoeren intjaer xv^c^xiiij, ende geconfirmeert op sinte Alexius dach. Tegenwoerdich sloeten wy eynen dach af, ende sy gaef ons den dinsdach in die gueweeck, dat wie die altoes hebben solden tot ons.

Daernae int jaer doen men scref xliij, des anderen daechs nae sinte Servaes dach, ende was op eynen goensdach, quaemen die visiteres om te visenteren nae der noenen; mer sy en vonden onsen pater niet heem, soo dat sy wachden tot des anderen daechs des smorgens. Doe ons pater niet en quaem satten sy die visitatie in, ende gingen sitten in dat koerken: der pater *van den Bos* Sinte Gertruyt, Her Aert *Daechgeraet*, hij waes der overste in des generaels staet, ende Her Tilman van *Geysbach*, pater te *Venlo*, het en waes doen noch egheyn generael, ende Her *Peter*, pater tot *Wiemelberch* te *Boes* (1). Doen die visitacie allet wt waes hebben sie onse Eerw. Mater Heynricka afgeset, niet om eyniger faelre wil; mer omdat si te alt was ende niet mer regeren en koest; want si was alt lxxxij jaer. Sy heeft ons eerlick ende doechdelick geregeert xxx jaer.

Doen gingen wij eyn ander mater kyssen int koerken bi die drie Heeren vors. Mer onse pater en wolde daer niet bi syn. Dit was des vrydachs nae St. Servaes, nae der noene. Nae twee uren doen quaemen sy nae der vesperen, op dat spynhuys ende sachten dat convent dat suster Katryn *Pronen* die meyste stymmen heye. Ende sy was sieck ende hadde die calt (2); soe dat die supprierse hoer moest haelen int sieckhuys, waent sy had xl stymmen. Doen men haer gesacht had dat si gekoeren was, soe bleyf dat

(1) Het klooster Bethanie op den Windmolenberg te 's Bosch, der orde van den H. Augustinus.

(2) De koude koorts.

Digitized by Google

stoen tot des anderen daechs ende was saterdach. Des smorgens tusschen vij ende viij uren den xvij daech in Mey heeft si weder int spynhuys gekoemen ende is doen geconfirmeert. Doen solde dat convent mitten Heeren haer geleyt hebben opten choer in hoeren stoel, soe men onse Mater Heynricke gedaen heeft, mer want sy sieck was, soe blef si daer sitten; ende die paters stonden op ende laesen mitten convent *Te Deum laudamus* en *Ecce quam bonum* etc. Ende doe dat wt was, quaemen alle die susteren, nae ordinancie eyn yllic alleyn totter Mater ende geloefde gehoersaemheyt. Ende wy sloegen int gemeen eynen dach af; doen hyelt sy hoer eerste Capittel des vriedaechs voer Pynxten. Het was den xxx dach van Mey, ende doen gaf sy ons dat wy altoes den pynxtavont solden hebben tot ons, gelick die paesch avont. Daernae doen men scref LVj is onse weerdige lieve Mater gestorven suster Katryn *Pronen*, opten lesten dach van Appril.

Daernae int sellef jaer van LVj hebben wij ons ker uyt gesant naer onsen prior, om eyne ander Mater te maken. Het was des anderen daechs na Sacramentsdach op St. Bonefacius dach, doen quaem der prior des anderen daechs hir mitten pater van *Ruremunde*. Het was saterdach des avonts tussen v ende vj uren. Des anderen daechs op eynen sondach nae vij uren is ons prior mitten pater van *Ruremunt* ende onse pater int Spinhuys gekoemen ende hebben ons gesacht, alsdat wy eyn Mater sullen kysen. Ende der prior die sacht ons wat guets, ende dat eyn ygelyk syn consciencie verwaeren solde, ende dat men die misse singen solde van den H. Geest.

Ende daermit syn sy ewech gegaen.

Nae der noene, omtrent twe uren, syn sy weder int Spinhuys gekoemen, ende hebben den convent gesacht, dat si int koercken sullen gaen sitten, ende hebbent hun

Digitized by Google

seer hoech gesacht dat eyn ygelyck syn consciencie verwaeren solde in den kysen. Doen syn sy van stonden aen int koercken gaen sitten der prior ende der pater Remunt Lamboe, ende ons pater ende supprioresse. Soe heeft dat convent gaen kysen die alsten voer, nae den vesperen. Doen sy den koer al gehoert hadden syn sy weder int Spinhuys gekoemen ende hebben ons gesacht, alsdat Suster Mechtelt van *Beeck*, mater syn solde. Ende doen hebben sy hoer geroepen ende hebben gesacht : Sy heet wael LV stymmen. Doen syn sy weder ewech gegaen tot des anderen daechs. Doen waest maendach; het was Primi et Felicis avont doen quamen die vors. Heeren weder int Spinhuys ende vraechtden of sy by honnen koer bleven. Dat was den smorgens omtrent viij uren; doen die susteren allen jae sachten, doen hebben si doe vroegher die misse doen luyden, ende syn nae der Missen weder int Spinhuys gekoemen, ende weder gevraecht of wij bij den koer bleven. Doen sachten sy allen jae. Doen is dat convent nae ordonnancie te choer gegaen, die jonxsten voer. Ende nae dat convent quaemen die drie Paters.

Ende die mater ginck op hoer ordenantie; doen quaem die suppriersse ende leyde hoer midden in den choer; daer was eyn banck gezat, daer eyn saerst op gelacht was ende twee kussen. Daer knyelde die mater op. Doe quaemen die drie vors. paters neven haer staen ende belaesen haer ende confirmeerden haer. Doen sacht der prior dat men aenheffen solde *Te Deum Laudamus* etc. Doen heeft Suster Mari Philips opgestaen ende sonck. Ende doen leide de prior ende der pater van *Remunt* onse mater Mechtelt *van Beeck* in den materstoel. Ende doen bleven die drie paters stoen in den witten stoel ende songen allet mitten convent. Doet wt was heeft dat convent weder afgegaen, die jonxste voer. Die grauwen waren oech tegenwordich

Digitized by Google

opten choer. Doen syn die drie paters mit ons int spinhuys gegaen, ende die supprierse ende suster Helena van *Schaern* hebben die mater geleyt aen hoeren stoel, daer sy is op gaen sitten. Doen heeft alle dat convent nae ordinacie eyn ellic alleyn totter mater gegaen, ende geloefde hoer gehoersamheyt. Ende wy sloegen int gemeyn eyn ellick eynen dach af tegenwordich. Ende si hylt hoer erste Capittel op Ste Joannes en Pauli dach, op eynen vrydach.

Toen men scref XLj is suster Elysabeth van *Dalen*, procuratrix geworden, den achden dach in oestmaent, op eynen maendach des avents omtrent vj uren.

§ IV. Van de professiebroeders van Ste Agneten klooster.

Dit syn die professibroeders deses cloesters:

Die erste is gewest broeder Her Jorys van *Erckelant.*

Die twede is gewest Her *Heynrick*, eyn professybroeder deses cloesters. Ende hy gynck synre professi wir wt ende ginck op eyne kirck sitten.

Die derde Her Gregorius van der *Spreeter*, eyn professibroeder des cloesters; ende hy wart gesat totten *Bosse*, mit die vj susteren dat cloester te stichtten, ende hi is daer gestorven.

Broeder Jacob van *Voerendael*, eyn convers gestorven int jaer xv^{c} ende xxviij.

Broeder Mathys van der *Schuren*, donaet gestorven int jaer xv^{c} ende eyn.

Her Dirck van *Elmpt*, van *Ruremunde* eyn professibroeder des cloesters, ende quam hir woenen int jaer xv^{c} ende iiij des vij daechs in appril. Int selve jaer op sint Praxedisdach wart hi gecleyt, ende int selve jaer op synte Gillis dach proffest; ende int jaer xv^{c} ende v den xxx dach in Meert dede hi syn eerste misse, ende is gestorven int jaer xv^{c} ende XL des anderen dachs nae Lau-

Digitized by Google

rentius te *Tiel* in Sinte Ceciliën cloester, hy hun pater synde.

Int jaer xv^c ende xv op Sinte Johan Baptist dach worden gecleyt, broeder Tilman van *Geysbach* of van *Voerendael*, ende broeder, Her Lenaert van *Wessem*. Ende Her Tilman dede professi int jaer xv^c ende xvj, den xxvij dach in januario, ende int selfde jaer dede hi syn erste misse den xx dach in April.

Item int jaer XV^c ende xxvij is gestorven onse *generael* Her Lenaert *Daelen*, pater tot *Venlo*, den xi dach in Meert; doe is ons professiebroeder Her Tilman daer tot eynen pater gecosen. Ende int jaer xv^c ende xxxiij heeft hy syn professi, die hi hir gedaen had, daer gestelt ende weder vernuwt ende is daer tot eynen professibroeder ontfangen. Mer ons convent en heftes hum niet belieft.

Int joer doen men scref xliij, den xviij dach in oest op eynen maendach is overleden ons eerw. *generael*, pater van *Helmunt*, geheyten Her Peter van *Mechelen* ons gemynde prior ende hy is gestorven tot *Roesmaele* op Ste-Annenborch. Doe daernae syn alle die paters hir gecoemen, int sellef jaer van xlviij, van onsen capittel om eynen generael te maeken. Si quaemen hir op eynen saterdach. Het was den xxx dach in den oest, ende des anderen daechs op eynen sondach soe sonck men misse van den H. Geest. Ende doe die misse uet was gingen die paters ende broeders in den Heeren koer, ende hebben eynen *generael* gekoezen. Het viel al te mael op den werdigen pater van Venlo, Her Tilman van *Geysbach*. Des anderen daechs, ende het was St-Gilis dach, op eynen maendach des smorgens tussen vij ende viij uren waert hy geconfirmeert.

Her Lenaert van *Wessem*, eyn professibroeder deses cloesters. Hi quaem bi ons woenen int jaer xv^c ende xv.

Digitized by Google

Hi waert gecleyt met Her Tilman als voers: staet ende hi dede professi int jaer xv^c^xvj. Ende int jaer xv^c^ ende xvij den x dach inden Mey op Gordianus en Epimachus dach dede hi syn erste misse, in alle manieren ende ordinancie gelick dat Her Tilman dede.

Broeder, Her Reynaert van *Guelick* eyn profesbroeder wten regulier cloester van *Aken*, en had xxj jaer in dat cloester gewoent ende v jaer procurator daer geweest, ende is der vier gesusteren Bormans susters soen. Ende hy quam bi ons te woenen int jaer xv^c^ ende xxxvij des anderen daechs nae sinte Margreten dach op eynen saterdach. Item int jaer xv^c^ ende xxxviij op sint Alexius dach, op eynen goensdach, is dese selve broeder, her Reynaert van den visiterders ende van onsen oversten ende van den convent ontfangen ende aengenomen tot eynen profesbroeder. Mer doen men scref XLVI waert hi weder in syn cloester gehaelt. Den x dach in den geerstmaent, op eynen vriedach toech hi van hir ende waert prior gemaeckt in syns selfs cloester tzo *Aechgen*.

Her Henrick van *Meeuwen* een werlick priester, ende begaf sich in ons cloester tot eynen professibroeder te syn, in werlicke habyt blyvende. Ende hy sterf int eerste jaer dat hi bi ons quam int jaer xv^c^ ende xxxv. Des anderen daechs nae sinte Simon ende Juda dach sterf hi ser haestelic. Hi ginck op sinte Simon ende Juda dach wt om syns selfs saecken naer Luydich. Des avonts bleef hy te *Olmen* (1); des smorgens ginck hi wt ende viel tussen wege neder, ende starf tussen viij ende IX uren. Ons cloester dede syn lichaam haelen in eynen wagen, ende Her Lenart ende broeder Jacob gingen mit. Des nachts tussen x ende xj uren quamen si in gevaeren. Des smorgens nae

(1) Onder Rothem.

Digitized by Google

die hoegmisse waert hi begraven, ende lickt hir in onse kirck begraven.

Int jaer xv^c ende xi dede broeder Jacop *Boechmeker* professi op sinte Katrynendach, donaet hir in dit convent.

§ V. Van eenige bijzondere gebeurtenissen.

Int jaer ons Heren m.iiii^c ende lxxxij waert ons genedige Here van Luydich, Her Loedewich Borbon jamerlick gedoet, des anderen daechs nae St-Johannes Baptiste onthoefdinge, op eynen vridach.

Int jaer ons Heren m.iiij^c ende lxxvij, op des H. Cruce vindinge doch des morgens ten iij uren was die stat van *Eyck* jamerlick verraden, ende die Arenborchen quaemen daerin.

Int jaer ons Heren m.iiij ende lxxxix op den xix dach van December, op eynen saterdach ende was in den quatertemper voer Kersmisse waert die stat van *Eyck* belegert van onsen genedigen Here van Luydich, Her Johan van *Hoern*, ende die Bloemerspoert waert entwee geschoeten des anderen daechs nae xiij dach. Die edel greve van *Moers*, die naem den stryt op ende maecde die soen. Hi was oem van myn Heer van Hoern, Here van Luydich. Ende op Anthoniusdach toech myns Heren volck op van der stat, daer Gode groetelick van geloeft waert.

Doen men scref j is van Gots genaden te *Gent* geboeren den xiiij dach february Karolus ertshertoge van Oestenryck, hertoghe van Borgondie etc.

Int jaer xv^c ende v is gestorven ons genedige Here van Luydich, Here Johan van *Hoerne*, opten xviij daech in December.

In den jaer xv^c ende vj des xiij dach junius, quaem ons genedige Here van Luydich, Her Everardus van *Arenborch*, mit Heren ende vrowen, als die vrouwe van *Hoern*

Digitized by Google

ende die vrouwe van *Arenborch*, mit voel jonckeren ende jofferen (tot *Eyck*). Ende si quaemen eerst in ons cloester ende si hoerden die complet singen op onsen choer, ende doen gingen si mitten convent hirdoer van den choer totten susteren.

Int jaer xv^c ende x quam onns genedige Heer van Luydich, Her Everardus van *Arenborch* in ons cloester. Ende Hi las selver misse in onse kirck opten hoegen elter, op onser liever Vrouwen dach assumptie.

Int jaer xv^c ende xv den xix^den dach in braemant was myn Here van Luydich anderwerf in ons cloester, ende hoerde die vespers singen op onsen choer. Ende des avonts aet hi op onsen reveter bi dat convent.

Doe men scref xxix den xxiij dach in Mey is myn broeder Willem hir geweest mitter vrouwe van *Ryckstel* (1), synre huysvrouwe moder ende syn huysvrowe, ende hoer suster ende hoer broeder, mit hoere Kynderen. Deren drie was eyn soen die heyt Jan, ende twee dochters, die eyn heyt Anna die ander Katryn.

Doen men scref xxix was hir eyn sieckheyt. Si quaem te sinte Michielsmis, die den *engelsen sweit* hyt, daer menych menssche van sterf. Mer den almechtigen God moet geloeft syn; daer en sterf nemant in ons cloester, want God hat ons eynen grauwen monick hir gesant, die ons allen halp. Ende ons erwerdighe pater Her Johan *Ploenis*, ende ons erwerdighe mater Heynricke *Weyten* ende die procuratrix Suster Katryn van *Eynatten* syn ons overvloedich doechdelick gewest. Nemant en was mit eynichgen werck belast. Si hebben der Heeren rol uytgehaeven, ende in der Heeren huys laegen die susteren. Ende die Heeren waeren in die gastcaemer.

---

(1) De Heerlijkheid Rixstel behoorde destijds aan de familie Oudart van Dongelberg.

Digitized by Google

Int jaer xv^c ende xxxviij is gestorven ons genedige Heer van Luydich, Her Everardus van *Arenborch* den xvj dach in Sprockel, op eynen saterdaech.

Int jaer xv^c ende xxxiij is der edele wael geboeren Here Cornelis van *vij berghen*, heer van Luydich geworden; ende es in dat selve jaer hier gecoemen in die stat van *Maeseyck*, niet om gehoelt te werden mer in gaster wys. Doe quaem hi ouch op ons cloester, ende was bi ons op Philippus ende Jacobus avent.

Daernae int selve jaer van xxxviij, opten xvij dach in den donckelmaent, op eynen sondag tusschen twe en drie uren quaem ons Erwerdige edel waelgeboren Heer Her Cornelis van *vij berchen* in die stat *Maeseyck* om gehult te werden ende quam inrijden tussen den Heer van *Bueren* ende den heer van *Hoern*. Ende des maendaechs tussen vij ende viij uren is hij aen die Bloemerspoert aengegangen die muyren te besyen. Ende doen is hy van der muere in onse kerck gekoemen. Ende als hy den choer intrat soe hyeffen die susteren aen dat responsorium *Summe Trinitatis* ende doe daarnae doemen onsen Lieven Heer op heeft gehaven heeft men gesongen *Ave verum etc.* ende doen die misse wt was soe hyef men aen den *Te Deum*. Ende doen quam hy int spynhuys mitten twee Heren voer genoemt ende die vrouwe van *Bueren*, mit voel jonckeren ende knechten. Ende onse Here van Luydick schenckde ons xxx kannen wyns, ende gynck van onsen cloester opten merckt synen eydt doen. Ende denselven daech reyt hy weder te *Stockoem*, op dat slot.

Inden jaer v^c ende xxxviij doen waes der edel woelgeb. Heer van Luydick mit iiij of v adelheeren op den Kersavont op ons cloester gekoemen tusschen ij ende iij uren, ende heeft die vesperen gehoert, ende doen ginc hi in den sael ende te vij uren was hi in syn bed. Ende hy heeft

Digitized by Google

geslaepen in ons paters cel op syn selves bed ende syn kemerlinck lach op dat solreken, daer wi biechten. Ende op den kersnacht doen is ons weerdige Heer opgestanden te xj uren ende quaem in die kirck ten eyn ure ende bleef daerin tot alle die dienst wt was. Ende hy heeft geseten in die gestoelte ende dat waes behangen mit eyne fluweelen cleyt, ende eyn schoen cleyt van banckwerck was gespret opten lesseneer ende daerop twe fluweele cussen. Ende in de prime is hy weder in die kerck gecoemen, ende bleef daer tot dat die II^de^ mis wt was. Ende hy quaem weder in die kerck tegen die hoegmisse mit onsen pater, ende sat seer devotelick in die gestoelten. Ende doen men *Agnus Dei* heeft gesongen doen is daer eyn van synen dyeners comen ende heeft eyn fluwelen cussen genomen ende heeft dat gelacht voer den hogen altaer. Ende doen is ons edel waelgeb. Heer gekoemen alleyn totten altaer ende heeft op dat cussen op syn kneyen gaen sitten ende daer onsen lieven Heer int H. Sacrament seer devotelick ende oetmoedelick ontfangen van onsen erwerdigen pater. Ende hy bleef voert den heelen dach op ons cloester in groeter stillicheyt.

Des anderen daechs, dat was St-Stevensdach, doen is hi smorgens voer die hoegemisse alle ons cloester omgegoen mit onsen pater, mer en heeft geene susteren aengesproecken. Dan nae der noenen te drie uren quam hi bi dat convent ende sprack ons mennich doechdelick woert toe, ende schencktde ons den wijn, mallick eyn pint ende toech noch voer den aevont ewech. Item wy hebben geyne coste mit huem gehad, want hi heeft allet wael betaelt.

Doen men scref XL soe quam ons leste koeren in op sinte Peter ende Paulus avont, ende alle dat velt was by ons gedaen dan alleen haver ende boecksweyt ende in mansgedencken en was noet soe heet ende droegen soe-

Digitized by Google

mer gesien noch gehoert, ende wie wolde die sloep al int spynhuys.

Item daernae anno M.V^c ende XLI op den lesten dach van September, op eynen vridach, doe is ons Erw. Heer van Luydick, hertoch van Bulyun, greyf van Loen, Heer van vij bergen gekoemen op ons cloester tussen IX ende X uren des smoergens met syne twe nichten, als die vrouwe van *Hoern* ende die vrouwe van *Eygmont*. Ende ons Erw. Heer heeft die noen in den sael geten. Ende doen ons Eerw. Heer geten had, doen is hy met onsen pater alleyn mit twe of drie knechten op die muyr gegaen, ende syn terstont int spinhuys gecoemen. Daer hebben geseten die twee voorgenoemde vrouwen. Ende ons Eerw. Heer heeft onse Eerw. mater ter hant genoemen, ende heeft met hoen doer thuys gegaen, ende daer heeft hij oech gesacht, dat hi ons calck ende steyn geven sal. Ende hij heeft den drossert ende den rentmeyster bevolen, dat syt voert solden dryven ende oet betaelen, dat die muyr gemaeckt solde werden. Ende hy solde mit hun dan gewerden. Ende doen hy wt ten speynhuys is gegaen is hy een weynig in den sael gegaen; ende terstont is hi opten wagen geseten ende is getogen naer *Wert*. Ende die steyn syn gecoemen op St-Michiels dach, noc der misse; ende sy syn opgevoert opten V dach daernae. Ende opten XIIIJ dach in October is den iersten steyn gelacht op eynen vridaeg, tussen VI ende vij uren.

Daernae begonden sy weder aen die muyr te maken int jaer XLij opten eersten dach van Meert.

Ende in dat sellefde jaer XLij quaem myn Heer van Luydick, Her Cornelis van *vij bergen* bi ons van *Stockheym* op St-Servaes avent, des smorgens tussen V ende vj uren, op eynen vridach, ende ginck alle die muyren om ende sprack die werckluet aen die onse muyr maeckt-

Digitized by Google

den, ende quaem doen by ons int spinhuys, ende onse Eerw. moder schenckde huem eyn stuck doecxs, ende dat convent viel op de knyen ende danckde huem, dat hy ons die muyr soe getruwelick had doen maken (1). Doen sprack hy ons menich doechdelyck woert toe, ende hy sacht hy solde ons beschermer syn, ende ginck van stonden aen weder ewech in onser heeren huys. Daer was hy een weynich en toech weder te *Stockheym.* Ende op dit pas begerde ons genedich Heer ruyters te leggen in die stat. Doen myn Heer ewech was, doen had sich die stat alsoe beraeden, dat si om den lesten man te verleesen geen ruyters in en wolden nemen. Mer toch die ruyters quamen voer die poert, mer die stat keerdense soe, dat si al op die dorppen bleven. Ende onse drossert van *Stockheym* was bi dat volck, ende den hadden si oech gekeert. Doen quam Suster Anna *Merbis* swaeger, Jan hyr ende Dirck *Lensen* ende naemen ons peert, ende toegen daermit tot Mynheer vander stat wegen, als dat sy mynen genedigen Heer seggen solden, dat die stat niets doen en wolde. Doen heeft sich Mynheer seer getoernt op die stad; datwelck die stat oeck niet geerne gehat en heeft, dat Mynheer op hoen gestoert was, ende hebbent noch int lesten geconsenteert. Oech soe mochten sy wel gehoert hebben, dat si dat nyet en hebben dorren laeten; soe dat die ruters in quaemen des anderen daegs nae Sacramentsdach. Eyn joncker die *Swartsenborch* heit, quam op ons closster mit synen soenen ende noch anderen; soe dat wy XIX peerden hadden. Mer wy en hyelden niet dan xj peert.

Doen quaem myn genedich Heer hir op ons cloester op St-Barnabas dach, op eynen sondach, des smorgeus

(1) De prinsbisschop Cornelis van Berghe gaf den 19 Mei 1543 een octrooi ter verbetering der stads muren en tot uitbreiding der wallen op 40 voeten.

Digitized by Google

te vier uren, ende was hir tot twee uren, ende toech toen weder ewech. Daernae altewyl dat die ruters hir binnen laegen syn sy gegaen, den xxvj dach in braemaent, op St-Johannes en Pauli dach, op onse plaets, ende hebben ons boum afgehoewen. Ende sellef die syn blyven staen hebben si al wit gescelt; mer toch si syn noch niet al af. Die Heer van *Vryens* (1) heeft die porten sellef op geslagen; ende daernae hebben sy al die eert afgesteeken ende hebben die aen die statmuyr gevoert, ende syn doen weder op die plaets gegaen en hebben alle die boemen afgehouwen, soe dat wy daer nyet eynen boem gehalden hebben.

Int sellefde jaer opter seven gebroeders aevont, op eynen sondach, doen quaem eyn boet van den canoniken van St-Lambrecht ende hebben ons geschat op twe hondert brabantse gulden ende xxv. Ons genedige Heer van Luydick was hir gewest te bevoeren op eynen maendach, ende was des anderen daechs, nae Onser liever Vrouwendach visitacio. Des smorgens te vj uren quam syn koeck hir ende mynheer oet die noen hir, ende toech doen weder ewech. Mer hy hadde ons niet eyn woert gesacht van eyniger schettinge.

Daernae int sellefde jaer op St-Peter ad vincula avont, des smorgens doen wy ons oerdensmetten laesen, quaem myn edele Heer van Luydick, op eynen maendag, ende was hier op ons cloester, ende sleep in ons paterscel op syn bet; ende op St-Petersdach nae die noen, te twe uren, toech hy weder van hir, ende gaf ons alsoveel hoey, als voer xij hoernsgulden.

Daernae int sellefde jaer op Laurentius avont syn onse ruyters opgetoegen met groeter haest, *Swartsenborch* met alle den anderen die hir waren. *Swartsenborch* gaf voer

(1) Von Frentz.

Digitized by Google

synen cost ons LIj brab. gulden, sonder sijnen wijn, dien betaalde hy bisonder. Mer hy hadde hir wal xi peert staen, ende di waeren bi ons geweest twee maent.

Daernae int selfde jaer op St-Matheus dach des avonds tussen vier ende vyf uren quaem myn genedige Heer van Luydick hir op ons cloester, ende sleep in ons paters cel; ende hadde by hum myn broeder *Dryessens* soen, voer eynen geck. Ende hy toech des smorgens weder ewech tussen seven ende acht uren.

Item int selfde jaer van XLij waeren die Guliger gewest in Brabant, ende hadden daer voel quaets gedaen overal. Soe dat die Brabenders te raet woerden ende toegen oech in Gulichgerlant, ende hebben dat lant gewonnen, soe dat sy binnen xiiij daegen verloeren, die stat van *Dueren* ende is gebrantscet voer LXXj duysent carolusgulden ende die stat van *Guylick*, die staet noch in genade ende ongenade des Heeren. Dan men heeft daer vonden voel groter stucken gescuts mit dry hondert tonnen cruyts. Dit stat *Berchem* is verbrant, *Kastert* mytten huyse is verbrant, dat huys van *Hambach* verbrant, *Nieteken* dat huys is verbrant met noch voeler edeler luyden huysen ende dorppen, die men niet allen gescryven en kan. Die stat van des *Grevenbroeck* is gebrantschat ende in des Keysers macht ende handen gegeven, *Munster-Yfel* is gebrantscet met allen omliggenden heerlicheyden ende dorppen ende ouch in Keyzers handen gegeven.

Item die van des *Hertogen-raede* ende van *Wassenborch* hebben die keyserlicke mayesteyt geswoeren als eynen grontheer ende opten eet van den Hertoch van *Cleve* vertegen. Item die vaste ende sterckste stadt van den lande van Gulick, genaemd *Hynsberch*, heeft haer opten xvi dach october, op eynen maendach opgegeven; die edelen mytten crysluyden behalven lyf ende guet, die borger van-

Digitized by Google

der stat behalven lyf ende guet eyn genedich opnemen mytten Heren te maken der jouffrouwen die buten der stat woenen. Hunne goeden syn hun vry gelaten, alle ingevloechde goeden woerden in des Heren wil gegeven, ende alle gescut, munition dat den Hertoch van Guleck toebehoorde, sal die keyserlycke majesteyt hebben. Item die andere steden als *Gangelt*, *Lunnich*, *Randenroede*, *Geylekerken*, *Aldenhoven* etc. mit hoeren toebehoer is gebrantscat ende in die keyserlyke macht ende handen gegeven. Ende nuw hir bevoeren toegen die Brabenders hir over die *Maess*, dat wy se al saegen opten xij dach van ruyselmaent, des smorgens vroech nae vj uren tot *Susteren* waert. Ende die van *Susteren* gaefven hun op den selven daech dat sy daer quaemen. Ende te vij uren gyngen onse broeders Her Lenaert ende Her Reynaert op die *Maes* om te besien dat volck. Ende Her Lenaert solde die Sacramentsmisse singen. Ende want hun der tyt ontgaen was, soe meynden sy seen te gaen dat sy noch te tyt koemen solden. Mer doen sy aen die port quaemen was die port gesloeten, om der ruyters wil. Doen waeren sy ser verveert, mer toch Got halp hun noch dat sy in quaemen. Ende dat convent sat opten choer ende laesen hun getyeden, soe dat sy noch niet en hadden dorven wachten; ende doen quaem Her Lenaert ende ginck noch die misse lesen te gueder tyt.

Daernae syn die Brabenders getoegen voer *Zittert* opten xviij dach in October doen men scref xlij op eynen goensdag, ende die stat van *Sittert* heeft sich opgegeven. Des sondaechs op St-Severinus avont doen syn sy daer binnen gekoemen ende hebben daer blyven liggen, soe lange, dat si die stat altemael slecht hebben gemaeckt ende hebben daer eyn dorp van gemaekt. Ende doen syn sy weder ewech getoechen op allerheylichen avont, al tot *Tryckt*.

Digitized by Google

Hon voernemen was dat sy desen winter allen oiloch solden laeten stil staen. Ende sy gaeven den ruters allet oerlof tot lichtmis toe. Mer die Gelressen en hebben niet stil geseten, mer sy hebben overal voel quats gedaen, ende si hebben die steden voel wedergecregen die sy verloeren hadden, als *Gulick* ende *Zittert* ende derin noch meer. Ende doen die Gelres in *Zittert* weder waren, hebben sy die stat weder sterker gemaeckt dan te voeren. Ende doen syn die Brabenders weder gekoemen bi *Sittert*, doen men scref XLiij, den xxiij dach in Meert ende het was paesavont. Des toegen die van *Sittert* wt totten Brabenders; daer sloegen si sich tegen eyn, soe dat daer mennich edel man aen beyden syden doet bleef. Ende die Brabenders waeren seer verslaegen; ende al ewech wtten lande syn sy getoegen ende hebben die Gelressen allet laten gewerden. Doen hebben die Gelressen oeveral getoegen ende hebben seer voel quaets gedaen. Doen hebben die Gelressen belacht die stat van *Hynsberch* den achden dach van Mey. Ende hebben daer vij weken voer gelegen, ende hebben voel geschoten ende oech mit vuer, soe dat si die stat seer verdorven hebben. Mer ten lesten moesten si van dan trecken ende koenstent nyet gewinnen.

Ende doen toegen si int lant van *Limborch*, ende hebben dat land also verdorfven dat niet te seggen en is. Daerna int selfde jaer syn die Gelressen ouch in Brabant getoegen, ende hebben daer verdervelicken schaet gedaen te *Eyndoven*, ende daer alle om allet verdorven. Doen heeft der Heer van *Helmont* in groeten anxst geweest ende hadde niet anders gedacht, dan dat sy oech tot hoen koemen solden. Daerom soe gingen die van *Helmont* ende verborden ons cloester, dat in die *Haech* lickt (1).

Daernae int sellefde jaer van XLiij is der edele waelgeb.

(1) Een vrouwenklooster bij Helmond.

Digitized by Google

Keyser Karolus gekoemen int lant van Gulich ende Gelre, inden oestmaent, ende heeft al gewonnen. *Montjouwe* ende *Döeren* hebben sich niet op willen geven, soe dat daer voel syn gedoet. Doen sy daerin quaemen, doen is den van *Sittert* die boetschap gekoemen, als dat der roemsche keyser voer *Sittert* solt koemen; soe hebben sy hon van stonden aen in des keysers handen gegeven. Mer op St-Jan Baptist onthoefdinge syn die van *Sittert* al gaen loepen soe datter koem eynigen mans in en bleven. Doch der keyser heeftse tot genaede genoemen soe dat sy alweder te *Sittert* syn gegaen.

Opten selfden dach van Johan Baptist onthoefding, int selfde jaer, heeft der Keyser in dat hoeft gehad *Remunt* te beleggen. Mer die stat van *Remunt* heeft sich gehelick gegeven in des Keysers handen. Op Ste-Gilisdaech, op eynen saterdach is der Keyser in *Remunt* gekoemen ende heeft alle die mueren om gegaen. Ende doen heeft hum die stat den eyt gedaen. Ende is doegdelick ende vrunteleik van hunne gescheyden, ende is tot *Venloe* getoegen des anderen daechs nae St-Gilis, op eynen sondach. Mer die stat en heeft sich niet op willen gheven. Toch sy hebben sich noch in den handen des Keysers gegeven.

Doen men scref XLVj heeft dat convent wytte spys geten op onser Vrouwen Hemelvaert aevont, boeter, eyer, kees. Want daer en was om gelt, noch om guet, heerinck noch boeckinge, noch vys te crygen.

Doen men scref XLVj waest alsoe dueren tyt van koeren, alst in mans gedencke is gewest. Dat vaet hir in *Eyck* heeft gekost X brab. stuver, ende op andere steden dat vaet eynen brab. gulden. Die oversten van der stat quamen hir op ons cloester en visiterden onse sulres.

§ VI. Van eenige Jufvrouwen uit Ste-Agnetenklooster.

Doe men screyf M. V^c ende XXXIX quam myn lief nicht

Digitized by Google

Lysbet *Dobbelsteyn* int cloester, den XIX dach in Appril, op eynen saterdach, des avonts tussen acht ende IX uren, ende was onse kirmis. Daernae int selfde jaer heeft si erstwerf die hul opt hoeft gesat, op St-Lambrechs dach. Daernae int jaer XLIX, des anderen naer Maria Magdalena dach, op eynen dinsdach, is Lysbet *Dobbelsteyn* int weefhuys gaen woenen. Daernae doen men scref vyftig, op St-Gilis avont, op eynen sondach, is myn nicht Lysbet *Dobbelsteyn* gecleet geworden. Ende hoer heeft gecleedt ons Eerw. pater van *Remunt*, Her Jan *Lamboey ;* ende sy sneet hoer haer sellef af des saterdachs savonts aen haer bet, doen sy des anderen daechs die bruyt wae. Daernae in LJ, op St-Cornelisavont waert suster Lisbet *Dobbelsteyn* geprofest doer pater, Her Jan *Pauwels*, te Bosse.

Doen men scref XXXIX is Cornelis van *Eynetten* ende Janne hir gekoemen mit hoeren dochter Lysbet. Ende die selfde Lysbet hat eyn dochterken dat Janne Oliver heit naer synen vader. Dat sellef kynt hebben sy hyr int cloester gebracht om hir te woenen, op St-Scolasticadach. Sy woende hir iiij jaer, tot in XLiiij omtrent St-Lambrecht. Doen is die aldemoeder joffer Jan hir koemen mit hoere dochter Lysbet, ende hebben mit honne dochter Janne, alsoe gesproken dat sy se weder mit hun wten cloester hebben genoemen. Si heeft bi die alde moeder joffer Jan geweest, welcke den XI van loemaent XLV gestorven is.

Int jaer XLiiij syn suster Magdaleen van *Gorkum* vrunden hir gekoemen, opten ij^den^ dach van oustmaent, ende hebben die twee kinderen van *Gorkom*, die hijr in ons cloester woenden, ewech genoemen, Magriet ende Jenneken. Sy screyden bitterlick seer; sy hadden twee jaren hir geweest.

Daernae int selfde jaer is Suster Hilleken ende Cecils

Digitized by Google

moeder hir geweest, ende nam mit hoer, hoer dochter Anna, die hier gewoent had drie jaer; mer sy wolde selfs ewech gaen.

Daernae int selfde jaer XLiiij is Suster Lysbet van *Elderen* moeder, hijr gekoemen. Ende hoer dochter Lygken of Katryn wolde hir niet woenen, soe dat haer moeder haer mit naem. Mer Got heeft haer gewaecht, ende sy is wederkoemen int sellefde jaer in die H. Kersdaegen.

Doen men scref XLiiij, den XIX dach in oestmaent, op eynen dinsdach des avonts, syn te *Kinre* int cloester op hun bleyck twe van honnen susteren gaen waeken. Die eyn was Katryn *Koesen*, van *Aeckgelen*, die ander Susanna *Grentens* dochter hir van *Eyck*. Des smorgens doent began te daegen syn sy wten cloester geloeppen.

Doen men scref XLV op Maria Magdalena dach, op eynen goensdach, des morgens tussen iiij en de v uren, soe is myn lief nicht Elisabeth van *Dobbelsteyn*, tzo *Aeken* getoegen om dat hildom te sien; want het was heldomsvaert, ende oech om haer susteren indem *Mervendael* te besoecken. Ende suster Heylken en de Grytgen *Bremt* was mit. Sy quaem weder den xviij dach in oest. Haer vader ende moeder, broeder ende susteren brachten haer weder op eynen dinsdach.

In 't jaer XLV op St-Petrus ad vincula nevent, des snachts tussen xij ende eyn ure hebben die bleeckers dat convent geweckt, want dat huysken, neven die bleeck, stont vol vuyr. Doen wecktden wy die Heeren ende die knechts. Wij hebben dat voer eyn groet wonder gehalden datet niet voert brande.

Int jaer XLVj heeft ons Katryn van *Eynatten*, nue Lysbetten man van L... die *Gangelt* heit, onsen cloester gelacht iij hondert brab. gulden.

Int jaer XLVj den xxiij dach in braemaent is Marie

Digitized by Google

Lamboy wtet cloester gegaen. Het was doen Sacraments avont. Sy is weder gecoemen op St-Peters vincula avont int zelfde jaer. Daernae doen men scref XLVij den xxx dach in den oest is Marie *Lamboy* gecleet geworden. Daernae int jaer XLviij den xxviij dach in Ruyselmaent heeft Marie *Lamboy* professi gedacn voer den prior.

Doen men scref XLVij is myn lief nycht Katryn Dobbelsteyn die bruyt geweest, den xiiij dach in braemaent.

Anno XLVij heeft suster Katryn *Diricks* professie gedaen, den xxvi van braemaent, voor den Eerw. pater Anth. van Auwenhoven. Het was syn erste dochter.

Item Anno XLVij op St-Ludgardis dach, op eynen sondach is suster Katryn van *Elderen* gecleet. Op denselfden dach is der susteren van *Eynatten* broeder, Lodewich, hir geweest, ende heeft syn dochter Anna int cloester gebracht. Ende sy werd gecleyt int jaer XLIX. Daernae int jaer vyftich heeft Lodewich van *Eynatten* noch eyn dochter gebracht, die heit Marie; Ende int jaer Lviij heeft syn huysvrouw Marieken weder ewech gevoert.

Int jaer van vyftich is Lysbet *van Loef* int cloester koemen. Sy was van *Leynt*; het was H. Crucis dach. Daernae int jaer Lij den xij dach in braemaent heeft ons Erw. pater Her Jan *Paewels de Busco* haer gecleedt. Doen men scref Liij, den xxiij dach in Mey, heeft sy professie gedaen voer Her Jan *Pauwels* onsen pater.

§ VIII. Nog van eenige bijzonderheden.

Doen men scref xv^{c} ende xxxviij, doen waeren borgemeysteren Peter *Backes* ende Jan *Pueteline*. Ende doen deden sy den stortgrachten ende graeven veegen. Ende den drek worppen sy soe vast aen onse muyr, dat sy dat erste deyl om worpen in den groeten baent, daer men bleekt. Dit gebeurde den xxvj daech in den gerstmaent·

Digitized by Google

Int selve jaer viel sy noch eyns op dat broeck, op St-Lucasdach. Daernae op xj^{m} mechtden dach viel sy noch eyns over die groete waschgraeven. Daernae int selfde jaer op St-Severyns dach viel dat leste deyl van der muyre tegen dat hekelhuys.

Doen men scref xLi den v dach in den hoymaent, heeft die noctarius van Collen hir geweest; ende wy hebben oeck eynen hir gehad van Luek, Lambrecht Hoeghen, ende hebben conde gelegt van onsen hoef van *Ophoeven*. Daer bevoeren so hebben wij dat selve gedinge oech te Luyck gehat. Daernae int jaer xLvj des goensdachs nae St-Lucie waert ons gedinge wtgesproeken te Colen ende altemael ons tegengewezen. Op goeden vrydach xLIx quaem eyn bode van Aecken ende bracht ons dat gelt van den gedinge van Collen. Die procuratrix Lysbeth van *Dalen* ende Geertruyt *Bormans* brachten dit int capittel, te saemen hondert Jochymsdaelren. Daernae hebben onse oversten aen den Crucebroederen te Coelen gescreven, dat sy wael wolden doen ende laeten Her Peter van *Guylich* suster Gertruyt *Bormans*, susters soen, hir koemen, want hi hadde onsen cloester truwe boeven truwe gedoen mitten selven gedinge.

Int jaer xLiiij tusschen IX ende x uren quaem der edel prins sellef hie (1) ende at in ons paeters sael, daermede quaem hy int spinhuys by die susteren, ende hy toech vanden dach weder ewech uit ons cloester ende had niet daeraen verloeren; want sy haddent allet sellef mit gebracht. Nochtant gaven sy eyn croen aen die procuratrix, doe sy ewech toegen. Doen int selve jaer, ende was Assencie dach was dee edele prins weder hir; mer syn koeck die koeckde al in der knechtenhuys, ende doen gaf hy

(1) Hier is een blad uitgeknipt, welke prins hier bedoeld wordt weet ik niet. Misschien Cornelis van Berghe.

Digitized by Google

den convent mallick eyn pint wyns, ende toech vanden aevont ewech. Daernae is der edele prins weder hir op ons cloester geweest ende at die noen in ons paters sael, in dat selfde jaer op ascencie actave. Ende hij is daerna totten keyzer doer getoegen om te helpen strijden. Mer elacy! der edele prins is daer doet gebleven, int sellefde jaer XLiiij, in den Hoymaent.

Doen men scref XLiiij op St-Lambrechsdach, op eynen goensdach, is ons Eerw. Heer van Luydich Her Georgius van Ostenryck, hir in die stat erstwerf gecoemen ende waert gehult. Ende hi quaem op ons cloester. Syn koecken coeckden in onse coecken.

Daernae doen men scref XLV, was ons Eerw. Heer van Luydich hir op ons cloester. Ende syne coeken quaemen tussen V ende VI uren in onse coecken des smorgens. Het was Alexius avont. Doen hy die maeltyt gedaen had, wachde dat convent beneden in onse kerk, dat mynheer daer koemen solde. Doen quaem hy in der kercke ende wy baden hoem om den Pater van *Venloe*, dat ons niet geworden is.

Daernae doen men scref XLV op Ste-Ursula avont op eynen dinsdach, des smorgens tussen viij uren doen quaem syne coeck in onse coecken. Ende ons Heer van Luydich quam tussen X ende XI uren, ende hy toech nae der noen opten selven dach ewech.

Daerna doen men scref XLVj den IX dach in braemaent, op eynen goensdach quam der Heer van Luydich Georg van Ostenryck in ons cloester, tusschen X ende xj uren. Doen die maeltyt gedaen was quaem mynheer by den convent int spynhuys, ende doen toech hy ewech; mer syn coeck gaf drie brab. gulden voer syn cost.

Doen men scref XLVj, den vij dach in Meert, op eynen sondach, het was papenvastaevent, doen waert onse half-

Digitized by Google

ven te *Ophoeven* gevangen, omdat hi eyn kynt myt synre kerren doet hat gevaren. Des anderen daechs op eynen maendach solt Her *Lenaert* ende *Pelser* te *Weert* goen, om den halven te helpen (1). Doen waert *Pelser* oech gevangen; dat was daerom: hi was Meyer van onsen hof te *Ophoeven*, ende soe heeft hi gemeent te richten over den halffven om des Kyndes willen, als eyn heer van den lande. Ende dat wolde die vroewe van *Hoern* niet lyden. Soe hebben die van ons cloester onsen prior van *Venloe* hyr ontboeden; ende doen is der prior van onsen cloester getoegen tot *Weert*, bi myn vrouwe van *Hoern*, des maendachs nae *Reminiscere;* doen waest den xxij dach van Meert. Die vrouwe was seer hart; der prior sat wael drie mael op syn knyen; ende Heynrick *Gintes* was mitten prior daer. Doen sat si hun eynen dach te halden; dat was de zaeterdaechs nae onser Vrouwe Boetscap. Doen is der prior weder hir gecoemen. Ende die guede vrunden hebben wy gebeeden op dien dach. Doen is hir gecoemen der schoelaster van *Alden-Eyck*, der senger van Luyck, suster Marie *Nys* broeder, ende Anna *Sterts* broeder, ende Heynrick *Gyntis*, ende syn al te samen getoegen mit onsen werdigen prior van *Venloe*, Her Tilman van *Geysbach* ende Her Dominicus *Ysers* pater van *Remunt* van *Meriegaert* ende die twe borgemesters van *Remunt*. Doen toegen si op saterdach, het was ten xxvij dach in Meert, dat si den dach solden halden bi myn Vroewe van *Hoern* ende Suster Anna haer vader ende joncker Jan van *Baexsel* (2). Mer doen si daer quamen was myn Vroewe eweg getoegen, soe dat si alle die vrunt te vergeefs hadden genoet. Daernae hebben des halfven vrunden bi

(1) Ophoven maekte deel van het graafschap Horne.

(2) Lees *Baexem*, een adelijk geslacht uit het dorp van dien naam in het stift Thorn, voerende eenen rooden leeuw in een veld van zilver.

Digitized by Google

myn Vroewe getoegen om den halfven uet te helpen des donredachs voer *laetare*, dat was den ersten dach van April. Den derden daechs van April op eynen saterdaech, doen toech der prior weder mitten vrunden tot myn Vrouwe, het was Ambrosiusavont. Doen is si seer haert gevallen ende heeft willen hebben twe hondert croenen, toch doer voel biddens hebben syt vercregen op iiij hondert Carolusgulden. Ende omdat syt niet naere en hebben gecrygen, soe syn si weder bi ons gekoemen ende hebben ons dat gesacht. Soe syn si weder te *Weert* getoegen om Dirck *Pelsers* te haelen. Daer is oem getoegen der scolaster van *Alden-Eyck* ende Heynrick *Gyntes* ende voert Diricken vrunden. Si hebben hum gehoelt den viij dach van Appril, ende was des donredaechs voer *Judica*, doen brachten si hum seer spaet. Tussen IX ende X uren des aevonts quamen si in die stat, ende hy ginck in syn huys.

Doen men scref XLVj, den XXviij dach in Mey waert ons kerck bestaen te vernuwen met calck, ende waert gekelckt den Heerenchoer ende beneden die kerck; Ende doen daerboeven der susteren choer ende int choerken, ende was al gedaen den tweden dach inden braemaent. Des anderen daechs nae Ascensidach, op eynen vridach hebben sy den ganck oech gekelkt.

Doen men scref XLVij op Sint Pantaleons dach is ons pater Her Anthonius te Luyck getoegen, omdat ons cloester geschat was. Soe heeft ons Eerw. pater doen moeten geven LX brab. gulden, en drie brab. gulden omdat hy langer gebeyt had dan hum den tyt gesat was.

Doen men scref M vyf C ende XLVij den IX dach van hoymaend op eynen saterdach syn des paters, Her Anthonius van *Auwenhoven* vrunt hir gekoemen, om hem te besuecken. Doen hebben die susteren hun geclaecht, dat wij ons doeck geerne ongebleeckt verkoepen solden, want

Digitized by Google

wij en hadden doen geen water. Soe had ons pater doen hir twe broeders, twe susteren, ende eyns broeders wijf. Syn eyn broeder hyt *Heynrick*, der was ons ser getruwe in ons doeck, ende sacht dat onse susteren by hum soude koemen mitten doeck, hi solt mit hun trecken totten *Bos*, ende helpen hun, dat sy dat doeck verkoupen solden. Dat wellick hy seer wel ende getruwelik gedaen heeft. Soe syn ons susteren mitten doeck getoegen tot *Eyndoven*, des anderen daechs nae Arnulphus dach; het was op eynen dinsdach, ende brachten weder van den doeck hondert ende LVj brab. gulden, van acht stucken doecks ongebleeikt. Doen sy weder quamen wast St-Jacobsdach nae der completen.

Doen men scref XLVIIj den XXIX dach in Eydelmaent op eynen saterdach, is hir koemen woenen eyn prister, ende was van der orde dat die van St-Jost syn (1) ende heet Her Balthasar. Doen is hy hir gecleyt geworden doen men scref XLIX den X dach van loemaent op eynen donredach. Doen hadden wy onsen prior van *Venlo* hir doen haelen tegen denen dat hi gecleyt solde werden. Soe heeft der guede prister Her Balthasar opten selven donredach des smorgens nae VJ uren mis gaen lesen, ende doen naer IX uren heeft ons prior die hoechmis gaen doen. Mer eer der *Confiteor* began soe heeft ons prior den Heer gelleyt. Ende daernae op St. Anthonius avont op eynen goensdach is der prior van *Venloe* weder ewech getoegen, ende heeft Her Balthasar op die ker mitgevoert tot *Ste Elisabethe* (2), om daer in gueder ordonnancie te leeren den regel der orde. Ende doen was hi alt XXVj jaer. Ende hi is weder gekoemen int sellefde jaer van XLIX, des anderen daechs nae Ste Mathis dach op eynen maendach, mer hi heeft

(1) De Begaarden te St-Joost onder *Echt*.
(2) Een klooster bij Heijthuizen.

Digitized by Google

pater willen syn ende daer en was dat convent niet op gehert, want hi jonck was. Doen hi doen sach, dat hi nyet pater werden salde, doen heeft hi op St Barnabas dach, synen grauwen rock weder aengedaen ende is ewech gegaen tussen v ende vj uren.

Doen men scref XLviij is ons pater Her Anthonius willen trecken tot syn cloester, ende is getoegen den vyfden dach in Meert. Doen is hij wederkoemen op onzer Liever Vrouwen boetscap aevont, ende des anderen dachs is hy int spinhuys gekoemen ende heeft een bref gebracht, als dat hy nyt blyven en mocht. Dit waren die susteren gewaer geworden ende wilden weyten wat boetscap dat hy brecht; soe dat hy den bref heeft laten leesen voer al dat convent. Ende doen hy sach dat die susteren sere bedrueft waren, doen heeft hy gesacht dat hy sal te Luyck trecken ende al syn best te doen om te crygen, hir te blyven. Doen is hij getoegen te Luyck den IX dach van April ende is weder gekoemen den xij dach in April op eynen donredach in der noene. Doen is hij denselven dach by het convent gekoemen int spynhuys, ende heeft ons gesacht als dat hy eyn bref heeft bracht ende goet bescheyts heeft cregen te Luyck om by ons te blyven; mer hy moest van stonden aen sellef trecken bi den bisschop van *Wutrecht.* Daer moest hyt al vast maken om altoes bi ons te blyven. Hy is des anderen daechs getoegen op eynen vridach ende naem mit huem Jan *Bolleynt.* Doen opten achten dach den naesten vridach is Jan weder gekoemen te completetyde ende her Anthonis is achter gebleven. Doen die complet wt was dede ons mater al dat convent int spynhuys koemen, ende lyet ons eynen bref lesen, die hi ons gescreven had als eyn ewiche afsettinge, nummerme bi ons te woenen; ende scref in synen bref ade, ewelick ade ende bitter scheyden. Hy quam daernae hir

Digitized by Google

mit eynen heer wt syn cloester ende mit synre suster Truytgen ende vant hir eynen anderen pater, ende doen was hy bedrukt ende ook alle die susteren.

Item int sellef jaer van XLviij op sint Marcus dach, op eynen gonsdach, quamen ons visenters, ende want wy geen pater en hadden quaemen si nae der noene in die gastcamer bi onse Erw. mater ende raetsusteren, om te beraeden wat pater dat zy ons moechten geven; het was ons Erw. prior, pater van *Venlo*, her Tilman van *Geysbach* ende her Doeminicus *IJsers* pater van *Remunt* van *Merriegaert*, ende Her Peter pater tot *Wiemelberch* te *Bos*. Soe hebben si ons geraeden totten brueder vanden *Bos* Ste Gertruyt, Her Adam ende wy hebben hun guetelick gevolcht. Doen die vesper wt was hebben die voerscreven paters int spynhuys gekoemen ende hebbent den convent gesacht. Soe heeft alle dat convent gaen kyssen, ende hebben altesaemen eyndrechtiglick gekoeren desen Her Adam. Doen heeft ons Erw. prior geheyten dat men des anderen daechs solde singen die misse vanden H. Geyst.

Ende doen die misse wt was ende die noen gedaen, syn die paters totten *Bosch*, getoegen om desen broeder te haelen. Ende der pater van *Sinte Tannenborch*, Her Jan, was oech hir ende den reet oech mit; ende ons prior bleef soe lange hir. Sy syn weder gekoemen nae paesschen, den XXIX dach van April, met naeme der pater vanden *Bos* Ste Gertryt, Her Aert *Daechgeraet*, ende Her Doeminicus *IJsers* ende Her Peter, pater van *Wemelberch* ende Her Jan, pater van *Ste Tannenborch*. Alle dese paters syn alle te samen met onsen Erw. prior, Her Tilman ende metten pater, den wy cregen, Her Adam, gekoemen int spynhuys ende doen hebben si onsen pater geconfirmert.

Mer ons tocht dat Her Adam ons niet dyenen en solde; hy was guet genoech, mer hy was soe ser in syn

Digitized by Google

cel gehalden, dat hy nergent van en wist. Soe screven wy ende ons Erw. mater eyn mael ende andermael met al den raetsusteren aen ons Erw. prior, als dat wy begerden dat hi ons wolde helpen, dat wy onsen pater Her Anthonius weder mochten hebben. Mer wy en worden niet verhort; toen sanden wy twe susteren tot *Venlo* bi onsen prior, mit naeme suster Tysken *Veltbraeck* en suster Lysbert *Perren*. Mer sy en consten niet voel gewennen. Der prior sacht dat Her Anthonius koemen solde te *Bos*; doen en waeren wy noch niet te vreden. Wy sanden noch totten prior *Gintes* ende Goert *Camps*. Doen schref der prior weder onder voel woert dat hy Her Anthonius solde te *Bos* laten koemen des sondachs nae Sacramentsdach. Dit heeft hij gedaen; ende wij hebben hum gesant te Bos, den schoelaster ende Heynruk *Gyntes*, oem Her Anthonius was te *Bos* alsoe gevaeren ende was also ontfangen dat hy weder in syn cloester is getoegen des sondachs nae sacramentsdach. Ende Her Adam was te voeren getoegen te *Bos* des maendachs voer Sacramentsdach, den XX VIIJ Mey; hy bleef daer sieck. Inder wylen quaemen alle die capittelheeren hyr te gader op St-Odulphusdach ende quaemen by de raetsusters. Doen baeden die raetsusteren oetmoedelick dat sy ons toch mochten weder geven Her Anthonius. Ende doen ontboeden die papen des anderen dachs die raetsusteren nae der vesper. Doen was dat convent daerop gehort; dat sy gyngen in die caemer, by die LX, ende baeden allet op hun knyen om Her Anthonius weder te hebben. Mer wat sy deden die papen bleven al even haert, soe dat hir soe groete ongenocht was als oeyt int cloester gehoert is. Mer niemant van den paters en was soe quatlick als *Daechgeraet*, die en was niet als doechdelike prelaeten mer als richters en tyrannen ende dwang ons tot Her Adam. Ende Her Adam was sieck ende lag

Digitized by Google

te *Bos*; ende ons convent en wilde hum niet bidden.

Dit stont also tot des anderen daechs nae onser Liever Vrouwen visitacie, op eynen dingsdach, doen quam ons Mater int spynhuys ende begont eynen bref te lesen die Her Adam den convent gesant had. Daerin stont gescreve dat hy ons alle die stemmen wedergaf ende nummermee hyr quam te woenen. Daernae ontboet ende scref ons mater den prior dat hy hir coemen wolt; doen quam ons prior hir op sinte Petersdach *ad vincula.* Doen scref ons prior onsen mater, dat wy wt solden syn, om eynen man die ons denen ende proeffyt mocht syn, tot eynen pater; hy solde oech wt syn om eynen. Doen hy doen hir was noeden wy totter stat guede vrunden die ons solden helpen bidden om Her Anthonius; mer sy en hadden niet konnen gewinnen. Hij had hun alle gaer versacht; sy quaemen by al die raetsusteren, mit naemen, myn Heer der Deecken van *Alden Eyck*, Her Wilhelmns van *Eertwech* ende myn heer den Schoelaster ende Dirick *Puetelinc*, Driesse *Haexc*, mester Jan *Savelant*, Goert *Camps*, de alde scholtet Goert van *Me*, Henrick *Gintes.* Doen hebben sy ons allete vertelt wie sy mitten prior gevaeren waeren ende dat sy niet en hadden konnen gewynnen. Ende der vaecht van *Sittert* quaem oech hir, suster Lisbeth van *Dalen* broeder, ende hi deed oech alle syn beste aen den prior; mer het en baete niet.

Doen heeft der prior sich ser gestuert ende heeft tot onser mater gesecht dat hy ons sal wtten capittel doen ende hy solde die hant van ons keren. Daernae hebben wy veel lydens allet heel jaer doer gehat ende hebben tot voel plaetsen gewest om eynen gueden pater te crygen. Soe is ons aengebracht, der procurator van *Syon*, als dattet eyn guet man solt syn voer ons cloester, syn naem was Her Aert *Peters.* Soe hebbenwy dat onsen prior gesacht, ende

Digitized by Google

hy heeft dat belieft ende is daermit te vrede gewest. Soe dat wy Direck *Sloeër* hebben uytgesant in Hollant, daer dese procurater woent te *Syon* doen men scref XLIV den vj dach in sprokel. Doen der knecht weder quaem bracht hi die boetschap dat men huem haelen solde te *Bos*. Doen is Vaes uytgevaeren metter kerren op sinte Juliane dach, op eynen saterdach, ende hi quaem weder metten procurator den XIX dach in Sprokel op eynen dinsdach. Ende daernae doen quam hi nae der noene int spinhuys by die susteren, metten Heer van den cloester, daer ons pater Anthonius woent; ende heet Her *Hueech*, ende mit noch eyn witten heer, eyn proest van *Kessel* (1). Ende daernae opten goensdach sonck der Erw. procurator Her Aert *Peters* onser Liever Vrouwen misse.

Doen solde hy weder ewech getoegen zyn op St-Petersavont mer het was alsullick weder van snee, van groeten ongestueren weder dat onmogelyck wech te koemen was. Doen is hy ewech getoegen op St-Petersdach, den XXII dach van Sporkel. Doen hebben wy gewacht dat der procurater terug koemen solde tot pinxsten; mer wat wy gewacht hebben hy en quam niet. Daernae scref ons prior van eynen man, die woende te *Hoeydoenxt* (2), den solde hy ons wael crygen; sy gaven consent den man te nemen. Doen sant onse prior, Her Lenart, onse broeder, totten pater van *Hoeydoenxt*, ende soe is hy weder gekoemen op Sinte Gertruyden dach des jaers L, mer der pater en quaem niet, soe dat hy is achter gebleven.

Doen int selfde jaer L hebben ons capittelheeren hun capittel hir op ons cloester gehalden den derden sondach nae paeschen, het was Vitalis avent; doen satten sy die

(1) De proostdy Kessel aan de Maas.

(2) Hoydonck, vrouwenklooster bij Helmond, staande onder de abdy Kloosterrade.

Digitized by Google

visitacie in. Doen werd hon gebeden dat sy ons wolden helpen aen eynen pater; soe dat der Erw. pater Her Peter van *Waelwyck* het aennaem ons te helpen, daer hy sijn best in gedaen heeft, mer het en holp niet. Aldus hadden wy guede vrunden, die ons geraeden hebben van eynen pater die te *Hu...* woent by eyn vroewen cloesterken, ende heyt Her Tomas. Ende wy hebbent hum versocht int jaer L, ende doen is hy selver hir gekoemen saturdachs nae St-Augustinus; ende doen hebben wy vast van al met hum gesproeken, soe dat hy heeft gesacht, hi sal bi ons koemen woenen, soe ver als wy den orlof konsten crygen. Doen is ons broeder, Her Lenart, uitgetoegen om den orlof bi den pater van *Merriendael* by *Nymegen*. Deze pater heeft geloeft aen her Leenart, dat hy den orlof zal crygen aen synen generael van *Windeshem*. Ende hy heeft syn woert wael gehalden ende heeft ons den orlof. . . . . (1).

Doen men scref XLviij was hyr te Vastelavont myn heer van Luydich Her Georgius van Oestenryck, ende hy quaem int spinhuys. Doen baet dat convent voer Symen, die saet doen gevangen.

Daernae doen men scref vyftich, den XVII dach in braemaent, op eynen dinsdach is der Erw. hir gekoemen, des aevonts tussen v ende vj uren; mer syn coecken waren gekoemen te drie uren. Doen die maeltyt was gedaen toech hy van denselven avont ewech tussen VIIJ ende IX uren.

Doen men scref LVij op St-Lambertidach, op eynen vridach, nae der noene omtrent twe uren is der edel waelgeb. Her van Ludich (2) eerst opt cloester coemen, ende quaem op onsen choer ende solde die vesper hoeren; mer hy ginck af van den oecsael ende hoerde die vesper

(1) Hier zijn eenige bladzijden uitgeknipt.
(2) Robert van Berg.

Digitized by Google

in der Heeren choer, mit synre suster ende noch mer volcks. Doen die vesper wt was quaem myn Edel Waelgeb. Here Robertus int spinhuys bi alle die susteren ende beschenckde ons eyn pint wyns mallick ende syn suster oech eyn.

Digitized by Google

TWEEDE CHRONYKJE

VAN

STE AGNETENKLOOSTER TE MAASEYCK.

Int jaer ons Heren M.iiijc ende XXX, opten XXj dach in Mey waert der regularissen-Cloester besloten buyten *Maeseyck*, inden jaeren des vyfden paus Martinus, welck cloester is alte mael verbrant ende vernyelt, soe datter kercken noch huyse en is gebleven. Die erste pater van onsen cloester was Her Johan van *Weert* een erbaer en devote, vuerich vader ende stichtich van wandelinge. Ende daernaer volgede ons eerwaerdige, gemynde pater pater Her Johan van *Gheytsbach*, een wyse ende wel geleert man ende vuerich inden dienst Godes ende was ons een getrouwe vader. Got wil hem den ewigen loen daer vor geven.

Onse lieve Here Jhesus Christus die gesproken heeft myt synen heiligen monde: die ic mynne die castie ic, die heeft dat arme cloester van Ste Agneten, die gelegen was buyten *Maeseyck* besocht mit lyden ende druefheyt, meer dan ic gescryven can. Int jaer ons Heren M.iiijc ende LXvj op alre sielen dach, soe worden een deel van onsen susteren geseynt te *Remunde* overmytz dat groet orloch dat int lant van Luyck en van Loen was. Ende daernae worden wi allegader wt geseynt te schepe, myt groter druefheyt. Ende doen wi voer quamen worden wi

Digitized by Google

mit groten druefheyt geseynt te *Venloe* in onsen cloester, die ons seer vriendelic ontfingen. Got wilt hen lonen. En danne op die quatertemper vor kermisse quamen wi weder te samen in ons cloester. Daerna quam ons noch een meerre droefheyt toe, want wi beroeft worden van onsen Eerwerdigen pater. Want hem Got visenteerde mit sieckheyt, dat ons seer druckelic was aen te sien, want hi lach van des anderen daechs nae alrekynder dach went (1) in die octave van sente Johannes Evangeliste al sonder sprecken. In welcken dage hi salich verscheiden is wt deser tyt, des morgens te vj uren. Deze selve onse eerwerdige gemynde pater Her Johan van *Geytzbach* saliger gedachtten heeft ons rectoer gewest XLiiij jaer van onser kercke, en hi bi L jaer priester geweest, ende heeft synen priesterlicken dienst loeflic volbracht, want op Alre-Kynderdach sanck hi syn leste misse loeflic mitten convent, ende hi hevet ons trouwelic ende vredelic ende vaderlic gedient al tot synen LXXXVj jaren toe. Ende hi sterft int jaer doe men screef M.iiij*c* ende LXXXij. Hi moet rusten in vreden.

Int selve jaer van LXXXij des anderen daechs nae sinte Johannes Baptista onthoefdinge, op enen vriedach te vespertyt waert her Lodewich *Borboen* ons genedige Here van Luyck gedoet; ende van doen voert hadden wi groten tribulatie van den ruyteren, die bynnen de stat van *Eyck* waren. Ende een van dien ruyters quam en leende op Her Willem van *Arenberchts* C ryns gulden, mer tot haeren behoeft, want hi en wister niet af, ende si lachtten ruyters in ons cloester. Ende wi meynden dattet vrienden waren niet, want si en deden niet als vrienden mer als vianden, en lachten al heymelic wiken omt cloester, soe dat wi verteen nachten int vuer geseten hadden, mer wi en wil-

(1) Went — tot; men zegt nog heden *bent* en *bis* voor *tot*.

Digitized by Google

tens niet, ende si deden ons groten cost ende scade; soe dat Gylken *Huls* der syn lyf wageden, om onsen schade af te keeren, dat ic selver hoerde ende meynde sy solden hem gedoet hebben des nachts als wi waecden, dat ic stont ende beefden soo gebeerden si ende oec op onsen knapen. Ende op sinte Hubrechtsdach braken si in ons cloester, doe wi onse noen aten. Ende doe wi van den koer quamen stonden si in den omganc mit hoeren piken en staven, ende sagen ons aen, wi die joden stonden doe si onsenHere vingen. Ende wi arme kynder worden seer verveertende ontstelt, ende liepen hier en daer als scapen voor den wolf. Ende si liepen op onse solres, opten toren, opten dormter, deden ons voel verdriet. Ende op sinte Lenaerts avont doe wi ons noen eten solden, worden wi wt onsen cloester verjaecht mitten vuer hongerich ende dorstich. Ende si stonden en si spoelden mit bougen ende mit pipen, ende dat dede ons al te wee. Ende aldus voeren wij over die *Mase* ende saten op *Kuckelwaertedries*, als scapen sonder herder. Ende eyn eerbaer man, Jan *Savelant* (1), vant ons daer sitten, ende hy leide ons in syn huys ende herbergde ons viij dagen mit groter mynnen. Mer wy leden groten armoede ende ongemaeke die acht dagen, ende lagen op onse packen en conden ons niet berueren; want onser was te voel. Ende des dynsdaechs nae Synte Martinus, quamen wi te *Susteren*, daer wi oec voel verdriets hadden ende lijden. Onse pater ende onse knapen mit onsen wagen ende peerden worden gevangen, ende anders voel verdriets hadden wi dat niet al te bescryven en is.

Ende daernae op St-Andries avont starf Lysbeth *Vrancken* op enen vriedach te noentyt. Ende op den vriedach daer nae op Sinte Nycolaes daech te vespertyt sterf onse

(1) Johan Savelant was in 1464 maaslandsche leenman bij den zaal van Curingen. In 1528 was een ander Johan Savelant, misschien des vorigen zoon, heer te *Vissersweert*.

Digitized by Google

eerwerdige mater Lysbet van den *Eele* (1). Ende op den derden vriedach daerna stierf onse gemeynde suster Kathryn van *Loenen*, ende opden vierden vriedach daerna stierf onse gemeynde suster Aleyt van der *Schuren*.

Daernae int jaer van LXXXIIJ des dynsdachs nae XIIJ dach sterf onse gemeynde suster Berbe *Cuypers*, daerna suster Beatrix van *Gheytzbach*, daerna suster Lysbeth *Stevens*, daerna suster Heylwich *Putmans*, daerna suster Eva *Happerts*, daerna suster Aleyt *Ryckels*.

Int jaer ons Heren M.CCCC ende LXXXVIIJ, op des heiligen Cruce vindinge, des morgens te IIJ uren, waert die stat van *Eyck* verraden ende die Errebergerts quamen in, daer wi mennich verdriet af geleden hebben dat ic alsus niet gescriven en can, ende dat leden wi tot inden jaer van XC.

Item int jaer M.CCCC ende LXXXIX, op den XIX^den^ dach van december op eynen saterdach waert die stat van *Eyck* belegert van onsen Here van Luyck, Her Johan van *Hoern*, een edel bloet, mit groter macht; mer si lagen stil ende bereiden alom, of si gespoelt hadden. Ende opten kersavont begonnen si te schieten, ende eene groete steen schoet ons dake in beiden siden al ontwe, ende die steen was inden soulder, alle die ander inden pant. Ende avonts quam een busse doer ons dormter, soe dat suster Kathryn van *Loet* gequetst waert in hare scholder, dat mense int sieckhuys droech, ende die busse dede wonder op onsen dormter ende schoet spande bedden en kisten ende korven ontwe, ende en dede geenen schade in der kercke die daerby stont. Ende op Sinte Stevensdach was dat bolwerck gewonnen. Ende doe si sagen dat sys niet langer gehalden en conden staken syt aen die daerin waren, ende liepen ewech. Ende op den jaersdach stormden sy

(1) Zij overleed te Susteren en werd te Maeseyck in het klooster der Kruisheeren begraven.

Digitized by Google

tegen een, soe datter voel doet bleef. Des anderen daechs nae xiij dach, schoten sy die *Bloemerspoerte* al ontwe. Ende des anderen daechs nae St-Ponciaensdach toech myns Heren volck op, ende myn joncker van *Moers* quam in die stat; op St-Anthonisdach op eenen sondach doen togen die ruyters al wtter stat. Des sy God geloeft.

Int jaer xv^c ende xij quaem suster Anna *Bormans* in ons cloester. Hore alders waeren gestorven, soe had si gedeilt mit hoeren broederen ende susteren ende was mechtig mit hoeren guede te doen dat si wolde. Int jaer xv^c ende xiij waert si gecleit ende eyn jaer daernae.... (1). Item die blauwe gordyne die int sickhuys, vor die bedden hangen, ende voel teenewercks dat in tsieckkuys is, van schotelkens, kupkens ende dobbelerkens heeft si gegegeven. Item iiij kannen, twee opten refter daer men den wyn ut schynket ende twee in der Heren huys; Ende die pynten daer men den wyn ut drinckt heeft si ouch gegeven. Item die teenen schoetelkens daer die susters twee en twee ut eten. Item die lamp met den oly die voir dat spinhuys hangt heeft sy ouch gegeven, ende meer en andere vrundschap die si gedaen heeft. Got wilt haer loenen.

Item int jaer ons Heren M vyf C. Liij, soe waes suster Hillicken *Nuyens* subprieresse gecoeren op Sinte Barnabasdach, op eynen Saterdach nae Sacramentsdach, van den Erw. prior Her Tylman, pater in *Die Weyde* te *Venloe*, in tegenwordicheyt des Erw. priors van *Sint-Elsbetten* (2). God die wil hon syn gracie verleenen ende dat syn eer darin gelegen moet syn.

Item inden jaer ons Heren M. vyf C ende Lx opten xij

(1) Hier is een blad uitgeligt.

(2) Sint Elisabeth, een klooster van moniken der orde van den H. Augustinus te Heythuyzen.

Digitized by Google

dach van Mey, op eynen donredach, te ij uren soe is ons Erw. pater Her Gysbrecht van *Schonhoven*, pater gecoeren ende geconfirmyrt, van onsen Erw. prior Her Tylman van *Geisbach*,, pater te *Venloe* in *Die Weyde*.

Item int jaer ons Heren M. vyf C ende LXV, soe heeft ons genadige Here bisschop van Luydick, geheytten Geraet van *Groesbeeck* synen intret gedaen te *Maeseyck*, den XI dach September, op eynen dynsdach, te vier uren ter groeter ere ende triumffe, als in hondert jaeren gescheyt is; ende hebben geschenct iiij silveren schoetelen ende eynen os van XL daelres. Ende onse genedige Here heeft sich seer bedanckt der stat van *Maeseyck*.

Des donredach daerna heeft onse genedighe Here en biscop van Luyck synen intret te *Bree* gedaen, daer hi ouch mit ere ontfangen is te noentyt.

Item int jaer ons Heren M. vyf hondert en LXVIIJ, den XXIX Augustus, ende het was sint Johannes onthoofdyndach, op eynen sondach, toen heeft onze medebrueder, Her Claes Jans, ut Hollant, by ons professie gedaen en heeft syn cloester overgegeven . . . (1).

Item int jaer ons Heren M. vyf hondert ende LXXI opten XXij dach Meert, ende het was op Ste *Herlyndis* ende *Relyndis* daech, doe syn die canonycken van *Alden-Eyck* bennen der stat van Maeseyck gecoemen mytter processie en mit gesange, ende hebben die sercke van haeren jofferen, als Herlyndis ende Relyndis mytter processien mit werdicheyt ingebrocht, mit meer andere relyquyen, ende hebben se in die kerke gebracht, daer se nu hoeren dynst doen ende blyven myter woenynge, bennen der stat van *Maeseyck*. Om creutz ende lyden dat si hebben van die boefven, soe hebben si dat vercregen aen den biscop ende der stat.

(1) Hier ontbreekt in het handschrift eene bladzijde die uitgescheurd is.

Digitized by Google

Item in den jaer ons (Heren) M. vyf hondert ende LXVj, soe heeft onse Erw. pater eyn stoef laten maeken ende, inden selven joer op Sinte Andreesdach, soe heeft hi alle die susteren orlof gegeven om die te coemen besien ende syn al door die kerk gegaen, ende hi heeft den susteren romeny ende nuwen mos en cristagelen mit eynen blyden liberalen hert geschenckt.

Item int jaer ons Heren M. vyf hondert en LXXiiij, opten vyfden dach Julius op eynen maendach, soe is onse Erw. pater Her Gysbrecht van *Schoenhoeven* gestorven, ende hi was omtrent sestien jaer pater geweest ende eyn jaer prior. Item int jaer ons Heren M. vyf hondert ende zes en seventich op sinte Philips ende Jacob dach, doen heeft brueder Jacob van *Duras* professie gedaen onse cloester om by ons te woenen, ende hi heeft onsen convent eynen eerlicken cost aengedaen, ende overvloedich den wyn geschenckt. Het cosde hem eyn oem wyn; ende hi schenckte ouch eynen dach wyns ende wyn daerop.

Item int jaer ons Heren M vyf hondert ende LXXVJ, soe is suster Merken inden *Ancker*, weder int cloester coemen ende int selve jaer opten XXiij dach Augustus, ende op sinte Bartholomeüs avont, soe heeft der pastoer Her Bernart ende des rengmeisters soen Lenaert, van Merckens wege den convent hondert brab. gulden gegeven van hon erfscap. Hi dede dat van syns vaders wegen die dat aen hem had genoemen. Int selve jaer waert sy gecleyt op synt Huybrechtsdach ende op synt Lenaertz dach professie.

Item int jaer doe men screyf M vyf honderd en LXXVij, den XIX dach meert soe is suster Hilleken *Nuyens* geapsolvert van haar officie en subpriorscap vanden Erw. pater Her Gerat vander *Horst*, doer voel biddens XIX jaer

Digitized by Google

lanck. En suster Anna *Baer*, die waert opten selven dach subpriersse gecoeren.

Item int jaer onses Heren M vyf hondert ende LXXviij, is suster Katryn *Haers*, mater gecoeren den XXIIJ dach April, ende het was sint Jorisdach. Het was door onsen Eerw. prior Her Matys van *Remunde*, ende onse pater Her Gerat vander *Hoerst*, ende die Erw. prior van den cruysbruederen. Ende si was procuratrixs ende Susanna quam in hare plaets. Got der Here die wil hoen geluck verlenen.

Item int jaer ons Heren vijfhondert en LXXIX (1) soe heeft die erwerdige ende religiose Here ende prior Her Peter van *Wessem* aen ons convent begert eyn mis te syngen vanden H. Geyst, des goendaechs ter weken; so heeft dat convent dat aengegaen ende beleeft, ende so geeft die Erw. Here vier hondert Brab. gulden den convent om dat wael te onderhalden. Soe heeft dat convent dat gelt weder aengelecht te *Ophoven* om den hof weder te buywen, die verbrant was vanden ruyters. Soe heeft die Erw. Here ende prior die erste mis gesongen den vi dach september; en doe die mis uyt was, so hebben die susteren gesongen *Ave pulcherrima* te loef der moder Gods. Ende hy heeft den convent eynen erlicken cost aengedaen, wyn ende weyt geschenckt.

Item int jaer ons Heren doe men schref M vyf hondert en LXXXV soe is myn lief brueder Mr Micheel *Nuyens* gestorven op Sinte Franciscusdach op eynen vridach des avonts te seven uren. Hi had onsen convent geleent hondert daelres, ende doe hi gestorven was soe begerde ich vanden testamenteures ende vrunden dat si dat den cloester wolden laeten, om voer hem te bidden ende syn jaer-

(1) Op den rand staat 1589.

Digitized by Google

getyt te halden voor hem en syne alders, datwelck si belieft en geconsentert ende bescreven hebben.

Item int jaer doe men schreef M. vyfhondert ende LXXXvj, doe heeft dat coeren te *Maeseyck* gegolden drie gulden twee stuyver myn; die terf iiij gulden, en eyn sac sals vyftich gulden, der wyn acht ende IX stuyver. Daer was koerens genoch by die rycken, mer het waert al ut gevoert dat maeckte den dueren tyt.

Item int jaer doemen schreyff M. vyf C ende LXXXIX, opten xxiiij dach van Meert, soe is onsen hof te *Ophoeven* verbrant, van den ruyters ende ons Erw. prior Here Gerat van der *Horst*, die heeft C daelders daartoe gegeven, om weder te buwen; facit vyf hondert gulden brab., myn xij gulden.

Digitized by Google

UITTREKSEL UIT EEN

DERDE CHRONIJKJE

van Ste-Agnetenklooster te Maeseyck.

INVENTARIS DER KKEINODIEN EN DER KERKSIERADEN.

Summum altare est consecratum in honorem summe et individue Trinitatis, Sanctorum Agnetis, Johannis baptiste, omnium apostolorum, Marie magdalene, undecim millium Virginum, Harlindis, Relindis, Lucie virginis et Martyris, Gertrudis et Clare virginis.

Aliud altare usque meridiem est consecratum in honorem Ste Crucis, sanctorum Barbare virginis et martyris, Helene regine, Lamberti episcopi et martyris, Huberti episcopi, Boneventure episcopi.

Tertium altare est consecratum in honorem S. S. Marie matris Dni nostri Jhesu Christi, semper Virginis, Augustini, Nycolay, Servacii, Petri apostoli, Francisci, Adriani, Joannis Ewangeliste, Anthonii, Sebastiani, Cristofori, Ludovici et Clare virginis.

Item het is te weten dat die kasufellen, alben, dienrocken, stolen ende manypulen, kelcken ende corporalen, ende die altoerlaken beide, die ondersten ende oversten, moeten all gewyt syn eer ment gebruken mach totten dienst der heiliger misse. Ende oft geviel dat men eyn kasufel of dienrock vermaeckte ende si soe seer van eyn gesneden worde dat si hoer meeksel verloren, soe moet men si anderwerff doen wyen.

Item dat wyrock woert ouch ghewyt opten paeschavont, dan set die custersse alle den wyroeck den si heeft op eyn taeffelken in die kercke, ende besonder vyff groter knoppen die men in die paesch kersse stick, ende roet leder daemen dat cruce van maect. Ende dat wyroecksvaet set men ydel op dat taeffelken ende men legt eyn tenxken daerbi, daer men dat vuer mit stoken sal, welc vuer

Digitized by Google

die custersse sal besorgen mitten tweeden teycken in die kerck te syn. Dat vors. vuer salmen slaen wt eynen steyn. (1)

Item dit syn die casufellen die onser kercke syn. In den iersten hebben wy eyn roede fluellen, karmesyn van Meister Jan *Moyses*. Eyn rode syden mit gemelde bloemen ende eyn blauwen damasten van suster Levynen vader. Ende ij rode fluelen roeiken van Meette *van der Scueren*. Noch eyn blauwe fluele casufel, die onse erwerdige mater, Lysabeth *van Bredae* (2) heeft doen maken van der susteren gespin. Ende eyn swarten fluelen van Joncker Geert van Flodorp, ende ij swartte roecken damast van suster Katryn *van Wynantsrade* vrunden. Noch eyn swartte camelotte van suster Catharyn van *Eynetten*, ende daertoe eyne schone swarthe fluele corporaelsack den si ouch mit consent onser erwerdige mater bearbeit heeft; ende die custodie daerin is van suster Mechtelt *Berren*, die alde. Noch hebben wy van Lysbeth *Proenen* twe witten damaste roecken, die onse Eerw. mater Henricke (3) heeft laten maken. Die swartte coercap, ende die sangwyne woellen casufel ende die wytte damaste casufel ende die blauwe camelotten roecken ende die rode wollen roecken hebben wy van hoeren kynderen. Noch hebben wy van derselver Elysabeth *Proenen* die ij swartte beeffen ende die ij overguelde nepkens, daer ons susteren die ablucie wt nemen, diewelcke sy begert heeft nyet te verkouppen, ten waer van al te groter noet; so maech men sy aen die naestre vrunden verkouppen. Item die rode scharlaken casufel mitten gelen cruce hebben wy van *Geysels* dochter, ende die mitten swarten fluelen cruce hebben wy van suster Cornelis van *Buten* zuster. Noch hebben wy eyn rowansen damasten casufel van Alfons-

(1) Wij slaan over twee kapittels betrekkelijk de diensten der kerk en de kerkplegtigheden.

(2) Overleden in 1482.

(3) Hendrica Weyten, 1514—1544.

Digitized by Google

cius *de Pardo*, des conincks van Spangien half brueder. Ende de gele gebluemde casufel bebben ons die vrouwen gegeven daer wy ons doeck aen plegen te vercopen. Noch hebben wy eynen roden wollen casufel mit eynen swarten cruce van suster Katryn *Dobbelsteyn*. Noch hebben wy eynen rode camelotte van suster Eyda *Boer*. Ende die swartte camelotte ende die blauwe saye syn van cloesters koest. Wy hebben och witte casufelen, die men in den vasten orbert.

Item wy hebben oech eynen grunen casufel van syntyn ende is van den susteren van *Eyneten*, ende twee dienrocken daerop van denselven gesusteren. Ende noch eyn swarte syden satyn mit eynen roeden cruys van suster Anna van *Tyls* vader. Die roede damasten choercappe hebben geschenckt ons Eerw. mater Katryn *Proenen* brueders kynder van *Antwerpen*, ende die lysten ende dat scylt die achter hinct is vander alder swarten choercappe, die gegeven had hun alde moder Elysabeth *Proenen*.

Item twee silveren pullen heeft suster Marie *Parys* begert dat men maken solde van hoeren cleynoetgens doen sy sterf. Noch twee silveren pullen die heeft suster Agnes *Haecx* die jonge doen maken van dat sy verovert hat; ende sy is gestorven eer sy gemaeckt waren.

Item hebben wij in onser kercke v kelcken; eyn schoen syborie mit eyne perlen croene, welcke croen suster Gertrut *Bormans* heeft doen maken. Ende dat busken daerin heeft suster Lysbet *Proenen* doen maken van hoeren cleynoden. Ende eyn silveren wyroecksvat, ij sylveren pullen totten hoeghen dagen, ende iij paer dagelics. Noch hebben wy iiij silveren kruysen; dat is twee van suster Marie *de Wan* en twe van de susteren *van den Wege*. Noch eyn plat cruys, dat is van suster Lysbeth *Proenen* vaders broder, Her Augustyn; ende eyn cleyn sylveren kroysken van suster Anna *Startz*. Och hebben wy j cleyn

Digitized by Google

krusken van suster Mergriet *van de Laek*. Item noch hebben wy v krallen paternosters, diewelcker eyn is van suster Fye *van den Wyer* ende heeft in c ende xiij kralen, ende xij gulden coeren; dat ander is van suster Fye *Passart*, ende heeft in, c ende xij kralen ende xiiij silveren coeren; dat derde is van suster Mechtel *Heren* ende heeft in, cc ende xlvij kralen ende xxvij cassidonien; dat vierde is mit eynen perlen cnoep ende heeft cl kralen; dat v heeft in c ende lxx kralen ende xviij cassidoniën. Item twe tiendecoeren, eyn van moederperlen; dat ander cristal, van suster Susanna van *Hoen* (?). Item eyn vyftich krallen met ses gulden koren van suster Marie *Passer*.

Item noch hebben wy eyn van 41 moederperlen; xlviij crystalynen met vj cassidoniën van suster Ida *Bex* ende eyn silveren overgult ketteken mit eyn cruysken mit v steynkens. Item noch eyn mit lxvj cassydonien ende lij krallen ende vj overgulde koren, ende eyn silveren crysken, ouch van suster Ida *Bex*. Item noch eyn coral mit eyn gulden *Agnus Dei* van suster Marie *Parys*. Item noch eyn l met eyn silveren *Agnus Dei* van suster Lysbet *van Laer*. Ende noch eyn l groet crallen, sunder teikencoren van suster Mary *Soelhoven*. Item noch eyn crallen, heeft in clxx met xviij cassydoniën van suster Mettel *Syms*. Item noch eyn gulden cruysken met iiij perlen ende iiij rode steynkens daerin gewerckt, van suster Mary *Scanternel*. Item eyn altarcleydt voer den hogen elter van rot damast gegeven int jaer lxx doer suster Anna van *Eynatten*.

Anno 1552 heeft Her Theodorus *Puytlinck*, proest van *Maeseyck*, gegeven die poert aen die straet van onse kerk.

Anno 1553 heet die moeder, jufvrouw Elysabeth *Puetlinck* het nuw glaes neven den hoogen altaer aen die rechte syde gegeven; ende aen die lincker syde haren schoensoen mit syn huisvrow.

Digitized by Google

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS

VAN DE

VOORMALIGE STAD SUSTEREN

EN VAN

DE ADELLIJKE VROUWENABDIJ SINT-SALVATOR ALDAAR.

Voorwoord.

Onze aanteekeningen op de stad en het sticht Susteren zijn niet talrijk; de meeste bronnen zijn zoek geraakt. Men verhaalt dat de archieven van het adellijk stift door den laatsten rentmeester Backhaus zouden verbrand zijn, met het doel om alzoo een gedeelte van de goederen der abdij te onttrekken aan de hebzucht der fransche Republikeinen. Maar dit schijnt een sprookje; wij gelooven veeleer dat ze door de laatste abdis zijn naar Duitschland gevoerd; zij immers was ambtshalve belast met de bewaring dezer documenten.

Noch in de archieven van Dusseldorp, noch in die van Brussel en Maastricht hebben wij bescheiden over Susteren kunnen ontdekken.

Eene geschiedenis van dit Sticht werd geschreven door Arnold Hertzworm, prior van het klooster der Kruisheeren te Venlo, een man bekend als schrijver van meerdere werken (1). Zijn handschrift, hetwelk volgens de getuigenis van Knippenbergh (2), in de bibliotheek der

(1) Zie HARTZHEIM *Bibl. Colon.* p, 24.
(2) *Hist. Eccl. Duc. Gelriae*, p. 51.

Digitized by Google

abdij bewaard werd, is ons alleen bij naam bekend.

Bij gebrek aan de inzage van een regelmatig archief hebben onze nasporingen zich moeten bepalen tot de weinige documenten, die in de kerk en op het raadhuis zijn achtergebleven.

§ 1.

Beschrijving van Susteren. Romeinsche voorwerpen aldaar gevonden. Verdere geschiedenis dezer plaats. De Schepenbank. Het oude stadswapen. Eed der burgemeesters en der gasthuismeesters. De heerlijkheid en de Heeren van Dieteren.

—

Susteren is een fraaije welbebouwde vlek met aarden wallen en watergrachten omgeven.

Tot in het begin dezer eeuw droeg deze plaats den benijdenswaardigen naam van stad, en was voorzien van twee poorten die in 1820 zijn afgebroken, de Sittarderpoort en de Veurterpoort, welke laatste de stad in verband bracht met de kleine voorstad *Veurt*, die gevormd wordt door eene enkele straat. De stad binnen hare grachten heeft eene bijna cirkelvormige gedaante. Susteren voerde reeds den titel van *oppidum* in 1276.

De gemeente Susteren had in 1850 te zamen 1837 inwoners, die verdeeld waren als volgt: Susteren met de voorstad Veurt 1100, Dieteren 492, Heide 136, Beekhoven en Gebroek 109. Zij beslaat eene oppervlakte van 1741 bunders en telt ongeveer 250 huizen.

In 711 en 714 voerde deze plaats den naam van *Suestra* en in 870 dien van *Suestre*. In bescheiden uit de jaren 891, 893, 916 en 948 schreef men *Suestra*. In 1174 is er sprake van eene *ecclesia Suestrensis*, in 1201 van een pastoor *in Swestris*, en in 1219 van een *monasterium in Sustris*. Uit latere stukken blijkt dat men in 1312 *Sustren*, in 1331, 1335 en 1348 *Suestren*, en 1367 *Zustren* en in

Digitized by Google

1421 *Susteren* schreef. Alhoewel Kritsraedt, in zijne chronijk van Gangelt, ook gewag maakt van de vormen *Sustula*, *Susterium* en *Sororia*, vinden wij dat de tegenwoordige schrijfwijze *Susteren*, sedert de XV^de^ eeuw, regelmatig voorkomt.

Even als de naburige dorpen *Susterseel* en *Roosteren* (1), ontleent deze plaats haren naam aan eene beek, die te Bronshem ontspringt, en in het jaar 714 reeds de *Suestra* heette. De oeverbewoners noemen deze vliet onverschillig de *Roodebeek* of de *Alde-Suster*. Zij voedt nog heden met hare wateren de Sustersche grachten (2).

De gemeente Susteren is eene der oudste plaatsen van ons land.

Het is een algemeen bekend feit dat de meeste frankische zetels gegrondvest zijn op standplaatsen der oude Romeinen.

Dit schijnt ook het geval geweest te zijn met Susteren, alwaar de romeinsche heerbaan van Tongeren over Maastricht, Coriovallum, Tudderen, Melick naar Xanten, op zeer korten afstand voorbijloopt. Wat meer is, het volgende strekt tot bewijs, dat er zelfs de romeinsche godenleer, zeden en gebruiken diepe wortels hadden geschoten.

Twintig passen ten oosten der voorstad Veurt ligt een veld genaamd *Opkooi*, ingesloten tusschen twee wegen, waarvan er een loopt naar het Susterbroeck, de Pippynsbrug en Melick. Daar, op eene diepte van een el, vond

---

(1) In een charter bij Bondam, uit het jaar 1277, wordt de naam Roosteren *Rosusteren* geschreven.

(2) De naam *Suester* of *Zuster* staat waarschijnlijk in betrekking met het woord *Zuisen* hoogduitsch *Sausen*, zoo dat zij haren naam ontleent aan het ruisschen harer wateren. Volgens eene bemerking van Kritsraedt werd deze beek in haren geheelen loop beschreven in een latijnsch gedicht van Johan Cæsar Fabritius, kanonik te Knechstede † 1553. De dichterlijke schrijver noemt haar den Gulikschen Rubicon.

Digitized by Google

zekere Paul Palmen, van *Susteren*, de volgende voorwerpen uit het romeinsche tijdperk:

1° Eene vierkante flesch van groen glas, met een handvat, hoog 15 centim. Van buiten op den bodem was zij op de vier hoeken voorzien van eene ⊲.

2° Eene kruik van witte aarde met een oor en engen hals. Hoog 29 centim.

3° Eene fijne amphora van pijpaarde, hoog 32 centim.

4° Een kruikje van witte aarde met een oor, hoog 25 centim.

5° Een kommetje van witte aarde met tuit en breed boord, vorm melkbaar of plateel.

6° Fragmenten van een vetpotje met zandkorrels overstrooid.

7° Groote vaas van hetzelfde stof en stukken van een andere vaas.

8° Drie tassen van roode aarde of *terra sigillata*. Op den bodem van eene, als potmerk, een roosje; op dien van de andere de naam: CONDARINVS. Stempelmerken van dezen pottebakker werden ook gevonden te Remagen, bij Bonn (1).

9° Een plat schoteltje van *terra sigillata*, met het potmerk (S) OCCO (F). Op het museum van oudheden te Bonn bevindt zich een kommetje met het merk SOCCO FEC, in omgekeerde letters.

10° De schaft van een ijzeren werktuig, waarin een stuk van den houten steel.

Deze voorwerpen zijn in bezit van ons geacht medelid, den Heer Dumoulin, notaris te Maastricht. In 1867 werden gevonden terzelfder plaatse en naar Luik verzonden zeven urnen van verschillende hoogte; voorts eenige roode

(1) SCHUERMANS. *Sigles figulins*, p. 94.

Digitized by Google

schoteltjes met potmerken, twee kruiken en een klein hoekig fleschje met twee ooren.

Al deze zaken leveren ons het bewijs,, dat de gemeente Susteren tijdens de romeinsche overheersching en misschien vroeger reeds, meer of min bevolkt en beschaafd was.

De geschiedenis dezer plaats is tamelijk duister. De oudste bronnen deelen wij mede wanneer wij spreken over de abdij. Hier nemen alleen plaats eenige karig vergaderde aanteekeningen.

Bij de rijksverdeeling, die in 870 na den dood van keizer Lotharius plaats had, kwam Susteren aan keizer Lodewijk III (1), en bleef bij het rijk tot in het jaar 895, wanneer keizer Arnulf Lotharingen, waartoe deze plaats behoorde, aan zijnen natuurlijken zoon Swentibold overgaf.

Omtrent de helft der XIII^{de} eeuw schijnt deze plaats in bezit der graven van Gelderland te zijn geweest. Den 26 April 1276 verklaarde Reinoud graaf van Gelderland dat hij zijnen zwager, Waleram den Rossen, heer van Valkenberg en Montjoie, in het bezit der stad Susteren erkende en beloofde te handhaven, dewijl deze plaats eene huwelijksgift was, geschonken aan Philippa van Gelderland, Walerams huisvrouw, en dat deze dezelve als Geldersch leen haar leven lang bezat (2). (Zie Bijlage N. 4).

Susteren bleef een eigendom der Heeren van Valkenberg tot dat deze familie, die ook in bezit der Heerlijkheid Borne was, in 1396 uitstierf.

De erfgenaam van den laatsten heer van Valkenberg te Borne, graaf Simon van Salm stierf kinderloos. Zijne zuster Odilia en zijn broeder Jan verkochten in 1400 de heerlijkheid Borne, Sittard en Susteren aan Willem,

(1) Miræus *Op. dipl.* cap. 19 en 20.
(2) Pontanus. *Hist. Gelriæ*, p. 136.

Digitized by Google

hertog van Gulik en Gelder. Sedert dien tijd tot aan de fransche omwenteling bleef het stadje Susteren eene Guliksche gemeente, deel makende van het ambt Borne.

Na verloop van tijd hadden aldaar de volgende gebeurtenissen plaats.

In 1473 was Karel de Stoute hertog van Borgondië in oorlog met den Hertog van Gelderland. De pandheer van Sittard, Susteren en Borne, Vincentius van Meurs, was momber van Gelderland. Dit verwekte groote vrees bij de bewoners van het ambt Borne; zij gingen een akkoord aan met den Borgondischen hertog, die bij schrijven uit Maastricht van den 30 Mei 1473, de bewaking der versterkte plaatsen Sittard, Susteren en Borne toevertrouwde aan zijnen luitenant generaal, Guido de Brimeu, gouverneur der landen van Overmaas en van het hertogdom Limburg (1).

In 1482 brandden de Luikenaren het klooster van Ste-Agnes, buiten de stadsmuren te Maeseyck, uit vrees voor de Arenbergers neder. De kloosterzusters, 125 in getal, vluchtten naar Susteren en vertoefden er tot in het jaar 1485, in Maart. Deze zusters behoorden tot de orde van den H. Augustinus en stonden destijds onder de leiding van pater Gerard van *Grevenrode.* Hare kloosteroverste, Elisabeth van der Eel, overleed te Susteren in 1482, en werd te Maeseyck in de kerk der Kruisheeren begraven. Zij werd te Susteren opgevolgd door Margaretha Cuypers, van Maastricht (2).

In 1532 hadden de Lutheranen en herdoopers hun hoofdkwartier te Susteren gevestigd; zelfs kwamen er burgers uit Maastricht om er de predikatie te hooren (3).

In 1542 brak een oorlog uit tusschen Braband en den

(1) Barante. *Hist. des ducs de Bourgogne*, édition de Bruxelles, 1838, II p. 727.

(2) Zie *Publ etc. du Limb.* VI p. 386 et 450.

(3) Pelerin, *Essai historique*, p. 324.

Digitized by Google

hertog van Gulik. Den 12 October trokken de troepen van keizer Karel V te Maeseyck over de Maas (1) en namen bezit van Susteren Sittard en Heinsberg. Deze steden werden door den generaal De Bossu versterkt (2). Deze deed tevens de kasteelen Millen en Borne vernielen, honderd elf kerken en kapellen, twaalf pachthoeven en drie adellijke landgoederen en eenige molens verbranden. In het volgend jaar werden de Brabanders in het veld van Wehr bij Sittard verslagen.

Den 7 Sept. 1543 kwam te Venlo een verdrag tusschen keizer Karel V en den hertog van Gulik tot stand; daarin werd bepaald dat, tot meerdere stevigheid van den vrede, Sittard een tijd lang met Brabantsche troepen zou bezet blijven, en dat het halve ambt Millen voortaan een Brabantsch leen zou wezen. Bij deze gelegenheid togen de schepenen van Borne en Susteren naar Sittard om hunnen eed van getrouwheid aan den keizer te zweren (3).

Den 31 Juli 1632 trok de keizerlijke generaal Pappenheim aan het hoofd van zijn leger van Millen over Susteren naar Urmond. Den volgenden dag kwam hij te Elslo en te Geul en sloot zich te Maastricht bij de spaansche armee aan.

Na de verovering van Maastricht door de Hollanders, in dat jaar, werd ook Susteren door de staatsche troepen ingenomen en bezet (4).

De schepenbank van Susteren bestond uit eenen scholtis of „rechter", zeven schepenen en eenen gerechtsschrijver.

De heeren van Susteren en Dieteren hadden eenige rechten op de stad en op deze schepenbank, die den 14 September 1260 door eene plechtige kleernis werden vast-

(1) *Publ. etc. du Limb.* VI, p. 410.

(2) Kritsrath, Chronijk van Gangelt M. S.

(3) Ibidem.

(4) Theod. Juste, *Conspiration de la noblesse belge contre l'Espagne* p. 45.

Digitized by Google

gesteld. De schepenen verklaarden in dit stuk als volgt:

Wanneer de voogd van den heer van Valkenberg en de scholtis van den heer van Dieteren het gerecht bijwoonden, zou de voogd voorzitten en twee deelen der boetgelden ontvangen; de heer van Dieteren kreeg het derde deel.

De heer van Valkenberg, als heer van Susteren, mogt boeten kwijt slaan zonder tusschenkomst van den heer van Dieteren, doch niet omgekeerd. Ook had de heer van Valkenberg het recht van arrest en beslag, zoo als ook dat der gemeenteklok.

Wanneer de heer van Valkenburg over de Alpen trok om den keizer te vergezellen in den oorlog of ter huldiging in Lombardië of te Rome, wanneer eene zijner dochters huwde of een zijner zonen werd ridder geslagen, kon hij te Susteren eene bede uitschrijven tot ondersteuning. Dit echter mogt de heer van Dieteren niet. Daarom zegt de kleernis zijn de burgers van Susteren vrije lieden.

De heeren van Valkenberg en van Dieteren mogten boomen wegschenken uit het gemeentebosch ter timmering van huizen; die van Valkenberg mogt daarenboven de houtdieven op boeten en op gerechtskosten stellen.

De heer van Valkenberg alleen had jurisdictie op de personen en de goederen der kerk van Susteren; zijn voogd zat het recht voor in de hoeve der kerk, op den gerechtsdag gewoonlijk *Witdinc* genoemd.

Indien er eene groote misdaad, zoo als manslag, te Susteren voorviel, en de heer van Valkenberg eenige kosten had te doen voor kampvechters of iets dergelijks, dan moest de heer van Dieteren daar in het derde deel betalen, omdat hij ook in de emolumenten deelde. In de middeleeuwen, wanneer eene zware misdaad niet bewezen werd, kon eene der twistende partijen de andere tot een ge-

Digitized by Google

rechtelijk tweegevecht uitdagen. Onze schepenkleernis getuigt dat dit gebruik te Susteren in 1260 nog in voege was.

De schepenen van Susteren, met toestemming van de burgers der gemeente, hadden het recht van in bijwezen van den voogd des Heeren van Valkenberg hunne rechtsdagen op boeten en op proceskosten te stellen.

Het overige dezer merkwaardige schepenkleernis handelt over de rechten en vrijheden van het gemeentebosch, over de vorsters, den eikelen- en beukenoogst, het weiderecht der varkens, het aanvliegen van bijenzwermen, het rondhalen van het koren ter voeding van de honden der dorpsheeren, en het recht der vorsters op eenen boomtronk bij den haard, te Kerstmis. (Zie Bijlage n. 3.)

Wij deelen hier, uit het kerkarchief te Susteren, den inhoud van eenige oude stukken mede die voor deze schepenbank zijn gerealiseerd.

Rechter en schepenen der stad Susteren verklaarden den 6 Maart 1367, dat Gertrudis *Kymelts* met Willem *Didden Scelarts*, haar zoon, en Katharyn, hare dochter, in erfcijns hebben verzet aan Ryck *Buntmeckers*, eene hofstede met huizing, gelegen in de vrijheid Susteren, aan de stadsgracht, tusschen de hofsteden van Heyn *Prelken* en *Svoytshoff* (1).

Op denzelfden dag verpandde Gertrudis *Kymelts* met hare kinderen aan Heyn *Prelken* haar huis, gelegen bij de stadsgracht voor eene jaarrente van tien alde grooten.

Den eersten Mei van hetzelfde jaar verklaarden rechter en schepenen dat voornoemde Gertrudis *Kymelts* en hare kinderen voormelde cijnsen verkocht hebben aan Heer Johan van *Eght*, kanonik der abdij Susteren en aan diens zoon ook Johan genoemd. De kanonik bestemde daaruit

(1) Schepenzegel afgevallen.

Digitized by Google

zes grooten voor zijn jaargetijd, en het overige, na den dood zijns zoons, tot stichting van een beneficie in de stiftskerk.

Den 31 Januarij 1493, verklaarde Goert *Becker* schuldig te zijn aan jufvrouw Margreet van den *Horich* 's jaars twee malder rogge. Onderpand dezer rente waren een bunder op Schallenkulen bij Susteren en eene vrecht op den Hostert.

Den 2 Maart 1797, verklaarde Jan *Venck* schuldig te wezen aan jufvrouw Margaretha van den *Horich*, een malder rog 's jaars. Onderpand drie vrechten land op St-Teunisberg onder Susteren.

Den 30 Junij 1497, bekende Arnold van *Louwe* schuldig te wezen aan Elisabeth van *Eyll*, een malder rogge, staande ten laste van drie vrechten land in „ gheyn Deteren velt. "

Den 11 November 1505, verklaarde Soeten *Schroeders* schuldig te zijn aan jufvrouw Elisabeth van *Eyll*, een malder rog 's jaars. Onderpand een half bunder beempt op den *Kukelweert*.

Den 10 December 1556 bekende Johan Fyen van „ Deteren „ schuldig te zijn aan jufvrouw Agnes van den *Sande*, te Susteren, een malder rog, erfpacht. Onderpand een en een half bunder grond gelegen in Taterbusch.

Mathias Quirinarius scholtis te Susteren verklaarde den 14 Mei 1632, dat Dederik de *Verber*, onderdaan te " Dietheren „ aan het kapittel van Susteren heeft verkocht een kapitaal van 76 gulden staande ten laste van een en eene halve vrecht land in het Coppelvelt (1).

Het kleine ronde schepenzegel der bank Susteren, zoo als wij dat aan den voet eener akte uit 1453 vonden,

(1) Aan dezen schepenbrief hangt het stadszegel en dat van den scholtis Quirinarius.

Digitized by Google

heeft tot omschrift ✠ S. SCABINORVM IN SUSTEREN. Dit oude zegel werd den 8 November 1820, door den Raad van adel te 's Gravenhage bekrachtigd en beschreven als volgt : " Een rood schild beladen met twee zwarte vrouwenbeelden, verbeeldende twee gezusters, houdende beiden in de linkerhand eenen vogel en in de rechterhand de eene eenen rozenkrans en de tweede eenen palmtak."

Het tegenzegel der stad Susteren vonden wij aan een parkement uit 1681. Dit ronde zegel verbeeldde eene gotische roos en daarin een driehoekig schild, beladen met eenen klimmenden leeuw, omgeven van biljetten. Dit wapen deed ons herinneren aan dat van de Geldersche graven Otto II en Reinaud I. Omschrift in gotische letteren : ✠ CLAVIS SIGILLI SUSTERENSIS.

De borgemeesters en gezworenen der stad Susteren deden bij het aanvaarden hunner betrekking den volgenden eed :

" Ich N. globe hirmit zu Gott und den heiligen Evangelium meinen durchlauchtesten Fürsten und Herrn, deroselben Befehlhabern der stadt Süsteren, auch die ganse Bürgerschaft und Gemeinden einen getreuen, fleissigen Vorgänger zu sein, in ihren Nothdurft und gemeinen Nutsen zu allen Zeithen fordern und mit Wissen meiner nit verhindern lassen, und was mich vorkomdt daran der Gemeinde gelegen ist im Rath förderlich vorbringen, und was mich von der Obrigkeit im Rath befohlen oder beschlossen wird, dasselbe heilbar zu sein, und auch daran zu sein solches ohne allen Vorzug ungehindert vorangezogen und ausgericht werde, den Obrichkeit Rechts und Rathsfreyheiten und alte Herkommen, Gewohnheiten, Satzungen, Ordnungen, Recht und Gerechtigkeiten löblich und gründlich alles anderes was hirin einen getreuen Burgemeistern (oder Geschwornen) und Gemeinde-vorgän-

Digitized by Google

ger nach allen loblichen Herkommen gebürt, nach meinen besten vermögligen Fleisch handeln und ausrichten, daran nit ansehen Kunkelei, Freundschaft, Feindschaft, Verwandschaft, noch einigen Geschenk, als mich Gott hilft und sein heiliges Evangelium" (1).

In de gemeente Susteren lag een gasthuis voor armen, reizende lieden en gebrekkigen. De gastmeester verbond zich bij het aantreden van zijn ambt door den volgenden eed:

„Ich N. globe und schwöre zu Gott das ich den Gasthausmeistersposten, so mir zu bedienen aufgelegt wird, mit getrewen und besten Fleiss soll abwarten, deren Armen zuverorndnete Geld und Ernte zu gebürligen fälligen Zeiten einfordern, dieselbe zu meinen Nutz und Urbar nit kehren noch wenden, davon gebürliche rechtmässige Rechnung thun, auch fleissigen Aufsicht haben soll das in und aushalb des Gasthauses guth Ordnung mit Austheilung der Almusen der es am meisten von nothen, und mir von meiner Obrigkeit befohlen wird, gehalten werde, und sonsten alles thun und lassen soll und will was hirin getreuen Gasthausmeistern gebürt, alles getreulich als mir Got hilft und sein heiliges Evangelium" (2).

De Sustersche buurt Dieteren vormde in de middeleeuwen eene afzonderlijke heerlijkheid, die oorspronkelijk echter schijnt deel gemaakt te hebben van die van Susteren.

Winand heer van Dieteren, *nobilis vir dominus Winandus de Dieterne*, was den 2 Februarij 1260 getuige der schenking van de varkenstiende te Havert, aan het stift Wassenberg, gedaan door Arnold heer van Millen (3).

(1) Gemeente-archief te Susteren.
(2) Ibidem.
(3) LACOMBLET. *Urkundenbuch.*

Digitized by Google

In 1260 was hij ook tegenwoordig bij de regeling der rechten van de Heeren van Dieteren en van Valkenberg op de gemeente Susteren. (Zie Bijlage n. 3.)

Den 2 Mei 1335 verklaarde Goswyn Heer van Dieteren schuldig te zijn aan de abdij Susteren eene erfrente van een mud rogge 's jaars gevestigd op een stuk land van drie vrechten gelegen bij de Lohegge te Dieteren. (Zie Bijlage n. 6.)

Eenigen tijd later schijnt de heerlijkheid Dieteren in bezit der familie Steijn te zijn gekomen. Immers de Heer van der Chijs (1) veropenbaart eene munt van Arnold van Steyn, met dit omschrift: ARNOLDUS STEINE † MONETA DIDIRENS. Deze munt is eene nabootsing der grooten van Henegouwen.

Jonker Johan Hoen van den Broeck was heer van „Deteren" in 1500. Op sint Jans avond van dat jaar verklaarden Johan *Venck*, stadhelder van de heerlijkheid „Dyeteren" en heer Hendrik *Salden*, priester en leenman derzelfde heerlijkheid, dat Jan Keymich schuldig was aan Jufvrouw Elisabeth van *Eyll* negen vaten rog, Sustersche maat, jaarlijks te leveren binnen de stad Susteren. Onderpand dezer schuld was anderhalf bunder land op den *Kuweg*, leen zijnde bij Jonker Johan Hoen, heer van Dieteren.

Dit stuk bezegelden Jan *Venck*, stathelder van "Dyeteren", heer Hendrik *Salden*, leenman, en heer Arnt *then Haeff* pastoor te Limmel, in de plaats van den leenman Peter Leur die geen zegel had (2).

Waarin de eigenlijke rechten en voorrechten der Heeren van Dieteren bestonden is ons niet bekend. Hunne rechten binnen de gemeente Susteren hebben wij hierbo-

(1) De munten der leenen van Braband en Limburg, p. 174.
(2) Kerkarchief te Susteren; zegels verloren.

Digitized by Google

ven aangehaald. Zij bezaten oorspronkelijk te Bilsen, bij Maastricht, een leenhof van twee-en-zeventig mannen, hetwelk leenroerig was bij de mankamer van Valkenburg.

In 1441 werd Johan Hoen van Hoensbroeck, heer te Dieteren, met dit hof beleend. Latere beleeningen hadden plaats door de familiën Van Arenbergh, Bossu (1545), Quadt van Wickrade (1563), Vlodrop, van Lynden, Emerix en Van der Maesen (1791).

De buurt Dieteren was tevens voorzien van eene kapel toegewijd aan den H. Stephanus, en van een kerkhof ter begraving der lijken.

De vrijvrouw Joanna Helena barones van Breyll tot Limbricht, abdis te Susteren, stichtte bij testament van het jaar 1686 voor den priester die de kapel van Dieteren bediende eene vaste Mis op zon- en feestdagen in deze kapel te lezen, en schonk daartoe een kapitaal van 200 rijksdaalders (1). Sedert het jaar 1842 is Dieteren eene onafhankelijke parochie.

§ II.

Oorsprong der abdij Susteren. De H. Willibrord. Pippijn van Herstal. Zijne schenkingsbrieven aan Susteren. De bisschoppen van Utrecht Gregorius en Albricus. De abdij Susteren onder keizerlijke hoogheid. De priester en kunstenaar Siginand eigenaar der abdij. Zij wordt een vrouwenstichtt afhankelijk van de abdij Pruim.

De Heilige Willibrord, een der grootste figuren uit de geschiedenis der achtste eeuw, is naar alle waarschijnlijkheid stichter der abdij *Susteren.* Het juiste tijdstip waarop deze stichting plaats had is echter onbekend. Professor Alberdingk Thym, die aan Willibrord, door de uitgave van zijnen *Apostel der Nederlanden*, een monument van geleerdheid oprichtte, is van meening dat dit gebeurde, kort na de gronding der St-Maartenskerk te

(1) Kerkarchief te Susteren.

Digitized by Google

Utrecht. „ Korten tijd later — zegt hij — schijnt Willibrord op nieuw Toxandrië en zelfs Trier te hebben bezocht, de eerste poging te hebben gedaan, tot stichting van een klooster te *Susteren*, en der zoo beroemd geworden abdij van Epternach of Echternach in hollandsch Luxemburg gelegen. De oorkonden bewijzen de waarheid dezer bewering, daar de eerste giftbrief voor genoemde abdij van het vierde jaar der regering van koning Childebert III gedagteekend is, hetgeen met het jaar 698 overeenstemt" (1).

Wat er ook van zij, het is genoegzaam bewezen, dat de abdij *Susteren* in 711 reeds bloeide; want den 24 October van dat jaar werd aldaar een diploma opgesteld door den priester Laurentius, krachtens hetwelk de monik Ansbald, aan den H. Willibrordus wegschonk geheel het bezit, dat zijn vader *Wigbald* hem had nagelaten, te *Aelst* (Haesloos) aan de Dommel, te weten de woningen, erven en velden met de hoevenaars (manentibus) en tien dienstmannen (servientes gofengarios). *Actum publice in monasterio Suestra anno I Dagoberti regis, die VIII calendarum novembrium* (2).

Onder de eerste en voornaamste weldoeners van dit stift noemen wij het vorstelijk geslacht der Pippijnen. In het dorp *Susteren* bij de beek *Suestra*, bezat Blittrudis, Hugberts dochter en huisvrouw van den koninklijken hofmeier Pippijn van Herstal, een landgoedje (mansionile), dat zij voor gereed geld had aangekocht van zekere lieden, genoemd Alberik en Haderik. Dit goed lieten Pippijn en Blittrudis herbouwen en bij de kerk en het klooster, die zoo als uit het diploom blijkt, aan den Verlosser der we-

(1) Dr Alberdingk Thym, *H. Willibrordus, Apostel der Nederlanden*, p. 163.

(2) Martene et Durand, *Ampl. Collectio*, I, p. 18.

Digitized by Google

reld, en aan de HH. Petrus en Paulus waren toegewijd, inlijven.

Dan liet de hofmeier, niet lang voor den dood van zijn zoon Grimoald, den 2 Maart 714, terwijl hij zelf ziek lag op zijn slot *Bagalosum*, zijne huisvrouw tot zich komen en deed in hare tegenwoordigheid een diploom vervaardigen, waarin hij dit goed en de kerk zelve (ipsam basilicam) aan den H. Willibrordus, bisschop van Utrecht, ten geschenke overgaf, onder voorwaarde dat zij zoude dienen tot het gebruik van kloosterbroeders, pelgrims en andere godvreezende lieden.

Na het overlijden van Willibrord, zou het den broederen vrij staan eenen abt naar hunne keuze aan te stellen; maar deze zou onder het momberschap staan der Pippijnen en in alles aan dit geslacht onderworpen en getrouw zijn. Deze beschikking was eene schijnbare edelmoedigheid, maar inderdaad een trek van slimme politiek, waardoor zich de Pippijnen eenen grooten invloed bewaarden over de abdij *Susteren* en over de keuze des Kapittels.

Het diploma eindigt met een zegen en een vloek; een zegen voor de weldoeners van het sticht, een vloek voor de stroopers, roovers en vernielers van hetzelve. „Indien een godvreezende man — zegt Pippijn — hetzij een onzer nakomelingen, hetzij een vreemde, iets van het zijne aan dit Godshuis ten geschenke brengt, dat de barmhartigheid Gods het hem vergelde. Indien echter iemand in de toekomst, hetzij een mijner afstammelingen hetzij een vreemde, aan deze schenking te kort doet en zich niet stoort aan den inhoud dezer akte, dat hem de wraak van den almachtigen God treffe, dat hij in eeuwigheid van de gemeenschap der Heiligen verstoken blijve."

Deze manier van akten te sluiten was destijds niet zeldzaam. Op zijne strooptochten door Duitschland, liet de

Digitized by Google

koning van Zweden, Gustaaf Adolf, zich eensdaags de archieven der domkerk van Augsburg voorleggen, met het oogmerk van de rijke goederen van dat sticht ten voordeele der zweedsche schatkist te verkoopen. Edoch na een paar oorkonden gehoord te hebben liet hij alles terug voeren, verschrikt als hij was voor de afgrijselijke bedreigingen die van Gods wege tegen de roovers dier goederen werden uitgesproken.

De fransche overweldigers der vorige eeuw zijn te *Susteren* zoo angstvallig niet te werk gegaan. De abdij is onder het zwaard hunner civilisatie in het stof gezonken; de rijke bezittingen werden publiek verkocht.

De schenking van ons diploma is gedagteekend als volgt: *Actum Bagaloso*, *villa publici*, *die secundo Martii*, *anno* IV *regni domini nostri Dagoberti Regis.*

De schrijvers stemmen niet overeen in de vaststelling der dagteekening van dit diploma. Chatillon plaatst onzen brief in het jaar 696, Brouwer in 711 of 712. Wij vinden echter geen bezwaar om denzelven met Martene en Durand, Knippenbergh en Alberdingk Thijm tot op den 2 Maart 714 te verschuiven. Immers wij weten voldoende, dat Dagobert III van 710 tot 715 regeerde, en dat Pippijn in 714 gestorven is.

Onze giftbrief is geteekend en geschreven te *Bagolosum*, een dorp en koninklijke villa, dat in een charter van het jaar 721 *Baclaos* genoemd wordt, en door Dr Alberdingk Thijm te *Bakel* in de Meijerij van 's Hertogenbosch geplaatst wordt.

Indien de gissing dezes schrijvers juist is, dan durven wij op grond van dit diploom veronderstellen, dat de dood van onzen koninklijken hofmeier Pippijn, niet te *Jupille*, zoo als dit meestal verhaald wordt, maar te *Bakel* heeft plaats gehad; want hij lag op zijn sterfbed, en was zoo

Digitized by Google

ziek, dat hij niet meer schrijven kon, wanneer deze akte moest geteekend worden. *Et quia nos propter aegritudinem in ipsa carta scribere non potuimus*, *Blittruden conjugem rogavimus et potestatem dedimus*, *ut ipsam firmare ad nostram vicem deberet; quod ita et fecit* (1). Wij geven dit stuk als Bijlage N° 1.

Ziedaar wat ons de diplomen verhalen over het ontstaan der abdij te *Susteren*, waarvan de H. Willibrordus voorloopig het hoofd was.

Na het overlijden van dezen Heilige in 739 bleven de bisschoppen van Utrecht steeds in betrekking met de abdij *Susteren*. De H. Gregorius, een verwant der frankische koningen, die gedurende twee en twintig jaren het bisdom bestierde, en in 776 overleed, vertoefde meermalen in dit stift, en werd er, volgens de getuigenis der kronijkschrijvers van Luik, naast zijne moeder de H. Vastradis begraven. Ook zijn opvolger en neef, de H. Albricus, die circa 783 overleden is, vond er zijne ruststede (2). De overblijfsels dezer heilige en hoogaanzienlijke personen worden nog heden in de grijze Salvators-kerk te *Susteren* vereerd; zij rusten in twee lijkkistjes versierd met hun borstbeeld. In het jaar 1174 zag men er ook nog den gordel van den H. Gregorius en de tunica van den H. Albricus (Zie Bijlage n° 2).

Maar de afstammelingen van Pippijn, zich grondende op het diploom van 714, verdrongen weldra de opvolgers van Willibrord uit het bezit der abdij, die nu als een familiegoed werd geërfd, gebruikt en weggeschonken.

Bij de bekende verdeeling des rijks, den 8 Augustus 870, tusschen de twee zonen van Lodewijk den Vromen, op eene landengte der Maas, bij *Caestert*, tusschen *Meerssen*

(1) Heda *Histor. Ultraject.*; editie van 1643 p. 19.

(2) *Officia propria Sanctorum diœc. Ruræmund.*, in festo S. Albrici 14 Nov.

Digitized by Google

en *Herstal* gesloten, werd de abdij *Susteren*, *Abbatia Suestre*, in rekening gebracht en op het aandeel van Lodewijk van Germanië gesteld (1).

In November van het jaar 882 verscheen eene bende Noormannen, die de Maas opvarende, zich te *Elslo* verschansten, en van daar uit de omstreken met vuur en zwaard bezochten. Maastricht, Luik, Tongeren en Keulen werden verbrand. Te Aken plaatsten zij hunne paarden in de zalen van het keizerlijk paleis en verbrandden de stad. De kloosters *Stavelo*, *Malmedy*, *Corneli-Munster*, *Pruim* en *Alden-Eyck* werden geplunderd en verwoest; het keizerlijk paleis te Nijmegen werd eene prooi der vlammen. Volgens de Annalen van het bisdom Luik onderging de abdij *Susteren* een dergelijk lot; zij werd verwoest en verbrand (2).

Keizer Arnulf (887 + 899), die de abdij *Susteren* van zijn grootvader Lodewijk geërfd had, vond er geen bezwaar in dit veel beproefde godshuis weg te schenken. In dien tijde leefde in de abdij *Pruim* een voornaam kunstenaar, *illustris artifex*, de priester Siginandus, die zich de gunst des keizers had weten te verwerven door zijne getrouwe dienstvaardigheid, zijnen goeden wil, zijnen onbesproken vlijt en zijne groote verdiensten. Hem schonk Arnulf de abdij *Susteren* met alle hare aanklevigheden, en beloofde, dat Siginand ze als eigendom zou hebben, houden en bezitten; dat niemand zijner opvolgers hem in dat bezit zoude stooren. De eenige voorwaarde aan deze schenking gehecht, was dat men dezelve zou betrachten als eene aalmoes gegeven tot de zalige nagedachtenis van hem, van zijn vader Carloman en van zijn grootvader Lodewijk.

Uit dit diploom, hetwelk den 23 Februari 891, te Re-

(1) Butkens, *Trophées de Brabant*, *preuves* I p. 7.
(2) Knippenbergh. *Histor. eccl. Duc. Gelriæ* p. 39.

Digitized by Google

gensburg, drie maanden voor den triomf der Noormannen op de oevers der *Geul*, bij *Valkenburg*, werd uitgevaardigd, blijkt het volgende:

Ten eerste: Dat de abdij *Susteren* sedert eenigen tijd eene groote verandering had ondergaan. Aan de mannelijke bevolking waren vrouwen gevolgd. Het diploom zegt dit uitdrukkelijk: *Abbatia in Masalante quae vulgari vocabulo Suestra nuncupatur, ubi sanctaemoniales feminae divinum subministrant officium* (1). Mabillon beweert, dat *Susteren* van den beginne aan door vrouwen werd bewoond, hetgeen echter door onze diplomen bepaald wordt tegengesproken. Voor het jaar 891 komen daarin niets dan mannen (fratres) voor. Mogelijk is het echter, dat aanvankelijk deze abdij, gelijk de meeste dier instellingen, te gelijk uit mannen en uit vrouwen bestond. De overgang tot een uitsluitend vrouwelijk stift, kon in deze veronderstelling gevoegelijk gaan door het verplaatsen der mannen naar een ander stift of door het verbod van nieuwelingen uit het mannelijk geslacht aan te nemen. Misschien heeft de verwoesting der abdij door de Noormannen tot deze verandering iets bijgedragen. Deze vrouwen leefden volgens den regel van den H. Benedictus.

In het diploom over *Susteren*, gegeven door Pippijn van Herstal in 714, vinden wij onder de onderteekenaars *Blendumen abdisse* en *Adalbertus abt.* Zouden deze soms niet aan het hoofd der abdij *Susteren* hebben gestaan?

Ten tweede blijkt uit dit diploom, dat de eigendommen der abdij destijds zeer aanzienlijk waren. Zij bestonden uit meerdere kerken, vele kloostercellen, hoeven, hutten en andere gebouwen, dienstmannen en lijfeigenen der twee geslachten, velden, akkers, weiden, wijngaarden, beem-

(1) Martene et Durand I p. 257.

Digitized by Google

den, bosschen, waters, waterdriften, molens, vischvijvers, wegen en stegen, uitgangen en toegangen, bebouwde en onbebouwde gronden, betwiste en onbetwiste eigendommen, met een aantal roerende en onroerende goederen, te Susteren en elders gelegen (1).

Op het einde van dit stuk gaf de Keizer aan Sigenand verlof, om *Susteren* te mogen overdragen aan eene andere vergadering van geestelijke personen. Sigenand deed dit ten voordeele der abdij *Pruim* in de Eifel, een vermaard klooster van de orde der Benedictijnen waarin hij monik was. Deze schenking gaf aanleiding tot veelzijdige relatiën tusschen *Pruim* en *Susteren*.

§ III.

Koning Swentibold te Susteren begraven. Zijne geboorte, zijn huwelijk, zijne dochters, zijn verblijf hier te land. De giftbrief der Graatheide. De rechten der abdij Pruim over Susteren op de rijksdagen van Herstal en Nijmegen aanerkend.

Middelerwijl schonk keizer Arnulf aan zijnen natuurlijken zoon Swentibold de kroon van Lotharingen, een rijk tot wiens gebied ons tegenwoordig hertogdom Limburg gehoorde. De moniken van *Pruim* baden nu den aartsbisschop van Trier, Ratbod, om ten hunnen voordeele bij den nieuwen vorst een stap te doen, opdat de schenking van den „meester der uitmuntende kunsten" ook door hem mogt worden goedgekeurd.

Aan Ratbods verzoek gehoor gevende, teekende Swentibold een diploom, waarin bepaald werd, dat Siginand de abdij *Susteren*, zonder iemands tegenspraak, zijn geheel leven lang zoude hebben, bezitten en genieten, en dat na zijn overlijden, de abdij *Pruim* hem in dat bezit zoude opvolgen. Dit diploom werd opgesteld, den 5 Juni 895, te *St-Goar*, bij Coblentz (2).

(1) MARTENE et DURAND l. c. p. 137, en BEYER, *Urkundenbuch zur Geschichte des Mittelrheins* tom. I p. 137.

(2) MARTENE et DURAND, I, p. 242.

Digitized by Google

Swentibold, een oorlogzuchtige en wispelturige vorst, bleef niet lang in het bezit van zijn rijk. Na den dood van keizer Arnulf (898), droegen de grooten des lands de kroon van Lotharingen op aan Lodewijk het kind, den wettigen zoon van Arnulf, een vorst die pas zeven jaren oud en koning van Duitschland was. Dit verwekte den toorn van Swentibold; hij nam de wapens op tegen de grooten van zijn rijk en verloor den 13 Augustus 900, het leven in een gevecht tusschen *Susteren* en de Maas (1). Zijn stoffelijk overschot werd in de abdijkerk ter aarde besteld. Knippenbergh verhaalt dat in zijnen tijd Swentibolds graf met eenen zwaren zerksteen gesloten was (2). Over eenige jaren toonde men nog aan de vreemdelingen dezen grafsteen op het koor.

Swentibold werd voor het jaar 880 geboren; zijne moeder noemde zich Helinrade. Buiten Swentibold had keizer Arnulf noch twee andere bastaardkinderen, namelijk Ratbold en Luitgardis, welke laatste met Otto, hertog van Saksen in huwelijk trad. De naam Swentibold wordt in de diplomen en chronijken van dien tijd, zeer verschillend gespeld; men vindt *Zuentipoldus*, *Switbaldus*, *Suetibogus*, *Eventiboldus*, *Tuventibolch*, *Zuendibolchus*, *Zuentibaldus*, *Juentiboldus*, *Suetibogus*, *Switibaldus*, Σφενδεπλακος, etc. De bewoners onzer omstreken geven hem doorgaans den naam van *Sanderbout*. Hij zelf teekende meestal *Zuentiboldus*. Zijn doopborg was geweest Zuentibold, de bekende koning der Moraven, in Slavonië. In het jaar 895 werd hij door de grooten des lands als koning van Lotharingen aanerkend, en den 11 Mei, te Worms, in die hoedanigheid gehuldigd.

Hij huwde omtrent Paschen van het jaar 897, met Oda,

(1) Reginon ad annum 900.
(2) *Histor. eccl. duc. Gelriæ* p. 59.

Digitized by Google

dochter van eenen duitschen graaf, die door Miræus, Otto, koning van Frankenland, genoemd wordt.

Koning Swentibold liet meerdere kinderen na. Drie zijner dochters, Benedicta, Cecilia en Relindis leefden als nonnen in de abdij *Susteren* onder de vrome leiding der H. Amelberga, abdisse aldaar. Relindis, na eenigen tijd te *Susteren* vertoefd te hebben, zocht eene strengere levenswijs, en begaf zich naar *Flemalle*, bij Luik, alwaar zij als recluus overleden is. Benedicta en Cecilia volgden elkander op als abdissen (1).

In het jaar 1174 was de schatkamer der abdij *Susteren* in bezit van een schoteltje, toebehoord hebbende aan de H. Amelberga. (Zie Bijlage N° 2.)

Indien deze drie kinderen uit het huwelijk van Swentibold met de gravin Oda sproten, waren zij bij den dood van hunnen vader nog zeer jong; het oudste kon niet meer dan drie jaren tellen. Het is echter ook mogelijk dat deze jonge vorst eene tweede vrouw heeft gehad, die volgens de overlevering Sophia heette. Alvorens zijne kinderen aan de abdij *Susteren* te vertrouwen, had hij dit stift prachtig herbouwd (2).

Het aandenken aan koning Swentibold is bij de bewoners der omstreken van *Susteren* en *Sittard*, tot op den dag van heden, nog levend bewaard. Men verhaalt, dat hij tijdens zijn vijfjarig koningschap behalven in zijne residentiesteden *Metz* en *Aken*, ook te *Born*, in de omstreken van *Susteren*, hof hield. Deze gissing echter steunt op geenen historischen grond; geen enkel diploom te *Born* geteekend, is bekend.

Het eenig stuk wat zijn verblijf aldaar doet bevroeden, is de bekende giftbrief der *Graatheyde* aan veertien, bij

(1) *Propr. Sanct. diœc. Ruræmund.* in festo S. Amelbergæ, 26 Nov.
(2) Fisen. *Hist. Leod.* : libr. VI N° 2.

Digitized by Google

Born liggende kerspelen. Dit handvest, wat van lateren tijd is, schijnt evenwel op andere documenten gegrond te zijn, en is daarom als bron niet geheel te verwerpen. Het is in de oude landtaal opgesteld en begint aldus: " Het waes een Her te *Born*, der waes gebohren uyt Overlant, uyt Lotharingen (1), koninck *Sanderbout* was he genaemt; en he laeg by syne vrouw en sliep, ende Got sant hem in synen sin, dat hy sich met haer vereent (2), dat hy woude geven den arme luyden eene gave om Got; want he hatse dickwils gebracht in groten noot, ende syne huysfrou beleyfde, dat hy hun gaf den bosch geheytten den *Gradt*, mitter heyden ende weyden, omdat hy hun in voortyden had deck gebracht in groit lyden, mit krygen, rouven ende branden: Soo dat hy aen hun syne siele woude quyten.

„ Ende 's morgens doen hy op was, bracht hy sijne Heren, die by hem waeren voor, wat Got hem in syn sinn gesant hat, die deese saecke gerne holpen vermehren. He ginck dan doen die Mess uyt waes, ende dede eynen man op sien peerd sitten; gelyck dat die Heren water genomen hatten voir dat eten reidt hy van der bruggen, ende de koninck hadde hem geseyt: Soo wie viel kirspelen, dorpen, dat he omryden konde, binnen die maeltyd, die souden opten Bosch, Heyden ende Weyden hooren. Soo reydt hy eerst tot aen *Born*, van dar tot *Guttecoven*, van dar tot *Leymborg*, van dar tot *Sittard*, van dar op *Munstergeleyn*, van dar nar *Opgeleen*, van dar nar *Beek*, van dar tot *Elsloe*, van dar nar *Steyn*. Van *Steyn* quam he aen die *Houserlinden*, ende daer stont eyn wit ross gesadelt; syn peert was moede, ende hy stont van zijn peert ende klom op dat wit ross, ende liet syn peerd op te straet staen ende riet van daer voirt nar *Urmont*, van

(1) Een ander H. S. heeft *Hongarien*.
(2) Een ander afschrift heeft *beraedde*.

Digitized by Google

dar nar *Berg*, van dar nar *Bicht*, van dar op *Papenhoven*, ende van *Papenhoven* tot *Buchten*, ende reidt soo tot *Holtumb*; ende he vont dar eyn alt wyff by dat valderen staen, ende he baedt haer, dat sy hem dat open dede, des sy niet doen en woude; ende doen waes hem eyn teycken gegeven, dat die Heren gegeten hadden. Soo riedt hy om *Holtumb*, ende waes noch ten goeden tyde tot *Born*, als den koninck mitten Heren nae die maeltyt water namen ende doen vertoeg (1) hy den Heren wo he al geweyst waes, ende hoe het hoem gegangen waes.

„ Doen ginck conynck *Sanderbout* sitten, ende ordineerde die rechten ende breucken die voertaen he ende alle toekomende Heren van *Born* souden hebben, ende dat sy overheeren souden blijven der voirschreven gemeynten ende om des gemeynde gebruyck will, opdat der Bosch niet verganckelyck worde.

„ Eerst spraek der Koninck totten diener: soo die vrou van *Holtumb* u niet doir laeten woude, so is *Holtumb* ten ewigen dage quyt die heyde etc. (2).

Het gebruik van gronden weg te schenken door er om te gaan, om te ryden of te ploegen is zeer oud. Ossen, paarden, of ezels kwamen er gemeenelijk in het spel. Clovis schonk aan den H. Remigius zoo veel land, als deze zou omgaan, terwijl de Koning een middagslaapje deed. Waldemar de Deen gaf in 1205 aan St-Andreas zoo veel grond als hij op een veulen van negen nachten oud kon omrijden, terwijl de Koning in het bad was. Wie herinnert zich niet de omploeging van Rome door Romulus. Deze wijze van grond te verwerven was algemeen verspreid, maar schijnt reeds vroeg in onbruik te zijn geraakt. Zij

(1) Vertelde

(2) De bepalingen dezer akte kan men lezen in Aug. Dunckel, Sittarder Stadts-und Kreiseskalender, für 1823, p. 24-35.

Digitized by Google

pleit voor de echtheid der schenking van de Graatheide (1).

De bovengemelde dorpen zijn sedert onheugelijke tijden in bezit dezer heide, die nu echter meestal verkocht of onder de bewoners verdeeld is. Tot aandenken aan de schenking dezer heide, die op het einde der vorige eeuw eene oppervlakte van 6666 bunders beliep (2) werd in de kerken der belanghebbende parochiën, des zondags onder de hoogmis een gebed gesproken „ voor de rust der ziel van koning Sanderbout „ en diens huisvrouw *Sophia.*

De pastoor van *Beek*, Nicolaus *Prenetius*, lid der duitsche Orde, vertelde den 26 februarij 1642 aan Jacob *Kritsraedt* S. J., dat hij gewoon was alle zondagen na de preek dit gebed te spreken, en dat indien hij het ongeluk had van het meermalen te vergeten, de koster hem zou manen en en het volk publiek zou morren (3). Indien ons geheugen goed is, wordt de loffelijke gewoonte van dit gebed te spreken nog heden bijbehouden, in de kerken te *Steyn* en te *Elslo.* Een laatste aandenken aan den koning van Lotharingen vindt men terug in de overblijfsels van een bastioen, en van het oostelijk gedeelte der stadswallen te *Sittard*, die den naam dragen van *Koning Sanderbout.*

Maar keeren wij naar ons onderwerp terug. De dood en de nederlaag van Swentibold was voor de abdij *Susteren* zeer noodlottig.

De Lotharingsche grooten, die met leede oogen hadden gezien, dat de monik Siginand door de keizerlijke gunst in het bezit der abdij was getreden, maakten zich van dezelve meester. Tegen deze ongehoorde daad van geweld teekenden de abt van *Pruim* en Siginand protest aan;

---

(1) Noordewier *Nederduitsche regtsoudheden* p. 22.

(2) Bachiene *Vaderl. Geogr.* V, p. 1050.

(3) Jacob Kritsraedt, *Chronyck von Gangelt* M. S. Ook volgens pastoor Prenetius heette Swentibolds huisvrouw Sophia.

Digitized by Google

maar hunne rechtmatige reclamatiën, alhoewel meermalen herhaald, bleven zonder gevolg.

Eindelijk in het jaar 916 werd dit gewichtig vraagstuk, in de algemeene rijksvergadering van *Herstal*, die door koning Karel, den gekozen opvolger van Swentibold werd voorgezeten, openbaar ter tafel gebracht.

De vergadering besloot, dat de abdij *Pruim*, buiten alle andere pretendenten recht op het stift van *Susteren* had, en dat het hun rechtvaardig en met de wetten des rijks strookend voorkwam, indien de abt en de moniken van *Pruim*, onverwijld in het bezit van het hunne werden gesteld.

De koning aan de billijke uitspraak der graven, heeren en bisschoppen van zijn rijk gehoor gevende, deed op aanvraag van Richard, abt van *Pruim*, op staande voet een diploom opmaken, waarin hij verklaarde, dat het stift *Susteren* met alle aanklevende eigendommen voortaan, zonder iemands tegenspraak, aan de abdij *Pruim* zou blijven, en dat de oversten dier abdij over *Susteren* zouden beschikken tot hun grootste nut en tot dat hunner medebroeders.

Dit diploom werd gegeven in het koninklijk paleis te *Herstal*: *XIII calendas februarii*, *indictione IIII*, *anno XXII*, *regnante domino Karolo*, *redintegrante XVII*, *largiore vero hereditate adepta V*. Dat is den 19 Januari 916 (1).

In weerwil van het koninklijk naamcijfer was echter de vrede kort van duur. Twee en dertich jaren later werd ook keizer Otto I, die destijds in bezit dezer landen was, als scheidsrechter in deze zaak geraadpleegd.

Op eene vergadering der rijksstenden te *Nijmegen*, werd in 948 nogmaals bepaald, dat het stift *Susteren* als het uitsluitend bezit en eigendom van den abt en der mo-

(1) Martene et Durand, I p. 270.

Digitized by Google

niken van *Pruim* moest betracht worden. De keizer van zijnen kant, ingezien hebbende de diplomen op dit stuk van Arnulf, Swentibold en Karel, hem door Ingram, abt van *Pruim* voorgelegd, keurde de uitspraak der vergadering goed, en belastte den abt Ingram en diens opvolgers, van *Susteren* nimmer als beneficie of leengoed aan eenen bisschop, aan eenen graaf of aan iemand anders weg te schenken. Alleen stond de keizer toe, dat deze plaats van wege de abdij *Pruim* mogt beheerd en bestuurd worden.

Dit diploom werd gegeven te Nijmegen den 1 Juni 948 (1).

Latere bescheiden betrekkelijk de relatiën tusschen de abdijen Pruim en Susteren zijn ons niet bekend (2).

§ IV.

Het evangelieboek van Susteren. De abdis Imago van Loon. Goederen der abdij van St-Maurus te Verdun. De abdij Susteren veranderd in een wereldlijk stift. Statuten des jaars 1348.

In het jaar 1174 stond aan het hoofd der abdij *Susteren* de gravin Imago van *Loon*. Dit blijkt uit een repertorium der kerksieraden, in dat jaar opgemaakt, en zich bevindende in een rijkversierd Evangelieboek, rustende in het tegenwoordig kerkarchief te *Susteren*.

Dit kostbaar handschrift wordt besproken en beoordeeld in een opstel van den Heer Jos. Gielen van Maeseijck, geplaatst in eene der afleveringen van den *Messager des sciences historiques de Belgique*, voor het jaar 1866. Wij hebben dit kunstjuweel van *Susteren* in den loop van den

(1) MARTENE et DURAND I p. 289.

(2) De abdij *Pruim* werd gesticht in het jaar 720 en door Pippijn den korten in 763 rijk gedoteerd. Sedert het jaar 1579 droegen de aartsbisschoppen van Trier den titel van abt en lieten het klooster door eenen prior regeeren.

Digitized by Google

vorigen herfst mogen bezichtigen. Het is een overoud handschrift, geschreven in groot 4° formaat, met kleine romeinsche letters, zoo als men die in de elfde eeuw gebruikte; het telt 150 bladzijden. De meeste initialen en hoofdletters zijn kunsteloos en weinig gesierd; maar de miniaturen, die dit handschrift versieren, zijn des te kostbaarder, en hechten aan het Evangelieboek van *Susteren* eene buitengewone waarde.

De Heer Gielen is van gevoelen, dat wij het grootste deel der romaansche schilderingen, die dit handschrift versieren, aan vlaamsche kunstenaars uit de middeleeuwen verdanken, en dat er tusschen de miniaturen van dit Evangelieboek en die van het beroemd getijdenboek van Karel den grooten, in de verzameling van het Louvre te Parijs, zulk eene treffende gelijkheid bestaat, dat men zich genegen voelt, om de twee werken aan de hand van denzelfden kunstenaar toe te schrijven.

Na de platen van het Sustersch Evangelieboek naauwkeurig beschreven te hebben, verrijkt de schrijver zijnen tekst met twee uitmuntende polychromen, den H. Matheus en de Kruisiging van Christus voorstellende. Dan geeft hij het inventaris der kerksieraden, hetwelk zich op het vijfde blad bevindt, waarbij hij tevens een fac-simile en eene vertaling voegt.

In de uitgaaf van dit document is de Heer Gielen niet gelukkig; er ontsnappen hem meerdere leesfouten. Daar wij onder de Bijlagen eene verbeterde lezing van dit merkwaardig stuk mededeelen, zullen wij ons bepalen met eene enkele dezer fouten aan te stippen. De naam der abdis, die in het jaar 1174 aan het hoofd van het stift stond, wordt door hem *Isabeau* gelezen, terwijl er klaar en duidelijk staat: „Anno ab incarnacione Domini nostri Jhesu Cristi M.CLXXIIII, indictione VIJ^ma^, Fritherico inperante, Rudolfo

Digitized by Google

episcopo, electa est *Imago filia comitis de Los* in abbatissam in ecclesia Suestrensi.

Wie was nu deze Imago dochter van den graaf van Loon ?

De naam *Imago*, *Imagina*, *Imaina*, *Maina*, *Meyna*, *Imke* en *Beeldje* zijn woorden die dezelfde persoon aanduiden. De naam Imaina komt op de stamtafel der graven van Loon (1), drie malen voor.

De eerste, die dezen naam droeg, werd geboren uit het huwelijk van graaf Lodewijk I, van Loon, en diens huisvrouw Agnes van Reineck (2). Na den dood van Mechtild van Vlaanderen (1179), huwde zij met dier weduwenaar, Hendrik III, hertog van Brabant, en bracht verscheidene kinderen ter wereld.

Als Hertogin van Brabant keurde " Imena " die schenking goed, die haar broeder Gerard, graaf van Loon, in 1188 aan de abdij *Averbode* deed van eenige goederen te *Tesseuderloo* (3).

Wanneer haar gemaal in 1190 overleden was, nam Imaina de wiel aan in de abdij *Munsterbilsen*, bij Maastricht. Als abdis van dit sticht schonk zij in 1202 het personaat der kerk te *Neer*, bij Roermond, aan de abdij *Averbode* (4). Om strengere boetvaardigheid te doen, verliet zij *Munsterbilsen*, en trad in de omstreken van Keulen in een klooster der Cisterciensers (5). In 1213 was zij tegenwoordig bij de begrafenis der H. Katharina van Oignies, en in 1214 verschijnt zij als abdis van het klooster van Ste-Katharina te Eisenach (6). Het *Necrologium* van Averbode plaatst haren sterfdag op den 5 Juni.

---

(1) Mantels Hist. Loss., p. 302, en Daris, Histoire de Looz, p. 452.
(2) Butkens, I, p. 157.
(3) Idem l. c. preuves, p. 41.
(4) Idem l. c. preuves, p. 44.
(5) Daris, *Histoire de Looz*, I, p. 420.
(6) Ernst, *Histoire du Limbourg*, III, p. 151.

Digitized by Google

De tweede gravin van Loon, voorkomende onder den naam van Imaina, was eene nicht en hoogstwaarschijnlijk een peetkind der vorige. Zij was dochter van Hendrik graaf van Loon en van Mechtild van Vianen, weduwe van Lotharius graaf van Hochstade. Zij werd in haar zeventiende jaar abdis te *Salsine* bij Namen, alwaar zij gedurende vele jaren de H. Juliana van Cornillon herbergde. In 1261 werd zij abdis benoemd te *Fline*. Haar halve broeder, Koenraed van Hochstade, was aartsbisschop van Keulen. Van deze Imaina, die in 1217 geboren werd en in 1270 overleed, kan hier geene rede zijn (1).

Eene derde gravin van Loon, met den naam *Imaina*, was dochter van graaf Gerard (1171—1195) en van Maria gravin van Gelder. Zij was volgens den Heer Daris (2) gehuwd geweest met Willem kastelein van St-Omer. Ten voordeele dezer laatste pleit de letterlijke opvatting der woorden van het inventaris. Haar vader was, in 1174, regeerende graaf van Loon. Wij geven een nauwkeurig afschrift van het inventaris uit 1174 als Bijlage N° 2.

In het jaar 1201 was Heer Herman pastoor te Susteren (3).

In 1309 goot meester Peter van *Sittard* vijf torenklokken voor de kerk van Susteren.

Den 29 December 1312 verklaren Dekanes en Kapittel van Susteren zeven morgen land, gelegen bij *Pissen* onder Susteren, in pacht gegeven te hebben aan Egidius *Meitsen Soen* voor twaalf vaten rog en haver 's jaars (4).

Den 27 Februarij 1331 ging Alexander van *Steijn* genaamd Van der Linden (de Tilia) met den edelman Wale-

(1) Daris, Ibid. I, p. 462. De Ram, *Hagiographie nationale*, I, p. 386.
(2) J. Daris, *Histoire de Looz*, I p. 432.
(3) Lacomblet, tome II, ad annum 1201.
(4) Schepenbrief in het kerkarchief te Susteren.

Digitized by Google

ram van *Steijn* het volgend accoord aan. De edele Waleram van *Steijn* zou afstaan aan genoemden Alexander twaalf bunder land gelegen in de Heerlijkheid *Steijn*, waarvoor hij zou genieten twaalf dergelijke bunders deelmakende van de hoeve *Ten Hove*, nu meestal *Municheijm* genaamd. En daar de goederen van *Ten Hove* cijnsplichtig waren aan de abdij Susteren 's jaars voor zes denariën het bunder, zoo zou deze cijnsbaarheid overgaan op de goederen van *Steijn*, welke in de akte worden opgenoemd. Dit accoord werd goedgekeurd door Arnold Heer van *Steijn* en door diens zoon Arnold, ridder. (Zie Bijlage N° 5).

Goswin, heer van *Dieteren* verklaarde, bij akte van den 2 Mei 1335, schuldig te zijn aan de abdij Susteren eene jaarlijksche rente van een malder rog, ter nagedachtenis zijner voorzaten. Het onderpand dezer stichting waren drie vrechten akkerland gelegen in het gebied van *Dieteren*, aan de *Lohegge*, bij de hoeve *Bommegen*. (Zie Bijlage N° 6).

Den 11 October van hetzelfde jaar bekende Arnold Heer van *Steijn*, dat de abdis van Susteren Elisabeth en Wijnant van Dieteren onderling verruild hadden anderhalve sil akker, zijnde vrijgoed, tegen anderhalve sil leengoed, beide perceelen gelegen te *Papenhoven*. Eene sil akker besloeg een kwart bunder (1).

In 1348 schonk Bela van *Wirst*, weduwe van Rutger genaamd *Bruke*, ridder, tot lafenis der zielen harer ouders en vrienden aan de abdij " Suesteren „ eene jaarlijksche rente van twee goudgulden, ten laste der gronden, die vroeger aan de abdis en het convent van St-Maurus te *Verdun* hadden behoord, en nu door de abdij Susteren werden in eigendom bezeten.

Een dezer goudgulden, die verviel op het feest van

(1) Kerkarchief te Susteren.

Digitized by Google

Ste-Gertrudis, diende voor een jaargetijd van een harer vrienden en moest worden verdeeld tusschen de tegenwoordig zijnde leden des Kapittels. De tweede verviel omtrent St-Remigius, en diende tot een jaargetijd voor haar en hare ouders, met gelijke retributie, waarbij men echter den rector van het altaar van St-Paul niet mogt voorbij gaan.

Deze brieven werden den 17 December bezegeld en goedgekeurd door vrouwe Agnes *van Beekhoven*, „ Dei permissione abbatissa monasterii Suestrensis, Giselbertus de Baychoven, armiger et Joannes dictus Suytmine „ (1).

De abdij van St-Maurus te Verdun, waarvan sprake is in dit stuk, was een vrouwenstift der orde van den H. Benedictus, gesticht in het jaar 1000 door Heymon, bisschop van Verdun. In de stiftskerk bevonden zich de graftomben der HH. bisschoppen Maurus, Salvinus en Arator.

In de woelige tijden der middeleeuwen waren de bewoners der abdij Susteren van den regel van den H. Benedictus afgeweken, en hadden zich als eene vergadering van wereldlijke kanoniken en kanonikessen daargesteld. Ten gevolge dezer verandering waren er misbruiken ingeslopen, die de bisschoppen van Luik, door wijze reglementen, trachtten uit te roeijen.

Bisschop Engelbert van der Marck, die deze misbruiken kende en betreurde, zond in 1348, den abt van St-Jacob en den deken van St-Paul te Luik naar *Susteren*, om de zaken der abdij te regelen. Dit bezoek werd gevolgd door de volgende statuten, die voortaan, met den regel der orde van den H. Benedictus, tot leiddraad zouden dienen voor de bewoners der abdij:

„ Eyn yghelyck dy deys teghenwordighe brieven syen

(1) Park. in het kerkarchief te Susteren; zegels afgevallen.

Digitized by Google

suelen, Engelbertus bider gracien Gods bisscop van Ludick, eyn euwelicke groette in den Heyre. Als op ander tyden van gheloeffeliken luyden tot onser kennissen ghecomen was, dat het cloester van *Susteren*, van synte Benedictus orden, ons creysdoms, alsoewel int werlyck als int geystelyck seer vuel ghebreyken heeft, ende van der twedrachticheyden dy dar op ghestaen syn, scandalisatie ende perikelen opstaen, begherende eyndrachticheyt des voergenoemts cloester, hebben wy doer ons ordinaris macht hier op doen neystelicken ondervreghen, ende want wy doer alsulycke ondervrechinghe bevynden, niet tegenstaende alle ordynatie op ander tyden doer onse authoriteyt ofte onser buscoppen van Ludick tot reformacie des ghenoemts cloesters ghemaeckt synde, uyt ghebreyckelyckheyden lijen int geystelyck ende int werlyck, aenghesien ock nestelyck ende aenghemerryckt die ordinatien ende statuten doer authoriteyt des eyrwerdyghe vaders ende Heyre in Christo seyligher gedachten, Heyr Adolphus ons peteren, bisscop tot Lydyck, ende noemaels doer ons voerghenoemde authorithyt ghemackt, gheordynert ende ghestatuërt synde, als dat officium der visitaciën int voerghenoemt cloester voelbracht wart, op dat regiment der regulaer disciplinen int self cloester nyet versmeyt en worde, ende dy religie des ordens nyet en verghaen, mer meyr dat na dy traditie ende insettynghe der heyligher vaderen, ghehoersaemheyt dy uytter lyefden der onderdanicheyt voertkompt in dat self cloester gheobservert worde, ende macht ende vigoer der religien ghehalden synde, hebben wy raet mit ghenoemen hyr in van meysters van rechtten tot reformatie des selffs cloesters ende oeck openbaer profyet, in dy ghenoemde ordinatie, in dy summyghe blyvende, alsummyghe puncten oock vander ordinatien aftreckende, ende dy veranderynghe der

Digitized by Google

tyden ende der dynghen oock van beduynckelycke noetsaken des cloesters ende der persoenen dy daerin God dyenen, alsulcken statuten te veranderen, dy selve oock te modificeren, ende benamen aenghemerckt dat nyet en behoert gheordelt te syn reprehensibel, dat dy veranderynghe der tyden, dy statuten sumtyden verandert worden, besunder statuten der mynsschen als dy beduynghelyke moetsake oft openbaer profyt dat wilt:

„So eyst, wij declareren statueren ende ordyneren ende ghebeyden onghebreyckelycke in ghenoemt cloester te halden, dat dij iiij canoniken des ghenoempts cloesters of der kercke van *Susteren*, waer van eyn eyghelicke van rechts weghen ende ghewoenten dar moet resideren ende priester syn, voertaen in dy voerghenoemde kercke sal personalyck resideren, ende dy nyet ghepromovert en syn bynnen eynen jaer suelen sy hun doen promoveren tot pryester, ende oft dar yemant van hun waer dy uyt secker ende wettyghe saken nyet en mocht personael residentie doen, dan sal van der abdissen des ghenoemts cloesters eyn bequaem vicarius ghestelt worden, dy voer den canonyck dy provinghe bedyenen sal, ende hetgheyn doen dar dy canonyck tuwe verbonden es, denwelcken vicario sal oock van der abdissen gheassignert worden van der vruchten der provynghen loen oft portie dar hy eyrliken op leven mach, ende dat ander deyl der provynghe sal vallen dart van ghewoenten ghewoenlyck is te vallen.

„Wy statueren oock dat voertaen nyemant van de voorghenoemden canonyken oft van den vicarien in dy voerghenoemde kerke comen sal anders dan metten ruckelynck ende koerkappe ende myt bittymelick habyet ende cruyne. Mer oft dar yemant war dy eyn overtreyder war van desen statuten, dy sal altytt als hy teghen

Digitized by Google

die statuten doet, betaelen twe pennynghen ludichs, welcke pennynghen sal men ontfanghen van des overtreyders ryntten, ende men sal dat ghelt appliceren tot der fabriken der kerken.

„ Item wy statueren dat sy al te samen in dy solemne daghen oft feystdagen suelen in dy gheteyden syn, ende die in die getyde nyet en syn voer eyn eyghelycke ghetyden suelen sy vallen in dy pene dy boven ghesacht is.

„ Item wy statueren ende in der cracht der heyligher gehoersamheyt ghebeyden wy, dat van nu voertaen, also dyckmael alst ghevalt dat yemant van den canonycken syn provynghe oevergeeft of styrft, die provynghe van dyen cannonyck en salmen in gheynder manyeren yemant gheven dan dy pryster is, oft bynnen eynen jaer mach ende wilt tot den priesterlycken staet promoveren, ende laet hem sweren dat hy in dy self kerke sal personael residentie doen al soe langhe als hy dy provinghe hebben sal.

„ Voert aen willen wy ende statueren dat allen personen des ghenoempts cloesters, ende eyn yghelyk ghebeneficiert synde, also wel jofferen ende nonnen als ander personen van nu af suelen ghehoersam syn der abdissen des ghenoemts cloesters in allen gheorloefden ende eyrlicke dynghen ende haer als hun luyden oeversten sculdighe reverentie bewisen ende har correctie int capittel ende koer oitmoediglyck ontfanghen. Inde als sy van der abdyssen versucht syn van raet, hunnen raet suelen sy dan der abdissen gheven myt alder onderdanyghe oetmoedycheyt, opdatt sy nytt en presumeren spitelyck te defenderen, dat hun luyden dunckt, mer meyr suelen sy hanghen in den wille der abdissen, ende dat sy te kennen gheeft seyligher te syne; dat sy al te samen har darin ghehoersaem syn, ende dat sy volghen dy meys

Digitized by Google

tersse, dy regule ende nyet stoutelyck darvan en ghaen.

„ Item wy statueren ende ordyneren dat soe wel dy abdisse als dy jofferen ende nonnen des ghemeynts cloesters suelen ter kerke comen alle daghen in behoerlyken tyden in de ghetyden, alss wel dachs als het nachts erlycken. Sy suelen darin syn van beghynne totten eynde, ende oock in die vigilyen. Wart dat dar eynighen van den jofferen negligent ende onnaxem waer, dy sal van har abdisse gecorrigert worden ende sunder vertreck van har de penetentie ghestelt worden; ende nyet te myn oft dar yemant war van har dy in dy principael getyden ende officiciën te weten mettenen, mysse, vesperen ende vigylien nyet en waer, sesserende eynighe syeckte des lychaems oft eynighe ander wettyghe sake, dar sy dy abdisse kennysse aff ghedaen heeft, wy willen ende ordyneren dat sy boven die penetentie, dy voergenoemt ys, voer eyn yghelycken van dyen ghetyden ende officiën verliesen sal, te weten eyn yghelyck van har van den vruchten van haren prebenden, alsoe dickmael alst ghebuert twe nygros turonenses wy willen dat vander abdissen des cloesters ghetruwelyck gheapplicert werden tot behoeff der fabriken des cloesters.

„ Mer dy abdisse dy den jofferen ofte nonnen sculdich es te gheven eyn exempel der devotiën, in alsulcken goddelycken ghetyden ende officien, als voer ghescreven es, sal sy syn, ten waer dat altemet ghebeurde doer redenen der administratiën dy har bevoelen es, voer dy saken oft profyt des ghenoemts cloesters sy beleyt ware, warop wy har conscientie belasten.

„ Item um dy absentie der jofferen uyt orloff der abdissen, soe statueren ende ordyneren wy alsoe wel der abdissen als den jofferen in dy cracht der ghehorsaemheyt

Digitized by Google

ghebeyende dat dar nyt meyr dan dry te maelen en sue. len orlof nemen op eynen tyt.

„ Noch en suelen oock alsulcken int jar boven den tytt van twe maenden uyt rechtwerdighe saken, moghen uyt syn, ten waer dat dy abdisse doer eyne bedrynghelycke noetsake oft profyt radende, dunckt dat soude moghen syn ; ende eest dat hyr teghen ghedaen wort, soe en suelen alsulcken absenten gheyn vruchten oft rynten vanden cloester voer dyen tyt ontfanghen, mer men salse appliceren daer men na dy ghewoente des cloesters plach te appliceren ende laet noch dy absenten jofferen ghestraeft worden.

„ Ende dy jofferen en suelen oock nyet lopen uyt den cloester oever dy ghehuchten ende straten, noch oock in dy plaetssen der nabueren des cloesters, ten waer dat gescheydde uyt redelycke saken ende met specialen orlof der abdissen, oft der decanyssen alst gebeurt dat dy abdisse int cloester nyet en es; welcken orlof men nyet en gheyft dan asser openbaer ende rechtwerdighe saken es, ende datmen dyen nyet en mach weygheren sonder scandalisatie.

„ Item wy statueren ende ordineren, dat dy ghenoemde jofferen terstont na dat completorium tot hunner cameren, daer summyghe van hun doer orlof der abdissen in woenen, nyet ghaen en suelen, ten waer altemet dat uyt noetsaken ghebuert ende doer specialen orlof der abdissen, dy sy voer ghehadt hebben, mer sy suelen meyr ghaen in den dormter. Voirt aen seulen die porten des cloesters ende der kercken het savens tyetdelyck ghesloeten worden.

„ Item wy verbeyden dy dansen, ende laetse oock nyet dansen. Sy en suelen oock die feysten der werlicher mynsschen nyet volghen. Sy en suelen oock nyet ghe-

Digitized by Google

bruycken ghetuyt oft ghevlochten haer, ofte hoefden myt tuytten noch crappruynen, gheschaeckyrt ende gheboert met royder off grunder coleur, off met goude gheboert etc., mer in eyn habytt beteymelyck synde hunder religie oft instituten, den Heyr der doechden deynende (1). Ende van desen ende allen ander insolentiën sal die abdisse dy jofferen sorrychfuldelyck aftrecken; ende dy rebel syn, sal sy corrigeren ende salse priveren van hunne vruchten tot dat sy hun beteren ende obedyent syn, ende alsulcken vruchten voer dyen tyt, suelen gheapplicert worden, daer dy vruchten der absenten van den ghenoemden cloester ofte dy nyet en resideren int self cloester, daer men dy plach na dy ghewoente van den ghenoemden cloester te appliceren.

„ Daer en boven bevelen wy der abdissen ende nonnen, dat sy dy secreten des capittels nyet en reveleren mer heymelyck houden, noch doer occasie van tyttelycke dynghen oft correctie oft van eynyghe penitentie int capittel oft cloester hem ghedaen ofte ingheseedt synde, hunnen naesten vrynden, van dy abdisse oft van yemant van den anderen van haer claghende, noch hun luyden noch

(1) Deze bepaling der statuten is eene merkwaardige bijdrage tot de kennis der toenmalige kleederdracht der vrouwen in ons gewest. De *caproen*, fransch *chaperon*, was een hoofddeksel, hetwelk door mannen en door vrouwen werd gedragen. Het bestond uit eene soort bonnet, dat boven op, met een wrong omwoeld was, die als een sluier, achter of bezijden afhing. De caproen was naar gelang der personen meer of min kostbaar en veeltijds met edelsteenen versierd. De *tuit* was een vrouwelijk hoofdtooisel dat geleek op een zuikerbrood, uit wiens top een doorschijnende sluier met veel gratie langs den rug afdaalde. Op het voorhoofd kwamen uit dit kapsel twee doorschijnende stroken, die over een deel van het aangezicht vielen. De tuit werd niet minder versierd dan de caproen; zij bleef omstreeks twee eeuwen in mode, van af den tijd van Karel den Schoonen, die in 1322 den franschen troon beklom, tot onder de regering van Lodewijk XI. Zie Van Wyn, Historische avondstonden. II, p. 132, 145 en 146.

Digitized by Google

hunnen cloester doen scayde doen; ende doen sy anders laet sy swarlycke ghestraeft worden, ende nyet te myn en suelen sy onderdanigh syn dy regulaer discipline.

„ Sy sullen silentie halden besunder in dy ghewoenlycke urren int cloester, int capittel ende in den koer.

„ Wy statueren ende beveylen der voerghenoemde abdissen, dat sy voert aen den jofferen betalen sal den maentdynst, dy men hun ghewoenlych es te betalen. Item dat sy hun betalen sal hun provinghe oft portien in hunder behoerlycken tyden, als sy van alders ghewoenten pleghen betaelt te worden. Also nochtants eest dat ghebuert dat het goet des ghenoemde cloesters doer ghewalt des orloghe ende crychts, doer tempeyst, brant, onvruchtborheyt, oft ander tuvallende letsel het goet des genoemts cloester te nyet ghaet, oft vermyndert wort, oft scaede lijdt, soe sal eyn yghelyck vander voerghenoemde abdisse, jofferen ofte nonnen na har portie alsulcke scade draghen.

„ Item wy statueren ende ordyneren dat dy vruchten van den provynghen der doeden des ghenoemts cloesters ende der anderen dy nyet en resideren int cloester sullen vallen ende ghekert worden dar sy van ouder ghewoenten pleghen te vallen ende ghekert te worden.

„ Item wy bevelen der abdissen dat sy alsulcken vruchten, also verre ende also vuele alst es nae dy ghewoente des ghenoemts cloesters suelen moeten ende syn ghekert te woerden tot behoeff der fabriken ofte anders tot den selven cloester. Noch oock sal dy decanisse van het ghene dat sy op ghehaven heeft ende ghebuert heeft in die twe neyste maenden rekenynghe gheven.

„ Item wy statueren ende ordyneren dat dy custer der kerke vredelyck ende vrilycke sal moghen resideren int cloester, ende sal personalyck resideren, ten ware dat hy beledt worde doer cranckheyt oft doer ander rechtferdich

Digitized by Google

impedement, ende alsdan sal van eyn ander bequaem synde ende vander abdissen ghestelt synde, dat officium der custeryen ghedaen ende bedyent worden. Van der selver abdyssen sal versyen worden, ende wy wyllen dat sal versien worden dy verdyener, van goeden compettenten loen; mer dat dar oeverscheyt alsoe langhe als dy cranckheyt duert oft dat rechtferdych impedyment, waer af der abdissen kennysse ghedaen es warachtych, sal comen aen den custer; mer es hy anders dan uyt wettyghe saken absent, soe en sal dy custer nyets ontfanghen, ende het ghene dat boven dy portie es des verdyeners der custerijen, dat sal vallen dar dy vruchtten dy nyet en resideren van ghewoenten des cloesters ghewoenlyck syn te vallen.

„ Item dat *statutum* datmen seydt dat ghemackt es van eyn van den voerleyden abdissen op dy vruchten van eyn seker jaer der prebenden van den ghenen dy sterven ende dar vaceren, doen wy uyt ende te nyet als eyn statuyt dat teghen recht ende redenen es, willende dat alsulcke vruchten sullen vallen in dy toecomende tyden den ghene die al sullicke provinghe besyttende syn alsoe verre als sy resideren, oft wy willen dat dy vruchten suelen vallen als wy boven ghedecernert hebben dar dy vruchten der absenten suelen ghekert worden.

„ Item wy ordineren, wart dat in dy ontfenkenysse der jofferen gheschynckt worden cruysen oft ander gyften, dy abdisse sal dy keyren, dar sy dy van alder ghewoenten plech te keyrren.

„ Item wy beveylen der abdissen dat sy den jofferen dy in den naem der penitentien sal ghescheyden ende ghesloten te syne, dy vruchten harder prebenden van dyen tyde nyet en ontbreke, also verre nochtans als sy het snachts ende dachts neystelicken in dy ghetyden syn.

Digitized by Google

„ Item wy willen ende ordyneren dat van den guederen des ghenoemden cloesters sal allen jaer ghegeven worden ende gheschyeden rekenynghe op eynen sekeren dach int capittel alst van vorleden tyden ghewoenlyck es.

„ Item wy ordineren dat dy abdesse dy daken der huyseren ende al der edificien des cloesters in behoerlycken tyden sal doen repareren ende maken van den guederen des cloesters, ende salse in gueden staet halden etc.

„ Mer dy correctie ende amenden der ghenen, dy mysdaen hebben, na dy sunden ende qualiteyt der mysdaet ende excessen voer dy voerleden tyden, reserveren wy onser taxatie ende correctie.

„ Item wy willen ende ordyneren ende statueren, so als op ander tyden ghedeclarert ende ghepronuncert es doer dy erwerdyghe mans ende Heyren den abt des cloesters van *synte Jacob* ende den deycken van *synte Pauels* onser stat van Ludick, doen onse commissarissen in dese sake, dat dy regulen van synte Benedictus int capittel oft in eyn ander bequeme plaetsse des cloesters in presentie der nonnen sal ghelesen worden, opdat sy hem nyet en moeghen excuseren, segghende dat sy dy reghel nyet en weten, ende dat dy ghenoemde abdisse ende jofferen alsulcken reghel halden suelen, ende observeren na dy modyficatie, ordynanciën, reservatiën boven ghesacht ofte statuten boven ghesacht.

„ Allen anderen ordinanciën en allen andere statuten dy doen wy uyt ende te nyet, ende ons voerghenoemde ordinantien ende modificatiën willen wy ende beveylen wy ghehalden te worden, op dy pene des bans, ende onder cracht der heyligher ghehoersamheyt ende oock onder penen boven ghesacht int ghenoemt cloester vastelycke ende onghebreyckelyck ghehalden te worden, ende dat sy dickmaele int capittel suelen ghelesen ende gheëx-

Digitized by Google

ponert worden int openbaer, opdat hem nyemaent en mach excuseren doer onwetentheyt.

„ In welcker dynghen ghetughenysse hebben wy onsen seghel ter saken, onser teghenwordighe ordinantie doen aenhanghen datum anno Domini. M.CCC.XXXXVIII. „ (1)

§ V.

Verdere geschiedenis der abdij. Schenkingen. Nieuwe statuten van 1579. Reces van 1600. Nader vergelijk van 1626. Het Papemunster of de oude parochiekerk. Beschrijving van het Vrouwenmunster of der tegenwoordige stiftskerk en der crypte. Zegel der abdij.

Eenige jaren later rezen moeielijkheden tusschen de abdij en de stad Susteren betrekkelijk haar beider rechten.

Volgens een accoord, den 6 Maart 1385, tusschen Reinoud van Valkenberg, heer van Borne, Sittard en Susteren en de abdis aldaar gesloten, werden de volgende punten beslist:

De goederen en de gronden, die de abdij in de Heerlijkheid *Susteren* tot hieraan bezeten had, bleven los en vrij van alle diensten en schattingen. Die, welke de abdij later mocht aankoopen, zouden belast worden op den voet van de eigendommen der vreemdelingen. De bewoners van *Susteren* zouden voortaan ook tiende geven hunner novaalgronden.

De abdij zou geene kudden op de gemeentegronden drijven of hoeden zonder verlof der tijdelijke borgemeesters. Maar van den anderen kant zoude zij ook niet verplicht zijn om mede te werken aan de bevestiging der stad, hetzij door muren of door grachten. Bylage N° 7.

Bijzonderheden over de abdij Susteren uit de middeleeuwen zijn zeer zeldzaam. De kleine schenkingen, waarvan wij hier den korten inhoud geven, zijn alles wat wij

(1) Naar een oud gelijktijdig afschrift in het kerkarchief te Susteren.

Digitized by Google

dienaangaande hebben verzameld. Zij mogen bij gebreke aan betere bescheiden den lezer welkom wezen.

De abdis van Susteren Ermgart van *Put* verklaarde den 21 Sept. 1420, dat in tegenwoordigheid harer mannen Lut van den *Eyghen*, Arnold van *Dyeteren* en Heer Anthonis *Tegelman*, priester, verschenen was Dirck *Brucken* van den *Erdbroggen* en heeft bekend en beleden verkocht te hebben aan jufvrouw Eva van *Havert* ter stichting eener Mis in de abdijkerk te Susteren, een half bunder land, gelegen in het Bakovereveld, tusschen landerijen van het stift, een half bunder gelegen bij de Heerstraat op Viermolenveld tusschen de perceelen van Doefert Kraechs en Emond ter Hase. Beide stukken behoorden tot het leen der abdij, genoemd *Krekelsleen*. Van dit goed deed ook afstand Heer Clemens Bruke van Erdbroggen, Dirks broeder (1).

In het jaar 1421 den 24 Juni schonken Dekanes en Kapittel aan Heer Antoon *Tegelman*, hunnen medekanonik, eene hofstede met huizing, gelegen tusschen de hoeve der abdij en die van Tys *Kocksken* in erfpacht voor 12 alde grooten, twee capuinen en zes penningen, te betalen aan het altaar van den H. Paulus. Na dood van Antoon Tegelman mogt zijn zoon Klaas die zijn leven lang gebruiken voor 16 alde grooten 's jaars. De pachters beloofden de huizing in goeden staat te houden (2).

(1) Kerkarchief te Susteren. Aan dit stuk hingen zes zegels. Het eerste verbeeldt eene staande vrouw met een palmtak in de regterhand en is dat der abdis Irmgardis van *Put*. Het tweede verbeeldt in eene gotische roos een schiltje beladen met drie zeebladen 2—1, waartusschen eene lelie. Omschrift onleesbaar. Het derde is gelijk aan het tweede, maar zonder de lelie; omschrift. . . . ICK BRUCH VAN ERD. . . De drie anderen afgevallen.

(2) Kerkarchief te Susteren. Aan dit stuk hangt het klein zegel der abdij, waarvan wij hierna eene beschrijving geven.

Digitized by Google

Dezelfde kanonik *Tegelman* stichtte den 24 Junij 1439 een jaargetijd en eene brooduitdeeling ten voordeele van den arme van Susteren (Zie Bijlage N° 8).

In 1448 den eersten dag na Peters banden verklaarde mevrouw Jenne *Haex*, Dekanes van het godshuis te Susteren, uitgegeven te hebben in erfpacht ten voordeele der abdij, eenen kamp geheeten Bovenbaen, voor eene jaarrente van negen vaten even te leveren om St-Andries „ int goitshuys te Sustren vor Synte Amelbergen altoer off opten sulre " (1).

In 1469 ontstond eene contestatie tusschen de twee jufvrouwen Elisabeth van *Eyll* en Elisabeth *Pynock* over het bezit eener prebende. Den 10 November van het volgende jaar vermaakte Windelmont van *Theendhoven*, huisvrouw van den ridder Gerard van den *Hoeve*, te Susteren, eenige landerijen ten voordeele der abdij (2).

Op sint Jan Baptist avond 1486 verklaarde Heer Wolf van *Wessem*, priester, voor de schepenen der stad Susteren dat hij schuldig was aan Mathijs *Koxken* eene jaarlijksche rente van drie vaten rogge, te leveren om St-Andries. Heer Wolf stelde tot onderpand zijn huis gelegen te Susteren in de *Kerkstraet* (3).

Den 22 Junij 1547 verklaarden Lambert *Grin*, scholtis, en de schepenen te Susteren, dat Simon van der *Haegen* schuldich was aan het Kapittel een malder „ gutz sutz pachtkorn " jaarlijks te vervallen met St-Jan. Deze rente was aflosbaar met 20 joachimsdaalders (4).

Heer Johan *Savelberg*, kanonik te Susteren, gevolmach-

(1) Kerkarchief te Susteren. Zegel der stad gaaf.

(2) Staatsarchief te Luik.

(3) Kerkarchief te Susteren.

(4) Kerkarchief te Susteren. Aan deze akte hing naast het schepenzegel dat van den scholtis bestaande in een wapenbordje met de letters L. G. Omschrift *Lambert Grin scholtis Susteren.*

Digitized by Google

tigde der Abdis Lutgardis van *Sevell* en Johan *Oems*, gevolmachtigde van het Kapittel, bekenden in 1549 op den vooravond van St-Thomas, dat zij den „ erentfesten en vromen Alexander van *Drymborn*, hofmeister en ambtman zu Born unseren gebiedenden lieven Jonkhern und drossarten " verkocht hadden twee malder rogge erfpacht, in het Munsterveld te Susteren (1).

Na verloop van tijd waren de statuten des jaars 1348, die wij zoo even besproken hebben, in verval geraakt, en voldeden niet meer aan de behoefte der abdij; zoo dat er meermalen in den schoot dezer vergadering twijfels waren gerezen, die bij gebrek aan een goed Reglement niet zonder veel moeite konden geslecht worden.

In het jaar 1579, tijdens het openstaan van den abbatialen zetel trachtte het Kapittel in deze leemte te voorzien door het opstellen eener nieuwe verordening. Deze kwam den 7 Februari van gemeld jaar tot stand, en werd gegrond op de aloude statuten van het jaar 1348, maar vermeerderd met eenige nieuwe bepalingen. Wij geven dit merkwaardig stuk als Bijlage N° 9.

Deze nieuwe statuten werden door den hertog van Gulik, als heer des lands, goedgekeurd, en daar er nog eenige duistere punten overbleven door een reces van den 28 Februari 1600 opgehelderd en toegelicht (2).

Eenigen tijd later ontstonden geschillen tusschen de Abdis Adolpha van *Reusschenberg* en het Kapittel, die op den 19 Januari 1605, door tusschenkomst van Frans *Agricola*, pastoor te Sittard en landdeken des dekenaats *Susteren*, werden te niet gedaan. In dit verdrag werd bepaald als volgt. De statuten des jaars 1579 behielden hunne volle kracht van wet. De Abdis zou dezelve helpen

(1) Kerkarchief te Susteren.
(2) Reces in het kerkarchief te Susteren.

Digitized by Google

uitvoeren en alles zoo inrichten, dat het Kapittel daar niet over te klagen had.

Wat het ambt van decanesse aanging, dit zou, zoo als gebruikelijk, bij meerderheid van stemmen vergeven worden.

Volgens oud gebruik zouden de kanoniken door de Abdis geconfereerd en gepresenteerd, maar door het Kapittel geadmitteerd en geinstitueerd worden (1).

De kanonikessen geklaagd hebbende, dat zij, wegens lasten, oorlog en duren tijd, niet gevoegzaam leven konden, zoo werd besloten naar luid der statuten, niet meer dan zeven prebenden te vergeven. De jaarlijksche opbrengst der achtste en negende zou onder de resideerende capitularen rondgedeeld worden, en die der tiende gebruikt worden ten voordeele der kerkfabriek.

De Abdis mogt geenen kanonik of kanonikes, op eigen gezag *a divinis vel a fructibus* schorsen of anders straffen. Volgens het kerkelijk recht en de statuten der abdij kon dit alleen gebeuren, om gegronde reden en voor het vergaderde Kapittel.

Deze akte van vergelijk werd geteekend door de volgende jufvrouwen: Adolpha van *Reusschenbergh*, Abdis; Eva van *Baexem;* Gertruyt van *Baexem;* Anna van *Reusschenbergh;* Margriet van *Reusschenbergh.* De Heer Franciscus *Agricola*, pastoor te *Sittard*, teekende mede, als commissaris en scheidsrechter (2).

Deze bedingingen werden, den 23 November 1626, naast andere bepalingen, opgenomen in een nader vergelijk op de statuten. Daar ook dit stuk voor de kennis van het innerlijk beheer der abdij van gewicht is, geven wij hetzelve als Bijlage N° 10.

(1) Philippa en Lucretia van *Schoonhoven* hadden het Kapittel verlaten, en Bartholomeus *Bachaus*, pastoor te Roosteren, was voorgedragen als kanonik.

(2) Kerkarchief te Susteren.

Digitized by Google

Bij testament van den 18 Juli 1678 schonk de kanonik Joannes *Goswini* of *Goessens* (1) aan de abdij voor een jaargetijd, een huis te *Susteren* wat eenigen tijd te voren was afgebrand.

In eene verdeeling der keizerlijke schatting tegen de Turken, over het ambt Borne, den 7 November 1700 uitgeschreven, werden al de geestelijke goederen, die in dat ambt gelegen waren, getaxeerd. Uit de tabel die wij daarvan, als Bijlage N° 11 mededeelen, blijkt, dat de Abdis van *Susteren* voor 53 rijnsche gulden en 50 vetmannetjes en het Kapittel voor 117 rijnsche gulden en 60 vetmannetjes werd aangeslagen.

Den 14 September 1714 trad Anna Maria Catharina barones van *Eynatten* tot *Neuburg*, Dekanes van het vrijadelijk en wereldlijk stift *Susteren*, klagend voor het Kapittel en gaf te kennen dat men voor eenige jaren, om vrede en eendracht te bewaren, van haar woonhuis, de *Stifts-decany*, eenige kamers, ter logeering der kanonikes freule van *Winckelhausen* had afgescheiden. Deze niet te vrede, met in de kost te gaan, gelijk de andere kanonikessen, had een eigen huishouden aangesteld en diensvolgens aan het huis gebroken en getimmerd. Volgens de freule van *Eynatten* lag het niet in de intentie harer medezusters, dit gebouw tot afzonderlijke menagie te laten gebruiken, en nog minder van door het aanhoudend breken en veranderen de Dekanij bouwvallig te maken (2). Deze Dekanij was gelegen ter linker hand, bij den ingang der stiftskerk.

In de meeste plaatsen onzer provincie, waar een collegie van kanoniken of jufvrouwen aanwezig was, bevond

(1) Zijn familiewapen op dit stuk geplaatst, bestaat in eene keper bezet met twee merletten en eene ster; het is gesommeerd met den geestelijken hoed met drie kwasten.

(2) Kerkarchief te Susteren.

Digitized by Google

zich naast de Stiftskerk tevens eene bijzondere kerk voor de dienst der parochie. Zoo vond men naast de stiftskerk van St-Servaas te *Maastricht*, de parochiekerk van St-Jan; naast die van O. L. Vrouw aldaar die van St-Nicolaas; naast de kerk van het adellijk Kapittel te *Thorn* de parochiekerk van St-Michiel.

Iets dergelijks had te *Susteren* plaats. De parochiekerk lag ten zuiden naast die van het stift op het Kerkhof, en was toegewijd aan de H. abdisse Amelberga. Men noemde deze kerk doorgaans het *Papenmunster*, dat is de kerk van den pastoor of parochiepaap, ter onderscheiding van het *Jouffrenmunster*, waarmede de stiftskerk bedoeld werd.

De pastoor der parochie was tevens kanonik der abdij, en werd in zijne herderlijke bediening bijgestaan door eenen kapellaan. In den Turkentaks van het jaar 1700, betaalde de pastoor twee rijnsche gulden en 69 vetmannetjes, en zijn kapellaan vijf gulden en 43 vetmannetjes. (Zie Bijlage N° 11). Collatoren der pastorij waren het hoogadellijk Kapittel en de hertog van Gulik, als Heer van Born.

Omstreeks het jaar 1789 brandde de parochiekerk tot op den grond neder, en de dienst moest nu voorloopig plaats hebben in de stiftskerk. Daar de gemeentenaren en de leden der abdij zagen dat de twee diensten gevoegelijk in dezelfde kerk konden zamen staan, zoo werd overeengekomen tusschen de abdis, die als tiendehefster des dorps tot het grootste gedeelte der herbouwing gehouden was, en de regeering der parochie, dat de bouwvallen der oude kerk zouden weggeruimd worden en dat de dienst der parochie voortaan zoude plaats hebben in de stiftskerk. Het accoord over deze zaak, den 1 April 1791 aangegaan, geven wij als Bijlage N° 12.

De stiftskerk toegewijd aan den Verlosser der wereld, dient nog heden tot parochiekerk. Zij is, met *Aldeneyck*

Digitized by Google

en *Odiliënberg*, een der oudste gedenkstukken van zuiver romaanschen bouwstijl onzer streken. De geschiedenis leert dat dit juweel werd daargesteld door de milde giften van den Lorreinschen koning Swentibold (✠ 900); de bouwtrant der kerk spreekt in dit punt de geschiedenis niet tegen.

De kerk gebouwd in den vorm van een latijnsch kruis, met twee zijbeuken, is zamengesteld uit kei- en ijzersteen in onregelmatig verband, zoo als men die uitsluitend aantreft in de structuur der romaansche kerken onzer omstreken, bij voorbeeld St-Servaas en O. L. Vrouw te Maastricht, St-Denis en St-Bartholomeus te Luik, St-Odiliënberg en Aldeneyck. Wij vonden in de muren der kerk van Susteren stukken romeinsche pannen en gehouwen lavasteen in klein verband, die ons schenen voort te komen uit de puinhoopen van een gebouw uit het romeinsche tijdvak. Een dergelijk verschijnsel hebben wij waargenomen in den bouw van verscheidene kerken onzer provincie (1).

De voorgevel prijkte oorspronkelijk met twee slanke zijtorens, waarvan de zuider toren na ingestort te zijn geweest, in de XV^de^ eeuw in mergel, op de helft zijner oorspronkelijke hoogte, werd hersteld. De noorder toren, in 1823 afgebroken, is vervangen door het tegenwoordig spits.

Restauratiën aan de muren van het zuiderpand hadden plaats in 1646 door de abdis van Neuhoff en in 1735 door de abdis de Weichs. Aan deze zijde der kerk ziet men eene dichtgemetselde deur die toegang leverde tot de voormalige parochiekerk. De sacristie is gebouwd uit mergelsteenen, en is met een deel van het koor uit lateren tijd.

(1) Wij noemen onder anderen Borgharen, Meerssen, Broeksittard Heel. Heerlen, Mesch.

Digitized by Google

De noorderbeuk heeft in de XVII^de eeuw ten gevolge van het afbranden der stiftsgebouwen, die er gedeeltelijk tegen leunden, eenige vernieuwingen ondergaan. De vensters zijn gemoderniseerd en de muren met brikken gelapt. Het overige der kerk is gaaf en staat nog meestal in zijnen oorspronkelijken vorm.

Het inwendige der kerk van Susteren is zeer indrukwekkend. Het daglicht straalt zacht en gematigd door twee rijen kleine rondboogvensters op den vloer en tegen het gewelf. Tien pilaren, ten deele rond ten deele vierhoekig, ondersteunen den muur, die het middenschip van de zijbeuken scheidt. Geene dier- of plantenversiering dekt de gladde kapiteelen of de ronde basementen. Het transept is hoekig, het koor ovaal en klein. Een plat gewelfsel dekt de geheele kerk. De breedte van het gebouw is twintig passen, de lengte drie-en-veertig, het koor er bij begrepen.

Onder de merkwaardigheden dezer kerk melden wij de graftomben van koning Swentibold op het koor, en de overblijfsels der HH. bisschoppen van Utrecht, Gregorius en Albricus, die er begraven werden. Eene houten kist die een deel van het stoffelijk overschot der H. Amelberga bevat, is versierd met zilveren platen, vertoonende beeldwerk au repoussé uit het romaansche tijdperk. Tot hetzelfde tijdperk behoort de doopvont, die versierd is met koppen voorstellende de vier stroomen van het aardsch Paradijs.

Ook de vier torenklokken van Susteren verdienen hier eene melding.

De oudste klok dagteekent uit 1309, weegt 550 kilo, heeft 96 cent. in doorsnede en luidt in G. naturel. Het opschrift in ronde gotische majuskels luidt:

✠ ANNO D^ni MCCC.IX IN JULIO FECIT NOS
V CAMPANAS MAGISTER PETRUS DE SITTERT.

Digitized by Google

De tweede is uit het jaar 1434; zij weegt 480 kilo, luidt in G dièze en heeft 92 centim. in doorsnede. Het opschrift in gotische minuskels, in zoo ver het leesbaar is, luidt:

✠ MARIA HEIJT IJCK AL KRIJSTEN
INDE ROEP IJCK NIT ME,
ONS BETEN
✠ M.CCCC.XXXIIII
GEIF GOT ALTIJT.

Op deze klok is de Zaligmaker der wereld voorgesteld als leeraar, tusschen twee figuren van Heiligen.

De derde klok, 250 kilo zwaar, luidt in C dièze; zij heeft 75 centim. doorsnede en draagt in duitsche minuskels het volgend inschrift:

✠ MARIA HEISCH ICH
ZUR EHREN GOTTES UND GEGEN ALZ UNGEWITTER
LAUT MAN MICH.
HANS FALCH VAN VOERNBERG GOES MICH
IN MOTIBUS
Rdae Dnae ADOLPHÆ DE RUISSCHENBERGH
ET CAPITULARIUM SUSTRENSIS COLLEGII
ANNO DOMINI M.CCCCCC.VIII.

De vierde en kleinste klok weegt 100 kilo, luidt in de octaaf van G dièze en heeft in latijnsche majuskels het volgend inschrift:

ADOLPHA DE RUISCHENBERGH
ABATISSA SUSTERENSIS
ME FECIT REFUNDI 1621.
S. AMELBERGA ORA PRO NOBIS
FRANCISCUS RACLE LOTTARINGIUS ME FECIT
ET CURAVIT.

Achter het koor, of om beter te spreken rond om het koor, ligt eene bijzonder fraaije crypta of onderkerk, ge-

Digitized by Google

bouwd in den stijl der bovenkerk en rustende op vierkantige pilaren. Deze crypte is met de kerk verbonden door twee zijgangen. Zij heeft eene breedte van veertien passen, en is voorzien van vijf vensters en drie altaren.

Het zegel der abdij, zoo als het zich bevindt aan den voet van een charter van den 24 Junij 1421, bestond uit het beeld van den Verlosser der Wereld in zittende houding, de regterhand ter zegening opgeheven en in de linker dragende den wereldbol met een kruisje. Onder de voeten des Verlossers het halfrond der wereld. Omschrift afgevallen.

§ VI.

Het personeel der abdij. De kapellanen, kanoniken en kanonikessen. De dekanes en de abdis. Lijst der abdissen. Grafschriften der stiftskerk. Suppressie der abdij.

Wij zijn nu met onze aanteekeningen over de abdij Susteren gevorderd, tot op het einde der XVIII^de^ eeuw, tijdstip, waarop de oude instellingen onzes lands onder het geweld der fransche revolutiemannen te niet gingen. Vooraleer de vernietiging van dit sticht te verhalen, willen wij echter iets in het midden brengen over het personeel der abdij.

Het rijk versierd Evangelieboek, waarvan wij in den loop van dit verhaal hebben gewag gemaakt, heeft gediend om den eed te ontvangen van de verschillende bedienaars en waardigheidbekleeders der abdij. Dit blijkt uit de formulen, die hier en daar op de ledige perkementbladen, met eene goede, leesbare hand uit de XVI^de^ eeuw zijn ingelascht.

De eerste eed, dien wij aantreffen, is die der kapellanen en rectoren der beneficiën. Buiten den onderpastoor of kapellaan van *Papemunster* waren zij vier in getal. De rector van het altaar van Ste Catharina in de onderkerk; de

Digitized by Google

rector des altaars van St-Jan; die van St-Pieter en Paulus, en die van St-Gregorius. Deze kapellanen waren tevens verplicht om de kanoniken en de kanonikessen bij te te staan in de dienst der kerk en het zingen der getijden. Bij het aanvaarden van hun ambt legden zij den volgenden eed af:

Eijdt der Capellanen.

„ Ich N. swerr und belove von diesen daigh ann forthin und hernachmals dass ich getreuwe und heulde sail sien der Collegiat kirchen des freyen Stiffts zu *Susteren*, der frauwe Abdissin und Capittele gehoirsam leisten, der Vicarien N. renten oder Gueter nit verbringen oder mitt schaden veranderen sail, und dass ich die verbrachte und entzogene Gueter nach meinem besten Fleisz und vermögen sall helffen wider krygen und forderen, und dass ich dit alzumaill stedich und fast halden sail nach meinem besten Wissen und Vermögen; beloeffe ich N. so mir Gott helff und sijn heilich Evangelium. Amen."

Op eene lijst der leden van het broederschap van den H. Rozenkrans, den 23 Junij 1652 te *Susteren* opgericht, vonden wij de volgende kapellanen en beneficianten:

Joannes *Brockarts*, sacellanus 1652.
Jacobus von *Glosen* 1678.
Matthias *Cleven* 1683.
Joannes *Wetsels* 1670.
Petrus *Voss* 1674.
Matthias *Donners* 1683.
Joan. Petrus *Schlegell*, sacell. 1689.
Joan. Theod. *Ruth*, illustris D. Abb. sacell. 5 oct. 1705.
Joan. Tilmanus *Hall*, vic. in Nidecken et D. Abbatissae secretarius 1712.
Martin Joan. *Meufels* vicar. et vice-pastor 1 Aug. 1736.
Hub. Jos. van *Lott*, vic. 1737, 20 Aug.
Leonard. *Corten*, rector altaris S. Pauli, 1746.
Aegid. *Harden*, 1763.
Josephus *Clermont*.

Digitized by Google

Theod. *Jessen*, vic. altaris S. Catharinae.

Petrus Jos. *Kockerols*.

Petrus Henr. *van Himsburg* 1798.

Petrus Jos. *Eissen*, sacell. ✠ 1795.

Andr. *Mulkens*, vic. ad St. Catharinam in Criptis Susterii, natus in Sittard.

Joan. Matth. *Boden* ex Sleiden, vic. S. Georgii et vice pastor.

Petrus Dom. *Van der Meer* Mosacensis vic. ad S. S. Apostolos Petrum et Paulum Susterii.

Martinus *Leurs* vice-pastor, natus in Sittard.

Cornel. *Speetgens* vice pastor, natus in Born.

De kanoniken der abdij Susteren, die ook vier in getal waren, hadden de zending van met de kapellanen de diensten der kerk te verrichten, en de kanonikessen bij te staan in het zingen ter getijden; een hunner was tevens belast met de zielzorg der parochie. Bij het aanvaarden hunner prebende zwoeren zij den volgenden eed:

„ *Juramentum Canonicorum Susterensium in inferiori choro prestandum.*

„ Ego N. juro et promitto quod ab hâc et in antea ero fidelis ecclesiæ Susterensi et observabo jura ejusdem, et tenebo consuetudines laudabiles juxta statuta ecclesiæ, secreta Capituli non revelabo, nec bona ecclesiæ alienabo et alienata revocabo et eadem promovebo et defendam pro posse meo. Sic me adjuvat Deus et hæc sancta Dei Evangelia."

Op de voormelde broederschapslijst verschijnen de namen der volgende kanoniken:

Joannes *Brockarts*, can. et decanus ruralis aurei Concilii Susterensis, 1652.

Joannes *Bress*, can. 1655.

Joannes *Goswini*, can. 1655.

Cornelius von *Mehr*, can. 1673.

Thomas *Janssen* can. et pastor 1693.

Cornelius *Stuckger* can. 1683.

Jo. Mathias *Bongarts* can. 1696.

Digitized by Google

Joan. Bapt. *Faschamps* can. et pastor Susterensis et Diterensis 1709.

Albertus Barth. *Bongaerts*, can. Suster. 1715.

Fridericus *Nachtsheim*, past. et can. Sust. 1717, 2 Oct.

Steph. Henric. *Gripekoven*, pastor et can. Suster.

Franciscus *Wulft* can.

Joannes Petrus *Velten* can. senior ætatis 81 annorum, natus in Lechinich.

Joannes Henr. *Lemmens* Ruræmund. æt. 57 annorum.

Joannes Theod. *Brum*, can.

Henricus *Ramackers*, Ruræm., can. et pastor Suster., obiit 1792.

Joannes Henr. *Backhaus* Sust. can. æt. 41 annorum (1).

Joan. Petr. Jos. *Kockerols* natus in Birgden, pastor aet. 47 annorum et can. Sust. obiit 1796.

Joannes Gerardus *Joors* can. et pastor Sust. ex Scheulen ad Demeram aet. 36 annorum, abdicavit anno 1811 et obiit pastor in Neeritter.

Buiten de Abdis waren de adellijke kanonikessen in vroegere eeuwen tien en sedert het jaar 1626, zeven in getal. Zij deden geene belofte van zuiverheid, waren niet tot gedurige residentie verbonden en moesten volgens de voorschriften der Kerk de dagelijksche getijden zingen of lezen. De prebenden werden door de Abdis en het Kapittel vergeven. De kanonikessen verschenen in het koor in een bijzonder ornaat en waren aan plaatselijke statuten onderworpen. Bij hare intrede moesten zij, door twee adellijke getuigen, aanvangs acht, en op het einde der vorige eeuw, zestien wapenkwartieren doen zweren. De eed der getuigen luidde als volgt:

„ *Den Eijdt so man schweren soll, vannehr ein vom Adel sein Acht Seijten beweisen soll.*

„ Ich N. schwere bey Gott vnd seynem heyligen Evangelio mitt auffgestreckten Fingeren, dasz die gegenwertige Juffer ausz reinen Ehebeth gebohren, und von keiner bas-

(1) De kanonik Backhaus was de laatste rentmeester van het Kapittel.

Digitized by Google

tardiën hergesprossen und von keiner Burgerschafft noch einigen Standts der nitt recht dem Adel gemäesz sey, und dasz sie kein gelehente Wapffen hatt, dan von gutter, alter Ritterschafft hergesproszen. Ich schwer und glob auch nun hinfurter einem ehrwurdigen Capittell alhie mitt Rath und That getrew und holt zu sein, Ihr bestes vor zu wenden, und dass Argst so viell möglig kehren zu helffen. Alles getrewlich und ungefehrlich. Als mir Gott helff und sein heiliges Evangelium. Amen.

„Diesen Eidt sollen zwei Adeliche Persohnen für die Juffer thun; so man anders befunde, soll die Juffer der Prebenden beraubt sein und verwirckt haben".

De kanonikessen legden bij het aantreden harer functie de volgende belofte af.

„*Eijdt der Jonffrouwen und Canonichen in das Capittell zu Seustereim.*

„Ich N. swere und beloeffe von desen daeg aen foerthijnn hernachmals das Ich getreuwe und heuld sall sijnn der Collegiaet kijrchen des frijen Stijffts von Seusteren, und das Ich ir Rechten und lœblichen gewonhijten halden sall, nach Insetzung und oerdnung der offgemelter Kyrchen, † vermoegh der leister underschriebener Statuten † und das Ich des Capittels raet und heijmlicheit noijt melden noch offenbaeren sall, und das Ich dij geuter derselbigen kijrchen nicht entrecken noch verbrengen oder mit Schaden verenderen sall, und das Ich dij verbrachte und entzogene Geuter nach mijnen besten fleysz und Vermögen sall helffen weder krijgen und forderen, und das ich dit alzumaell stedich und fast halden sall nach mynen besten Wissen und Vermögen, beloeffe Ich N. So mijr Gott helff und seyn heilich Evangelium. Amen.

Digitized by Google

Gemeld Broederschapsregister geeft nog den volgenden:

Catalogus Praenobilium D. D. Abbatissarum et canonissarum.

Gisela Maria von *Neuhoff*, Abbatissa, 1652.

Anna Elisabeth *Tingnagel*, canonissa, 1652.

Joanna Helena de *Breyell* et Limbricht, 1682, 6 Dec. Abbatissa.

Justina Helena de *Bentinck*, can.

Maria Anna Margaretha von *Etsbach*, canonissa.

Mechtildis Elisabeth von *Etsbach*, can.

Catharina Assuera Isabella de *Kerckum*, 7 jul. 1680, can.

Maria Catharina Elisabeth von *Hochkirchen*, can. 6 1682, 6 Dec.

Odilia Maria Barbara von *Kolff*, can. 6 Dec. 1682.

Dorothea Joanna von *Dornick*, can. 1 Febr. 1684.

Ursula Ferdinanda de *Kerckum*, 4 Apr. 1684.

Prænob. et gener. Dom. Wilhelma Elisabeth von *Hompesch*, Decanissa in ecclesia S. Salvatoris in Susteren, 1 Julij 1685. Anno 1686 die 20 Sept. electa est in Abbatissm a Capitulo Wilhelma Elisabeth *Hompesch*: feliciter et diu vivat.

Maria Anna Francisca von *Winkelhausen* can. 5 Febr. 1691.

Teresia Wilhelma von *Winkelhausen*, 16 Oct. 1691.

Isabella Joh. Maria Anna von *Winckelhausen*, 1692, 4 May.

Edmunda Adolpha Johanna de *Walpott*.

Helena Carola Ursula de *Horion*.

Isab. Cath. Maria Anna Constantina *Schall von Bell*, can. de Dickirchen 1699.

Wilhelma Cath. frey fräulein von *Bonichs*, 17 Junii 1703.

Ludovica Amelia von *Hompesch*, frey fräulein und canonissa in Susteren 1706, 15 Aug.

Ludowica Elis. frey fräulein von *Hompesch*, can. in Susteren, 15 Augustus 1706.

Digitized by Google

Maria Anna Magdalena de *Harff* de *Dreyborn*, can. 1712, 29 Junii.

Maria Theresia Isab. Antonetta Justina de *Bentinck* ex *Limbricht*, 1721, 22 Martii, can. residens.

Francisca Jul. Anna de *Wendt*, 1722, 3 May.

Maria Francisca *Beyssell* von *Gynnich*, can. senior 1732, 7 Apr.

Maria Anna *Beyssel* von *Gymnich*, can. junior 1732.

Anna Franc. de *Bentinck*, nata de Bochholtz de Lauberic domina in Lymbricht, Innighausen etc.

Rosina Carolina von *Hochstedden*, can. 1740, 15 Aug.

Anna Maria Josepha de *Bylandt*.

Post mortem Rev. et perill. Abbatissæ Wilhelmæ Catharinae de *Weichs*, Dominæ revera virtuosissimæ, electa fuit in Junio, 1745, Maria Theresia Isabella Antonetta Justina de *Bentinck* (de quâ supra) sub quâ inscribi petiere:

Maria Anna van *Brencken*.

Maria Anna von *Hall*, 1745.

Maria Bernardina von *Spies*, 1745.

Maria Isabella *d'Aspermont* de *Linden*, can.

Carolina de *Ritter* 1754.

Isabella Ludovica de *Coudenhoven*, 1755.

Maria Carol. de *Bentinck*, 1756.

Ill. et Seren. Principissa Clementina de *Hesse-Rheinfelts Rothenburg*, perillustris hujus Capituli abbatissa, 1791.

Op eene andere plaats vonden wij de namen der volgende kanonikessen:

Eva van *Baexem* legateert in 1629 aan den armen te Susteren 500 gulden.

Emerentiana de *Geloes* stichtte den 15 Nov. 1677 een jaargetijd te Susteren, tot pand stellende 100 daalders te *Nieuwstad*.

Catharina Assuera barones de *Kerkhem* en *Haren* testeert den 5 April 1688.

Maria Francisca *Beissel von Gymnich* testeert in 1739.

Karolina von *Ritter* testeert den 15 Augustus 1760.

Digitized by Google

Maria Anna Christina von *Brencke* tot Wever, van Munster, laat bij testament van den 31 Januarij 1798 aan het stift 200 gulden.

Aan het hoofd der Abdij stond de Abdis, en onder haar aan het hoofd des Kapittels de Dekanesse. De Abdis alleen deed belofte van zuiverheid en was tot de residentie verplicht, de overige jufvrouwen van het Kapittel mochten den huwelijken staat aangaan, maar verloren alsdan hare prebende; ook werd haar 's jaars bij beurte eene vacantie van drie maanden geschonken. De Abdis droeg in de processiën, op de hooge feestdagen en in andere plechtige omstandigheden, wanneer zij aan het hoofd van haar Kapittel verscheen, den abbatialen staf, tot teeken harer waardigheid. Zij was belast met het tijdelijk bestuur der abdij, en met de innerlijke tucht des Kapittels. Voor haar en het gezamenlijk Kapittel werden de jaarlijksche rekeningen door den daartoe bestemden rentmeester vereffend. Onder haar toezicht werden de jonge kanonikessen door de scholasteres des Kapittels onderwezen in het lezen, schrijven, zingen, in de vrouwelijke handwerken en in alle goede en zedelijke manieren, die tot de adellijke opvoeding eener vrouw behoorden. Volgens artikel 12 der Statuten van 1579 trok de Abdis, tot haar gehalte, de opbrengst van drie jufvrouwen-prebenden. Zij zwoer bij het aantreden harer waardigheid de twee volgende eedsformulen:

„ *Up des Munsters Kohr neder, vur dem hoeghen Altaer:*

„ Ich N. von Joufferen und Herrn des eerwerdighen Capittels von *Susteren* gekoeren Abdyss zo *Susteren* geloeve und schwere getrouwe und hoult zo syn dem vurgemelten Stijfft und Gotzhuysz, und desselven Munsters und Styfft Rechten, Statuten, previlegiën und loefflichen Ge-

Digitized by Google

woenheyten halden sall. Die goeder der selvigen niet verbrengen, und die verbracht off entzogen weren sall ich nae mynen besten flyss und macht suchen wederkrychen und verforderen. Und sall myn cloester und Gotzhuys nae mijnen uterste best Vermoegen verantwerden, regieren und verdadigen. Und dat ich dyt altzomaell stede und fest sall halden und doen halden nae myner macht so helff myr Gott un syn heylich Evangelium. Amen."

„*Up der Jonefrauwen Kohr boven*:

„Ich N. frouwe zu *Susteren* geloeve und schwere dat ich selver resideren sall zu *Susteren* in der abdyen und nyrgens anders: dat ich des Kapittels van Susteren raedt en heymlicheyt nit melden sall. Item dat ich geen saecken die dem Styfft, Capittel und herrlicheit van *Veirsen* aengaen doen en sall sonder raedt en consent van het kapittel. Item dat ich geene presenten usz des capittels renten heven off beuren sall voerder dan mijne vorsehten die abdyssen gedaen haven. Item dat ich die ledige proeffiën in behoeff der frabricken sall laten gaen wye van alts gewöhnlich vermögh der leyster underschrevener statuten. Item dat ich die Joffern und Herren des Gottshuys halden sall in possessiën mytten proeffiën, eynen yegeligen wat hem van alts gebeurt, fry nnd loss, unbeschwert von allen schettingen doen beuren sall als myne vursehten gedoen hebben. Item dat ich orloff geve allen Jonckfrouwen, Canunicken, Capellanen und eynen eyckelycken van hon besonder Testament zo schreyffen sonder wyder orloff aen mir zu heyssen nae gewoente der secundariën Kyrchen. Item of dat het saecke were dat der abdye of Capittel van Susteren einigen scaden van myr off meine frunden off verwanten dat bye mynen sculden geschehe: dat ich den scaden uprichten sall van renten off anderen mynen goederen gereyde off ungereyde. So mir Gott helff und syn heylich Evangelium."

Digitized by Google

Wij hebben noch te Susteren noch elders eene lijst gevonden der abdissen van dit sticht; daarom gelooven wij den lezer geene ondienst te doen, door de weinige namen hier te laten volgen der oversten en abdissen, die wij onder de hand hebben opgeteekend.

Aanvankelijk stond aan het hoofd der abdij een abt, zoo als blijkt uit een diploma des jaars 714. Dit ambt bekleedden:

De *H. Willibrordus*, bisschop van Utrecht, sedert den 2 Maart 714 tot op zijnen sterfdag, in het jaar 739. Na hem schijnen invloed gehad te hebben op de abdij van Susteren:

De *H. Gregorius*, die de kerk van Utrecht gedurende twee-en-twintig jaren bestuurde, den 25 Augustus 776 overleed, en te *Susteren*, naast zijne moeder de *H. Vastradis* begraven werd.

De *H. Albricus*, ook bisschop van Utrecht, overleed omtrent het jaar 783, en werd gelijk zijn voorganger te *Susteren* begraven.

In latere dagen stonden de volgende abdissen aan het hoofd van het stift:

De *H. Amelberga*, bloeide als abdis van *Susteren*, tijdens de regeering van koning Swentibold, omstreeks het jaar 900. Haar sterfdag wordt herdacht op den 21 November (1).

De *H. Benedicta*, dochter van koning Swentibold, die met hare twee zusters Cecilia en Relindis onder de leiding van de H. Amelberga gestaan had, volgde aan deze in het bestuur der abdij.

De *H. Cecilia* werd abdis te *Susteren*, na de dood harer zuster Benedicta. Beider sterfdag wordt herdacht op den 17 Augustus.

(1) Knippenberg, p. 59; Quix, *Geschichte der Stadt Aachen*, I, p. 31; Miraeus, *Op dip.* I, p. 29, en W. Heda et Joan. a Beka, *Historia Ultrajectina*, Caput *de Zuentiboldo rege*, Willot, *Hagiologe belgic.* p. 120.

Digitized by Google

Imago gravin van Loon, wellicht eene dochter van Gerard graaf van Loon en van Maria van Gelderland, werd abdis gekozen in 1174.

Aleydis von Betsel, volgens Quix, eene weldoenster der kanonie van St-Jan, der orde van Malta, te Aken.

Elisabeth abdis te Susteren, verschijnt den 11 October 1335, in eene akte van ruiling.

Agnes van Bechoven „Dei permissione abatissa monasterii Suesterensis" in het jaar 1348 (1) en 1366.

Elisabeth „van Goets genaden abdysse des goetshuys van Zusteren" in 1367.

Ermgarde van Put " bider Goets genaden abdyss des goetshuys van Susteren „ komt voor in een stuk des jaars 1420, waaraan een ovaal zegel hangt, verbeeldende eene vrouw houdende in de rechter hand eenen palmtak.

Sim. van Dunghen abdis, Joanna *Haex* dekanes en het geheele convent van Susteren benoemden in October 1468 hare gevolmachtigden, om den schade op te nemen aan de abdij veroorzaakt door den oorlog tusschen Luik en Gelderland (1). Joanna *Haex* komt reeds vroeger voor in een stuk uit 1448.

Anna von Beissel tot Gymnich, het achste der een-en-twintig kinderen uit het huwelijk van Adolf von *Beissel*, heer tot *Visschel* met Margareta van *Buschfeldt*, was abdis omtrent het jaar 1520 of iets later. Haar familiezegel bestond in een veld van zilver beladen met een getand kruis van keel.

Barbara van Schoonhoven was abdis te Susteren in 1537. Zij overleed den 29 Januari 1545.

Lutgardis van Tzevel kanonikes te Munsterbilsen, werd

---

(1) Dirk genaamd Schele van Bechoven, leenman te Dieteren, vóerde in 1335 eenen klimmenden leeuw met eene kroon.

(2) Rijksarchief te Luik.

Digitized by Google

abdis benoemd te Susteren den 1 Mei 1545. Volgens de postulatiebrieven des Kapittels was zij eene zeer bekwame vrouw, reeds op jaren, eerbaar, voorzichtig en tot het tijdelijk en geestelijk bestuur van een godshuis zeer geschikt. Deze abdis was in 1570 nog in het leven; zij voerde als familiewapen op een veld van keel eene tralie van zilver, waarover een lambel van azuur.

Adolpha van Reusschenbergh, werd abdis gekozen in herfst des jaars 1579. Hare benoeming, die met algemeene stemmen des Kapittels plaats had, werd onder het gelui der klokken en het zingen van het *Te Deum* aan de naar de stiftskerk gestroomde menigte bekend gemaakt. Deze abdis was in 1626 nog in het leven. Zij maakte den 24 Februari 1622 haar testament. Haar familiewapen was, in zilver een balk van sabel, waarover drie gaande zwarte raven.

Anna van Reusschenbergh werd abdis gekozen in 1626. Zij was dochter van Willem van *Reusschenbergh* tot *Selicum* en van Elisabeth *Stael van Holtsteyn*. Twee harer zusters waren abdissen te *Gerrisheim* en te Ste-Maria ad Capitolium, te Keulen. Anna stierf den 13 Augustus 1634.

Maria van Malsen, tot Kessenich, was abdis in 1642. Hare ouders waren Guido van *Malsen*, heer tot *Broeckhuysen* en Joanna van *Kessenich*, vrouw te *Kessenich*, *Bronshorne*, *Hunsel* en *Kinroy*. Het wapen dezer abdis bestond in een veld van keel, waarover een riem van zilver.

Gisla Maria barones *von Neuhoff*, komt voor als abdis in 1645 en in 1652. Uit hare familie sproot de bekende Theodoor van *Neuhoff*, koning van Corsica. Zij voerde in een veld van sabel eene zilveren keten van drie of vier ringen.

Joanna-Helena barones *van Breyll* tot Limbricht, abdis te Susteren, was dochter van Nicolaas van *Breyll*, heer

Digitized by Google

te Limbricht, en van Maria van *Eynatten*, te Neuborg. Zij stichtte eene Mis op zon- en feestdagen in de kapel van *Dieteren* en liet bij testament van den 20 Augustus 1686 een legaat aan de abdij en 100 daalders aan het nonnen-klooster te Sittard. Over hare erfgoederen had zij reeds den 4 December 1684 beschikt ten voordeele harer nicht Justina Helena van *Bentinck* te *Heel* (1). *Breyll* voert in zilver drie palen van azuur, in den rechter bovenhoek een schildje van keel met gulden borduur.

Wilhelmina Elisabeth gravin *von Hompesch* werd abdis gekozen den 20 September 1686. Zij was dochter van Willem Degenhart von *Hompesch*, heer te *Bolheim*, *Frauenberg*, *Eschweiler* en *Gritteren* en van Elisabeth Christina von *Lieck*, erfvrouw te *Eschweiler* en *Gritteren*. Hompesch voert in keel een St-Andrieskruis van zilver.

Wilhelmina Katharina barones *von Weichs*, abdis benoemd in Aug. 1734, overleed in 1745. Von Weichs voert in zilver eenen kiel van sabel. Den 2 Januari 1716 verklaarde de kanonik J. N. van *Geleen*, protonotaris apostoliek, dat de jonge freule de *Weichs* zeer geschikt was voor den zang en het koor, dat zij buitengewoon zedig was en van goede manieren, dat zij in de zaken van het Kapittel wel was bedreven en in al haar doen en laten veel geest en eene groote voorzichtigheid toonde.

Maria Clara Theresia Isabella Justina Antonia barones van Bentinck, tot Limbricht, werd abdis gekozen den 7 Juli 1745 en overleed in 1778. Maria Theresia van *Bentinck* maakte den 15 April 1769 te Susteren haar testament. Zij verlangde begraven te worden in de abdijkerk naast de abdis von *Weichs*. Hare erfgoederen vermaakte zij haren broeder Frans Nicolaas, baron van *Bentinck*, heer te *Limbricht* en

(1) Zie Jos. Habets. *Het vrijdorp Neeritter etc. Publ. etc., du Limb.* tom. IV, p. 329.

Digitized by Google

te *Wolfrath*, raadsheer van den keurvorst van den Palts, en in geval van overlijden aan diens zoon Frans Joseph baron von *Bentinck*, domheer te Halberstadt. Haar wapen was op azuur een ankerkruis van zilver.

Clementina Francisca Ernestina vorstin van Hessen-Rheinfels-Rothenburg was de laatste abdis, benoemd den 30 Juli 1778. Zij werd geboren den 5 Juni 1747, uit het huwelijk van prins Konstantijn met de gravin Maria Eva Sophia van *Starhenberg*, en overleed den 6 Juli 1813. In 1779 komt zij voor als abdis te Susteren en kanonikes te *Thorn*.

Als Dekanessen des Kapittels hebben wij gevonden:

Amilia, dekanes in 1219 (1).

Vredewindis van *Wirst* of van *Werst* was dekanes onder het bestuur van de abdis Agnes van *Bechoven* in 1366. Zij leefde nog in 1375. (Zie Bijlage N° 6 bis).

Joanna *Haex*, 1448 en 1468.

J. H. de *Breyll*, in 1674 dekanes, stierf, abdis zijnde, den 1 Sept. 1686.

Wilhelma Elisabeth von *Hompesch*, 1685.

Anna Maria Catharina van *Eynatten* tot *Neuborgh*, 1714.

A. von *Hompesch* testeert den 22 Mei 1767.

Anna Maria Josepha van *Bylant* tot *Reydt*, maakt haar testament in 1768.

Eene barones van *Bylandt*, 1782.

Clara gravin de *Hoen*, maakt den 24 Juni 1789 haar testament, 31 Juli 1789.

Anna Maria gravin van *Bergheim*, gekozen in 1789, laatste dekanes.

Als bijdrage tot de kennis van het innerlijk leven en bedrijf der abdij Susteren gedurende de middeleeuwen, is van belang een inventaris der meubelen van de dekanes Vredeswindis van *Wirst*, opgemaakt den 1 Juli 1375. Uit

(1) WOLTERS. Notice sur Herkenrode, p. 72.

Digitized by Google

dit stuk blijkt, dat zich in de huizing van deze dekanes het volgend gerief bevond: vier drinkschalen, twee kroezen, negen zilveren lepeltjes, vier flesschen en een kwart beker, vijf walpoten, 25 kleine schoteltjes, twee groote schotelen, 14 kleine schotelen genaamd dobbelen, vijf ijzeren ketels, negen vuurpotten, drie vlakke kommetjes, twee lange kommetjes, vier brieftasschen (*cedifera?*), twee roostertjes, een vat genaamd *oespot*, een waschbak, twee bekkens, vier kistjes, vier bedden, zeven kussens met leliën, 12 andere kussens, eene roode sargie en twee roode tapijten, eene blaauwe sargie, eene sargie genoemd *Streyc*, drie tapijten met gulden bloemen, twee tafels, twee paar groote en vier paar kleine lakens, 21 tafeldoeken buiten de dagelijksche, zeven mappen buiten de dagelijksche, en vier doeken die men *plakken* noemt (Zie Bijlage N° 6 bis).

Vredeswindis van *Wirst* bewoonde een huis gelegen in den claustralen kring der abdij, hetwelk op hare kosten gebouwd was geworden. Bij akte van den 6 September 1366 schonk zij dit gebouw aan de abdij, tot woning voor de tijdelijke dekanessen, onder de bedinging nochtans, dat de bovenkamers ten gebruike zouden blijven der klooster-jufvrouwen, bij voorkeur van die, welke zwak of ziek waren (1).

De kanoniken, kanonikessen en abdissen van het adellijk stift werden in de omgangen der abdij en in de kerk begraven. De treurige inschriften hunner zerksteenen hebben iets aantrekkelijks. Daar is een tijd geweest, dat men met zorg de grafsteenen uit de kerken verwijderde, om reden dat zij de kerken ontsierden. Men had ongelijk; want voor vele menschen is er — zelfs in de kerk — niets leerzamer dan een graf. Het is de onwederlegbare getuige onzer eigene nietigheid. Dat half uitgewischt

(1) Kerkarchief te Susteren. Zegel der abdij geschonden.

Digitized by Google

blazoen, die versleten woorden die onze leeslust scherpen, dat opsommen van vermolmde titels en verwelkte rijkdommen, die stem uit het graf, die ons een gebed als aalmoes vraagt, zijn zaken vol gevoel en vol poëzij.

Gelukkig zijn de meeste grafschriften der abdijkerk te *Susteren* gespaard gebleven. Die der omgangen zijn sedert de afbraak van dit gebouw verspreid of vernield.

In het portaal der kerk, op eenen witten marmersteen leest men:

OBIIT
DOMINA MARIA-SOPHIA-CLARA
[31] COMITISSA DE HOEN CAP. [Julii]
SUSTERENSIS DECANISSA
1789.
R. I. P.

Daarnaast eene tombe van zwart marmer, waarop in hoog verheven het beeld eener abdis in levensgrootte is gebeiteld. Op de borduur leest men:

Reusschenbergh. ✠ HIER LIGT BEGRABEN DIE HOCHWURDIGE HOCH EDEL GEBORENE FRAU ANNA VON REUSSCHENBERG, DOCHTER TZO SILLICUM ABTISSEN DIESES FREYEN ADLIGEN UND WELTLICHEN STIFFTS SUSTEREN, STARFF IM JAHR 1634 DEN 13 AUGUST. GOTT WOLL IHRE SEEL BEGNADEN. Stahl von Holsteyn

Spies van Bullesheim. Vlodorp.

Gowelsdorf. . . . . dorf.

Goer. Stamme.

In het linker zijschip:

Issoncour'. HIER LIGT BEGRABEN DIE EDELE JONFRAU SUSANNA VON ISSONCOURT CANONISSA ZU SUSTEREN. GOTT WIL IHRE SEEL BEGNADEN. Ao MDCXI.
AM III DACH MEY.

Digitized by Google

Wat lager:

Honseler. HIER LICHT BEGRABEN DIE EDELE
EHR- UND TUGENDHAFTE ELISABETH
VON HONSELER GEWESEN STIFTSDAME
UND . . . . (1)

Naast den biechtstoel:

Hastrecht. HIER LIGT BEGRABEN DIE TUGEND UND Malsen.
ERENTREICHE JOUFFER

Daveren. HUBERTA VON HASTRECHT STIFTSDAME Blasvelt.
DIESES CAPITTELS

Malsen. STARB DEN . . . . . .

Camp. GOT WIL IHRE SEEL BEGNADEN.

Wat lager bij den opzaal:

Brockaerts.

HIC JACET SEPULTUS
VENERABILIS DOMINUS
JOANNES BROCKAERTS
CANONICUS SUSTERENSIS
PASTOR BERGENSIS, VICARIUS
NECNON CONSILII SUSTERENSIS
DECANUS, S. S. ROSARII IBIDEM
PRIMUS DIRECTOR.
OBIIT ANNO 1666, DIE 7 SEPTEMBRIS
R. I. P. (1)

In het middenschip: Sweiland.

✠ Hier ligt begraven
Der Edele Ehr-und
Frommer Johan von
Sweilandt welcher starff
Int jaer onsers Hern
1589 den 13 September. (2)

(1) *Honseler* voert gedeeld, onder blaauw en boven in zilver drie roode vogels. In het ander schildje bevindt zich een getande riem.
(2) *Brockaerts* voert doorsneden rechts de verkeerde wereld, links de letters J. C.
(3) *Sweiland* voert een St-Andrieskruis.

Digitized by Google

Daar naast:

D. O. M.
ANNO 1623 DEN 2 Sept.
OBIIT REV. DNUS DNUS
WILHELMUS KARS CANON.
IN SUSTEREN.
R. I. P.

Boven het koor in het pleisterwerk:

Bentinck.
MARIA-THERESIA FREYINNE
VON BENTINCK
1749.

Voor het altaar van St-Paulus:

STEPHAN. HENR.
GRIPEKOVEN
DECAN. CHRISTatis PASTOR
ET CANON. SUSTERENSIS
OBIIT 1787
DIE 14 DECEMBRIS.

In de onderkerk, op een steen die vroeger in het pand lag en onlangs verplaatst is: In het midden bevindt zich het mooi versierd wapen der familie van den *Horich*, zijnde doorsneden, links drie rijksadelaars 2—1, rechts in een veld van azuur een St-Andries kruis van goud bezet met twaalf zilveren kruisjes. Op de borduur leest men:

Horrich.

✠ Hir ligt begraven
Juffrouw Ulwich von den
Horrich
Starf int jaer ons Heren
MCCCCLXXXIII
den VII den dach in den
September, bitt Got
vor die Ziele.

Digitized by Google

Volgens den Luikschen Almanak voor het jaar 1782, bestond het Kapittel van Susteren destijds uit de volgende personen :

ABDIS :

Hare doorluchtige Hoogheid Mevrouw Clementina princesse van *Hésse-Rheinfel-Rothenburg.*

KANONIKESSEN :

Baronesse van *Bijlant*, dekanes.
Baronesse van *Brencken.*
Baronesse van *Bentinck.*
Gravin van *Hochstede.*
Baronesse van *Wimar.*
Gravin van *Khunburg.*
Baronesse van *Geldern* van *Arcen.*

KANONIKEN :

De Heer *Gripekoven.*
„ „ *Bongarts.*
„ „ *Velden.*
„ „ *Hochstenbach.*

BENEFICIANTEN EN KAPELLANEN :

De Heer *Clermonts.*
„ „ *Harden.*
„ „ *Jesse.*
„ „ *Mulckens.*

Van het rijke stift Susteren is niets meer aanwezig, dan eene pachterswoning. De stiftsgebouwen waren reeds in 1635 door eenen brand vernield en zijn maar ten deele hersteld. De gronden der abdij werden tijdens de fransche overheersching domein verklaard en ten deele aangekocht door den heer Jacob Georgius de *Plevits*, te Alfens; de nog staande gebouwen met de naaste omgeving werden een eigendom van Bernard *Schulpen*, wiens erf-

Digitized by Google

genamen er nu hun verblijf hebben. Hun woonhuis maakte deel der economiegebouwen; de schuur die tegen de kerk leunt, bevatte vroeger zalen en woonkamers. In den buitenmuur vindt men nog de duidelijke merkteekens der kloostergangen. De abdij leunde tegen het noorderschip der stiftskerk en was omgeven door watergrachten en eenen sluitmuur. Over eenige jaren werd de brugpoort die met het wapen eener abdis uit het huis *Reusschenberg* versierd was, gesloopt. In 1802 werd aan de nog levende leden van het Kapittel een pensioen vergund door den keizer der Franschen. De bezittingen der abdij waren zeer uitgestrekt. De Abdis vergaf de pastorijen van *Leuth* aan de Maas, van *Limmel* bij Maastricht, van *Papenhoven* en van *Susteren*. Deze laatste echter te gelijk met den heer des lands, den hertog van Gulik. Ook trok zij in deze plaatsen de parochietienden.

Door afwezigheid van het archief hebben wij de bezittingen der abdij niet kunnen opgeven. Wij weten alleen, dat zij gronden en pachthoeven bezat te *Susteren*, *Dieteren*, *Leuth*, *Limmel*, *Buchten*, *Papenhoven*, *Oirsbeek* bij Wassenberg, *Limbricht*, *Nieuwstadt*, *Millen* en *Holtkum*.

§ VII.

Het oude dekenaat Susteren. Parochiën en kapellen. De pastoors. De landdekens van Susteren. Eijne rechten en voorrechten. De statuten van het dekenaat uit 1307. De resolutiën der synodale vergaderingen. Lijst der bekende landdekens.

Het oude bisdom Luik bestond in de eerste helft der XVI^de^ eeuw uit ongeveer 1650 parochiën, gerangschikt onder acht aartsdiakenaten, waarvan dat van Kempenland het uitgestrekste was. Dit aartsdiakenaat telde 361 parochiën, verdeeld in de dekenaten Beeringen, Hilvarenbeek, Kuyk, Maeseyck, Susteren, Wassenberg en Woensel.

Het dekenaat Susteren voerde den titel van *Consilium*

Digitized by Google

aureum Susterense; het was gelegen op den rechter Maasoever en heeft steeds deel gemaakt der Opper-Maasgouw. Dit was ook het geval met de parochiën van het dekenaat Wassenberg. Het is waarschijnlijk dat deze twee districten reeds onder Kempenland werden gesteld in het jaar 799, wanneer in het bisdom Luik, door toestemming van Paus Leo III, de aartsdiakenaten werden opgericht. De parochiën en kapellen van het dekenaat Susteren waren in 1558 ongeveer tachtig in getal. Zij werden ingedeeld, gelijk de overige kerspelen der diocees, in *ecclesiae integrae*, *ecclesiae mediae* en *quartae capellae*, volgens dat zij de geheele of niet geheele schattingen van het *Obsonium* en het *Cathedraticum* betaalden. Daar de *ecclesiae integrae* de rijkste inkomsten genoten, kan men met eenigen grond veronderstellen, dat zij doorgaans ook de oudste waren, en dat de verdeeling van het bisdom Luik in *ecclesiae integrae*, *mediae* en *quartae capellae*, eenigzins overeenstemde met de verdeeling der parochiën in moederkerken, filiaalkerken en kapellen (1).

Wij geven hier volgens het statutenboek van het dekenaat Susteren, opgemaakt in 1307, de volgende lijst der kerken en kapellen.

Integrae ecclesiae: Beek, * Borne en Buchten (2), * Breberen, * Drummen, Echt, * Elsloo, Geul, * Gangelt, * Geilenkirchen, * Herten, * Heinsberg, Heerlen, Hulsberg, Meerssen, Nieuwstad, Op-Geleen, * Obbicht, * Papenhoven, Schinnen, * Sittard, * Susterseel, Voerendael en * Waldvucht.

---

(1) Men vergelijke Jos. Daris, *Histoire du diocèse de Liège de 1724 à 1852*, p. 5, De Ridder *Pouillé du diocèse de Liège de l'an 1558*, Analectes eccl. de Belgique, I, p. 237, en Manigart *Praxis pastoralis* III, p. 244.

(2) De kerken welke bij de oprichting der nieuwe bisdommen bij het dekenaat Susteren verbleven zijn hebben wij met een * geteekend.

Digitized by Google

Mediae ecclesiae: * Bronsradt, Klimmen, * Guttecoven * Hillensberg, * Holtum, * Limbricht, * Millen, Merkelbeek, Oirsbeek, Roosteren, Roermond, * Stein, Spaubeek, * Urmond, Winandsrade.

Quartae capellae: Amstenrade, * Bergh aan de Maas, Bingelrade, * Birgden, * Broeck-Sittard, * Craudorf, * Cluse bij Waldvucht, * Havert, * Kirchoven, Linne (1), * Mariënberg, Montfort, * Munstergeleen (2), * Roerkempen, het * Papemunster te Susteren, * Randenradt, * Theveren, Odiliënberg (1), * Saefelen, Stevensweerdt, * Walrath, * Wehr.

Deze lijst, welke op verre na niet volledig is, vullen wij aan uit de zoo evengemelde schattingslijst der diocees Luik des jaars 1558, met de volgende namen: * Hastenrath, kerk — Maasbracht, appendix van Echt, — Bronshem, hulpkapel van Gangelt, — Schinveldt, item, Jabeek, item. — * Hoïngen. — Welten, hulpkapel van Heerlen. — Hoensbroek item — * Tudderen — Bunde hulpkapel van Meerssen — Schimmert item — Houthem item — Berghem (Ulestraten) item — Ambij item — Nuth, kerk — * Uterath kapel — * Grevenbicht, kapel — * Hertogenrade, kerk — Uijkhoven, kerk (3) — Etsenrade, kapel — * Isenbroek, kapel.

Bij de oprichting van het nieuwe bisdom Roermond in 1559, ging de helft dezer kerken voor Susteren verloren; alles wat op Nederlandsch grondgebied lag werd onder de nieuwe dekenaten Valkenburg en Montfort geplaatst.

---

(1) Linne en Odiliënberg waren reeds parochie in 1057. Zie WOLTERS, *De Heiligen Wiro* etc., p. 98. Hier is dus wellicht eene fout; in het pouillé van 1558 staat dan ook *Linne ecclesia.*

(2) Munstergeleen was reeds parochie in 1202.

(3) Uijkhoven een dorp, dat vroeger op den rechter Maasoever was gelegen, ligt nu, ten gevolge eener verandering in den loop der Maas, op den linker, en werd na 1589 bij het dekenaat Maeseijk gevoegd.

Digitized by Google

Het dekenaat Susteren behield nog veertig parochiën.

Aan het hoofd dezer parochiën en kapellen stonden geestelijken belast met de zorg der kerk en het bedienen der HH. Sacramenten. Deze priesters droegen den naam van pastoor, zielzorger, rector, plebaan, paap, persoon, kapellaan etc. In de oorkonden worden zij volgens tijd en plaats genoemd, *presbyter*, *papa*, *plebanus*, *persona*, *parochus*, *pastor*, *curatus*, *rector*, *investitus* etc.

In de eerste tijden der Kerk was de bisschop de eenige herder zijner kudde; de bisschoppelijke werkkring werd parochie genoemd. Reeds in de derde eeuw waren echter te Rome, Alexandrië en Antiochië meerdere parochiën. Ook in de duitsche steden, zegt Binterim (1), schijnen reeds zeer vroeg hulpkerken bestaan te hebben. In den loop der vijfde eeuw waren in de meeste groote dorpen van Frankrijk en Engeland geestelijken aanwezig.

In de eerste helft der VII^de^ eeuw was het getal kerken in het bisdom Maastricht zoo sterk aangegroeid, dat bisschop Amandus, niet te vrede met zelf het woord Gods in steden en vlekken te verkondigen, zich gedwongen vond aan paus Martinus priesters te vragen ter bezetting der kerken (2).

In de VII^de^ en VIII^ste^ eeuw was het gebruik van nieuwe kerken en abdijen te stichten algemeen geworden. Lambertus, Wiro, Suitbertus, Bonifacius, Willibrordus en Pippyn van Herstal komen voor als stichters van vele kerken en aanstellers van menigvuldige priesters. De gronding der meeste oude parochiekerken onzer streken moet wel van dien tijd dagteekenen.

Later vermeerderden zich de parochiekerken volgens de behoefte van het aanwassend getal vlekken en dorpen.

(1) BINTERIM, *Denkwürdigkeiten*, etc. I p. 553.
(2) BINTERIM l. c. I p. 549.

Digitized by Google

De oudsten onder haar zijn erkenbaar aan de groote uitgestrektheid van haar tienderecht; want de Capitulariën van Karel den Grooten bepaalden uitdrukkelijk, dat de tienden, ook bij het splitsen van parochiën en het aanleggen van nieuwe kerken, bij de moederkerk zouden blijven. (1)

De abdijen die regelmatig met kloosterscholen voorzien waren, kwamen den bisschoppen niet zelden te hulp in het aankweeken van priesters en het bedienen der parochiën, bijzonderlijk sedert de oude inrichtingen der bisdommen verstoord waren door de invallen der barbaren.

Zoo bediende, volgens een diploom des jaars 1139 (2), de abdij van St-Servaas te Maastricht, sedert onheugelijke tijden de kerken van Slens, Gardigné, Sepperen, Sichen, Vleitingen, Bergh, Mechelen, Weert, Echt, Achel enz. (3); die van O. L. Vrouw aldaar, volgens een stuk uit 1157, de kerken van Veldweselt, Bemelen, St-Pieter, Heugem, Herck, Wijck-Maastricht, Wishagen, en Rosmeer (3). De proostdij van Meerssen had in 1147 het personaat over de kerken van Meerssen, Climmen, Hulsberg, Schin-op-de Geul en Litoyen (4); de abdij Susteren vergaf de pastorijen van Papenhoven, Leuth en Limmel; die van Munsterbilsen de parochiën van Asch, Wellen, Bilsen, Guygoven, Kleine-Spauwen, Waltwilder, Gellik en Neer bij Roermond. Het stift Alden-Eyck bezorgde de dienstdoende geestelijken te Maeseyck, Kleinen-Breugel en te Elekom; en dat van Borcette te Gymnich, Epen, Vilen, Mesch, Montzen, Moresnet, Mortier, Vaels enz.

Zoo was het gelegen met de meeste abdijen van ons

(1) Ibidem p. 553.
(2) *Public. etc. du Limb.* V p. 26.
(3) Ibid. tom. VI p. 197.
(4) Ibid. tome VI p. 32.

Digitized by Google

vaderland, die allen naar haar beste vermogen het hare hebben bijgedragen tot de instandhouding van den godsdienst. Daar waar de bisschop de parochiën niet verzorgen kon, namen zij die taak over.

Aan het hoofd van een zeker getal parochiën stond de landdeken of aartspriester, wiens sprengel zich dekenaat, Concilie of Christianiteit noemde. De oorsprong van dit ambt klimt op tot de eerste eeuwen der kerk.

De dekenen van het bisdom Luik waren de zielzorgers der geestelijken van hun dekenaat; zij dienden hun persoonlijk of door tusschenkomst van eenen medebroeder de HH. Sacramenten der stervenden toe, waren tegenwoordig bij de plechtige begrafenis en hielden er de lijkrede. Ook hielden zij de lijkbegankenis der edellieden van hun district. Zij waren verder belast met het halen en uitdeelen der H. Olie, het rondzenden der bisschoppelijke bevelschriften en het zegenen der nieuwe klokken (1).

In het dekenaat Susteren golden de volgende voorrechten. Indien een pastoor overleed zonder uiterste wilsbeschikking te hebben gemaakt, dan verviel het twintigste deel zijner roerende goederen aan den deken en het overige aan de kerk; stierf de deken *ab intestato* dan had de aartsdiaken van Kempenland dezelfde rechten. Stierf een pastoor, na wettig getesteerd te hebben, dan werden uit dit twintigste deel de kosten der begrafenis voldaan.

De deken van Susteren werd gekozen door de pastoors in kapittel vergaderd; hij legde bij het aanvaarden van zijn ambt den eed af in de handen zijner ambtgenooten. Alle jaren riep hij eenmaal de pastoors bijeen in kapittel,

(1) MANIGART, *Praxis pastoralis* III, p. 244. In dit werk p. 325—335 bevinden zich ook de Statuten van het aartsdiakenaat Kempenland uit het jaar 1612.

Digitized by Google

en visiteerde tevens de kerken van zijn dekenaat. Een parochie-geestelijke kon zijne functie niet aantreden vooraleer hij den eed had afgelegd in handen van den deken.

In het uitoefenen zijner plichten werd de deken van Susteren bijgestaan door vier raadsheeren, die men kameraren of assessoren noemde, en door eenen secretaris belast met het schrijfwerk. Ook deze werden door de pastoors gekozen.

Het verhuren van tienden of kerkelijke goederen mogt, op straf van onwaarde, niet gebeuren dan met toestemming van den deken en der kameraren, en niet langer dan voor twaalf jaren.

De deken had eene bijzondere rechtsmacht over de kerken van den derden rang, die men *quartae capellae* noemde. Hij stelde er de geestelijken in bezit van hun beneficie en lichtte er een vierde der schatting, die de aartsdiaken in de *ecclesiae integrae* lichtte. Hij had verder de rechten van het roode zegel, in de *quartae capellae* uit eigen macht en in de overige kerken uit naam van den bisschop. Men noemde brieven met het roode zegel, zekere dispensatiën die geschonken werden in de roepen voor het huwelijk.

Behalve de gewone inkomsten van zijn ambt, genoot de deken van Susteren tevens het vruchtgebruik van eenige gronden te Nieuwstad, waarvan in 1700 de som van 6 fl. 8 st. schatting werd betaald.

Het dekenaat Susteren werd niet alleen beheerd door de algemeene wetten der Kerk en de statuten van het aartsdiakenaat Kempenland, het bevatte ook in zijnen eigen kring bijzondere statuten en verordeningen, die den 5 September des jaars 1307 werden opgesteld, en in 1495 door den hertog van Gulik zijn goedgekeurd. Zij werden in het begin der vorige eeuw op last van het landkapittel

Digitized by Google

van den deken en der kameraren in druk uitgegeven, onder den volgenden titel: *Statuta aurei concilii Susterensis confirmata a serenissimo principe Wilhelmo et filio Johanne Wilhelmo anno* 1495, *decima quinta decembris*, *conscripta a Joanne Ganderheiden notario apostolico et imperiali anno* 1307 *quinta die Septembris*, *typis mandata de mandato ampl. Dni Joannis Petri Kisgens ejusdem concilii decano*, *necnon generali consensu* R. R. D. D. *Petri Kox*, *Servatii ab Eyck*, *Reineri Gaen*, *ac Leonardo Mulleners*, *camerariorum*, *totiusque capituli*, *ac notis illustrata. Ruraemundae typis Fr. Maxm. Ophoven.*

Op den leest dezer statuten werden de latere verordeningen der dekenaten Wassenberg en Dusseldorp geschoeid. Wij geven hier, volgens Binterim, eenige uittreksels uit het zeer zeldzaam geworden Statutenboek des gulden dekenaats Susteren (1).

I.

Defuncto quocumque pastore legitime et canonice investito gaudebunt heredes seu executores testamentarii, sive testatus sive intestatus decesserit, anno gratiæ, salvo jure cujuscumque ratione non conditi testamenti : nam si quis pastor intestatus obierit, vigesima pars bonorum mobilium ex antiqua consuetudine cedet *decano* ratione non petitæ aut non obtentæ ab ipso licentiæ testandi, prout etiam *Archidiacono*, si quis decanus intestatus obierit : reliqua ecclesiæ cedent. Si vero testatus pastor obierit, vigesima quoque pars mobilium cedet *Decano*, sed substractis prius omnibus funeralibus aliisque debitis, reliqua hæredibus, uti provisionalia concordata canunt. Resignans vero vel deserens pastoratum nullo gaudebit anno gratiæ, sed ultra sibi pro ratione temporis debitam mercedem nihil habet exigere.

(1) Binterim. *Denkwürdigkeiten*, I, p. 549.

Digitized by Google

" Ad evitandas molestias jam capitulariter conclusum,
„ quod si pastor testatus obierit, Decano pro juribus se-
„ pulturæ, licentia et confirmatione testamenti, cæteris-
„ que prætensionibus satisfiat decem imperialibus monetæ
„ duræ, sive tredecim imperialibus et viginti stuferis,
„ dein pro concione funebri floreno aureo. „

II.

Si pastor post festum Nativitatis B. Joannis Baptistæ ante festum Nativitatis Christi vita functus decesserit, ille annus non habetur annus gratiæ, sed proxime sequens a prædicto festo Joannis Baptistæ in idem festum computando pro anno gratiæ reputabitur, salvo ministerio pastoratus per executores seu hæredes procurando et taxa seu quarta parte subtractis singulis oneribus omnium redituum unius anni pro novello pastore, ut sequitur.

III.

Post obitum pastoris hæredes seu executores infra decem dies possunt eligere residuum aut taxam; quod si eligerint residuum, ex tunc incumbit eisdem et regimen ecclesiæ cum singulis reditibus anni illius usque ad diem anniversarium obitus inclusive, et portabunt omnia onera consueta illius ecclesiæ, et dabunt novello pastori taxam ecclesiæ uti supra : si vero executores eligerint taxam ecclesiæ, reliquendo subsequenti pastori residuum cum onere præexpresso, tunc incumbit cura ecclesiæ eidem succedenti pastori : præterea si infra decem dies non fiat ejusmodi electio ab executoribus, tunc novellus pastor dabit executoribus prædictam taxam, seu quartam partem redituum, et ipse gaudebit omnibus reditibus anni gratiæ cum onere et fructu.

IV.

Relinquent futuro pastori curtem seu domum dotis in

Digitized by Google

debita structura, alias juxta commune jus, antiquas consuetudines et ordinationes illustissimi episcopi Leodiensis, necnon Serenissimi Ducis Juliæ ex proventibus anni gratiæ ejusdem structura reparabitur.

Prout fimus et stramina ex agris et crescentiis ipsius ecclesiæ manebunt in curte pastorali et ejus agris; fimus vero straminaque ex decimis venientia aut aliis conductis seu impensionatis pertinent ad defunctum pastorem.

V.

Si quis ahenium magnum cerevisiarum suis usibus comparaverit, illud etiam, si calce, lapidibus aut argilla firmius in bonis pastoralibus poni curaverit, inter bona mobilia habendum erit, deque eo in testamento absque contradictione quorumque disponere poterit: si vero alicui tale ahenium a suis prædicessoribus sit relictum, inter bona immobilia reputabitur, sicut etiam fornax hypocausti.

VI.

Elocatio bonorum ecclesiasticorum, sive sint decima agri, sive alia quæcumque bona absque contradictione successoris ad duodecim annos fieri licebit; sic tamen, ut nulla fiat solutionum anticipatio, per quem successor aut alius quivis emolumentis ejusmodi bonis fraudari possit, idque secundum consuetudinem loci et cum consensu *Decani* et *Camerariorum* seu *Assessorum*; alias elocatio citra consensum *Decani* et *Camerariorum* seu *Assessorum* intenta pro nihilo et in præjudicium successorum facta censebitur.

VII.

Capellae non curatæ, sicut etiam *Vicariae* non habent nec habebunt annum gratiæ; ex more vero hujus *Capituli* defunctus seu ejus hœredes gaudebunt medietate fructuum

Digitized by Google

agri, modo defunctus suis expensis coluerit agros vel pro annua pensione eosdem elocaverit: si autem per colonos pro medietate agri culti fuerint, defunctus nihil inde habebit; insuper executores defuncti curabunt officia divina usque ad divi Joannis Baptistæ nativitatem administrari.

VIII.

Decanus legitime et canonice electus tenetur suis confratribus præstare juramentum super constitutiones, privilegia etc et confratres vice versa. " Decanus etiam sin„ gulis annis tenetur servare capitulum. „

IX.

Nullus reputabitur *confrater* nisi juratus Decano et specialiter cum juribus etc. Foranei pastores officiantes habent suas commissiones prœsentare Decano.

X.

Decanus habet quatuor *Camerarios*, quos cum suis confratribus debet capitulariter et canonice eligere, uti et *secretarium*.

XI.

Decanus habet suam jurisdictionem in suis *Quartis Capellis*, uti Reverendiss: Archidiaconus in suis ecclesiis. *Decanus* etiam solus habet distributionem rubrorum sigillorum et quidem in suis capellis nomine proprio, in *integris* vero et *mediis* ecclesiis nomine ordinarii; in his etiam ecclesiis solus habet jus introducendi novellos, postquam ab Archidiacono obtinuerint investituram; in suis autem capellis ipsemet dat et investituram et possessionem.

XII.

Decanus habet insinuare Synodum una cum visitatione,

Digitized by Google

prout fusius in contractu provisionali expressum reperitur.

XIII.

Decanus tenetur in *Exequiis* omnium investitorum seu presbyterorum, clericorum et armigerum esse et inde habet sua jura funeralia, ut moris et consuetudinis cæterorum Capitulorum est; et tenentur presbyteri capere cautionem tempore ministrationis sacramentorum de presbyteris, clericis et armigeris pro juribus Decani.

„ Statuta haec primitus concessa sunt annno 1307 die „ 5ta Septembris, dein roborata, paucis additis per trans- „ actionem provisionalem ac confirmata per specialia man- „ data Serenissimi Patriæ principis."

Niet uitsluitend door deze Statuten werd het dekenaat bestuurd; want ook de resolutiën der Synodale vergaderingen der pastoors, waarin zaken *de jure ecclesiastico et mixto* verhandeld werden, hadden er kracht van wet. Ieder geestelijke, ja ieder inwoner, kon voor eene kleine som geld, bij deze vergadering inlichtingen ontvangen over kerkelijke wetten en landsgebruiken.

Wij geven hier van zulke gerechtelijke ophelderingen een voorbeeld. Den 19 April 1476 waren de pastoors van het dekenaat Susteren te Sittard in kapittel vergaderd. Toen verscheen er meester Hendrik, dienaar van den proost van Meerssen, deponeerde twee rijnsche gulden, en vroeg inlichtingen op de vraag, hoe en op wat wijze in het dekenaat Susteren de lammertiende moest gehouden worden.

De deken, Heer Johan Wolff en de pastoors beraadslaagden over de vraag, en gaven de volgende resolutie.

De proost van Meerssen of zijn dienaar zal op straf van nulliteit de lammertiende niet mogen verschuiven dan vijftien dagen na Paschen.

Bij het kiezen van het tiende lam zal men aldus te

Digitized by Google

werk gaan. De eigenaar der schapen kiest vijf lammeren na zijn beste behagen, de tiendenaar neemt het zesde en de eigenaar wederom de vier anderen; zoo zal men voortgaan tot dat de geheele stal vertiend is.

Is het zake dat na de laatste vertiending minder dan zes lammeren overblijven, zal de tiendenaar geen lam nemen. Blijven zes lammeren over, dan zal de eigenaar drie lammeren kiezen, het vierde wordt door den tiendenaar geschat en de eigenaar heeft de keus om het lam of de helft van het geld te houden. Neemt hij het lam, dan betaalt hij den tiendenaar de helft der geschatte waarde. Blijven zeven of meer lammeren over, dan krijgt de tiendenaar een geheel lam.

Tevens verklaarde het kapittel dat eene dergelijke verdeeling moest in acht genomen worden bij de vertiending van korengerven en andere vruchten.

Item wat de tiende der hoenders aanging, zou men niet geven een kieken dat niet uit een vat kan springen, maar eene hen die men met eere mogt zetten op de tafel van eenen goeden man (1). Hofsteden die sedert vijftig jaren of meer met eene tiendehoen belast waren, zouden dit ook voortaan blijven.

Wordt er echter eene nieuwe hofstede aangelegd voor eenen keuter of boer die geen paard heeft, dan betaalt deze een tiendehoen van den halven morgen die 't naast bij zijn huis ligt, de rest betaalt de gewone tiende. Is de hoeve aangelegd voor eenen ploeger, dan is een gansche morgen door eene tiendehoen gevrijd, de rest betaalt tiende van alle gewassen (2).

(1) De waarde der cijnshoenders werd bij onze voorouders meestal naar hunne kracht geschat. In de oude gewijsden komt zeer dikwijls de uitdrukking voor van hoenders die op eene ton, op eenen wateremmer of op eenen driebeenigen stoel kunnen springen. Zoo werd ook de manskracht daarnaar beoordeeld, dat de man op een paard kon springen.

(2) Publ. etc. du Limb. VII, p. 55.

Digitized by Google

Zoo ver het gewijsde der Sustersche synode des jaars 1476.

De resolutiën dezer synodale vergaderingen, werden jaarlijks in alle kerken van het dekenaat afgelezen. Dit getuigt een diploom des jaars 1271, waardoor den *vicarius perpetuus* van Meerssen belast wordt, van de kapitulare- en synodale vergaderingen van het dekenaat Susteren bij te wonen en derzelver voorschriften aan het volk bekend te maken (1).

In de middeleeuwen bloeiden onder het vrijgevig opper-gezag der Kerk vele democratische instellingen naast die van het uitsluitend gezag in duurzamen vrede voort. Dit had niet alleen plaats in de civiele inrichtingen van den staat, maar ook in vele inrichtingen van kerkelijk belang. De democratische organisatie van het dekenaat Susteren, met zijnen gekozen deken, zijne bijzondere synoden, statuten en gewijsden door de gezamenlijke geestelijkheid vastgesteld en gestemd, leveren ons een doorslaand bewijs van dit verschijnsel.

Dit dekenaat is in zijnen ouden vorm en wezen staande gebleven tot in het begin dezer eeuw wanneer het ten gevolge der oprichting van het bisdom Aken is te niet gegaan.

Het was gedurende lange eeuwen de hoofdplaats van meer dan tachtig parochiën; het vormt nu een eenvoudig dorp van het dekenaat Sittard.

Als slot van dezen kleinen arbeid over het dekenaat Susteren geven wij de namen der landdekenen, die wij in den loop dezer nasporingen hebben opgedaan.

Walthelmus, *decanus capituli Susterensis*, wordt genoemd in een diploom des jaars 1144 betrekkelijk de voogdij over de naburige kerk van *Millen*. In dit stuk wordt ook ge-

(1) Item, tome VI, p. 208.

Digitized by Google

sproken van de rechten die volgens de kerkelijke wetten aan den bischop, den wijbisschop en de landdekenen moesten voldaan worden. Of deze Walthelm deken was der abdij of van het landdekenaat konden wij niet met juistheid bepalen (1). Daar echter hier wordt gehandeld over eene parochiekerk hellen wij over tot het laatste gevoelen.

Herewigus decanus, verschijnt in 1165, als getuige in den stichtingsbrief der adellijke abdij Heinsberg door Goswijn heer van Heinsberg en diens vrouw Aleidis (2). Ook van dezen Herewigus is de hoedanigheid van landdeken te Susteren onzeker.

Ericus landdeken te Susteren en pastoor te Roosteren in 1201. Den 1 April 1201 werd te Susteren onder voorzitterschap van Rudolf, aartsdiaken van Kempeland, een generaal kapittel der pastoors van het dekenaat Susteren gehouden. Buiten den landdeken Ericus, waren er tegenwoordig Herman pastoor te Susteren, Willem proost van Meerssen, Gerard pastoor van Heinsberg, Nicolaas pastoor te Drummen, Hendrik pastoor te Geleen, Lambert pastoor te Hulsberg en vele andere parochiegeestelijken. Gedurende de vergadering keurde de aartsdiaken de schenking goed der kerk van Geilenkirchen aan het Norbertijnsch nonnenklooster te Heinsberg (3).

Joannes landdeken van Susteren en pastoor te Linne. Den naam van dezen deken vonden wij meermalen vermeld. Den 7 Maart 1223 schonk Dirk heer van Heinsberg en Valkenburg de tiende der plaats genaamd *Hurst*, onder Drummen en Heinsberg, aan het klooster der Norbertijnsche nonnen te Heinsberg. De schenkingsbrief die te

---

(1) Lacomblet *Urkundenbuch* I.
(2) Miræus *Op. dipl.* I. p. 280.
(3) Lacomblet I ad annum 1201.

Digitized by Google

Luik werd opgesteld is onderteekend door *Joannes plebanus de Linne et decanus Swestrensis concilii.* (1).

In 1230 was Hendrik van Dijk, aartsdiaken van Kempenland, te Roermond, en hechtte zijne goedkeuring aan de wegschenking der kerken van Wassenberg en Havert aan het Kapittel te Wassenberg. Getuigen dezer goedkeuring waren Joannes, pastoor en deken te Linne, Everardus, kanonik te Susteren, Hendrik van Erprode, kanonik te Xanten, Theodorik en Rutger, kanoniken te Odiliënberg, Gerard, plebaan te Roermond, Dirk, voogd te Roermond en meer anderen (2).

Den 1 Juni 1234 presideerde voornoemde aartsdiaken het synodale landkapittel van Susteren, en Nicolaas, pastoor te Drummen, deed daarin afstand van zijne pretentiën op eene novaaltiende te Drummen, ten voordeele van het vrouwenstift te Heinsberg. Het stuk over dezen afstand opgemaakt werd door het zegel van den landdeken bekrachtigd en door de volgende getuigen erkend: Everard Scholaster te Aldeneyck, Tirricus, plebaan te Heerlen, Egydius, investitus te Heinsberg, Tirricus, plebaan te Gangelt, Gerard, plebaan te Sittard, Frederik, investitus te Meerssen, Joannes, priester te Merkelbeek, Wetselo, investitus te Beek en al de overige medebroeders in het kapittel van Susteren vergaderd (3).

Anselmus, landdeken en priester der abdij Susteren, verschijnt als deken in de volgende bescheiden.

In het jaar 1268 schonk Dirk, heer van Heinsberg, aan het Norbertijnsch nonnenstift aldaar het patronaat over de uitgestrekte parochie Gangelt, waaronder de kapellen van Jabeek, Eetsenrade, Schinveld, Bronshem en

(1) MIRAEUS I p. 285.
(2) LACOMBLET *Urkundenbuch. ad annum* 1230.
(3) RITZ *Urkunden* etc p, 165.

Digitized by Google

Hoingen behoorden. De akte dezer schenking werd opgesteld in tegenwoordigheid van Heer Anselmus, deken van het landdekenaat Susteren. (1).

Onder goedkeuring van denzelfden landdeken Anselmus, en op aanraden van eenige priesters uit het dekenaat Susteren, werd in 1277 door Dirk heer van Heinsberg de kapel van Hoingen van de moederkerk Gangelt gescheiden en tot filiaalkerk verheven (2).

In 1282 ontsloeg Dirk heer van Heinsberg de hoeve te Lafelt, die Godfried Luschus aan het nonnenstift Heinsberg verkocht had uit den leenmansband. De oorkonde daarover werd bezegeld door heer Anselmus, landdeken van Susteren, door Jan kanonik te Odiliënberg, door Jan Scriptor en Arnoldus Physicus, kanoniken te Heinsberg (3).

Den 2 Februari 1290 gaf Dirk, heer van Heinsberg, eene verklaring over de statuten, rechten en privilegiën der collegiale kerk te Heinsberg. Dit stuk werd onder anderen ook geteekend door *Ancelmus decanus concilii Swestrensis* (4). Dit is het laatste stuk waarin wij den naam van dezen deken aantroffen.

Godeschalcus, wiens naam als landdeken van Susteren in de archieven van Sittard voorkomt op de jaren 1299 en 1307 (5).

Hubertus de Berghe, landdeken van Susteren gaf den 9 October 1430 zijne toestemming tot de inlijving der parochie of *quarta capella* van Odiliënberg bij het Kapittel van den H. Geest te Roermond, onder voorbehoud dat het recht van admissie en institutie des rectors van Odiliën-

(1) Item p. 164.
(2) Item p. 165.
(3) LACOMBLET II, ad annum 1282.
(4) KREMER, *Acad. Beiträge*, I, 14.
(5) KRITSRAEDT, *Chronijk van Gangelt*, M. S.

Digitized by Google

berg, die hem bij vacature dier plaats, in zekere tijden des jaars toekwam, zou voortduren (1).

Joannes Wolff of Wouf, pastoor te Borne, zat als landdeken het kapittel van Susteren voor, vergaderd te Sittard den 19 April 1476 (2). Hij overleed, volgens zijn grafschrift in de kerk te Borne, in 1481.

Henricus a Valude, doktor in de beide rechten en in 1487 kanonik te Luik, overleed als landdeken van Susteren, te Sittard den 24 Maart 1515.

Arnoldus Bruexken, pastoor te Bingelrade, stierf als landdeken in 1522. Arnold Bruexken was in zijne jonge jaren priester en openbaar notaris te Luik. Hij assisteerde in die hoedanigheid den 16 April 1481, met zijne medebroeders in het notariaat Joannes Engelberti van Echt, Hendrik de Styers en Dirk Spirink, bij de opening van den offerblok in de domkerk te Luik geplaatst, ten voordeele van het Heilig Land (3).

Henricus Werpen, landdeken van Susteren en pastoor te Borne en Buchten in 1528.

N. Vastart, een Luikenaar.

Joannes Bruexken, rector van St-Nicolaas-altaar te Sittard, overleed als landdeken den 2 December 1558.

Petrus Chimarrhaeus of *Watersley*, overleed als pastoor te Sittard en landdeken van Susteren in 1563. Chimarrhaeus was geboortig van Beek, bij Randenrade, en stond eenige jaren als rector der latijnsche scholen te Roermond, Heinsberg en Duren. Na de dood zijner vrouw aanvaardde hij den geestelijken stand en maakte zich bekend door vele schriften. Zijne latijnsche verzen zijn sierlijk en vloeiend (4). Onder het bestuur van dezen deken, werd in

(1) WOLTERS, *De Heiligen Wiro, Plechelmus en Odgerus* etc., bl. 125.
(2) Zie hiervoor bl.
(3) DE RAM, *Chroniques de Liége*, p. 688.
(4) Zijne lettervruchten worden opgegeven bij HARTZHEIM, *Biblioth. Coloniensis*, p. 554.

Digitized by Google

1559, het bisdom Roermond opgericht en het dekenaat Susteren gesplitst.

Petrus Perarius, geboortig van Sittard en pastoor te Millen. In zijne hoedanigheid van keizerlijke notaris en landdeken, onderteekende hij den 7 februari 1579 de nieuwe statuten der abdij Susteren (zie Bijlage n. 9) (1). Volgens zijnen grafsteen in de kerk te Millen overleed deze deken op St-Bartholomeus avond des jaars 1599.

Franciscus Agricola, werd geboren te Lohn, een gehucht van het dorp Aldenhoven bij Gulik; hij studeerde de wijsbegeerte te Keulen en de godgeleerdheid te Leuven. Daarna werd hij eerst pastoor te Roedingen, en in 1581 pastoor en kanonik te Sittard; ook droeg hij in 1597 den titel van kapellaan van den Hertog van Gulik. In den herfst des jaars 1599 werd hij tot landdeken gekozen van het dekenaat Susteren. Groot was de ijver dien deze man aan den dag legde voor het heil der zielen, niet alleen te Sittard, maar in het geheele dekenaat. Door zijne geleerde preken, door zijnen wijzen omgang, zijnen vromen levenswandel en zijne menigvuldige schriften over godsdienst en controvers leerde hij de onwetenden, bevestigde hij de wankelbaren en overtuigde de ongeloovigen. Uitgeput door ouderdom en arbeid overleed hij te Sittard, den 4 December 1621; zijn stoffelijk overschot werd in de parochiekerk begraven. Agricola is schrijver van eene lange reeks theologische werken en godsdienstige strijdschriften (2). De oudste civiel-registers der stad Sittard werden in 1581 door pastoor Agricola aangelegd; zij wijzen op eene klare en duidelijke hand.

(1) In de Diocesaan-synode, gehouden te Luik in 1618, werd aan de geestelijken de uitoefening van het ambt van openbaar notaris voortaan verboden.

(2) Eene lijst dezer werken vindt men in de *Bibl. Col.* van HARTZHEIM, p. 79.

Digitized by Google

Gotfried Ganderheiden, pastoor te Millen. Deze landdeken was geboortig van Gangelt, muntte uit als volksredenaar en was een man van groote verwachting. Hij overleed in den bloei zijner jaren den 1 Mei 1623.

Frederik Adolf Reuter, doktor in het kerkelijk recht, werd in den Palts uit protestantsche ouders geboren. Als professor der Theologie te Heidelberg ging hij tot de katholieke Kerk over en werd priester. Reuter bekleedde het ambt van beneficiant te Orsoy wanneer hem in 1622, de hertog van Gulik, onder goedkeuring van den bisschop van Luik, tot kanonik en pastoor van Sittard benoemde.

Onder zijn bestuur werd in 1626 het klooster der PP. Dominikanen te Sittard opgericht. Zijne medebroeders kozen hem tot landdeken in 1623. De deken Reuter overleed, te Sittard, den 28 Mei 1651 en werd in de parochiekerk begraven. Op litterarisch gebied is hij bekend door de uitgave van eenige godsdienstige schriften (1).

Joannes Brockarts, geboren te Raeth onder Bingelrade, was in 1621 rector van St-Nicolaas-altaar te Gangelt, en in 1643 pastoor te Oirsbeek. Later werd hij kanonik te Susteren en pastoor te Bergh aan de Maas. Hij werd landdeken gekozen in herfst van het jaar 1651. Broeckarts stichtte eene Mis in de slotkapel van Eetsenrade. Voorts vermaakte hij, bij testament van den 1 Aug. 1666, aan de abdij *Susteren* 200 patacons staande ten laste van Adam Damen te *Schinveldt*, 170 patacons ten laste der gemeente *Jabeek*, voor een jaargetijd, en eene Mis op de Quatertemperdagen in de parochiekerk te *Susteren*. Zijne boeken schonk hij den Eerw. Heer Joannes *Wetsels*, zijne erfgoederen aan zijne broeders en zusters en zijne roerende have aan zijne nicht Elisabeth *Broec-*

(1) Zie HARTZHEIM, *Bibl. Colon.*, p. 86.

Digitized by Google

karts. Hij overleed den 7 September 1666, en werd in de stiftskerk te Susteren begraven. Zijn grafschrift hebben wij hierboven medegedeeld.

Petrus Geraman, pastoor te Waldvucht, was gedurende tien jaren landdeken.

Arnoldus Godeth was gedurende eenige jaren landdeken.

Koenradus Eyck, pastoor te Waldvucht, hield den 26 October 1691 in zijne hoedanigheid van landdeken eene kerkvisitatie te Borne en Buchten.

Jan Pieter Kiesgens, geboortig van Trier en pastoor te Sittard, was landdeken in 1694. In 1702 waren zijne *camerarii* of assessoren, Petrus Kox, Servaas van Eyck, Renier Gaen en Leonard Mulleners.

Stephanus Hendrikus Grijpekoven, pastoor en kanonik te Susteren overleed als landdeken den 14 December 1787. Zijn grafschrift hebben wij hierboven medegedeeld.

Bergh-Terblijt, Mei 1869.

Jos. HABETS.

Digitized by Google

BIJLAGEN.

No 1.

Pippijn van Herstal schenkt het klooster Susteren en zijne goederen aldaar aan den H. Willibrord, bisschop van Utrecht.

2 Maart 714.

Ego in Dei nomine illuster vir *Pippinus*, filius Ansgisili quondam, et illustris matrona mea *Blittrudis* filia *Hugoberti*, intuitu timoris Dei et pro animæ meæ remedio, cogitantes ut oratorium et cellulam in honore Salvatoris et S. S. Petri et Pauli, vel ceterorum apostolorum et reliquiis sanctorum, mansionile *Suestra*, situm in pago Mosariorum super fluviolo *Suestra*, quod *Blittrudis* dato pretio ab *Alberico* et *Haderico* comparavit, a novo fundamine ædificare deberemus : quod ita et fecimus, et ipsum mansionile ad ipsam cellam delegavimus. Placuit nobis, ut apostolico patri *Willibrordo* episcopo ipsam basilicam tradidissemus, quod ita et fecimus, in eo modo, ut ibidem fratres, peregrinos vel alios Deum timentes congregare debeat.

Et illud nobis inserendum placuit ut cum ipse *Willibrordus* de hac luce migraverit, ipsi fratres quem inter se eligerint, constituant abbatem in ea ratione, ut nobis vel filio nostro *Grimoaldo* et filiis suis, vel filiis *Drogonis* ne-

Digitized by Google

potibus nostris in omnibus fidelis appareat, et ibidem secundum ordinem sancte degat, et sub nostro mundiburdio, et ipsius *Grimoaldi* filiorumque suorum et *Drogonis* nepotum nostrorum defensione persistere debeat: Et si quis Deum timentium tam de parte nostra, quam de reliquis hominibus, de rebus suis eis aliquid condonaverit, Deo propitio, eis proficiat in augmentis. Si quis vero, quod minime futurum esse credimus, si quis fuerit ullus de heredibus aut propinquis nostris, seu quælibet extranea aut opposita persona, quæ contra hanc nostram confirmationem quam nos pro divino intuitu vel animæ nostræ remedio fieri, aut firmare rogavimus, venire voluerit aut infringere, et ista carta ei ostensa fuerit ad relegendum, et se ex hoc compescere noluerit, imprimitus iræ Dei omnipotentis incurrat offensam, et a liminibus Sanctorum efficiatur extraneus, et inferat partibus ejusdem loci et fratribus tunc tempore ibidem servientibus, aut cui litem intulerit, tantum et aliud tantum quantum res ipsæ eo tempore emeliorare valuerint, et insuper. inferat cum socio fisco auri libras X. argenti pondo XX. coactus exsolvat, et quod repetit evindicare non valeat, sed præsens confirmatio ad instar testamenti constipulatio adnixa omni tempore firma stabilitate capiat firmitatem.

Actum *Bagoloso* villa, publice, die secundo Martii, anno IV regni domni nostri *Dagoberti* regis. Et quia nos propter ægritudinem in ipsa carta scribere non potuimus, *Blittrudem*, conjugem nostram rogavimus et potestatem dedimus, ut ipsam firmare ad nostram vicem deberet: quod ita et fecit, et qui subscriberent vel signarent in præsenti rogavimus. *Blittrudis. Blendumen* abbatissa. *Helmoinus. Remigius. Chrodoaldus. Geraldus. Adalbertus* abbas. *Chamingo* comes. *Crodegertus*. Ego *Adricharius*, jussu domni mei *Pippini* et *Plectrudae*, hanc donationem scripsi et subscripsi.

Digitized by Google

N° 2.

Inventaris van de kerksieraden der abdij Susteren.

1174.

Anno ab Incarnacione Domini nostri Jhesu Cristi M°. C° LXXmo. IIIIto. Indictione. VIJma. Fritherico. inperante. Rudolfo episcopo. electa est. *Imago.* filia comitis. de *Los.* in abbatissam. in ecclesia Suestrensi. et in eius receptione. numerata sunt ornamenta huius ecclesie. et hoc est nvmervs :

Qvinque cappe; novem casule; dve dalmatice; dvodecim amicte; decem albe; dvodecim manipvli; vndecim stole; octo vexilla; duo calices; duo libri missales; qvinque mappe; vnum svperpellicium; dvodecim pallia; *tvnica sancti Albrici*; *cingvlvm sancti Gregorii* episcopi; due rote; quatvor. . . . .; decem et septem capse reliquias continentes, *vnus ciphus beate Amelbergis*; vna capsa de ligno Domini; vndecim vela ad tempplum pertinencia.

Uit het rijkversierd Evangelieboek der abdij Susteren, in de kerk aldaar.

N. 3.

Uitspraak der schepenen van Susteren over de rechten en het rechtsgebied der Heeren van Valkenberg en Dieteren aldaar.

14 September 1260.

Universis Christi fidelibus, quibus presens scriptum oblatum fuerit, Th. Dominus de *Valkenborg* (1) et W. Dominus de *Ditren* (2) nobiles viri, scire veritatem.

Sciat presens etas et cognoscat futura, quod nos causa litis deponende inter nos et nostros successores, in posterum de jurisdictione *Susterensi*, et jure nostro ibidem, scabinos dicte ville moneri fecimus sub juramento ad dicendum veritatem de jure nostro speciali ac communi

Digitized by Google

prout ab antecessoribus nostris ad eos fuerat devolutum. Qui scabini requisiti et jurati dixerunt:

Quod *avocatus* Domini de *Valkenborg* sedens in judicio et *villicus* domini de *Ditren* cum eo, si venerit, si vero non venerit nichilominus, advocatus Domini de *Valkenborch* procedat in judicio, et accipiens aliquam pecuniam de evencionibus seu emergenciis, binam partem illius pecunie domino de *Valkenborg* reservare tenetur, et domino de *Ditren* tertiam partem ministrabit.

Quicquid etiam dominus de *Valkenborg* seu avocatus suus, de emendis dimittere voluerit, sine consensu domini de *Ditren* vel ejus villici, demittere potest.

Item dicunt dicti scabini, quod tertia pars eventionum de emendis, in judicio, sive extra judicium cedit domino de *Ditren* bino, bina pars domino de *Valkenborg*.

Item dicunt quod advocatus domini de *Valkenborg* sedens in judicio arrestare seu occupare potest quaslibet res in jurisdictione *Suestrensi*, si necesse fuerit.

Item dicunt, quod nullus dominus potest vocare *cives Suestrenses* per pulsationem campane ad aliquam necessitatem, nisi dominus de *Valkenborg*; si vero dominus de *Ditren* necesse haberet in curia sua *Ditren*, illuc posset eos vocare per campanam, ad ipsam curiam defendendam.

Item dicunt scabini, si dominus de *Valkenborg* contingeret transire Alpes, seu tradere filiam suam nuptui, sive sublimare filium suum in militem, petitionem potest facere apud *Sustren* ad subveniendum ei in talibus articulis. Et in tali petitione nichil juris habet Dominus de *Ditren*: et per hoc sunt cives *Suestrenses* liberi homines.

Item dicunt, quod dominus de *Valkenborg* potest inbannire seu ad pacem ponere silvam super omnes forestarios, ne aliquis secet eam, et ad hoc potest destinare suum nuntium; quia sciunt et viderunt patrem suum hoc fecisse apud *Sustren*.

Digitized by Google

Item dicunt supradicti scabini, quod dominus de *Ditren* tenetur de quadam area jacente apud *Sustren*, domino de *Valkenborg*, de tribus judicibus annalibus tres solidos leodienses, ita quod in quolibet judicio unum solidum Leodiense det. Ex hoc tenetur dominus de *Valkemborg* in die judicii procurare villicum domini de *Ditren* semel in mense et mane.

Preterea dicunt quod dominus de *Valkenborg* possit dare ligna nemoris ad edificationem domorum in jurisdictione *Suestrensi*; nec hoc sibi aliquis potest de jure prohibere. Extra jurisdictionem *Suestrensem* sine consensu domini de *Ditren* dare non potest. Et id ipsum potest facere dominus de *Ditren*, videlicet dare ligna ad edificationem domorum in jurisdictione *Suestrensi* sine consensu domini de *Valkenborg*. Extra jurisdictionem dare non potest.

Item dicunt, quod dominus de *Ditren* nullam jurisdictionem habet in hominibus sive bonis ecclesie *Suestrensis*, que specialiter spectat ad Dominum de *Valkenborg*, quia die judicii, qui vulgariter *Witdinc* vocatur, homines ecclesie tenentur conquerere advocato in Curte ecclesie, si aliquas causas litis inter se haberent. Si aliquis in illo die vellet immutare querelam ex hominibus. . . . . ecclesie et deferre ad judicium *Ville*, in hoc faceret injuriam.

Item dicunt, si aliquis casus gravis emerserit in jurisdictione *Suestrensi*, de homicidio vel consimili, pro quo dominus de *Valkenborg* faceret expensas circa pugiles vel aliquid simile, ad corrigendum talem excessum, dominus de *Ditren* tenetur solvere tertiam partem talium expensarum, quoniam tertiam partem recipit eventionum.

Dicunt etiam dicti scabini, quod ipsi de communi consilio civium *Suestriensium*, assumpto advocato domini de *Valkenborg* possunt communitates suas ponere ad bannum seu ad pacem; si aliquis habens jus in eisdem communi-

Digitized by Google

tatibus, si infregerit bannum, sic unanimiter indictum, tenetur emendare; bina pars que provenit de tali forfacto, cedit civibus ad communem utilitatem Ville *Suestrensis*, tertia pars domino de *Valkenborg*, et de tertia parte domini de *Valkenborg* recipiet tertiam partem dominus de *Ditren*. Si vero advena, nihil juris habens in dictis communitatibus, infregerit bannum supradictum, omnia que adduxit ad communitatem, de jure perdidit et fiet de rebus suis predictis, sicut superius est premissum.

De jure forestariorum nemoris dicunt scabini memorati, quod forestarii jurati ligna que in vulgo vocantur *Doufhout*, secare possunt de jure in nemore, quantum comburere possunt in feodo ipsorum.

Item dicunt, quod feodum quod spectat ad jus forestariorum, sepire possunt de jure ex nemore.

Item quando forestarii honeraverunt (1) currum suum lignis, que vocantur *Doufhout*, et venerunt ad finem nemoris, si videtur eis, quod plura ligna deducere possint, stando super currum, et in via, possunt secare *ramos aquaticos*, qui materna lingua vocantur *vater tvellegen* (2) et sic conplere plaustratum lignorum.

Item dicunt quod porcos, quos paverunt in domo sua, possunt pascere in nemore sine sallario, quod vocatur teutonice *Vedeme* (3).

Item dicunt scabini, si fertilitas nemoris in fructibus quibuslibet, qui vulgariter *Ekeren* (4) nuncupantur, superveniret, evolutis sex septimanis, quibus Dominus de *Valkenborg* et dominus de *Ditren* emolumentum porcorum, scilicet *Vedeman* percipiunt, forestarii recitati residuo tempore, quod *achtervedeme* vocatur, fructum percipiunt de jure.

(1) Voor oneraverunt.
(2) Watertellingen, waterschoten of waterloten.
(3) Misschien weidom, weiderecht, weidegang.
(4) Eikelen.

Digitized by Google

Item dicunt, si alicui dantur ligna secanda in nemore, ab illo, cui dantur ligna, tenentur habere unum denarium Coloniensem, qui vocatur *Scapenninc.*

Item ramos, si qui remanent in lignis aliqui datis et sectis, possunt deducere domum ad comburendum, non ad vendendum.

Item dicunt scabini sepius recitati, quod ramos, qui per impetum venti dejiciuntur, qui *wintbraken* appellantur, tollere possunt, in feodo ipsorum comburere et non vendere.

Item lignum, quodcumque jacens, remanet per annum in nemore, illud cedet forestariis. Hoc eis vendere de jure licebit.

Item quando recipiuntur denarii de pastu porcorum, qui *Vedeme* vocatur, procurandi sunt forestarii in mensa de mane, et unus denarius Colon. dabitur cuilibet forestariorum circa sero; et simile fiet Scabinis.

Item dicunt quod forestarii tenentur recipere porcos, qui proveniunt de *Vedema*, secundum consilium scabinorum, et reservare in usus Dominorum, videlicet dominorum de *Valkenborg* et de *Ditren.*

Item dicunt, quod melior porcus, qui provenit de pastu porcorum, scilicet *Vedema* est scabinorum, forestariorum, advocati, villici de *Ditren* et preconis.

Item dicunt scabini recitati, de lignis inbannitis, sicut sunt quercus, fagus, si aliquis advena, non existens civis *Suestrensis*, infregerit bannum in eisdem, et unam talium arborum precidere sive deponere presumpserit, sexaginta solidorum Leodiensium pena punietur. Si autem civis *Suestrensis* bannum supradictum infregerit, septem solidos Leodiensis et sex denarios dominis de *Valkenborg* et de *Ditrem* persolvet. In talibus emendis forestarii nichil juris habere dinoscuntur.

Digitized by Google

De aliis vero lignis que *Daufhout* appellantur, si que emende emergunt, domini jam dicti binam partem et forestarii tertiam habere tenentur.

Dicunt etiam si examen apum in trunco alicujus arboris inventum fuerit; hoc forestarii ad aures dominorum perducent. Si domini placuerit, ut illa arbor deponatur ad aquirendum illud examen, rami illius arboris forestariis cedunt de jure. Si vero arborem illam non sustinent deponi, examen apum in arbore stante ad usus dominorum permanebit. Si etiam forestarii aliqua examina apum in frondibus seu ramis arborum invenerint, illa tollere in usus eorum de jure licebit.

Amplius preter hec tenentur forestarii colligere avenam, que vocatur *Hontcorn* (1). Ubicumque recipiunt sex vasa avene, septimum est eorum.

Item tenentur recipere *Capones* dominorum, quando dari solent, et reservare in usus dominorum.

Item quandocumque dominus de *Valkenborch* Sustren venerit, forestarii sui tenentur procurare sicca ligna in hospitium suum.

Item dicunt scabini, quotiescumque dominum de *Valkenborg* ire contigerit in venatione super silvam *Lyde* et in confinio Suesterensi, forestarii sui tenentur deducere vinum suum, panem, avenam et hujusmodi necessaria; et tunc debent in victualibus procurari. Et id ipsum tenentur forestarii domini de *Ditren* domino ipsorum.

Item quivis forestariorum in festo nativitatis Christi tenetur habere arborem ridam (2) ad conburendum in domo sua.

Item dicunt supradicti scabini, si aliquis infregerit ban-

(1) Het koren tot voeding der honden van de dorpsheeren.

(2) De kerstschobbe, die oudtijds bij den haard werd gelegd, fransch la buche de Noël.

Digitized by Google

num dominorum, in nemore secando aliqua ligna, et per venerit ad libertatem Ville Suestrensis, pignus sibi non debere accipi in libertate.

Ut autem premissa rate permaneant et a nobis et a nostris posteris observentur inconvulsa, presentem cartulam sigillis ecclesie *Suestrensis*, nostro, videlicet domini de *Valkenborg*, domini Gozwini de *Borne* petivimus insigniri.

Acta sunt hec anno dominice incarnationis millesimo ducentesimo sexagesimo, in exaltatione sancte crucis.

Bondam, Charterboek van Gelderland, p. 543—547.

N° 4.

Graaf Reinold van Gelderland belooft de stad Susteren, aan zijne zuster Philippa, vrouw van Walram heer van Valkenburg, zoo lang zij leefde als huwelijksgoed te laten.

26 April 1276.

Nos Reynaldus comes Gelrensis notum facimus universis presentes litteras visuris, quod nos ad preces et instanciam nobilis viri Walr. domini de *Valkenburg* et de *Mimgoie*, dilecti nostri sororii et fidelis, concessimus et recognovimus Philippe, uxori sue dilecte, nostre sorori, oppidum *Suestrense* cum universis suis attenentiis et redditibus quibuscumque, necnon cum integritate omnium jurium, quibus ipse Walramus dictum oppidum *Suestrense* tenuit et possedit, que omnia idem a nobis in feodum dinoscitur tenere, nomine dotis, coad vixerit, libere possidendum et habendum; promittentes bona fide Philippam, nostram sororem predictam, in quieta possessione dictorum bonorum, quamdiu vixerit, prout ordo juris dictaverit, tanquam dominus bonorum eorundem manutenere, et ab omnibus injuriis et molestationibus contra quoscumque defensare.

In cujus rei testimonium presentes litteras sigillo nostro una cum sigillo predicti *Walr.* nostri sororii duximus roborandas.

Digitized by Google

Et nos *Walr.* dominus de Valkenburg et de *Mimgoie*, recognoscentes et confitentes predicta omnia et singula ad nostram instanciam et petitionem facta esse, et omnium premissorum testimonium et ad eorundem observantiam firmam, sigillum nostrum litteris presentibus fecimus apponi.

Datum anno domini M°CC° septuag. sexto, dominica, qua cantatur *jubilate.*

Bondam, Charterboek van Gelderland, p. 617.

N° 5.

Akte van ruiling tusschen Alexander van Steyn, genaamd van der Linden en Waleram van Steyn.

1331, den 27 Februari.

Universis presentes litteras visuris et audituris, Alexander de *Steyne* dictus de *Tilia* salutem cum notitia veritatis. Noveritis me cum nobili viro domino Walramo de *Steyne* talem iniisse permutationem: videlicet quod predictus dominus Walramus habebit hereditarie duodecim bonuaria terre ad curtim dictam *ten Hove*, nunc vero dictam *Munecheym*, pertinentia que de abbatissa et conventu Suestrensi dependebant, pro duodecim aliis bonuariis terre arrabilis in districtu domini de *Steyne* jacentibus, videlicet novem jurnalia jacentia in *Yspanne*, duo jurnalia in *Heinmacker*, quatuor jurnalia ante *Maselo*, unum jurnale apud *Leghe*, quatuor jurnalia apud *salices Gysonis*, septem jurnalia apud *Wele*, quatuor jurnalia apud locum dictum *Elslosteghe*, quatuor jurnalia apud *Scotetenroete*, tria jurnalia retro mansionem mei Alexandri, et decem jurnalia apud silvam dictam *Cortenbosch*; tali conditione interposita, quod ego Alexander predictus predicta bonuaria terre jam nominata tenere debebo de abbatissa et conventu

Digitized by Google

predictis, cum omni jure et modo quibus prefatas terras curtis de *Hove* predicta tenebat, que terre, scilicet duodecim bonuaria, solvunt annuum censum infrascriptum, videlicet quodlibet bonuarium singulis annis sex denarios brabanticos in die sancti Remigii confessoris conventui Sustrensi, hoc etiam adjecto quod si ille tolleretur de medio qui ista bona, videlicet duodecim bonuaria, habet in manu sua nomine acceptionis sibi per abbatissam et conventum Suestrensem facte, heres suus sibi legitime succedens acceptabit predicta bona ab abbatissa et conventu Suestrensi cum duplici annuo censu, eisdem abbatisse et conventui manens mansionarius de bonis predictis; preterea cum bona que pro aliis sunt permutata, sicut superius patet, libera et exempta fuerunt ab omnibus juribus, exactionibus, servitiis et angariis dictis bonis per me et nomine mei impositis et imponendis, volens ista bona videlicet duodecim bonuaria supradicta esse libera et exempta, et eodem jure quo bona antedicta, cum nomine et jure bonorum cum quibus permutata sunt, debeant et non alio modo reputari, preter suum annuum censum conventui Suestrensi solvendum.

Quapropter supplico nobilibus viris, domino meo dilecto, domino de *Steyne* et domino Arnoldo ejus filio quatenus premissa de sua procedant voluntate, ut sigilla sua una cum sigillo meo presentibus ducant apponenda. Et nos Arnoldus dominus de *Steyne* et Arnoldus filius ejus miles, premissa omnia vera esse protestamur, et de nostro consensu et voluntate processisse. In cujus rei testimonium et munimen sigilla nostra una cum sigillo Alexandri predicti sunt appensa huic scripto.

Datum anno Domini millesimo CCC^{mo} tricesimo, feria quarta post dominicam Reminiscere.

Digitized by Google

Originaal op perkament in het kerkarchief te Susteren, met drie zegels; het eerste verloren, het tweede gebroken, omschrift.... DE STE. . het derde met de legende ✝ ARN. DE STEYNE. Beide voeren tot wapen het ruitenschild van Steijn, 3, 3, 1. Daarboven voert Arnold van Steijn nog eenen leeuw in het vrije kwartier.

N° 6.

Goswin heer van Dieteren bekent aan de abdij Susteren eene erfrente van een mud rogge schuldig te zijn.

2 Mei 1335.

Universis presentes litteras visuris et audituris. Nos Goyswinus dominus de *Dyeteren* armiger, notum facimus et tenore presentium publice recognoscimus et protestamur, quod nos ob certam causam, videlicet commemorationem nostrorum predecessorum in monasterio Suestrensi perpetuo faciendam, tenemur et obligati sumus conventui ejusdem monasterii ordinis sancti Benedicti, Leodiensis diocesis, in pensione annua unum maldrum siliginis mensure Suestrensis eidem conventui aut ejus certo nuncio a nobis et nostris heredibus seu successoribus persolvenda singulis annis in festo beati Andree apostoli, de quadam pecia terre arrabilis, videlicet tribus vrectis seu journalibus terre sitis in territorio de *Dyeteren* in campo dicto *De Lohegge* proxime curti dicte *Bommegen*. Ita quod si nos aut successores nostri vel heredes in solucione dicte pensionis dicto conventui ut predicitur facienda negligentes fuerimus vel remissi in parte vel in toto, ex tunc idem conventus aut ejus certus nuncius sive procurator ejus nomine et pro ipso ad dictam terram accedere poterit in crastino dicti festi beati Andree apostoli et se intromittere de eadem tanquam hereditate propria, contradictione cujuscumque non obstante, bona fide, omnique dolo et fraude exclusis penitus in premissis.

Digitized by Google

In cujus rei testimonium sigillum nostrum una cum sigillis Rutgeri dicti *Van den Eygen* et Theodorici dicti *Schele* de *Beyckhoven* armigerorum nostrorum fidelium, presentibus litteris duximus fideliter apponendum. Et nos Rutgerus et Theodoricus fideles dicti Goyswini domini de *Dyeteren* recognoscentes premissa omnia et singula quemadmodum superius sunt expressa vera esse, ad rogatum ejusdem Goyswini sigilla nostra eisdem litteris duximus apponenda in testimonium premissorum. Datum anno Domini millesimo trecentisimo tricesimo quinto. In crastino beatorum Philippi et Jacobi apostolorum.

Origineel op perkament in het kerkarchief te Susteren met drie zegels. Het eerste verloren, het tweede gebroken en geschonden, omschrift : ✠ S.... GERI.... GHEN. Het derde voerende eenen gekroonden leeuw, klimmend, heeft tot omschrift ✠ ..... BAYC...N

No 6bis.

Inventaris der meubelen van Vredeswindis van Wirst, dekanes der abdij Susteren.

1375 den 1 Juli.

Inventarium bonorum venerabilis domine domine Vredeswindis de *Wirst* quondam decanisse conventus et monasterii Suestrensis ordinis sancti Benedicti Leodiensis diocesis factum viva voce ex ore dicte domine et sub sigillo suo proprio anno domini M.CCCmoLXXVo mensis Julii die prima. Primo dixit se habere dicta domina in suo scrinio in prumpta pecunia viginti quatuor mutones duplices gravioris ponderis et tredecim scuta vetera. Item dixit quod domina abatissa esset sibi obligata in decem mutonibus duplicibus et in sex mutonibus duplicibus de prato in *Reke*. Item dixit se habere in scrinio suo duos duplices mutones gelrenses. Item quatuor scalas, duos crusinos et novem coclearea argentea. Item dixit se habere quatuor lagenas

Digitized by Google

et unam quartam de scarria. Item quinque Walpotea. Item viginti quinque scutellas mediocres et duas magnas scutellas sagneas et quatuordecim parvas scutellas dictas *Dobbeln*. Item quinque cacobas seu caldarea. Item novem ollas. Item tres patellas. Item duas patellas longas. Item quatuor cedifera. Item duas craticulas. Item unum vera ferens. Item unum tripedium. Item ollam unam dictam *Oespot*. Item unum lavatorium. Item duo *becken*. Item quatuor scistas. Item quatuor lectos. Item septem cussinos cum liliis. Item undecim alios cussinos. Item unam cameram blaviam de septem frust.... Item sargiam unam rubeam cum duobus tapetis rubeis: Item sargiam unam blaviam. Item sargiam unam dictam *Streyc*. Item tria tapeta de *Goudeublomen*. Item duas mensas. Item decem pares linteaminum majorum. Item quatuor pares linteaminum minorum. Item viginti unum mensalia, exceptis mensalibus cotidianis. Item septem mappas, cotidianis exceptis et quatuor plackas. Acta sunt hec sub sigillo dicte domine, die et anno predictis.

Origineel op perkament in het kerkarchief te Susteren. Zegels afgevallen.

No 6ter.

De dekanes Vredeswindis van Werst schenkt aan de abdij haar huis, gelegen in den kloostercingel, tot dekanale woning.

1360, den 6 September.

Universis ac singulis presentes litteras visuris et audituris *Virdesuindis* decana monasterii Susterensis, Leodiensis diocesis, ordinis sancti Benedicti salutem cum cognitione veritatis. Noveritis quod cum licentia, consensu et voluntate reverende domine mee domine Agnetis de Bee-

Digitized by Google

choven abatisse totiusque conventus Suestrensis predicti, volo et ordino per presentes quod solarium supernum domus mee claustralis per me inceptum seu infra claustrum dicti monasterii noviter edificate, maneat post meum decessum perpetuis temporibus decane dicti monasterii pro tempore existente, ast solarium domus predicte maneat ceteris domicellabus dicti monasterii. Ita videlicet quod infirme seu debiles domicelle dicti conventus commodum seu quietem percipere seu habere valeant temporibus oportunis in solario inferiori prenotato. Et ut premissa omnia prout superius sunt conscripta debitos processus sorteant et effectum, rogo intente reverendam dominam meam, dominam Agnetem *De Beechoven* abbatissam totumque conventum predictas michi multum dilectas, quantum predictis ordinationibus et voluntati meis plene consentientes, sigilla sua presentibus apponant. Et nos Agnes *De Beechoven* dei permissione abbatissa totusque conventus monasterii Suesterensis predictis ordinationibus, declarationi et voluntati dilecte sororis mee et domine, domine *Vredessuindis* decane prelibate plene consentientes presentibus litteris sigilla in robur et testimonium omnium premissorum ex certa scientia duximus apponenda. Datum anno a nativitate Domini millesimo trecentesimo sexagesimo, sexta die mensis septembris.

Aan dit stuk hing het zegel der abdij verbeeldende den zittenden Zaligmaker, en dat der abdis van *Beechoven* houdende eenen palmtak, beide geschonden. Kerkarchief te Susteren.

No 7.

Accoord tusschen Reinoud van Valkenberg, heer van Susteren en de abdis aldaar, wegens de rechten en vrijheden der abdij.

6 Maart 1385.

Wyr Reynalt van Valckenberg, here van *Borne* ende

Digitized by Google

van *Sittard*, doen condt allen luyden mit desen brieve, dat wyr ome onmyns ende twist wille, de gevallen is vurmaile ende noch gevallen muchte tusschen onse lieve Vrouwe ende ondersaeten, die abdisse en gemein convent des cloisters van *Susteren*, van eynre syden, ende die burgermeyster, schepenen ende die gemeynde van onsse statt van *Susteren* voirs. ter andere syden, uns wael versunnen hebben en mit onse Vrawe beraeden, willen dat die vors. onse guedde ende saken also verslicht syn, as hi nae geschreven steit, die eyn partie der andere des nummer dar over tue te spreken in eyniger wyse.

In den ersten is onse sagen, dat die abdisse ende dat convent vors. behalden suelen los ende vry van alle dyensten en schattyngen, alsulcke guede als sy erkregen hebben totten dage ende datum dis brieffs, so al in des Herlicheyt van *Susteren* gelegen syn. Inde wert dat tvorschreven convent deswege eynigne guede van desen dage, datum dis brieffs vurwarts, die men to *Susteren* plach te schetten, hedde, van denen guederen sullen sy alsulck bedraich lyden as ander auslendersen van *Susteren* lyden van even viel guets.

Voirt so suelen die van *Susteren* thiende geven van nuwe gueden, van busschen of van gemeynten gemaekt; van alle gueden en garden suelen sy geven as van alts gewoenlyck is gewest. Mar wert dat sake dat einige nuwe gronden van alden hoefsteden, of benden, ackerlande gemaekt wuerden dare aff sal die abdisse of dat convent vurs., denen die thiende tubehoerende is, abheven alsulcke thiende, het sy smaele thiende of ander thiende as die naestre daraff, die ackere gelden plaegen, ee sy to garden worden.

Voirt so is onsre sagen dat die abdisse noch dat convent vors. in die gemeynte van *Susteren* nyet hauwen en suelen, sonder orloff der borgemeyster der stadt van *Susteren*, die

Digitized by Google

in der tyt syn suelen. Inde dat vors. convent sal unbeladen syn en ungedrungen tot eyniger bestemmingen ome die statt van *Susteren* helpen te maken, es sy van muyren of van graven, behalven alsulcke gonst as sy darin keren willen, oen argelist.

Inde want wir willen dat dese vors. punten vast, stede inde onverbrueckelich werden tot ewelichen dagen, so hebben wir onsen segel voir ons ind unse erven doen hangen aen desen brieff in getuygenisse der wairheyt ind to mere stedicheyt alre verschrevene saken. Gegeven int jair ons Heren dusent, dryhondert tachtentich en vyff, des mans martii die sexta.

Afschrift in het Kerkarchief te Susteren.

N° 8.

Stichting van den kanonik Antoon Tegetman in de abdijkerk te Susteren.

24 Juni 1439.

Wir dekense, canonicken ende joufrouwen semelic des goetshuis van *Susteren* doen cont allen luden dy desen breff sullen sien off horen lesen, dat wir sculdich syn van rechter scolt Hern Thonis *Tegelman*, onsen mede canonic sevendehalff gripe, twintich boddreger gherekent voer eyn gripe, te betalen ende te leveren ael jar op sint Remeisdach des heilgen confessors, in ein hues tot *Susteren*, war H. Thonis vurs. wilt, alsoe lange als hee left ende niet langher; ende nae doden H. Thonis vurs. sullen wir alle jar syn jargetide doen mit twe waskersen van einen kleinen ponde. Ende dy kersen vurs. sullen staen bernen voer sinte Mathys altoer, als men dy messe doet des vurs. jargetyts ael jar; ende dy twe kersen vurs. salmen gelden van den dry gripen hy nae bescreven; ende dy twe ker-

Digitized by Google

sen sullen bliven ael jar den canonic de syn pravent velt off den capellaen de dy pravent verdent, ten ewyghen daghe tu loen; ende dy prestren ende joufrouwen sullen hebben dry gripen te deylen op dat vurs. jargetyt al jar als ghewonlich is in den vurs. Monster van presentiën. Ende voert sal hebben der vurs. canonic twe gripen al jar opdat hee dy mes op sint Mathys altaer te beet verdene. Ende wanner dat der vurs. canonic nyet en residerden soe sullen dy twe gripen vurs. denen in Her Reyners jargetyt, also decke als sich dat ghebort. Ende voert sullen dy canonic, capellanen ende joufrouwen op sint Mathewis avent ende dach te koer staen, des sullen sy hebben eyne gripe, of twintich bodreger voer dy gripe, te delen als van presentiën wegen. Ende vort sal der rentmeister des Gotshues vurs. ael jar doen backen acht vaet rogge micken ende gheven ende spenden dy armen luden. Ende weret sach dat meen qweme van den breff soe sulde men meen ouch spenden; ende der vurs. rintmeister sal hebben eyn vat rogge voer synen arbeyt. Ende dat koren sal men nemen aen Korsken losrent breff, ende dat vurs. ghelt sal men nemen aen eynen bant gheheiten der *Haem* geleghen onder Nuwerstatter ghericht. In getuygenis der waryt soe hebben wir onsen zegel aen desen breff doen hanghen. Gegeven int jar ons Heren dusent vierhondert en negen en dertich op sint Johans Baptist.

Brief op parkement in het kerkarchief te Susteren. Zegel afgevallen.

N° 8bis.

Het Kapittel van Susteren vraagt de toestemming van den bisschop van Luik in de keuze der abdis Lutgardis van Tzevel.

1545, den 1 Mei.

Venerabilibus egregiis et circumspectis viris ac dominis

Digitized by Google

Decano et capitulo ecclesie Leodiensis omnibusque aliis et singulis ad quos infrascripta abbatialis dignitatis postulationis confirmatio de jure vel consuetudine agnoscitur pertinere, humiles religiose ac devote persone decana, canonisse, canonici totumque capitulum utriusque sexus ecclesie collegiate sancti Salvatoris opidi Susterensis, Leodiensis diocesis, reverentiam debitam et honorem pro salute. Ne propter diuturnam vacationem ecclesia nostra pastorali solatio destituta in spiritualibus et temporalibus dispendia aliqua patiatur, idcirco dicta abbatialis dignitas nostre ecclesie ad presens per obitum quondam venerabilis religiose domine Barbare de *Schonhoven* ultime illius abatisse vacaverit, que anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo quinto, mensis Januarii die vicesima diem vite sue clausit extremum, et ejus corpus cum debita reverentia ecclesiastice tradidit sepulture, ne ipsa nostra ecclesia viduitatis incommoda et dispendia longius deploraret aut sustineret, citatis interim absentibus, ad diem vicesimam octavam februarii pro electione seu postulatione celebranda prefixam et convenientem in loco capitulari dicte nostre ecclesie omnibus illis qui debuerunt, potuerunt et voluerunt future electioni seu postulationi interesse, statim nullo tractatu alio interveniente subito et derepente, inspiratione Spiritus sancti, ut firmiter credimus omnes, unanimiter, nullo penitus discrepante vota nostra direximus in nobilem et religiosam personam, dominam Lickardam de *Zevell*, ecclesie collegiate utriusque sexus sancti Amoris Blisiensis, matronam utique providam, vite mundicie, moribus, honestate et generis enalogia merito commendandam, in etate provecta constitutam, de legitimo matrimonio procreatam, in spiritualibus providam et temporalibus circumspectam eam una voce et uno spiritu in et dicti monasterii abatissam elegimus,

Digitized by Google

adhibitis solitis solempnitatibus in eis et alia que in future abatisse electione seu postulatione juxta consuetudinem nostre ecclesie sepedicte veniant facienda; ipsaque electa nolens divine resistere voluntati infra tempus debitum votis nostris annuit se suo superiori, ad quem humillima postulationis confirmatio spectat, humiliter submittens. Quapropter vestris reverentiis unanimi voto humiliter supplicamus, quatenus nostram humillimam postulationem sic solemniter ac canonice celebratam dignarentur accipere et admittere, ipsamque reverende in Christo patri et domino nostro, domino Georgio ab Austria, Dei et apostolice sedis gratia episcopo Leodiensi, ulterius remittere, per ipsum uti moris est confirmandam. In fidem, robur et testimonium omnium et singulorum premissorum sic uti premittitur actorum, factorum et gestorum, sigillum nostri capituli quod in talibus et consimilibus utimur jussimus et fecimus appensione communire. Datum et actum in choro dictarum domicellarum et dicte domine abatisse Susterensis, sub anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo quadragesimo quinto, mensis Maji die prima.

Parkementbrief in het kerkarchief te Susteren; zegels afgevallen.

N° 9.

Nieuwe Statuten der abdij Susteren.

7 februari 1579.

In den nahmen Gottes amen. Kundig und zu wissen sey jedermänichlichem, wie im Jahr nach der Geburt Jesu Christi unseres Erlösers, als man zahlte 1579 auf dem Samstag den 7ten februarii, um die 9te stunde oder ungefehr übermits und in gegenwarth des notaris und gezeugen unten beschrieben, wir vice-decanissa, jufferen und canonici des freyen weltlichen Stiftes Sti Sal-

Digitized by Google

vatoris zu *Susteren* im fürstenthumb Gülich, Lütticher diocesis gelegen, in unserer Capittels cammer zu hochnötlichen Sachen des Capittels versammelt, betrachtende wie durch Mangel und Gebreche der Statuten und Ordnung derselben Kirchen, die einstheils verlohren, und andertheils durch Alterthumb verdunckelt seynt, dadurch zu besorgen das künftiger Zeith allerley Questiones, Widerwärtigkeyt und Uneinigkeijt entstehen mögten, um die bey Zeithen vor zu kommen, so haben wir obgenannt Kapittel mit vorgebrachten ripen Rath, desselbige Statuten, Privilegia und alte Gewonheiten nach gelegenheit der Zeith zu der Ehren Gottes zu erlautern in klarheit und in Licht zu bringen fürgenohmen, damit hinfüro die ankommende Abbatissen, Decanissen und Canonissen und canonici so nun seint und künftich ankommen sollen, dieselbe Statuten, übermits unserem leiblichen Eyds, so lang wir in dem Collegio seynd, und länger nicht, ohne Nachlässichkeit zu observiren und zu halten bestättigt und confirmirt, die doch mit guten fürbrachten ripen Rath der rechtsgelehrten und anderen frommen geistlichen Personen, die darin sonderlich consultirt seind stellen lassen, dieselbige wir alle und sämbtliche Joufferen und capitul allenthalben nach Vorlesung laudirt und ratificirt, lauderen und ratificiren in allen ihren Clausulen, und Puncten, wie die hiernach folgen:

1mo. Ordiniren und setsen wir Vermöge der alten Statuten und Privilegiën, wie die Abatissa, canonissae und canonici und andere Capittelshaüser und dienstpersonen dem Capittel unterworfen, sollen frey sein, und gehalten werden, wie bisher, von aüsserlich weltlichen Diensten, gleichwie die Collegia der kirch im Lütticher Stift ihre freyheit haben.

2do. Ordiniren und setzen wir, dass ein jeder Ca-

Digitized by Google

nonicus und Canonissa, wan sie zur Prebend sollen acceptirt werden einen leiblichen Eydt thun, dass sie einen freyen eingang und zutrit der Praebenden haben ohne Simonia.

3tio Ordiniren und setzen fest wie dass auch ein jede canonissa und canonicus, wan sie zur Prebend sollen acceptirt werden, einen leiblichen Aydt thun, dass sie die Capittels Statuten, Privilegiën und alte, lobliche Gewohnheiten sollen helffen manuteniren.

4to. Statuiren und sezen wir dass die zu confirmirende Abatissa persöhnlich solle residiren *sub poena non faciendi fructus.*

5to. Statuiren und setzen wir, das ein jede Canonissa und Canonicus die Güther und Einkünfte des collegii und seines beneficii nach seinen Vermögen unterhalten und die verlohren wie möglich helfven beforderen und recuperiren.

6to. Ordiniren und setzen das die Canonissen und Canonici sollen sich nach alter Catholischer Heiliger Christlicher Kirchen mit ihre Gezeithen und Gottesdienst catholisch halten auff straff des meineidts.

7ent Ordiniren und setzen das ein Jede Canonissa, Canonicus, Vicarius und Capellan sollen ihre Obrichkeit als nämblich der Abbatisse, Decanisse undt Capittel *in licitis et honestis* treu und gehorsam sein, und gebührleiche Reverentz erzeigen und beweisen.

8vo — Ordiniren und setsen, dass ein jeder Capitulair solle des Capitels secreten heelen und nicht reveliren auff Straff des mein aydts.

9no — Ordiniren und setzen, dass wan ein Canonicus mit todt abgehen, oder von diesem Collegio verziehen oder resigniren würde, so solle die prebend niemanden conferirt werden, er seye dan Priester, oder könne we-

Digitized by Google

nigstens in Jahrszeith Priester werden, und gelobe also persönlich zu residiren, es wäre dan sach, dass ein Abbatisse und Capitel darüber dispensiren würde.

10mo — Statuiren und setzen wir, dass kein Canonicus, Vicarius oder Officians unter dem Gottesdienst in der Kirch noch auff der Chor gehen solle ohne Röckle; sonder solle erscheinen in seinen habit, auff straff der Abatisse und Capittel, und was *paenae* hiervon kommen, solche sollen ad fabricam verwendet werden.

11mo — Statuiren und setzen, das ein jede Canonissa ihre gebührliche tägliche Geziethen auff dem Joffrenchor mit sirigen, und andre gebeten solle helffen halten, auff Straff der Decanisse, auch nicht aussbleiben, is sey dan von der Decanissa erlaubniss erhalten.

12o Statuiren und setzen, das 15 jouffren Prebenden sein sollen, wovon der 10 sollen vergeben werden, und drey ledigen der Abbatissin, und zwei der selben ledig dem Capittel *ad fabricam* zukommen sollen.

13tio — Ordiniren und setzen, so einige Præbende von den Zehnen obgemeld, vaciren und unvergeben bleiben wird, soll *ad fabricam* gewand werden, und so eine vergeben wird und nich possedirt, soll davon *Corpus praebendae inter praesentes* vertheilt werden.

14to — Ordiniren und setzen, dass jede Jouffer und Canonicus, so *per mortem alterius* seyne Præbend erhalt, sollen zwei Jahr *a dato obitus* verharren, ehe sie zu den Residentz sollen acceptirt werden, wovan ein Jahr dem abgestorbenen (so fern er sein testament *legitime* gemacht) zu guth, das ander Jahr dem Capitel *ad fabricam* zukommen sollen.

15to — Statuiren und setzen, dass nun und zukünftich jede Canonissa und Canonicus solle von seinen Sterbtag an.... jahr haben, umb ihre schulden zu bezahlen undt bequäm Jahrgezeit zu ordiniren.

Digitized by Google

16te Statuiren und setzen, das jede Canonissa und Canonicus sollen *in Receptione* ihrer præbende dem Capitel *pro consuetis juribus* entrichten und erlegen 18 goldgulden, oder den rechten Werth dafür, welche zur halbscheid der Abatissæ und zur halbscheid dem Capittel, und noch darbey zwei goldgulden *ad fabricam* bezahlt sollen werden über den gewohnlichen kosten.

17mo Statuiren und setzen, dass alle Tage die Gezeiten und gewönliche diensten im *Münster* dureh die Jouffren, Canonicis und Vicariis gehalten werden sollen auff straff und pœna der Abatessa und capittels.

18a — Statuiren und setzen, dass keine Jouffer in einen Jahr länger als drey monath von der Abatissa auss zu treten erlaubt soll werden, auch nit mehr, als einer, zweyer oder drey zugleich, es wäre denn die höchste noth, also das die Abatissa darüber Urlaub gäbe; und so einige länger aussbleiben würden ohne Urlaub, so sollen die *fructus praebendæ inter praesentes* vertheilt werden.

19na Statuiren und setzen, dass die Abatissa solle schuldich und gehalten sein, wie von alters gewöhnlich, die Abbatia des Münsters mit seinen abhängren von dach und gebaus baubar halten und unterhalten.

20a. Statuiren und setzen, wie dass capitel *ex fabrica* solle dass andre Gebaus, als Dormiter, Umgang und Haüser so nit possedirt werden zur nothbau unterhalten.

21a. Statuiren und setzen, dass die abbatissa solle alle inwendige reparation, auch ornamenten, bäncken, sangbücher, wein, brod und kertsen der Münsterkirche, stellen und unterhalten.

22da. Statuiren und setzen dass die Abbatissa und Capitel zugleich das uhrwerck im Münster sollen thun stellen und unterhalten.

23tia. Statuiren und setzen, wie dass die abatissa die

Digitized by Google

glocken und geläuth met ihren laufwerck solle unterhalten.

24ta. Statuiren und setzen, wie dass Münster alle abends im Sommer zeith zu 9 Uhr, im Winter zeith zu 8 Uhr, von innen solle geschlossen werden, und keine Jouffer solle länger ohn Urlaub der abdissinn ausbleiben auff straff der abdissinn.

25ta. Statuiren und setzen, wie dass auff denen festen und hochzeitstägen die gewönliche Processiones mit löblich Gesang, als bisher gebräuchlich, sollen gehalten werden; es sollen auch die Jouffern jedezeit auff dem Chor, und in denen Processionibus mit ihren gewönlich Habit demutich ohne pracht mit gehen.

26ta. Ordiniren und setzen, wie dass ein Jouffer, oder ein ander erliche frau-person, solle die junge ankommende Jouffern in disciplin und guthen Sitten halten, auch lehren lesen und singen nach ordnung des Stiftes, biss zu der gebührlicher Zeit, so lang sie unter der Disciplin gehört.

27ma. Ordiniren und setzen, dass den Canonissen und Canonicis ihr *corpus praebendae*, alle Jahr, von der Abbatissa auff den Höfen und auff den Güthern zu *Susteren*, *Holtum*, *Leuth* und *Papenhoven* assignirt werden; dass übrige so *ad fabricam* kommet, sol des Capitels rentmeister empfangen und auffem freytach na *Nativitatis Joannis Baptistae* darvon rechnung thun capitulariter.

28a Ordiniren und setzen, dass des Capitels rentmeister solle alle wochen, von wegen des Capitels anderhalb quart Oels in der Münsterkirche zu dem haliecht bestellen; und des andere oël, nemblich die ein quart so die Abbatisse schuldich, auch die anderhalb quart, so das kapitel noch merh einkommen hat, sollen *ad fabricam* in der Münsterkirche zur reparation angewend werden; davon der rentmeister jährlich rechnung thun soll.

29a. Ordiniren und setsen, wie die Abbatissa solle, mit

Digitized by Google

einwissen des Capitels, die Jouffren-præbenden niemanden conferiren, sie habe dan zuvor ihre acht quarter ihres Herkommen und Adels erwiesen.

3ma. Ordiniren und setzen, wans geschehen solt dass durch Krieg oder Absterben die Jouffern und Canonici verursacht wurden von hinnen zu ziehen, so mögen sie general Urlaub nehmen, und so fort ziehen, mit den Unterscheit dass die Jouffern, canonici und vicarii, so verbleiben wollen, die gebürliche Gezeithen und Kirchendienst verwahren sollen, und ihre gebürliche belohnung darum von dem Capitel haben und empfangen.

31a. Ordiniren und setzen, dass alle fürstliche steuer und schatzung, so ihren taxe vom fürstlichen Hoff bekommen, sollen von der Abbatissen zur Halbscheid und von dem Capitel zur Halbscheid bezahlt werden.

32a. Ordiniren und setzen, wie die ankommende Abbatissa, auch die künftige Jouffern und Canonici, sollen schuldig sein diese Statuten zu halten, und mit ihren leiblichen Eydt zu bewahren, alles treu und ohne gefar.

Und dieweilen nun diese Statuten und Ordnung mit unser allen wissen und willen also gestelt und gesetzt, so haben wir alle sambt, und besonder, dieselbe mit unseren eigenen händen und nahmen unterschrieben und darbeneben mit unserem Capitels siegel hierunter auff getruckt, befestigt, auch den notario gebetten zu schreiben und zu unter schreiben.

Wie ichs Petrus *Perarius*, lantdechant, und vom Keyserlicher Majestät gewalt, öffentlicher Notarius ums beywille des Capitels in beyseyn des ehrenfesten und frommen Johan *Heysser* vochten zu *Sittardt*, und Hern Danielen van *Mynencum* vicarium, als gezeugen hiezu sonderlich gerufen und gebetten, gern gethan habe.

Was geteekend: Elisabeth von *Hansseler;* Elisabeth von

Digitized by Google

Tzevel; Cath. von *Drymborn.* Adolpha von *Reusschenberg;* Walburga von *Wyler;* Maria von *Drymborn;* Elisabeth van *Nuenhem;* Maedlen van *Kerchem;* Johan *Salden* pastor Susterensis; Cornelius *Leonardi* canonicus; Joannes a *Reuschenberg;* Henricus *Bachaus;* Petrus *Pararius* ad praemissa publicus notarius rogatus et requisitus subscripsi.

Kerkarchief te Susteren.

No 10.

Nadere bepalingen op de Statuten van 1579.

23 November 1626.

Demnach vor diesem allerhand Sparrung undt Missverstandt wegen des freyen adlichen, weltlichen Stiftes zu *Susteren in statutis* entstanden, also haben die unterschriebene Jouffren und Hernn capitulares daselbst auff heut dato sich nachtfolgendermassen einfellichlich und capitulariter *absque tamen praejudicio superiorum* verglichen.

Zum ersten, so viel die Statuta des Stifts belangen thut, so sollen dieselbe in ihrer krafft verbleiben, und von einer erwürdiger frauen Abtissinnen, wie auch denen capitularen vermöge des geleisteten Aydts unverbrüchlich gehalten werden; und solle auch eine erwürdige frau Abdiss, ihre residentz vermöge, angerechte Statuten dergestalt halten und leisten, auch also einrichten und verwalten dass die capitularen daruber kein befügte Ursach zu klagen haben dürffen.

Zweitens, dieweil auch die capitulair-jonffren zich beklacht, dass sie wegen diese schwëren und verderblichen Zeiten auff ihre Verfelle und Einkunfften nicht wohl leben und haushalten können, bevorab, wie länger wie mehr Schatzung und beschwärnussen vorfallen, also soll ein erwürdige frau von denen zehn in Statutis benenten

Digitized by Google

jouffrenpraebenden nicht mehr als sieben vergeben, die achte und neunte aber unter den residirenden capitularen umbtheilen lassen, die zehnte aber für sich *pro fabrica* einhalten; jedoch mit den Anhang und Vorbehalt, dass auch und insunderheit wegen gerüchter zweyen praebenden, so den residirenden capitular-Jouffren und Herren zugelegt, daher wegen mercklichen grossen hagelschlag, misswachs, herrenkrafft und dergleichen verderblichen unleugbaren Schaden, denen pächteren nothwendiger und billiger Abschlag bescheren möchte, dass alsdan ein erwürdige frau und capitular nach advenant und *pro quota* und nach gelegenheid des schadens den schaden tragen helffen und nach befinden und erkentniss erbahrer und verständigen Leuth abschlag und nachlassung thun sollen.

Drittens es soll auch ein erwürdige frau Abdis keine capitular-Jouffren oder Canonicis eigener authorität oder ihres gefallens *vel a divinis vel a fructibus* nicht suspendiren oder ihrer praebende priviren, oder deren Verfäll oder renthen vorenthalten, oder verbieten unter was schein, ursach oder erheblichkeit solches auch geschehen könte, sondern da dieselbe einige erhebliche, billigmässige Klage oder Beschwärung gegen einige Capitular haben würde oder zu haben vermeinte, solle sie solches in Capitulo capitulariter vortragen, und den beschuldigten oder beschuldigte zur rede unt antwort stellen, und also vermöge der Statuten oder geistliche rechten, nach dieses und anderer gleichmässiger Stiffter gebrauch, oder alten herkommen damit verfahren.

Viertens in massen sie auch keinen Capitularen seines geleisteten capitulair Eydts, wan gleich jemand auffangedrungen, oder anderer ursachen darumb anhalten würde, *nisi intervenientibus consuetis et requisitis mediis*, zu entlassen, oder dessen zu befreyen, macht und gewalt haben soll.

Digitized by Google

Vünftens wannehr einige Jouffer oder canonicus absterben wird, soll ihnen, oder den instituirten erben dass Jahr gänslich gefolgt werden, und das nachjahr am nächtsfolgenden Nativitatis Joannis baptistae angehen und also bis Joannes baptista darnach auch güntslich zukommen, die prœsentiën mit einbegriffen, welche denen residirenden capitulairen allein conserniren solle.

Sechtens auch ist verglichen und vorbehalten, dafern einige Jouffer zur reparation ihres Hauses ein merckliches anwenden wird, dass dieselbe wegen solcher reparationenskösten disponiren mögen solle.

Siebenstens, wegen den glocken soll es vermöge des 22ts Statuti also gehalten werden: zum fall künftig hin einige solte vergossen werden müssen, so sollen solche auff beyderseyts kosten, nemblich auff der Abtissinne sur einre und der capitulairen zur anderer halbscheits kosten geschehen.

Achtens es solle auch keine Jouffer ihr *Corpus proebendae* gefolgt werden, sie könne dan sich *ad Chorum* um die gezeiten mit zu lesen qualificiren, und solle ihre residentie nicht eheder angehen, sie seye dan 11 jahr alt.

Neuntes wannehr auch ins künftig *in statutis* angezogene vier Höffve höher ausserverpachtet werden könten, wie dan mit dem Hoff zu *Susteren* albereits geschehen ist, welche verpachtungen künftiglich durch eine erwürdige frou Abtessen und die capitularen insgesambt geschehen sollen, alsdan solche verhöhungen halb der Abtissinn, und die andere halbscheit darvon denen capitularen gefolgt werden; sonsten aber, vermöge hiervorn gesetzten zweyten Artikels, es auch gehalten werden solle.

Zehnstens, dieweil man nach der jüngst gewesener Abtissinne Adolpha von *Reusschenbergh* absterben, mit

Digitized by Google

derselben *testamentariis executoribus et herede* sicheren *contractum* auffgericht, krafft wessen, die renthen dieses Jahrs zu behufft derselben gefolgt werden sollen, dahero dan der jetzt ankommenden frauen Abtissinnen der ahn- und eintrit fast schwerlich fallen wird, also ist capitulariter beschlossen dass der nachfolgender Abtissinnen, da dieselbe, über alle zuversichtliche hoffnung, vor Nativitatis Joannis baptistae nach künftigen 1627 jahrs absterben würde, des jahrs renthen, gevallen, pächt und einkunfften *usque ad sequens festum Joannis baptistae* folgenden 1628 jahrs gevolgt werden sollen, dargegen dan ihre erben auch alle der abdyen lästen biss daran zu tragen schuldig sein sollen.

Elftens, es solle auch die künfftige Abtissinn alle zu der Abdyen gehörigen Registern, wegen deroselber einkünfften und renthen, also viel sie dezen empfangen wird *specifice in authentica forma* einliefferen, gestalt dieselbe *in archivo capituli* zu bewahren.

Zwölftens insgleichen ist verglichen, dass die abtissinn keine exspectantiën auff jouffern oder Canoni præbenden weder schrift- oder mündlich geben solle, dieselbe præbende wären dan vor diesem verfallen, sonsten solle es allerdings vermöge des 29te der Statuten gehalten werden.

Dreizehntens, auch ist verglichen, das bey ankunfft der Stiftsjouffern, deroselben freunde zu auffswhörung der Waffen gebraucht werden, schuldig seyn sollen, solche Aufschwörung mit ihren leiblichen Aydt, geleich es in anderen dergleiche Stifftern observirt wird zu betheuren.

Endlich sollen denen Capitularen ihre gebührliche Zinsen und Capuynen auss den Höfven gefolgt werden.

Zu wahrer Urkund und vaster stedigheit, dass solch alles von der künfftiger Abdissinne sowohl, als sambt-

Digitized by Google

liche capitularen, also unverbrechlich gehalten werden solle, haben nachbemelte joufferen und Hernn Capitulares dies mit eigenen händen unterschrieben. Actum *Susteren* am 23 Novembris 1626.

Was geteekend: Eva von *Baexem;* Anna von *Reuschenberg;* Maria de *Malsen;* Ghysela Maria de *Neuhoff;* Anna Catharina von *Spies;* Huberta de *Haestrecht;* Maria Petronella von *Benlinck*; Michaël *Echtensis* canon. Sustr.; Joannes de *Vorst* pastor et canon. Sustr.; Matheus *Bossemius* can. Sustr.; Wilhelmus *Kars* can. Sustr.; Joannes *Broekardts* pastor et canonicus in Susteren.

Eene bepaling van latere hand hield in:

Ferners ist capitulariter verglichen und verordnet, weil jedweder Stiftsjouffer Jährlich drey monath, lauth der Statuten ab seyn mag, dass demnach die jenige welche ein Jahr lang continuirlich *in residentia* verbleiben werd, dieselbige drey monath im nächstfolgendem Jahre geniessen wird, und alsdan mit erlaubniss der frau Abdissinne sechs monath nacheinander absent mögen solle.

Was geteekend: Maria Elisabeth von *Breyll*; Joanna Helena von *Breyll*; Margaretha Mechtilde von *Spies*; Otta Maria Agnes von *Vlatten*; Margarite Caroline *d'Yve*; Maria Margaretha von *Hoensbrouch*; Isabella Cecilia von *Breyll*; Anna Emerentiana von *Geloes*; Catharina Cecila von *Bocholt*; Anna Maria von *Hugenpoeth* 1653; Anna Elisabeth *Tingnagel* 1660; Maria Francis von *Hochstede*, am 17 Mai 1667; Justina Helena von *Bentinck* am 22 Juny 1668. — Joannes *Bres*, canonicus; Joannes *Salden*, canonicus; Joannes *Goswini* can.; Cornelius van *Meer*, can.; Thomas *Jansen*, pastor et can.; Wimarus *Meisters* can.; Cornelius *Stuckger* canonicus Susterensis, die 20 junii 1681; etc. etc.

Kerkarchief te Susteren.

Digitized by Google

No 11.

Verdeeling van den Turkentaks over de geestelijke goederen gelegen in het ambt Born.

7 November 1700.

	Flor. Rhen.	Vetmanne.
Capitulum *Sittardiense* cum sex vicariis et pastore in *Brocksittart* . .	379	32
Thesaurarius Sittardiensis . . .	5	28
Pastor in *Hillensberg*	11	„
Pastor in *Susterseel*	18	53
Pastor in *Munstergeleen*	10	53
Pastor in *Born*	53	15
Pastor in *Holthem*	16	20
Vicarius in *Holthem*	5	48
Pastor in *Guttekoven*	11	45
Pastor in *Berg*	11	26
Pastor in *Urmunt*	15	55
Pastor in *Grevenbicht*	7	25
Vicarius S. Crucis in *Grevenbicht.*	5	58
Pastor in *Obbicht*	7	„
Pastor in *Susteren*	2	69
Vicarius Stae Catharinæ in *Susteren.*	4	78
Vicarius Sti Joannis ibidem . .	3	„
Vicarius Sti Pauli ibidem . . .	9	61
Vicarius Sti Georgii ibidem. . .	5	43
Vicarius de *Papenmunster* ibidem .	5	43
Abbas in *Godsdael*	35	20
Monasterium Stae Agnetis in *Sittard.*	21	60
Decanus in *Sittart*	40	79
Abatissa in *Susteren*	53	50
Capitulum illustris collegii in *Susteren*	117	60

Digitized by Google

	Flor. Rhen.	Vetmanne.
Corpus præsentiarum Capituli in *Susteren*	35	65
Crucigeri *Ruraemundenses*	23	56
Capitulum *Aquisgranense*	96	4
Decanus ruralis decanatus Sustrensis in *Nieuwstadt*	„	42
Vicarius in *Hoëngen*	6	8
Praepositus Sti Bartholomaei *Leodio*	51	25
Monasterium Nieuwenhoff in *Maestricht*	6	63
Monasterium Sti Gerlaci . . , .	3	7
Monasterium Stae Agnetis in *Maeseyck.*	22	12
Sacellanus in *Echt*	14	40
Rector altaris Sti Sylvestri in *Echt.*	8	52
Monasterium Godsweert in *Roermond.*	26	12

Dies habe ich aus dem original beim Landdechant *Kiesgens* en Sittard in syne Behausung copyrt am 30 November 1700. J. P. Holthausen.

No 12.

Voorwaarden, onder welke de stiftskerk van Susteren voor de dienst der parochie wordt geopend.

1 April 1791.

Indem der Zwiespalt und Uneinigkeyt über das Abbrennen der alte Pharkirche und die Einraümung der Stiftskirche in *Susteren*, so lange Zeit gedauert, ohne dass man hat wissen können, wie und auf welcher Art dieselbe zu dempfen und die gewünschte Ruhe her zu stellen seye: so hat der Magistrat unterm 31tem Martii

Digitized by Google

Ihro Durchlaucht Princessinn-Abtissinn eine Vorstellung überreicht wohrin begheret worden, etliche articulos im vorigen Contract ab zu änderen; worauf das Capittel versammelt worden; und haben also durch Herrn Renthmeister an der Magistrat folgende Articulos vorstellen lassen:

1°. Dass die Stiftskirch gäntzlich als eine Pharkirch gebraucht werden solle, ausserhalb den mittelsten Chore. Jedoch sollen alle Leichmessen, Anniversariën, Phar- und Specialmessen an den hohen Altar geschehen mögen, sondern vor oder nach dem Capittelsdienst geschehen müssen.

2°. Soll alle Zeit die Communion für die Phargenossen auf den Mutter-Gottes Chor ausgetheilt werden und um die Platz darzu zu vergrösseren, sollen die daraufstehende Bäncker abgeschaffet werden, und soll eine neue und grössere Communions-banck, so lang als den Chor breit ist, darauf gestellet werden.

3tio. Soll die grösste und beste Glock auss der alte Kirch, an statt die im Stifts-thurm zerbrochenen Glock gehänckt werden, und selbe zerborstene Glock soll sowohl als die zweyte Glock aus dem Thurm zu dem alten abgebrochenen Materialien gehören, als Holtz, Eyser, Steyn und sonsten, was an der Bau der alte Kirch gehörig gewesen, und sollen also mit den Kirchenrenthen, so zu der alte Kirch gehören, eine zeitliche Abtissinn zum ewegen Zeite übertragen werden, jedoch dass dieselfde nicht an den Bau der Kirche sondern zum Zierath gebraucht werden müsse, wofür der zeitliche Magistrat und Pastor der Auf- und Nachsicht haben sollen. Die vorherigen Restanten der Kirchenrenthen sollen auch hiemit Ihro Durchlaucht der Princessinn-Abtissinn übertragen werden, ausserhalb zwanzig fünf Reichsthaler, welche aus gemeinen Mitteln zur Information wegen der Kirch verwendet worden sind.

Digitized by Google

4to. Soll zu das Totengeläuth für ein Kind, welches noch nicht zur Communion gegangen eine Glock, und für eine Hauptleich drey Glocken gebraucht und gelaütet werden.

5to. Soll eine Mauer um den Kirchhoff aufgezogen werden; und die Kosten des Abbrechen der alte Kirch soll durch Ihro Durchlaucht die Princessin-Abtissinn bezahlet werden. Ferner soll es mit Bauung und Unterhaltung der Kirche, Thurm und sonstige Anschaffung, vermöge voriger Accord, so gehalten werden, dass solches durch die zeitliche Abtissinn geschehen muss, und die Gemeinde davon nichts zu Last kommen soll.

Nachdem nun dieses vorgeschrieben war, hat der Magistrat durch den Stadts-diener, Mathijs Janssen, mit dem Stadts-Horngeblass bekant machen lassen, dass heuth nach Mittag, 6 Uhr, alle Eingesessenen auf dem Marckt, an dem Stadthaus erscheinen sollen, um anzuhören was wegen der Kirch, ihnen vorgelezen werden soll. Worauf erscheinet sind etc.

(Dan volgen 96 namen van inwoners.)

Und da man ihnen das Vorgeschriebene langsahm, klar und deutlich vorgelesen, haben sie alles gutgeheisschen und genemiget, gleich wie dan der Magistrat nichts dagegen, sonder einhellig damit zufrieden, so hat man dieses in Duplo ausgefertigt, und beiderseits eygenhändig unterschrieben. *Susteren* am 1ten April 1791.

Was geteekend: Clementine, princesse de *Hesse*, abbesse à Susteren. Ex commissione perillustris Capituli Susterensis, J. van den Berg, secretarius. W. *Backhaus*, Scheffen und Burgemeister; J. M. *Backhaus*, Rathsverwalter; Christian *Schalley*, Rathverw.; Wolter van *Hinsberg*, Rathsverw.; Gerardus von den *Kamp*, Burgemeister.

Kerkarchief te Susteren.

Digitized by Google

JOHAN MICHIEL DAUTZENBERG.

Als hulde aan de nagedachtenis van een van Limburgs zonen, zij het vergund, hier eenige bijzonderheden te vermelden over het leven en de werken van een dapper voorvechter van de zoogenaamde Vlaamsche beweging in België, van een ijverig en gelukkig beoefenaar der Nederlandsche taal, van den dichter Johan Michiel Dautzenberg die den 4 Februarij 1869, na reeds eenige jaren in ziekelijken toestand verkeerd te hebben, te Elsene (Zuid-Braband, België) overleden is.

Hij werd op den 6 December 1808 te Heerlen geboren. Na zich zelven geoefend te hebben in het duitsch, ontving hij onderrigt in 't latijn bij den pastoor en kapellaan zijner geboorteplaats en later bij eenen huisleeraar te Schaasberg, bij Heerlen. Men dacht er aan hem naar het seminarie van Luik te zenden, toen koning Willem I in 1825, verbood seminaristen aan te nemen, die niet gedurende twee jaren aan het *collegium philosophicum* te Leuven gestudeerd hadden. De ouders van Dautzenberg bezaten de middelen niet om deze studie te bekostigen, want zij hadden behalve voor hun oudsten zoon nog voor vier andere kinderen te zorgen. De jongeling moest dus naar iets anders uitzien en verkreeg weldra bij den graaf Karel Leopold van Belderbusch, die te Heerlen groote eigendommen bezat, de plaats van secretaris en vergezeide dien staatsman in 1826 naar Parijs. Hier leerde Dautzenberg 't fransch.

Na het overlijden van den graaf keerde hij naar Heerlen terug, waar hij de betrekking van klerk en hulplee-

Digitized by Google

raar vervulde. Weldra werd hij onderwijzer te Maastricht, vervolgens te Bergen, en na afgelegd examen te Doornik, waar hij tevens de kinderen van den graaf Dumonceau onderwees. Door diens tusschenkomst verkreeg Dautzenberg de plaats van fransch leeraar in het collegie van Gend, waarheen ook de graaf door zijne benoeming tot generaal gezonden werd. Door het uitbreken der omwenteling bleef Dautzenberg slechts vier maanden te Gent; want de generaal Dumonceau, die den Prins van Oranje als adjudant naar Engeland vergezelde, zond zijne familie naar Vilvoorde, op het landgoed van Mevr. d'Aubremé, zijne schoonmoeder, en benoemde Dautzenberg tot onderwijzer zijner kinderen.

De negen jaren gedurende welke hij deze betrekking waarnam, waren voor Dautzenberg zeer belangrijk, want zij stelden hem in de mogelijkheid de reeds verkregen kennissen uit te breiden en eene wetenschappelijke richting te volgen. In 1838 trad hij in den echt met Mej. Maillart, dochter van den vrederechter te Vilvoorde en verkreeg in hetzelfde jaar eene aanstelling bij de *Société Générale* te Brussel.

Deze weinige bijzonderheden bewijzen ten duidelijkste dat zijn geheele leven een voorbeeld van werkzaamheid en studie geweest is. Daarenboven roemen zij, die de gelegenheid gehad hebben Dautzenberg van nabij te kennen, de minzaamheid van zijnen omgang, de oprechtheid van zijn karakter. Zich zelven op den achtergrond stellende deed hij immer de begaafdheden zijner collegaas gelden, ja, hielp de jonge schrijvers, zoodra hij bij hen slechts een weinig talent ontwaarde, met zijne raadgevingen en vaak (waarom zouden wij het verzwijgen?) met zijne beurs! Nooit gedoogde hij dat men in zijne tegenwoordigheid zelfs zijne beste gedichten prees en als voor-

Digitized by Google

beeld van zijne onbaatzuchtigheid diene het volgende: toen hij na afloop van het Nederlandsch taalkundig Congres te Brugge, tot algemeen genoegen van de beoefenaars en liefhebbers der Nederlandsche letterkunde tot ridder van de Leopoldsorde benoemd was, zeide hij tot een' vriend, die hem kwam gelukwenschen: *Que voulez-vous, mon ami, cela m'ennuie beaucoup, mais cela fait plaisir à mes enfants!*

Wat zijne schriften betreft, ziehier de voornaamste zijner werken chronologisch gerangschikt:

1° *Gedichten*, 1850 Brussel. Het gedicht getiteld *De Landbouw*, ter beantwoording van eene prijsvraag vervaardigd, werd evenwel door de jury hors concours gesteld, omdat het in hexameters geschreven was. Men moest het nederlandsch in fransche alexandrijnen verwrongen hebben.

2° *Beknopte prosodia der Nederduitsche taal.* Antwerpen 1851.

3° *Volksleesboek* voor middelbare en lagere scholen en vlaamsche huisgezinnen, onder medewerking van zijn vriend den dichter Prudens van Duyse, te Brussel uitgegeven. In boeijend proza worden hier historische feiten uit Belgiëns verleden met vuur en vaderlandsche liefde verhaald. Alhoewel van rijkswege bekroond, werd echter dit uitnemend leesboek door de schoolcommissie verwijderd, wijl de spelling niet met de hare overeenkwam.

4° *De Vlaamsche Taalstrijd*, naar 't Hoogduitsch van Fr. Oetker. Gent 1857.

5° *Doctoor Wespe*, tooneelspel, naar 't Hoogduitsch. Gent 1859.

Voorts verschenen in de *Handelingen der Nederlandsche Congressen*, in de *Toekomst*, in de *Nederduitsche Letterkundige Jaarboekjes* en in verscheidene andere tijdschriften, zoowel van Nederland als van België, een groot getal bijdragen van zijne hand in gebonden en lossen stijl.

Digitized by Google

De onderwerpen, welke Dautzenberg bezingt, geven als het ware de grondtrekken van zijn karakter terug. Het is vooral de natuur, de mensch, het huisgezin, de liefde, die in onberispelijke versmaat, het onderwerp zijner uitboezemingen zijn. In „de Doop", „het Heimwee" en andere gedichten schildert hij voorvallen uit zijn eigen leven en herinnert hij met aandoening de gewaarwordingen zijner jeugd, zijne speelmakkers, zijne afgestorvene vrienden, ja uit den wensch dat ook hij op het kerkhof van zijne geboorteplaats moge rusten.

Dit laatste pronkstukje, alhoewel ontelbare malen herdrukt, kunnen wij niet nalaten ook hier te laten volgen:

Heimwee.

Wanneer de winter ons verlaat,
  En naar het Noorden vlugt;
Wanneer 't viooltje, in blauw gewaad,
  Naar 't lentelachjen zucht;
Wanneer de mei naar 't liedjen hoort,
  Dat hem de kever bromt,
De zwaluw weêr uit warmer oord
  Naar 't wiegenestjen komt;

Dan roept een stem in myn gemoed:
  „Wat suft gy in uw kluis?"
Dan trekt het my zoo sterk en zoet
  Naar 't vroeg verlaten huis;
Dan zie ik, achter berg en bosch,
  Een dal voor storm beschut;
Daar tooit de lente in schooner dos
  De vaderlike hut.

In Limburg ligt de stille plaats,
  Die zoo myn hart bekoort;

Digitized by Google

In Limburg stroomt de breede Maas,
  Niet ver van 't dierbaar oord;
En vogellied en lentepracht,
  En wat de ziel verheugt,
Verlokken my met wondre macht
  Naar 't erfdeel myner jeugd.

Ik speelde vrolik daar als kind,
  Langs beek en bloemenweî,
En met my speelde menig vrind
  Door 's levens bonten mei,
O, mocht myn oog nog eens u zien,
  Die my zoo dierbaar zyt,
En u den trouwen handslag biên,
  Gelyk in vroeger tyd!

Thans dwalen velen, ach! als ik,
  Door streken minder schoon,
En werpen vaak een' droeven blik
  Naar hunner oudren woon;
Die ginder bleven, spelens moê,
  Verlieten kolf en schyf,
En snelden reeds den grave toe,
  Tot rust voor ziel en lyf.

Eén vriend liet my des hemels wil
  Van al dat vriendental,
En die alleen herdenkt nog stil
  Ons spel met kaats en bal;
Die leidt my dan van huis tot huis,
  Kom ik ten dorpe weêr,
Verklaart op 't kerkhof ieder kruis:
  „Zy slapen in den Heer!"

Digitized by Google

Dan schenken wy een weemoedstraan
  Aan elken zaalgen vrind,
En denken als wy henen gaan:
  „Wat hebben we u bemind!"
Wy scheiden traagzaam van elkaêr,
  En teeknen eerst een plek
Op 't kerkhof, achter 't hoofdaltaar:
  „Dat die ons beide eens dekk'!"

Als vurige vijand van de in België steeds toenemende verfransching, trachtte hij; door de herinvoering van oude grammatische vormen de nederlandsche taal terug te brengen tot haren middeleeuwschen vormenrijkdom en zelfs bondgenooten aan te winnen bij de Plat-Duitschers, ja bij de Denen. „Hij heeft aangetoond," zegt M. Alberdingk Thym (Dietsche Warande, VII D., V afl.), „dat er nog eene andere dichtmaatleer dan die der silbetelling was en meer eigen aan de dietsche taal. Hij sloot zich hierin aan bij den al te vroeg betreurden Delecourt. Maar de stroom, die zich naar den oceaan der afgesleten volksspraak voortbewoog was te sterk, en vooral in Holland gewerd hem tegenwerking in plaats van hulp. Van Lennep en Cremer hadden succes. Het eenige wat Dautzenberg gedaan kreeg, was een weemoedig *du* in de minnedichten van Van Beers te zien bijgevlochten en Heremans er voor te hooren ijveren."

De nederlandsche letterkunde, die sedert eenigen tijd tal van hare voornaamste schrijvers verloren en, vooral in België, dappere en onvermoeide verdedigers noodig heeft, verliest in Dautzenberg een harer dapperste voorstanders, een gevoelvol en oorspronkelijk dichter.

Op het XIe Nederlandsch Taalkundig Congres te Leuven, heeft M. P. Willems, hoogleeraar der Nederland-

Digitized by Google

sche taal aan de Hoogeschool aldaar, de verdiensten van Dautzenberg als dichter tot onderwerp eener redevoering gemaakt.

Met innig genoegen vernemen wij dat zijn schoonzoon de dichter Frans de Cort eene volledige uitgave van de werken van Dautzenberg in zes octavo deelen voor de pers bereidt. L. S.

Digitized by Google

MÉLANGES.

I. Manuscrits à la bibliothèque royale de La Haye concernant le duché de Limbourg.

Parmi les manuscrits de la bibliothèque royale de La Haye nous avons rencontré les numéros suivants qui ont trait à l'histoire de notre province:

N° 351. Vitæ Sanctorum etc. Dans ce manuscrit se trouve insérée une vie de St-Servais, évêque de Maestricht et un chapitre intitulé: in sollempnitatibus Sanctorum pontificum Tungrensium et Trajectensium fol. 61 ad 71.

N° 454. Statuta venerabilis ecclesiæ S^ti^ Servatii Traiectensis correcta et reformata. In 4to de 72 fol. Le nom du chanoine van Grave se trouve inscrit sur la première page.

N° 508. Codex juramentorum quæ olim coram capitulo ecclesiæ S^ti^ Servatii in oppido Traiectensi, diocesis Leodiensis pro diversitate dignitatum aut munerum præstari solebant. In fol. 13.

N° 945. De exordio et vetustate Trajecti ad Mosam et privilegia ei concessa. In folio de 513 pages. C'est un cartulaire de la ville.

N° 949. Journal en rapport van het laatste beleg der stad Maastricht door de Franschen in 1794, met de copie missive van Zijne Hoogheid den heer gouverneur aan Z. D. H. den Heer Prins van Oranje-Nassau etc., ten geleide van dat journal en rapport, met de daartoe specteerende bijlagen. In folio de 92 pages.

N. 1066. Charters en privilegiën van het capittel van St Servaas te Maastricht, alle geauthentiseerd, beginnende met het jaar 1200. Sur papier, 47 pages.

N° 1088. La généalogie de la très illustre maison de Hornes, dressée sur titres et chartes, avec autres bonnes preuves par C. B. Six pages in folio avec armoiries.

N° 1097. Leven van den Maestrichter schilder Michaël, die zowel zyne zonderbaere reyzen als merkwaerdige voorvallen, tot vermaek der werelt aen het ligt geeft. Uit het hoogduitsch vertaelt. In 4° de 284 pages sur papier. L'auteur est né à Maestricht environ l'an 1634.

N° 1168. Beschrijving van het Staatsch land van Overmaze int generael, en van het land Valkenburg int bijzonder met betrekking tot deszelfs regeering en politieke toestand, door A. L. Pelerin, in April 1789. In folio de 53 feuilles. Ce manuscrit a été édité dans les *Annales de la Société historique et archéologique de Maestricht*, tome I, p. 7—85.

Digitized by Google

N° 1238. Verzameling van stukken betrekkende Maestricht. De 175 pages in folio.

N° 1297. Harigeri gesta pontificum Tungrensium, Traiectensium et Leodiensium. La chronique de Harigère abbé de Lobbes (990—1007) a été éditée à diverses reprises. Voyez Migne Patrol. lat. tome CXXXIX.

N° 1345. Epistolæ Erycii Puteani, historiographi regii ac professoris in Academia Lovaniensi scriptae ad filium suum. In fol. de 30 pages.

II. Liste de ceux qui ont renié le duc de Bavière.

Dans un des plus anciens régistres de la cour féodale du comté de Looz nous trouvâmes une liste de gens ayant quitté le parti du duc Albert. Comme dans cette liste nous rencontrons quelques noms de familles du pays d'Outre-Meuse, nons croyons utile de la publier. Le régistre finit vers l'année 1376, mais la note peut être d'une date un peu plus récente :

„Dit syn die ghene, die den Hertoghe *Aelbrecht* ontsacht hebben.

Den iersten Hencken van *Herle*,
Gelys *van den Wier*,
Diebout *Snut*,
Dederick *Rengvelt*,
Henken van *Broeckeven*,
Sceyvart van *Koninxbeenent*,
Gherlac van den *Hoive*,
Johan Kuyst van *Sceyden*,
Peter *Stert*,
Johan van *Rosendale*,
Koenken van *Huesen*,
Johan van den *Bossche*,
Henric *Pickart van Richterken*,
Peter van *Waerdenberch*,
Coninc der jonge,
Peter *Cobbe*,
Willem *Kempe*,
Diederic *Bloc*,
Nielken van *Goch*,
Henric van *Pietershem*,
Henric *Roese van Krikenbeke*,
Reyfken van *Worde*,
Kreenken der jonge van *Thorne*,
Johan *Luytken*,
Wouter *Bruyn van Voilsem*,
Groytken van *Vieytinghen*.

Il est assez difficile d'expliquer cette liste à cause de la sobriété des détails qui l'accompagnent. Une chose nous semble incontestable. C'est qu'il s'agit ici du duc Albert de Bavière, frère de Guillaume V, comte de Hainaut et de Hollande et chef d'une faction politique. Peut-être les personnes mentionnées dans notre liste tinrent-ils le parti de leur compatriote Arnould de Horne, évêque d'Utrecht, qui en 1376 était en guerre avec les Hollandais.

Mais une explication plus plausible est celle-ci. Vers l'année 1389 fut élu évêque de Liége Jean de Bavière, fils du duc Albert, âgé de 16 ans. C'était son père, et son frère aîné Guillaume d'Ostrevant qui l'introduisirent dans le diocèse. Les Liégeois qui les premiers renièrent le parti du duc de Bavière, furent probablement ceux dont les noms se trouvent sur la liste susmentionnée.

Digitized by Google

III. Un prisonnier en 1373.

Les mêmes régistres contiennent à l'année 1373 la note suivante qui répand du jour sur la manière cavalière de transporter les captifs d'un lieu à un autre. En lisant cette note on se rappelle involontairement à l'esprit les brigands italiens des Calabres et des Abruces: „Nota quod Gysken de *Schynne* captivavit Johannem dictum *Morseman* colentem in loco comitatus Lossensis, quem idem 't Gusken duxit captivum trans sylvam de *Domesloe*, ad domum ipsius 't Gyske prope *Stochem* et prope unum molendinum aquaticum juxta quod fuit una ameda quam apperuit, de qua quidam cives habitantes prope illam tradidit dicto 't Gyskenio claves dicte amede; et ultimus die alterâ duxit eundem captivum ultra *Mozam* ad domum Henrici de *Albeke* distantem a *Mosa* circa dimidia leuca in villa de 't *Echte* prope *Eycke*.

IV. Sentences poétiques du moyen Age.

La Muse latine s'est excercée par des sentences morales sur la couverture d'un régistre contenant les reliefs de 1484 à 1494. On y lit:

Per tres sepe dies pisces vilescit et hospes,
Ni sale conditus aut sit specialis amicus.

Tempore felici multi nummerantur amici,
Dum fortuna perit nullus amicus erit.

In muliere fides si quis reperire laborat
Per silvam pisces per mare querit apros.

Est mulier viscus, visu basiliscus;
Vincit tangendo minus allicit aspiciendo.

Non teneas aurum totum quod splendit ut aurum,
Nec pulchrum pomum quodlibet esse bonum.

Sur le dernier feuillet d'un régistre de l'année 1376 on lit:

Qui mihi dat villum mala passio torqueat illum;
Vivat in eternum qui dat mihi tale phalernum.

Le vers politique suivant fait allusion à l'occupation de Maestricht par les Espagnols en 1576:

Inclita stella radit Trajectum venit Iberus.

Digitized by Google

V. Un livre devenu rare.

Il existe un petit livre d'une grande rareté intitulé : *Trésor spirituel de la tête sacrée de Sainte Pétronelle reposante en la chapelle du chateau de Reckheym, par Nicolas Nessel, S. Th. L., pasteur à Mechelen sur Meuse.* Liége 1629 in 12° de 166 pages.

Le seul exemplaire connu de cet ouvrage se trouve dans le trésor de l'église paroissiale de Reekhem. Nicolas Nessel, licencié en Théologie et protonotaire apostolique, fut nommé en 1616 curé à Mechelen par le chapitre de St-Servais à Maestricht, collateur de ladite paroisse. En 1629 il quitta la cure et devint chanoine à St-Paul à Liége, où il est mort le 14 janvier 1641. Son épitaphe se voit dans le mur des cloîtres de St-Paul, galerie de l'ouest.

On y lit comme suit :

D. O. M.
NICOLAO NESSEL,
S. TH. LIC. PROTON. APLI^CO^, IN MECHELEN ANNIS 20 PAROCHO, DEIN HUJUS ECCLESIÆ AB ANNO 1629 CANONICO, SUB EODEM, QUO CHRISTIANUS DE LIGNO EISDEM PASTORATU 35 ET CANONICATU 27 ANNIS SUCCESSIVE PERFUNCTUS, HIC APPOSITO SAXO QUIESCENTI POSITUM.
OBIIT ANNO 1641, DIE 14 MENSIS JANUARII. QUI CHRISTIANUM SANGUINE ET LIGNO GENUS REDEMIT AGNUS ET SIMUL PASTOR BONUS PASTOREM UTRUMQUE PASCUIS CÆLI BEET, HOC MORTUIS OPTA VIVUS MORITURE LECTOR.

VI. Antoine Haeseck a-t-il été curé à Gouvy ?

Dans le premier volume de ces Publications, p. 335—340, nous avons suffisamment prouvé que l'existence de ce vénérable vieillard, comme curé à Geul sur la Meuse, est fort douteuse. Outre les arguments qui plaident contre ce village et que nous avons déjà signalés, nous ajoutons, qu'en 1476 le vicaire desservant de Geul s'appelait Pierre *Trecpoel*, natif de Beek, et qu'il est l'auteur probable d'une chronique du pays d'Outre-Meuse que nous publierons incessamment. Son successeur dans ce village fut en 1490 le chapelain *Michel*. En ajoutant ces deux noms à la liste des curés de Geul que nous avons publiée, il ne reste plus de place pour Haeseck.

Quant au petit village de *Gellick*, près de Maestricht, qui lui aussi a la prétention d'avoir eu Antoine Haeseck comme curé, ses droits à cette faveur nous semblent être fort petits, car nous trouvons qu'un certain Jean *Stas* y a été curé en 1553.

Reste le village de *Gouvy* ou *Gülich*, près de Houfalize, dans le Luxembourg wallon. Voici ce que M. Scheurette, qui demeure à Gouvy, nous écrit à ce sujet : „ D'après une tradition con-

Digitized by Google

stante à Gouvy et les villages voisins, Haeseck aurait été curé à Gouvy pendant un siècle entier, et serait mort à l'âge de 125 ans. On rapporte encore sa réponse à l'évêque de Liége sur les causes de sa longévité.

„ Les archives de la cure et de la commune ne remontent que jusqu'en 1624; on n'y rencontre pas une seule fois le nom de Haeseck, qui paraît n'avoir vécu que jusqu'en 1526. J'ai fouillé à plusieurs reprises d'anciens papiers que nous possédons à la maison; il en est datant du commencement du XVIe siècle, mais aucun ne concerne le curé Haeseck. Le seul détail que je trouve est celui-ci : Un père Scheurette, recollet, lecteur émérite à Luxembourg, regardait ce curé comme un de ses grands-oncles. Ce bon petit vieillard, alors jubilaire, était frère ou oncle paternel au prieur de Houfalize, Richard Scheurette, élu le 4 mai 1762 et décédé le 18 décembre 1768. "

On le voit, le point capital de la vie du célèbre curé Haeseck, le lieu de sa résidence, reste toujours dans l'obscurité. Il serait à désirer que M. Scheurette fît des recherches ultérieures.

Comme nous parlons de Haeseck, nous nous plaisons à signaler une anecdote rapportée par M. le curé Schutjes dans son *Histoire du diocèse de Bois-le-Duc*, tome I, p. 371 :

„ Dans une froide journée de la fin du mois de novembre — dit-il — un voyageur visita le village de Geul et rencontra près de la route un vieillard occupé à fendre le bois, un travail au-dessus des forces de son âge. Le voyageur lui en fit la remarque. „ Ah! dit l'autre, je compte 80 ans et le travail ne me gêne pas, mais si vous prenez la direction de ce chemin, vous trouverez mon père occupé au même travail. "

„ L'étranger trouva en effet le père de l'ouvrier qui fendait le bois comme lui et qui lui dit à son tour : „ Mon fils vous a dit la vérité, il compte 80 ans, et moi j'en compte à peu près cent. En voulez-vous plus que notre assertion, entrez dans la cure et demandez-le à Monsieur le curé, qui nous a baptisé tous les deux. "

J. H.

VII. Mirage dans les airs à Sittard en 1655 et à Fouron-St-Pierre en 1799.

Un phénomène physique et naturel auquel nos pères ont attaché des pronostics guerriers eut lieu dans les environs de la ville de Sittard en 1655. Voici comment le *Theatrum Europæum* de 1651—1658, p. 854, raconte ce singulier événement :

„ Le 26 juin les habitants du pays remarquèrent au-dessus de la bruyère de *Sittard*, nommée le *Graetheide*, dans la direction de *Stockhem* et d'*Urmond*, une grande croix lumineuse dans l'air, et à côté de cette croix un homme de grande posture, suivi de mousquetaires et de cavaliers venant du sud. Peu après apparut

Digitized by Google

au ciel du côté nord-ouest un homme également gigantesque emmenant avec lui une grosse troupe de gens armés et commandés par un énorme lion.

„ Dès que ces deux armées se rapprochèrent l'homme de la croix fit un pas en avant et fut terrassé par l'homme du lion. Les armées se retirèrent ensuite vers le nord et disparurent; le lion après s'être dressé sur ses pattes de derrière disparut également. Ce phénomène céleste fut tellement clair et brillant qu'on distinguait les soldats, leurs habits, leurs montures, leurs mousquets et leurs sabres. Les trompettes embouchaient leurs clairons et les officiers mettaient leurs épées à la main pour commander."

Le souvenir d'un autre phénomène de ce genre nous a été conservé par une inscription, gravée sur une croix de fer du cimetière de *Fouron St-Pierre*. Elle est de la teneur suivante:

Ter eeren en memorie
Der vertooninge van
Een schroomig kruis en bloedig
Daeraen hangenden,
Schoonsten, *levenden*, *lichaem*,
Hier gesien door de geloefwerdigste getuigen
5 *Mei* 1799 *des avonds.*

VIII. La procession de Wyck-Maestricht dite de Cologne.

La procession de Wyck-Maestricht qui fait chaque année, le cinquième mardi après Pâques, le pélerinage de *Scherpenheuvel*, s'appelait autrefois la procession de Cologne, *de Keulsche processie*, nom qu'elle porte encore dans quelques localités des environs de la ville. Nous croyons qu'elle doit ce titre au fait suivant.

La procession de Cologne pour Montaigu passait depuis un temps immémorial et sans aucune entrave de la part des autorités hollandaises, à travers le pays d'Outre-Meuse et par la ville de Maestricht; mais en l'année 1727 le drossart du pays de Fauquemont y mit opposition, sous prétexte que les Colonais auraient porté une croix devant eux et chanté des hymnes près la ville de Fauquemont. Il ne voulut relâcher la procession que sous promesse formelle et sous bonne caution.

Le magistrat de Cologne voulant intercéder en faveur de ses concitoyens porta sur ce plainte aux Etats-Généraux; mais ceux-ci repoussèrent toute intercession et décidèrent que si dans l'avenir le cas se présentait encore, le drossart de Fauquemont aurait non seulement l'obligation de s'opposer au passage de ladite procession par le territoire hollandais, mais pourrait même user de la faculté de mettre la main sur le chef et le tenir aux arrêts.

Voici un extrait du régistre aux résolutions des Etats de la république concernant cette affaire.

Digitized by Google

„Martis den 22 Julij 1727. Ontfangen een missive van Balthasar *Collard*, substituyt-drossard 's lands van Valkenborg, Overmaze, partagie van haar Hoog-Mogende, geschreeven te Maastricht den 19 deser, houdende ingevolge en tot voldoeninge van haar Hoogmogendes resolutie van den 9den der voorleeden maend, deszelfs beright op de missive van de Resident Bilderbeeck houdende claghten van de magistraet van Ceulen, dat haare burgers in een processie van Ceulen gaande door het territoir van haar Hoog-Mogende naar *Scherpenheuvel* waaren aangehouden en gearresteert en eindelijk naa gedane beloffte ende gepresteerde cautie voor het opleeveren van vier amen gerelaxeert, dat die ontmoeting een pretext zoude hebben gehad, dat sy voor Valkenborg souden gesongen ende een kruys in de hoogte gedragen hebben, ende beweerende dat sulx was een oud gebruyck sonder dat haar van eenige contrarie placaten van haar Hoog-Mogende hadde geconsteerd, versoekende op dien grond niet alleen van Hare Hoog-Mogende desaprobatie ende restitutie te hebben van haar renversaal in faveur van den cautionaris gegeven, maar oock dat haar Hoogmogende de voors. Processie in het toekoomende naa oud gebruyck ende gewoonte gelieven te laaten passeeren : Waarop gedelibereert zynde is goetgevonden en verstaan, dat met het voors. berigt genoegen zal worden genoomen en den Drost van Valkenborg aangeschreeven, dat in gevalle weederom ondernomen soude werden soodanige Processiën over het territoir van den Staat te doen, hy daartegens niet alleen zal procedeeren, maar de voornaamste lijder daarvan zal aanhouden ende niet ontslaan, vooraleer hij daarvan kennis gegeven zal hebben aan haar Hoog-Mogende en derzelver goetvinden daarop sal hebben verstaen, dat voorts copie van die voors. missive gesonden sal worden aan den resident Bilderbeek en denselven aangeschreeven, dat hy weeder aangesproken wordende daarover, uyt de reedenen in de voors. missive vervat zal aantoonen het ongelyck, dat de soo genaamde Broedermeesters van de voors. Processie hebben om over het voorgevallene te klagen. Was geparafeert E. Tamminga. Onder stont: accordeert met voors. Register (geteekend) F. Fagel."

A la suite de cet incident les membres de la procession de Cologne passèrent le territoire hollandais par groupes et se réunirent de nouveau à Maestricht dans l'église des Dames blanches. Après la suppression de ce couvent, l'église paroissiale de Wyck-Maestricht reçut les Colonais, qui conservèrent la direction de la procession de Montaigu jusqu'à l'année 1813 environ. En 1830 de nouvelles difficultés ayant surgi, les chefs de la confrérie de Cologne ne parurent plus dans la procession de Wyck, qui depuis cette époque est dirigée par des maîtres de la ville et des environs.

Digitized by Google

IX. Vandalisme.

Dans le jardin de la cure d'*Eckelrade* nous avons rencontré les débris de fonts baptismaux du XIIme siècle en pierre bleue. Ces fragments sont ornés de rinceaux et de gargouilles en forme de têtes humaines. Ces gargouilles regulièrement au nombre de quatre représentent les quatre fleuves du Paradis. Comme la paroisse d'*Eckelrade* est de date récente nous supposons que ces magnifiques fragments sont venus de l'église-mère de Gronsfeldt. Le font actuel d'*Eckelrade* est un bloc de pierre informe et sans goût, qui mérite d'être jeté à la porte et d'être remplacé par les fragments reparés. (Comparez tom. V, p. 459.)

X. De l'âge de pierre dans le Limbourg.

Le Courrier de la Meuse a publié la lettre suivante:

Maestricht, le 22 nov. 1869

Monsieur le Rédacteur.

Depuis près d'un mois que je suis à Maestricht, j'ai cherché à me rendre compte, si par sa position et la quantité de silex que renferme la montagne St-Pierre, elle n'avait pas dû être habitée par quelque colonie celtique.

Mes doutes ont été confirmés par le nombre de silex taillés que j'y ai trouvés, soit en forme de grattoirs, de pointes de flèche, de lances, de marteaux, hâches, couteaux et autres pièces.

Il est donc sûr que dans une antiquité reculée ou à l'époque dite l'âge de pierre, l'homme a dû s'y convenir à merveille, car (ignorant l'usage des métaux) non seulement il avait la matière première pour se créer des armes de guerre ou de chasse au moyen de pierres tranchantes, mais encore les forêts qui devaient couvrir la montagne, pour lui fournir du gibier, et la Meuse pour la pêche et pour se désalterer.

Devant partir de Maestricht, c'est aux amis de la science à continuer les recherches que j'ai commencées.

J'ose espérer, M. le Rédacteur, que dans l'intérêt de l'archéologie et du pays, vous voudrez bien donner une place dans votre journal à la lettre que j'ai l'honneur de vous envoyer.

Dans cette attente je suis votre très humble serviteur,

ANTONIO LASSUBEZ,
membre de la Société parisienne d'archéologie et d'histoire.

XI. Les ruines du chateau de Fauquemont.

Nous avons à citer au milieu des actes de vandalisme qui ne ces-

Digitized by Google

sent d'être commis dans la province, au moins un acte de zèle louable. Les pittoresques ruines du chateau de Fauquemont se trouvaient depuis quelques années dans un état pitoyable, les touristes et les gamins en arrachèrent les pierres et firent rouler des pans de mur. Le propriétaire, M. de Villers-Masbourg, a fait cesser cet état de choses. Il a fait clôturer la montagne d'un mur et d'une haie, a fait déblayer le terrain, joindre les murs par de forts encrages et planté la montagne de buissons, ce qui fait un très bon effet. On dit que M. de Villers a l'intention de faire restaurer la chapelle castrale.

XII. Démarches infructueuses faites auprès du Gouvernement, par la Société historique et archéologique, afin de prévenir la destruction de quelques monuments d'ancienne architecture militaire à Maestricht.

Le démantelement de la forteresse de Maestricht a été l'occasion de nombreuses démarches de la part du Comité de notre Société. Dans l'intérêt de l'archéologie et de l'histoire, il y avait un triple devoir à accomplir: il fallait d'abord tâcher de sauver de la destruction les constructions militaires qui offraient un intérêt réel: ensuite soigner qu'on conservât au moyen de plans et de dessins le souvenir des batiments qui seraient rasés: enfin obtenir que les objets remarquables qui seraient découverts pendant les travaux de démolition, fussent déposés dans le musée de la Société. En effet, il était de la plus haute importance de rassembler, au profit de l'histoire de l'art militaire au moyen-âge, tous les renseignements qu'on ne pouvait manquer d'obtenir en suivant attentivement les travaux de démolition d'une vieille forteresse, qui seule dans les Pays-Bas pouvait compter un nombre de 9 portes et poternes et de 32 tours datant du XIe au XVe siècles!

Les démarches du Comité pour la conservation de quelques monuments n'ont malheureusement pas abouti. On avait compris qu'il fallait faire la part du feu, et qu'il était inutile de demander au Gouvernement la conservation d'une partie des murailles, ou d'une des portes situées sur la rive gauche de la Meuse. Les changements successifs que les constructions avaient subis, leur avaient enlevé leur caractère primitif, et il était impossible d'épargner une des cinq portes de Maestricht sans entraver la circulation. Du reste les portes de *Bois-le-Duc*, de *Tongres*, de *St. Pierre*, et de *Notre-Dame* avaient complètement changé d'aspect par suite de réparations, que l'effet des bombes et les progrès de l'art militaire avaient nécessitées plus d'une fois, et la porte de *Bruxelles* enterrée sous un bastion n'offrait plus que les ruines attestant la vigoureuse défense de 1579.

Il n'en était pas de même sur la rive droite. La porte d'*Aix*

Digitized by Google

(*Hoogh-Bruggepoort*) était presque intacte, et on n'aurait eu qu'à enlever les terres dont on avait rempli les tours pour la remettre à peu près dans son état primitif. Il y avait en outre cette circonstance favorable que la rue *Hoogbruggestraat* allait en s'évasant du côté des remparts, de sorte qu'en épargnant la porte qui était située à l'extrémité septentrionale de la rue, on pouvait établir une percée au sud de la porte sur une largeur deux fois égale à celle-ci. Les intérêts de la circulation pouvaient donc être sauvegardés entièrement en même temps que ceux de l'archéologie.

Le Comité soumit les considérations énoncées ci-dessus au Gouvernement, et il fut décidé qu'on commencerait à ouvrir la percée à côté de la porte sans toucher à celle-ci, afin de s'assurer s'il était possible de conserver sans trop d'inconvénients pour la circulation, ce vieux monument si intéressant au point de vue de l'histoire de l'art militaire.

Cependant quelques habitants de Wyck, prétextant que l'ouverture d'une percée porterait le courant de la population rurale, qui visite la ville les jours de marché, d'un côté de la rue plutôt que de l'autre (!), se mirent à pétitionner pour obtenir la démolition de la porte, et sans attendre le résultat de cette démarche quelques individus commencèrent eux-mêmes les travaux de démolition. On enleva une partie du parapet moderne, et une douzaine de pierres formant l'arc de la porte du côté de la ville.

Loin de sévir contre les auteurs de cet acte de vandalisme, le Gouvernement argumenta de l'enlèvement de quelques rares pierres qui auraient facilement été remplacées, pour décider que la porte de *Wyck*, étant désormais totalement abîmée, serait démolie sans retard! C'est ainsi que la mollesse du Gouvernement sacrifia sans aucun motif plausible une de nos constructions militaires les plus curieuses.

Bien plus grande était l'importance de l'ancienne tour située près du chœur de l'église de St-Martin à *Wyck*. La fabrique de cette église avait depuis longtemps désiré la disparition de ce respectable monument qui datait du commencement du XIIIe siècle (probablement de 1204) et qui par sa conservation à peu près intacte offrait un exemplaire excellent des constructions militaires du moyen-âge. Le motif de ce désir était fort juste aussi longtemps que cette tour conservait la destination de poudrière. Mais on avait obtenu, il y a plusieurs années, l'enlèvement des poudres et pour plus de sureté le transfert du bâtiment même au ministère des finances. Cependant on continuait à demander sa démolition, sous prétexte que la tour gâtait l'aspect de l'église. Cette appréciation était complètement erronée, et ne peut que témoigner du manque de gout de ceux qui l'émettaient. La position de la tour était telle, qu'elle ne cachait la vue de l'église, que pour celui qui se serait placé au beau milieu de la Meuse: de tout autre endroit, on voyait les deux monuments l'un à côté de

Digitized by Google

l'autre, et loin de se nuire, ils formaient un ensemble des plus pittoresques. A Spire, oú l'on possède une cathédrale autrement remarquable que l'église de *Wyck*, on a eu bien garde de démolir une ancienne tour fortifiée, placée dans les mêmes conditions, et produisant le plus heureux effet par le contraste de ses pierres blanches et des tons bruns de la cathédrale.

Malheureusement les habitants de *Wyck* n'ont pas compris cela et lorsque grâce à l'intervention de la commission archéologique de l'Académie Royale, la destruction de la tour fut refusée, on tenta d'opérer sa ruine par des moyens détournés.

On demanda au Gouvernement la location du bâtiment afin d'y déposer les cadavres avant leur inhumation. Dans ce but — ajoutait-on — il faudrait permettre d'enlever l'escalier extérieur qui conduisait aux étages supérieurs, et la voûte qui séparait le rez-de-chaussée du premier étage; on prétendait qu'elle était moderne et qu'on rendrait au monument son aspect primitif en la détruisant. Quant à l'âge de cette voûte, les demandeurs n'en savaient trop rien, mais ce dont on ne doutait pas, c'est que l'enlèvement de la voûte affaiblirait toute la construction, de manière à ce que, le bail (qui était à long terme) expiré, le Gouvernement ne trouverait plus qu'un bâtiment menaçant ruine, et dont la complète démolition serait urgente.

Le ministère des finances, qui suit le principe très-économique mais fort vandale, de détruire tout monument sans destination ou ne rapportant pas de loyer, quelle que soit du reste sa valeur historique ou architecturale, était assez disposé à céder à cette demande, qu'appuyait du reste le rapport d'un ingénieur qui déclarait avec la plus grande légèreté que la voûte existante était non seulement de construction toute moderne, mais encore qu'à l'origine il n'y en avait pas eu.

Le comité de notre Société, appuyé par la commission archéologique de l'Académie royale, crut de son devoir d'intervenir et pria le Gouvernement de ne céder la tour que sous condition de lui conserver et l'escalier et la voûte; il fut démontré qu'ils avaient existé de tout temps et formaient des parties indispensables de la construction (1).

Par une lettre en date du 30 juin 1868, le ministre tâcha de réfuter ces considérations et motiva ainsi de la part du Comité une seconde requête plus explicite encore que la première. Les choses en étaient là et on paraissait se rendre au vœu du Comité, lorsque à la suite d'une visite faite à Maestricht par le ministre de l'intérieur, l'adjudication de la démolition complète de l'édifice fut tout-à-coup annoncée pour le 14 novembre 1868, parmi les travaux à achever pour le démantèlement de la place de Maestricht.

(1) La justesse de cette appréciation, contredite seulement quant à la voûte, a été complètement prouvée lors de la démolition de l'édifice.

Digitized by Google

Certes, il y avait à s'étonner de ce qu'un bâtiment, qui depuis plusieurs années ne faisait plus partie des ouvrages de défense de la forteresse, fut placé sous la rubrique „ fortifications " dans le seul but de le faire disparaître.

Le Comité usa de tous les moyens pour empêcher cet acte de vandalisme. Il envoya des pétitions au Gouvernement et s'assura encore une fois de l'appui de la commission archéologique de l'Académie Royale.

Les prétextes dont le gouvernement se servit pour refuser d'accéder à ces demandes — tels que la nécessité d'obtenir des décombres pour construire un barrage dans un des bras de la Meuse (!), — étaient aussi ridicules qu'odieux et ne parvenaient pas à cacher la véritable raison qui engageait le ministre à sacrifier un monument vénérable à la satisfaction de quelques personnes.

A la dernière minute on demanda encore au ministre d'obtenir la tour afin d'y installer la collection d'antiquités qui est en voie de formation, et le président de la commission de l'Académie se rendit en personne auprès du ministre pour tenter un dernier effort. Ce fut en vain ; le télégramme qui devait donner une réponse, n'apporta que l'ordre aux entrepreneurs de commencer la démolition *avec la plus grande célérité !*

Voilà comment la tour de *Wyck* a disparu ! Le Conseil communal, qui, il y a quelques années, avait en vain essayé d'obtenir la propriété de cet édifice, ne s'émut guère de sa destruction. C'est à peine, si un membre de la Seconde Chambre, M. le baron *Sloet van de Beele* a élevé la voix pour protester contre un pareil vandalisme : aucun des représentants du Limbourg n'a cru devoir se joindre á lui, et le ministre n'a eu qu'à prononcer deux ou trois phrases banales pour clore l'incident ! (1) Le nouveau prétexte qui servit en cette circonstance était que la tour entravait la circulation ! Il est vraiment incroyable qu'on ait osé dire cela, si l'on connaît l'état des lieux : or il faut admettre que le ministre était bien renseigné, et en ce cas il devait savoir que l'endroit où le passage auprès de la tour etait le plus étroit, offrait encore une largeur de 20 mètres, que ce passage n'est jamais employé par les voitures pour des causes complétement indépendantes de la présence de l'édifice, et enfin que même pour les piétons la circulation devient complétement nulle par suite de la fermeture de l'ancienne route de Meerssen et de la percée projetée en face de la rue du Pont.

Nous nous arrêtons si longtemps à tous ces détails, afin qu'il soit bien et dûment constaté que la démolition de l'ancienne tour de *Wyck* a été un acte de vandalisme *tout-à-fait* inexcusable (2).

(1) Séance du 13 Déc. 1868.

(2) Voir sur cette question *le Courrier de la Meuse* du 4, du 8 et du 15

Digitized by Google

Le Comité a été un peu plus heureux en ce qui concerne les plans et dessins des fortifications démolies.

Un membre de la Société a pris sur lui de dessiner la porte de Tongres, d'en lever les plans et d'en faire exécuter les photographies. Les démolitions suivantes ayant eu lieu sous la direction du Département des finances, on a obtenu que l'Ingénieur fut chargé de faire faire les plans, les coupes et les photographies nécessaires. Il est regrettable que ce travail n'ait pas été exécuté avec plus de bonne volonté. Le rapport de la Commission archéologique de l'Académie Royale (1870, p. 11), constate que les plans offrent des lacunes, des fautes, des irrégularités regrettables. Heureusement, un des membres de la Société a pris de son côté un bon nombre de notes, qui serviront à compléter jusqu'à certain point ce que ce travail officiel offre d'imparfait.

Les plans levés par le Gouvernement sont ceux des portes de *Bruxelles*, de *Bois-le-Duc*, de *Saint-Pierre*, de *Notre-Dame* et *d'Aix*, de la tour près de l'église *St-Martin* et d'une de celles qui se trouvaient au sud de la porte de Bruxelles.

On a eu soin de déblayer avec prudence le bastion St-Martin à Wyck, afin de connaître exactement la construction de la porte fort remarquable, que ce bastion tenait ensevelie sous son terre-plein depuis plus de trois siècles.

Grâces à l'intervention de M. *Leemans*, le Gouvernement a fait exécuter sous la porte de *Notre-Dame* des fouilles, qui ont amené la découverte de l'ancienne porte romaine qui conduisait probablement au *Pons Mosæ*, auquel Maestricht doit son origine. Par une négligence impardonnable les plans de cette porte se sont égarés dans les bureaux du ministère, et on n'a plus que les notes prises par un des membres de la Société.

Outre un nombre de plus de 300 cartes et dessins, faites par le même amateur, il existe encore une série de vues panoramiques de l'ancienne enceinte, dessinées avec une grande exactitude aux frais de la Société, par M. *Brabant*.

Les matériaux pour une bonne description des anciens ouvrages militaires de Maestricht ne manquent donc pas, quoiqu'on ait à regretter que l'apathie des employés du Gouvernement nous ait privé d'une foule de détails, qui auraient été de la plus grande utilité pour reconstituer l'ancienne physionomie de nos remparts.

Le rapport de la commission archéologique de l'Académie royale de 1869 (page 72) contient la liste partielle des objets trouvés à l'occasion du démantèlement. Ce sont surtout des monnaies, en général de peu de valeur, celles en argent et en or étant con-

---

Novembre 1868, le *Rapport de la Commission archéologique de l'académie royale*, 1869 p. 40 le *N. Rotterdamsche Courant* du 14 Nov. 1868, le *Ned. Spectator* du 7 Nov. 1868.

Digitized by Google

stamment dérobées par les ouvriers, malgré la surveillance des entrepreneurs. Puis des tessons de cruches anciennes, quelques armes, une culasse d'arquebuse du XVe siècle, un canon du XVIIe, enfin des pierres aux inscriptions scellées dans les remparts.

Il est regrettable que le Gouvernement ait transporté la plupart de ces objets, qui n'avaient aucune valeur que pour la ville de Maestricht, dans les musées et dans les collections de l'Etat. Ainsi quelques cranes trouvés près de la porte de Bruxelles sont partis pour le musée anatomique de *Leyde*: les armes ont été envoyées à *Breda*; comme ce ne sont que quelques débris rouillés d'armes fort communes, elles n'offrent aucun intérêt pour une collection d'armures, mais elles en auraient eu pour le musée que forme la Société, par le seul motif qu'elles avaient été trouvées dans nos remparts et rendaient témoignage des pages sanglantes de notre histoire locale. Enfin les monnaies — après que le Musée de *La Haye* eut pris celles qui lui convenaient, — ont été remises à notre Société, ainsi que les différentes pierres commémoratives.

Nous déplorons fort le système suivi par le Gouvernement d'enlever au profit d'un musée central les objets trouvés dans les provinces; en effet ceux-ci seraient bien mieux placés dans les collections locales. Ce système, qui nous a déjà valu l'enlévement de plusieurs objets, est également combattu dans le rapport que vient de faire paraître la Société archéologique de la province de *Drenthe*.

Espérons que dorénavant il ne sera plus mis en pratique; car il entrave d'une façon déplorable la formation du musée, que le comité a entrepris et dont on a déjà le droit d'espérer le succès.

V. D. S.

Digitized by Google

DONS AU MUSÉE.

I. Notre Musée a été enrichi, grâce à la générosité de MM. les chevaliers Emile et Victor de Stuers, d'une précieuse collection de planches relatives à la ville de Maestricht et à notre Duché, dont voici la liste:

1. Pugna Mochensis. 1574. J. W. Baur fecit.
2. 1576. 20 Oct. Spaansche Furie te Maastricht. (Coll. Hoogenberg.)
3. id. id. andere Episode. id.
4. 1576. id. id. drie Tafereelen. id.
5. 1577. 27 April. Hispanigscher nation Auszug ausz Brabant (uit Maastricht). Coll. Hoogenberg.
6. 1579. Belegering van Maastricht. Copij uit de Coll. Hoogenberg.
7. id. 29 Juni. Wie Maestricht ingenommen und erobert wirdt von den Hertzog von Permen. Coll. Hoogenberg.
8. id. Traiecti Expugnatio. J. Miele fecit.
9. id. Expugnacion de Mastric. R. de Hooge fecit. Spaansche text. Onder de directie van den Kap. Ingr. Ledesma.
10. 1632. Belegering van Maastricht. (Hollandsch.)
11. Hetzelfde. Duitsch.
12. Hetzelfde. (Latijn en Duitsch.)
13. Hetzelfde. Duitsch, meer uitgebreid.
14. Hetzelfde. (Latijn en Fransch.)
15. Hetzelfde. Discessus Hispanici Praesidii. C. J. Visscher excudebat. M. D. Jonge invenit. J. v. Velde fecit. Serie van 6 hoogst zeldzame en buitengewoon fraaije gravures.
16. 1633. Nouvelle Carte de S. Stevens-weert. Bruxelles chez Jean Léonard.
17. — — Hetzelfde in 't Duitsch door Höffler.
18. 1641. De dorpen rondom Gennep. Serie van 6 zeer fraaije gravures.
19. 1673. Verovering van Maastricht, met uitgebreiden Duitschen text.
20. — Hetzelfde met Duitschen text. Nürnberg

Digitized by Google

21. 1676. 7 Juli. Aanval op Maastricht door den prins van Oranje. Te Amsterdam bij H. Sweerts.
22. 1748. Belegering van Maastricht. 's Hage. Pierre de Hondt. Creite fec.
23. — Het uittrekken van het Staatsch Garnizoen.

PORTRAITS.

24. *Hobbe B*on *van Aylva.* J. van Dijk pinx. R. A. Claessens fec.
25. Hetzelfde portret vóór alle letter.
26. *Joannis Goropii Becani* Effigies. Fraaije gravure van Wiericx. 1580. Op de keerzijde de afbeelding van zijn graf in de Minderbroederskerk te Maastricht.
27. *Pet. van Mastrict.* Philos., et theol. doct. et professor in Academiis Francofort. ad Oderam, Duisburg, et Ultrajectina. Hoet pinx. P. van Gunst sculps.

II. Reçu du Gouvernement :

1. Neuf photographies représentant des parties des fortifications démolies de Maestricht.
2. Deux dito de Venloo.

III. De M. Janssen, instituteur en chef à *Fouron St Martin*, un beau mortier à piler les aliments, d'origine romaine. C'est un objet en pierre grise, orné de quatre pilastres saillants, pareil à ceux que Roach Smith a publiés dans ses *Collectanea antiqua;* il fut trouvée à *Fouron St Martin* dans les fondements d'une maison près de l'église paroissiale. Les fouilles de la villa Belgo-romaine du *Rondenbosch* à Houthem-St-Gerlach ont produit le fragment d'un pilon semblable.

Voyez *Publ. etc. du Limbourg* tome V. p. 372. Le Musée vient d'acquérir le fragment d'un troisième mortier en pierre provenant des substructions du *Putsteeg* à *Meerssen.* C'est un échantillon tout à fait pareil aux deux précédents.

IV. De M. le curé de Gronsfelt, une hache en fer d'origine franque trouvée près de l'église. Cet instrument parait provenir du mobilier d'une tombe franque.

Digitized by Google

TABLE DES MATIÈRES.

NOTICES ET MÉMOIRES.

I. Houthem-Sint-Gerlach en het adellijk vrouwenstift aldaar, door *Jos. Habets.*

§ I. — Het Geuldal bij Valkenburg. — Houthem-St-Gerlach. — Oudste bescheiden. — Het Vroenhof. — Het Ravensbosch. — De Heerenbeemden. — Valkenburgsche leengoederen — De dwangmolen. — Regten der Heeren van Valkenburg te Houthem. . . . 3

§ II. — Geregtelijke administratie. — De schepenbank van Houthem. — De voogd. — Jaargedingen. — Hooger beroep. — De drossart. — De schepenbank van Valkenburg. — De gevangenis. — De strafplaats. — Toestand der justitie tijdens de retorsiën. . . . 20

§ III. — De parochie. — Het oude kerspel Meerssen. — De kerken van Climmen, Schin op de Geul en Hulsberg. — De kapellen te Schimmert, Ulestraten, Amby, Bunde en Houthem tot parochiën verheven. — Godsdienstvervolgingen en retorsiën. — Het simultaneum 30

§ IV. — De oude kerk. — De tiende. — De pastorij en de kosterij. — Lijst der pastoors en der kapellaans. — De adellijke familiën van Wijnants en van Strabach. 54

§ V. — Korte levensbeschrijving van den H. Gerlach, ridder en kluizenaar te Houthem 68

§ VI. — Begrafenis van den H. Gerlach. — Gronding van het adellijk maagdenstift te Houthem. — De orde van Premonstreit. — Geschiedenis van het stift tot in 1661 84

§ VII. — Verdeeling des lands in 1661. — Gevolgen daarvan voor de proostdij St-Gerlach. — Spaansche enclave. — Een vorstendom van vier bunder. — Regten

Digitized by Google

des kloosters. — Het refugie te Maastricht. — Herbouwing der proostdij en der kerk. — Het kerkhof. — Verdrag te Fontaineblau. — De proostdij van St-Gerlach aan den Staatschen fiscus. — De religieusen vertrekken naar Roermond. — Eigendommen der proostdij. — Suppressie. — Laatste gebeurtenissen 117

§ VIII. — Lijst der proosten, priorinnen en kapellanen 156

§ IX. Necrologium der adellijke proostdij St-Gerlach 171

Bijlagen. 197

II. De hof te Asselt, latengewysde door *Eg. Slanghen.* 255

III. Encore un mot sur Jacques Bathen, par *L. Schols.* 264

IV. Bijdrage tot de geschiedenis der belegeringen van Maastricht in de jaren 1632, 1673, 1676 en 1748, door *H. Eversen.*

Belegering van den jare 1632 door de Hollanders. 269

Belegering van 1673 door de Franschen. — Voorraad tot het beleg. — Beleg der Franschen aanvang nemende 274

Beleg der Hollanders op den 10 Julij 1676 zijnen aanvang nemende 282

Belegering van 1748 door de Franschen. — Voorraad tot het beleg 284

V. L'ordre du Saint Sépulcre dans l'ancien diocèse de Liége, par *Jos. Daris.*

Histoire des couvents de Henegouwe, Odiliënberg, La Xhavée, Sainte Croix près Noorbeek, Nedercanne, Kinrode, Maeseyck, Nieuwstad pres de Sittard, Les Bons enfants à Liège, Visé, Maestricht, Ste Agathe à Liége, Hasselt, Aix-la-Chapelle, Les Sépulcrines anglaises à Liége, Jupille, Tongres, Ste Walburge à Liége, Verviers, St-Trond, Huy, Malmédy, Waremme, Bouillon. Filiation des anciennes communautés de Sépulcrines : Bilsen, Alken. Diplomata ordinis Sti Sepulcri 291

VI. Drie Chronijkjes van Ste Agnetenklooster der orde van den H. Augustinus, te Maeseyck, 1430-1589 uitgegeven door *Jos. Habets.*

Voorwoord. 383

§ I. Oorsprong en voortgang des kloosters . . . 386

Digitized by Google

§ II. Van de paters van Ste Agnetenklooster . . 390
§ III. Van de maters van Ste Agnetenklooster. . 394
§ IV. Van de professiebroeders van Ste Agnetenklooster. 399
§ V. Van eenige bijzondere gebeurtenissen . . . 402
§ VI. Van eenige jufvrouwen uit Ste Agnetenklooster 412
§ VII. Nog van eenige bijzonderheden 415
VII. Tweede Chronijkje van Ste Agnetenklooster te Maeseyck 428
VIII. Uittreksel uit een derde chronykje van Ste Agnetenklooster te Maeseyck 437
IX. Bijdragen tot de geschiedenis van de voormalige stad Susteren en van de adellijke vrouwenabdij Sint-Salvator aldaar, door *Jos. Habets.*
Voorwoord. 441
§ I. Beschrijving van Susteren. — Romeinsche voorwerpen aldaar gevonden. — Verdere geschiedenis dezer plaats. — De schepenbank. — Het oude stadswapen. — Eed der burgemeesters en der gasthuismeesters. — De heerlijkheid en de Heeren van Dieteren 442
§ II. Oorsprong der abdij Susteren. — De H. Willibrord. — Pippijn van Herstal. — Zijne schenkingsbrieven aan Susteren. — De abdij Susteren onder keizerlijke hoogheid. — De priester en kunstenaar Siginand eigenaar der abdij. — Zij wordt een vrouwensticht afhankelijk van de abdij Pruim 455
§ III. Koning Swentibold te Susteren begraven. — Zijne geboorte, zijn huwelijk, zijne dochters, zijn verblijf hier te lande. — De giftbrief der Graatheide. — De rechten der abdij Pruim over Susteren op de rijksdagen van Herstal en Nijmegen aanerkend. . . 461
§ IV. Het evangelieboek van Susteren. — De abdis Imago van Loon. — Goederen der abdij van St Maurus te Verdun. — De abdij Susteren veranderd in een wereldlijk stift. — Statuten des jaars 1348. . . . 468
§ V. Verdere geschiedenis der abdij. — Schenkingen. — Nieuwe statuten van 1579. — Reces van 1600. — Vergelijk van 1626. — Het Papemunster of de oude parochiekerk. — Beschrijving van het Vrouwenmunster of der stiftskerk en der crypta. — Zegel der abdij 483
§ VI. Het personeel der abdij. — De kapellanen, kanoniken en kanonikessen. — De dekanes en de abdis. — Lijst der abdissen. — Grafschriften der stifts-

Digitized by Google

kerk. — Suppressie der abdij 493
§ VII. Het oude dekenaat Susteren. — Parochiën en kapellen. — De pastoors. — De landdeken van Susteren. — Zijne rechten en voorrechten. — De statuten van het dekenaat uit 1307. — De resolutiën der synodale vergaderingen. — Lijst der bekende landdekens. 512
Bijlagen. 533
X. Johan Michiel Dautzenberg, door *L. Schols*. . 568

Diplomes et autres Documents.

714, 2 Mars. Pippin de Herstal donne l'abbaye de Susteren à St. Willibrord évêque d'Utrecht. 533
900 environ, Donation de la Graatheide par Swentibold, roi de Lorraine. 464
1157, 3 janvier. Le pape Adrien IV confirme les possessions de la collégiale de Notre-Dame à Maestricht. . 197
1174. Inventaire du trésor de l'église abbatiale de Susteren 535
1182, 15 Mai. Le pape Lucius III confirme les possessions de la prévôté de Meerssen. 200
1202. Adolphe d'Altena, archevêque de Cologne, absout Goswin sire de Fauquemont du vœu d'aller à la Croisade. 203
1232. Décision du chapitre général de l'ordre des Prémontrés concernant la séparation du couvent noble de St-Gerlach de celui de Heinsberg 206
1243, 7 Mai. Le pape Innocent IV confirme les possessions de l'ordre du St-Sépulchre à Wimmertingen et à Bierbeek. 369
1260, 14 Septembre. Record échevinal touchant les droits et la juridiction des sires de Fauquemont et de Dieteren sur la ville de Susteren 535
1271, 24 Mai. Visite archidiaconale faite à l'église de Meerssen par Englebert d'Isenbruch 207
1272, 5 Mai. — Deuxième visite de l'archidiacre d'Isenbruch à Meerssen 209
1273, 28 Mai. — La collation de l'église d'Oirsbeek est conférée au monastère noble de St-Gerlach par Waleram II, sire de Fauquemont 213
1276, 26 Avril. Rénaut comte de Gueldre déclare avoir donné en dot à sa sœur Philippine la ville de Susteren. 541
1279, 31 janvier. L'abbaye de Rolduc vend ses posses-

Digitized by Google

sions de Houthem au couvent de St-Gerlach . . 214
1293, 20 Septembre. Waleram II, sire de Fauquemont, déclare qu'il faut réduire les religieuses de St-Gerlach au nombre de trente 215
1299. Divers dignitaires de l'église accordent une indulgence de 40 jours aux fidèles qui visiteront l'église d'Odiliënberg 373
1307. Statuts du ci-devant doyenné rural de Susteren. . 519
1331, 27 février. Transaction entre Alexandre de Steyn, dit Van der Linden, et Waleram de Steyn. . . 542
1335, 2 Mai. Gosuin sire de Dieteren déclare être débiteur d'une rente annuelle à l'abbaye de Susteren. 544
1345, 16 février. Thierry III, sire de Fauquemont, Montjoie et Veerne maintient la défense de ne plus accepter au couvent noble de St-Gerlach que trente religieuses 216
1346, 21 Décembre. Jean, sire de Fauquemont, confirme les lettres précédentes données par son frère Thierry III 217
1348. Statuts et réglement pour l'abbaye de Susteren donnés par Englebert de la Marck, évêque de Liége. 473
1350, 27 Mai. Jean, sire de Fauquemont, prend sous sa spéciale protection les biens de l'abbaye noble de Heinsberg 218
1360, 6 September. Vrediswindis de Wirst lègue à l'abbaye de Susteren sa maison décanale située dans l'enceinte abbatiale 546
1369, 17 Septembre. — Wencislas de Bohême, duc de Brabant, remet à la prévoté de St-Gerlach le payage de la taille 218
1375, 1 Juillet. Inventaire des meubles de Vrediswindis de Wirst, doyenne de l'abbaye de Susteren. . . 545
1376, 10 Janvier. Le pape Grégoire XI prend sous sa protection les religieuses et le couvent de St-Gerlach. 319
1385, 6 mars. Accord entre Renaud de Fauquemont, sire de Borne, et l'abbaye de Susteren sur les droits de cette abbaye 547
1416, 3 Novembre. — L'empereur Sigismond prend sous sa protection les couvents de l'ordre du St-Sépulcre à Denckendorf, Worms, Aix-la-Chapelle, Seeland, Wimmertingen, etc. 374
1437, 5 Décembre. Le Pape Eugène IV, prend également sous sa protection, les couvents, les églises et les biens de l'ordre du St-Sépulcre 375
1439, 24 Juin. Lettres de fondations faites dans l'église de Susteren par le chanoine Antoine Tegelman. . 549
1442, 18 Juin. L'empereur Frédéric IV, prend sous sa

Digitized by Google

protection les biens de l'ordre du St-Sépulcre à Denckendorff, Spire, Worms, Aix-la-Chapelle, Seelanden, Wimmertingen, St-Odiliënberg, etc. . . 375
1446, 12 Août. Philippe le bon, duc de Bourgogne, déclare que la ferme de Tienhof à Oirsbeek ne paye pas de contributions. 220
1485, 7 Novembre. Plusieurs évêques donnent des indulgences aux personnes qui contribueront à la reconstruction de l'église et du monastère d'Odiliënberg. 376
1485, 24 Novembre. Fabrice de Oddis maître général de l'ordre du St-Sépulcre approuve la nomination de Jean Abroeck comme vicaire-général de la Basse-Allemagne. 379
1486, 2 Mars. Approbation du Pape concernant la même nomination. 382
1490 ou environ. Record de la cour des tenants de Asselt près de Ruremonde 257
1496, 24 Mars. Lettres d'érection du couvent de Hoogcruts près de Noorbeek. 317
1496, 6 Décembre. Lettres par lesquelles Jean de Hornes, évêque de Liége, transfère le couvent du St. Sépulcre de Nieuwstad à Liége 336
1545, 1 Mai. Lettres concernant l'élection de Lutgarde de Tzevel comme abbesse à Susteren 550
1570, 15 Septembre. Lettres par lesquelles il conste que dans le pays de Fauquemont les prévots de Meerssen et de St. Gerlach forment les premiers membres du tiers état. 227
1575, 15 Avril. Lettres sur l'élection d'Erasme Goye, comme prévôt de St-Gerlach 228
1575, 34 Juin. Jacques de Panhuys abbé de Steinfeldt, ordonne le transport du couvent de St-Gerlach au monastère d'Engelsport, près de Kochem. . . . 230
1579, 7 Février. Nouveau règlement pour l'abbaye de Susteren. 552
1603, 14 Septembre. Incorporation du couvent de Hoogcruts, près de Noorbeek, au collége des Jésuites à Aix-la-Chapelle. 321
1605, 14 Juillet. Acte par lequel le couvent de Hoogcruts est réintégré dans ses biens. 324
1606, 16 Mai. Le nonce apostolique de Bruxelles prend sous sa protection le couvent noble de St. Gerlach. 233
1612, 7 Août. L'abbé de Prémontré confirme le chanoine Lambert Woet dans sa fonction de prévôt de St. Gerlach. 234
1619, 2 Mai. Le général de l'ordre des Prémontrés déclare que le monastère de St. Gerlach a le droit d'élire comme prévôt le chanoine d'une abbaye quelconque de l'ordre. 236

Digitized by Google

1622, 30 Avril. Lambert Woet prête serment comme prévôt de St. Gerlach 237
1626, 23 Novembres. Clauses ajoutées au Réglement de l'abbaye de Susteren. 559
1661, 1 Mars. Confiscation du monastère de St. Gerlach par les Etats généraux. 118
1663, 6 Septembre. Déclaration des Etats généraux concernant les droits du monastère de St. Gerlach. . 123
1679, 20 Avril. Déclaration concernant les mêmes droits. 124
1686, 9 Juillet. Superficie du territoire Espagnol comprenant le monastère de St. Gerlach. 239
1700, 6 novembre. Liste des paroisses et des bénéfices dans l'ammanie de Borne, faite à l'occasion d'un subside du clergé contre les Turcs. 364
1731, 27 janvier. Octroi accordé aux religieuses de St-Gerlach pour reconstruire une maison de refuge à Maestricht. 239
1735, 16 octobre. Lettres de consécration de l'église de St-Gerlach, à Houthem. 241
1736. Le prévot de St-Gerlach, H. Casteel, demande une remise à l'évêque de Ruremonde dans la taxe ecclésiastique contre les Turcs 242
1777. Liste des biens du monastère de St-Gerlach, dans la commune de Houthem 244
1791, 1 avril. Accord entre l'abbaye et le magistrat de Susteren, concernant l'érection de l'église du monastère en paroissiale. 505
1869. Trois documents concernant les Reliques de St-Gerlach, à Houthem. 251

Mélanges.

I. Manuscrits de la bibliothèque de La Haye, concernant le duché de Limbourg. 575
II. Liste de ceux qui ont renié le duc de Bavière. . 576
III. Un prisonnier en 1373. 577
IV. Sentences poétiques du moyen-âge 577
V. Un livre devenu rare. 578
VI. Antoine Haeseck a-t-il été curé à Gouvy? . . . 578
VII. Mirage dans les airs à Sittard en 1655, et à Fouron-St-Pierre en 1799. 579
VIII. La procession de Wyck-Maestricht, dite de Cologne. 580
IX. Vandalisme. 582
X. De l'âge de pierre dans le Limbourg. 582
XI. Les ruines du château de Fauquemont. 582
XII. Destruction de quelques monuments d'ancienne architecture militaire à Maestricht. 583
XIII. Dons au Musée 588

Digitized by Google

TABLE ALPHABÉTIQUE.

Pages.

Aa (van der) . . . 168.
Abroeck (van) . . . 294, 333, 335, 336, 377, 378, 382.
Achelen . . . . . 414, 516.
Aelst . . . . . 455.
Agricola . . . . . 486, 487, 530.
Aix-la-Chapelle . . 293, 296, 309, 321, 255-357, 364, 375, 376, 379, 401.
Aharts . . . . . 63, 192.
Aldenhoven . . . . 114, 410, 530.
Alden-Eyck . . . . 418, 424, 433, 459, 489, 490, 516, 527.
Alde-Suster . . . . 433.
Alken . . . . . 367.
Alt-Valkenburg (de) . 179, 193.
Ambeia v. Amby.
Amby . . . . . 6, 31, 33, 35, 36, 58, 198, 212, 514.
Amby (de) . . . . 184, 185, 189.
Amstelen (de) . . . 187.
Amstenrade . . . . 45, 514.
Amstenrade (de) . . 178, 181, 187, 189, 226.
Angledura . . . . 201.
Anneborch . . . . 422.
Ansbald . . . . . 455.
Anselmus . . . . 527, 528.
Arca (de) . . . . 183.
Arenberg (de) . . . 402, 403. 429, 454.
Arnberg (de) . . . 312.
Aquis (de) . . . . 176.
Asch . . . . . 516.
Aspremont (de) . . . 499.
Asle (de) . . . . . 206.
Asselt . . . . . 254-260.
Audenhoven (de) . . 193.
Averbode . . . . , 470.
Ayroldi (de) . . . . 142, 176.

Bacloos . . . . . 457.
Bade (de) . . . . . 364.

Pages.

Baechoven (de) v. Beeckhoven.
Baexem (de) . . . 418, 487, 499, 563.
Bagolosum . . . . 456, 534.
Bakel . . . . . 456, 457.
Bardeholm . . . . 392.
Bathen . . . . . 260-264.
Bautersheim (de) . . 180.
Beccha . . . . . 201.
Bechoven v. Beeckhoven.
Becx . . . . . 182, 440.
Beek 31, 43, 45, 47, 54, 86, 145. 464, 466, 513, 527,
Beekhoven (de) . . 175, 185, 193, 194, 473, 503, 506, 545, 547.
Beissel (de) . . . . 499. 503.
Belven (de) . . . . 309.
Bemelen . . . . . 6, 74, 196, 516.
Bemelen (de) . . . 173.
Bempflingen . . . . 375.
Benserade (de) . . . 177, 179, 181, 188.
Bentinck (de) . . . 498. 499, 505, 510, 511, 563.
Berchem . . . . . 409.
Berchem (de) . . . 189, 506.
Berclara . . . . . 201.
Berg . . . . . 465, 514, 531, 564.
Berge (de) . . . . 177, 184, 186, 193, 528.
Bergh-et-Terblyt . . 31, 39, 121, 183, 516.
Berghem . . . . . 375, 514.
Berlingen . . . . 293.
Bernau . . . . . 140.
Bethanie . . . . . 393.
Bethecove . . . . 201.
Betsel de) . . . . 503.
Beugels . , ... 91.

Digitized by Google

Pages.

Beusdal (de). . . . . 187.
Biecht . . . . . 565, 513, 564.
Biecht (de) . . . . . 190.
Bierbeek. . . . . 293, 369.
Bilsen . . . . . 365, 366, 454, 516.
Bingelrade . . . . . 514, 531.
Birgden . . . . . 514.
Blaesveld (de) . . . 509.
Blankart (de) . . . 76.
Blisia (de) . . . . . 177.
Bocholts (de) . . . 568.
Bock (de) . . . . . 186, 252.
Boits . . . . . 177.
Bolre . . . . . 96.
Bolsbeek. . . . . 140.
Bolsbeck (de) . . . 168, 191.
Bommegen . . . . 472, 544.
Bons Enfants (les) . 335-343.
Borcette . . . . . 516.
Borgharen . . . . . 490.
Borchrave (de). . . 325.
Bormans. 387, 415, 432,
Borne (Ammanie de) . 445, 447, 489.
Village de 463, 464, 465, 495, 513, 519, 564. Sires de 9, 445, 447, 489.
Boorsheim . . . . 48, 86.
Bossche (van den) . . 576.
Bossu (de) . . . . . 454.
Botten . . . . . 271, 275, 276, 278, 279, 280, 283.
Bouillon . . . . . 363, 364.
Bouvigne. . . . . 364.
Brachelen (de) . . . 186, 19g.
Breberen . . . . . 513.
Breda . . . . . 278, 395.
Bredenbent (de) . . 194.
Brederode (de) . . . 174, 178, 179, 183.
Bree . . . . . 433.
Brempt (de) . . . 414.
Brenken (de) . . . 499, 500, 511.
Breugel (kleine) . . 51(.
Bretjll (de) . . . . . 454, 498, 504, 505, 506, 563.
Brienen (de) . . . 438, 284.
Brimeu (de). . . . . 446.
Brokarts . . . . . 494, 495, 509, 531, 532, 563.
Broeck (de) v. Hoensbroeck.
Broeckhem . . . . . 5, 121.
Broeckhoven (de) . . 185, 576.
Broeckhuijsen (de) . 105.
Broeckmans (de) . . 365.

Pages.

Broecksittard . . . 490, 514.564.
Broich (de) . . . . . 101.
Bronshem . . . . . 443, 527.
Bronsrath . . . . . 514.
Bruke (de) . . . . . 175, 472, 484.
Brucxken . . . . . 529.
Buchten . . . . . 465, 512,513.
Buche de Noël. . . 540.
Bueren (de) . . . . . 404.
Bullenberg . . . . . 295, 376.
Bunde . . . . . 21, 33, 35, 36, 47, 97, 212, 511.
Bunde (de) . . . . . 180, 188.
Buschfeldt (de) . . . 508.
Bijlant (de) . . . . . 499, 506, 511.

Cacabo (de) . . . . . 193.
Cadier . . . . . 6, 140.
Caester . . . . . 333, 379, 409.
Caestert . . . . . 458.
Caldenborch (de) . . 16, 17.
Calvo (de) . . . . . 283.
Camerarii . . . . . 521, 522.
Camp (de) . . . . . 509.
Canne . . . . . 7.
Capellæ quartæ. . . 513, 518, 522.
Cardenbach . . . . . 149.
Caesel . . . . . 189.
Chanaphea . . . . . 7.
Chaperon (le) . . . 479.
Chapuij (de) . . . . 194.
Charlesville. . . . . 364.
Chénart . . . . . 345.
Chimarrheus . . . . 529, 530.
Climmen . . . . . 31, 48, 49, 130, 145, 514, 516.
Cloeps . . . . . 353.
Cludt (de) . . . . . 176.
Cluma . . . . . 201.
Clumen (de) . . . . 191, 206.
Cluse . . . . . 514.
Coelsop (de). . . . . 176, 184.
Coenegracht . . . . 345.
Copis (de) . . . . . 166.
Coppelcoven (de) . . 16.
Coppelvelt . . . . . 450.
Corten . . . . . 330, 494.
Cortenbach (de) . . 179, 182, 184. 185, 186, 187, 189, 226,
Coudenhoven (de) . . 499.
Cox . . . . . 345.
Craudorf . . . . . 514.
Creusen . . . . . 353.
Croix (Ste) v. Hoogeruts.
Curia (de) . . . . . 182, 186.

Digitized by Google

Pages.

Curtius . . . . . 353.
Cuijckius . . . . 111, 162.

Daelhem . . . . . 140.
Damen . . . . . 195.
Danses défendues . . 478.
Dautzenberg . . . 568-574.
Daver (de) . . . . 509.
Denkendorf . . . . 355, 372, 374, 375, 379.
Déthier . . . . . 362.
Dieteren . . . . . 447, 448, 450, 452-454, 503, 505, 512, 535.
Dieteren (de) . . . 452, 453, 472, 535-541, 544, 545.
Dîme (distribution de la) 523, 524, 525.
Dobbelsteijn (de) . . 168, 184, 194, 195, 383, 413, 414, 439.
Doeurade v. Dobbelsteijn.
Dollenberg . . . . 136, 243.
Dongelberg (de) . . 383.
Dorneborch (de) . . 189.
Dornick (de). . . . 498.
Doyenné de Susteren. 512-532.
Driessche (de) . . . 226.
Drimborn (de) . . . 102, 486, 499, 559.
Drummen . . . . 513, 526, 527.
Ducker van Berge . . 12.
Dunghen (de) . . . 503.
Duras (de) . . . . 363, 434.
Duren. . . . . 409, 412, 529.
Dwangmolen . . . 19.

Ecclesiae integrae. . 513, 514, 518, 522.
Ecclesiae mediae . . 513, 514, 518, 522.
Echt . . . . . 420, 513, 516, 565.
Echt (van) . . . . 449.
Eck. . . . . 293, 374, 575.
Eelen (van) . . . . 18, 385, 431.
Eetsenrade . . . . 514, 527. 531.
Eindhoven . . . . 391, 396. 411, 420.
Elderen . . . . . 6.
Elderen (de) . . . . 414, 415.
Elekom . . . . . 516.
Elisabeth (St.-), . . 420, 432.
Eller (de). . . . . 168.
Ellerborn (de) . . . 194, 357.
Elmpt (de) . . . . 399.
Elsloo. . . . . 43, 93, 140, 447, 464. 466, 513.

Pages.

Elsrack (de) . . . . 349.
Elve . . . . . 25.
Emal . . . . . 7, 198.
Emerix. . . . . 454.
Engendorf (de) . . . 184.
Enkevoort (de) . . . 344, 345, 349 352.
Erdbrugge (de) . . . 484.
Eresteyn (de) . . . 182.
Ericus. . . . . 526.
Erprode (de) . . . 527.
Ertwech (de) . . . 391, 424.
Epen . . . . . 516.
Esschen (de) . . . 175, 193, 194.
Etsbach (de). . . . 498.
Eyck . . . . . 532.
Eyck (de) . . . . 126, 169.
Eyghen (van den) . . 484, 545.
Eyll (de), ... 450, 453, 485,
Eynatten (de) . . . 174, 175, 184, 187, 195, 309, 413, 415, 438, 440, 488, 505, 506.

Fauquemont. . . . 31, 39, 46, 49. 50, 53, 54, 108, 110, 120, 186, 228, 460.
Fauquemont (de). . . 181, 183, 185, 188, 190, 203, 215, 216, 217, 218, 445, 448, 449, 483, 535-542-547, 548, 549.
Firmelen. . . . . 386.
Flémalle . . . . . 463.
Fléron (de) . . . . 180.
Fline . . . . . 471.
Fosseroul (de) . . . 163.
Fouron-St-Martin . . 307-317. 580.
Frentz (de) . . . . 408.
Fulgens (un). . . . 146.

Galoppe . . . . . 54, 312.
Ganderheiden . . . 531.
Gangelt. . . . . 410, 414, 513, 527, 531.
Gardignée. . . . . 516.
Geilenkirchen. . . . 157, 410, 513, 526.
Gelder (de) . . . . 54, 188.
Geleen. . . . . 42, 330, 513.
Geleen (de) . . . . 174, 330, 564 526.
Gellick . . . . . 516.
Geloes (de) . . . . 353, 499.
Genachten . . . . 255.
Geramans. . . . . 532.
Gerlach (La prévoté de

Digitized by Google

Pages.

(St.). . . . 4-253, 565.
Gerlach (Saint) . . . 68-84.
Geul . . . . . 38, 48, 86, 120, 145, 150, 447, 513, 559.
Geul (La). . . . . 460.
Geysbach (de) . . . 390, 393, 395, 400, 428, 429, 431, 433,
Gheer (de) . . . . 182.
Ghersen. . . . . 8, 99.
Gladona . . . . . 6, 19S.
Glons. . . . . 6.
Gockel . . . . . 187.
Godsdael v. Valdieu.
Goessens v. Goswini.
Goir (de). . . . . 176, 184, 186, 192.
Golsteyn (de). . . . 188, 312.
Gorcum (de) . . . 413.
Gosdorff . . . . . 376.
Goswìni . . . . . 488, 495, 563.
Goye . . . . . 113, 162, 179, 228, 232.
Graetheide . . . . 463, 464, 465.
Gravenzande . . . 393.
Grevenbicht. . . . 514, 564.
Grevenbroeck . . . 409.
Gripekoven . . . . 510, 532.
Gronsfeldt (de). . . 179, 182, 192, 308, 309, 311, 312. 318.
Guichoven . , . . 516.
Gulpen (de) . . . . 309.
Gurtsenich (de). . . 17.
Guttecoven . . . . 464, 514, 564.
Gymnich. . . . . 516.
Gysselt (de) . . . . 177.

Habets . . . . . 10, 16, 55, 250, 336.
Haeff (Ten). . . . 453.
Haesdael (de) . . . 12, 183, 185, 186, 193.
Haesloos . . . . . 455.
Haex . . . . . 424, 485. 503, 506.
Hagen (de) . . . . 174, 190.
Hall (de). . . . . 499.
Hambach . . . . 409.
Hara . . . . . 201.
Haren. . . . . 38, 184.
Haren (de) . . . . 9, 16, 175, 178, 180, 182, 185, 186, 187, 192, 194.
Harff (de). . . . . 499.
Haskensdael (de) v. Haesdael
Hasselt 347-355, 364

Pages.

Hastenrath . . . . 514.
Hastrecht (de) . . . 509, 563.
Havert . . . . . 514, 527.
Havert (de) . . . . 484.
Heek . . . . . 149.
Heel . . . . . 490.
Heer,
Heer (de) . . . . 175, 190, 196, 206.
Heerlen . . . . . 50, 54, 212, 392, 490, 513, 527.
Heiden (de) . . . . 174.
Heimersbach (de) . . 174.
Heinsberg. . . . . 80, 178, 204, 206, 218, 409, 411, 513, 526, 527, 528, 529.
Heinsberg (de) . . . 6, 96, 195.
Heithuysen . . . . 384.
Heldren . . . . . 198.
Helmont . . . . . 400, 411, 425.
Helpensteyn (de) . . 184.
Henegouwe . . . . 292, 294, 295, 375, 379.
Henri de St-Ignace. . 304, 305.
Henswige (de) . . , 183.
Heppenert . . . . 384.
Herchem. 6, 198,
Herck. . . . . 6, 516.
Herckenberg (de) . . 183.
Herewigis , . . . 526.
Herkenrode . . . . 239, 292.
Herle (de) . . . . 576.
Herstal . . . . . 459.
Herten . . . . . 513.
Hertena . . . . . 201.
Hertogenbosch . . . 384, 393, 396, 424.
Hertogenrade . . . 50, 409, 514.
Hertsworm . . . . 441.
Hesse (de) . . . . 287, 499, 506, 567.
Heugem . . . . . 6.
Heyenhoven (de) . . 188.
Hillensberg. . . . 514, 564.
Hilst (de) . . . . 349.
Hochkirchen (de) . . 188, 498.
Hochstede (de). . . 499, 511, 563.
Hocht . . . . . 239, 270.
Hoen (de) . . . . 16, 112, 126, 128, 139, 168, 175, 183, 190, 506, 508.
Hoensbroeck . . . 44, 132, 141, 514.
Hoensbroeck (de) . . 48, 248, 453, 454, 563.
Hoeve (van den) . . 485.

Digitized by Google

Pages.

Hogeheim . . . . . 6, 198.
Höingen . . . . . 97, 158, 514, 528, 565.
Hoive (de) . . . . . 576.
Hollenbrug (de) . . 177.
Holthem . . . . . 465, 512, 514. 557, 564.
Hompesch (de) . . . 498, 507.
Honney (de) . . . 183.
Honseler (de) . . . 509, 558.
Hontcorn . . . . . 540.
Hoogcruts . . . . . 301, 307-328, 356.
Horich (van den) . . 450, 510.
Horion (de) . . . . . 178, 192, 193, 498.
Horne.
Horne (de) . . . . . 405, 406, 417, 418.
Horpmael . . . . . 156.
Horpusch (de) . . . . 259, 260.
Houdenhoven (de) . 189.
Houlten . . . . . 4, 6, 198.
Houtain-l'Evêque . . 156.
Houthem-St-Gerlach 1-254, 514. 514.
Houthem (de) . . . 173, 175, 180, 192.
Houserlinde . . . 464.
Hoydonck . . . . 425.
Huesen (de). . . . 576.
Hugenpoth (de). . . 563.
Hulsberg . . . . . 31, 32, 47, 120, 201, 513, 526.
Hulsberg (de) . . . 168, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 196.
Huy . . . . . 361, 362, 364.
Huyn (de) . . . . 132, 182, 189.

Imaina v. Imago.
Imago . . . . . 468-471, 503, 535.
Isenbruch (de) , . . 207, 209, 514.
Issoncourt (de) . . . 508.
Itteren . . . . . 7.
Istersum (de) . . . 174.
Jabeek . . . . . 514, 527, 531.
Jofferenmunster . . 489.
Joost (St.) . . . . 420.
Juliers . . . . . 364.
Juncis (de) . . . . 174.
Jupille. . . . . 359, 364, 457.

Karry. . . . . 278.
Kars . . . . . 510.

Pages.

Kathagen. . . . . 106.
Kerckum (de) . . . 498, 499, 559.
Kessel . . , . . 425.
Kessenich (de). . . 332, 504.
Kepghyn de Strovelt . 195.
Khunburg (de). . . 511.
Kiesgens . . . . . 519, 532.
Kinrode . . . . . 296, 332-333, 334, 335, 379, 414, 504.
Kinswilre (de) 176, 185, 186, 196, 226.
Kirchen . . . . . 293, 374, 375.
Kirchoven . , . . 514.
Kleine-Spauwen . . 516.
Kloosterrade . . . 7, 42, 79, 82, 99, 118, 120, 114, 118.
Knille . . . . . 195.
Krekelsteen . . . . 484.
Kreft (de) . . . . 174.
Krickenbeek . . . 576.
Kolf . . . . . 490.
Koninxbeenent (de) . 576.
Kukelwaerterdries. . 430.
Kuilenburg . . . . 392.
Kymelts . . . . . 449.

Laer (de). . . . . 440.
Lafelt. . . . . 528.
Lamboy . . . . . 413, 414.
Lanckvelt (de) . . . 189.
Leuth. . . . . 25, 28, 29, 365, 512, 516, 557.
Lieck (de) . . . . 505.
Liége. . . . . 277, 335-336, 357-359, 360, 364, 565.
Ligno (de) . . . . 180.
Limbricht . . . . 464, 512, 514.
Limburg. . . . . 183, 205.
Limmel . . . . . 453, 512, 516.
Limmoil v. Limmel.
Lindenhof . . . . 6.
Lineren . . . . . 198.
Linnich . . . . . 410.
Linne. . . . . 514, 526, 527.
Linsenich (de) . . . 187.
Lithoyen. . . . . 516.
Liverlo (de). . . . 353.
Lohegge . . . . . 472, 544.
Lom (de). . . . . 184.
Looz (de) 376, 468-471,
Los (de) . . . . . 182.
Lotto . . . . . 201.
Loventhal (de) . . . 289.
Lutsenburg (de) . . 175, 178.
Lynden (de). . . . 454, 499.

Digitized by Google

Pages.

Maesbracht . . . . 514.
Maesen (van der) . . 454.
Maeseyck . . . . 333-334, 383-440, 446, 447, 516, 565.
Maestricht . . . . 43, 145, 198, 269-290, 308, 395, 575, 576. — St-Servais 40, 75, 76, 93, 269, 271, 272, 281, 283, 284, 288, 289, 490, 516, 575. — Notre-Dame 274, 490, 516. — Dominicains 40, 272, 309. — Nieuwenhof 565. — Vroenhof 270. — Maagdendriesch 272. — Ste-Catherine 40. — Capucins 49. — Sépulcrines 343-347, 350, 351, 364. — Augustins 272. — Biessen 274, 285. — Molenpoort 274. — St-Esprit 272, 275. — St-Antoine 275. — Léproserie de Wyck 278. — Voirie de la ville 271, 275, 276. — Carillon (le) 283. — Lindecruyspoort 283. — Franciscains 284. — La magistrature 286. — La loterie 288, 289. — St-Martin à Wyck 329, 516.
Malsen (de). . . . 504, 509, 563.
Malmedy. . . . . 361, 362, 364.
Mansus . . . . . 7.
Marienberg . . . . 514.
Mariëndael . . . . 414, 426.
Marsana . . . . . 200.
Maschereel (de). . . 17, 178.
Maur (St.) . . . . 473.
Mechelen . . . . 516.
Meecx . . . . . 226.
Meer (de) . . . . 11, 26, 27, 495, 563.
Meerssen. . . . . 31, 34, 35, 49, 54, 86, 120, 145, 207, 210, 214, 459, 513, 516, 523, 526, 527— L'avouerie 93, 205 — La prévoté 31, 55, 56, 77, 127, 200, 201, 207, 210, 239.
Meerssen (de) . . . 176.
Merkelbeek. . . . 514, 527.
Merode (de). . . . 364.
Mesch . . . . . 310, 490, 516.
Meurs (de) . . . . 104, 402.
Mewen (de). . . . 401.
Michaël . . . . . 975.
Michiels de Kessenich. 11.
Millen . . . . . 447, 453, 512, 514, 525, 530, 531.

Pages.

Millen (de) . . . . 179.
Mireca (A) . . . . 193, 194.
Moelingen . . . . 6.
Moerstorp (de). . . 177.
Mombeek (de) . . . 294.
Montfort. . . , . 514.
Mons Stae Odiliae v. Odiliënberg.
Mons Sti Leonardi v. Caester.
Monte (de) . . . . 183.
Montjoie . . . . . 412.
Montzen . . . . . 516.
Moresnet. . . . . 122, 516.
Moriamez (de) . . . 174.
Mortier . . . . . 516.
Mulken (de). . . . 184, 193.
Municheym . . . . 472, 542.
Munsterbilsen . . . 470, 516.
Munstereifel . . . 409.
Munstergeleen . . . 464, 514, 564.

Nassau (de) . . . . 174.
Navagne . . . . . 28, 30.
Necrologium . . . 172.
Nedercanne. . . . 328-332.
Neer . . . . . 516.
Negri (de) . . . . 126.
Nerstein. . . . . 375.
Neuhall . . . . . 358.
Neuhoff (de). . . . 498, 504, 563.
Neuss. . . . . 358.
Nevius . . . . . 162.
Nieuwstadt . . . . 334-341, 499, 512, 513, 550, 565.
Nivelles . . . . . 172.
Noorbeek . . . . 307, 308, 310.
Nunhem (de) . . . 559.
Nuth . . . . . 95, 514.
Nutte (de) . . . . 174, 178.
Nuyens . . . . . 383, 432, 434, 435.
Nydecken , . . . 409.

Obbicht v. Biecht.
Oddis (de) 296, 377, 878, 382,
Odiliënberg. . . . 295, 296, 297, 332, 333, 372, 375, 376, 377, 379, 381, 382, 490, 514, 527. 528.
Oensel (de) . . . . 176, 181.
Oerode (de) . . . . 176.
Oesen (de) . . . . 178.
Oeslinger. . . . . 294.
Oespot . . . . . 507, 546.
Oeteren . . . . . 391.

Digitized by Google

Pages.

Oetsloven . . . . 293.
Oirsbeek. . . . . 91, 98, 99, 104, 106, 139, 145, 148, 156, 161, 167, 184, 190, 214, 220, 226, 512, 514, 531.
Oirsbeek (de) . . . 17, 67.
Oistrum . . . . . 392.
Oldeneel (de) . . . 67.
Olmen . . . . . 401.
Olne . . . . . 140.
Omer (St.) . . . . 471.
Onate de Gomont. . 142, 170, 191.
Oppem (de). . . . 192, 194.
Ophoven. . . . . 389, 416. 418, 435, 436.
Oost (de). . . . . 140, 254.
Ortheneinde . . . 384.
Oudart (de) . . . . 382.
Oud-Valkenburg . . 121, 140.
Overbunde (de) . . 194.
Overhagen (de) . . 174.
Oys (de) . . . . . 177, 186, 191, 192, 193.

Paesendael (de) . . 193.
Palant (de). . . . . 104, 175, 182, 194.
Palude (de) . . . . 178, 196, 529.
Panhuys (de) . . . 109, 230.
Pardo (de) . . . . 439.
Paris . . . . . 364.
Papenhoven. . . . 465, 472, 512, 513, 516, 557.
Papemunster . . . 489, 493, 514, 564.
Passart (de). . . . 187, 192, 195, 440.
Peerboom (de) . . . 181.
Perarius 530, 558, 559,
Persona . . . . . 32.
Petersheim (de) . . 166, 167, 169, 576.
Petit . . . . . 345.
Pierre (St.) . . . . 198, 278, 516.
Pissen . . . . . 471.
Pissenheim (de). . . 182.
Plakken . . . . . 507.
Plettenberg (de) . . 312.
Plevitz (de) . . . . 511.
Poet . . . . . 195.
Prémontrés (*les*) . . 87, 88, 89.
Printhagen (de) . . 149, 189.
Proenen 389, 396, 438, 439,
Pruim . . . . . 459, 460, 461.

Pages.

467, 468.
Puetlinck (de) . . . 415, 424, 440.
Put (de) . . . . . 484, 503.
Puteanns. . . . . 576.
Puteo (de) . . . . 192.
Puseir (de) . . . . 192, 195.
Putten (van der) v. Puteanus.

Quadt (de) . . . . 454.
Quirinarius . . . . 450.
Rabotrade (de) . . . 177.
Raer . . . . . 149.
Raeth. . . . . 531.
Raeven . . . . . 12.
Randenraedt. . . . 410, 529, 514.
Ravenraedt . . . . 12.
Ravensdel . . . . 12.
Ravensbosch. . . . 11, 12, 14.
Ravensdriesch . . . 12.
Ravenschot . . . . 169.
Reekhem. . . . . 47.
Reke . . , ... 545.
Rengvelt (de) . . . 576.
Rese . . . . . 183, 185.
Resenberg (de). . . 192.
Resimont (de) . . . 179.
Retersbeek (de). . . 179, 181, 181, 148, 186, 188.
Reusschenberg (de) . 486, 487, 492, 504, 508, 512, 559, 563.
Reuter . . . . . 537.
Reymersbeek . . . 187.
Reymersdael . . . 312.
Reymerstock (de) . , 105, 176, 187, 226.
Reynesteyn (de) . . 174.
Richterbeek (de) . . 576.
Ritter (de) . . . . 499.
Rismolen (de) . . . 195.
Rivieren (de) . . . 178, 179, 181, 196.
Rixtel. . . . . 383, 403.
Rhoe (de) . . . . 126, 177, 182, 190.
Roder v. Raer.
Roder (de) . . . . 184.
Rochow (de). . . . 170, 177.
Roerkempen . . . 511.
Roesmalen . . . . 400.
Roiselaer (de) . . . 185.
Rolduc v. Kloosterrade.
Roodebeek . . . . 443.
Roosteren . . . . 443, 487, 514.
Rosen (de) . . . . 191.
Rosmeer . . . . . 6, 198, 516.

Digitized by Google

Pages.

Rosusteren . . . . 443.
Rötchen . . . . . 375.
Ruremonde . . . . 7, 141, 144, 156, 269, 295, 337, 384, 386, 395, 412, 422, 428, 514, 527, 529, 565.
Ryckholt. . . . . 169.

Saefelen . . . . . 514.
Salm (de) . . . . . 445.
Salsine . . . . . 471.
Sarolea (de). . . . 10.
Sauveur (de) . . . 10.
Savelant (de) . . . 386, 424, 430.
Saxe (de) . . . . 287, 288.
Scanternel . . . . 387, 440.
Scelarts . . . . . 449.
Sceyde (de) . . . . 576.
Scignam . . . . . 201.
Schaesberg (de). . . 140, 173, 175, 181, 187, 192.
Schal (de) . . . . 498.
Scharn . . . . . 151.
Schele (de) . . , . 503, 545.
Schellart (de) . . . 126. 187, 195.
Scheltiende . . . . 58.
Schimmert . . . . 31, 33, 36, 37, 47, 49, 120, 185, 212, 227, 514.
Schimmotera . . . 201.
Schinnen . . . . 513.
Schin-sur-Geul . . 31, 32, 35, 47, 81, 121, 139, 145, 516.
Schinveldt . . . . 514, 527, 531.
Schoenhoven (de) . . 184, 487, 503.
Schrieck (de) . . . 323.
Seeland . . . . . 293. 374, 375.
Sepperen . . . . 516.
Serrania . . . . . 198.
Sépulcre (L'ordre du St) 291-382.
Sevel v. Tzevel. . .
Sichen . . . . . 516.
Siginand . . . . . 461-468.
Sigillum rubrum . . 518.
Sinnich . . . . . 173.
Sion . . . . . 425.
Sittard . . . . . 6. 410, 411, 424, 446, 447, 464, 471, 492, 513, 527, 530, 531, 564.
Siter . . . . . 198.
Slenaken . . . . 308, 312, 322.

Pages.

Slens . . . . . 516.
Snut . . . . . 576.
Spaubeek. . . . . 125, 126, 136, 145, 148, 190, 243, 514.
Spaubeek (de) . . . 190, 193.
Spies (de) 499, 563
Spire . . . . . 374.
Stael (de) . , . . 504, 508.
Stamheim (le) . . . 506.
Stharenberg (de) . . 506.
Stert . . . . . 567.
Streick . . . . . 507, 546.
Stevensweert . . . 514.
Steyn . . , . . . 86, 464, 466, 472, 514, 542, 543.
Steyn (de) . . . . 181, 185, 194, 453, 471, 472, 542, 543.
Stockheim . . . . 404, 406, 407.
Strabach . . . . 4, 11, 67, 121, 246.
Strabach (de) . . . 67, 112, 174, 181, 182.
Strabeke v. Strabach .
Stralen (de) . . . 175.
Strucht . . . . . 140.
Suchlingen . . . . 375.
Susteren . . . . . 172, 390, 395, 410, 430, 431, 441-568.
Susterseel . . . . 443, 513, 564.
Swalmen . . . . 255.
Swartsenberg (de) . 174, 181, 185, 186, 188, 192, 407, 408.
Sweiland (de) . . . 509.
Swentebold . . . . 461-468.
Swertscheide v. Swartsenberg.

Taterbusch . . . . 450.
Tegelman . . . . 484, 485, 549, 550.
Tenhove . . . . . 472.
Terblijt . . . . . 30.
Tessenderloo . . . 470.
Teveren . . . . . 514.
Thorn . . . . . 172, 489, 576.
Tienhof . . . . . 149, 120.
Tingnagel (de) . . . 498, 563.
Tongres . . . . . 359, 364.
Troud (St) . . . . 361, 364.
Tudderen . . . . 443, 514.
Tuyten . . . . . 479.

Digitized by Google

Pages.

Tzevel . . . . . 102, 105, 111, 168, 174, 177, 179, 183, 184, 186, 188, 192, 193, 226, 489, 503, 550, 551, 552, 558.

Ulestraten . . . . 31, 33, 154, 514.
Urmond . . . . . 447, 464, 514, 564.
Ursi (filia) . . . . 183.
Uterath . . . . . 514.
Uyckhoven . . . . 48, 145, 514.

Vaals . . . . . 45, 50, 516.
Vaen . . . . . 257.
Vaesrade . . . . . 74.
Val-Dieu . . . . 42, 564.
Valkenburg v. Fauquemont.
Varo (de) . . . . 142.
Vedeme . . . . . 538, 539.
Veirssen . . . . . 501.
Veltweset . . . . 516.
Venck . . . . . 453.
Venlo. . , ... 269, 384, 387, 391, 393, 400, 412, 423, 432, 447.
Verdun 468, 472, 473,
Verviers . . . . . 360, 361, 364.
Veurt . . . . . 412.
Vicarius perpetuus . . 35, 36, 67.
Vilen . . . . . 516.
Virmont (de) . . . 364.
Visé . . . . . 42, 341-343, 356, 359.
Vlatten (de) . . . . 563.
Vleytingen . . . . 516.
Vlytingen (de) , . . 576.
Vlodorp (de), . . . 190, 337, 365. 454.
Voeren (de) . . . . 176.
Voerendael . . . . 390, 513.
Voerendael (de) . . . 178, 190.
Voernburg (de) . . 492.
Voilsum (de) . . . 576.
Vos (de) . . . . . 175, 285, 186.
Vrankenberg (de) . . 176.
Vrelenberg (de) . . . 185.
Vroenhof . . . . 8, 10, 16, 43, 54, 57.
Vryman . . . . . 146.
Vucht (de) . . . . 142, 152, 180.

Waerdenberg (de) . . 576.
Waleram . . . . 100.
Walhem . . . . . 138, 149.

Pages.

Walhem (de). . . . 177, 375.
Walhorn (de) . . . 194.
Wallum (de 259,
Walpot (de) . . . . 498.
Walrath . . . . . 514.
Walthelm . . . . 525.
Waltvrucht . . . . 513, 532.
Waltwilder . . . . 516.
Wanzoule (de) . . . 328.
Waremme . . . , 362, 363.
Wassenberg (de) . . 520.
Watersley . . . . 529.
Waterval (de) . . . 185.
Weert . . . . . 406, 418, 419, 516.
Weert (de) . . . . 16.
Wehr . . . . . 514.
Weichs (de) . . . . 499, 505.
Welkenhausen (de) . 193.
Welsere (de). . . . 192.
Welten . . . . . 514.
Wendt (de) . . . . 499.
Werde (de) . . . . 184.
Were (de) . . . . 178.
Werst (de) . . . . 472, 506, 507, 545, 546, 547.
Westingue . . . . 201.
Wetsels . . . . . 494, 531.
Weyenberg (de). . . 181.
Weyer (de) . . . . 168.
Wessem (de). . . . 185.
Wier (de). . . . . 576.
Wiemelberch . . . 396, 422.
Wigbald . . . . 455.
Wigman (de) . , . 142.
Wilre (de) . . . . 187.
Wimar (de) . . . . 511.
Wimmertingen . . . 292, 293, 294, 369, 374, 375.
Winckelhausen (de) . 488, 498.
Wiosello . . . . . 6, 197.
Wirsen (de) . . . . 195.
Wirst v. Werst . . .
Wiscath . . . . . 7, 198.
Wishagen. . . . . 7.
Witdinck . . . . 448, 537.
Wittem (de) . . . . 174, 179, 184, 189, 194.
Wolff . . . . . 523, 529.
Wolfrath . . . . . 506.
Wonck . . . . . 7.
Wormbs (de) . . . 223.
Worms . . . . . 374.
Wyck-Maestricht . . 6, 7, 48, 198.
Wynandi v. Wynants.

Digitized by Google

Pages.

Wynants (de) . . . 55, 63, 64, 65, 66, 189, 192.
Wynantsrade . . . 313, 514.
Wynantsrade (de) . . 182, 226.

Xhavée (la) . . . . 297-307, 311.

Yve (de) . . . . . 563.

Zinzig (de) . . . . 179.
Zittard v. Sittard . .
Zusteren v. Susteren.

Sceaux et Armoiries

Pages.

Alarts . . . . . 64.

Beekhoven (de) . . . 503, 545, 547
Beissel von Gymnich . 503.
Bentinck (de). . . . 506.
Berg de Trips. . . . 177.
Boelsbeek (de) . . . 168.
Breyll (de) . . . . 505.
Brockaerts . . . . 509.
Bruch van den Erdbrugge . . . , . 484.

Cartils v. Hoen. . .
Cortenbach (de). . . 176.

Dobbelsteyn (de) . . 169.
Doenrade v. Dobbelsteyn .
Ducker de Berge . , 177.

Erdbrugge v. Bruch .
Erpo (abbé de Rolduc) . 79.
Eyck (van) . . . . 169.
Eygen (van den). . . 545.

Fosseroul (de) . . . 168.

Gerlach (La prévoté de St). . . . . 135, 156.
Goessens v. Goswini .
Goswini . . . . . 488.
Grin . . . . . 485.
Gymnich v. Beissel. .
Habets. . . . . 10.

Pages.

Hoen de Cartils . . 168.
Hompesch (de). , . 505.
Honseler (de) . , . 509.
Houthem. (La commune de). . . . 22.
Houthem (La paroisse de) 57.
Hulsberg de Schaloen 168.

Malsen (de) 504,

Neuhoff (de) . . . 504.

Onate de Gomond . . 170.

Pelt (van) . . . . 128, 135.
Put (de) . . . . . 484, 503.

Ravenschot (de) . . 128, 135, 169.
Reuschenberg (de) . . 504.
Rochow (de) . . . 170.

Sauveur (de). . . . 10.
Schele v. Beekhoven. .
Steyn (de) . . . . 544.
Susteren (La ville de) . 450, 451.
Susteren (L'abbaye de). 403.
Sweiland (de) . . . 509.

Tzevel (de) . . . . 158, 504.

Weichs (de) . . . . 505.
Weyer (de) . . . . 168.
Wynants (de) . , . 64,

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google